İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

İKTİSAT FAKÜLTESİ MECMUASI

REVUE
DE LA FACULTÉ DES SCIENCES ÉCONOMIQUES
DE L'UNIVERSITÉ D'ISTANBUL

YAZI İŞLERİ HEYETİ

Comité de Rédaction:

Ord. Prof. Dr. F. NEUMARK

Direktör

Prof. Ömer Lütfi BARKAN **Prof. Dr. Sabri ÜLGENER**

11 inci Cilt	Ekim 1949 — Temmuz 1950	No. 1-4

İSLÂM VE TÜRK İLLERİNDE FÜTÜVVET TEŞKİLÂTI VE KAYNAKLARI

I

Fütüvvet hakkında umumi bilgiler

1. *Mürüvvet, fütüvvet ve ahı tâbirleri.* Adamlık ve erlik mânasına gelen «mürüvvet» kelimesiyle gençlik, yiğitlik ve cömertlik mânalarını ifade eden «fütüvvet» kelimesi, esas itibariyle tasavvufa dayanan, fakat ayni zamanda iktisadî teşekkülleri de kavraması ve sanat erbabını teşkilâtlandırması bakımından ekonomik bir hüviyet de taşıyan ehl-i fütüvvet tarafından daha şümullü mânalara alınmış ve bir terim olmuştur. Bunlarca mürüvvet, fütüvvetin esasıdır, fütüvvetse mürüvvetin sonudur. Bu bakımdan her mürüvvet ehli, fütüvvet sahibi değildir, fakat her fütüvvet ehli, mürüvvette en ileri dereceye varmıştır.

Arapçada fütüvvet ehline «fetâ, fityân», bunların şeyhlerine «abu-l-fityân, seyyid - al - futuvva» dendiği gibi Farsçada fütüvvet ehli «fütüvvet-dâr, cüvan-merd, fetâ» adlarıyle anılmış ve yollarına Arapçada «al-futuva», Farsçada «fütüvvet» denegelmiştir.

Fütüvvet ehlinin şeyhlerine «ahı» da dendiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz. Bu kelimenin, Türkçe «akı» kelimesinden geldiği söylenebilir (Mahmud-ı Kâşgarî : Dîvânu Lûgaat-al-Türk, İstanbul Matbaa-i Âmire basımı, c. I, s. 48). Türkçede «k» harfinin «h» gibi telâffuz edildiği malûmdur. Hâlâ Anadolu'da okumak, bakmak, «ohumah, bahmah» tarzında söylenir. Bundan dolayı eli açık ve cömert mânalarına gelen «akı» sözü de «ahı» şekline gelmiştir denebilir. Ancak «ahî» kelimesi, Arapçada «kardeşim» demektir. 457 hicrîde (1065) ölen Şeyh Ferec-i Zincanî ile 736 da (1336) ölen Alâ-al-devle halifesi Aliyy-i Mısrî'nin «Ahı» lakabiyle anıldıklarına ve bu kelimenin, oldukça eski füttüvvet-nâmelerde geçtiğine, nihayet fütüvvet ehlinin birbirlerini kardeş saydıklarına ve Melâmîlerde «filan şeyhin müridi» yerine «filanın ihvanından» sözünün kullanıldığına bakılırsa bu sözün Arapçadan geldiği hakkındaki fikir ve mülâhaza da reddedilemez.

Yukarda dediğimiz gibi bütün yazılı kaynaklardan ve bilhassa fütüvvet-nâmelerden açıkça anlamaktayız ki «ahı», fütüvvet mesleğine

girenlerin şeyhlerine denmektedir. Diğer tarikat erbabının şeyhleri gibi ahılar da birer zaviyenin reisidirler. Ahı zaviyesi, fütüvvet erbabının bir klübü, bir toplantı yeri olduğu gibi garipler de zaviyede konuklandığından aynı zamanda bir misafirhane mahiyetindedir. Mesleğin iktisadî hüviyeti bakımından zaviye, lonca merkezi vazifesini de görmektedir. Ayrıca fütüvvet erbabının seyfî kolu düşünülürse ahı zaviyesi, bir spor klübü karakterini de taşır.

2. *Fütüvvet hakkındaki telâkkiler.* Fütüvveti kendilerine şiâr edinen bir topluluğun, daha Hicretin ikinci yüzyılında mevcudiyetini biliyoruz. İlk zamanlardan itibaren kendilerini sûfîlerden ayırdıklarını, Melâmetîlerle kaynaştıklarını, hattâ fütüvvetin, Melâmetîler tarafından benimsendiğini, Melâmetî büyüklerinin aynı zamanda fütüvvet eshabından olduğunu, Tabakaat-ı Sûfiyye sahibi Abu-Abd-al-Rahman-al-Sülemî'nin (412 h. 1021 - 1022) Melâmetîliğe ait en eski metin olan «Risalet-al-Melâmetiyye» sinden anlıyoruz [1].

Sülemî, bu risalede diyor ki : «Melâmetî şeyhlerinden bazılarına, sizce fütüvvet makamını kim kazanır, fetâ adını kim hak eder? diye sorulunca dediler ki : Tanrı hepsine rahmet etsin, kimde Âdem'in özür getirmesi, Nûh'un sebatı, İbrahim'in vakarı, İsmail'in doğruluğu, Musâ'nın ihlâsı, Eyyub'un sabrı, Davud'un ağlayışı, Muhammed'in cömertliği varsa, yine Tanrı hepsinden razı olsun, kimde Ebubekr'in acıması, Ömer'in hamiyeti, Osman'ın utangaçlığı, Ali'nin bilgisi bulunursa, sonra da bütün bunlarla beraber nefsini horlar, ayıplarını görürse o kimse fütüvvet sahibidir, fetâ adını hakkeder.» (Reşid Efendi nüshası, v. 123.a) Kuşayrî (465 h. 1073), «Risâle» sinde Belh'li Ahmed Hudraveyh'i (240 h. 854 - 855), Şah-İbni Şucâ'-ı Kirmanî'yi (300 h. 912 den önce) ve Abu-l-Hasan Aliyy-İbn-i Sehl-al-Bûşencî'yi (345 h. 959 - 960) fütüvvet erbabından sayar ki (Matbaa-i Âmire, 1284, s. 134 - 137) bunlardan Ahmed-i Hudraveyh, zamanında Melâmet erbabının reisi tanınan ve aynı zamanda bilgide, fütüvvette, tevekkülde ve zahidlikte şöhret sahibi olan Abu-Turâb-ı Nahaşebî'nin (245 h. 859 - 860) mürididir (Kuşayrî : Risale, s. 21, Şa'rânî : al-Tabkaat-al-kübrâ, Mısır, Şerefiye matbaası, 1299, c. I, s. 108, Lâmiî : Nafahât-al-uns tercemesi, Matbaa-i Âmire, 1270, s. 108) ve zaten kendisi de Melâmetle olduğu kadar fütüvvetle de meşhurdur (Şa'rânî,

---

[1] Bu Risâle hakkında Richard Hartmann'ın yazdığı bir makale Köprülüzade Ahmet Cemal tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Darülfünun, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, 1924, sene. 3, sayı. 6, s. 276 - 322. Bu mühim Risâlenin 999 Cemazilahırasında kopya edilmiş bir nüshası, Fatih, Millet Kütüphanesinde, Reşid Efendi kitapları arasında 453 No.lı mecmuadadır, v. 120 - 124.

c. I, s. 108). Şâh-ibn-Şucâ'-ı Kirmanî gerçek bir Melâmetî olan ve Süiemî'nin küçücük risalesinde, ilkinde bu tâifenin, yani Melâmetîlerin şeyhi diye mesleği tasrih edilerek tam onyedi kere anılan Abu Hafs-al Haddâd'a (260 h. 873-874 ten sonra) mensuptur (Şa'rânî, c. I, s. 108 - 109). Abu-l-Hasan-ibni-Ahmed-al Bûşencî de, Horasan fetâlarındandır (Aynı eser, c. I, s. 160) ve Melâmetîlerle sıkı münasebeti vardır. Aynı zamanda yine Kuşayrî'den, hicrî üçüncü asırda Nişabur'da «Fityan» adlı bir topluluğun bulunduğunu ve şehirlerde, bunların reislerinin olduğunu da öğreniyoruz ki (s. 135) bu, bize fütüvvet erbabının, hiç olmazsa ikinci yüzyılın (VIII) sonlarında teşkilâtlandığını gösterir. Kuşayrî, «Risale» sinde fütüvvete bir fasıl ayırmış ve burada «fütüvvet-nâme» lerde olduğu gibi Ashab-ı Kehf hakkındaki âyeti (Sûre. XVIII, âyet. 13) fütüvvete delil olarak alıp Fuzayl (187 h. 802 - 803), Aliyy-i Hakîm-i Tirmizî (255 h. 868 - 869), Abu-Bekr-al-Varraak (240 h. 854 - 855), Hâris-i Muhâsibî (243 h. 857 - 858), Cüneyd-i Bağdâdî (297 h. yahut 98, 909 - 910) ve Nasrâbâdî (369 h. 979 - 980) gibi büyük sûfîlerin, bu meslek hakkındaki sözlerini nakletmiştir ki bunların da hemen hepsi, Melâmetle münasebettardır (s. 134 - 135). Kuşayrî'de nakledilen sözler arasında Sünnî mezheplerinden birinin (Hanbeliyye) ilk müçtehidi olan Ahmed-ibn-i Hanbel'in (241 h. 855 - 856) ve Şîa-i İmâmiyye'nin altıncı imâmı olan Ca'fer-al-Sâdık'ın da (148 h. 765) sözleri vardır. Hele İmâm Ca'fer-al-Sâdık'tan rivayet edilen söz, çok enteresandır. İmâm Ca'fer'e Şakıyk-ı Belhî (174 h. 790 - 791) fütüvvet nedir? diye soruyor, İmâm sen ne dersin? diyor. Şakıyk, Tanrı bir şey verirse, şükrederim, vermezse sabrederim deyince, İmâm, Medîne'deki köpekler de böyledir diyor. Şakıyk, ey Tanrı elçisinin kızının oğlu, sence fütüvvet nedir? diye tekrar sorunca İmâm diyor ki : Bize Tanrı verirse, kullarına ihsan ederiz, vermezse şükrederiz [2].

---

[2] S. 136 - 137. Cemâl-al-din Ahmed-ibn-i Aliyy- ibn- al-Huseyn- ibn-i Aliyy-ibni-i Muhennâ'nın «Umdet-al-tâlib fi ensâbı Âl-i Abû-Tâlib» inde, Nakıyb Tâc-al-din Muhammed'in hâl tercemesinde, bu zâtın fütüvvet elbisesi giydiği kaydedilmis, allâme Âyet-Allah Seyyid Muhammed Sâdık âlu Bahr-al-Ulûm tarafından da bu bahis «Fütüvvet, zam ve tesditle kerem ve cömertliktir. Bu, lûgat mânasıdır. Tahkıyk ehline göreyse dünya ve ahirette nefsini halka bağışlamaktır. «Lâ fetâ illâ Aliyy-Ali'den başka er yok» sözü fütüvvete aittir ve fütüvvet sahibine fetâ denir. Şeriatte güzel ve iyi huylara derler. Fütüvvet hususunda söz söyliyenlerin en eskisi İmâm Ca'fer-al-Sâdık aleyhisselâmdır...» diye hâşiyelenmistir (Necef-i-esref, Haydariyye matbaası, 1918 - 1337, s. 159).

Hicrî 309 yılı Zilkadesinin 24 üncü salı günü (26.III.922) Bağdad'da öldürülen Abu-l-Gıyâs Mugıys-al-dîn Huseyn-ibn-al Mansûr-al-Hallâc al-Beyzavî'nin de «Fütüvvet, bu sıfata sahib olan kişinin bütün dileğini ulu Tanrıya hasretmesi ve Tanrı ile Tanrı için Tanrıya yönelmesidir» dediğini ve bu suretle fütüvveti ve fütüvvet ehlini ihmâl etmediğini biliyoruz (Veliyeddin Efendi Kütüphanesi, mecmua, 3242. Bu söz 1080 Şevvalinde, 1670, yazılmış olan bu mecmuanın sonundadır).

Bu büyük sûfîlerin tariflerine göre, fütüvvet, «kendini değil, Muhammed gibi halkı düşünmek, halkın derdiyle dertlenmek, nefsi için istediğini fazlasiyle başkaları için de istemek, kusur ve ayıpları örtmek, nefse düşman olmak, yoksuldan nefret duymamak, zengine halini arzetmemek, eline geçenle elinden çıkanı bir görmek, kimseye düşman olmamak, kimseden mürüvvet ve insaf beklememek, fakat herkese karşı mürüvvet ve insaf sahibi olmak, iki âlemden de geçmektir.» Bu târifler arasında, Cüneyd'in «fütüvvet Şam'da, fesâhat İrak'ta, doğruluk Horasan'dadır» sözü, hicrî üçüncü asırda, fütüvvet ehlinin Şam'da temerküz ettiğini göstermektedir. Bu târiflerin çoğunun Risalet-al-Melâmetiyye'de bulunması, bize Kuşayrî'nin kaynaklarından birini göstermiş oluyor. Kuşayrî'ye göre, fütüvvetin aslı, kulun, daima başkasının emri altında olmasıdır. O, bazılarının «Fetâ, yanında veli, yahut kâfirin yemek yediğini farketmiyen kimsedir» dediğini rivayet eder ve bazı âlimlere atfen şu hikâyeyi nakleyler : «Bir gün, İbrahim Peygambere bir Mecûsî konuk geldi. İbrahim, Müslüman olursan seni konuklarım dedi. Konuk, bu söze gücenerek gitti. Tanrıdan, İbrahim'e, elli yıldır kâfir olduğu halde ben onun rızkını veriyorum da sen, bir gececik onu konuklamadın, bir kerecik olsun doyurmadın, diye vahiy geldi. İbrahim, perişan bir halde hemen konuğun peşine düştü. Koşa koşa gidip ona yetişti, özürler diledi. Mecûsî, bu özür dileyişin sebebini anlayınca Müslüman oldu.» [3].

440 h. de ölen (1048) büyük şûfî Abu-Saîd Abu-l Hayr, fütüvvet hakkında «Peygamber, sana yapılmasını ve eline geçmesini dilediğin şeyi kardeşine de dilemelisin demiştir. Fütüvvetin hakıykati, ne halde ve ne keyfiyette olursa olsun, halkı hoş görmek, mâzur saymaktır. Tahammüle kuvveti olmıyan, fütüvvet ehliyle sohbet ederse rezil olur gider» demiştir (Hâlât ve Suhanân-ı Abû-Saîd Fazl-Allâh-ibn-i Abi-l-Hayr-al-Mîhenî, W. Juchowsky basması, Petresburg, 1899, s. 386). Şeyh-al-İslâm Hâce Abd-Allâh-ı Ansârî'nin (481 h. 1088 - 1089), aslı Arapça olduğu anlaşılan

[3] S. 135. Bu hikâye, Yunus Emre'den sonra gelen Yunus'lardan biri tarafından destanlaştırılmıştır (Bakınız, Abdülbâkî Gölpınarlı : Yunus Emre Divanı, c. 2 - 3, İstanbul, 1948, Ahmet Halit Kütüphanesi, s. 576; şiir. CCLII).

tefsirinden istifade edilerek 520 h. de (1126) meydana gelen «Keşf-al-esrâr ve iddet-al-ebrâr» adlı Farsça tefsirinde de fütüvvet hakkında şu sözleri okuyoruz : «Tanrı, İbrahim, Mûsâ ve Yusuf Peygamberlerle Ashabı Kehf'e Fetâ demiştir. Cüvan-merdlerin yolu ve huyları şudur : Mustafâ, Alî'ye Yâ Alî, sözü doğru, vefalı, emniyetli, merhametli, yoksul sıfatlı, vergili, konuğa saygı gösterir, iyi işlerde bulunur, utangaç erlere Cüvan-merd denir dedi. Bütün Cüvan-merdlerin başı, Yûsuf Peygamberdir. Kendisine cefâ eden kardeşlerini "Bugün suçunuza bakılmaz, size soru, ceza yok" diyerek bağışladı (sûre : XII, Yûsuf, âyet. 92). Bir gün bir dilenci gelmiş, bir şey istemişti. Peygamber, buna bir şey verin dedi. Alî kalktı, gitti. Bir dinar, beş dirhem ve bir kap yemek getirdi. Peygamber sorunca dedi ki : O istediği zaman içimden br parça yemek vermeyi geçirdim. Derken hatırıma beş dirhem vermek geldi. Giderken bir dinarım var, onu da vereyim dedim. Hatırıma geleni ve içimden geçeni vermezlik edemezdim. İşte bunun üzerine Peygamber, Lâ Fetâ İllâ Aliyy-Alî'den başka er yok dedi.» (Süleymaniye Kütüphanesi, Yenicami, Hadice Turhan Sultan kitapları, No. 43, v. 613 a.)

İbn-i Arabî (638 h. 1240), Fütûhât-ı Mekkiye'de fütüvvete ayrı bir bap tahsis etmiştir. Ona göre fütüvvet, kuvvet makamına aittir. Tanrı, havadan kuvvetli olarak ancak insanı yarattı. Fetâda zaafa ait hiç bir şey bulunmamak gerektir. Fütüvvet ehli, her varlıkla, o varlığın derecesine, kadrine göre muamelede bulunur ve bilhassa güzel huylara sahib olur. Efendisi olan Tanrının hükmü altında bulunan, fakat tabiat ve nefis âlemleriyle âdetlere üst olan kişi fetâdır. Fütüvvet ehli olanlar, halka ihsanda bulunurlar, kerem sahibi olurlar. İbrahim Peygambere, bu huyundan dolayı fetâ denmiştir. Fütüvvet makamına, ancak Melâmiyye sahiptir. Çünkü onlar, kul suretinde sultanlardır. Onları insanlar, cinler bilmez, fakat melekler tanır. İbn-i Arabî dört sahifeyi bulan bu tafsilâtı arasında fütüvvet ehlinin hükümleriyle fütüvvet makamının hakıykatlerini Fahr-i Râzî'ye (606 h. 1209) yazdığı ahlâk risâlesinde etrafiyle anlattığını kaydediyor (Mısır, Dâr-al-Kütüb-al-Arabiyye, 1329, bap. 42, c. I, s. 241 - 244). Yine aynı kitabın 146 ncı babında, âdeti veçhile bir çok tevil ve tevcihlerle fütüvvetin, güzel huylardan, Tanrı nimetini, kullarına bağışlamaktan, hiç bir ihsanı kimsenin başına kakmamaktan, hasılı Tanrı huylariyle huylanmaktan ibaret bulunduğunu ve din emirlerini nefsinin dileğinden üstün tutanın fetâ sayılacağını ve fütüvvetin hakıykatinin bu olduğunu söyleyip sözlerinin ihvana ve bu taifeye, yani fütüvvet erbabına nasihat olduğunu da ilâve etmekte (c. II, s. 231 - 234). 147 nci bapta da yine kendi usulü veçhile bazı yerlerde fütüvveti terk etmek icabettiğini anlatmaktadır (s. 234 - 235). Seyyid Şerif (816 h.

1413), fütüvveti «Lûgatte cömertlik ve ihsandır. Hakıykat ehlinin ıstılâhınca halkı, dünyada da, ahrette de kendinden üstün tutmaktır» diye tarif eder (Ta'rifât, Matbaa-i Âmire, taş basması, 1269, s. 68).

3. *Fütüvvet ve tasavvuf hakkında iki zıt telâkki.* Burada şunu da kaydedelim ki fütüvvetten bahsedenler, tamamiyle ve ancak fütüvvet ve melâmete bağlı olmaları, yahut sûfiyyeden olup fütüvvete de muhip veya müntesip bulunmaları bakımından fütüvvetin değeri hakkında birbirine aykırı iki fikir yürütürler. Meselâ aslen sûfî olan, fakat fütüvvete de müntesip bulunan Şeyh Şihâb-al-dîn Sühreverdî (632 h. 1234), «İdâlat-al-ayân alâ-l-burhân» adlı risâlesinde fütüvveti tasavvufun bir cüz'ü saymak suretiyle tasavvufu fütüvvetten ve sûfîleri fetâlardan üstün tutmadadır (Murad Molla, Abdülhamid I. 1447, v. 132. a - 134. b). Kimin olduğu bilinmeyen, fakat Alâ-al-devle (736 h. 1336) ye aidiyetini sandığımız fütüvvet-nâmede fütüvvet, nihayete erip kemâl bulunca vilâyetin başlıyacağı söylenir (Veliyeddin, mecmua, 1796, 170. b), mürüvveti olmayanın fütüvveti olamıyacağı, fütüvveti olmayanın da vilâyete erişemiyeceği bildirilir (171. b) ve fütüvvet libâsının şalvar olup aşağılıklara aidiyeti, bu suretle de nefsi alt etmiye remz olduğu, halbuki tasavvuf libâsı olan tâcın yücelere mensûbiyeti ve tasavvufun başlangıcının nurlar âlemine yücelmeden ibaret bulunduğu anlatılır ki (172.a) bütün bu bahislerin mehazı, Murad Mollada, Abdülhamid I. kitapları arasında 1447 numaradaki mecmuada bulunan ve kimin olduğu bilinmiyen «Tuhfet-al ihvân» ın Farsça tercemesidir (v. 352.a - b, 362.a). Bu görüşe karşılık Sülemî'ye göre fütüvvet ve melâmet, maddî ve manevî derecelerin en yükseğidir (Risâlet-al Melâmetiyye ve Kitab-al Futuvva). Büyük sûfî İbn-i Arabî de aynı fikirdedir (Fütûhât, işaret ettiğimiz bap). Zaten fütüvvet makamına ancak melâmet erbabının erişebileceğini söyliyen İbn-i Arabî esasen melâmeti en yüce ve üstün bir derece olarak kabul eder (bk. Fütûhât, bab. 23, c. III, s. 309, bab. 352, s. 232 - 236). Seyyid Şerîf-i Cürcânî ve Şa'rânî gibi ona uyan sûfîler de bu fikirdedirler. Bu izahat aynı zamanda bize, melâmet ve fütüvvet erbabının ne derecede kaynaştığını da göstermektedir.

II

Fütüvvet-nâmeler, mukayese, tahlil ve tenkidleri

1. *En eski ve önemli fütüvvet-nâmeler.* Fütüvvet hakkındaki sözler, an'ane ve rivayetler ve fütüvvet ehlinin erkânı, «Fütüvvet-nâme» denen kitaplarla tesbit edilmiştir. Şimdilik bizim bildiğimiz en eski fütüvvet-

nâme, hicrî dördüncü asra (X) ait olan, Abû-Abd-al-Rahmân Sulemî'nin «Kitâb-al-Futuvva» sıdır. Bundan sonra Hâce Abd-Allâh-ı Ansârî'nin «Fütüvvet-nâme» si gelir. Ayasofya Kütüphanesinde 2049 numarada kayıtlı olan ve içindeki risâlelerin dördünden başka hepsi fütüvvete ait bulunan ve bu dört risale ile beraber tam yirmi iki risaleyi ihtivâ eden bir mecmuada Sülemî'nin risâlesi (78.a - 99.a) ve Abd-Allâh-ı Ansârî'nin «Fütüvvet-nâme» si (149.a - 154.b) vardır. Sülemî'nin Arapça Kitâb-al-Futuvva'sı, fütüvvet kaide ve edeplerinden bahseder. Ansârî de «Fütüvvet-nâme» sinde, fütüvvet hakkında büyük sûfîlerin sözlerini Arapça olarak almada, bunları Farsçaya terceme etmede, bu hususta âyet ve hâdislerden istidlâllerde bulunmadadır. Hâce Abd-Allâh-ı Ansârî, «Menâzil-al-sâirîn» adlı risâlesinde de fütüvvetten bahseder ve XVIII inci sûrenin (Kehf) 10. âyetinden istidlâl ederek «Fütüvvet, nefis sıfatlarından arınmış kalbin makamına verilen addır. Bu temizlik, imandan sonra hidâyetteki fazlalık ve ilerleyiştir..... Fütüvvet, kendinde bir fazilet ve hak görmemektir. Bu da üç derecedir. Birincisi, düşmanlığı terk etmek, kusuru görmezlikten gelmek, eziyeti unutmaktır. İkinci derecesi, sana isyan edene yaklaşman, eziyet edene ihsan etmen, kötülükte bulunana karşı özürler dilemen ve bunları, kızgınlığını yenerek değil, sabrederek, lûtfeyliyerek seve seve ve afvede ede yapmandır. Üçüncü derecesi, seyrinde ve şühudunda hiç bir şeyin seni durdurmamasıdır. Şunu bil ki düşmanını şefâate baş vurmağa muhtaç eden ve onun özür dilemesinden utanmıyan, fütüvvet kokusunu alamaz. İstidlâl yoliyle hakıykat nurunu dileyen kişiye fütüvvet dâvasında bulunmak, ebediyen helâl olmaz» der (Şerhu Menâzil-al-sâirîn, Millet K. Hekimoğlu Ali Paşa kitapları, No. 479, v. 98.b - 101.a. Bu risaleyi Abd-al-Razzak Kâşânî, 736 h. 1335, şerh etmiştir. Menâzil-al-sâirîn, 1321, h. 1908 de Mısır'da basılmıştır). Mecmuada, Aliyy-ibn-al-Hasan-ibn-i Câ'dveyh'in Arapça «Kitâbu Mir'-ât-al-Muruvvât» (35.a - 77.b) adlı risâlesi de mürüvvetin ve fütüvvetin her hususta esaslarını, âyet ve hadislerle, sûfîlerin, padişahların, vezirlerin, bilginlerin sözleriyle anlatmada, yer yer şairlerden şiirler almadadır. Meşhur Nızâm-al-mülk (485 h. 1092) adına yazılmış olan bu kitap, büyük bir edebî değeri haizdir, fakat fütüvvet erkânından bahsetmez. Aynı mecmuada Ahı Ahmed-al-muhibb-ibn-i Şeyh Muhammed-ibn-i Mîkâîl-al-Arabîlî ve Abu-l-Mahâmid Ahmed-ibn-i Abd-al-Melik-al-Aş'arî'nin Arapça risaleleri de (99.a - 106.b, 140.a - 147.b) böyledir. Mecmuanın 106.b - 108.b yapraklarını kaplıyan ve kimin olduğu belli olmıyan mürüvvetten bâhis Arapça risale de aynı tarzdadır. Bunların hepsi de tarifatla ve belli başlı sûfîlerin fütüvvet ve mürüvvet hakkındaki sözleriyle doludur.

Mecmuadaki en mühim risaleler, sekizinci, onbeşinci, onaltıncı, onyedinci, ondokuzuncu ve yirminci risâlelerdir. Bu risâlelerin birincisi Ahmed-ibn-i-İlyas -al-Nakkaş-al-Hartburtî'nin «Tuhfat-al-Vasâyâ» adlı Arapça risâlesidir. Müellif, beş fasıldan ibaret olan risâlenin birinci faslında, fütüvvetin islâmî an'anesini anlatmakta, Tanrının Kur'an'da, fütüvveti Yusuf sûresinde (XII) iki yerde (âyet. 20, 36), Kehf sûresinde (XVIII) dört yerde (âyet. 10, 13, 60, 62), Enbiyâ sûresinde (XXI) bir yerde (âyet. 60) ve bu suretle yedi kere andığını ve Yusuf Peygambere, kardeşlerine, Ashâb-ı Kehf'e, Musâ ile arkadaşlık eden Yûşa'a fetâ dediğini bildirmede, ikinci fasılda fütüvvet şeceresinin resmini yapmadadır. Bu resim, an'anenin temsilî bir aksinden başka bir şey değildir. Üçüncü fasıl fütüvvet şartlarına aittir, dördüncü fasılda fütüvvet erkânı, beşinci fasılda Muhammed'e kadar fütüvvet nisbeti tesbit edilmededir. Mecmuanın 108.a - 117. b kısmını kaplıyan risâlenin dört yaprağı (114.a - 117.b) bu son iki fasla ayrılmıştır. Harputlu İlyasoğlu Nakkaş Ahmed, kitabını Halife al-Nasır li-dîn-Allâh'ın (575 - 622, 1179 - 1225) oğlu Abu-l-Hasan Alî adına yazmıştır. Bu zat 611 yılı Zilkadesinde (1215) ölmüştür (Târih-al Kâmil, Mısır, Matbaa-i Ezheriyye, 1302, c. XII, s. 142). Fakat kendisinden rahmetle anıldığına göre bu tarihten sonra yazılmıştır. Aynı zamanda eserden, Abu-l-Hasan Alî'nin de fütüvvete ait «Umdet-al-vesîle» adlı bir kitabı olduğunu öğreniyoruz ki Nakkaş Ahmed, âdetâ bu eseri hülâsa etmiştir.

Onbeşinci risâle, Halife al-Nâsır li-dîn-Allâh'ın Anadolu elçiliğini yapan «Avârif-al-maârif» sahibi Şihab-al-dîn Suhreverdi'nin (632 h. 1234) Farsça «Risâlet-al-futuvva» sıdır (154.a - 158.b). Bu risâlede fütüvvet esasları anlatılmada, riayet edilmesi lâzımgelen şartlar bildirilmededir. Fütüvvet tariflerini toplıyan risâlelere göre faydalı, fakat fütüvvet erkânı bakımından noksandır.

Bu risâlenin diğer bir nüshası, yine aynı kütüphanede 3135 No. lu mecmuadadır (185.a - 190.b). Bu mecmuada Ferîd-al-dîn Attâr'ın nâ-tamâm Tazkirat-al-Avliyâ'sı 744 Muharreminin sonuncu perşembe günü, Barak Baba şathiyesinin Kutb-ı Alevî tarafından Farsça şerhi 756 Saferinin ilk günlerinde istinsah edilmiş olduğuna göre mecmua, hicrî VIII. yüzyıla aittir. Bu risâleyi bana aziz ve fâzıl dostum Prof. Muctabâ Mînovî haber verdi. İnceleyince Şihâb-al-dîn'in 2049 No. daki risâlesi olduğunu anladım. Şihâb-al-dîn, bu risâlede "Şeyh Baba Halil-al-Marandî" adlı birisinin "Fütüvvet, peygamberlik dallarından bir daldır, tarîkatse baştan aşağıya dek nübüvvettir" mealindeki arapça bir sözünü kaydediyor ve bu zata «Şeyh-al maşâyih sultân-al muhakkıkıyn» diye büyük bir saygı gösteriyor (2049 : 157.b, 3135 : 188.b). Kim olduğunu

bilemediğimiz bu zatı rahmetle andığına göre risâlenin yazılışından önce ölmüş bulunuyor.

Onaltıncı risâle, yine Şihâb-al-dîn'in Farsça «Kitâb-al-Futuvva» sıdır (158.b - 181.b). Bu risâle de, «Aydan Kitâbun fi-l-Futuvva min imlâi malik-al-maşâyıh Şihâb-al-dîn-al-Suhravardî» başlığını taşımadadır. Bundan evvelkine göre hem fütüvvet hakkındaki izahat, hem de nisbeten erkân hakkındaki tafsilât bakımından daha olgun ve faydalıdır.

Onyedinci risâle kimindir, bilmiyoruz. «Kitâb fi bahr-al-fütüvvati va zikru şacarat-al-fayz» adını taşıyan bu Farisî risâle, mecmuada 182.a - 210.a yı kaplar. 183.b de Harputlu Ahmed'in risâlesindeki şecere resmi örnek tutularak yapılmış bir ağaç resmi var.

Ondokuzuncu risâle, erkân bakımından en değerli bir risâledir. Bu Farsça risâlenin başında kitabın ve müellifinin adı yazılı olan yer, yapışıp yırtılmış. Ancak «Kitab-al-futüvva tasnif-al-Şeyh.. rahmet-Allâhi aleyh» sözlerini okuyabildik. Fakat müellifin adının Necm-i Zer-kûb olduğu (222.a), «Sohbet-nâme» adlı bir eseri bulunduğunu (221.b), Şihâb-al-dîn silsilesine mensubiyetini (226.b -232.b), bu kitabın evvelce yazdığı Fütüvvet-nâme'nin muhtasarı olduğunu (227.a) yine bu eserden anlıyoruz. Risâle, 218.b - 235.a dadır.

Yirminci Farsça risâlenin de müellifi belli değildir. Bu risâlede de (235.b - 237.a) aynı erkân yazılmaktadır. Yalnız fazla olarak mahfelde fütüvvet ehlinin mevkileri ve mevkilerinin tâyin sureti de anlatılmaktadır.

Bunlardan sonra tarih bakımından, Nâsîrî adlı bir şair'in :

İn nasihat çun tamâmî ruh nemüd
Şeş sad-u heştâd-u nuh târîh bûd

beytinden anlaşıldığı veçhile 689 hicrîde (1290) yazdığı manzûm ve Farsça «fütüvvet-nâme» si gelir. Ayasofya'daki mecmuada pek noksan olarak müteferrik yerlerde bazı parçaları bulunan (17.a - b, 118.a, 237.b - 239.b, 240.a - b) ve bu suretle mecmuanın tertibinden sonra ele geçip önemli sayılan yerlerinin boş kalmış sahifelere yazıldığı anlaşılan bu risâlenin tamamı, İstanbul'da Köprülü Kütüphanesinde 1597 numarada kayıtlı mecmuadadır ve mecmuanın 89.a - 100.a yapraklarını kaplar. Aynı mecmuada, Nâsırî'nin :

Sâl çun ber hî vu sâd-u tıy resîd
İn latâyifrâ tamâmî şud bedîd

beytinden ve başlıktaki «Der mevsim-i behâr ki ez funûn-ı ezhâr hitta-i Tokât çun arsa-i cennât bûd» cümlesinden anlaşıldığı gibi 699 yılında (1299 - 1300) Tokât'ta yazdığı «Kitâb-al-işraak» adlı diğer bir mesnevîsi bulunduğundan (40.a - 82.b) bu Farisî fütüvvet-nâmenin de Anadolu'da

yazıldığına hükmetmek icabeder. Bu fütüvvet-nâme, Bayburtlu Seydi Hasanoğlu Ahı Ali tarafından 840 Cemazilâhirasının 22 nci günü istinsah edilmiştir. İran'lı şâir hakîm Nâsır Husrev'in ölümünden aşağı yukarı 200 yıl sonra yazılan bu fütüvvet-nâmede şâir, fütüvvetin esaslarından, fütüvvet verilmiyecek kişilerden, fütüvveti bozan işlerden, fütüvvet kısımlarından ve erkânından bahsetmektedir. Nâsırî, risalesini

Mefhar-i kîtî Muhammed k-ez safâ
Kerde hâsıl nâm-u hulk-ı Mustafâ
.....
Hem fakıyr-u hem emîr-u hem ahi
Bâd ûrâ der du kîtî ferrûhî

beyitleriyle öğdüğü (99.b) Emîr Ahı Muhammed adına yazmıştır. Ayasofyadaki mecmuadan ilk bahseden muallim M. Cevdet, Sultan Veled'in (712 h. 1312), divanında öğdüğü Ahı Muhammed'in bu zat olması ihtimalini serdeder [4].

İstanbul Üniversitesi Farsça yazmaları arasında 1288 numarada kayıtlı bir fütüvvet-nâme, büyük sûfî şâir Ferid-al-dîn Attâr'a (627 h. 1230) nisbet edilmededir. 192 beyitlik bir mesnevî olan ve «mefâîlün mefâîlün faûlün» vezniyle yazılmış bulunan bu risâlede fütüvvetin, mürüvvet, doğruluk, herkesi bir görüp sevmek, nefis tutsaklığından kurtulmak, vefa, kötülüğe iyilikle mukabele etmek, cömertlik... gibi yetmiş iki şartı olduğu bildirilmededir. Bu mesnevîde iki kere Ahı, iki yerde de fütüvvet müridi mânasına terbiyet (terbiye) kelimesi geçmede, iki beyitte Attâr adı anılmada, sonlarında da bir münasebetle Nizâmî'nin (592 h. 1195 - 1196) «Penç - genc» ine müracaat tavsiye edilmededir. Âka-yı Said Nefîsî'nin ve Prof. Ritter'in görmedikleri bu mesnevî'nin Attâr'a aidiyeti şüphelidir (Bakınız : İslâm Ansiklopedisi, Ferid-al-dîn Attâr maddesi, cüz 11, s. 7 - 12, Cust-u cû der ahvâl ve âsâr-ı Ferid-al-

[4] Zeyl alâ-l-Ahıyyat-al-fityân, İstanbul, Kurtulus matbaası, 1932 - 1351, s. 161 - 163. Muallim Cevdet'in, Sultan Veled'in, Ahı Muhammed hakkında yazdığı şiirden aldığı mısrâlar karmakarışıktır. Her halde karşılıklı yazılmış misraların evvelâ sağ, sonra sol tarafını yukarıdan aşağıya yazmış! Bu şiirin tamamı ve doğrusu için bakınız : Dîvân-ı Sultan Veled, Feridun Nafiz Uzluk basımı, Uzluk Basımevi, 1341, s. 150 - 151. Burada M. Cevdet'in, Ayasofyadaki bu mecmuada bulunan risâlelerin fihristini de noksan verdiğini kaydedelim. Franz Taeschner, Nâsırî'nin Fütüvvet-nâme'sini «Der Anatolische Dihter Nâsırî (um 1300) und sein Futuvvetnâme — Fütüvvet-nâme-i Mevlânâ Nâsırî bâ zamîme : Müntehabât ez Kitâb-al-İsrâk li Mevlânâ Nâsırî» adiyle 1944 te Leipzig'de bastırmıştır.

dîn Attâr-ı Nîşâbûrî, Tahran, 1320 Şemsî hicrî. Bu kitap bilhassa Attâr'ın eserleri hakkında değerli malûmatı ihtiva eder). Hasılı bu mesnevî, fütüvvet erkânından değil, fütüvvet sıfatlarından ve şartlarından bahsetmektedir.

Bunlardan sonra şimdiye kadar gördüğümüz fütüvvet-nâmeler içinde en mazbutu olan ve maalesef kime ait olduğu bilinmeyen Farsça bir fütüvvet-nâme gelmektedir. Murad Molla Kütüphanesinde Abdulhamid I. kitapları arasında 1447 numarada kayıtlı, meşin, ortası zahriyeli ve miklaplı bir kapla ciltlenmiş olan ve içinde 753 Zilhiccesinde (1353 Ocak) Ahmed oğlu Muhammed oğlu Abd-Âllah oğlu Yahyanın oğlu Abd-Allâh tarafından istinsah edilen «Nüzhet-al-arvâh ve Ravzat-al-afrâh» dan başka Reşîd-al-dîn Vatvât'ın 744 Muharreminin sonunda (1343.24 Haziran) istinsah edilen Hadâik-al-sihr'iyle beraber elliden fazla risaleyi ve sayısız münşeât ve fevâidi ihtiva eden mecmuadaki fütüvvet-nâmedir. Bu çok değerli ve âdetâ bir hazine olan mecmuadaki risâlelerin ikisinde 754, Hadâik-al-sihr'de 744, bir risâlede 753, bir başkasında 746, bir diğerinde de yine 753 tarihleri bulunduğuna göre mecmua 744 le 754 arasında tertib edilmiştir. «Fütüvvet-nâme», kenarında da hâşiye tarzında risâleler yazılmış olan ve bunlarla beraber bütün yazı kısmı 15 × 28, iç kısmı 12,5 × 20,5 ve cildiyle 17,5 ×33 eb'adında bulunan bu mecmuanın 352.a - 362.a kısmını işgal eder. Müellif, dîbâcede Tanrıya hamdu senâ ve Peygamber'le evlâdına salât ve selâmdan ve bilhassa Alî'yi «Hûsûsâ server-i fityân kerîm-i her du cihan esed-Allâh-al-gaalib Aliyy-ibn-i Ebî-Tâlib aleyhisselâm» diye andıktan sonra asrındaki büyüklerden bazılarının dileklerine uyarak fütüvvete ait «Tuhfet-al-ihvan» adlı bir risâle yazdığını, fakat bazı dostların, bu risalenin faydasını tâmim için Farsçaya çevrilmesini istediklerini, bunun üzerine fazla ve lüzumsuz yerlerini hazfederek, bazı yerlerini de kısaltarak bir mukaddime, on bap ve bir hâtimeden ibaret olmak üzere Farsçaya terceme ettiğini söylüyor. Mecmuanın hicrî sekizinci asrın ortalarında tertib edildiğine bakılırsa her halde bu fütüvvet-nâme, yedinci asra ait bir mahsuldür ve ihtimal Nâsırî'nin manzum fütüvvet-nâmesinden de eskidir. Dili gayet düzgün olan risâle, aynı zamanda devrinin edebî Farsçasına da pek mükemmel bir örnektir. Dört fasla ayrılan mukaddimede fütüvvet, «fıtrat nurunun zuhuru ve neş'et karanlığını kaplaması, bu suretle de nefiste bütün faziletlerin zâhir olması ve aşağılık sıfatları gidermesidir. Çünkü insanın fıtratı, sıfat âfetlerinden ve ârızalarından ve nefsânî dâiyelerden kurtulur, tabiat perdeleriyle cismanî ilgilerden arınırsa sâf ve aydın bir hale gelir ve yücelik istidat ve iştiyakı hasıl olur» diye anlatılmaktadır ki bu tarif, insanlarda kablî olarak kötülük istidadını kabul etmiyen ve

kötülüğün, insanın özünden değil, sonradan kesbettiği huylardan, muhitinden ve şehevî dâiyelerden meydana geldiğini bildiren bir tariftir. Bu tarife göre insanın fıtratında kemal istidadı asıldır. Ârızî huylar ve bunlardan meydana gelen istekler kalkınca bu istidât zuhur eder. Yine bu mukaddimede «mürüvvet - erlik» ile «fütüvvet - yiğitlik» arasındaki fark belirtilmektedir. Mürüvvet, fütüvvetin temelidir. Fakat mürüvvet sahibi, fütüvvet sahibi değildir. Ancak fütüvvet sahibi, aynı zamanda mürüvvete de sahiptir. Mürüvvet, kötülüklerden kaçınmayı gerekli bilmek ve bu hususta gayret gösterecek iyiliği meleke haline getirmektir. Mürüvvet, fütüvvetin bir hazırlık devresidir. Fütüvvetse «bütün temizlik, erlik, yiğitlik ve çeşitli hikmet ve adâlet icabâtının insanlardan fi'len zâhir olmasıdır.» Fütüvvet de vilâyetin temelidir. Mürüvveti olmayanın fütüvveti olmadığı gibi fütüvvete sahip olmayan da vilâyet sahibi olamaz. Vilâyet, beşeriyetin fenası ve ahadiyette tam bir istiğraktır. Mukaddimede Ashâb-ı Kehf'in ahvali anlatılmada, mürüvvetin sonunun, fütüvvetin başlangıcı, fütüvvetin sonunun da vilâyetin başlangıcı olduğu belirtilmede ve yine «bütün fazîletler, insanın fıtratının zâtî levazımından olup bir kaç garip ve ârızî aşağılıklar, tabiat yüzünden meydana gelen şeylerdir» diye yukarıda işaret ettiğimiz felsefede ısrar edilmektedir. Bu hususta «insanın çalışıp kazandığı hayır ve sevap da kendisine aittir; dileyip savaşarak elde ettiği kötülük ve günâh da kendisine aittir» âyetindeki (sûre. I, al-Bakara, âyet. 286) kisb kelimesiyle iktisab kelimesinin farkı üzerinde durulmada, hayır ve sevap hakkında kullanılan kisb'in, ne suretle olursa olsun bazı şeylerin elde edilmesi mânasına geldiği, iktisabınsa kast ve niyetle ve cehitle bazı şeylerin elde edilmesi mânasını ifade ettiği cihetle iyiliklerin ve hayrın, insan fıtratının levazımından bulunduğu tekrar olunmada ve bu yüzden bunların sevabının ve faydasının insana ait bulunduğu, çünkü esasen bunların, fıtratta gizli olan şeylerin zuhurundan ibaret olduğu, halbuki kötülüklerin ârızî olması dolayısiyle günahının da insana ancak sonradan lâhik olacağı izah edilmektedir. Yine bu değerli mukaddimede İbrahim Peygamberin fütüvvetinden ve Cebrâil'in Tanrı adını anması üzerine bütün malını ona bağışlamak suretiyle imtihandan yüzü ak çıktığından bahsedilip fütüvvetin kutbu olduğu ve üç gün oruç tutup her gün iftar vakti yemeğini Tanrı sevgisiyle miskine, yetime ve esire vererek su ile iftar eden «Emîr-al-mü'minîn Alî aleyhissalâtü vesselâm» ın (sûre. LXXVI, al-Dehr, âyet. 8) fütüvvetinin de İbrahim Peygamber fütüvvetinin fer'î, fakat kemali bulunduğu ve bu yüzden de «Lâ fetâ illâ Alî-er ancak Ali'dir» diye öğüldüğü, son zamanda da fütüvvet kutbunun «Mehdî aleyhisselâm» olacağı söylenilmektedir. Mukaddimenin üçüncü faslında fütüvvetin

mehazı ve bu yolun başlangıcı şerhediliyor : Bir gün Peygamber, bir toplulukta otururken birisi gelip filân evde bir erkekle bir kadın kötülükte bulunuyorlar diyor. Onları çağırmak gerektiğinden sehabeden bir kaçı gitmek üzere müsaade istiyorsa da Peygamber, Alî'ye sen git ya Ali diyor, bakalım doğru mu? Ali, o eve gelince gözlerini yumup içeriye giriyor. El yordamiyle duvarlara tutunarak dolaşıyor. Dışarı çıkıp gözlerini açıyor ve Peygamber'e gelerek bütün evi dolaştım, kimseyi göremedim diyor. Peygamber, nübüvvet kuvvetiyle işi anlayıp yâ Alî diyor, sen bu ümmetin fetâsısın. Sonra bir bardak su ve bir az tuz istiyor. Selmân-ı Fârisî getiriyor. Peygamber, bir miktar tuz alıp bu şeriattır diyor ve bardağa atıyor. Yine bir miktar tuz alıp bu da tarikattir diyor, onu da suya döküyor. Üçüncü defa yine bir miktar tuz alıp bu da hakıykat diyerek yine bardağa atıyor ve suyu Alî'ye verip içiriyor. Sen benim refıykımsın, ben Cebrâil'in refıykıyım, Cebrâil de Tanrı refıykıdır diyor. Sonra Selmân'a, Alî'ye refıyk olmasını söylüyor. Selmân, Alî'nin elinden tuzlu su içerek onun refıykı oluyor. Haziyfe de Peygamber'in emriyle ve aynı tarzda Selmân'dan kadeh alıp içerek ona refıyk oluyor. Ondan sonra Peygamber, şalvarını Alî'ye giydiriyor, belini bağlıyor, yâ Alî diyor, seni tekmil ediyorum, kemâle ulaştırıyorum. Müellife göre fütüvvetin esası budur ve fütüvvet ehli arasındaki kadeh sunmak, şalvar giydirmek ve bel bağlamak, yani refıyklık ve kardeşlik kaideleri, buradan kalmadır. Su, duruluğu bakımından ilme, hikmete, ezelî istidada, kablî kabiliyete işarettir ki bu, ancak kâmil bir kişi vasıtasiyle feyizlenir ve zuhur eder. Tanrı da «Biz, her şeyi sudan yarattık» (sûre. XXI, al-Enbiyâ, âyet. 30) demiştir. Tuz, adalet ve fazîlete işarettir. Her yemeğin tadı tuzla zâhir olur. Fazîletler de bir kâmil vasıtasiyle zuhur eder. Nitekim «Şeriat, adaletin sureti ve zâhiri, tarikatsa, adaletin aslı ve varlıktaki sereyanıdır.» Şalvar giydirmek, iffete işarettir. Bel bağlamak, yiğitliğe ve halka hizmete remizdir. Fütüvvet ehlinin müteahhirleri yola girene itimat edemezlerse önce beline bir peştemal kuşatırlar, bir müddet sonra yolda ehliyet gösterirse şalvar giydirirler. Fütüvvet ehli, bu makamlara varana «tekmil» derler. Çünkü ilmin kemâli amelledir. Amelsiz ilme hiç ehemmiyet vermezler. Amele kadem, ilme nazar derler ve kadem ehlini üstün, nazar sahibini ondan aşağı tanırlar. Fütüvvet libası şalvardır, tasavvuf libası taç. Sebebi de fütüvvetin esası, aşağılık sıfatlardan kurtulmaktır. Halbuki tasavvuf, yüceliklere aittir. Yine bu yüzden tasavvufta baş tıraş edilir ki bu, fütüvvette yoktur. Bu bakımdan fütüvvet, tasavvuftan bir cüzdür. Nitekim vilâyet de nübüvvetin cüzüdür.

Bu izahatın sonu, bilhassa dikkate değer. Birinci fasılda da «Vilâyet, beşeriyetin fenâsıdır, ahadiyette istiğraktır. Mahabbet ve hulûs saltana-

tının zuhurudur. Bunun cevheri de nübüvvettendir» (352.b) sözü, Hukemânın nübüvveti kisbî saymalarını hatıra getiriyor ki bu, fütüvvet ehliyle Hukemâ mesleği arasındaki münasebete bir delil sayılabilir. Aynı zamanda müellifin, tasavvufu fütüvvetten üstün tutması, fütüvvet erbabından olmakla beraber bir tarikate müntesip ve ona daha fazla bağlı olduğunu göstermededir.

352.a dan 362.a ya kadar devam eden ve risâlenin en ehemmiyetli kısmını teşkil eden mukaddimenin dördüncü faslında, Alî'nin «Fütüvvetin aslı vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, nasihat, hidayet ve tövbedir. Bu huyları huy edinmiyen fütüvvet ehli olamaz» ve İmâm Hasan'ın sorusuna «Fütüvvet, kudreti varken affetmek, devleti varken tevazuda bulunmak, varlık halinde cömertlik etmek ve minnetsiz olarak ihsan eylemektir» dediği anlatılmakta, yukarıda sayılan sekiz huyun, iffet, şecaat, hikmet ve adaletten ibaret olan dört asla raci bulunduğu, tövbe ve cömertliğin iffete, tevazu ve emniyetin şecaate, doğruluk ve hidayetin hikmete, vefa ve nasihatin de adalete fer' olduğu izah edilmektedir.

Bu çok mühim mukaddimeden sonra tövbe, cömertlik, tevazu, emniyet, doğruluk, hidayet, nasihat ve vefa, sekiz bapta anlatılıyor. Dokuzuncu bap, fütüvvet ve mürüvveti ihlâl eden kibir , gurur, ucüp vesaire gibi kötü huylardan bahsetmede, son bap olan onuncu bapta, fetâ, fetâlaşan ve müddeî anlatılmadadır. Fetâ, mürüvvet ve fütüvvette kemale eren, fetâlaşan, fütüvvet ehli olmayı dileyen, temiz ve güzel huylara iştiyakı olan, müddeî de cüvan-merdler libasını giymekle beraber ahlak bakımından onlardan uzak olan kişidir.

Hâtime, üç fasla ayrılmıştır. Birinci fasılda, fütüvvete, gençlikte bir «pîş-kadem» bulunup girmek lüzumu, ikinci fasılda fütüvvete ait sekiz sıfatı, Alî'nin, kemâli dolayısiyle en yücesinden başlamak suretiyle saydığı, halbuki hakıykatte bu sekiz sıfatın ilkinin tövbe, sonuncusunun vefa olduğu anlatılmada, üçüncü fasılda da hizmet ve ziyafet levazımından bahsedilmededir.

Kâşanlı Huseyn torunu Ma'sum tarafından kopya edilmiş olan bu Fütüvvet-nâmede «kim fütüvvet yoluna ayak basar veya buna iyice niyetlenirse, Alî'nin feyzinden bir saçıntıya mazhar olur, kendisine, onun ışığından bir ışık vurur. Fütüvvet yoluna girenin ona uyması, onun hidayetine ve ahlâkına iktida etmesi vaciptir. Onun mukaddes zâtından medet dilemesi, temiz ruhundan feyz istemesi gerektir. Bu sûretle de onu sevmek, ona uymak ve izini izlemek dolayısiyle onunla bir münasebet peyda eder ve bu münasebetle de kemalinin feyzine ve bazı hallerinin kendisinde zuhuruna istidat kazanır. Sevgisindeki rüsuh, itaat ve inkiyadındaki ihlâs

derecesince de yücelik istidadına ulaşır» denerek Alî'nin, fütüvvet ehlinin imamı ve muktedası olduğu söylenmede (353.b), yukarılarda zikrettiğimiz gibi dîbacede «server-i fityân kerîm-i her du cihan esed-Allah-al-gaalib Aliyy-ibn-i Ebî-Tâlib aleyhisselâm» diye anılmada, risâlede bir çok kere «Emîr-al-mü'minîi Alî aleyhisselâm», bir kere «Emîr-al-mü'minîn Alî aleyhissalâtu vesselâm», iki kere «Emîr-al-mu'minîn Salâvat-Allahi aleyh», beş kere de tam Şîa şiarınca ve sadece «Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâm» diye zikredilmede ve münasebet düştükçe sözleri ve menkabeleri anlatılmadadır. Yedinci bapta «İmâm-ı eimme-i Fityân ve kutb-ı aktâb-ı cüvan-merdân Emîr-i mü'minân Alî aleyhisselâm», sekizinci bapta «kutb-ı aktâb-ı fütüvvet ve server-i ashâb-ı uhuvvet Emîr-al-mü'minîn Alî» sözleriyse, fütüvvet ehlinin Alî'yi nasıl ve ne tarzda tanıdıklarını apaçık göstermededir. Risâlede ilk üç Halifenin adları hiç geçmemededir. Sûfîlerden Şakıyk-ı Belhi (174 h. 790 - 791), Hâtem-i Asamm (237 h. 851 - 852), Hâce Abdallâh-ı Ansârî (481 h. 1088 - 1089) ile Bül- Hasan-ı Antakî (?) nin adları geçmede.

Risâlede fütüvvet ehlinin ahlâkına ait şu hikâyeler dikkate değer :

Yermük Savaşında, savaştan sonra yaralılara su götüren, savaş meydanında ileriden bir ses duyuyor. Gidip yaralıyı buluyor, tam su vereceği sıralarda o civardan bir yandım sesi geliyor. Yaralı, suyu ona götürmesini söylüyor. İkinci yaralıyı bulup su vereceği sıralarda bir başka yaralının sesi geliyor. İkinci yaralı da su içmeyip ona götürmesini söylüyor. Fakat su götüren ona varıncaya kadar o, ölmüş bulunuyor. İkincisine dönüyor, onu da ölmüş buluyor. Üçüncüsüne, yani ilkine gelince görüyor ki o da ölmüş.

Alî, tam kırk yıl, rastladığına önce kendisi selâm veriyor, sonra bundan vazgeçiyor ve bu sevabı halka bağışlıyor.

İmâm Hasan'la İmâm Huseyn arasında hafif bir kırgınlık oluyor. Bir müddet sonra büyük olduğu halde Hasan, barışmağa geliyor. Huseyn, Peygamber'in bir hadîsini anarak barışmayı kendisinin daha çok istediğini, fakat Hasan'ın gelmesini beklediğini ve bu suretle de kendisinin değil, onun sevaba girmesini dilediğini söylüyor.

Hâtem-i Asamm, Şakıyk'le Horasan'da, bir savaşta bulunuyor. Birbirlerine rastladıkları zaman Şakıyk, yüreğin ne halde? diye soruyor. Hâtem, zifaf gecesindeki gibi deyince Şakıyk, ben o kadar eminim ki deyip kalkanını atıyor, silâhını çıkarıyor, başını kalkanına koyup yatıyor, uyuyup horlamaya başlıyor.

Bül-Hasan-i Antâkî'ye misafir geliyor. Beş parça ekmekten başka bir şey yok. Kendisi yerse, misafir aç kalacak. Sofrayı kuruyor, ekmek

parçalarını koyuyor. Bir bahaneyle mumu söndürüyor, yiyor gibi ağzını şapırdatmıya başlıyor, misafirin de ağız şapırtısından yediğini sanıyor. Fakat mum yakılınca görülüyor ki ekmekler olduğu gibi durmada. İkisi de öbürü yesin, utanmasın diye ağızlarını şapırdatmışlar.

Emsali arasında en değerlisi olan bu Fütüvvet-nâme'den sonra Veliyeddin Efendi Kütüphanesinde 1796 No.da kayıtlı mecmuadaki Farsça Fütüvvet-nâme gelmektedir (170.b - 174.a). Bu mecmuada otuz bir tane risâle var. Bunların onbir tanesi Şeyh Alâ-al-Devle-i Semnanî (736 h. 1335) nindir ve çoğu, ketebelerinde tasrih edildiği veçhile bizzat Şeyh'in el yazısiyle yazılmış nüshalardan istinsah edilmiştir. Öbür risâleler arasında bir tanesi Alâ-al-Devle'ye şeyhinin yazdığı mektuptur. Beş tanesi Gazzâlî (505 h. 1111) ye, iki tanesi Seyyid Aliyy-i Hemedanî (796 h.1385) ye, bir tanesi Necm-i Râzî (654 h. 1353) ye, bir tanesi Şeyh Ahmed-al-Hayufî (618 h. 1221) ye aittir. Bir risâle de Kuşayrî'nin istılâhatıdır. Geriye kalan dokuz risâlenin müellifleri belli değildir ki, «Hâzihî risâletun fi-l-futuvva» başlığını taşıyan Farsça Fütüvvet-nâme de bunlar arasındadır. Fakat mecmuadaki risâlelerin çoğunun Alâ-al-Devle'ye ait oluşu, bu risâlenin de Şeyh'e aidiyeti zannını vermekte, üslûp da bu fikrimizi kuvvetlendirmektedir. Ayrıca Şeyh'in, kendi tarafından yazılan hal tercemesinde Abû-Yezîd-i Bistamî'nin (261 h. 874 - 875) mânevî terbiyesiyle yetiştiğini, tecridde de İbrâhîm-ibn-i Edhem (161 h. 777 - 778) in, mürüvvet ve fütüvvette Abû-Hafs-al Haddâd (260 h. 873 - 874 den sonra) ın mânen mürîdi olduğunu ve bu mânevî terbiyeden sonra hayatta bulunan şeyhlere intisab ettiğini kaydederek fütüvvetle alâkasını bildirmiş olması da bu risâlenin Alâ-al-Devle'ye aidiyeti hakkındaki fikrimizi teyit etmektedir (aynı mecmua, 113 a - b). Mecmuadaki risâlelerin yirmi dördüncü, yirmi beşinci, yirmi altıncı ve yirmi yedincisinin sonunda hicrî 838 yılında, yirmi dokuzuncusunun sonunda hicrî 839 da istinsah edildiği kayıtlıdır. Seyyid Aliyy-i Hemedanî'ye ait olan yirmi sekizinci risâlenin sonunda Seyyid Muhammed Nur-Bahş'in (889 h. 1484), Şeyhinin Şeyhine ait olan bu risâleyi okuttuğuna dair kendi el yazısiyle bir kayıt var (137.b).

Bu Fütüvvet-nâmenin aslî mehazı, bundan önceki Fütüvvet-nâmedir. Hattâ dîbace, hemen hemen ibarelerin inşası bakımından bile aynıdır. Alî'nin, fütüvvetin sekiz sıfattan ibaret bulunduğunu söylemesi, bu sekiz sıfatın aslının dört sıfat olduğu, fütüvvet mazharının İbrahim Peygamber, kutbunun Emîr-al-mü'minîn Alî, hâteminin de Mehdî bulun-

duğu, fütüvvetin aslı vesaire, aynen Murad Molla'daki Fütüvvet-nâmedeki gibidir. Yalnız bu risâlenin büyük bir değeri, fütüvvet ıstılâhlarına ve erkânına ait pek zengin ve mühim malûmatı ihtiva etmesindedir ki, bunu ileride anlatacağız. Farsça bir ansiklopedi mahiyetinde olan ve Muhammed-ibn-i Mahmûd-al-Âmulî (753 h. 1352 den sonra) tarafından yazılan «Nefâis-al-fünûn fî arâis-al-uyûn» un fütüvvete ait beşinci fende, tek mehazı, bu Fütüvvet-nâmedir. Âmulî, belki Murad Molla'daki Fütüvvet-nâme nüshasını da görmüştür, fakat mehazı o olamaz. O olsaydı fütüvvet ehlindeki dereceleri ve fütüvvet ıstılahlarını yazamazdı. Bu bakımdan ve bir çok yerlerde ibareleri aynen nakletmesinden dolayı bu kat'î hükmü çekinmeden veriyoruz (İst. Üniv. Farsça yazmalar, 603, 1031 de yazılmış nüsha, 145.a - 149.a.).

Bundan önceki kadar ve hattâ ondan da daha değerli olan bu Fütüvvet-nâmeden sonra yine Veliyeddin Efendi Kütüphanesindeki mecmualar arasında 3242 No.da kayıtlı olan mecmuanın ikinci sahifesini kaplayan Arapça bir risâle gelir (s. 32 - 33). Bu risâlede «fütüvvet, Peygamberliğin gözünün nurudur» sözünün şerhi vardır. Sonunda Kemâl-al-dîn Abd-al Rahmân-al-Kâşânî'nin olduğu yazılı. Fakat ihtimal Istılâhât-ı sûfiyye sahibi Kemâl-al-dîn Abd-al-Razzak Kâşânî (736 h. 1335) nindir.

Arapça ve Farsça dördüncü yüzyıldan sekizinci yüzyıl ortalarına kadar (XIV) yazılan en mühim fütüvvet-nâmeleri bu suretle hülâsa ederken Şihab-al-dîn Sühreverdî'nin, Murad Molla'daki Abdülhamîd I. e ait kitaplar arasında bulunan ve yukarıda arzettiğimiz müellifi meçhûl değerli Fütüvvet-nâmeyi muhtevi olan mecmuadaki «İdâlet-al-ayân ala-l-burhân» adlı risâlesindeki mühim bir kaydı da ilâve edelim :

Mecmuanın 131.a - 150.a yapraklarını işgal eden [5] ve Abu-l-Fazl-al-Hasan-ibn-i Mahmud-al-Muhaddis tarafından istinsah edilmiş bulunan bu Arapça risâle, esas itibariyle felsefeye ve Hukemâya reddiye olarak yazılmış olup Âdem Peygamberin yaratılışını izah etmede ve bilhassa Hukemâ'nın esas umdesi olan «Lâ yasdur an-al-vahid-illâ-l-vahid-Birden ancak bir çıkar» hükmünü cerheylemededir. Fakat risâlede bilmünasebe fütüvvetten de bahsedilmede ve fütüvvet hakkındaki sözler alınmada, Abbasoğullarından Al-Mustansır-billâh'ın (hilâfeti 623 - 640 h. 1226 - 1242) fütüvvet ehlinin imâmı olduğu bilhassa zikredilmede ve bir de fütüvvet çeceresi kaydolunmadadır (132.a - 134.b). Şihab-al-dîn'in, Al-

[5] Yalnız mecmua ciltlenirken yapraklar karışmıştır. 132 nci varak, 135 inci varaktan bir yaprak önceye konmuştur. Buna dikkat gerektir.

Mustansır-Billâh zamanında ve onun ölümünden sekiz yıl önce öldüğü düşünülürse bu risâle, son zamanlarına aittir. Risâlede meâlen, «Mü'minler emîri Alî'ye mensup hırka ve libası, kendisine uyan sûfîlerle fetâlara giydirme vilâyeti, yüce ve ulu hilâfeti bakımından, efendimiz Emîr-al-mü'minîn'e aittir ki, fütüvvet, ahvâl, a'mâl, ahlâk ve tasavvufa ait olan bu vilâyet, tasavvuftan bir cüzdür. İki libasın da, yani fütüvvet ve tasavvuf libasının da esası sohbettir» denmede ve ondan sonra da nisbet şeceresi kaydolunmadadır. Bu risâle, bize, Abbasoğullarının Al-Nâsır-li-dîn-Allah'tan sonra da fütüvvet ehlinin imâmetini muhafaza ettiklerini gösteriyor.

Hâtifî'nin de [6] 84 beyitlik bir Fütüvvet-nâme'si vardır ki bu manzum risâle, ancak XV. yüzyılda, İran'da fütüvvet ehlinin kudretini gösterme bakımından değerlidir. Fütüvvetin yetmiş iki şartını bildiren, erkândan hiç bahsetmiyen ve Teschner tarafından 1932 de Leipzig'de foto-kopi olarak bastırılan bu risâlenin 11 ve 41. beyitlerinde «ahı», 69. beytinde «terbiyet» tâbirleri geçmededir.

★

Arapça ve Farsça fütüvvet-nâmeleri kaydettikten sonra Türkçe fütüvvet-nâmelere gelebiliriz :

Şimdilik bunların en eskisi Yahyâ-bn-i Halil-ibn-i Çûbân Fetâ-l-Burgaazî'nin Fütüvvet-nâmesi'dir. Fatihte Millet Kütüphanesinde Ali Emîrî'nin Türkçe Şer'iye kitapları arasında 1154/198 No. da kayıtlı ve 913 hicrîde yazılmış nüshasının önsözünde Yahyâ, bu Fütüvvet-nâme'yi, Frenklerin İskenderiye'yi kuşattıkları sırada onların ellerine geçen bir kaç kitabı satın alarak yazdığını, tefsîr, hadîs, kısas kitaplarıyle Tezkiret-al-Evliyâ, Musemmâ, Vesîle [7], al-Kalâid, Esas-al-Ârifîn'den, menakıp kitaplariyle fütüvvete gerekli kitaplardan istifade ettiğini yazar. Fütüvvet silsilesinde, Sultan-ı Zâhir Gıyâs-al-dünyâ va -l-dîn Kehf-al-İslâm va-l-müslimîn Abu-l-Muzaffer Gaaziyy-ibn-i Sultan-al-Gazi Yûsuf-ibn-i Eyyub'un, Halife al-Nasır'a intisab ederek fütüvvet mesleğine girdiğini yazar ki (v. 56.a) bu zât 613 te (1216) ölen Halep valisidir (al-Kâmil, c. XII, s. 144). Bundan açıkça anlaşılıyor ki Yahyâ,

[6] Hâl tercemesi için bakınız: Mecma'-al-fusahâ, 1295, Tahran, c. II, s. 54 - 55, Âteş-kede, 1299, Bombay, s. 80 - 81.

[7] Bu kitap al-Nâsır li dîn-Allâh'ın oğlu Abu-l-Hasan Alî'nin «Umdet-al vesile» si olsa gerektir.

Fütüvvet-nâmesini 613 ten evvel yazmıştır. Dibâce ve mukaddime, aynen Nakkaş Ahmed'in Tuhfat-al-Vasâyâ» sından terceme olduğu gibi aynı eserde «Mesnevî» den de istifade edilmiş, meselâ koca karı ile doğan hikâyesi, hemen hemen aynen alınmıştır (Maarif Vekilliği, Şark - İslâm Klâsikleri, Mesnevî tercemesi, 1943, c. II, s. 30 - 35). Veliyeddin Efendi Kütüphanesindeki Alâ-al-Devle'ye ait sandığımız Fütüvvet-nâmedeki bir hikâyenin de (171.b - 172.a) bu kitaba biraz değişik olarak alındığını tesbit ettik (17.a - 17.b). Risâlede fütüvvet ananesi, fütüvvete kabul edilmiyecek kişiler, fütüvvet erkânı, edepleri, yemek, semâ', sofra, alış veriş, konukluk, hasta hatırını sormak... usulleri, fütüvvet şeceresi vesaire hakkında izahat vardır. Bu Fütüvvet-nâmenin tarihsiz bir nüshası da İstanbulda Bayazıd Umumî Kütüphanesinin 5482 No. sında kayıtlıdır.

Bayazıt Umumî Kütüphanesinde 5481 No. da kayıtlı diğer bir Fütüvvet-nâme, Yahyâ'nın bu Fütüvvet-nâmesi esas tutularak meydana getirilmiştir. 1019 hicrîde istinsah edilmiş olan bu fütüvvet-nâmenin kime ait olduğu belli değildir. Ancak nihayet hicrî dokuzuncu yüzyılda yazıldığını sanıyoruz.

Eskilik dolayısiyle bunlardan sonra Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Huseyn'e ait fütüvvet-nâme gelir. Bu zat Alî'ye isnad edilen «Hutbet-al-Beyân» ı da Türkçe şerhetmiştir ki 920 hicrîde yazılmış nüshası, Bursa'da Moralı Kütüphanesinde 35. No. da kayıtlıdır. Gaybî, bu Fütüvvet-nâmeyi, dibâcesinde tasrih ettiği gibi. Fatih Mehmed zamanında (855 - 886 h. 1451 - 1481) yazmıştır. Eserde fütüvvet ananeleri, fütüvvet nisbeti, erkân ve âdâbı, helva yapmak ve göndermek vesaire mufassal bir surette anlatılmaktadır. 346 yaprak olan bu kitap, İstanbul Belediyesi Kütüphanesinde M. Cevdet kitapları arasında K. 40 No. da kayıtlı bulunan mecmuadadır (66.a - 156.b) ve «Hâzâ Kitab-ı Fütüvvet-nâme li-erkân-al-meşâyih ve ashâb-al-şedd» başlığını taşımaktadır. 27 Ramazan 1282 de yazılmıştır. M. Cevdet kitapları arasında olduğu halde «al-Ahiyyet-al-Fityân» da anılmamasına bakılırsa kitap, M. Cevdet'in eline, eserini yazdıktan sonra geçmiştir. Mezkûr Kütüphane Müdürü değerli âlim Hüseyin Şemseddin Güneren, bu Fütüvvet-nâmeyi bastırmak istemişse de maalesef muvaffak olamamıştır.

Bu Fütüvvet-nâmeden sonra Seyyid Muhammed ibn-al-Seyyid Alâ-al-din-al Huseyniyy-al-Razavî'nin Miftah-al-dakaaık fî beyân-al-futuvvati va -l-hakaaık adlı Fütüvvet-nâmesi gelir. M. Cevdet, Kanunî zamanında

yazılmış bir nüshasını görmüştür (s. 358). Kitapçı Raif Yelkenci'de bulunan bir nüsha, eserin yazıldığı tarihi ve yazanın hüviyetini göstermesi bakımından çok değerlidir. Bu nüshanın ketebesi şudur : «Faraga min tesvîdihi müellifihi-l-abd-al-muftakır ilâ -l-ganiyy-al-kaviyy al-seyyid Muhammen ibn-al-seyyid Alâ-al-dîn-al-Huseyniyy-al-Razavî al-Kaaziyy-al-Şâfiiyy bi-Burusat-al-mahrûsati fî evâili şehri Safer hateme bi-l-hayrı va -l-zafer min-al-şuhûri seneti ihdâ ve selâsîne ve tis'a miet». Eserden Şiî olduğu açıkça anlaşılan Seyyid Muhammed'in, bu suretle hem akidesini Şâfiîlikle gizleyip takıyye [8] yaptığını ve Bursa'da Kadılık ettiğini, hem de kitabını 931 Saferinin ilk günlerinde (1524) bitirdiğini anlıyoruz. Bu kitap, bir çok fütüvvet-nâmelerden, bilhassa Gaybî'nin Fütüvvet-nâmesinden istifade edilerek meydana getirilmiştir. Bu Fütüvvet-nâmenin yazılış tarihi bulunmıyan bir nüshasının başında, dördü Farsça, bir tanesi Türkçe olmak üzere ahılara ait beş dua yazılıdır (Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş Kitapları, 491, 1. b-25.a). Bu duaların ilki, en uzunudur. Bu duada Âdem, Şît, Nûh, İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub, Yusuf, Musâ, Dâvud, Süleyman, Eyyub, Yahyâ, İsa ve Muhammed peygamberler, Kur'an'daki vasıflariyle, âyetlerden de iktibaslarda bulunularak anıldıktan sonra sırasiyle Oniki İmâm ve Rûm hacılariyle bacıları ve ahıları zikredilmede, sonra Kanunî Süleyman'a, şehzadelerine dua edilmededir (1.b - 10.b). İkinci duada peygamberlerden sonra ilk halifelere ancak «Çâr yâr-ı-bâ safâ» denilmede, fakat Oniki İmâm, birer birer ve adlariyle anılmada, sonra yüz yirmi dört bin peygambere, şerîat ülemasına, tarikat pîrlerine, otuz üç bin sahabeye, peygamber evlâdına, üçlere, beşlere, yedilere, kırklara, üç yüzlere, oniki nakıybe, sekiz nücebâya, yedi abdâle, dört evtâde, kutb-al-aktaba, bin yedi yüz yetmiş Horasan pîrine, dört yüz kırk dört bin veliye, yetmiş iki Kerbelâ şehidine, Belh erenlerine, Tirmiz ve Meşhed seyyidlerine, Türkistan ve Bedahşan pîrlerine dua edilip fâtihâ verilmededir (10.b - 14.a). Üçüncü duâda, peygamberlerden ve Alî'den sonra ilk üç halîfenin de adı anılmada, Oniki İmâmın isimleri, birer birer yâd edilmede, Mehdî'nin zuhuruna da duâ olunmadadır (Bu duâ noksandır : 14.b - 19.b). Dördüncü duâda yine ilk üç halîfenin adı yoktur (20.a - 22.a). Beşinci ve Türkçe duâda ilk halîfeler, Çâr-yâr-ı bâ safâ diye anılmada, Oniki İmâm da Devazdeh İmâm diye yâd edilmededir (22.a - 25.a). Bütün duâlarda, peygamberler «sâhib-fütüvvet» vasfiyle vasıflandırılmada, kemer-bestelere, nakıyblere, şeyhlere duâ olunmadadır. Son duânın «bu dervîşin

[8] Takıyye, muhaliflerden inanış ve ibadetini gizlemeye denir ve Si'ada vacip, yâni farzdır.

şâhib-kademliğiyçün, şedd mübarekliğiyçün, Allah rızasıyçün fâtihâ bihânîm azîzân» diye bitmesine bakılırsa, şedd kuşatıldıktan sonra okunduğu anlaşılıyor.

Millet Kütüphanesinin Şer'iye kısmında 902 No. da kayıtlı ve Huseyn oğlu Mustafa tarafından 1061 h. de istinsah edilmiş büyücek bir Fütüvvet-nâme daha vardır ki bunun bir başka nüshası da yine ayni kütüphanenin 1009 numarasında mukayyettir. Esnaflar hakkında epeyce malûmatı muhtevi bulunan ve müellifi meçhul olan bu Fütüvvet-nâmenin mehazı Seyyid Muhammed'in Fütüvvet-nâmesidir.

Bunlardan sonra büyük bir fütüvvet-nâme'ye rastlamadık. Ancak Süleymaniye Kütüphanesinde Hacı Mahmud Efendi kitapları arasında 2532 No. da kayıtlı olan ve 53 yapraktan ibaret bulunan Fütüvvet-nâme, fütüvvetin, Rüfâîliğe tesirlerini göstermesi bakımından çok mühimdir (Bu kitabın tam bir nüshası bizdedir). Muahhar fütüvvet-nâmelerin bir kısmı, muayyen bir san'at erbabı içindir. Bir kısmı da bilhassa Seyyid Muhammed ve Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmelerinden çıkarılmış ve ekserisi Bektâşîler tarafından benimsenmiş olup umumî mahiyettedir. Bunlardan Veliyeddin Efendi Kütüphanesinde 3225 No.da kayıtlı mecmuadakiyle (46.b - 48.b), Millet Kütüphanesinde Alî Emîrî'nin Türkçe şer'iye kitapları arasında 898, 900 ve 1009 No.larda kayıtlı olanları ve Raif Yelkenci'deki bir mecmuada Tosyalı Şeyh Hacı İbrahim oğlu Hacı Baba'nın fütüvvet-nâmesiyle aynı mecmuada pabuççulara ve saraçlara ait iki fütüvvet-nâme, oldukça mühim sayılabilir. Bunların bir kısmının, Anadolu hususiyetlerini de ihtiva etmesi bakımından ayrıca bir değeri olduğunu söylememiz gerektir.

2. *Fütüvvet-nâmelerde müşterek noktalar.* I. Fütüvvet, iyi huylardır. Nefisle mücadele etmek, Tanrı buyruklarını tutmak, âdetâ kendisini halka vakfedip herkese iyilikte bulunmak, bilhassa cömert olmak, konuk sevmek, dîn ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün insanlara sevgi beslemek, ihtiyaçlarını gidermeye çalışmak ve herkesi bir görüp kendisini herkesten aşağı tutmak.

II. Fütüvvet peygamberlerden kalmadır. Bilhassa İbrahim ve Yusuf peygamberlerle Ashâb-ı Kehf'e ve Yûşa'a, Tanrı fetâ demiştir. İbrahim'e, oğlunu kurban etmesi emredilince kocunması şöyle dursun, memnun olmuştur. Ziyafet vermek ve konuk ağırlamak da ondan kaldı. Hem bunlardan, hem de putları kırdığından dolayı bu adı kazandı. Yusuf

da kendisine kötülük eden kardeşlerini affetmekle fütüvveti hak etmişti. Ashâb-ı Kehf de bâtıla uymayıp Tanrı'ya sığındıklarından bu adı aldılar. Mûsâ'ya arkadaşlık eden Yûşa' da tamamiyle ona uyduğundan fetâ adıyla anıldı.

III. Fütüvvet, peygamberlerden, Muhammed peygambere geldi. Kıyamette her peygamber, kendisini düşünürken o, «Ümmetin, ümmetim» diye halkın kaydına düşecektir. Fütüvvet, Muhammed peygamberden Alî'ye geçti. Muhammed, Alî'ye «Yâ Alî, Harûn, Mûsâ'ya ne menziledeyse sen de bana o menziledesin» dedi [9]. Aynı zamanda Alî hakkında «Lâ fetâ İllâ Alî lâ seyfe illâ Zü-l-fekaar — Alî'den başka er yok, Zülfekardan başka kılıç yok» denmiştir [10]. O, Muhammed'in bilgisine kapıdır. Muhammed «Ben bilginin şehriyim, Alî kapısıdır» [11] ve «Alî bendendir, ben Alî'denim» demiş [12] ve daha bir çok hadislerde Alî'yi, en yüksek vasıflarla övmüştür. Alî fütüvvet kutbudur.

IV. Alî, on yedi kişinin belini bağlamıştır. Bunlara «Kemer-bestegân» derler. Bunların başında Şîa-i İmâmiyyenin «Erkân-ı Erbaa» dediği dört sehabînin en büyüğü olan Selmân-i Fârisî gelir. Selman da Alî'nin emriyle bazılarının bellerini bağlamış, bu suretle şedd erkânı, Muhammed, Alî ve Selman vasıtasiyle kurulmuş ve teselsül etmiştir.

V. Fütüvvet şartları vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, ihvana nasihat, onları doğru yola sevketmek, tövbe, kudreti varken afiv, devleti varken tevazu, yokluktayken minnetsiz ihsan, bir san'at sahibi

---

[9] Hadis-i menzile diye meşhur olan bu hadîsin sebeb-i vurudiyle buna benzer hadisler ve râvileriyle bulundukları kitaplar hakkında bakınız: Seyyid Abd-al-Huseyn Şeref-al-dîn: al- Mürâcaât, Bağdad, 1946, ikinci basım, s. 141 - 155.

[10] İbn-i Cerir, Mısır, Matbaat-al-Huseyniyye, c. III, s. 17, İbn-al-Esir, Mısır, 1301, c. II, s. 74, Siyer-i Halebi, Mısır, 1320, c. II, s. 249.

[11] Ali-al-Kaari, bu hadisi mevzu saymışsa da, İstanbul 1308, s. 26, Süyûti, al-Câmi'-al-sagıyr'ine, Tabârânî'nin Kebir'inden naklen almış — Matbaai Âmire, 1286, c. I, s. 268 —, Hâkim de Sahîhu Mustedrek'in üçüncü cüzünde, iki sahih tarıykle İbn-i Abbas'dan, bir de Câbir-ibn-i Abd-Allâh-i Ansârî'den tahric ederek hadîsin doğruluğu hakkında çok kuvvetli deliller ikame eylemiştir. Ayrıca İmâm Ahmed-ibn-i Muhammed -ibn-al-Sıddıyk-al Magribi «Feth-al-Melik-al-Alî bi sihhati hadîsi babu Medinet-al-ilm Alî» adlı müstakil bir kitap yazarak hadîsin doğruluğunu isbat etmiştir ki, bu kitap 1354 te Matbaat-al-İslâmiyyet-al-Ezher'de basılmıştır. Fazla tafsilât için bakınız: Abd-al Huseyn Şeref-al-dîn: al-Mürâcaât, s. 182 - 183, Not. 4.

[12] Aynı kitaba bakınız: s. 163 - 164.

olmak vesairedir. Aynı zamanda fütüvvet nisbetine sahib olmak, akıl sahibi bulunmak, ergenlik çağına gelmek, dindar olup haya ve mürüvvet ehli bulunmak şarttır.

VI. Şedd bağlanırken fütüvvet yoluna girenin beli ve karnı haramdan, dili gıybet ve bühtanla beyhude sözlerden, gözü, görmediğini, hattâ gördüğünü, kulağı duymadığını, hattâ duyduğunu söylemekten, eli halkı incitmekten, ayağı Tanrı rızasına uymıyan yerlere gitmekten, gönlü hırs ve emelden bağlanır. Bunlara karşılık cömertliği, keremi, tavazuu afvi, yokluğu ve gerçek uyanıklığı açılır.

VII. Müşrik ve kâfire, remille ve yıldız bilgisiyle uğraşanlara, şarab içenlere, halkın aybını gören tellâklere, yalan söyliyen ve insafsız olan tellal, çulha, kasap, ve cerrahlarla avcılara, vaadinde vefa etmiyenlere, hırsızlarla zâlimlere, halkın zararını gözeten muhtekir ve madrabazlara şedd verilmez.

VIII. Şarab içen, zina ve livatada bulunan, yalan söyliyen, koğuculuk eden, hile yapan, giybette ve bühtanda bulunanlar fütüvvetten düşerler.

IX. Fütüvvet üç kısımdır : Kavlî, seyfî, şürbî (yalnız muahhar fütüvvet-nâmelerin çoğunda «seyfî fütüvvet» yoktur. Fakat kavlî ve şürbîde hepsi müttefiktir).

X. Fütüvvet libası şalvar ve şeddir. Sonraki fütüvvet-nâmelere hırka, tâç ve Bektaşîlerde bulunan palhenk vesaire de ilâve edilmiştir. Hırka ve tıraşta da ittifak yoktur. Hattâ en mühim fütüvvet-nâmelerde hırka, tâç ve tıraşın tasavvuf ehline aid olduğu tasrih edilmektedir. Fakat şalvarın ve bel bağının fütüvvet libası olduğunda ve sûfîlerin tasavvuf hırkasına karşılık fütüvvet ehlinin şalvarının ve bel bağının, fütüvvet şiarı bulunduğunda hepsi müttefiktir.

XI. Fütüvvet nisbeti. Bu, aynen sûfîlerdeki tarikat silsilesi gibidir ve ahıdan ahıya, ta Alî'ye ve Alî vasıtasiyle Muhammed'e ulaştırılır.

XII. Peygambere, Cebrail vasıtasiyle hırka ve fütüvvet libası gelmiş, o da bunları Alî'ye vermiştir. Bunu rivayet etmiyen fütüvvet-nâmeler pek mahduttur.

XIII. Ahının sofrasının açık, kendisinin bilgi sahibi ve cömert olması, Tanrı buyruklarını tutması, dünyayı terk etmesi, onsekiz dirhemden fazla para saklamaması, beylerin kapısına gitmemesi, edep ve haya sahibi olup ihvanın hizmetinde ve terbiyesinde ihmal göstermemesi,

bir sanat sahibi olması, ihvanın getirdiklerini ortaya koyması, silsilesini Alî'ye ulaştırması şarttır.

XIV. Fütüvvet ehlinin arasında çok sıkı bir tesanüt vardır. Bir ahıdan şedd bağlananlar, birbirlerinin kardeşleri oldukları gibi bütün fütüvvet ashabı da kardeştir. İhvanın, birbirlerinin gönüllerini kırmamaları, birbirlerinden razı olmaları, birbirlerine canla, başla, malla yardımda bulunmaları gerektir.

Bu müşterek noktalar, ilk ve muahhar fütüvvet-nâmelerin hepsinde aynıdır. Meselâ, Aliyy-ibn-al-Hasan-ibn-i Ca'dveyh : «Kitabu Mir'ât-al-mürüvvât» da mürüvetten bahsederken «Ey hakıykati arayan, dileyen genç, bil ki Abu-Tâlib oğlu Alî'nin yoluna girdiysen sana bildirdiğimiz şartlara riayet et, anlattığımız şeylere vefa kıl» der (v. 35.a). Şihâb-al-dîn Sühreverdî, Menzile hadîsiyle «Ben ilmin şehriyim, Âlî kapısıdır» hadîsini ve «Lâ fetâ illâ Alî lâ seyfe illâ Zü-l-fekaar» sözünü aynen alır (158.a - 160.b). «Kitâb fî Bahr-al-futuvva va zikru şacarat -al-favz» da Peygamber'e bir sandık içinde hırka geldiği ve Peygamber'in bu hırkayı Huneyn savaşında Alî'ye verdiği anlatılır ve ayni hadisler, «Ya Alî, sen bendensin» hadîsiyle birlikte zikredilir (187.b - 199.b). Hattâ kitabın müellifi, Alî hakkında âdeta gulüv derecesine varır, Alî adının «ulüv» den geldiğini anlatırken «Va huva-l-aliyy-al-azîm» âyetini anar (208.a. Sözümüzü iyice anlamak için bu kitabı tekmil okumak gerektir). Sülemî, fütüvveti kabul eden peygamberleri Âdem'den itibaren sayıp sonunu Muhammed ve Alî ile bitirir (78.b). Harput'lu Nakkaş İlyas, Cebrail'in getirdiği sandığın içindeki fütüvvet hırkasını Peygamber'in Huneyn savaşında Alî'ye verdiğini kayıt ve Alî'nin Selman ve Safvân'ın belini bağladığını ilâve eder (117.a - b). Abdülhamid I. deki Fütüvvet-nâme de Alî, «Fetalar serveri, iki cihanın kerem sahibi, fetâlar imâmı, cüvan-mertler kutuplarının kutbu, fütüvvet kutuplarının kutbu, kardeşlik ashabının serveri» sözleriyle övülür. Bir çok yerde «Emir-al-mü'minîn Alî aleyhisselâm», bir yerde «Emîr-al-mü'minîn Alî aleyhissalâtu vesselâm», iki yerde «Emîr-al-mü'minîn salâvatullahi aleyh», beş yerde de tam Şîa şiârınca ve adı anılmaksızın «Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâm» diye anılır ve İmâm Hasan ve Huseyn de «Aleyhisselâm» diye tebcil edilir.

Veliyyeddin Efendi'deki Farsça Fütüvvet-nâme sahibi de Ehl-i beyt imâmlarını aleyhisselâm diye tebcil eder ve Alî'yi, Şîa'da ancak ona mah-

sus olan «Emîr-al-müminîn» lâkabiyle anar. Ona göre «İbrahim'den sonra fütüvvet, anane ile peygamberlerden, erenlerden ve doğrulardan teselsül ederek Muhammed'e erişti. Ulu Tanrı onun fütüvvetini beyan ederken, «Sen şüphe yok ki en büyük, en yüce ve güzel huylara sahipsin» dedi (sûre. LXVIII, al-Kalem, âyet. 4). Ondan Emîr-al-müminîn Alî aleyhisselâma erişti. O, fütüvvetin kutbu ve medarıdır. Rasûl aleyhisselâm, en fetânız Alî'dir, dedi. Alî, fütüvvet nedir ey Tanrı elçisi? deyince Peygamber, O bir şereftir ki onunla erler ve cömertler şereflenir. Yâ Alî, sen fetâ oğlusun, fetâ kardeşisin dedi. Alî, babam kim, kardeşim kim? diye sorunca baban İbrahim Halil-al-Rahman'dır, kardeşin de benim. Benim fütüvvetim babandan, seninki bendendir, buyurdu. Huneyn savaşı günü de Cebrail, Alî'den başka er yok, Zülfekar'dan başka kılıç yok diye bağırdı. Zahitlikte, yiğitlikte, cömertlikte öyle bir dereceye vardı ki kimse ne mislini gördü, ne de duydu. Üç gün iftar vakti, yiyeceğini verdi. «Onlar, Tanrıya olan sevgilerinden miskini, yetimi ve esiri doyururlar» âyetinden sonuna kadar Hel-etâ sûresinin şerefiyle şereflendi (sûre, LXXVI, al-Dehr, âyet. 8 - 31). Rukûda, fırsat fevt olur diye yüzüğünü yoksula verdi. «Söz budur, bundan ötesi yok : Velîniz Tanrı-dır, onun elçisidir ve iman edip namaz kılanlar ve rûkûdayken zekât verenlerdir» âyetindeki (sûre. V. al-Mâide, âyet. 55) [13] vilâyet hil'ati ona tahsis edildi. Yakınındeki kemâl yüzünden din düşmanlariyle savaşta ruhunu feda etti. Onun fütüvvet eli, İbrahim'in fütüvvetine ulaşır ki, bu da, oğlunu Tanrıya kurban etmek suretiyle nefsini ve varlığını Tanrıya bağışlamaktır. Sûret âleminde nübüvvet mazharı nasıl Âdem Safiyy, peygamberliğin kutbu İbrahim Halil, sonu da Muhammed Mustafa salâvât-al-Rahmâni aleyhi ve aleyhim ecmain ise fütüvvet mazharı da İbrahim'dir. Kutbu ise Emîr-al-mü'minîn Alî ve sonuncusu Mehdî'dir. Şu halde cüvan-mertlerin hepsinin Alî'ye uymaları gerektir. Ne bulurlarsa ona uymak sayesinde bulurlar." (170.b-171.a) Aynı Fütüvvet-nâme sahibi, Alî'nin adını «kutb-i dâire-i fütüvvet Emîr-al-mü'minîn Alî aleyhisselâm» diye anarak (ayni varak) kendisine mehaz olan Abdulhamid I. deki Fütüvvet-nâmenin bu kısmını biraz tafsilâtla tekrarlar ve oradaki gibi fütüvvetin sekiz şartını Alî'den naklen anlatır. Bir yerde de Alî'den yalnız «Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâm» diye bahseder (171.b). Aynı eserde, beşinci fasıl olan «ahz-i fütüvvet» bahsinde, bundan önceki Fütüvvet-nâmenin mukaddimesinin üçüncü faslındaki su ve tuz hikâyesi, aynen anlatılmaktadır (171.b - 172.a). Bu hikâye Burgaazî'nin Fütüvvet-

[13] Şia, bu âyeti Vilâyet âyeti diye anar ve Alî'nin vilâyeti delillerinden sayar. Tafsilât için al-Murâcaât'a bakınız: s. 169 - 178.

nâmesinde de vardır. Ancak orada Alî, eve gidince gözlerini yumup «iki isen bir kal» diyor. Erkek gidiyor, kadın kalıyor. Alî, Peygamber'e gelince, bir kadın gördüm diyor. Münafıklar, yalan diyorlar. Cebrail gelip Alî'yi tasdik ediyor. Bunun üzerine Peygamber, Cebrail'in getirdiği kuşağı Alî'ye kuşatıyor (17.a - 17.b). Yine Veliyeddin Efendi Kütüphanesindeki Fütüvvet-nâmenin «Der hasâyis-i fityân» faslında İmâm Hasan'ın zehirlenip vefat ederken İmâm Huseyn'in, kaatilin kim, sualine böyle bir zamanda dahi sır ifşa etmek hoşuma gitmez diyerek söylemediği anlatılırken her ikisinin adı da «aleyhisselâm» cümlesiyle ululanmıştır (172.b). Yine müellif, ayni fasılda İmâm Ca'fer-ibn-i Muhammed-al-Sâdık'ı da «aleyhisselâm» cümlesiyle anar (173.a). Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmesindeyse daha dîbacede Oniki İmâmın adı anılmada ve Onikinci İmâm'ın «Sâhib-al-zamân» olduğu tasrih edilmede, Allah, Muhammed, Alî'den hemen her münasebetle ve bilhassa şedde bahsolunmada, Peygamber'in Vedâ haccından gelirken Gadîr-Hum'da Alî'yi «Men küntü mevlâhu fe Aliyyun mevlâhu — ben kimin velîsiysem şüphe yok ki Alî de onun velîsidir» hadîsiyle [14] vasiyy tayin ettiği, hakkında bir çok hadisler söylediği, hattâ «ashaptan birisi» nin[15] «Bahhin bahhin leke yâ Aliyyu» diye Alî'yi kutladığı, bu suretle Alî'nin imâm ve halîfe olduğu, Peygamber'in, kendisine o gün Alî'yi kardeş edindiği [16] uzun uzadıya anlatılmadadır ki Seyyid Muhammed'de de ayni tafsilâtı ayni tarzda görmedeyiz.

3. *Fütüvvet ehlinde, sonradan meydana gelen ve tasavvuf erbabından geçen gelenekler.* Bu son iki Fütüvvet-nâmede ve bunları, bilhassa Seyyid Muhammed'in fütüvvet-nâmesini kaynak ittihaz eden diğer küçük fütüvvet-nâmelerin çoğunda bir de helva pişirme ve mecliste bulunmıyanlara kabın üstüne «Allah, Cebrail, Muhammed ve Alî» ye remz olarak ا ل م ع yazıp gönderme usulüne rastlıyoruz. Fakat bu helva âdetinin,

---

[14] Daha ziyade Men küntü mavlâhu fe hâzâ Aliyyun Mavlâh tarzında rivayet edilen bu hadisi Şia, Alî'nin vilâyet ve hilâfete tayinine nas kabul eder, ana kitapların hepsinde böyledir. Bu hadîs hakkındaki tafsilât için, al-Murâcaât'a bakınız, s. 197 - 250.

[15] Bu Ömer'dir, müellif adını dahi anmak istemiyor.

[16] Muâhât, o gün olmamıştır. Fakat Muhammed, daha Mekke'de ilk davete başladığı zaman içlerinde Alî'nin babası Abu-Tâlib'in de bulunduğu bir topluluğa karşı Alî'yi vezir ve kardeş edinmiş, hicretten önce bir kere, hicretten beş ay sonra da Medine'de ikinci defa olarak ashab arasında muâhât, yani kardeşlik ittihazı sırasında, Alî'yi kendisine kardeş etmiştir.

şimdilik bildiğimize göre, ilk bahseden Fütüvvet-nâmenin Fatih devrinde yazıldığına bakıp da XV. yüzyılda ihdas edildiğine hükmetmek tamamiyle yanlıştır. Çünkü Mevlânâ Celâleddin de (1273), bir şiirinde «ey fütüvvet ulusu, ey peygamberlik dîbâcesi ve mürüvvet ülkesinin padişahlar padişahı, helvayı gizli yeme» mealindeki

Ey hâce-i fütüvvet dîbâce-i nübüvvet
Vey husrev-i mürüvvet pinhan menûş helvâ

beytinde fütüvvetle mürüvveti bir andığı gibi helvayı da onlarla beraber anmış ve XIII. yüzyılda da, tabiî daha öncelerden bir anane olarak kalmış olan helva pişirme âdetinin fütüvvet ehli arasında bulunduğunu bize bildirmiştir.

Yine bu son iki Fütüvvet-nâme ile onlardan önce yazılmış bulunan Yahyâ-bn-i Halil'in Fütüvvet-nâmesinde tıraş olma, sofra, alem ve çerağ vermenin de fütüvvet erkânı arasında anıldığını görüyoruz. Mevlevîlerde, hattâ Şihâb-al-dîn Sühreverdî soyundan gelen ve onun erkânını yürüttüğü iddia edilen, ayni zamanda Bayramiyye'nin Şemsiyye kolunu kurmuş bulunan Ak Şemseddin'de de (863 h. 1458 - 1459) bulunan bu tıraş usulünün, Kalenderîlikten geçtiğini kuvvetle tahmin etmekteyiz. Ali Emîrî Kütüphanesinde Arapça kitaplar arasında 4246 No'da kayıtlı olan Ak Şemseddin'in Sühreverdiyye icazet-nâmesinde, intisab esnasında müridi tıraş etmek usulü de vardır (v. 3.a).

4. *Fütüvvet ehlinde remizler.* Fütüvvet-nâmelerde, Hurûfîlerde olduğu gibi «hurûf-ı mukattaa» ile bazı remizlere tesadüf etmekteyiz. Burgaazî, Fütüvvet-nâmesinde, Alî'nin fütüvvetin aslının ق ا ن ت م ه ی den ibaret olan yedi harf olduğunu, bunlardan ق ın sıdka, yâni doğruluğa, ا in safaya, ن un emanete, ت nin tükaaya, yani korkuya, م in kereme, ه nin mürüvvete, ی nin de hayaya işaret bulunduğunu söylüyor (Millet Şer'iye, 901, 14.a, Bayazıt, 5482, 19.b. Bu iki nüshada bir harfin medlûlü yazılmamıştır. Milletin Şer'iye kısmında 1154/198 No. da kayıtlı nüsha tamdır : 26.a. Bu yedi harf aynı tarzda Nakkaş Ahmed'de de vardır, 112.b). Bu harfler fütüvvet kelimesinin harfleri de değildir. Terkib edilince انت قیمه gibi bir cümle çıkmada. Helva kabının üstüne ا ل م ع harflerinin yazıldığını da söylemiştik (İleride şedd kısmında da harflerin rollerini yine göreceğiz). Şihâb-al-dîn'in risâlesinde «fütüvvet» kelimesinin Arapça imlâsındaki tekerrür etmiyen «f, t, v» harflerine mânalar verilmelidir (164.a). «Bahr-al-Futuvva va zikru Şacarat-al-favz» de de bunlar aynen var (194.b). Nâsır-ı Husrev'in «Hân-al-ihvân» ve «Vech-i dîn» gibi

kitaplariyle diğer İsmâîlî [17] kitaplarında harfler ve harflerin adedi değerleriyle oynandığını ve bunların birer remiz oluşu kanaatinin bulunduğunu biliyoruz. Bu suretle İsmâîlîlerden başlıyan ve sonra da Hurûfîliğe ve Hurûfîlik tesiriyle Hamzavîliğe geçen bu inanışta fütüvvet ehlinin de iştiraki meydana çıkmadadır.

5. *Fütüvvet nisbeti.* Nakkaş Ahmet, fütüvvetteki nisbet seceresini şöyle tesbit etmiştir.

Alî — Selmân-ı Farisî — Safvân ibn-i Umeyye.

Alî — Selmân-ı Fârisî — Huzayfat-al-Yemânî — Mıkdâd-ibn-i Esved — Abu-l-izz-al-Navbî — Aşacc-ı Bısrî — Hâfız-al-Kindî — Avf-al-Kattânî — al-Deylemî — Rûzbeh-al-Fârisî — Emir Hassân-ibn-i Rabîat-al-Mahzûmî — Cevşen-al-Fezârî — Abu-l-Hasan-al-Naccâr — Abu-l-Fazl-al-Tarhân — Selmân — Âid-al-Şibl — Fazl-ibn-i Zeyyâd — Melik Abû-kâlincâr — Emîr Âvî — Nâsır-al-dîn-ibn-i Abû-Na'ca — Abû-Aliyy-al-Sûfî — Mîheniyy-al-Alavî — Nu'mân-ibn-al-Bunn — Şeyh Abu-l-Kaasım — Nefîs-ibn-i Abd-Allâh — Bakaa-bn-i Tabbâh — Abu-Hasan-al-Şârıbân — Abû-Bakr-al-Cahîş — Umar-al-Rahhâz — Ubayd-Allâh-ibn-al-Kıyr — Emîr-Alliyy-ibn-i Dagıym — Kidvat-al-Futuvva Abd-al-Cabbâr-ibn-i Sâlıh — Abu-l-Abbâs Ahmed-ibn-al-Hasan-al-Nâsır-li-dîn-Allâh.

Aynı zamanda Abd-al-Cabbâr'ın Emîn oğlu Şeyh Abû-Alî'ye, onun da Nâsır-li-dîn Allâh'ın oğlu Abu-l-Hasan Alî'ye fütüvvet verdiği, kendisinin bizzat al-Nâsır-li-dîn-Allâh'a mensub olduğu da bu nisbet şeceresinin sonunda zikredilmektedir (117.a - 117.b).

Bütün sûfî silsileleri gibi bu nisbet silsilesinin de ancak son tarafları doğrudur. Yani al-Nâsır-li-dîn-Allâh, zamanında fütüvvet ehlinin ulusu tanınan sâlih oğlu Abd-al-Cabbâr'dan fütüvvet libası giymiş, şedd kuşanmış, şerbet içmiştir. Onun şeyhi de Abû-Alî'dir ve bu yukarıya doğru böyle gider. Fakat ileriye gidildikçe uydurma veya şöhretlerine bakılarak alınan şahıslar belirmeye başlar ve Peygamber'e ulaşan kısım tamamiyle uydurmadır. Bu silsilelere daima tanınmış kişiler alınır. Çünkü halk, büyüklerin yolunu doğru sayar ve onların yoluna koşar. Bu psikolojik

---

[17] Altıncı İmâm, Ca'fer-al-Sâdık'tan sonra oğlu İsmâîl'i ve ondan sonra onun oğlu Muhammed Mektûm'u imâm tanıyan taifedir ki yedi imâm tanıdıklarından dolayı bunlara Seb'iyye de denir.

haletten istifade edilmiştir. Aynı zamanda bir taraftan da silsileyi Peygamber'e ulaştırmak için sahabeden ve Ehl-i-beytten meşhur olanlar, silsileye ithal edilir. Bu silsiledeki bazı adları doğru mu okuduk, bilmiyoruz. Zâten çoğunu tanımamaktayız, ancak Abû-Muslim, Melik Kâlincâr ve Rûzbeh-al-Fârisî adları, dikkat nazarımızı çekti. Abû-Muslim Horasanî (137 h. 754) malûm tarihî şahsiyettir ve Benî-Abbas Şîasından Râvendiyye kolu tarafından imâm tanınmıştır (bu fıkra için bakınız : Abû Muhammed-al-Hasan-ibn-i Mûsâ-l-Navbahtî : Fırak-al-Şîa, Necef, al-Matbaat-al Haydariyye, 1355 - 1936, s. 46 - 47). Rûzbeh, inanışı şeriate aykırı görülerek Basra Emîri Muâviyye oğlu Süfyan tarafından 142 hicrîde (359) öldürülen Abd-Allâh-ibn-i Mukaffa'ın fars adıdır (İbn-al-Nedim : Fihrist, Mısır, Matbaat-al-Rahmaniyye, 1348, s. 172). Melik Abu-Kâlincâr da Âl-i Büveyh'ten 379 - 388 hicrîde (989 - 998) Fars diyarında hüküm süren Samsâm-al-Devle Abû-Kalincar-al-Marzubân, yahut Irak ve sair yerleri zabteden ve oralarda 410 - 440 hicrîde (1024 - 1048) saltanat süren İmâd-al-dîn Abu-Kâlincâr-al-Marzuban'dan biri olacaktır. Âl-i Büveyh'in Şîa-i İmâmiyye mezhebini kabul ederek bu mezhebi kuvvetlendirdiğini de hatırlatalım. Şeceredeki Mıkdad-ibn-i Esved yine Şîa'ya göre «Erkân-ı Erbaa'dan, yani Abu-Bekr'e biat etmiyenlerdendir ve bu dört kişinin en büyüğü Selman'dır. Huzayfa da, sahabe içinde Peygamber'in sır sahibidir (İbn-al-Hacer-al-Askalâni : Kitâb-al-İsâbe fi temyîz-al-sahâbe, Mısır, Matbaat-al-Saâde, 1323, cüz. 1. s. 332 - 333) ve Alî'nin sâdık adamlarındandır.

Şihab-al-dîn Sühreverdi'nin «Risâletü İdâlet-al-ayân alâ-l-burhan» ındaysa tasavvuf ve fütüvvet silsilesi şöyledir :

Muhammed — Alî — Hasan-al-Bısrî — Habîb-al-A'cemî — Dâvûd-al-Tâî — Ma'rûf-al-Kerhî.

Muhammed — Alî — Huseyn — Aliyy-ibn-al-Huseyn (Zeyn-al-âbidîn) — Muhammed-ibn-i-Alî (al-Bâkır) — Ca'fer-ibn-i Muhammed (al-Sâdık) — Mûsâ-bn-i Ca'fer (al-Kâzım) — Aliyy-ibn-i Mûsâ (al-Rızâ) — Ma'rûf-al-Kerhî.

Ma'rûf-al-Kerhî — Seriyy-i Sakatî — Cüneyd-i Bağdâdî — Abû-Muhammed Ruveym — Ebû-Abd-Allâh-ibn-i Hafîf — Ebû-l-Abbâs-al-Nihâvendî — Ahı Ferec-al-Zincânî — Umar-ibn-i Muhammed-al-Sühreverdî — Abd-al-Kaahir-al-Sühreverdî — Şihâb-al-dîn Sühreverdî.

Silsiledeki Ömer-ibn-i Muhammed, Abd-al-Kaahir'in, o da Şihâb-al-dîn'in amcasıdır. Cüneyd'e kadar olan silsile, Halvetiyye kollarınca, hattâ başka bir çok tarikatlerce kabul edilen klâsik nisbet silsilesidir.

Ma'ruf-ı Kerhî'den ehl-i beyt İmâmları vasıtasiyle teselsül eden kol da İran'da, Zehebiyye [16] tarafından kabul edilmiştir. Hasan Bısrî'nin Alî'den semâı hakkındaki kuvvetli itiraz şöyle dursun, aralarındaki altmış üç yıllık fasıla ve Ehl-ibeyt İmâmlarının tasavvufu bir bid'at telâkki ettikleri ve hiç bir vakit bu bid'ate taraftarlık etmedikleri düşünülürse, bu silsilenin tarihî değeri meydana çıkar. Yalnız Şihab-al-dîn'in eserinde bulunduğundan anlıyoruz ki, bu silsile, hicrî yedinci asrın başlarında klâsikleşmiştir.

Yahyâ'nın Fütüvvet-nâmesindeki şecere de Nakkaş Ahmed'in kaydettiği şecerenin ayni, yalnız istinsah edenin hatası olarak, biraz bozuğudur. Ancak orada«Sultân-ı Zâhir-al-Muazzam Gıyâs-al-dünyâ va-l-dîn kehf-al islâm va-l-muslimîn Abu-l-Muzaffer Caaziyy-ibn-i Sultân-al-Saîd-al-gaazî Yûsuf-ibn-i Eyyub» un da el-Nâsır-li-dîn-Allâh'a intisab ederek fütüvvet yoluna girdiği kayıtlıdır ki bu zat, Yûsuf-ibn-i Eyyûb'un, yani Salâh-al-dîn-i-Eyyûbî'nin (589 h. 1128) oğlu ve Halep Emîri Al-Zâhir'dir (613 h. 1216).

Seyyid Gaybî'nin Fütüvvet-nâmesinde fütüvvet şeceresi aşağıdan yukarıya şöyle teselsül ettirilmiştir :

Şeyh Huseyn-ibn-i Şeyh Seyyid Gaybi — Sayyâd oğlu Şeyh Alî — Şeyh Abu-l Şakûr-ı Endelûsî — Şeyh Abd-al-Samad — Baba Hacı Irakiy — Seyyid Alî Attâr — Pîr Umar-al-Halvetî.

Bu şecereden Ömer-i Halvetî'nin fütüvvetle münasebetini anlıyoruz ki bu suretle şeyhi Muhammed -al-Halvetî ile halîfesi Emrem'in adlarının başına eklenen Ahı kelimesinin neden neş'et ettiği meydana çıkıyor (Bakınız : Şakayık zeyli, Matbaa-i Âmire, 1268, s. 62). Şecerenin baş tarafında Erkân-i Erbaa'da Selmân ve Ammâr olmakla beraber bu nisbet silsilesi, yukardakine uymaz.

6. *Fütüvvet ıstılahları ve fütüvvet ehlinde dereceler.*

En eski fütüvvet-nâmelerden de şeyhe «ahı» denildiğini, «şedd, nakıyb, fütüvvetten düşmek, şerbet-i murâzaa» gibi bir kısmı bu yolda yürüyenlere ait, bir kısmı da mensupların derecelerini bildiren ıstılahlar bulunduğunu anlıyoruz. Fakat bunları bize toplu bir halde veren ilk fütüvvet-nâme, Veliyeddin Efendi Kütüphanesindeki Fütüvvet-nâmedir. Bu Fütüvvet-nâmede deniyor ki : «Fütüvvet ehlinin kullandıkları ıstılahlar, Bunlar, aşağı yukarı yirmi beş sözdür. 1) Beyt : San'atları bir

[16] Zehebiyye : Ma'rûf-ı Kerhi vasıtasiyle İmâm Rıza'ya dayandığı söylenen ve İran'da yayılmış bulunan bir tarikattir.

olan fütüvvet erbabı. Bunlar, bu sanatla diğer fütüvvet erbabından ayrılırlar. 2) Hızb : Bir şahsa mensub olanlar. Hızbla beyt arasında şu fark vardır. Hızb, beytte dahildir. Batının kabilede dahil olduğu gibi. 3) Nisbet : Bu, tıpkı doğum nisbetine benzer. Bir büyüğe olan manevî rabıtadır. 4) Kebir : Ya doğrudan doğruya kendisinden, yahut vekilinden şerbet içilen kişi. Bu zat, doğumdaki baba mesabesinde olduğundan ona baba, kendisinden şerbet içenlere evlât denir. Kebire, şeyh, kaaid, atîd, eb, re's-al-hızb da denir. Acem, ona pîş-kadem der. 5) Zaîm : Fütüvvet erbabının iktida ettikleri büyük. Bunun, daima fütüvvet erbabına öğüt vermesi, onlara fütüvvet faziletlerini ve şartlarını söylemesi, onları yetiştirmesi gerektir. 6) Ced : Kebîrin kebîrine denir. 7) Refıyk : Birine mensup iki kişi. Bir babaya, yahut bir cedde mensup topluluğa da rufaka denir. Şimdi mutlak olarak oğula refıyk, babaya sahib denmededir. 8) Müsaîl : Kardeş makamındadır. Yâni birisinin babasından şerbet içen, o kişiyle, o da öbürüyle Müsaîl olur. Bunlara Bedîl de denir. Cedlerinin sayısı bakımından birbirlerine eşit olanlara da Müsaîl derler. Bunlar, amca oğulları gibidirler. Müsaîl refıykten daha hususîdir. 9) Dîger : Fütüvvete girmemiş kişiye denir. Hiç bir kimse adına şerbet içmemişle fütüvveti bâtıl olandan şerbet içmiş olan, bu hususta aynıdır. İkisine de dîger derler. 10) Değiş : Fütüvvet ehlinden olduğu halde sonradan ahvali değişen adama denir. 11) Nakıyl : Aslen baba veya cedden intikal edene denirse de şimdi batıla dönen adama denmektedir. Bir beytten bir beyte intikal caiz olduğu gibi bir hızbdan bir hızba, kebîrden cedde de intikal caizdir. İntikal, hakka olabildiği gibi batıla da olabilir. 12) Vekîl : Kebîrin, caiz bir işin görülmesini kendisine verdiği zat, vekîlin o işe salâhiyeti olması, akıl ve bilgide ileri derecede bulunması, fütüvvet ehlinin en kâmili olması lâzımdır. Vekâlet, hususî ve umumî olabilir. Meselâ, kebîr birisine şedd bağlaması için birisini vekil edebileceği gibi filân, benim makamıma kaimdir diye birisini her hususta kendisine vekîl edebilir. Bu takdirde vekîl, bütün fütüvvet işlerini, kebîr adına görebilir. 13) Nakıyb: Fütüvvet ehlinin bütün işlerini görmek için zaîm tarafından tayin edilen adamdır. Nakıyb, fütüvvet ehliyle zaîm arasında vasıtadır. 14) Şedd bağlamak : Fütüvvete giriş ve fütüvvet ehli arasına katılıştır. Kendisine, beline bağlamak için bir şey verilen kişiye Meşdûd denir. Bu imtihan devresidir. Bu devrede de sadakatı belli olanı tekmil ederler. Bele bağlamak için zünnara benzememek şartiyle ne verilirse olur. 15) Tekmîl : Şalvar veya silâh vermektir. Bu, şedden önce de olabilir, şedden sonra da. Kebîr, onda liyakat görünce kendisine şalvar veya silâh verilir. 16) Şerbet içmek : Suya atılan tuzdan meydana gelen tuzlu suyu içmektir. Birisinin

adına içer ve ona mensub olur. Bu suretle hızblarla beytler arasında ülfet husule gelir ve bu tören, ihvanın ülfetini mucip olur. Yâni şerbet içen, fütüvvet ehliyle ihvan olur. 17) Muhazara : Şerbet içmede fütüvvet ehlinin muvafakatına denir. 18) İçtimâ' : İhvanın, kalblerinin birleşmesi için bir mecliste toplanmalarıdır. 19) Nakle : Birisinden öbürünün adına geçiştir. Yâni bir uluyu bırakıp bir başka kebîri ata ve ulu tanıyıştır. 20) Ta'bîr : Babadan cedde geçiştir. 21) Ahz : Kebîrin, küçükten fütüvveti almasıdır. Bu alış, ondaki, bir ayıp yüzünden olur. 22) Remy : Bir ayıp yüzünden büyüğün küçüğü, veyahut küçüğün büyüğü fütüvvetten red edişidir. Bunlar, muhakemesiz ve ayıbı ispat edilmeden olamaz. 23) Muhakeme : Zaîmin huzurunda yahut iki tarafın razı olduğu bir hakemin huzurunda ayıbın ıspat edilmesidir. Ayıp, ya büyük suçlar gibi fütüvveti batıl eden bir şeydir, yahut fütüvvetin noksanını icap eden küçük suçlardan biridir. 24) Vakf : Bir töhmet altında kalanı muhazara ve içtimâdan men etmek, onu meclislere almamaktır. Bu, muhakeme neticesinde ayıbın sübutuna, yahut töhmet altında kalanın beraetine kadar sürer. 25) Hibe : Kebîrin refıykı birbaşka kebîre vermesidir. Bazıları, bu işin, âdeta hür adamda tasarruf demek olması dolayısiyle caiz olmadığını söylemişlerdir.» (172.a - 172.b).

Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmesinde fütüvvet dereceleri şunlardır :

1 — Nâzil : Mahfillere sevgi yüzünden, yahut üstadiyle, yahut da atasiyle gelen kişi. Bu, henüz erkâna girmemiştir. Bu derecede olanlara Ahibba denir. 2) Nîm - Tarıyk : Üstadı, pîri, yahut tarikat atası ve iki tarikat kardeşi olana denir. Bunlar, henüz terbiye görmemişlerdir. 3) Müfredî : Miyan- beste olana, yâni nasib verilmiş, şedd bağlanmış, helvası pişirilmiş kişiye denir. Bu üç bölüge, «Ashab-ı tarıyk» derler. 4) Beşâriş : Fütüvvet ehlini terbiye edenlerdir. Bunlara Deste-i Nakıyb de denir. 5) Nakıyb : Mahfil ehlini yerli yerince konuklayana derler. 6) Nakyb-al-nukabâ : Kendisinden evvelki derecelerde bulunup hizmet etmiş, o derecelerin erkânını görmüş, bilmiş olan ve nakıyblikten de yükselmiş bulunan ere denir. Bu son üç derecede bulunanlara Nukabâ adı verilir. 7) Halîfe : Şeyhin makamına kaim olana derler. Yalnız bunlar seccade sahibi değildirler. 8) Şeyh : Kendisine tâbi olan taifesi bulunan ve sanat erbabı içinde seccade sahibi olan kişiye denir. 9) Şeyh-al-Şuyûh : Seccade sahibi olan şeyhlerin tâbi oldukları zat. Ahılar ıstılahınca fütüvvet eshabının yiğitine Fetâ, nakıybine Fakıyh, halîfeye de Ahı denir.

Bu iki Fütüvvet-nâmede, fütüvvet ehlinin muhtelif derecelerine verilen adlardan da anlaşılıyor ki zaman zaman bu ıstılahlar değişmiştir.

Meselâ ilk Fütüvvet-nâmede şeyh, halîfe ve şeyh-al-şuyûh tâbirleri, keza müfredî vesaire yoktur. Şihâb-al-dîn Sühreverdî'nin «Risalet-al-futuvva» sında tâlib'e Terbiye, ahıya da Sâhib dendiğini anlıyoruz. Veliyeddin Efendi Kütüphanesindeki «Fütüvvet-nâme» deyse kebîr'e Sâhib denmiye başlandığı kaydediliyor. Halîfe, şeyh, şeyh-al-şuyûh tâbirlerinin kebîr, ced ve zaîm yerine kullanıldığında şüphe yoktur. Sonraki fütüvvet-nâmelerde, bilhassa Türk diyarında şeyh, pîr, yol atası, yol kardeşi, pîr tutmak, terceman, ahıbaba ve ahı gibi türkçe ıstılahlar teammüm etmiş, Arapça ve Farsça terimlerle beraber duaların yerini de Türkçe tutmuştur. Ahıbaba tâbiri, her halde şeyh-al-şuyûh yerine kullanılmıştır ve bu, bir bölgedeki ahıların, yani fütüvvet ehlinin tâbi olduğu zaviye sahibi şeyhlerin tâbi oldukları en büyük şeyhe verilen lâkaptır. 1139 hicrîde debbağlar ahıbabası Hacı Musa'nın, yolsuz hareketleri yüzünden azledilerek yerine Mustafa oğlu Hacı Abdullah'ın ahıbabalığa tayinine dair bir berat vardır ki bu bize, Osmanoğulları devrinde büyük bir nüfuz kazanmış olan ve Ahı Evren'i pîr tanıyan debbağların ahıbabalığına tayin edilenlerin beratla tayin edildiklerini gösterir. (Osman Nuri : Mecelle-i Umur-ı Belediye, İst. 1338 - 1922, s. 549 - 550). Maamafih bu beratla tayin keyfiyetini başka esnafa teşmil edemeyiz. İstanbul'da Eyüp'te Bostan İskelesi caddesinde 1136 hicrîde ölen debbağlar ahıbabası altıncı Hacı Mehmet adlı birisinin de mezar taşına rastlamaktayız (Ayni kitap, s. 550, not). Ayni tâbirin, halk arasında ahı - türk diye kullanıldığını da Mesnevî dîbâcesinden öğreniyoruz («E. J. W. Gibb Memorial» series. X New series, N. Reynold A. Nicholson basımı, London, 1925, c. I, metin, s. 2, satır. 7. Abdülbâki Gölpınarlı : Mesnevî tercemesi, Mf. V. Şark - İslâm Klâsikleri: I, İst. Maarif Mat. 1942. s. S, sat. 27 - 28. Eflâkî'de Çelebi Husâmeddin'in hal tercemesine de bakınız).

III

Fütüvvet erkânı

1. *Fütüvvet libası ve şiarı.*

Şihab-al-dîn Sühreverdi, Fütüvvet-nâmesinde «Tasavvuf kisvesi hırka, fütüvvet libası şalvardır. Şalvar, hırkadan bir cüzüdür, nitekim fütüvvet de tarikatten bir cüzü demektir» sözleriyle (156.b) fütüvvet ehlinde hırka ve şalvarın bulunduğunu söylemekte, Nakkaş Ahmed, Fütüvvet-nâmesinde, Cebrail'in, bir sandık içinde fütüvvet hırkası getirdiği ve Peygamber'in Huneyn savaşında bu hırkayı Alî'ye verdiği ananesini

yazmakta (117.a) ve Bahr-al-futuvva va zikru şacarat-al-favz, ayni ananeyi kaydetmektedir ki (187.b) bunlara nazaran hırka da fütüvvet libasıdır. Abdulhamit I. deki Fütüvvet-nâmedeyse hırka tasavvuf libasıdır. şalvar fütüvvet libasıdır. Şerbet içilmekle fütüvvet yoluna girileceği, şalvar giyilmekle de tekmîl makamına varılacağı açıkça yazılmıştır. Veliyeddin Efendi'de olup Alâ-al-Devle'nin sandığımız Fütüvvet-nâmede de şerbet-i muradaa içmekle fütüvvete girileceği, şalvar giymekle de tekmîl makamına varılacağı bildirilmekte ve «Bugün fütüvvet ehli şerbet içme âyinini icra etmede yollarının esasını buna dayamada, bel bağlamada ve şalvar giydirmededir. Bunların herbiri, lâtif bir mânaya, yüce bir huya remiz ve işarettir ki bu âyin ve erkân, hakıykatte suretlerdir, bu suretlerin mânaları ve bu sırrın ünvanı, o hakıykatlerdir. Şerbet içmek, fıtrî bilgiye işarettir. Kulda bu bilgi ezeli istidadın temizliğiyle husule gelmiştir. Bu da ezelî inayet ve takdirle sâbittir. Yaratılıştaki temizliği elde edende o bilgi tekrar zuhur eder. Nitekim «hikmet her mü'minin kaybolmuş malıdır» buyurulmuştur. Çünkü su, bedenlerin hayatına sebeb olduğu gibi bilgi de kalbin hayatına sebeptir. Tuz bütün fazilet ve güzel huyların iktisabına sebeb olan adalete işarettir. Hattâ aklî kemalât ile ahlâka ait faziletlerin hepsi, adaletle husule gelir. Nefis, bu faziletlerle kuvvet bulur ve derecesinden yükselir. Bir adamda adalet, yâni bir şeyin ortasına sahib oluş, her hususta ölçülü hareket ediş olmazsa o adam kemale eremez. Tuz da aynen böyledir. Tuz olmazsa yemekler kuvvetli ve lezzetli bir hale gelemez. Bel bağlama, yiğitliğe ve nefsi hizmete alıştırmaya işarettir. Hizmet, tevazuun son derecesidir ve yiğitlik, hizmete dayanır. Şalvar giymek, iffet sahibi olmak faziletine işarettir ki bu da nefsi şehvetten menetmek suretidir ve fütüvvetin esasıdır. Öbür huylar, hep buna tâbidir. İlmin kemali amelledir. Bu bakımdan fütüvvet ehli, şalvar giydirmeye tekmîl, amele kadem, ilme nazar derler ve kadem sahibini, nazar sahibinden çok üstün tutarlar, kademsiz nazara hiç itibar etmezler. İlmiyle amel edeneyse şest-kadem derler. Bu suretle malûm olur ki bu erkân, fütüvvetin tamamlanmasına ve vilâyet salâhiyetinin husulüne sebeb olan bütün faziletlerin kazanılması icab ettiğine işarettir. Bu sebepten fütüvvet hırkası şalvardır, tasavvuf hırkası külâhçık (taç). Fütüvvetin ilk esası iffetdir ve bu, aşağılık kişilere aittir. Tasavvufun evveliyse yücelere taallûk eden nurlar âlemine yüceliştir. Tasavvufta başı tıraş etmek sünnettir, fütüvvetteyse bu, yoktur. Çünkü fütüvvet ehline, faziletleri ve güzel huyları elde etmek gerektir. Buysa varlık iktizasıdır. Tasavvufsa yokluk iktizası olan tecrid ve tefridi elde etmektir. Bunun ilki, yücelmeye mâni olan şeylerin izalesidir. Bundan anlaşılıyor ki

fütüvvetin sonu, vilâyetin başlangıcıdır ve fütüvvet tasavvuftan bir cüzüdür, nitekim vilâyet de nübüvvetten bir cüzüdür» denmektedir ki, bütün bu izahat aynen Abdulhamit I. deki Fütüvvet-nâmeden alınmıştır (172.a).[5] Bunlara nazaran hırka ve taç, fütüvvet ehlinin şiarı değildir.

Burgaazî'nin Fütüvvet-nâmesinde, fütüvvet şiârı arasına çerağ da giriyor ki çerağ vermek, âdeta fütüvvet icazeti gibi bir şey. Bu Fütüvvet-nâmede, Veliyeddin Efendi Kütüphanesindeki Fütüvvet-nâmede bilhassa fütüvvet ehlinde olmadığı kaydedilen tıraş erkânı da vardır. Seyyid Huseyn ve Seyyid Muhammed'in Fütüvvet-nâmeleriyle muahhar fütüvvet-nâmelerde çerağla beraber tennure, sofra ve alem vermek ve helva pişirmek de fütüvvet şiârı oluyor. Esasen artık fütüvvet bütün esnaf teşekküllerini kavrıyan şubesi çok, fakat esası bir, bir tarikat haline gelmiştir. Her sanat ehline, ayrı bir şey, meselâ testere, terazi vesaire verilmededir. Ancak meselâ helvanın, Mevlânâ Celâl-al-dîn Rumî'nin bir şiirinde «fütüvvet» le beraber anıldığını söylemiştik. Bunu hatırlatarak bu eklentilerin ne vakit olduğunu kesin bir surette tesbit etmenin imkânı bulunmadığını hasseten kaydedelim. Yalnız şimdiye kadar libas ve şiâr hakkında verdiğimiz izahattan da açıkça anlaşılmaktadır ki bütün fütüvvet-nâmelerde müşterek olan fütüvvet şiârı, şedd, yâni kuşak ve şalvarla tuzlu su içmedir.

Fütüvvet ehlinin hemen hepsi sanat ehli olduğundan, bunların hariçte hususî bir elbisesi yoktu.Yalnız Burgaazî Fütüvvet-nâmesinde ahıların siyah renkli elbise giydiklerini, sarı ve kızıl renkli libas giymediklerini, ahı sarığının yedi, yahut dokuz arşın olabileceğini söylüyor. Siyahı seçmelerinde, Abbasoğullarının tesiri olduğu muhakkaktır. İbn-i Batûta, fütüvvet ehlinin, mahfillerde, yâni tekkeye mukabil olan toplantı yerlerinde, ahılarının ayaklarında mest bulunduğunu, başlarına tepesinde iki parmak enliliğinde, bir zira uzunluğunda bir taylasan bulunan beyaz yünden bir külâh, sırtlarına sof cübbe giydiklerini, zaviyelerinde bu külâhı çıkarıp önlerine koyduklarını, başlarında süslü bir takke kaldığını bildiriyor (Mehmet Şerif : Tuhfat-al-nuzzâr fî garâib-al-asmâr ve acâib-al-esfâr tercemesi. İst. Matbaa-i Âmire, 1334-1337, c. I, s. 312-314).

Sonradan şeyhlerin gök, müderris ve kadılarla halîfelerin yeşil, hatip ve hâfızların ak, ahıların siyah renkli elbise giymelerinin âdet olduğunu, altın yüzük takılmadığını ve elbiselik kumaşın mutlaka fütüvvet erbabı tarafından dokunmuş bulunması icab ettiğini de muahhar fütüvvet-nâmelerden anlıyoruz (İlhan Tarus : Ahiler, T. C. Çalışma Bakanlığı yayınları, sayı: 7, Ankara, 1947, Ulus Basımevi, s. 40. Not. 14).

2. *Fütüvvet töreni.* En eski fütüvvet-nâmeler, şedd bağlama, şerbet içme ve şalvar giyme âyinini şu suretle tesbit etmektedir :

Fütüvvet mahfilinde, yâni fütüvvet ehlinin toplandığı odada, orta yerde fetaların ulusu, ayakta ve kıbleye karşı durur, Eûzü besmeleyle fütüvvet hutbesini okur. Nakkaş Ahmed, fütüvvet hutbesi olarak Benî-İsrâil suresinin (XVII) 32. âyetinden 39. âyetinin sonuna kadar şu âyetleri seçtiğini söylüyor : «Zinâya yaklaşmayın, zina, gerçekten pek kötü bir şeydir. Kanı, Tanrı tarafından haram edilenlerin kanına girmeyin, adam öldürmeyin. Ama kısas için olursa o başka. Kim zulümle öldürülürse velisine, kaatile karşı kudret ve tasarruf verdik ama, o kana sahibiz diye de adam öldürmede ileri gitmeyin. Yalnız öldürülenin velisine, ölenin kanını almak, kısası yerine getirmek için yardım edilir. Yetim malına ancak iyi bir niyetle yaklaşın. Yetim büyüyünceye dek o mala dokunmayın. Ahde vefa edin, çünkü ahitten sorulur. Bir şey tartarken hakkı gözetin, doğru ölçekle ölçün. Doğru teraziyle tartın. Bu, sizin için hem hayırlı, hem de güzel bir iştir. Bilmediğin şeyde de ısrar etme. Çünkü kulak, göz, kalb, bunların hepsi, yaptıkları şeylerden soruya çekilecekler. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü ne dağları delebilirsin, ne boyun yücelerine itişebilir. Bütün bunlar, Rabbin yanında kötü ve nefret edilir şeylerdir. İşte bu, Rabbin sana, hikmete ait vahyettiği şeylerdir. Ona şerik koşma, onunla beraber başka bir tanrıya ibadete kalkışma, yoksa cehenneme kınanarak kötü bir halde atılırsın». Bu âyetleri okuduktan sonra Peygambere, Ehl-i beyetine salâvat verilir, halîfeyi (al-Nâsır-li-dîn-Allâh) anar, ülkenin padişahına dua eder. Sonra sağ eliyle bir tutam tuz alır, sol elindeki su dolu kadehe «Ulu Tanrı suyu temiz yarattı. Tuzu, her şeyi oldurucu olarak halketti» der ve «Yüce Tanrı, şu tatlı su, bu da acı, kekremsi tuz dedi (sûre, XXV, Furkaan, âyet. 53), onu ahd, borç ve söz verme alâmeti kıldı. Tanrı lânet etsin ahdini bozana» sözlerini ilâve eder, tuzu suya atar. Bu esnada talip (terbiye), sol yanındadır. Sonra nakıyb, meclistekilere «Ey hazır bulunan ulular, bu talib-i râgıb, cedde ulaşan fütüvvet şeddini kuşanmak ister ve sizinle, ulu Tanrıya tevessül eder. Filânı şeyh tutmak diler» der. Meclistekilerin rızasından, onu kardeşliğe ve refıykliğe kabulünden sonra İmâma niyabet yoliyle ona fütüvvet kuşağını kuşatır ve şerbeti içirir.

3. *Kardeş tutma.* Fütüvvet kuşağını kuşanmış birisi, birisini kardeş edinmek isterse nakıyb «Ey fütüvvet ehli, bu talib-i râgıb, fütüvvet ehli arasında sâil mevkiinde durmada, filânı, doğruluğu, fütüvveti, mürüvveti ve takvası dolayısiyle kardeş ve refıyk edinmek ister ve sizinle tek,

ihtiyaçtan beri, ulu, hain bakışlarla gönüllerden geçenleri bilir Tanrı'ya tevessül eder. Ne dersiniz?» der. Ehil görülürse ona şedd verilir ve bir müddet bırakılır.

Tekmil isteyene, «Ey talib, ne diliyorsun, nasıl bir gelini istiyorsun, biliyor musun? İki yüzlü münafık olmıyasın sakın. Halil, Tanrıya itaat ederek nefsini Rahmana, malını konuklara, cesedini ateşe, oğlunu kurban olmaya verdiği halde yine Tanrıya hamdetti de feta adını aldı, gözyaşlarından da bize ziyafet olarak tuz zuhur etti. Buna tahammülün var mı? Fütüvvet sırrını gizliyebilir misin? Sakın sakın!» denir. Sonra fütüvvet libası giydirilir. Nakıyb, bundan sonra onu sağ tarafa geçirip şerbeti içirir, cemaata da sunar, herkes bir yudum içer, en sonra da kendisi içer. Bu şerbete, «şerbet-i murazaa - sütkardeşlik şerbeti» denir (Nakkaş Ahmed, 114.b - 115.b).

4. *Fütüvvet kolları.* Ayasofya'daki mecmuada Necm-i Zer-kûb'un Fütüvvet-nâme'sinde, fütüvvet erbabı üç kısma ayırılmadadır :

1 — Kavli. Bunlar asker olmıyanlar, doğruluk, sebat ve vefa dolayısiyle fütüvvet eshabı arasına katılmış olan kişiler, daha doğrusu fütüvvete muhib olanlardır.

2 — Seyfî. Bunlar, surette kâfirlerle, gerçekte nefisleriyle savaşan erlerdir. Fütüvvet erkânına alınırlar, şerbet içerler, Peygamber, Alî'ye nasıl kılıç verdiyse onlara da ahılar kılıç verir.

3 — Şürbî. Bunlar şerbet içenlerdir.

Müellif, bu tasniften sonra şerbet içme ananesini şöyle anlatmadadır: «Muhammed'e peygamberlik gelmeden önce fütüvvet meclisinde şarap içilirdi. Abu-cehl, zamanında fütüvvet sahibi olmakla şöhret kazanmıştı. Tam dört yüz kişi, onun adına şarap içmişti. Peygamber o zaman gençti. Kırk genç, Peygamber'in yanında bulunurdu. Bir gün, sizin kutlu ayağınızın bastığı toprak bile Abu-cehl'in vücudundan yücedir. O fütüvvet eshabından geçiniyor. Biz de sizin adınıza o âyini yapalım dediler. Peygamber, bizim şarap içmemiz doğru değil dedi. Şarap yerine tuz ve suyu koydu. Onlar, Peygamber adına tuzlu su içtiler. Abu-cehl, bunu duyunca, benim babam Arap kabilelerinin ulularından, oysa, Abu-Tâlib'in yetimi. Benimle nasıl eşitlik dâvasına girişebilir deyip o dört yüz kişiyi yolladı. Fakat Peygamber'in kırk dostu, onları perişan edip kaçırdılar. Abu-cehl'in kini o zamandan itibaren kuvvetlendi. Ondan sonra fütüvvet sahipleri ikiye ayrıldılar. Şarap içenler, Abu-cehl'e mensup oldular,

tuzlu su içenler Muhammed'e mensup sayıldılar. Bu münasebetle de «bu tatlı su, şu da acı tuz» âyeti geldi (sûre, XXV, al-Furkaan, âyet. 53). Peygamber, sonradan Hudeybiyye'de ağaç altında oturup sehabe kendisine biat ettiği zaman onlara süt verdi. Âlimlerle fütüvvet eshabının padişahı Rumiye'li Mevlâna İmâd-al-dîn'den duydum, dedi ki : Bizim şeceremizde, yâni Tanrı âziz ruhunu kutlasın, şeriat, tarikat, hakıykat ve fütüvvette kemal sahibi, şeyhlerin şeyhi, kutupların reisi, hakıykat yolcularının mürebbisi olan fütüvvette cihan halîfesi Nâsır Halîfeye mensup bulunan muhterem şeyh Şihab-al-dîn Sühreverdî'nin şeceresinde şöyledir: Ben, kendi el yazısiyle gördüm. Şöyle yazmıştı : Mü'minler emiri Abu-Talib oğlu Alî, su ve tuz verirken Abu-Derdâ, biatta niçin süt yerine su veriyor ve bu bid'atı meydana çıkarıyorsun? dedi. Alî, farkı yok buyurdu. bid'at ama güzel bir bid'at. Her yerde süt bulunmaz. Halk mahrum kalır. Fakat süt verilirken içine biraz da su karıştırılır ve tuz dökülürse her ikisi de yerine gelmiş olur (226.a - 227.b). Müellif ondan sonra şedd kuşanma ve şerbet içirme âyinini şöyle anlatıyor :

Kabın billûr, yahut yeni toprak kâse olması gerektir. Çünkü Tanrı. ben sizi balçıktan yarattım demiştir (sûre, LX, al-Rahmân, âyet. 14). Geniş ve büyük olması da lâzımdır. Mahfilin ortasına konan temiz ve güzel bir kürsü üstüne oturtulur. Yanına hâs yünden, yahut bezden bir kuşak konur. Kavlî olanlar, bellerine bezden, şürbîler yünden, seyfiler kayıştan şed kuşanırlar. Bundan dolayı kadehin yanına bu, üç çeşit şedd de konur. Herkes, hangi sınıfa mensupsa onu alıp şeyhinin adını anarak kuşanır, sonra yine çözüp o büyük kadehin yanına koyar. Kadeh. Peygamber'in ve Alî'nin kadehidir. Kuşağı da onların adına kuşanırlar. Kadeh de yine onların adiyle kürsü üstüne konmuştur. Mü'minler emiri Alî'nin sünnetine uyularak, süt veriliyorsa süte biraz su katmak, biraz da tuz koymak gerektir. Süt bulunmazsa su da olabilir. Mecliste bulunanlardan bir ahının terbiyesine girmiş ve fütüvvet yoluna sülûk etmiş olanlar, âyin esnasında kalkıp hangi sınıftansa o şeddi alarak Mustafâ ve Murtazâ adına beline bağlar, sonra yine çözüp kadehin yanına koyar. Şerbet içmiş olanlar da şeyhin adını anıp şeyhin veya şeyhi orada yoksa mecliste bulunan şeyhin elini öperler.

Fütüvvet yoluna girmiş kişinin tövbe etmiş olması, abdestli ve başı açık bulunması, Tanrıya, kendisini fütüvvet ve mürüvvet sıfatlariyle bezemesi için kalben yalvarması gerektir. Ondan sonra ortaya gelip fütüvvet eshabına, hâdiminin telkiyniyle birer birer ve açıkça şunları söyler :

«Tanrının selâmı, rahmeti, bereketleri size olsun. Bağışlayan ve rahmet sahibi Tanrı adiyle, hamd âlemlerin rabbi Tanrıya. İyi son

Tanrıdan çekinenlere nasib olur. Tanrı rahmeti, Tanrı esenliği ve kutluluğu, peygamberlerin ulusu, Tanrıdan çekinenlerin imâmı, peygamberlerin sonuncusu Muhammed'e, bütün evlâdına ve tertemiz Ehl-i beytine, hakıykat sırriyle doğru yolu gösteren halifelerine, sabredenlere, doğrulara, iyilik edenlere, yoksulları doyuranlara, Tanrıdan yarlıganma dileyenlere, nasihatte Peygamber'e uyanlara, fütüvvet erbabına, mürüvvet eshabına, ahıların yücelerine olsun. Selâm size ey terbiye sahipleri, sohbet büyükleri, fütüvvet erbabı. Diri ve daima mevcut, tek ibadete lâyık Tanrıdan yarlıganma dilerim. Bütün suçlarımdan, işlediğim kusurlardan, unuttuğum şeylerden dolayı yarlıganma dilerim. Rabbimiz, yarlıgayan, suçları örten sensin, sana dönülüp gelinir. Kuvvet, kudret, ancak pek büyük yüce Tanrınındır. Selâm size, Tanrı rahmeti ve bereketleri sizlere! Ayakta duruyorum, sonsuz günahlarıma istiğfar etmek, ulu ve kutlu Tanrının emir ve nehiylerine uymak, Muhammed Mustafa'nın tertemiz davet ve halvet sünnetine tâbi olmak, peygamberlerle erenlerin ahlâkiyle ahlâklanmak, teslim ve rıza ehline uyup takva ve safâ eshabına taraftar olmak, cömertlik, vefa, hilm ve haya ehline yardım etmek, atalarla anaların buyruklarından çıkmamak, Kaabe kavseyni ev ednâ (sûre. LIII, al-Necm, âyet. 9) sahibinin fütüvvet senetlerini korumak, tanrı arslanı, Mustafâ'nın amcası oğlu Hel-eta (sûre. LXXVI) ile öğülmüş mü'minler emîri Alî Murtazâ'nın fütüvvet biatına teslim olmak, kadirleri yüce cömertler huzurunda bulunmıya gayret etmek, salih kişilere hizmet eylemek, yoksullara hâdim olan kişinin hizmetinde bulunmak üzere bu tatlı suyla acı suyu, Tanrı fütüvvetini daim etsin ve mürüvvetini arttırsın, fütüvvette ileri gelen mürüvvette kadri yüce olan kardeşlik dolunayı filân ahının adına içiyorum. Ulu Tanrı ondan ve kadın, erkek iman sahibi ve müslüman kişilerin dirilerinden, ölülerinden razı olsun. Duamı kabûl et, rahmetinle ey merhametliler merhametlisi.»

Kavli koldansa «fakıyrlere hâdim olan kişinin hizmetinde bulunmak üzere» cümlesine kadar söyler, «filan ahının adına içiyorum» demez. Bunları söylemiye kudreti yoksa «Hamd âlemlerin rabbi Tanrıya. Rahmet ve esenlik Muhammed'e ve tertemiz Ehli-beytine ve bütün sehabelerine. Durdum, sonsuz günahlarımın yarlıganması için Tanrının emir ve nehiylerine uyup kulluk etmek, Mustafâ'nın sünnetine uymak, ata ve analara itaatte bulunmak, Mustafâ ve Murtazâ'nın fütüvvetini yüce erler arasında korumak, temiz kişilere hizmet eylemek üzere fütüvvet sadrı, mürüvvet bedri filân ahının adına» der ve gidip elini öper (Bütün bu hutbe ve dualar Farsçadır). Ayni risâlede şalvar giydirme âyini de şöyle anlatılmaktadır :

Fütüvvet kardeşleri toplanıp bir halka olurlar. Terbiye, yâni talible sâhib, yâni şeyh de halkaya girerler. Fakat ayak uzatınca kıbleye gelmemek için kıble sol taraflarına gelmek üzere otururlar. Sâhib, önce terbiyenin beline peştemal kuşatır. Ondan sonra sol ayağını önce çıkarmak şartiyle kendi şalvarını çıkarır. Terbiyenin sağ ayağını önce sokmak şartiyle ona giydirir. İkisi de ayağa kalkarlar ve yüzlerini kıbleye dönerler. Sâhib, elini peştemalın altından sokup şalvarın uçkurunu bağlar. Terbiyenin çıkardığı şalvar, sahibe aittir. Sâhibin bu merasimde iç donuyla görünmemesi için iki şalvar giymesi iyidir. Sâhib, terbiyeye şalvar giydirip fütüvvet icazeti verince terbiyenin de ona takatına göre münasip bir hediye vermesi lâzımdır. Şalvarın çok bol ve çok dar olmayıp orta olması şarttır. İlk önce şalvar giyen İbrahim Halil Peygamberdir. Muhammed Peygamber, önce konuk konuklayan ve şalvar giyen İbrahim'dir demişlerdir. «Lâ fetâ illâ seravîl - fütüvvet ancak şalvarla olur» denmiştir. Mânası şudur ki şalvar bir emanettir. Onu korumak ve harama çözmemek gerektir (Bütün bu erkân için risâlenin şu sahifelerine bakınız : 219.a - 228.b).

5. *Mahfilde oturuş sırası.* Ayni mecmuada müellifi belli olmayan 20. risâlede de ayni erkân yazılmaktadır. Yalnız fazla olarak fütüvvet eshabının bir yerde toplanınca şalvar giymiş olanların baş tarafa, giymemişlerin daha aşağıya, ahısı olmıyanlarınsa onların altına oturdukları, nakıyb, cemaattan bu dereceleri ihraz edip etmiyenleri bilmiyorsa bir miktar tuz getirtip sağ eline alarak birer birer herkese sunduğu, tuza parmak basanların ahısının adını söylediği, bu suretle herkese kaderince yer gösterildiği, ahısı fâsık veya gammâz olanları en aşağıya oturttukları kayıtlıdır. Şerbet içmek ve şalvar giydirmek âyini aynıdır. Şalvardan şu sahifelerine bakınız : 219.a - 228.b).

6. *Dua ve tercemanların Türkçeleşmesi.* Yahya-bni Halil-ibn-i feta-l-Burgaazî'nin «Fütüvvet-nâme» sinde hutbe ve dualar, Türkçeleşmiye başlamıştır. Esas itibariyle yukarıda da söylediğimiz gibi Nakkaş Ahmed'in Fütüvvet-nâmesinin tercemesi olan bu fütüvvet-nâmede, fütüvvet hutbesine, yine aynen Nakkaş Ahmed'in Benî - İsrâîl sûresinden seçtiği âyetler alınmada, fakat bu âyetlerden sonra Türkçe olarak «Es-selâmü aleyküm ey hâzırân, işbu kişi teslim oldu ve niyyet kıldı,

bu erenler yoluna, bu suyu Allâhtaâlâ pâk ve ârı yarattı, işbu suya ve bu tuza işbu kişi kul gibi bu hâzırân cemâat tanıklığiyle and verdi ki yüz döndürmiye, bu yolda ve bu kapıda ola» denmededir (59.b - 60.b). Bu kısım, aynen Nakkaş Ahmed'den terceme olmakla beraber şüphe yok ki erkânda da böyle, yâni Türkçe söylenmiye başlanmıştı.

7. *Şedd bağlayış ve şedd şekilleri.* «Kitabu Fütüvvet-nâme li-erkân-al-meşâyih ve ashâb-al-şedd» de, yâni Seyyid Gaybî oğlu şeyh Huseyn'in Fütüvvet-nâmesinde fütüvvet erkânı, tamamiyle Şiî, hattâ gaalî bir mahiyet almaktadır. Müellif, daha kitabının başında ilk üç halifeyi ancak «va radiyllâhu-an-al-sâdıkı va-l-âdili va-l-câmi'-al-Furkaan» diye adlarını anmaksızın, âdeta bu vasıfları Alî'ye atfederek telmih yoliyle zikrettikten sonra «va Aliyy-ibn-i Abî-Tâlibin kaatıl-al-küffâri va alâ-l-saîdeyn -al- şehîdeyn -al- mazlûmeyn -al- maktûleyn -al- makbûleyn -al-Hasani va -l-Huseyni şehâbu ehl-i îman (böyle) va alâ Zeyn-al-âbidîni va-l-Bâkıri va-l-Sâdıkı imâm-al-hakkı va-l-hâdî-al-cenani va alâ-l-kâzımı va-l-Rızâ va-l-Takıyyi va-l-Nakıyyi va-l-Askariyyi va-l-Sâhib-al-zamân» diye on iki İmâm'ı zikretmekle söze başlar. Dört tekbirden, yâni Âdem'in tekbir-i-rızâ, Nûh'un tekbîr-i-fenâ, İbrahim'in tekbîr-i safâ ve Muhammed'in tekbîr-i bakaasından bahseder. Cebrail'in Peygamber'e getirdiği emaneti, Vidâ haccında Alî'yi «Men küntü mevlâhu fe Aliyyun Mevlâhu» diye kendisine vasiy ve ümmetine halîfe tâyin ettiğini, şeddeki üç mühürün Allah, Muhammed ve Alî'ye işaret olduğunu, helvanın, İmâm Zayn-al-Âbidîn tarafından erkân ittihaz edildiğini söyler, Alî ve On iki İmâm hakkındaki âyet ve hâdisleri sıralar, bu arada teberrâya ait âyetler de vardır (sûre. II, al-Bakara, âyet. 166 - 167) ve yine İmamları sayıp sûfiyyeden İbrahim Edhem'in (261h. - 874 - 5), İmâm Muhammed-al-Bâkır'a (114h. 733), Bâyezîd'in (261h. 874), İmâm Ca'fer-al-Sâdık'a (148h. 765), Şeyh Cemal'i Mücerred'in (463h. 1070 - 1071 den sonra), İmâm Muhammed-al-Takıyy'e (220h. 830) kavuştuğunu bildirir (İbrahim-ibn-i Edhem'in ölümiyle İmâm Muhammed Bâkır'ın vefatı arasında 147 yıl vardır. Bâyezîd 160h, 776 - 777 de doğmuş, İmâm Ca'fer-al-Sâdık'sa 148 h. 765 te vefat etmiştir. Tarîh-i Ferişteh'te, ahvalinden bahsedilen Cemâl-al-dîn-i Mücerred'in de İmâm Muhammed Takıyy'e ulaşmasına imkân yoktur, çünkü İmâm M. Takıyy, 220 h. de, 830, vefat etmiştir. Cemâl-al-dîn için Tarîh-i Ferişteh'e bakınız : Hind basması, 1884, c. II. s. 407 - 408. İbn-i Batûta'da da Cemâl-al-dîn'e ait bazı malûmat vardır. Şerif Paşa tercemesi, c. I. s. 27 - 28), evvelce söylediğimiz fütüvvet

derecelerini kaydeder. Bütün bunlardan sonra şedd bağlama erkânını şöyle yazar :

Fütüvvet eshabı, mahfilde sırasiyle otururlar. Beşâriş, nimet kaydındadır, nakıybler ayakta dururlar ve herkesi, kadrine ve derecesine göre icab eden yere oturturlar. Irakıyler, Horasanîler ve Türkistânîler erkânında nakıyb gelip bir eline bir süpürge, öbür eline bir testi alır. Suyu saçar, süpürgeyi sular. «Yâni bundan böyle mîzân-i suhan ve taleb-i hukuktur demek ister» ve ortalığı hafifçe süpürür. Hak dilendikten ve herkes birbirinden razı olduktan sonra nakıyb ayağa kalkıp bir eline su dolu bir kadeh, öbür eline biraz tuz alır, tuzu suya atar. Yani şimdiye kadar söz zamanıydı, şimdi erkân vaktidir der ve herkes, birbirinden razı olduktan sonra şedd kuşanmayı isteyen varsa nakıybe söyler. Nakıyb, onu kapıya, yâni peymançe mevkiine götürür. Nakıyb veya Nakıyb-al-Nukabâ tâlibe tercemanlık edip «Es-selâmü aleyküm yâ erbâb-al-şerîati ve yâ ashâb-al-tarîkati, es-selâmü aleyküm yâ ehl-al-şeddi ve-l-ahdi ve-l-vefâ, es-selâmü aleyküm yâ ehl-al-mürüvveti ve-l-keremi, ve-l-sahâ, gelmekliğümüz Tanrı içün, durmaklığımuz Tanrı içün, söylemekliğümüz de Tanrı içün, işbu karındaşımız ulularun ayağuna gelüp bu makam-ı insafda durmaklıktan murad oldur ki ihtiyarlarun silsilesine bağlanup katarına çekilüp erkânın görüp sâhib-tarıyk olup Şah-ı merdân kapısına beli bağlu kul ola ve Hânedân âşıklarına hizmetkâr ola. Bu âşıkın hakkında ne buyurursunuz?» der. Mahfil ehli, «ehluhu mahalluhu, maslahat görürüz. Mübarek olsun» der. Üstat da razı olunca, nakıyb tâlibi pîr huzuruna götürür. Pîr, tâlibin elini tutup euzü besmeleyle «Sana biat edenler, ancak Tanrıya biat etmişlerdir. Tanrı eli, onların ellerinin üstündedir. Kim bu biatı bozarsa zararı, ancak kendisinedir. Allâhla ettiği ahid ve biate vefa edene gelince, yakında ona büyük bir ecir vereceğiz» âyetini (sûre, XLVIII, al-Fath, âyet. 10. Bu âyet Hudeybiyye'de ağaç altı ve razılık biatı denen biat hakkındadır. Bütün tarikatlerde şeyh tarafından biatta bu âyet okunur) okur, tövbe ettirir. «Eşhedü en lâ ilâhe illâllahu hakkan hakkan ve eşhedü enne Muhammeden rasûl-Allâhi sıdkan sıdkan ve enne Aliyyen veliyy-Allâhi ve vasiyyu Rasûl-Allâh» dedirtir. Ehl-i beyt sevgisini tekid eder. Sonra tâlib, kendisine bir yol atası seçer. Pirinin, yol atasının ve iki yol kardeşinin aşkına bir armağan verir. Yol atasının önüne gidip iki dizi üstüne oturur, yol kardeşlerinin biri sağında, öbürü solunda oturur ve ata, sağ eliyle, oğlunun sağ elini, baş parmaklar birbirine karşı gelmek suretiyle tutar. Ellerinin üstüne bir mendil örterler. Yol kardeşleri de bu esnada talibin eteğine yapışıp yol atasına kulak verirler. Yol atası, euzü besmeleyle «Ey Âdemoğulları, ben, Şeytana tapmayın,

O, size apaçık düşmandır diye emir etmedim mi, sizden ahd almadım mı?» mealindeki âyeti (sûre. XXXVI, Yâsin, âyet. 60) okur. Bundan sonra yol kardeşleri, talibin eteğini bırakıp ata ile oğlun ellerinin üstüne ellerini koyarlar. Yol atası, bu dört elin üstüne bu dört hadîsi söyler :

Al- taizîmu li- emr- Allâh, va-l-şafakatu alâ halk-Allâh, va-l-dünyâ bimusamahatin va-l-ahiratu bi-şafâatin» [17]. Sonra oğlunun yüzüne bakıp «hasbeten lillâhi vuslatan li-marzât -Allâhi, Yevme lâ yanfau malun va lâ benûn, illâ men etallâhu bi kalbin selîm» deyip (ilk sözden sonrası âyettir, sûre. XXVI, âyet. 26. O gün bir gündür ki ne mal fayda eder, ne oğullar. Ancak Tanrıya temiz bir kalb ile ulaşan faydalanır, demektir) selâvat verir ve bir gûlbank [18] çeker. Bu suretle talib «nîm-tarıyk» olur.

Sahib - Tarıyk olmak için şakirtle bir halvet yerde buluşurlar. Nakıyb, yere seccade serer. Allâh, Cebrail, Muhammed adlarını anarak birer adım atıp seccadeye gelir, iki rekât namaz kılar. Müridin de iki rekât hacet namazı kılması gerektir. Sonra nakıyb, pamuklu bezden yapılmış kuşağı alıp beş kat büker, sonra üç kat olarak dürer, getirip seccadede oturan şeyhe verir. Şeyh, üç ihlâs (sûre. CXII) okur, götürüp üstada sunar. Üstad kalkıp şeddi sağ eline alır, kıbleye karşı aşağıya doğru dümdüz, yâni Arap alfabesindeki «elif» harfi gibi tutar. Sonra iki kat, sonra üç kat, sonra dört kat, sonra beş kat, nihayet on iki kat eder. Sonra yine bir kat ederek elif gibi tutar, secdeye varır gibi seccade üstüne serer. Sonra Cebrail'e işaret olarak Arap alfabesindeki ل (L), sonra Muhammed'e işaret olarak م (M), sonra da Alî'ye işaret olmak üzere ع ('a) şekline getirir. Bir ucunu seccadenin bir köşesine, kıbleye karşı serdikten sonra ortasını seccadenin eteğine doğru büker ki bu salışa لا (lâmelif) ve med derler. Sağ köşesindeki ucuna elini koyup «Lâ ilâhe İll-Allâh — Tanrıdan başka yoktur tapacak» der, elini kaldırmadan sürüp seccadenin enindeki düğüm üzerine getirir, «Lâ ilâhe illâ hû — Ondan özge tapacak Tanrı yok» der. Yine elini kaldırmadan sürüp öbür ucuna gelerek «Lâ ilâhe illâ ente — Senden başka tapacak Tanrı yok» der, sonra yine elif gibi doğrultup uzatır, «Va ilâhuküm

---

[17] Tanrı emirini ululamak, Tanrının yarattıklarını esirgemek, dünyayı müsamaha ile geçiştirmek, ahirette şefaat ehli olmak gerektir. Böyle bir hadise rastlayamadım, ayni zamanda söz, Arap gramerine de uymaz.

[18] Gülbank, dervişler tarafından yüksek sesle okunan ve Hû diye biten mürettep dualara denir.

ilâhun vâhidun lâ ilâhe illâ huvarrahmân-al-rahîm» yâni «ve Tanrınız, tek Tanrıdır. Ondan başka acıyan ve merhametli Tanrı yok» âyetini (sûre. II, al-Bakara, âyet. 163) okur, sağ elini şeddin ortasına koyar, altına da sol elini koyup «va'tasımû bi- habl-Allâhi câmîa — Hepiniz birden Tanrı ipine yapışın» der (sûre. III. Âl-i İmrân, âyet. 103). Sonra yay gibi iki eliyle, ortası biraz aşağıya sarkmak üzere tutar, «Tanrı, tek tapılacak Tanrı olduğuna dair halka delillerini göstermiş, meleklerle bilgi sahipleri de dosdoğru inanmış, iman getirmişler ve şehadet etmişlerdir ki ondan başka saltanatta üstün ve hüküm sahibi tapılacak Tanrı yoktur» mealindeki «şehid-Allâhu...» âyetini (sûre. III, Âl-i İmrân, âyet. 18) okur ve tarikat hutbesi denen ve «Hamd Allaha ki göğü ve burçları yüceltti» diye başlıyan Arapça hutbeyi okuyup On iki İmâm'a ayrı ayrı salâvat getirir, şeddin sağ elindeki ucunu talibin başından aşırı atar, elindeki uç, talibin sağ yanına gelir, «Bismillâh-al-melik-al-tevfıyk va -l-hamdu lillâhi alâ-t tahkıyk va neşudduhu hâzâ-şeddi (yanlış, bi-hâzâ-şşeddi olması lâzım) bi-erkân-ı-tarıyk, Vallâhu min marâihim muhît, bel huva Kur'anun mecîd fî levhin mahfûz» yâni «başarı ihsan eden Tanrı adıyle, hakıykaten de hamd ona. Bu talibi, şu şedd ile tarikat erkânınca bağlıyoruz. Tanrı, onları, ardlarından kavrar, Tanrıdan kurtuluşları yoktur. Belki o, yüce Kur'andır ki levhte korunmuştur» sözlerini (bu sözlerin «bel huva» dan sonrası, o da dahil, âyettir. Sûre. LXXXV, al-Burûc, âyet. 20 - 22) söyliyerek düğümlemiye başlar. İlk düğümde «Bu mühür şedd-i Alî'nindir kim bizim elimizden sizin elinize yetişti», ikincisinde «Şedd-i Alî'dir kim üstadın eline yetişti» der ve şu Devezdeh İmâm'ı [19] okur :

Yâ ilâhî sen mübârek kıl Peyamber hakkıçün
Fahr-ı âlem sâhib-i mihrâb-u minber hakkıçün
Dört Muhammed izzetiyçün dört Alî'nin hürmeti
Hem Huseyn iki Hasan Kâzım-u Ca'fer hakkıçün.

Sonra iki yanını birleştirip birbiri üstüne iki kere düğümler, «Mühr-i Alî'dir ve mühr-i Muhammed'dir» der. Talibin beline bağlanan şeddin iki tarafı, iki yanına sarkar. Yalnız sol yanına biraz daha fazla sarkması lâzımdır. Çünkü sol, Huseyn'e işarettir, onun evlâdı, İmâm Hasan'ın evlâdından daha fazladır. Bazılarına göre de sağ tevellâya, sol

[19] Devezdeh İmâm, yahut Anadolu Alevilerinin dediği gibi Düvazman. içinde On iki İmâm'ın adları geçen şiirlere denir.

teberrâya işarettir. Şeddi bağladıktan sonra elini bir mührün, yâni düğümün üstüne koyup «Allâhümme salli âlâ-n Nebiyyi va -l-Vasıyyi va -l-Betûli va -l-Hasani va -l-Huseyni va -l-Âbidi va -l-Bâkıri va -l-Sâdıkı va -l-Kâzımı va-l-Rızâ va-l-Takıyyi va-l-Nakıyyi va-l-Askeriyyi va-l-Mehdiyyi salâvat- Allâhi aleyhim ecmaîn. Sırr-ı Devâzdeh İmâm ve Çhârdeh Ma'sûm sırr-ı sâhibân-ı sikke-i sûret, sırr-ı şuhedâ, bâtın-ı evliyâ, ma'nî-i İsmâil ve İbrâhîm Halîl ve Ahı Cebrâîl tekbîr edelim» der, tekbir getirdikten sonra «otur âşık» deyip talibi oturtur, kendisi de oturur. Her ikisi de diz çökmüşlerdir. Tâlibe «Şeriatte üstüvâr ol, tarikatte pây-dâr ol, hakıykatte haber-dâr ol, dûstân-ı hânedân ile yâr ol, düşmenân-ı hânedân ile agyâr ol, dur sahib- tarıyk-ı sikke (be-tavr-ı sâhibtarıyk-u sikke mi?)» deyip mühür üzerine eğilerek «Lâ ilâhe ill-Allâh Muhammedu-r -Rasûl-Allâh Aliyyün veliyy-Allâh» der ve bu sekiz kelimeyi söyler : «Yâd dâr, nigeh dâr, saht dâr, gîr dâr, bipûş, biber, bidih, bistân. Mübarekliği içün fatiha». (Türkçeleri şudur : hatırla, unutma, yapış, sıkı tut, ört, götür, ver, al. Kastedilen mânalar şunlar olsa gerek : Bu ahdi hatırla, unutma, bu şedde yapış, sıkı tut. Kulların ayıplarını, yahut sırrını ört. Silsileni Muhammed'e ulaştır, yahut muhtaç olana ihtiyacı olan şeyi götür, ihvana malını, canını ver, hakıykat sırrını al, yahut alış verişinde hak ver, hak al, hile karıştırma. Bu son izah Seyyid Muhammed'in Fütüvvet-nâmesine uyar. Nakşîlerde de, tarikatlerinde sülûk esası olan on bir söz vardır : Yâd-kerd, vukuf-ı adedî, bâz-keşt, hûş der dem, nigâh-dâşt, vukuf-ı kalbî, yâd-dâşt, nazar ber kadem, halvet der encümen, sefer der vatan, vukuf-ı zamânî. Ahılardaki bu sekiz sözden «yâd dâr», bu on bir sözün birincisi ile yedincisine, ikincisi, beşincisine, yine üçüncüsü, yedincisine pek benzer, hattâ bunlar, birbirlerinin aynıdır. Nakşîlerdeki bu sözler için «Risâlet -al-Bahâiyye» nin dördüncü faslına bakınız). Fatiha okunduktan sonra tekbir getirir, salâvât verir, gül-bank çeker. Nakıyb, tâlibi, eli başında olarak götürüp mahfile arzeder. Gaalibden nâzil'e kadar herkes gelip mührü ziyaret eder. Nakıyb tâlibe tevellâ ve teberrâ telkininden sonra o mührü dua ve âyetlerle açar. Bu suretle tâlib, sâhib-tarıyk olur.

Bu Fütüvvet-nâmede meddahlara şedd-i elifî, gaza ehline şedd-i kavsî, seccade sahiblerine şedd-i mihrabî (tâzyân da derler), sakalara şedd-i lâmelifî (şedd-i iştirâk), ferraşlara şedd-i Süleymânî (şedd-i hâdımân), meftul ehline şedd-i Yûsufî (şedd-i Mısriyân), dellâklerle hamamda hizmet edenlere şedd-i hafî (şedd-i Süleymanî) urulduğu da kayıtlı olup bunların resimleri şu suretle yapılmıştır :

Şedd-i lâmelifi Şedd-i mihrâbi Şedd-i kavsi

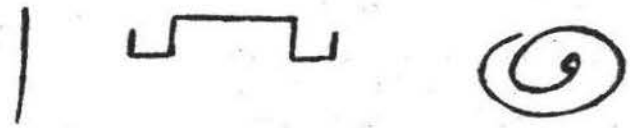

Şedd-i elifi Şedd-i hafi Şedd-i Yûsufi

Seyyid Alâ-al-dîn oğlu Seyyid Muhammed'in «Kitâbu Miftâh-al-dekaaık fi beyân-al-fütüvveti va-l-hakaayık» adlı Fütüvvet-nâmesi de Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmesine çok benzer. Dört peygambere ait dört tekbir, sandık içinde Peygamber'e taç, hırka ve kuşak gelişi gibi an'anelerden sonra Haccet-al-vidâ'da Alî'nin, Peygamber tarafından vasıy ve halîfe tayin edilip sahabeye tebliğ olunduğu, Peygamber'in Alî'ye kuşak kuşattığı, onu kendisine kardeş edindiği, helva yapıldığı ve Alî'nin, on yedi kişinin belini bağladığı, ayni tarzda anlatıldıktan sonra bilhassa tevellâ ve teberrâda ısrar edilmektedir. Seyyid Muhammed'in Fütüvvet-nâmesinde fütüvvet erkânı şöyledir :

Mecliste şeyh, «kimin kimde hakkı varsa ya helâl etsin, yahut hakkını dilesin» der. Herkes birbirinden razı olduktan sonra talib dışarı çıkıp bir armağanla içeri girer. Armağanını şeyhin nazarında koyup saff-ı niâle, yâni eşik yanına geçer ve durur. Nakıyb, bir futa getirip beş vakit namaza, islâmın binasına ve Âl-i abâ'ya [20] işaret olmak üzere beş kat büker. Bundan sonra bir nakıyb-al-nukabâ kalkıp o canı, iki nakıybiyle beraber eşik dışında durdurur ve icazet tercemanı olan şu iki tercemandan birini okur :

Ben kemîne bendeniz dergâha geldim hidmete
Her ne emr-i âlinizdir âna me'mûr olayım

[20] Muhammed, bir kaç kere Ali, Fâtıma, Hasan ve Huseyn'i abasının altına alıp dua etmiştir. Kendisi de dahil olduğu halde bu beş kişiye bu yüzden Âl-i abâ denir.

Re'y-i âliniz ne buyurur bu ma'nâda sizin
İçerü girem, duram, yâ kapudan dûr olayım

*

Bu dûa-gûy-i fakıyr bir bendeniz müştakınız
İçerü gire, dura ne dersiniz ferman sizin

İzin verilince eşiğin dışında eşik tercemanı denen şu iki tercemandan birini okur :

Eşiğinde komuşam ben cân-u ser
Tâ vücûdum ola sâfî hem-çu zer
Eşiğinde hâcetim budur benim
Kim kılasız bu fakıyre bir nazar

*

Eşiğine yüz süre geldim şehâ cârûb-vâr
Hidmete bel bağladım bir boynu bağlı kul gibi

Şeyh, el kaldırarak dua eder [21]. Duadan sonra talibin üstadı [22], yahut nakıyb, şeyhin huzuruna varıp sol dizini yere kor ve talibin emanetini, meselâ terazî ve tennüreyi [23] şeyhin seccadesine koyar. Şeyh, tennûreyi alıp ayağa kalkar, iki ucunu tutup tâlibin yüzüne bakarak der ki : «Şeriatta üstüvâr ol ve tariykatte pây-dâr ol ve hakıykatte haber-dâr ol, hânedan-ı Rasûl ile yâr ol, düşmenleriyle ağyâr ol, zehr-nûş ol, hâmûş ol, ayb-pûş ol. Sırr-ı enbiyâ vü evliyâ vü sâdât-ı fukarâ vü şühedâ ve rûh-ı Âdem Safiyy-Âllah ve Şît Nebiyy-Allâhrâ, bâtın-ı Cebrâîl, ma'nî-i Selmân, rizâ-yı Rahmân tekbîr edelim.» Tekbirden sonra giydirirken :

Yâ ilâhî sen mübârek kıl Peyamber hakkıçün
Fahr-i âlem sâhib-i mihrâb-u minber hakkıçün
Dört Muhammed izzetiyçün dört Alî'nin hürmeti
Hem Husayn iki Hasan Mûsiyy-ü Ca'fer hakkıçün

---

[21] Dua Farsçadır. İlk halifeler isimleriyle değil, Çhâr - Yâr diye anılmakta. On iki İmâmın adları, ayrı ayrı zikredilmektedir.

[22] Talib, esnaf sınıflarından birine mensuptur. Üstadı demek, o sınıfta, yanında çırak bulunduğu usta demektir.

[23] Dervişlerin giydikleri kolsuz, yakasız ve etekleri gayet geniş ve bazan deriden dikilen libasa denir.

der (Bu terceman, Seyyid Muhammed'de de var) ve sol dizini yere koyup teraziyi alır, ayak üstünde durarak «Oğul, hak ver, kimsenin hakkına tama' etme ve kimseye hakkından eksik verme, tâ Hak süphânehu ve taâlâ ömrüne ve kisene bereket vere.....» deyip teraziyi teslim eder.

8. *Pir tutma.* Pir tutmak istiyen, armağaniyle nakıybe müracaat eder. Nakıyb armağaniyle hırkasını şeyhin postuna koyar. Tâlibin elinden tutup mahfil kapısında Arapça, Farsça, yahut Türkçe olarak icazet tercemanını okur. Kapıdan içeri girince «Esselâmu aleyküm yâ arbâb -al-şeriati ve yâ ashâb-al-tarîkati esselâmu aleyküm yâ ehl-al-şeddi ve-l-ahdi ve-l-vafâ esselâmu aleyküm ya ehl-al-mürüvveti ve-l-keremi ve-l-sahâ. Seyyid-i sâdât fukâra-i bâb-Âllah fütüvvet-dârân ve muhibb-i hânedân, hâl budur kim işbu mü'min kardeş, edâm-Âllâhu bakaah müddet-i medîde ve ahd-ı baîde pir-i kâmil ve muktedâ-yi vâsıl talebinde idi, el-hamdü lillâh bu gün sâdâttan filân aziz, ya filân şeyhe yetişüp ber-mürad olup bu hadîs-i şerîf hükmüyle, kaale Rasûl-Allâh sallallahu aleyhi ve selleme ve âlihi, Men talabe şey'en ve cedde vecede, sadaka Rasûl-Allah,

Visâlin ister idim gece gündüz
Bi- hamd-illâh müyesser oldu şimdi
Beni reddeyleme şâhâ tapudan
Ki kul oldum gönülden sana şimdi

Bu muhibb-i sâdık ve mürîd-i âşık hakkında ne buyurursunuz?» der. Mahfildekiler «mübârek olsun» derler. Nakıyb tâlibi şeyhe yakın götürünce «Muhammed'e salâvat» der, salâvat verilir. Şeyh, tâlibe öğüt verir. Bu öğütler arasında Bektâşîlerin telkıynindeki «Gelenin malı, gidenin kanı ve başı gider» sözü bile vardır. Bundan sonra nakıyb, mürîdin eli elinde yürüyüp şeyh huzuruna varınca :

Siz erenler hidmetine biz niyâza gelmişüz
Kıble gördük anın içün biz niyâza gelmişüz
Nev-niyâzız işbu yolda ederiz her dem niyâz
Hak bilür kim cân-u dille biz niyâza gemişüz

tercemanını okur ve tâlibi, huzura iki diz üstüne çöktürüp tıraş eder. Tıraş erkânı, Bektâşîlerdekinin aynıdır. Tıraştan sonra tâlib, şeyhten itibaren herkesin elini öper.

Bu Fütüvvet-nâmeye göre her sanat ehline, sanatına uygun bir şey, meselâ teraziyle iş görenlere terazi, terzilere makas, arşın ve ipliğe geçirilmiş iğne, kasaplara bıçak ve masat, helvacılara tennûre, yahut

kepçe ve kevgir, yahut da demir kürek, dülgerlere testere, çekiç ve miskap, mekikçilere mekik verilir. Eskici, pamukçu, çizmeci, demirci ve çilingirlere tennûre verilmediği de kayıtlıdır. Yine bu Fütüvvet-nâme, şeddin pamuk bezinden olduğunu, Kavsî, Selmanî ve Yûsufî adlariyle üçe ayrıldığını yazmada ve bu üç tarz şeddin resimlerini şu suretle yapmadadır:

Yine aynı Fütüvvet-nâmede helva göndermek, şeyhlere sofra, çerağ ve alem vermek de erkân arasında zikrediliyor.

Yukarıda yazdığımız tercemanlardan başka bu Fütüvvet-nâmede şu tercemanlar da var :

Şeyhe yakın gelindiği zaman okunacak terceman :

Hest pîş-i on du ebrû secde kerden farz-ı ayn
Kadr-i on tâat ki dâned cuz imâm-ı kıbleteyn
Eşk-i dâne dâneem âlûde-i hûn-ı dilest
Hem-çu tesbîhî ki mîârend ez hâh-i Huseyn

(Mânası : «O iki kaş önünde secde etmek farz-ı ayndır. Bu ibâdetin kadrini, iki kıbleye namaz kılan imâmdan, yâni Peygamber'den başka kim bilir? Tane tane gözyaşlarım, Huseyn'in toprağından getiregeldikleri tesbih gibi gönül kanına bulanmıştır.» Kerbelâ toprağından tesbih yapmak, bu tesbihleri hediye olarak götürmek ve kullanmak, yalnız Şîîlere mahsustur).

Hatâ tercemanı :

Tarıykatte boyun kesmek hatâdır
Erenler yolu teslîm-ü rızâdır
Günâh olduysa dilden, yâ elimden
Elim kesmek, dilim kesmek revâdır

Başka bir hatâ tercemanı :

Hatâ ettim suçum afveyle ey şâh
Bi-hakk-ı Murtazâ vu âli dergâh
Huseyn-ı Kerbelâ sırrı (seri de olabilir) *hakıyçün*
Rabbenâ zalemnâ estagfirullâh (sûre. VII, A'râf, âyet. 23).

Bu tercemanlardan, On iki İmâm'ın adları «dört Muhammed, dört Alî, iki Hasan, Huseyn, Mûsâ ve Ca'fer» tarzında Muhammed Peygamber'le beraber anılan terceman, Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmesinde de vardır. Bu tercemanların bir kısmı, ihtimal Seyyid Muhammed tarafından düzülmüş nazımlardır. Fakat bir tanesinin, Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmesinde de olması, bunların kime veya kimlere ait olduğunu kat'iyetle söylememize imkân bırakmıyor. Yalnız Farsça tercemandan başka bütün tercemanlarla erkân sürülürken okunan âyetlerin Bektâşîlerde de olduğunu hasseten kaydetmemiz gerektir.

Yol atası ve iki yol kardeşi tutmak âyini de bu fütüvvet-nâmede aynı tarzda kayıtlıdır. Burada şunu da söyliyelim : Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmesinden itibaren dellâklerle hamam hizmetinde bulunanların ve kasapların da fütüvvet ehli arasına katıldıklarını görüyoruz. Anlaşılıyor ki bunlar, fütüvvet meclislerinin kararıyle fütüvvet ehli arasına alınmışlardır. Her halde tellallar da bu hükme dahildir. Ancak muhtekirlerle avcıların ve kötü huylu kişilerin hiç bir vakit fütüvvet ehli arasına alınmadıkları muhakkaktır.

9. *Fütüvvet ehlindeki tercemanlar.*

Fütüvvet ehlinde, erkân esnasında tâlib ağzından okunan ve ekserisi manzum olan sözlere, «terceman» dendiği, yukarıdaki izahlardan da anlaşılmıştır. Bu tercemanlar, Seyyid Muhammed'in Fütüvvet-nâmesinden sonraki fütüvvet-nâmelerde daha fazladır. Meselâ Ali Emîrî Kütüphanesinde Türkçe Şer'iye kitapları arasında 900 numarada kayıtlı Fütüvvet-nâmede :

Şem'-i tevfıyk-ı hidâyettir yüzün
Sûret-i Hak'tan işârettir yüzün
Ehl-i tevhîde beşârettir yüzün
Hacc-u ihrâm-u ziyârettir yüzün

tercemanından başka şu tercemanlar da vardır :

Bir müsâfir geldi yüzü eşiğinde hâkdir
Sorar isen ger tarıykatte vücûdu pâkdir
Ehl-i erkâna nazar kıl dâim ey rûh-ı revân
Meskenet ehline mesken gün gibi eflâkdir
Sâhib-i seccâde olan dünyaya kılmaz nazar
Ben gedânın ber-güzârı bir yeşil yapraktır

(Ber-güzâr, yâni armağan tercemanı)

*

Cemâlindir senin nûr-ı ilâhî
Yüzündür âlemin mihr ile mâhı
Ayağın basdığı ey mazhar-i Hak
Erenler bâşının tâc-u külâhı
Selâm olsun sana dünyâ vu ukbâ
Ki sensin dîn-ü dünyâ pâdşâhı

(niyaz tercemanı)

Yine ayni kütüphanenin ayni kısmında 1009 numarada kayıtlı Fütüvvet-nâmede :

Esselâmu aleyküm ey erenler
Ki dünyâ varlığın terkin kılanlar
Ey hazır erenler size ışk olsun
Âlemi yoğa sayanlar ışk olsun

tercemanı var. Tekrar edelim ki bütün bu tercemanlar, Bektâşîler tarafından benimsenmiştir. İlk icâzet tercemaniyle ilk eşik tercemanı, şeyh huzurunda okunan niyaz tercemanı, her iki hatâ tercemanı, «Şem'-i tevfıyk-ı hidâyettir yüzün» mısraiyle başlıyan terceman, ber-güzâr tercemanı, ondan sonraki iki niyaz tercemanı, aynen Bektâşîlerde de vardır. Eşik tercemanını onlar da erkân esnasında ve eşik yanında, ilk niyaz tercemanını onlar da baba huzurunda okurlar. Her iki hatâ tercemanı da hatâ işlenince okunur. Ber-güzâr tercemanı, onlarda da ber-güzar tercemanıdır. Son iki niyâz tercemanı, bazı mecmualarda baba huzurunda, bazılarında türbe ziyaretinde okunacak tercemanlar olarak kayıtlıdır. Bektaşî erkânında, çerağ uyarma esnasında baba huzurunda okunan ve «Şem'-i tevfıyk-ı hidâyettir yüzün» mısraiyle başlıyan terceman, Nesîmî'nin bir tuyuğudur ve bu tuyuğ, Nesîmî divanında şu suretle yazılıdır:

Sûret-i Hak'dan işâretdir yüzün
Ehl-i tevhîde beşâretdir yüzün
Hacc-u ihrâm-u ziyâretdir yüzün
Cümle eşyâdan ibâretdir yüzün

Nesîmî divanında bir de şu tuyuğ var :

Şem'-i tevfıyk-ı hidâyetdir yüzün
Sûret-i Hak'dan kinâyetdir yüzün
Bî-bidâyet bî-nihâyetdir yüzün
Hem nihâyet hem bidâyetdir yüzün

(1260, Takvim-i Vakayi' Matbaası, s. 121 - 122).

Görülüyor ki fütüvvet ehlinde, bu iki tuyuğdan mısralar alınarak ikisi, bir tuyuğ haline getirilmiş ve terceman olarak kullanılmıştır. Bektâşîler de aynen bu tercemanı fütüvvet ehlinden almışlardır. Yalnız bazı erkân-nâmelerde [24] bu tercemanın üç beyit olarak kayıtlı olduğunu ve araya kimin olduğu belli olmıyan bir mısraın katıldığını gördük. Fütüvvet ehlindeki tercemanlardan birinin bu suretle Nesîmî'ye (807 h. 1404 - 1405) ait oluşu tesbit edildikten sonra bu tercemanların, zaman zaman erkâna eklendiğini ve inanışla erkandaki esas, yani Ehli-beyt sevgisiyle şedd bağlama ve şalvar giydirme aynı olmakla beraber erkânın zaman geçtikçe eklentilerle nisbî bir değişme arzettiğini kat'iyetle söyliyebiliriz.

IV

Fütüvvet ehlinin mezhebi ve inanışı

1. *Fütüvvet ehli, Şîî, yahut müteşeyyi' bir taifedir.*

Yukarıdan beri verdiğimiz malûmattan açıkça anlaşılmaktadır ki fütüvvet ehli, yollarını «Alî yolu» saymakta, Alî ve Ehl-i beyt sevgisini en büyük fazilet ve vecibe olarak kabul etmektedir. En eski ve hattâ bazısı nisbeten Sünnî bir karakter taşıyan fütüvvet-nâmelerde bile açıkça görülen bu esas, sonraki fütüvvet-nâmelerde büsbütün kuvvetlenmede ve büsbütün aşırı ve bâtınî bir hal almadadır. Fütüvvet ehlinde Ehl-i beyt sevgisi, bir şiardır ve fütüvvetin, Peygamber'den Alî'ye kaldığına inanmak esastır. Daima Alî'nin vilâyeti ve fütüvveti hakkındaki âyet ve hadislerle, hattâ bazı uydurma hikâyelerle istidlallerde bulunurlar. Ananelerdeki en kuvvetli ve müşterek nokta budur. Nakkaş Ahmed'in, Şihâb-al-dîn Sühreverdî'nin, Nâsırî'nin hattâ görünüşte sünnî bir karakter taşıyan diğer fütüvvet-nâme sahiplerinin ve başkalarının fütüvvete ait yazdıkları risâlelerde bu şiar, bazen gulüvve varacak kadar taşkın bir tezahür gösterir. Abdulhamid I. Kütüphanesindeki Fütüvvet-nâmeyle Veliyeddin Efendi Kütüphanesinde bulunan Fütüvvet-nâmedeyse Şîa-i İmâmiyye akıydelerinin hususiyetleri apaçık görünmededir. Seyyid Huseyn ile Seyyid Muhammed'in Fütüvvet-nâmelerinde artık bu hususiyet, gizlenmiyecek kadar açıktır. Hele sonuncusu, âdeta Safaviyye devletinin propagandasını yapmadadır. Esasen XV. - XVI. yüzyıllarda

[24] Bektâşî erkânını bildiren kitaplara bu ad verilir.

Alevîlik ve her halde bundan önce de henüz teşekkül devresini tamamlayamamış olan Bektâşîlik, fütüvvet erkânının bir çok noktalarını almak ve bilhassa tercemanlarını tamamiyle benimsemek suretiyle usûl ve erkânını kurmaya başlamış ve sonradan Alevî ve Bektâşîler tarafından bir çok fütüvvet-nâmeler yazılmıştır. Şah Tahmasb zamanında (983 h. 1575 - 1576) Bisâtî adlı birisi tarafından yazılan ve Alevîlerce «Büyük Buyruk» ve «Menâkıb» denen «Menâkıb-al-esrâr behcet-al-ahrâr» da fütüvvetten, Gadîr - Hum'da Alî'nin vasıy ve halîfe tayininden sonra Peygamber tarafından belinin bağlanmasından ve Alî'nin de Peygamber'in emriyle Selmân, Kanber ve Ca'fer-i Tayyâr'ın bellerini bağlamasından sonra Alî'nin emriyle Selmân'ın da on dört kişiye şedd kuşattığından bahsedilmesi, yâni bu kitabın, âdeta bir fütüvvet-nâmeyi de ihtivâ etmesi, fütüvvet-nâmelerdeki tercemanların Alevî ve Bektâşîler tarafından kullanılması, dualarda On iki İmâm'ın mutlaka anılması ve Mehdî'yi Sâhib - zaman tanıyıp zuhuruna dua edilişi, hasılı bütün bunlar ve bunlar gibi nice deliller, fütüvvet ehlinin Alevî bir neşeye sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Zaten İmâmiyye mezhebini kabul etmiş ve bunu ilân eylemiş olan Halîfe al-Nâsr li-dîn-Allâh'ın (Bakınız, İbn-i Tıktafâ : Kitâb-al-Fahrî, Mısır, 1318, s. 287, Gotha, s. 370 - 371, Abu-l-Fidâ, Matbaa-i Âmire, 1286, c. III, s. 142 - 143) bu mesleği benimsemesi ve bütün fütüvvet ehli tarafından muktedâ tanınması da fütüvvet ehlinin temayülünü izhar eden bir keyfiyettir. Bu halîfenin mezhebini büsbütün açıklaması bakımından şu satırları da buraya ilâve etmek lüzumunu duyuyoruz :

Şeyh Bahâ-al-dîn Muhammed-ibn-i Huseyn-al-Âmilî (1003 h. 1594 - 1595), Şam Emîri Salâh-al-dîn Yûsuf oğlu Alî'nin, babalarının vasiyetini tutmayıp kendi hakkını gasbeden kardeşleri Abu-Bekr ve Osman'dan şikâyeti mutazammın dört beyit yazarak al-Nâsır li-dîn-Allâh'a müracaat ettiğini, onun da mektubun arkasına «Yûsufoğlu, mektubun doğru ve aslının temizliğini bildirmede, Peygamber'den sonra onlar, Medîne'de, yardımcısı olmadığını görüp Alî'nin de hakkını gasbettiler. Sabret, yarın onlardan hesap soracağım. Müjdelerim seni, yardımcın İmâm Nâsır'dır» mealinde üç beyit yazdığını bildirir (Keşkûl, Mısır, Şeyh Şeref Mûsa Mat, s. 170).

Bütün bu açık deliller, fütüvvet ehlinin Şîîliğe mütemayil bir zümre olduğunu göstermekle beraber şu suali sorabiliriz : Bütün fütüvvet ehli Şîa-i İmâmiyye'denmiydi, daha doğrusu Alevî oldukları muhakkak olmakla beraber fütüvvet ehli ne dereceye kadar İmâmiyye mezhebini

biliyordu? Bu soruya Bektâşî ve Alevîlerin, bu mezhebi ne dereceye kadar ve ne tarzda benimsediklerine bakarak cevap verebiliriz. Bektâşî ve Alevîler, İsnâ-aşeriyye - İmâmiyye, yani Ca'feriyye mezhebini kabul ettiklerini iddia etmişler ve sâlike, mezhebinin Ca'feri olduğunu telkıyn edegelmişlerdir. Fakat On iki İmâm'ın adından başka bu mezhebe ait bilgileri yoktur. İmâmların hâl tercemelerinde bile aklın kabul etmiyeceği saçma rivayetlere inanırlar. Tevellâ ve Teberrâda bile aslı olmıyan masallar, esas inanışa hâkimdir. Hattâ On iki İmâm'la Muhammed ve Fâtıma'nın ma'sum olduklarına inanmak, yâni on dört ma'suma îman bile bunlarda «On dört ma'sum» diye ayrı bir bölük icadına seseb olmuştur. Yâni Bektâşîler ve Alevîler, «ma'sum» kelimesindeki ismet mânasını anlamayıp bu kelimenin türkçedeki ergenlik çağına girmemiş çocuk mânasını anlıyabilmişler ve On iki İmâm'dan başka bu imâmların henüz çocukken şehid edilmiş olan ve bir çoğu da uydurma bulunan on dört çocuğuna bu adı takıvermişlerdir ki bu suretle «Devazdeh İmâm-On iki İmâm» dan başka gülbank ve dualarda bir de «Çhârdeh Ma'sumân, Çhârdeh Ma'sûmân-ı pâk, Çhârdeh Ma'sum - On dört ma'sum» da ayrıca anılagelmiştir. Bu on dört ma'sum, Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmesinde de geçmektedir. Câ'ferî olduklarını iddia eden Bektâşî ve Alevîler, bu mezhebin usûl ve füruundan hemen hiç bir şey bilmedikleri, hattâ söylediğimiz gibi On iki İmâm'ın hal tercemelerinde bile uydurma şeylere inandıkları, bilhassa Alî'ye aslı olmıyan mucizeler, hareketler ve sözler isnad ettikleri ve bilhassa Alî sevgisinde büsbütün başka bir tarz ihtiyar edip gaalî [25] bir akide taşıdıkları ve şeriat emirlerine uymadıkları gibi fütüvvet ehli de her halde ekseri yerlerde ve hele İmâmiyye'nin çokluk olarak bulunduğu ülkelerden başka yerlerde, yâni Anadolu ve Rumeli'de Bektâşîler ve Alevîler gibi bir zümre olmuşlardır. Fütüvvet-nâmelerdeki uydurma rivayetlerin, meselâ Gadîr - Hum'da Peygamber'in, Alî'nin belini, Alî'nin de Kanber ve Selmân'la o vakit çoktan vefat etmiş bulunan Ca'fer Tayyâr'ın bellerini bağlaması, Selmân'ın da çoğu daha baba sulbüne bile düşmemiş, yahut da tamamiyle muhayyel şahıslara kuşak kuşatması, o gün sehabenin birbirleriyle kardeş olmaları, Alî'nin yine o gün Peygamber tarafından kardeş edinilmesi, helva pişirilmesi vesaire gibi şeylerin hiç birinin İsnâ-aşerîyye-İmâmiyye rivayetlerinde bulunmadığını ve mezhebini bilen aklı başında bir Ca'ferî tarafından kabul edilmiyeceğini de burada kaydetmemiz gerektir. Bu bakımdan fütüvvet ehlinin Şîîliği, hurafatla karışık bir Şîîliktir ve bâtınî bir mahiyet

[25] Muhammed, bilhassa Ali ve evlâdı hakkında gulüv gösteren, yâni aşırı bir inanç besleyip onların tanrı olduklarını kabul eden taifeye denir.

taşır. En eski ve mazbut fütüvvet-nâmelerde bile bu aslı olmıyan rivayetlerin bir kısmının bulunması, bize bunu ispat ediyor. Şunu da söylememiz gerekir ki zaman geçtikçe bu garip rivayetler, fütüvvet-nâmelerde büsbütün artmıştır. Zaten ilk zamanlarda şerbet içmek, şedd kuşanmak ve şalvar giymekten ibaret olan fütüvvet merasimine zaman geçtikçe tıraş olmak, alem ve çerağ vermek, helva pişirmek gibi şeyler de girmiş, bu suretle Bektâşî ve Aleviler, erkânlarının esaslarını fütüvvet ehlinden almakla beraber fütüvvet ehli de onların erkânındaki bu esasları almışlar, hasılı Alevî ve Bektâşilikle fütüvvet yolu arasında bir kaynaşma meydana gelmiştir. Ancak fütüvvet ehlini bâtınî bir renge boyayan, bu kaynaşma değildir. Daha önce de aralarında derecelerin bulunuşu, erkânlarına hariçten kimseyi almayışları, kendilerinden olmıyanlara «diğer» adını vermeleri [26], İsmaîlîlerde olduğu gibi hurûf-ı mukattaayı remz olarak kullanmaları ve daha bunlar gibi bariz bâtınî şiarlar vardır. Hattâ Nakkaş Ahmed'in, Fütüvvet-nâmesinin mukaddimesinde «Fütüvvet bölükleri, başıboş bir halde âdeta çöllere, ovalara düşmüş, doğruluktan ayrılmış, batıla sapmış, nefis isteklerine uymuş, sapıklık yolunu tutmuştu. Hidâyet yolundan sapmışlar, bid'atlerle hile ve fitnelerli tevil eder olmuşlardı. Fütüvvet eshabına azgınlık üst olmuştu. İçlerinde dalâlet hükmetmiye başlamıştı. Hileleri çoğalmış, bilgisizlikleri artmıştı. Fütüvvet hükümlerini unutmuşlar, onları bilmez bir hale gelmişler, ululanmaya ve mücadeleye karşı meyilleri fazlalaşmıştı. Bu hal, müslümanlara, kendisinden başka bir imâm ve dine, kendisinde başka bir kıble olmıyan ulumuz ve efendimiz, imâmet şeceresinden gelen, nübüvvet bağçesinde biten, Abbas sülâlesinden Tanrı halifesi, mü'minler imâmı, âlemler Rabbinin halifesi, doğularla batıların imâmı, mü'minlerin emîri İmâm Nâsır li-dîn-Allâh'ın fütüvveti benimsemesiyle ulu Tanrının, onun vasıtasiyle fütüvvet yolunu yüceltmesine, alâmetlerini yükseltip büyültmesine dek böylece sürüp gitti» (108.a - b) demesinden anlaşılıyor ki fütüvvet ehli arasında bâtınî temayüller, gizlenemiyecek, şikâyet ve intikadı icab ettirecek kadar açığa çıkmıştı. Al-Nâsır li-dîn-Allâh'ın fütüvveti benimsemesi, daha doğrusu tamamiyle yıpranmış olan imparatorluğu, esnafı teşkilâtlandıran kuvvetli ve mütesanid bir kitle ile desteklemesi, ihtimal fütüvvet ehlinin bir kısmını ve bilhassa yakınlarını batınîlikten çekmiş ve kendi mezhebi olan İmâmiyye mezhebinin usûl ve fürûunu kabul etmelerini mucib olmuştur. Fakat bu ihtimali, bütün fütüvvet ehline teşmile imkân yoktur. Burada bâtınî söziyle İsmâîliyye'yi değil, şeriatın zâhirî emirlerini tevil eden ve bâtınını esas ittihaz eyliyenleri, Alevî söziyle de

[26] Bektâşiler zâhir, Aleviler yezid ve zâhid, Mevlevilerse avâm derler.

Alî'yi sehabeden üstün gören ve onu Peygamber'den sonra halife ve imam tanıyanları kasd ettiğimizi bilhassa kaydedelim. Çünkü bâtınî telâkkileri benimsiyenler, hattâ bâtınî metoduna uyanlar, zaman zaman yeni yeni teviller icad ederler. Bunlar, İsnâ-aşeriler arasında olduğu gibi Sunnîler arasında da vardır. Ancak dereceler, ıstılâhlar ve gizli erkân hususunda bu mesleğin İsmâîliyye batınîlerinin teşkilâtından müteessir olduğu da bizce muhakkaktır.

Bütün bu açık delillere karşı, «Rahletu Ebî-l-Hasan Muhammed-ibn-i Ahmed ibn-i Cubeyr» de, Şam ülkesindeki Şîa'dan bahsedilirken bunlara fütüvveti şiar edinmiş olan ve Nubuviyya denen Sünnî bir taifenin musallat olduğunun anlatılması (E. J. W. Gibb vakfı yayınlarından, 1907, s. 280), fütüvvet ehlinin Sünnîliğini ispat edemez. Çünkü fütüvvet ehlinin cüvan-merd, fetâ ve ayyâr, ululârının ahı, ahı-Türk, ahıbaba adlarından başka bir adla, hele Nubuviyya adiyle anıldığı, hiç bir yerde ve hiç bir kimse tarafından görülmemiştir. İbn-i Cübeyr, bu izahatında fütüvvet kelimesinin lûgat mânasını kasdetmiştir ki yiğitlik, delikanlılık, silâhşorluk, kabadayılık, hattâ ataklık ve külhanbeylik demektir. Nitekim, Selçuk tarihlerindeki rind ve rünûd kelimesiyle de bu mânalar kastedilmektedir. Fakat gerçekten Şam diyarında fütüvvet ehlinin bir kısmı, Şîa'ya düşman olsa bile bu keyfiyeti tamim etmek mümkün değildir. Çünkü Şîa'da bir çok fırka vardır, belki bunlar Gulâttır. Bu sözü, fütüvvet ehlinin Sünnîliğine sened ittihaz etmek, ancak evvelce verilen bir hükmün ifadesi olabilir. Aynen İbn-i Batûta'nın, fütüvvet ehlini Sünnî inanışlara sahip kimseler olarak tavsif etmesi de yanlış bir görüşten başka bir şey ifade edemez. Mevlânâ gibi dünya çapında hakîm ve ârif bir şâir hakkında «bir helvacının helvasını yedikten sonra ardına düşüp giderek kaybolmuş, arıyanlar, kendisini bulamamışlar, bir kaç yıl sonra tekrar Konya'ya gelmiş ve Farsça, her beyti kafiyeli (mesnevî tarzında), fakat mânası anlaşılmaz şiirlerden başka bir şey söylememiş, talebesi tarafından yazılan bu mânasız şiirlerden «Mesnevî» adlı bir kitap meydana gelmiş» diyen (Şerif Paşa tercemesi, c. I, s. 323) bu dil bilmez seyyahın sözlerine ne dereceye kadar değer verilebilir? Diğer bir tâbirle, bu çeşit verdiği malûmat, ana kaynaklarla teyid edilmeden ve tarihî bir tenkide tâbi tutulmadan derhal nasıl kabul olunabilir? Bunu düşünmiye bile lüzum yoktur sanırız. Esasen Sünnî akidelere bağlı olarak öğdüğü fütüvvet ehlinin her gece müzik ve rakısla meşgul olduğunu hasseten ve defalarca kaydederek de büyük bir tenakuza düşmektedir. Çünkü yalnız Sünnî müteşerrilerce değil, Şîa müteşerrilerince de müzik ve rakıs haramdır. İbn-i Batûta, ahılar tarafından ancak bir konuk olarak konuklanmış, her din ve her mezhep ehlini hoş gören bu cüvan-merd insanlar

tarafından ancak bu görüşle ve bu sıfatla ağırlanmıştır. Onların şedd bağlama, şerbet içme, şalvar giyme, pîr ve kardeş tutma âyinlerinden ve fütüvvet-nâmelerden haberi bile yoktur. Onun görüşünü sened ittihaz etmek için onun kadar gelgeç görüşlü olmak icab eder. M. Cevdet'in de İbn-i Batûta gibi fütüvvet ehlinin Şiî ve bâtınî inanışlara sahib olmadıklarında israr ettiğini de söyliyelim. Fakat onun bu ısrarı da, açık deliller karşısında bile irkilmiyen sabit bir fikrin aksidir. Zaten M. Cevdet, fütüvveti, yalnız erlik, cömertlik ve hayrât sahibi olmak sayıp fütüvvet eshabının, geçmiş büyükleri kendilerinden gösterdikleri gibi Peygamber zamanından itibaren kahramanlıkla ve hayratla ün almış islâm büyüklerini önce Sünnî yapmış, sonra fütüvvet defterine kaydetmiş, bütün vakıf sahiplerini, askerî teşkilât kurucularını veya bu teşkilâtta değer kazananları fütüvvet erbabından göstermiştir ki bu da, bütün bâtınî zümrelerde müşterek bir metoddur ve M. Cevdet'i sabit fikri, sevmediği bâtınîlerin usullerinden birini kabule mecbur etmiştir. Bâtınîlik hakkındaki fikri de pek gariptir. Seb'iyye, Müevvile, İsnâ-aşeriyye, yahut sûfîlerden biraz aşırı inanç besliyenler, hasılı tek sözle Sünnîlik çerçevesinden çıkan her taife ve herkes, onca kötüdür ve binaenaleyh fütüvvet ehli olamaz. Fakat yine de İsmâîliyye'nin mümessil ve mürevvici olan Fâtımîler devrinde fütüvvetten bahseder (al-Ahıyyat -al- fityân, s. 53 - 54), İmâmiyye mezhebini kabul etmiş olan al-Nâsır-li-dîn - Allâh'ın fütüvvet erbabına baş tanındığını söyler (61 - 62, 68 - 76) ve her hususta bu çeşit tenakuzlara düşer. Her divanda olduğu gibi mısraları karşılıklı yazılmış olan Sultan Veled divanındaki bir terciin bir bendini, önce sağ, sonra sol taraftaki mısraları alt alta nakeldecek ve bundan sonraki bendin altıncı beytini de bu bende ilk beyit olarak alacak kadar dikkatsizce toplanmış olan (Bakınız : al-ahıyyat -al-fityân, s. 162, Divan-i Sultan Veled, F. Uzluk basması, Uzluk Basımevi, 1941, s. 150 - 151), terkip, tahlil ve hüküm bakımlarından tamamiyle gayri ilmî bulunan bu kitabın müellifi sıra düştükçe Sünnî olmıyan ve hoşuna gitmiyen herkese açıkça lânet edecek kadar mütaassıptır. Yalnız bu kitaptan, ihtiva ettiği vesikalar dolayısiyle istifade edileceğini ve bu yüzden zengin bir kitap olduğunu da söylememiz gerektir.

Hasılı fütüvvet ehli Şii, yahut müteşeyyi' bir taifedir. İnanışları, hurafelerle karışıktır. Yolları, tamamiyle bâtınî bir karakter taşır. Bilhassa XVI. yüzyılda, Osmanoğullarına karşı Safavî propagandasını temsil eden fütüvvet ehlinde XVII. yüzyılda bu bâtınî karakter yavaş yavaş unutulmuş ve fütüvvet yolu yalnız esnaf teşkilâtlarına inhisar

etmiş, fakat yine bu asırdan itibaren Melâmî - Hamzavîler, bu teşkilâtın bir kısmını ellerine alarak fütüvvetin aslî karakterini son zamanlara kadar yürütmüşlerdir.

2. *Fütüvvet ehliyle fütüvvet-nâmeler hakkındaki intikadî eserler.*

Fütüvvet ehli hakkındaki tenkidleri iki kısma ayırmamız gerektir. Birinci kısım tenkidler, tıpkı tasavvuf ehlinde olduğu gibi fütüvvet ehlinin kendi kendisini tenkididir. Meselâ Sülemî «Kitâb-al-Futuvva» sında, Abû-Bekr-al-Varrak'ın «Fetâlar, eski zamanlarda ihvânı överler, nefislerini kınarlardı. Şimdiyse nefislerini, yâni kendilerini övüyorlar, kardeşlerini kınıyorlar. Eskiden nimetlenmeyle rahata kavuşmayı ihvâna seçerler, kendilerini sıkıntıya, zahmete atarlardı, şimdiyse sıkıntıyı ihvâna, nimet ve huzuru kendilerine seçmedeler» dediğini kaydetmede (90.b), Sülemî'den rivayetlerde bulunan ve onu rahmetle anan Ahı Ahmed-al-Muhibb-ibn-i Şeyh Muhammed-ibn-i Mikâîl-al-Ardabîlî de «Kitâb-al-Futuvva» sında aynen bu cümleleri zikreylemededir (102.a). Nakkaş İlyas oğlu Ahmed'in eserinde de dîbâcede, Şiî halîfe al-Nâsır li-dîn-Allâh'ın fütüvvet ehlinin reisliğini alıncaya dek fütüvvet bölüklerinin şaşkın bir halde yazılara düşmüş, doğru yoldan sapmış, batıla yapışmış, isteklere sarılmış oldukları, sapıklık yollarına girip hidayet yollarını bırakarak bid'at ve hileleri tevîle koyulmuş bulundukları, kendilerine şakavetin üstün olduğu, içlerinde sapıklığın hükmettiği, hilelerinin çoğalıp marifetlerinin azaldığı, fütüvvet hükümlerinde bilgisizliklerinin, ululanmada ve dâvalara girişmede meyillerinin fazlalaştığı bildirilmededir (108.a - b).

Şüphe yok ki bu sözler, sûfîlerde olduğu gibi bunlarda da var ve her tasavvuf kitabında, eski sûfîler övüldüğü, yenileri kınandığı gibi bir çok fütüvvet-nâmelerde de aynı şeye raslanabilir. Ancak bu sözlerdeki gerçek, sûfîler gibi fütüvvetçilerin de kendi kendilerini kınamak suretiyle mesleklerinde uygunsuzluklar olduğunu ve uygunsuzların bulunduğunu, hiç olmazsa şeriatçılar tarafından kınandıklarını ve bu yüzden mesleği kurtarmak için meslektekilerin bir kısmını kınamıya mecburiyet duyduklarını bildirmiş olmasıdır.

İkinci kısım ve tabiî en şiddetli tenkidler, esas bakımından fütüvveti kabul etmiyenlerin tenkidleridir. Şimdilik elimizde fütüvvet ehli ve fütüvvet-nâmeler hakkındaki intikatları ve Sünnî âlimlerin bunlar hakkındaki telâkkilerini gösteren tek bir eser vardır. 1029 da (1619 - 1620) yazılmış olan bu eserin 1066 da yazılmış bir nüshası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinin türkçe yazmaları arasında 6803 numarada

kayıtlıdır ve 59 varaktır. Diğer bir yeni yazması, kitapçı Raif Yelkenci'dedir. Belgratlı Münîrî'ye ait olan bu Türkçe kitabın adı «Nısâb-al-intisâb ve âdâb-al-iktisâb» dır ve Seyyid Muhammed'in «Miftâh-al-dakaayık fî beyân-al-fütüvveti va -l-hakaayık» adlı Fütüvvet-nâmesini tenkid için yazılmıştır. Hamzavîlerden Huseyn Lâmekânî (1035 h. 1625) ile semâ hakkında mektuplaşan ve ayrıca da «Nakz-ı raks» adlı bir risâlesi bulunan [27] Münîrî, bu kitabında, fütüvvet ehlindeki sanat pîrlerinin meselâ, Ahı Evren'in, Abbas'ın veya ibn-i Abbas'ın oğulu olması, yahut Zün-Nûn'un sehabeden bulunması gibi uydurma şeylerle Cüvan-merd veya Cömert Kassab gibi meçhul kişileri reddetmekle beraber kimlerin pîr sayılabileceğini tayin hususunda İran mitolojisindeki Keyûmers, Hûşeng, Cemşîd, Gâve gibi şahıslara ve israîliyata müracaat etmekte ve bu suretle fütüvvet sahiplerinin yaptıklarını, aynen tekrarlamaktadır. Sanatı şer'an yüce tutan müellifin asıl maksadı, fütüvvet ehlinin esas yollarını inkâr etmektir. Hattâ bir yerde «Arab'-da ve Acem'de ve cemi'-i diyâr-i islâmda fütüvvet - dârlar ve muhibbân-ı hânedân ve ehl-i şedd ve yed ve bîat olanlar ervâhiyçün deyü yazdığı evhâm-ı bâtıladur. Zira fütüvvet - dârlar dedüği şeriatle ve lisan-ı nübüvvetle sabit olan elkaabdan değildir ki anlar kim idüği ma'lûm ola. Kitâb, bir tâife-i mahsûsayı murâd idinüb yazdıysa, hadîs-i sahîh ile merdûd olan eşyâdandur, hadîsle merdûd olan anı kimse ilerü getürmez ve İmâm Şa'bî, ol makuleyi âb-hâneye bırak demiştir. Fütüvvet sahibinün murâdı eğerçi ehl-i sanâyi'dür amma Rasûl-Allâh sallallahu aleyhi ve sellem, İnn-Allâhe yuhibb-al muhtarif didüği mü'min-i muhterifden a'la ism anlar hakkında olmaz ve muhibbân-ı hânedân dimek kızılbaş hakkına hayr dua etmekdür, zîrâ ol edâda anlarun ihtisâsı artukdur» demektedir (Üniversite yazması, 49.a. Raif, s. 225). Maalesef bütün Sünnî âlimleri gibi Şîa-i İmâmiyye mezhebini hiç bilmiyen Münîrî, pek mutaassıptır. Kahveye bid'at der (v. 16 - 17.a. s. 60 - 75). Fusûs'u, Ümmî Sinânîlerin kitaplarını, Bedr-al-dîn'in Vâridât'ını ve bu çeşit kitapları zemmeder (34.a, s. 150), Melâmiyye, Kalenderiyye, Semâvîyye, Hurûfiyye, Hamzaviyye, Nûr-bahşiyye gibi tarikatleri, dalâlet sayar (55, a - 56.b, s. 252 - 3, 259). Gadîr-Hum'u inkâr etmemekle beraber haklı olarak tıraşı, şedd bağlamayı, Zün-Nûn-ı Mısrî ve Hasan-ı Bısrî gibi nice zaman sonra gelenleri orada bulundurmayı vesareyi inkâr eder

---

[27] Silsilet-al mukarrebîn ve Menâkıb-al muttakıyn adlı eserinde bu risâleden bahseder. Süleymaniyye, Şehid Ali Paşa kitapları, Mecmua, 2819, V. 139, Memişah'ın hâl tercemesinde. 1045 te tertib edilen bu mecmuanın sonunda Lâmekânî'nin, Belgratlı Münîrî'ye semâ' hakkında gönderdiği mektup da yazılıdır.

(30.a, s. 88). Şedd vesaireyi «Işıklar dîdenesi, ravâfız tantanası» diye tavsif eder (47.b, s. 215), pîrin, müridine çerağ, tuğ, alem ve sofra vermesine de «Işıklar dîdenesi ve ravâfızın fitnesi» der (50.a, s. 229), Şah İsmâîl'in siyadetini yalanlar (50.b, s. 230).

Fütüvveti ve fütüvvet ehlini intikad eden bu tek ve tam eserden başka elimizde bir de fütüvvet ve fütüvvet ehli aleyhine verilmiş fetva var. 749 hicrî yılının sonlarında (1349) ölen Maarrat-al-Nu'mân'lı Şeyh Zeyn-al-dîn Abû-Hafs Ömer-ibn-i Muzaffer-ibn-i Ömer-al-Vardiyy-al-Şâfiî'nin divanında bulunan bu fetvâ, bize ilim ehlinin ve bilhassa Sünnî büyüklerinin fütüvvet ve fütüvvet ehli hakkındaki telâkkilerini gösterme bakımından pek değerlidir (Bahsettiğimiz fetva, Lâmiyat-al-Arab kasidesiyle şerhini ve diğer bazı edebî eserleri müştemil olan ve bu arada al-Vardî divanını da ihtiva eden ve 1300 hicrîde İstanbul'da, al-Cavâib Matbaasında basılan mecmuanın 154 - 156 ncı sahifelerini kaplar). Fetvada, fütüvvet ehli «sapıklar, bilgisiz ve tenbel adamlar, bazı delikanlılar ve oğlana düşkün kişiler» olarak vasıflandırılmakta, bu yolun büyüklerinin şeriatta küçük ve âsi, ilimsiz ve hidayetten mahrum oldukları, libaslarının libâs-ı şer olduğu söylenmekte (s. 154), tuzlu su içtikleri, bid'at ehli oldukları, yaptıkları işleri iyi sandıkları, kumar vesaireden, yahut da tabaklık, çulhalık, sakalık gibi âdi sanatlardan elde ettikleri paralarla sofra yaydıkları, sofralarına fâsık kişilerin toplandığı, yollarını İmâm Alî'ye nisbet ettiklerini, fakat bunun da tamamiyle uydurma ve Ehl-i beyt'e yalan isnadından başka birşey olmadığı bildirilmektedir. Al-Vardî, bu beliğ fetvâda «Fetâ, kılıçla, kamayla adam vurana demezler. Yoksulu ve zayıfı doyurana derler. Fetâ, kötülüklerde bulunan ve ümmete silâh çeken adam değil, iyiliğe ve ıslâha çalışan adamdır. Fetâ, oğlan düşkünü adam değil, nefsiyle mücahededе bulunan adamdır. Bunların içinden biri çıkıp da borçlunun borcunu veririm, yoksula yardımda bulunurum, halkın yükünü yüklenirim dese bile sen deriz, bu işlerle nefsinin hazzını kasdetmedesin. Hattâ bunu hâlis olarak yapsa bile yaptığı iş, mendub için vacibi terketmekten başka birşey değildir. Fütüvveti, halîfeden aldıklarını söylerlerse ve bu doğruysa eşik öpmek gibi bir bid'atten başka bir şey değildir. Halifelerden râşid olanlara iktidâ lâzımdır ki bilginler, bilgilerini onlardan alırlar..... Sonradan meydana gelen herşey bid'attir ve her bid'at sapıklıktır. Bu bid'ate razı olan da bid'at işleyene benzer. Tanrı, bunları yok etmeyi nasip etsin bize. Çünkü fütüvvet, mezmum bir yoldur, haram ve zehirli bir iştir» gibi gerçekten pek şiddetli sözlerle onların aleyhinde bulunmada (s. 155) ve fetvasını «Sözü uzatmaktan korkma-

sam bazı insan şeytanlarının fütüvvet dedikleri şeyin aslı olmadığını delillerle anlatırdım» diye bitirmededir (s. 156).

Bu fetva, pek aleyhte olmakla beraber bize, hicrî sekizinci yüzyılda Suriyê'de ulemanın ve bilhassa Sünnîlerin, fütüvvete ve bu yol sâliklerine nasıl baktıklarını ve bunların mezhep ve meşreplerini oldukça açıklamadadır.

3. *Fütüvvet ehli - Bektâşî ve Alevîler.*

İlk Bektâşîlerin, daha doğrusu Baba İshak ve Baba İlyas'ın idamlarından sonra Baba Bektâş'ı ulu tanıyan ve onun etrafında toplanan Babalılar bakiyyesinin erkânı hakkında kat'î bir bilgimiz yoktur. İkinci Bâyezîd zamanında yazılan Hacı Bektaş Menâkıbında (Vilâyet-nâme), Hacı Bektaş'ın, kendisine intisab edenlerin başlarındaki kisveyi tekbir ettiği kayıtlı olduğu gibi tıraş etmek, bel bağlamak, sofra, çerağ, taç ve alem vermek de vardır (Millet Kütüphanesi, Şer'iyye, No. 987, 1263 te istinsah edilmiş nüsha, 77.a, 97.a, - 98.a, 101.a, 112.a, 117.a. Bu kitapta, müteakıb bahislerde de ayni şeylere rastlanır). Hacı Bektaş'a ait olan «Makaalat»ın mensur ve manzum tercemelerinde erkâna ait bir şey yoktur. Ancak yazılış tarihi ve müellifi belli olmıyan, fakat içinde Molla Sad-al-dîn'in (Said Emre) Makaalât tercemesindeki üç beytin bulunması, bazı yerlerinin aynen Makaalâttan alınmış olması ve muhteviyatı, kâğıdı ve yazısı bakımından nihayet XV. yüzyıla aidiyeti tahmin edilen ve hırkadan, hırkanın imamından, namazından, kıblesinden, pakliğinden, kelimesinden, canından, tekbirinden, hükümlerinden, tövbeden, tarikat rükünlerinden, kırk makamdan, tarikat ebcedinden vesaireden, aynen Fütüvvet-nâmelerde olduğu gibi bahseden on beş sahifelik bir risâlede şu bahisler, fütüvvet yoliyle Bektâşîliğin daha ilk zamanlarda karışmaya başladığını gösterir :

«Bâb-ı bel bağlamak bildirir : Vaktî kim bel bağlıyasın işbu âyeti okugıl kim Hak taâlâ kabûl kıla, kavluhu taâlâ: İnnelleyzîne yubâyi üneke..... Vaktî kim mürîd dutasın işbu âyeti okuyasun ki Hak taâlâ kabûl kıla, kavlulhu taâlâ : Yâ eyyühellezîne âmenû tûbû illâllâhi..... telkıyn vericek bu duâyı okuya, Hak taâlâ celle celâlûhu kabûl kıla : Digil kim Estağfirullâh... [28]». Ayni kitaptaki bel bağlama ve el tutma âyiniyle helva pişirme usulü de fütüvvet ehlindeki âyin ve usûlden başka birşey değildir. Hattâ aynen fütüvvet-nâmelerde olduğu gibi beli bağlanan kişinin bağlanacak ve açılacak huyları da yazılmadadır (s. 5).

---

[28] Bu risâle kitapçı B. Raif Yelkenci'dedir. İstinsah ettiğimiz nüsha, s. 5.

Risâlede sakalara ait de bir kısım var (s. 6). Bu kısım da âdeta sakalara ait olan ve ne vakit yazıldığı bilinmiyen hususî bir fütüvvet-nâmenin hülâsasıdır (Yeniçeri sakalarına aid olan mühim bir Fütüvvet-nâme, Millet Kütüphanesinde Ali Emîr'inin Türkçe şer'iye kitapları arasında 898 numarada kayıtlıdır). Yine ayni risâlede «Miyân- beste oldur kim evvel hidmet belini bağlar. Yânî pîri diri oldukça hidmetde ola; meğer destûr. Zâhirin, bâtının, pîre ısmarlıya, kapısında eksik olmaya» kaydı (s. 7) ve kurban gelince İbrahim'in tekbir getirmesi ve dört tekbir hakkındaki izahat (s. 8 - 9), Bektâşîlerle fütüvvet ehli arasındaki yakınlığı, daha doğrusu Bektâşîlerin fütüvvet ehli şiarını aynen benimsediklerini gösterir [29]. Bektâşilikdeki Tıygbend de düğümlerine ve bağlanışındaki sebebe varıncaya kadar doğrudan doğruya fütüvvet ehlindeki şedd'den başka bir şey değildir. Ayni zamanda Bektâşîlerdeki nasib verme (ikrar) erkânında bazan merasimden önce, ekseriyetle sonra meydânın süpürülmesi, eşik ve kabul tercemanları, tâlibi, mürşide salâvât vererek teslim etmek, mürşidin tâlibin sağ elini baş parmaklar kalkık ve içleri birbirine dokunur vaziyette sağ eliyle tutması, bîat âyetinin (sûre. XLVIII, âyet. 10) okunması, tövbe, On iki İmâm'a salâvat ve isimlerinin birer birer anılması, şehadet getirilmesi, telkıyn ve telkıynde «şeriatte üstüvar ol.....» sözlerinin bulunması (Bektâşîler tâlibin sağ kulağına gizlice söylenen bu sözlere kulak telkıyni ve kulak emaneti derler), niyâz [30] edilirken sol dizin yere konması, nasipten sonra sunulan şerbet, tamamiyle fütüvvet erkânından alınmıştır. Kalenderîlikten geçen tıraş erkâniyle halîfeye sofra, tuğ, çerağ, ve alem verilmesi ve hırkayla tennûre de her halde Bektâşîlikten fütüvvet erkânına geçen şeylerdendir. Zaten Ahı Evren'i Hacı Bektâş'la dost gösteren Vilâyet-nâme (Hacı Bektâş menâkıbı) Bektâşîlikle fütüvvet ehli arasındaki yakınlığın eskiliğini de göstermiş oluyor (Ahı Evran sultân'ın evsâf-ı hamîdeleri beyân olunur faslı, bizdeki yazma, 119.b - 127.a, Molla Sa'deddin'in Hacı Bektâş'la görüşmesine aid fasılda da Ahı Evren'in adı geçer, 134.b). Zaman geçtikçe âdeta bir birlik haline gelen bu yakınlığın ve tedahülün çok eski devirlerde bile mevcud oluşu Bektâşîliğin aslı olan Bâbâîliğin de fütüvvet yoluyla kaynaşmış olduğu ihtimalini akla getirmededir.

---

[29] Bu risâle için «Yunus ile Âşık Paşa ve Yunus'un Bâtıniliği» adlı eserimize de bakınız (1941. Kenan Basımevi, s. 25 - 26).

[30] Şeyhin dizlerini, göğsünü ve yeri öpmeye, yahut sağ ayağının baş parmağını sol ayağının baş parmağı üstüne ve ellerini sağ üste gelmek ve parmaklar düz ve açık olarak omuz hizasında bulunmak üzere çaprazvari göğse koyup şeyhin önünde başını öne eğmeye niyâz denir.

Osmanoğulları ülkesinde Safaviyye - Erdebîliyye tariykatini temsil eden Alevîlere gelince:

Bunlardaki ana kitaplardan biri ve en mühimmi olan ve Şah Tahmasb zamanında Bısâtî adlı birisi tarafından yazılan «Menâkıb-al-esrâr Behcet-al-ahrâr» da aynen Seyyid Huseyn ve Seyyid Muhammed'in Fütüvvetnamelerinde olduğu gibi Gadîr - Hum anlatılmakta, orada sahabenin Peygamber emriyle birbirleriyle kardeş oldukları, Peygamberin de Alî'yi kardeş edindiği söylenmekte ve sonra Medîne'de Cebrâîl'in Tanrı emriyle Muhammed'in beline Âdem Peygamber'in kemerini kuşattığı, Peygamber'in de Alî'nin belini bağladığı, bu suretle imâmların, Mehdi'ye kadar hep birbirine şedd bağladıkları, ayni zamanda Alî'nin, Selman, Kanber ve Câ'fer-i Tayyâr'ın, Selmân'ın da on dört Kemer - beste'nin bellerini bağladığı bildirilip on yedi Kemer - beste'nin adları anılmada, şeddin şartları bildirilmededir (Seyyit Muhtar merhuma ait 1017 de istinsah edilmiş nüshadan kopya ettiğimiz nüsha, s. 21 - 28. Bu nüshanın tavsifi için bakınız : Abdülbâki Gölpınarlı, Yûnus Emre - Hayatı, 1936, İstanbul, Bibliografya, s. 307 - 308, bu kitabın müellifini, sonradan elimize geçen bir nüshadan bulduk). Ayni kitaptaki bel bağlama, el tutma ve helva pişirme usûlü de fütüvvet ehlindeki âyinden ve usûlden başka bir şey değildir. Bizdeki diğer bir nüshanın baş tarafında (maalesef başı eksik 45 varaklık bir kitaptır) posta, taca, hırkaya, şedde Kemer-bestelere, ahçılara, matbaha, keşküle, palhenge, helvaya, çocuğun ana rahminde vücut bulmasına, halîfeye, âlemin insana tatbikine, On iki İmâm'ın hâl tercemelerine ait an'aneleri anlatan, müteaddit Nâd-i Ali [31] ve Salâvât-nâmeyle [32] taç tekbirlerini ve bir çok tercemanları ihtiva eden bir risâle vardır. Bu risâle, âdeta bir fütüvvet-nâmedir. Bu kitapta Ali, «Şah-ı fütüvvet» diye anılmakta olduğu gibi (meselâ v. 1.b, 15.b) Seyyid Muhammed'in kaydettiği tercemanların bir kısmı da aynen vardır. Esasen Alevîlikteki musahib ve pîr tutmak, halîfelik ve mürebbilik de ahılıktan alınmadır. Hasılı Bektâşîlerle Alevîler ahılarla o kadar karışmışlardır ki inanış ve bilhassa erkân bakımından aralarını ayırd etmek çok güçtür. Burada yalnız tuzlu su içme âyini yerine Alevîlerde duru su, Bektâşîlerde tatlı şerbet içmenin konduğunu da zikretmemiz gerektir. Ali Emîrî Kütüphanesinin Türkçe şer'iyye kitap-

[31] İmâm Rıza'nın çağdaşı bulunan Di'bil adlı şairin Arapça ve Alî'den yardım dileyen bir kıt'asına bu ad verilir. Bektâşîler bu kıt'ayı bir çok eklentilerle büyütmüşlerdir.

[32] Muhammed ve Fâtıma ile Oniki İmâma ayrı ayrı salâvat verilir. Bunların yazılı nüshalarına salâvat-nâme denir.

ları arasında 1009 numarada kayıtlı Fütüvvet-nâmede bu tedahül, hattâ birlik, fevkalâde barizdir. Hattâ sual ve cevaplar arasında «Eğer deseler kim pîrin sana safâ-nazar kıldığı vakit elin kanda idi ve başın kanda idi? Cevap : elim başımda, başım elimde idi» cümleleriyle «Eğer deseler dokuz yüz doksan dokuz pîrin pîri kimdir? Cevap : De ki al-Hâc Bektâş Velî'dür. Yâ Hacı Bektâş Velî'nün pîri kimdür? Cevap : Hazreti Alî'dür. Eğer deseler Hazreti Alî zamanında Hacı Bektâş Velî yoğıdı. Cevap : Onlarun usûlüdür. Ne gaaibdür ne hâzır ve Hazreti Alî gibi bir erdür» sözleri (64.a - b) fütüvvet erbabiyle Bektâşîlerin ne kadar birleşmiş olduklarını gösterir. İlk sual, Bektâşîlerde de vardır. Yalnız Bektâşîler bu suale «Elim başımda, başım pîrimde idi» yahut «Elim başımda, kulağım pîrimde» diye cevap verirler.

Yeniçeri ortalarındaki saka bölüğüne ve saka teşkilâtına aid olduğunu söyleyip ehemmiyetini belirttiğimiz Ali Emîri'nin Türkçe eşr'iyye kitapları arasında 898 numarada kayıtlı Fütüvvet-nâmede de «Sana nazar kıldukları zaman elin kanda ve başın kanda idi? Al-cevap : Elim başımda ve başım elimde idi ve yahut başım secdede idi» sual ve cevabiyle (10.a) «Üstadların kisbeti Hacı Bektâş Velî'den kaldı, sakaların kisbeti Alî kerram- Allâhu vechehu hazretlerinden kaldı» sözleri (29.b) ayni şeyi gösterir. Dualarda da Hacı Bektâş Velî'nin adı geçmektedir (32.b. Müellif, risâlesini yalnız sakalar için yazmışsa da, 9.a da başka bir Fütüvvet-nâmesi de vardır). Bu Fütüvvet-nâmenin yeniçerilere aid oluşu dolayısiyle «Tâife-i Bektâşiyân» denen yeniçerilerin, kendilerine pîr addettikleri Hacı Bektâş'ın adını anacakları pek tabiî ise de Âşık Paşazade'nin Rum ülkesindeki erenleri «Gaaziyân-i Rûm, Ahıyân-ı Rûm, Abdâlân-ı Rûm, Bâcıyân-ı Rûm» diye dörde ayırması (Âşık Paşazâde Tarihi, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1332, s. 205), Osmanoğullarının, ilk kuruluşunda Alp Erenlerin [33] rolü ve alplığın ehemmiyeti, fütüvvet ehlinde Seyfî fütüvvetin ayrı bir kol oluşu, ahılığın bu devirlerdeki yayılışı ve her sınıfın kendisine erenlerden birini pîr sayması düşünülecek olursa Yeniçerilerin de bu tesirler altında Hacı Bektâş'ı kendilerine pîr ittihaz ettikleri meydana çıkar ki şimdiye kadar nazari dikkati celbetmiyen bu keyfiyetin de yine fütüvvet ehliyle Bektâşîliğin ve nihayet Bektâşîlerle Yeniçerilerin münasebetlerini göstereceği pek tabiîdir.

---

[33] Selçukluların son ve Osmanoğullarının ilk devirlerinde savaşlara katılan dervişlere Alp Erenler denir. Âşık Paşa, Maârif-nâme'sinin 9. faslını Alp Erenlere tahsis etmiştir.

4. *Fütüvvet ehli ve diğer tarikatler.*

Fütüvvet, yalnız Bektâşîlerle Alevilere değil, hemen hemen bütün tarikat ehline tesir etmiştir. Fakat tarikatler içinde Bektâşîlik ve Alevîlikten sonra, bilhassa Rufâîliğe müessir olmuş ve âdeta bu tarikati bir fütüvvet yolu haline getirmiştir. Fütüvvet-nâmelerden bahsederken andığımız bir Fütüvvet-nâme (Süleymaniye, Hacı Mahmut Kitapları, 2532), bunun açık bir delilidir. Bu 53 yapraklık kitabın üstünde «Fütüvvet-nâme-i Şeyh Yâsîn-al-Rufâî» yazılıysa da müellif, kitabın mukaddimesinde, şeyhinin Şamlı Şeyh Yâsîn olduğunu söylüyor. Bu kitapta Rufâî silsilesi kaydedilmede, şerbet vermek, sancak-dar, çavuş, nakıyb, nakıyb-al-nukabâ tayini, telkıyn ve saireden bahsedildikten sonra «Fî beyân-ı tarıyk-ı fütüvvet» diye bir kısım ayrılıyor. Burada Peygamber'in sehabeyi birbirine kardeş edişi, kendisinin de Alî'yi kardeş edinmesi, Alî'ye imamesini vermesi, miracta ak inciden bir hücre içinde nurdan bir sandık görüp bu sandıktaki hırkayı, tacı, imameyi alışı, sonradan bunları da Alî'ye teslim edişi anlatılıp Alî'nin, öbür Fütüvvet-nâmelerde olduğu gibi, adları anılarak on yedi Kemer-beste'nin bellerini bağlayışı, Selmân'ın da, Alî'nin emriyle elli beş kişiye kuşak kuşatıp Miyan-beste kılışı zikrediliyor. Bu kitaba göre Alî, erkân, kıyamete kadar sürsün diye Irak'a Medayin-i Haris'i(?), Rûm'a Suheyb-i Rûmî'yi, Mısır'a Zün-Nûn'u, Yemen'e de Seyf-i Yemânî'yi göndermiştir. Kitapta Şeddlerin resimleri şu suretle yapılmıştır :

Süleymâni Elifi, Çevgâni ve Mahfi Mihrabi

Kavsi Lâm-elifi Yûsufi

Kitapta halîfelik şartları, şedd verilmiyecek kişiler vesaire, aynen Fütüvvet-nâmelerde olduğu gibi anlatılmakta, ayrıca şerbet vermek

usûlü, feth-i şedd kaidesi ve diğer usûller belirtilmededir. Rufâîlere aid vefkler [34], kılıç vurma usûlü, güller [35] ve diğer hususiyetler hakkında da izahat vardır. Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshayı gördükten sonra bu çok değerli kitabın diğer tam bir nüshasını elde ettik. Üsküdarda Mülga Rufâî asistanesi bânisi ve şeyhi olan ve Şam'lı Şeyh Yâsîn'in halîfesi bulunan Muhammed Tahir-ibn-i Abd-Allâh-ibn-i İsmâîl-al-ma'ruf bi-Hâce-zâde tarafından 1221 hicrîde yazılan, ve «Minhâc-al-mürîdîn» adını taşıyan bu eser, tam 160 varaktır. 18 fasıldan ibaret olan eserin, Süleymaniyedeki nüshası, ancak son faslıdır. Bu tam nüshadaki şedd resimleri, bağlanış şekillerini çok güzel gösterdiği cihetle aynen yapıyoruz :

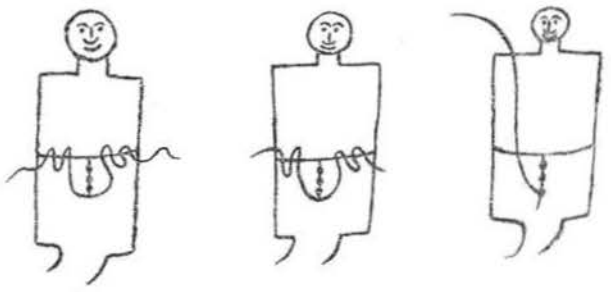

Süleymânî Mihrâbî Kavsî

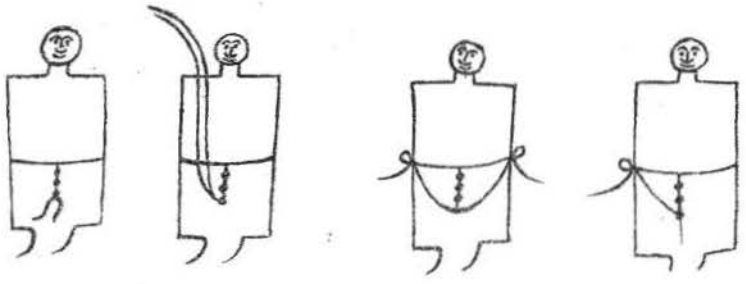

Lâm-elifî Yûsufî Çevgânî, Mahfî Elifî

(V. 139.b - 140.a)

---

[34] Âyetleri veya Tanrı adlarını, ebced hesabına göre adetle, yahut huruf-u mukattaa ile alt alta çaprazvarî yazıp altlarını çizerek dört köşe bir şekil meydana getirmeğe vefk yapmak, meydana gelen şekle vefk ve bunun yapılışını öğreten bilgi şubesine ilm-i vefk denir.

[35] Ucu yassı ve demirden ince şişlere ve bilhassa ucundaki yassı kısma gül denir. Rufaîler bu yassı kısmı ateşte kızdırırlar ve yalamak suretiyle bunu söndürürler, bu suretle keramet göstermiş olurlar ki buna burhan göstermek denir.

Bu kitap, bize Rufâîliğin Anadolu'da bilhassa İstanbul'da ve Rumeli'de doğrudan doğruya fütüvvet yolunun tesiriyle aşırı Alevî bir mahiyet aldığını ve hattâ bu tarikatin, fütüvvetle yoğrulup âdeta o yolun bir kolu haline geldiğini göstermesi bakımından çok değerlidir.

Rufâîlik erkânını gösteren eski bir yazmaya tesadüf edemediysek de daha XII. yüzyılda ve Mevlânâ'nın hayatında Rüfaâliğin Anadolu'ya yayılmış bulunduğunu ve Ahmediyye de denen bu tarikatin, sonradan Anadolu'da Mevlevîlikle boy ölçüşecek kadar yaygın olduğunu ve yine bu yüzden Bektâşî an'anesine de girdiğini bildiğimiz cihetle Rüfâîliğe fütüvvet erkânının o zamanlardan itibaren tesir ettiğini kat'iyetle söyleyebiliriz ki bu suretle tarikat erbabı arasındaki «Her Rufâî şeyhinin tacı altından bir Bektâşî fahri çıkar» darbı meselinin meydana gelmesine sebeb olan aşırı Alevîlik de kendiliğinden izah edilmiş olur.

5. *Fütüvvet ve Melâmet.*

Daha ilk zamanlardan itibaren Melâmiyyenin, fütüvvet ehliyle kaynaştığını, melâmet erbabının fütüvveti de kendilerine şiar edindiklerini ve bir çok Melâmî büyüğünün ayni zamanda fütüvvet yolunda bulunduğunu yukarılarda izah etmiştik.Halktan ayırd edilmeleri için hususî kisve, muayyen evrad, zikir ve merasim kabul etmiyen, halkı olduğu gibi alan, hattâ din ve mezheplerin bile üstüne çıkarak herkesi bir gören, Vahdet-i vücudda ileri bir telâkkiyi benimseyen melâmet ehli, esas inanış bakımından fütüvvet ve mürüvveti şiar edindiklerinden bu kaynaşma pek çabuk ve özlü bir halde husule gelmişti. Melâmîlerde, sâlikin bir işle, bir sanatla meşgul olması icab eder ki bu fütüvvet erbabının esnaf teşkilâtını temsil etmesi, daha doğrusu esnafı teşkilâtlandırması esasına pek uygundur. Hacı Bayram (833 h. 1429 - 1430) dan sonra, Bayramîliğin melâmeti kabul eden Emîr Sikkînî (880 h. 1475 - 1476) kolu da ilk Melâmîler gibi fütüvvet ehliyle kaynaşmıştı. Sarı Abdullah (1071 h. 1660) «Semerât-al-fuâd» ında bilhassa sâlikin meşrû bir işle meşgul olması lüzumunu söyler (İstanbul, Matbaa-î Âmire, 1288, s. 76 ve müteakip) ve Peygamber'in «Tanrı, çalışıp kazanan ve bir alış verişle, bir sanatla uğraşan mü'mini sever. Her peygamberin, bir sanatı vardır; benim de iki sanatım var : Yoksulluk, savaş. Bu ikisini seven beni sever, bunlara buğzeden, bana buğzeder...» mealindeki hadîsini zikrederek peygamberlerden Zekeriyyâ'nın dülger, Davûd'un gençliğinde ekinci, sonra zırhçı, Süleyman'ın zenbilci, İdrîs'in terzi olduğunu, İbrahim ve Musâ'nın çobanlık ettiklerini, Sâlih ve Circîs'in de ticaretle meşgul olduklarını kaydeder (s. 80 - 81). Melâmî-Hamzavî mümessillerinden

İdrîs-i Muhtefî (1024 h. 1615), ticaretle uğraşır, ondan sonra Melâmîliği temsil eden Hacı Keyven Kabâyî (1037 h. 1628), bedestan'da elbise satar, Sütçü Beşir Ağa (1073 h. 1662 - 1663) adından anlaşıldığı veçhile mandıra sahibi olup süt satardı (Bakınız, Abdulbâki Gölpınarlı : Melâmîlik ve Melâmîler, İst. Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü yayınlarından, 1931 - Devlet Matbaası). Bu, daha Hacı Bayram zamanından beri böyleydi. Hacı Bayram ve dervişleri, ziraatla uğraşırlardı (ayni eser, s. 37). Hamzavîlerde bilhassa İdrîs-i Muhtefî devrinde fütüvvet erbabının teşkilâtına uygun bir tarzda teşkilâtlanma başlamıştı. Melâmî büyükleri, umumiyetle peştemalcılıkla uğraşmaktaydı. İdrisî Muhtelifi'nin, Sultanselim'deki konağının altındaki varoşlarında bulunan dükkânlarda Melâmî büyükleri, ticaretle meşgul oldukları gibi Fatih'te Atpazarı civarında, Kırkçeşme'deki Peştemalcılar hanı, Melâmet erbabının merkeziydi. Bu handa kırk tane peştemalcı ustası bulunurdu. Hamzevî ricalini teşkil eden bu kırklardan biri vefat ederse yerine Eğrikapı civarındaki, İvaz Efendi camiine yakın ikinci Peştemalcıalr hanında çalışanlardan biri alınır, bu suretle kırklar tamamlanır, derecesi yükselenin yerine de hariçten biri alınarak yetiştirilirdi. 1264 te (1848) vefat eden ve Melâmîlerce kutup tanınan ve İbrâhim Bâbâ-yi Velî diye anılan Sipah Silâhdar kalemi kâtipliğinden mütekait İbrahim Efendi peştemalcılar kâhyasıydı (ayni eser, s. 179). Bu teşkilât gittikçe sönerek 1908 inkilâbına kadar devam etmiştir. Hattâ son zamanlarda Kırkçeşme'deki Peştemalcılar hanında sâliklerin kabul edildiği oda (Hamzavîler, bu odaya Divan derler), Hamzavî muhipleri tarafından bir ziyaretgâh halini almıştı. Çırçır yangınından sonra bu teşkilâtın izleri, ancak hâtıralarda kaldı.

6. *Fütüvvet ve Masonluk.*

Masonluğun kökleri ve esasları nelerdir? Türkiye'ye hangi asırda ve ne gibi şerait altında girmiş ve burada ne çeşit mahallî bir renge boyanmıştır? Bunları ben bilmiyorum. Onun için fütüvvet ehliyle Masonlar arasındaki yakınlık, yahut Masonluğun fütüvvet erkânından aldığı şeyler hakkında kat'iyetle, hattâ tahminle benim için söz söylemiye imkân yoktur. Ancak Masonluğun da fütüvvet ehli gibi gizliliğe ehemmiyet vermesi, merasimi gizlemesi, dereceleri ihtiva etmesi, bu derecelerin çırak, kalfa, üstat, üstad-ı âzam gibi esnaf ve binaenaleyh fütüvvet ehli ıstılâhlarından alınması, hele Masonların önlerine bağladıkları önlüğün şedde pek çok benzemesi, gerçekten dikkate değer ve bu mevzu, ehemmiyetle incelenecek bir mevzudur.

V

Fütüvvetin tarihçesi ve yayıldığı yerler

1. *En eski kaynaklara göre Ayyarlar ve Cüvan-merdler. Sâsânîler, Abbasoğulları ve Selçuklular devri.*

Hicrî 475 te (1082 - 1083) Ziyaraoğullarından Emîr Unsur-al-maâlî Keykâvûs tarafından, oğlu Giylan Şah'a yazılan (Ziyaroğulları için bakınız : Lane-poele- Halil Edhem: Düvel-i İslâmiyye, İstanbul, Devlet Matbaası, 1345 - 1927, s. 183 - 184) ve İran nesrinin en eski ve en güzel nümunelerinden biri olmakla beraber Sâsânîler devrinin bir çok örf ve an'anelerini de tespit eden «Kaabûs-nâme» de, kırk dördüncü bap «Cüvan-merdlik» e ayrılmıştır. Keykâvûs, bu bapta bütün insanların akıl, doğruluk ve erlikle sıfatlandıklarını, bunların, hattâ birinden mahrumum diyene rastlanamıyacağını, fakat herkesin bu güzel sıfatlardan aynı derecede nasibi olmadığını anlatmada, halkın bir kısmının yalnız bedene bir kısmının hem bedene, hem de cana, bir kısmının hem bedene, hem cana. hem duyguya, bir bölüğününse hem bedene hem cana, hem duyguya, hem mânalara mazhar olduğunu bildirmededir. Onca bedene mazhar olanlar, ayyarlar, sipahiler ve pazarcılardır ki halk, bunlara cüvan-merd adını verir. Tene ve cana mazhar olanlar, zahirî bilgi sahipleriyle tasavvuf ehlidir. Tene, cana ve duygulara mazhar olanlar, hakîmler, peygamberler ve temiz kişilerdir. Bedene, cana, duygulara ve mânalara sahip olanlarsa, ruhâniler (melekler) ve şeriat sahibi peygamberlerdir. Cüvan-merdliğe sahip olanlar, hakıykati bilirler. Cüvan-merdliğin aslı üç şeydir :

1 — Dediğini yapmak,
2 — Sözünde durmak,
3 — Sabırlı olmak.

Ayyarların en cüvan-merdi, yiğit, er, sabırlı, sözünde durur, namuslu, özü temiz, kimseye ziyan vermez, dostların faydası için kendi ziyanına razı olup katlanır, tutsaklara el uzatmaz, çaresizlere ihsanda bulunur, kötülükten çekinir, belâyı rahat sayar kişidir ki dikkat edilirse bu sıfatların aslı, söylenen üç sıfattır. Unsur-al-maâlî, burada bir hikâye nakletmededir :

Bir gün Kuhistan'a birisi gelip ben der, Merv ayyarlarının elçisiyim, size Merv ayyarlarının bir suali var : Cüvan-merdlik ve aksi nedir, aralarında ne fark vardır? Bir de ayyarın biri, bir yerde otururken

oradan birisi geçse, biraz sonra da ardından eli kılıçlı biri çıkagelip ona, buradan biri geçti mi diye sorsa, ayyar ne cevap vermeli? Geçmedi dese yalan söylemiş olacak, geçti dese koğuculuk edecek. Yalancılık da ayyarlığa sığmaz, koğuculuk da. Mery ayyarları, Kuhistan'lılar, ya bunlara cevap versinler, ululuklarını tasdik edelim, yahut bizim ululuğumuzu tasdik etsinler diyorlar. Ayyarlar, cevaptan âciz kalıp birbirlerine bakışırlarken içlerinden Fazl-ı Hemedânî adlı birisi, müsaade ederseniz ben cevap vereyim der. Müsaade ederler. Der ki : Cüvan-merdliğin aslı, sözünde durmaktır, aksi sabırsızlıktır ve aralarındaki fark sabretmektir. Öbür meseleye gelince: Bu yolda oturan ayyar, oturduğu yerden bir adım yukarı tarafa geçer ve ben der, buraya oturalı hiç kimsecik geçmedi. Bu suretle de doğru söylemiş olur. Unsur-al-maâlî, bu hikâyeden sonra sipahilerin cüvan-merdliğini de anlatmada, sipahilerle ayyarların aralarındaki farkları belirtmededir (Saîd Nefîsî'nin ön sözü ve haşiyeleriyle, Tahran, 1312 şemsi h. Matbaa-i Meclis, s. 179 - 183). Pazarcıların cüvan-merdliği de kitabın otuz üçüncü babında anlatılmaktadır (s. 177 - 178). «Kaabûs-nâme» de ayyarlara aid bir hikâye daha vardır (s. 103). Bütün bu izahat, aşağı yukarı, fütüvvetin evsafına aid izahatın aynıdır. Esasen fütüvvet ehline Farsçada, cüvan-merd dendiğini biliyoruz. Hasılı alimlik, şairlik, nedimlik, kâtiplik, vezirlik, askerlik, padişahlık, ziraat ve esnaflık, cüvan-merdlik ve sufîlik edeplerini anlatan bu kitap, mevzu bakımından tam bir mürüvvet ve fütüvvet kitabıdır ve bu kitabı, ilk yazılan fütüvvet-nâmelerden saymamızda hiç bir mahzur yoktur.

Bu suretle Abbasoğulları devrinde ayyarların cüvan-merd, yâni fütüvvet ehli sayıldıklarını ve her halde seyfî fütüvvet kolunun ve bilâhara «Alp Erenler» in meydana gelmesinde, bunların âmil olduklarını ve bunların Horasan ve Kuhistan'da temerküz etmiş olduklarını anlıyoruz. Burada, Kuhistan'da İsmâîlî bâtınîlerinin, çok eski bir zamandan beri bulunduklarını ve XII. yüzyılda, ellerinde şehirler bile olduğunu (Taberî, Mısır, 1290, c. XI, s. 79), aynı yüzyılın sonunda Bağdad'da da kuvvetlendiklerini kaydedelim (c. XII, s. 82). Böylece cüvan-merdlik an'anesi, Sâsânîler devrine kadar gitmededir. Zaten ileride anlatacağımız veçhile fütüvvet ehlinin şiarı olan, şedd, hattâ tasavvuf ehlindeki hırka, Zertüştilikten geçen ve İslâmîleşen an'anelerdendir. Şeyh Şihap-al-dîn Sühreverdî-i Maktul «Mecmûatun fi-l-Hikmet-al-İlâhiyye» de «Husrevlere (Sâsânî şahlariyle onların zamanlarındaki ululara) ait maya ve seciyyeye gelince: Bu Bistâm seyyarına (Sühreverdî'nin kabul ettiği istilâha göre seyyar, ârif ve kâmil demektir) ulaştı, ondan sonra Beyzâ fetâsına (Huseyn-ibn-i Mansûr-al-Hallâc), onlardan sonra da Âmül ve Harrakan seyyarlarına (XIV - XV. yüzyıllarda yaşıyan Abu-l-Abbâs Kassâb-ı

Âmülî ve 425 h. de, 1033, vefat eden Abul-l-Hasan Harrakaanî) erişti» demesi de çok dikkate değer (Henrigus Gorbin basması, İstanbul, Maarif matbaası, 1945, s. 503). Bu suretle Sâsânîler devrinden sonra İslâmileşen fütüvvet an'anesi Melâmetiyye inanışlariyle de gelişerek Horasanîler tarafından temsil edilmiye başlamıştır.

Daha hicretin II. yüzyılında fütüvvet ehline rastlamakta olduğumuzu, makalemizin başlarında bildirmiştik. Fütüvvete ait söz söyliyen Sûfîlerin memleketlerini göz önünde tutarsak, hicrî III. yüzyıldan itibaren bu zümrenin Horasan, Bağdad, Irak ve Şam ülkelerinde temerküz ettiklerini anlarız. Bunlar arasında Ahı Ferec-i Zincânî gibi doğrudan doğruya «ahı» diye anılanlar da vardır. Hicrî V. yüzyılın meşhur sûfîlerinden olup 457 recebinin ilk günü ölen (8.IV.1065) bu zatın adı, «Kaabûs-nâme» de de geçer (s. 185, haşiye, s. 289 - 290, Nefahat terc. İst. 1289, s. 198). Kendisine kendisinin yazdığı hal tercemesinden fütüvvete mensub olduğunu anladığımız Alâ-al-Devle (1336) nin halîfelerinden, Ahı Aliyy-i Mısrî de bu zat gibi «ahı» adiyle anılan sûfilerdendir (Nefahat tercemesi, s. 500 - 501). Bezm-ü Rezm'de Kadı Burhân-al-dîn'e, daha çocukken tac giydiren Şeyh Aliyy-i Mısrî'nin bu zat olduğunu sanıyoruz (Bk. Türkiyat Enstitüsü basması, İst. Evkaf Matbaası, 1928, s. 59 - 61).

Abbasoğullarının son zamanlarda muhtelif unsurlarla imparatorluğu kuvvetlendirme teşebbüsleri arasında fütüvvet ehlinin reisliğini de almaları, bu zümrenin kudretini ve her halde esnaf teşkilâtı vasıtasiyle halk tabakasının mühim bir kısmını elde ettiklerini gösterir. Evvelce söylediğimiz gibi İmâmiyye mezhebini kabul etmiş olan al-Nâsır-li-dîn-Allâh, kendisini fütüvvet ehlinin imâm ve muktedâsı ilân etmiş ve her taraftaki fütüvvet ehline, kendi adına şalvar giydirilmesi, şedd kuşatılması, şerbet içilmesi ve ok atılması hakkında emirler göndermişti (Meselâ bakınız, İnb-al-Esîr, Mısır; 1302, c. XII, s. 181, Abul-l-Fidâ, Matbaâ-i Âmire,1286, c. III, s. 142 - 143, İbn-i Tıktafâ : Kitâb-al-Fahrî, Mısır, 1317, s. 287). Aynı Halîfe'nin zamanında, Anadolu Selçuk hükümdarı İzzeddin Keykavus, Melik Eşref'in bir turnayı, Halîfe adına vurup tuzlıyarak hediyelerle Halîfe'ye gönderdiğini, Halîfe'den de kendisine at, katır ve elbise geldiğini duyunca Şeyh Mecd-al-dîn İshak'ı hediyeler, köleler, cariyeler, katırlar, kumaşlar, iğdiş ve Arab atları, develer ve birçok altın ve gümüşlerle Bağdad'a Halîfe'ye göndermişti. Mecd-al-dîn, Bağdad'a varınca ağırlandı ve dönerken Halîfe'nin, Padişah'a gönderdiği fütüvvet icâzetiyle fütüvvet şalvarını bir çok hediyelerle Konya'ya getirdi (İbn-i Bibi, M. Th. Houtsma basması, Liden, E. J. Brill, 1920, s. 139 - 141). Halîfe Nâsır, Sultan Alâeddin Keykubad'a meşhur sûfî ve «Âvârif-

al-maârif» ve «Kitâb-al-Fütuvva» sahibi Şihâb-al-dîn Sühreverdî'yi yollayıp Rum, Ermeni, ve Diyarıbekir saltanat ve hükûmet menşuruyla kılıç ve yüzük ve sair hediyeler gönderdi. Şihâb-al-dîn, Padişah'la ulemâ ve meşayih tarafından Aksaray'da karşılandı. Padişah, Şihâb-al-dîn'in elini öptü. Şihâb-al-dîn Konya'da büyüklerin huzurunda Padişah'a külâh ve hırka giydirdi, öğütler verip tahta oturmasına müsaade etti. Ata binileceği vakit Alâeddin, halkın önünde halîfe tarafından gönderilen atın tırnağını öptü. Bir çok kişiler Şeyh'ten hırka giydiler, tıraş oldular. Bunlar arasında Celâl-al-dîn Karatay da vardı. Padişah, Emîr Celâl-al-dîn Karatay ve Necm-al-dîn Tûsî'yle Halîfe'ye Rum ve Ermenilerin haracından yüz bin akça, beş bin altın, bir çok at, katır, köle vesaire gönderdi. Kendisi de Zincirli köyüne kadar Şeyh'i uğurladı (Ayni kitap s. 220 - 227). Bir kere de Muhy-al-dîn-ibn-i Cevzî, yine Halîfe tarafından elçilikle Anadolu'ya geldi. Padişah'ın oturduğu sofanın önüne kadar atıyla girdi. Padişah, tahtından inip hilâfet yedeğinin ayağını öptü. Muhy-al-dîn, Halîfe tarafından gönderilen elbiselerle imameyi Padişaha giydirdi. Onu tahta oturttu. Halîfe, Padişah'tan Muhammed Harezm-şâh'a karşı koymak üzere iki bin atlı istiyordu. Padişah, küçük düşmemek için beş bin atlı gönderdi. Gönderilen asker, Musul'a vardığı zaman Halîfe, lüzum görülmediğinden, orduyu geri yolladı ve Padişah'a bir çok hediyeler gönderdi (Ayni kitap, s. 360 - 371). Bütün bunlar, Halîfe al-Nâsır zamanında fütüvvetin ne kadar yayıldığını göstermektedir. Al-Nâsır'dan sonra hilâfete geçen Al-Zâhir bi-emr-Allâh'ın (hilâfeti 622 - 623 h. 1225 - 1226) fütüvvet ehliyle nasıl geçindiğine ait elimizde bir vesika yoksa da al-Mustansır-bi-llâh'ın (hilâfeti. 623 - 640 h. 1226 - 1242) fütüvvet ehlince al-Nâsır gibi mukteda tanındığını Sühreverdî'nin «Risâletu İdâlat-al-ayân âlâ-l-Burhân» ından anlıyoruz ki bunu evvelce zikretmiştik. Buna nazaran Abbasoğullarının inkirazlarına kadar al-Nâsır'ın izinden gittiklerine hükmedebiliriz. «Ümdat-al-tâlib» sahibi İbn-i Muhennâ, 776 da ölen (1374) hocası Tâc-al-dîn Muhammed-ibn-i Nessâbe'den bahsederken [36] zamanındaki fütüvvet ehlinin ulusu olduğunu, fütüvvet elbisesi ve tasavvuf hırkası giydirdiğini, bu makamın, bu soya Halîfe al-Nâsır'dan kaldığını, hattâ Nakıyb Fahr-al-dîn-ibn-i Muayye'yle Nâsır-al-dîn-ibn-i Kureyş-ibn-i Muayye'nin onunla rekabete giriştiklerini, bu yüzden Irak'ta halk arasında ihtilâf zuhur ettiğini, fakat bu ikisinin ölümünden sonra fütüvvet reisliğinin Nakıyb Tâc-al-dîn'de kaldığını

---

[36] Yalnız nesep bilgisinde değil, bütün bilgilerde pek üstün ve ileri olan ve bir çok kitapları bulunan bu zatın hal tercemesi için «Umdat-al tâlib»e bakınız; Necef-i eşref basması, 1918, s. 158 - 159.

yazmaktadır ki bütün bu izahat, al-Nâsır'ın ölümünden bir buçuk asır sonra da Mogol akınına rağmen fütüvvetin Irak'ta ne kadar yayılmış ve kökleşmiş olduğunu göstermektedir (s. 158 - 159).

Zaten bu asırlarda yazılan kitaplarda ahıların ve fütüvvet ehlinin adlarına sık sık rastlanmaktadır. Meselâ aslen sûfî olup Melâmetiyyeyi sûfîlerden aşağı gören İmâd-i Fakıyh (733 h. 1332 - 1333), Sohbet-nâme'sinde yedinci makaleyi fütüvvet ehlinin edeplerine hasretmiştir (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Farsça yazmalar, 275, 67.b - 69.b). Bu bapta Rum ülkesinde ahı olan bir gencin, Şeytana uyup hırsızlık eden arkadaşı yerine bir düzene baş vurarak kendi elini kestirmesi hikâyesi, fütüvvet ehlinin fedakârlığına pek güzel ve parlak bir delildir.

«Safvat-al-safâ» da Şeyh Safıyy-al-dîn Ardabîlî'nin dervişleri arasında Ahı Mirmir (Adı Muhammed), Ahı Emîr Alî, Ahı Şihâb-i Tebrîzî, Ahı Alî, Ahı Bedel-i Halhâlî, Ahı Aliyy-i Dluzî, Ahı Melik-şâh, Ahı Cebrâîl, Ekmekçi Ahı Şadi, Ahı Ebû-Bekr gibi ahıların bulunduğunu öğreniyoruz ki (İstanbul, Belediye Kütüphanesi nüshası, 215.b, 271.b, 233.b, 241.b, 476.b, 561.b, 728.a, 881.b) bu da hicrî VIII. yüzyılda (XIV) fütüvvet ehlinin İran'da ne kadar yayıldığını gösterir.

Fütüvvetin Anadolu'da yayılışı, Abbasoğullarının son devirlerine rastlamaktadır. Mogol istilâsı, tabiatiyle bir çok fütüvvet erinin de Anadolu'ya akınını intac etmiştir ki bu suretle bu yayılma, hem sahasını genişletmiş, hem de Anadolu'da fütüvvet erbabının yerleşmesini ve nüfuzunu kuvvetlendirmiştir.

Sultan Veled divânında, Ahı Ahmed Zekiyy-al-dîn adlı birisine bir medhiye olduğu gibi (Feridun Nafiz Uzluk basması, Uzluk basımevi, 1941, s. 370 - 371) Kayseri büyüklerini sayan ve öven bir şiirde de Ahı Emîr-Hac adlı birisi anılmaktadır (s. 453). Mevlânâ derecesinde görülen Ahı Muhammed Seydâverî'nin vefatı dolayısile yazılan terci'de de bu zatın oğlu ve halefi olduğunu sandığımız Ahı Muhammed Şah övülmede, ayni terci'de Yûsuf, Ahı Çoban ve Ahı Kayser'in adları geçmededir (s. 150). Eflâkî'de Mevlânâ muhiblerinden Ahı Natur, Ahı Muhammed-i Seyyid-âbâdî, Ahı Çoban, Ahı Kayser, Kazzaz Ahı Ahmed Şah, Ahı Ahmed-i Bayburtî, Ahı Ahmed'in oğlu Ahı Ali, Ahı Mustafa, Ahı Ahmed Dîvâne, Ahı Muhammed, Ahı Mûsâ, Ahı Muhammed Big ve Mevlevîliğe muarız olup Sultan Veled zamanında Karamanoğlu Yahşı Han tarafından maiyetindeki rindlerle Konya kalesinin kapısına asılan Ahı Mustafa ve yine Mevlânâ'ya muteriz Ahı Ahmed ve Ahı Pulad gibi Konya, Niğde, Sivas, Bayburt ve diğer yerlerdeki ahılar, Şems'i, ikinci gelişinde karşılayanlar arasında ahıların da anılması ve yine ayni kitapta yer yer anılan gürbüzler ve rindler, ayni asırda Yûnus Emre'nin «Ahı»

redifli on iki ve altı beyitlik iki şiirinin bulunuşu (Bakınız; Abdülbâki Gölpınarlı : Yûnus Emre Divânı, Ahmed Halit Kütüphanesi, İstanbul, 1943, s. 117 - 118) ve yine ayni şâirin

Sûfilere sohbet gerek ahılara ahret gerek
Mecnunlara Leylâ gerek bana seni gerek seni

beytinde ahıların zikredilmesi (ayni kitap, s. 132), İbn-i Batûta'nın, Alâiye, Lâdik, Bercin, Niğde, Bolu, Kastamonu, Sinop, Sivas, Erzurum, Gümüşhane, Erzincan, Tire, Bursa ve sair yerlerde ahı zaviyelerinin bulunduğunu, Kayseri'de şehir hâkiminin ahı olduğunu, Aksaray'da ihvanı pek çok olan ve zaviye sahibi bulunan Şerif Huseyn'in Mogol umumi valisi Er-tenâ'ya naiplik ettiğini bildirip bu zaviyelerin ahılarının adlarının Ahı Sinan, Ahı Tuman, Ahı Ali, Ahı Caruk, kundura dikicisi Ahı Emir Ali, Bıçakçı Ahı Çelebi, diğer bir Ahı Tuman, Ahı Mecd-al-dîn, Ahı Nizâm-al-dîn, Ahı Muhammed, Ahı Şems-al-dîn, İzz-al-dîn Ahmed Çelebi olarak tesbit etmesi ve herbirinin kendisini nasıl ağırladığını izah eylemesi (c. I, s. 312 - 314, 318 - 319, 332, 325 - 329, 334, 339 - 340, 344, 349, 354), Aziz ibn-i Ardşîr'in, Kadı Burhân-al-dîn için yazdığı «Bezm-ü Rezm» de Kadı Burhân-al-dîn'in mahremi Ahı İsa ile Ahı Rükn-al-dîn, Ahı Âdil-şah ve Kadı Burhân-al-dîn'in muhaliflerinden Nâsır-al-dîn ve Ahı Muhammed gibi siyasî hayata da karışmış ahıların adlarının sık sık geçmesi (Türkiyat Enstitüsü basması, İstanbul, Evkaf matbaası, 1928, endekse bakınız), fütüvvetin Anadolu'da ne kadar yaygın ve nüfuzlu olduğunu gösterir. Yine ayni devirlerde Antalya'da Ahı Yûsuf adlı birinin, kitabesinde 647 yılını gösteren türbe ve mescidini (Süleyman Fikri: Antalya Tarihi, 1338 - 1340, s. 124), Ankara'da Ahı Sinan, Ahı Elvan, Ahı Ya'kub, Ahı Tura, Ahı Şeref-al-dîn, Yeşil Ahı, Ahı Husâm-al-dîn, Ahı Husâm-al-Huseyni, Ahı Yûsuf, Ahı Alî, Ahı Hasan gibi bir çok ahıların mevcudiyetini, bunların camileri, mescidleri bulunduğunu (Mübarek Gaalib : Kitâbeler, birinci kısım, İst. Devlet matbaası, 1341, s. 13 - 16, 19 - 21, 35, 37, 48 - 50, c. II, 8, 13, 15, 19, 22, 40, 41, 42). Niksar'da 690 da ölen Ahı Pehlevan'ın yattığı bir tekkenin (bu tekkeye Işık [37] tekkesi de denmesi dikkate değer [38]), Tokad'da 911 de ölen Abd-al-Rahmân-ibn-i Ahı Edâ'nın mezarının varlığını biliyoruz (ayni kitap, s. 33). Ankara'da Ahı Şeref-al-dîn camiinin minberini de 689 da iki kardeş ahının tamir ettirdiğini, minber kapısındaki kitâbeden anlamaktayız (Halil Edhem: Ankara Ahılarına ait iki kitâbe, Târîh-i Osmânî

[37] Sû - batını zümrelere ve bilhassa Hurûfîlere verilen ad.

[38] İsmail Hakkı : Kitâbeler, İst. Millî matbaa, 1345 - 1927, s. 68 - 69.

Encümeni Mecmuası, sene VII, cüz. 41, Kânunuevvel, 1332, s. 212). Konya Aksaray'ında Ervah mezarlığında 752 tarihini taşıyan Has Melek Bint-i Seyyid-al-futuvva Ahı Ramazân'a ait bir mezar taşiyle yine ayni mezarlıkta 764 tarihli ve Seyyid-al-fityân Şeyh Hasan-ibn-al-merhum Emîr Alâ-al-dîn Alî'ye ait bir merkad (Yusuf Akyurt : Türk Âbideleri, II, henüz basılmamıştır) ve yine Feridun Nafiz Uzluk'un M. Cevdet'e haber verdiğine göre bu mezarlıkta Ahı Mahmud-ibn-i Hacı'nın 735 tarihli mezariyle Akşehir'de Ahı Ahmed'in 730 da yaptırdığı hamam (Zeylun alâ fasl-al-Ahıyyat-al-fityân-al Turkiyyeti fî kitâb-al-Rahlati li-İbn-i Batûta, s. 175), yine Akşehir'de 741 ve 743 tarihli, Ahı Yâdgâr ve Ahı Yâdgâr'ın oğlu Ahı Huseyn'e ait mezar taşlariyle aynı yıllara ait olmaları icabeden ve Ahı Osman, Ahı Muhammed, Ahı Yusuf, Ahı Radıyy-al-dîn, Ahı İbrâhîm, Ahı Alâ-al-dîn, Ahı Şems-al-dîn, diğer bir Ahı Yâdgâr, Ahı Alâ-al-dîn ve Ahı Yûsuf'un tarihsiz mezar taşları (Rıfkı Melûl Meriç : Akşehir türbe ve mezarları, Türkiyat Mecmuası, c. V, İst. Devlet Basımevi, 1936, s. 161 - 162, 164, 166 - 167, 171, 173, 182, 197), 703 - 834 arasında Kastamonu, Niksar, Malatya, Çorum, Tokat, Vize, Denizli, Amasya ve Ankara'da ahılara ait M. Cevdet'in gördüğü dokuz vakfiye (ayni kitap s. 179), ahıların nasıl ve ne derece kuvvetle Anadolu'da temerküz ettiklerini bildiren vesikalardır.

2. *Osmanoğullarının kuruluş ve yayılış devirlerinde fütüvvet.*

Osman Gazî'nin kaynatası, Ede Balı'nın kardeşi Şems-al-dîn'le yeğeni Hasan'ın ahılığı da (Âşık Paşazâde, Matbaa-i Âmire, 1332, s. 124, Neşrî, İst. Üniversitesi Kt. Türkçe yaz. 2438, 39.a, Mehmed Ata : Hammer tercemesi, c. I, s. 77, 115), bize Orhan'ın Bursa fethinde bulunan Ahı Hasan'a gösterdiği saygının sebebini izah eder. Ahı Hasan'ın camii Bursa'da saray yanındaydı. Orhan, camiin yakınlarına Ahı Hasan adına bir mescid ve bir zaviye yaptırmıştı (Ayni kitap, s. 29, 36, Neşrî. 38.a). Osman'ın kaynatası, Ede Balı ve onun akrabasından olup Bilecik'e Kadı tayin edilen Candarlı Karaca Halil de ihtimal fütüvvet erbabındandı (Âşık Paşazâde, s. 40). Çanakkale'ye tâbi Ezine'de Ahı Yûnuslar tekkesinde yatan Ahı Yûnus da Şehzade Süleyman Paşa'nın savaş arkadaşıydı (Mehmet Ziya : Âsâr-ı atıyka, Şehbâl mecmuası, 1328, sayı. 58, s. 194). Zaten Âşık Paşazâde'nin, Rum erenlerini Abdâlân-ı Rûm, Ahıyân-ı Rûm, Gaaziyân-ı Rûm, Bâcıyân-ı Rûm diye dörde ayırması, bu zümrelerin kaynaşmasını gösterdiği gibi Rûm Gaazîleri denen zümrenin, fütüvvetin seyfî kolunu temsil ettiği de bizce muhakkaktır (Âşık Paşazâde, s. 205). Ankara'yı Ahılardan alan Murad I. in «Sâhib-al futuvvatı va -l-muruvva

Ahı Mûsâ» ya, kendisinden sonra erkek ve kız evlâdına kalmak ve nesiller boyunca kimse tarafından dokunulmamak şartiyle Malkara'da bir miktar yer vakfettiğini de biliyoruz ki bu vakfiyede «Hısımım Seydi Sultan'ın kızcuğazın alıvirdüm ve ahılarumdan kuşandığum kuşağı Ahı Mûsâ'ya kendü elimle kuşadub Maalkara'da ahı dikdüm» sözleri bilhassa dikkate değer ve bu vakfiyeye bir ahı icâzet-nâmesi mahiyetini verir (Tarih Vesikaları, Maarif Vekâleti, c. I, sayı : 17, s. 241 ve devamı. Vakfiyenin fotoğrafyası da eklidir). Bu suretle Murat I. in hem ahılığını, hem de bir ahıyı herhangi bir yere zaviye-dar etme ve ahı tayin eyleme salâhiyetini haiz ve binaenaleyh ahıların riyasetini kazanmış bulunduğunu anlıyoruz.

Murad II. zamanında da Kadem Ahı ve Ahı Ya'kub, ileri bir mevki sahibiydiler (Ayni kitap, s. 101). Yıldırım zamanında da Ankara ahıları ayni nüfuza sahiptirler. Hattâ dükkânlarını kapamak ve silâha sarılmak suretiyle âdeta bir grev yapmışlar ve yirmi gün süren bu grev sonunda haklarını elde etmişlerdi (İlhan Tarus : Ahılar, Çalışma Bakanlığı yayınlarından, Ankara - Ulus Basımevi, 1947, s. 42). Burgaazî, fetanın önce Kavlî, sonra Seyfî olacağını, ahısı memnun olursa belini bağlayıp destur ve çerağ vereceğini, ahısı ölürse halîfesine varıp belini bağlatacağını, yahut bu salâhiyeti kendisinin kazanacağını, halîfe bulunmazsa şehirdeki fütüvvet ehlinin tanıklığiyle fetanın belini o iklimin padişahının veya kadısının bağlıyacağını ve çerağ vereceğini yazmakla (v. 29.b) ve İbn-i Batûta, bir memlekette sultan bulunmazsa şehrin ahısının hâkim olup padişah gibi hüküm sürdüğünü ve gelip gidenlere ihsanlarda bulunduğunu kaydetmekle (terceme, c. I, s. 312 - 314) ahıların tesir ve nüfuzlarının derecesine işaret etmiş oluyorlar. Ahmed-ibn-i Aliyy-al-Kalkaşendî (756 - 821 h. 1355 - 1418), «Subh-al A'şâ» sında «Remy-i bunduk» bahsinde fütüvvet hakkında kısaca malûmat verdikten sonra padişahların, emirlere fütüvvet şalvarı giydirdiklerini yazmada ve iki tane de fütüvvet fermanı suretini kaydetmededir (Kahire, 1336 - 1918, cüz. XII, s. 269 - 273). Bütün bunların al-Nâsır'dan kalma birer gelenek olduğu şüphesizdir. Târîh-i Güzîde'den Ahı Şucâ'-al-dîn'in Bem kalesi kötüval ve hâkimi (E. J. W. Gibb vakfı yayınlarından, Edward Browne basması, Londra, 1910, s. 633 ve müteakip), Emîr Ahı Cuk (?) un Tebriz Emîri olduğunu öğreniyoruz (s. 677 - 678). Ayni kitapta adı geçen Ahı İkce de ümeradandır (s. 685). XV. yüzyılda Seyyid Gaybî oğlu Huseyn de Fütüvvet-nâmesindeki fütüvvet şeceresinde Pîr Ömer-i Halvetî'nin (800 h. 1397 - 1398) zamanının padişahından fütüvvet aldığını söyler. Tebriz'de vefat eden Ömer-i Halvetî'nin yaşadığı devirlerde Azerbaycan ülkesi, zaman zaman Akkoyunlulardan Kara Muhammed Turmuş (792 h.

1389 - 1390) la oğlu Kara Yûsuf (823 h. 1420) ve Cılayır'lı Ahmed'in (813 h. 1410) ellerine geçmişti. Seyyid Huseyn'in rivayeti doğruysa bu padişahlardan birinin de ahılıkla alâkası olduğu muhakkaktır. Burada, İbrâhîm Zâhid-i Giylânî halîfeleri arasında da ahıların bulunduğunu kaydetmemiz lâzımdır. Meselâ, Ömer-i Halvetî'nin kardeşinin oğlu Şeyh Muhammed-i Harezmî de (870 h. Herat, 1378 - 1379) Ahı diye anılırdı (Lemezât, İst. Üniversitesi, Türkçe yaz. 1894, 124.b - 126.b). Zâhid-i Giylânî'nin halîfelerinden olup Niğde'ye gelerek orada tavattun eden Şeyh Ahı Yûsuf-ı Halvetî (708 h. 1308 - 1309) ve Ömer-i Halvetî halîfelerinden olup Timur fetretinde Kırşehr'e gelerek yerleşen ve bir rivayete göre Ahı Evren soyundan olan Ahı Miyrem (812 h. 1409 - 1410) de adlarından anlaşıldığı gibi ahılardandır (ayni kitap 123.a - 124.b, 132.b - 134.a). Halvetîlerce Ortakol ve Ahmediyye denen şubenin müessisi Ahmed Şems-al dîn de (910 h. 1504) fütüvvette yiğitbaşılık derecesine ermiş ve Fetâ-l-fityân, Abu-l-fityân diye anılmış ahılardandır (Tercemei hali için bakınız, Tahir : Osmanlı Müellifleri, İstanbul - Matbaa-i Âmire, 1333, c. I, s. 197 - 198, M. Sadık Vicdânî, Tûmâr-i turuk-ı aliyyeden Halvetiyye silsilesi, İst. Evkaf matbaası, 1338 - 1341, s. 91 - 92).

Anadolu'da ahı ile başlıyan bir adla anılan, yahut da ahılar adını taşıyan köylerle ahılara ait evkaf ve vakfiyeler hakkında, fütüvvet ehlinden olmıyanların adları ve vakıfları da karışık olmakla beraber M. Cevdet'in kitabında pek değerli vesikalar vardır (s. 214 - 306). Bütün bunlardan anlaşılıyor ki ahılık ve fütüvvet, Anadolu'da hakikaten pek yaygındı.

Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Huseyn'in Fatih devrinde yazdığı Fütüvvet-nâmeyle Seyid Muhammed'in «Miftâh-al-dekaayık fî beyân-al futuvvatı va -l-hakaayık» ı Menâkıb-al-esrâr Behçet-al-ahrâr» ve zaman zaman bilhassa Bektâşîler tarafından yazılan küçük fütüvvet-nâmeler ve Evliya Çelebi'nin esnaf hakkında verdiği malûmat, fütüvvet erbabının XV. - XVII. yüzyıllardaki kudretini gösterir. Evliya Çelebi, İstanbul'da ahılığın ne kadar köklü bir halde bulunduğunu uzun uzadıya anlatmakta (İkdam Matbaası, 1314, c. I, s. 474 - 487) ve bu arada debbağlardan bahsetmekte (ayni cilt, s. 391 - 392), Piyale Paşa tekkesi teferrücgâhını vasfederken orada sanat ehlinin halîfeleri bulunduğunu söylemekte, yine debbağları anlatırken Ahı Evren'in menkabelerini zikredip debbağların, kendilerine sığınan kaatili bile hükûmete vermediklerini, yedi yüz kâr-hanesi bulunan ve üç bin kişiden ibaret olan bu sanat erbabının, o kaatile, ıslah oluncaya kadar iş gördürdüklerini bildirmektedir (s. 594 - 595).

Hasılı fütüvvet, VIII. yüzyıldan itibaren Horasan, İran, Irak ve Şam ülkelerinde temerküz etmiş, XII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'ya,

Suriye'ye ve Mısır'a yayılmış, XIII. yüzyılda, Konya ve Ankara'da yerleşmiş, bilhassa Bektâşîlik ve Alevîlikle kaynaşmış, Osmanoğullarıyle Rumeli'ye de geçmiş, Rufâîliği aşırı Alevî bir tarikat haline getirmekle kalmamış, âdeta bir fütüvvet kolu haline sokmuş, XVII. yüzyılda asli karakteri, Hamzavîler tarafından temsil edilmiş, fakat medresenin tesiriyle yavaş yavaş inanışındaki Şiî - bâtınî vasıflardan sıyrılmış yalnız şekle bağlı ve teşkilâta sadık bir teşekkül haline gelmiş, XVIII. yüzyıldan sonra ise, iktisadî tesirlerle yavaş yavaş gerileyip sönmeye başlamış, nihayet 1908 inkılâbı ve Cumhuriyet devresi, bu mistik - ekonomik teşekkülü tarihe mal etmiştir.

VI

Fütüvvet erkânı hakkında bazı mülâhazalar

1. *Zertüştîlikten geçtiğini sandığımız bazı esaslar.*

Fütüvvet ehlindeki şedd'le Zertüştîliğin şiarı olan «kusti» arasındaki benzerlik, hakikaten dikkate değer. Zertüştîler, kustî'ye, din bağı mânasına, «bend-i dîn» derler. Bu adla Bektâşîlerdeki tıyg-bend adı arasındaki benzerlik de gariptir. Her Zertüştî, kustî bağlamak mecburiyetindedir. Eski Hint ve İran'da, Zertüşt dininden önce de bu an'ane vardı ve ihtimal bu, gençlik çağının başladığına bir alâmetti. Hintlilerde berehmenler sekiz, askerler on bir, reisler on iki yaşında kustî kuşanırlardı. Onlarda yalnız erkeklere kuşatıldığı halde Zertüştîlerde kızlara da kuşatılırdı.

Zertüşîlikte kustî, on ikişer iplikten meydana gelen altı parçanın örülmesiyle yapılan ve bele üç kere dolandıktan sonra uçları aşağıya sarkacak kadar uzun olan bir kuşaktır ki bu suretle yetmiş iki iplikten dokunmuş olur. Kustî'nin bir mubid tarafından örülmesi şarttır. Kustî kuşanma merasimi, çocuk yedi yaşındayken yapılır. Bazıları altı ile on iki yaş arasında kuşatılacağını söylemişlerdir. Kızlara altı yaşından dokuz yaşına kadar kuşatmak lâzımdır. Bir mâni çıkarsa, kustî kuşanma töreni, çocuk on beş yaşına girinceye kadar geri bırakılabilir. Zaten Avesta ve diğer dinî kitaplarla Pâzend, bu merasimin on yaşında olmasını kabul etmiştir. Kustî, beyaz bir koyunun yününden örülür. Keçi veya deve yününden de olur. Pamuktan örülmesi de câiz görülmüş, fakat ipekten örülmesine cevaz verilmemiştir.

Çocuk merasimden önce yıkanır. Merasimde akrabaya ve dostlara bir ziyafet verilir. Onlar da çocuğa armağanlar sunarlar. Çocuk, dinî

esasları ikrar ettikten sonra mubid, çocuğa sedre denen kısa kollu gömleği dualarla giydirir. Bu dualara mecliste bulunanlar ve diğer mubidler de iştirâk ederler. Ondan sonra çocuğun arka tarafında durur ve öğleden evvelse[*] her ikisi de doğuya, akşama yakınsa batıya, geceyse çerağa veya aya dönerler. Sedre'nin üstüne kustî'yi çocuğun beline üç kere dolayıp bağlar. Bu sırada yine mubidler ve çocuk hususî dualar okurlar.

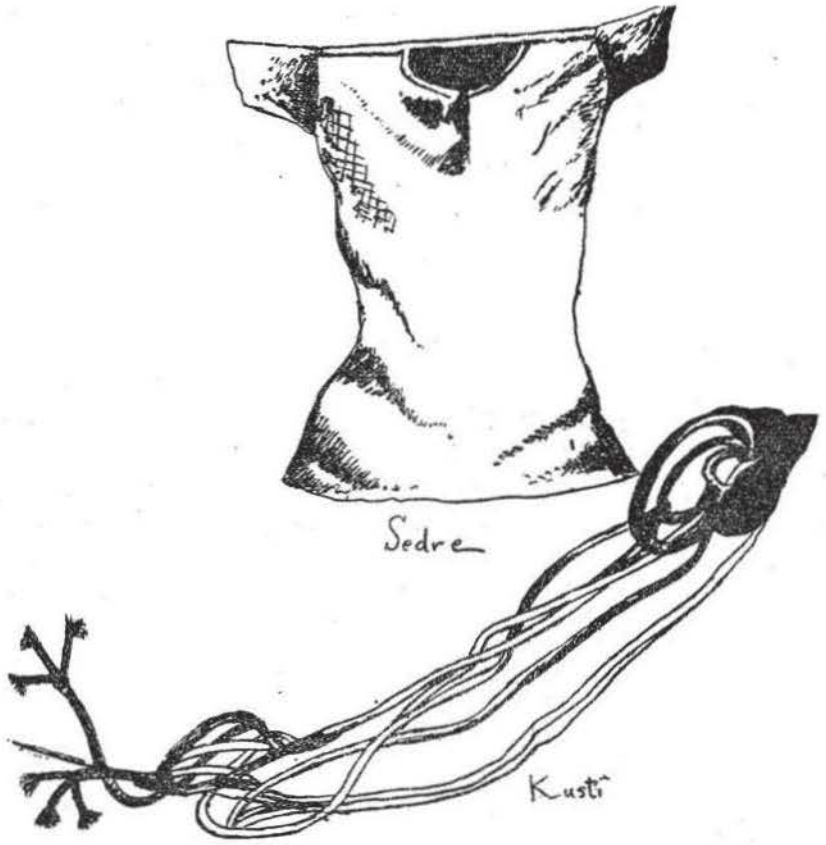

(Mazdayasna'nın 248. sahifesine ek resimden yapılmıştır.)

Kustî'nin yetmiş iki ipliği, Avesta'nın en mühim kısmı olan «Yasna»nın yetmiş iki faslına, on ikişer iplikten meydana gelen altı parça da yılın oniki ayıyla bu aylardaki altı dinî bayrama, üç kere dolanması, Zertüştîliğin aslı olan «meniş-i nîk - iyi düşünce, gûş-i nîk - iyi söz, kuniş-i nîk - iyi iş» e işerettir. Kustî'nin ikinci dolamında öne iki düğüm üçüncü dolamında arkaya iki düğüm vurulur ki ilk düğüm, tek Tanrının

varlığına, ikincisi Zertüşt dininin hak din olduğuna, üçüncüsü, Zertüş'ün peygamberliğine, dördüncüsü de meniş-i nîk, gûş-i nîk ve kuniş-i nîk esaslarına remizdir.

Kustî bağlandıktan sonra çocuk, «bih-dinler - iyi dinliler» zümresine girmiş ve yeniden doğmuş sayılır.

Uykudan uyanınca, abdest ettikten ve yıkandıktan sonra ve yemeklerden önce kustî'yi çözüp bağlamak lâzımdır. Bu sıralarda Tanrıyı anmak, Ahrimen'e lânet etmek ve dua okumak icap eder. Kustî bağlanırken ilk bağlandığı zamanki gibi vakte göre doğuya, batıya, çerağa, yahut aya dönmek lâzımdır (Dr. Muhammed Muîn : Mazdayasna ve te'sir-i an der edebiyyât-ı pârisî, Tahran Üniversitesi yayınlarından, Tahran Üniversitesi matbaası, 1326 şemsi hicrî, s. 242 - 252).

Zertüştîlikteki kustî ile fütüvvet ehlindeki şedd'deki düğümler, Bektâşîlerdeki, tıyg-bend [39], tıyg-bend'in düğümleri, bu düğümlerini ele, dile ve bele işaret oluşu, Rufâîlerin şedd'i ve diğer tarikatlardaki kemer arasındaki benzerlik, cidden dikkate değer. Sedre'yle hırka arasında da biz büyük bir yakınlık görmekteyiz.

Bu bahse bir şey daha eklemek lüzumunu duyuyoruz :

2. *Nusayrîlikte fütüvvet şiarı.*

1250 hicrîde (1834 - 1835) Antalya'da doğduğunu, sonradan mensup olduğu Nusayrî mezhebinin yanlış olduğunu anlıyarak Hıristiyanlığa girdiğini anlatan ve Nusayrîlerin inanış ve erkânını, 119 sahifelik «Kitâb-al-Bâkûrat-al-Süleymâniyye fi keşfi esrâr-al-diyânat-al-Nsayriyye» adlı bir kitapla açıklıyan Adana'lı Süleyman, eserinde Nusayrîlerde de imam vekiline nakıyb dendiğini, erkânlarında şarap içildiğini (s. 3 - 4, 41 - 49) anlatmaktadır ki bu, bize fütüvvet ehlinin, müslümanlıktan önce Abu-cehl'in şarap içerek erkân yürüttüğü hakkındaki inanışını hatırlattı [40].

---

[39] Kılıç bağı mânasına gelen tıyg-bend, Bektâşilerde nasib alma, yânı Bektâşîliğe girme töreninde, tâlibin boynuna takılan ve sonradan beline bağlanan yün bir iptir ki bu, merasim münasebetiyle kesilen kurbanın yününden örülür ve şedd'de olduğu gibi bunda da düğümler vardır. Alevîlerde bunun yerine çevre kullanılır.

[40] Bu çok mühim kitabın basılış yeri ve tarihi belli değildir.

3. *Şedd ve Peştemal.*

Fütüvvet ehlinde yün bir kuşak olan şedd yerine sonraları peştemal kullanıldığını Evliya Çelebi'den öğreniyoruz. Halbuki ilk Fütüvvet-nâmelerde şedd başka, peştemal başkadır. Peştemal, tâlibe şalvar giydirilirken kuşatılmaktadır. Bektâşîlerin bir kısmında tâlip, beline bir peştemal kuşatılarak meydana alınır ve tıyg-bend, baba tarafından, huzurda beline bağlanır.

4. *Tuz geleneği.*

Tuzun, eskidenberi mukaddes olduğu malûmdur. Romalılar ve Yunanlılar, âyinlerinde mabudlara en makbul bir şey olmak üzere tuz sunarlar, ziyafetlerinde, sofralarında tuz bulundururlardı. Homer, tuza, «İlâhî» sıfatını verir. Romalılarda tuz, dostluk remzidir. Düğünlerde, gelinin önünde tuzlu ekmek götürürlerdi ki sonradan bu ekmek konuklara dağıtılırdı. Yahudilerde kırala sadakat yemini edenler, kıral huzurunda tuz tatmak mecburiyetindeydiler. Araplarda ve Yahudilerde tuz, Romalılarda olduğu gibi dostluk remziydi. Birlikte tuz tatan iki kişi, en mukaddes bağla birbirine bağlanmış olurdu. Matta İncilinde İsa'nın, kendisine inananlara «siz, yerin tuzusunuz» dediği kayıtlıdır. Bütün bunlar ve bilhassa birlikte tuz tatarak birbirine bağlanmak, tuzun mânevî ehemmiyetini gösterir (Kitab-ı Mukaddes, 1787, İst. Boyacıyan Agop matbaası, Matta İncili, beşinci bab, s. 5, âyet. 13. Grand dictionnaire universel du XIX siècle, Paris, c. XIV, s. 500 - 501).

Bizde de tuz, aynı tarzda mukaddestir. Hak, bereket ve lezzet remzidir. Azerîlerde «tuz çörek yedik», garp türklerinde «tuz ekmek hakkı» gibi örf mecazları vardır. Bilhassa tarikatlerde tuz, pek mukaddestir. Sofrada mutlaka tuz bulunur. Yemeğe tuzla başlamak ve tuza parmak banıp tatarak bitirmek sünnettir.

Fütüvvet ehlindeki Şerbet-i Murazaa'yla bu an'anelerin yakınlığı ve benzerliği dikkate değer.

5. *Ahı zaviyeleri ve fütüvvet ehlinin kıyafeti.*

Ahı zaviyeleri hakkında Nâsırî'nin Fütüvvet-nâmesinde ve İbn-i Batûta'da, az da olsa bazı malûmata rastlamaktayız. Nâsırî, fütüvvet erbabının topluluk yeri olan ahı zaviyesine âstâne dendiğini, âstânenin dört taraflı, yani başka bir yapıya bitişik olmayıp avlu içinde bulunması gerektiğini, kapısının ve avlusunun iyi bir şekilde yapılması icap ettiğini, aydınlık olması için duvarlarının beyaz olması lüzumunu bildirmededir.

Zaviyenin temiz tutulması lâzımdır. Mutlâka suyu olmalıdır. Kapısına hayvan bağlanmaması için kapıya bakan birisi bulunmalıdır. Zaviye, ağır halılarla, yahut güzel kilimlerle döşenmelidir. Ancak ahının kapısında perde bulunmaz. Çünkü bu, ululuk alâmetidir. Bir de zaviyede kadın bulunamaz. Çünkü, kadın bulunursa töhmetten kurtulmak güçtür. Ahı, erlerle sohbet etmeli ve zaviyede temiz kişiler mihman edilmelidir (der ançi âstâne-i ahı ber çi nesak bâşed, 104.a).

İbn-i Batûta da, ahı zaviyesinden bahsederken, zaviyenin Rum ülkesi halılariyle döşeli olduğunu, Irak camından bir çok avizelerle bezenmiş bulunduğunu söyler ve misafir odasında bir kaç çerağ yandığını anlatır. Bu çerağlar, bakırdan ve üç ayaklı olup üstünde yine bakırdan ve ortasında fitil konacak yeri bulunan genişçe bir bakır kandilin bulunduğunu, buraya erimiş içyağı doldurulduğunu, çerağların yanlarında yağla dolu kaplar ve fitili düzeltmeye yarayan bir de m akas durduğunu. yağ bittikçe kandilliğe yağ konduğunu, icap edince fitilin makasla düzeltildiğini, ve fütüvvet ehlinden birinin çerağcılık hizmetinde kullanıldığını yazar. Fütüvvet ehli, gündüzkü kazançlarını ikindiden sonra zaviyedeki ahıya getirirler. Bu parayla yemek ve meyva alınır. Misafir gelirse zaviyede konuklanır. Esasen zaviyedeki topluluk odasında misafirler için ayrı bir peyke vardır. Fütüvvet ehli, yemeklerini hep beraber yerler. Sonra sohbet, semâ' ve müzikle vakit geçirirler. Ahılar, çok cömerttirler. Bu cömertliği, misafiri ağırlamak ve konuklamak için birbirleriyle çekişecek kadar ileri götürmüşlerdir (terceme, c. I, s. 312 - 313).

Ahıların ve fütüvvet ehlinin libas ve kıyafetleri hakkında İbn-i Batûta'ya ve Burgaazî'ye istinaden «fütüvvet erkânı» bahsinde biraz malûmat vermiştik. Anlaşılıyor ki fütüvvet ehlinin libaslarında tekellüf ve diğer tarikatlerde olduğu gibi hususiyet yoktur. Siyah, beyaz ve yeşil renkte sof elbise giymek, ve bıçak taşımak, bir hususiyet sayılamaz. Yün serpuş ve taylasan bariz bir hususiyeti haiz değildir. Esasen bütün esnafı kavramış olan ve hele hususî bir kisve ve libasın tamamiyle aleyhinde bulunup herkesi, olduğu gibi kabul eden Melâmetiyye'yle kaynaşan fütüvvet yolunun böyle bir kayıt ve külfete düşmesi de aklen caiz olamaz. Bu bakımdan giyime ait olan izahat, umumî mahiyettedir. Ancak İbn-i Batûta'nın müşahedesine göre ahıların başlarına giydikleri tepesinde iki parmak enliliğinde, bir zirâ uzunluğunda bir taylasan bulunan külâhın, yeniçeri üsküfüne çok benzediğini burada bilhassa kaydetmemiz lâzımdır ki bu da yeniçerilerin, Hacı Bektâş'ı pîr tanımalarında ahılığın ve fütüvvet an'anesinin tesiri olduğuna dair evvelce işaret ettiğimiz noktai nazarımızı teyid eder kuvvettedir sanırız. Ayrıca topluluk yerlerindeki üç

ayaklı çerağın, Alevîlerde kullanılan çerağın ayni olup Bektâşîlerin kanun çerağına [41] çok benzemediğini de yazalım.

VII

Fütüvvet ve esnaf teşkilâtı

1. *Hırfet ve sanat, esnaf.*

Hırfet, alelitlak iş mânasına geldiğinden harif, sanatkâr, yahut tacir, yahut da her hangi bir işle meşgul olan mânalarını ifade eder ve bu bakımdan mânasında şümûl olan hırfet ve harif kelimelerinde sanat ve sanatkâr mânaları da dahildir. Sanatsa güzel işlemek, meharetle bir şey meydana koymak mânasına gelir ki bu tarif ihtisası ifade etmektedir. Esnaf tâbiri, esnâf-ı bezzâzan, esnâf-ı neccâran gibi ekseriyetle terkip halinde kullanılır ve bir sanat erbabının muhtelif sınıflarını gösterirken sonradan halk tarafından terkipler kaldırılarak her hangi bir iş güçle ve her hangi bir sanatla uğraşanların, yani ehl-i hırfet ve ehl-i sanat olanların hepsine birden «esnaf» sözü kullanılmıştır.

2. *Ahı, bir sanat ehlidir.*

En eski Fütüvvet-nâmelerde bile ahının bir sanat ehli olması, fütüvvet şartları arasında zikredilmektedir. Kaabus-nâme'de ayyarlara, sipahilere ve pazarcılara cüvan-merd dendiğini de söylemiştik. Esasen, Seyfî fütüvvet ehli, Selçuk devrinin son ve Osmanoğullarının ilk zamanlarında daha ziyade alplar, alp erenler tarafından temsil edilmekteyken Şürbî ve Kavlî fütüvvet ehliyse doğrudan doğruya ehl-i hırfet ve ehl-i sanattı. Bu bakımdan fütüvvet ehlinin sanat teşkilâtını benimsemesi, yahut daha doğrusu sanat ehlini teşkilâtlandırması, pek eski devirlerden ve belki de Sâsânîler zamanından itibaren başlar.

Tarikatlerde olduğu gibi zikr, vird, hususî kisve, libas vesaireyle temayüz etmiyen bu zümre, varlığını bilhassa şekle verdiği ehemmi-

---

[41] Bektâşilerde üç oluklu ve bir kaide üzerinde duran bir bir kaba kanun cerağı denir. Bunun Bektâşî tacı şeklinde bir kapağı vardır. Kaba zeytinyağı konur ve oluklarındaki fitiller yakılır. Bu suretle bir kapta üç şûle bulunur ki bu, Allah, Muhammed ve Ali'ye işarettir. Alevilerde bunun yerinj bir kaideye raptedilmis olan demir bir çubuk üstünde demir, yahut pirinç bir kap tutar, bunun içinde kurbanın içyağı yakılır.

yetle muhafaza etmiştir. Merasim en basit işlerde bile mutlaka uyulması ve yapılması icap eden bir fariza mahiyetindeydi. Bugün bize pek lüzumsuz ve ehemmiyetsiz görünen bu şekilcilik, fütüvvetin en bariz ve lâzım karakteriydi. Fütüvvet ehli, bu karakterle teşkilâtındaki dereceleri muhafaza edebilmiş, sanat sırrını elden ele ve ferdden ferde intikal ettirmiş, tesanüd ve teavünü mühimsemiş, içine karışan ehliyetsiz, yahut yaramaz unsurları tasfiyeye muktedir olmuş ve hemen daima dinî ve mistik olup tam siyasî bir vasfa sahip olamadığı halde sırası gelince bünyesindeki şövalyelik kabiliyetiyle bir devletin kuruluşunda, sırası gelince yine bünyesindeki yapıcılık kudretiyle iskân ve taazzide mühim roller oynamıştır. Bu cümleden olarak fütüvvet ehlinin Osmanoğulları devletinin kuruluşundaki büyük rolü, hakikaten ayrıca tedkike değer (bu hususta «Friedrich Giese'nin Osmanlı İmparatorluğunun teşekkülü meselesi adlı makalesine bakınız; Köprülüzâde Ahmet Cemal tercemesi, Türkiyat mecmuası, İstanbul - Matbaa-i Âmire, 1925, c. I, s. 151 - 171). Bu zümre, Devlet kuruluşunda olduğu kadar, hattâ belki ondan da ehemmiyetli olarak köylerin kuruluşunda ve iskân işinde de rol sahibidir. Bu hususta ilk ciddî ve vesikaya dayanan orijinal ve değerli tedkiki, bugün İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Dekanı bulunan Prof. Ömer Lûtfi Barkan yapmıştır. Gıpta edilecek bir çalışma mahsulü olan bu tedkikte yurdun her yanında rastlanan ahı zaviyeleri, ileri sürülen fikirlerin delilleridir (İstilâ devirlerinin kolonizatör dervişleri ve zaviyeleri, Vakıflar dergisi, sayı. 2, Ankara - 1942, s. 278 - 386).

Ana umdelerinden biri olan tesanütle yapıcı bir unsur olan fütüvvet ehli, yine bu tesanüt ve inanıştaki hususiyet yüzünden devlet nüfuzundan uzak kalmış, bu nüfuza baş eğmemeye çalışmış, ihvanın resmî mahkemelere müracaatını bile tecviz etmemiş, kendi hususî teşkilâtiyle daima devlet içinde bir devlet halinde yaşamış, hattâ bazan devlete bile nâfiz olabilmiştir. Yıldırım Bayâzıt zamanındaki esnaf greviyle Mehmet IV. zamanında 1061 deki (1651) esnaf ayaklanması, bunun en canlı delillerindendir. Esnaf, her ikisinde de muvaffak olmuş, hele ikincisinde vezir Melek Ahmet Paşa bile azledilmişti. Hattâ Kösem Sultan'ın boğulmasiyle, Bektâş Ağâ'nın öldürülmesi de bu ayaklanmayla ilgilidir (Bakınız, Naima, İstanbul - Matbaa-i Âmire, 1280, c. V. s. 97 ve müteakip, Evliya Çelebi, c. III. s. 278 - 289).

Fütüvvetin tarikatle müşterek esası, mistik oluşudur. Fakat aradaki en mühim ve esaslı fark, fütüvvet ehlinin dünyaya verdiği ehemmiyettir. Helâl kazanmak ve bir sanat ehli olmak, herkesi kendisine tercih ederek ihvana yardımda bulunmak ve tesanüt, fütüvvet yolunun ana şartlarındandır. Tarikatlerin çoğu, müntesibini dünyadan çekerken fütüvvet,

salikini dünyaya ve dünyalık kazanca sevk eder. Ancak bu sevkte gaye, ferdî menfaat değildir, halka ve ihvana yardımdır.

Mistik inanış, fütüvvet ehlinde de kanaati ön plâna almıştır. Ahının on sekiz dirhemden fazla birikmiş parasının bulunmaması şartı, bunun elle tutulur bir delilidir. Fakat bu kanaatte de yine sosyal düşünce hâkimdir. Ahı, on sekiz dirhem kazanacak değildir. Bu kayıt ve miyar kazanca ait olmadığından ne kadar elde edebilirse o kadar kazanır. Hattâ ne kadar kazanırsa ihvana yardımı o nisbette olacağından çok kazanmaya çalışır. Yalnız kazancı, ortanındır. Kendisi, kendisi için ancak on sekiz dirhem saklıyabilir.

Fütüvvette esnaf teşkilâtiyle mistik inanış ve merasim, tamamiyle kaynaşmıştır. Şüphesiz zaman zaman değişiklikler arzeden çırak, usta, yiğitbaşı, ahı, nakıyb, nakıyb-al-nukaba, halîfe, şeyh, şeyh-al-meşâyih, yahut duacı, çavuş, kethüda (kâhya) gibi sınıflar, derecelerine göre ayni zamanda fütüvvet yolunun salikleri ve ulularıdır. Bir dereceden üstün bir dereceye geçmek için ehliyet şart olduğu gibi sanatta meharet ve sabır da şarttır. Bu bakımdan fütüvvet yolu, disipline fevkalâde ehemmiyet veren bir ihtisas yoludur. Esnaflığa sülûk eden gencin, meharet sahibi olmadıkça, hele zamanını beklemedikçe yükselmesine ve dükkân açmasına imkân yoktur. Kaynaklardaki malûmattan anlaşıldığına göre, XVII. yüzyılda, peştemal kuşatma suretiyle ustalığa yüceltme ve dükkân açmıya ruhsat verme merasimi, bazı esnaf zümrelerinde beş ve altı yılda, kuyumcularda ise yirmi yılda bir kere yapılırdı ki, bu müddet, sanattaki titizliği ve ilerleme güçlüğünü gösterdiği gibi çokluğun ve başı boşluğun sanata vuracağı darbe düşüncesiyle konan bu tahdit, ihtisasa hürmei de göstermektedir.

Genç, intisap ettiği sanat veya mesleğin sırrını öğreninceye kadar ustasına hizmete mecburdur. Bir yol atası ve yol kardeşi edinerek fütüvvete intisap etmiş ve fütüvvet şartlarına uyacağına söz vermiş olan salik, hayatı boyunca yol atasiyle yol kardeşine hürmet ve yardım edeceği gibi onların da sevgisine, hürmetine ve yardımına mazhar olacaktır. Onlar ve ihvanı, loncası ve lonca sandığı, mesleğe ve sanata, yola ve ihvana ihanet etmedikçe onun hayatını ve geleceğini tekeffül etmiştir. Onun en mühim vazifesi, önce yol atasına, yol kardeşine, ustasına, mesleğine ve sanatına, alelûmum ihvana, yani fütüvvet ehline, sonra de aralarında hiç bir fark gözetmeksizin insanlara yardım etmektir. Fütüvvet yolunda herşey, sıralıdır ve kanuna tâbidir. Velevki bu yolun en büyüğü olsun, hiç kimse keyfî hareket edemez. Bu bakımdan fütüvvette bir demokrasi ve düzen hüküm sürmededir. Yeni ve ciddî vaziyetler, ancak bu yol ehlinin umumî kararlariyle karşılanır. Bu yüzden de fütüvvet

ehli, mümkün olabildiği kadar zamana ve zamanın icaplarına intibak ederek yollarını yürütmiye muvaffak olmuşlardır.

Bir şehirdeki esnaf teşekkülleri, esnaf şeyhleri, kâhyalar meclisi ve toplantılar vasıtasiyle birbirleriyle temasta bulundukları gibi ayrı şehirlerdeki esnaf teşekkülleri de birbirlerine helva göndermek suretiyle teması temin etmişlerdir. Böylece bu teşekküller ayrı ayrı çalışan, fakat aralarında sosyal bir birlik bulunan ihtisas teşekkülleriydi.

3. *Esnaf zümreleri ve pîrler, On yedi Kemer-beste.*

Fütüvvet yolunda esnaf zümrelerinden her biri, zümreye tarihi ve mevcut, yahut muhayyel ve uydurma bir veliyi pîr sayardı. Şedd, onun adına bağlanır, dükkân onun adına açılır, dualarda ve gülbanklerde onun adı anılır ve o pîr, o sanatın hâmisi tanınırdı. Veliyeddin Efendi Kütüphanesinde 3225 numarada kayıtlı mecmuadaki küçük bir Fütüvvet-nâme (46.b - 48.b), bizi bu hususta pek güzel aydınlatmadadır. Bu Fütüvvet-nâmeye göre esnaf zümreleri ve pîrleri şunlardır :

Çullahlar : Abu-Nasr Abd-Allah, Kasaplar : Abu-l-Muhcin, Ekmekçiler : Ömer-i Berberî, Bakkallar ve yemiş satanlar : Adiyy-inb-i Abd-Allah, Sakalar : Selmân-i Kûfî, Sünnetçiler : Ubeyd-i Mısrî; Natırlar : Muhsin-ibn-i Abd-Allah, Hamamcılar : Mansûr-ibni- Kaasım-i Bağdâdî, Debbağlar : Ahı Evren, Terziler : Davud-ibn-i Abd-al-Rahmân-ı Berberî, Okçular : Abu-Saîd, Hafızlar : Akıyle, Muarrifler : Mansûr-ibn-i Abd-Allah, Şâirler : Hassân-ibn-i Sâbit, Hub-nefesler : Bu-Habib Muhy-al-dîn, İğneciler : Abu-l-Kaasım Mubârek, Nalbantlar : Abu-Süleyman-ibni Kaasım, Kuyumcular : Nâsr-ibn-i Abd-Allah, Helvacılar : Huseyn (Hasan?) Bısrî, Attarlar : Husâm-ibn-i Abd-Allah-ı Kûfî, Kazzazlar : Abd-Allh-ibn-i Ca'fer-i Tayyâr, Tâcirler : Saîd-ibn-i Abu-Ubeyde, Paşmakçılar : Muhammed-ibn-i Ekber-i Yemenî, Saraçlar : Bun-Nasr-ibn-i Hâşimiyy-i Bağdâdî, Penbe-duzlar : Ammâr-ibn-i Yâsır, Kılıççılar : Esîr-i Hindî, Bıçakçılar : Abu-l-Feth-ibn-i Abd-Allah, Hayme - duzlar : Nasr-ibn-i Abd-Allah-al-Mekkî, Ferraşlar : Nasriyy-i Hindî, Siper Duzlar : Hasan-ı Kattâl, Çavuşlar : İmrân-i Huzâî, Balıkçılar : Nasr-Allah Semmâk, Cerrahlar : Abu-Ubeyde-i Cerrâh, Neccarlar : Abu-l-Kaasım Abd-al-vahidî, Çıkrıkçılar : Abd-Allâh Habîb-i Neccâr, Taşçılar : Kaasım-ibn-i Nasr-Allâh, Okçular : Sa'd-ibn-i Abû-Vakkas, Yapıcılar : Abu-Muhammed-ibn-i İmrân-al-Kavsî, Boyacılar : Ömer-ibn-i Abd-Allâh-i Sebbâğ, Kirişçiler : Ömer-ibni Nasr-al-Vesarî(?), Bardakçılar : Abd-al-Fahhâr-al-Medenî, Çiftçiler : Gıyâs-al-Harrânî, Bahçıvanlar : Abu-Zeyd Baba Reten-i Hindî, Börekçiler : Varaka; Hurda-füruşlar : Avn-

ibn-i İmrân, Çobanlar : Abu-Şârib-i Irâkıy, Dellallar : Tayfûr-ı Mekkî, Dökmeciler : Vaîd-Allâh-al-Bahrî, Sabuncular : Ahmed-ibn-i Abd-Allâh, Şerbetçiler : Muhammed-ibn-i Abd-Allâh.

Bunlardan başka on yedi Kemer - beste ve pîri oldukları esnaf taifesi de şunlar :

1 — Selmân-ı Fârisî : Berberler, 2 — Ömer-ibn-i Ümmeyye: Peykler, 3 — Bilâl-i Habeşî : Müezzinler, 4 — Bürîde-i Eslemî : Sancaktarlar, 5 — Zü-n-Nûn-ı Mısrî : Tabipler, 6 — Suheyb-i Rûmî : Ahılar, 7 — Hasan Bısrî : Şeyhler, 8 — Kanber : Seyisler, 9 — Kümeyl-ibn-i Ziyâd : Bazı şeyhler, 10 — Abd-Allâh-ibn-i Abbâs : Müfessirler, 11 — Mâlik-al-Eşter : Beğler, silâhtarlar, 12 — Muhammed-ibn-i Abu-Bekr : Mimarlar, 13 — Cömerd Kassâb : Kasaplar, 14 — Câbir-i Ansârî : Nakıybler, 15 — Abû-Zerr-i Gifârî : Palan-duzlar, 16 — Abu-l-Derdâ : Riyazat ehli, 17 — Abu-Ubeyde : Reisler.

Görüldüğü veçhile bu adamların çoğu muhayyel ve meçhûl, bir kısmı, birbirinin zıddı, bir kısmı da Peygamber'den hayli sonra yaşamış kişilerdir. Bazılarının adı da bir kaç kere geçmekte. Kitapçı Raif Yelkenci'ye ait bir mecmuada, Tosyalı Şeyh Hacı İbrahim oğlu Hacı Baba adlı birisinin altı yapraklık küçük bir Fütüvvet-nâmesinde de sanatlar ve pîrleri yazılmıştır. Bunların içinde saraçların pîri olarak Abu-Nasr-ı Serrâc (378 de, 988 - 989, vefat eden ve al-Luma' adlı ve tasavvufa ait bir eseri bulunan zat) gösterilmede, fakat adının sonuna bir de «Ansârî» kelimesi eklenerek sahabeden sayılmada, ahıların pîri olarak da Suhayb yerine Ali'nin oğlu ve İmâm Huseyn'in kardeşi olup 61 hicrîde (680) İmâm Huseyn'le beraber Kerbelâ'da şehit olan Abul-l-Fazl Abbâs ve onun oğlu Ahı Evren kaydedilmededir. Fazla olarak bu Fütüvvet-nâmede şu sanatlar vardır :

Âbidler : Abd-Allâh Tayyâr, Gemiciler : Haccaş Beîr, Mücellitler : İbn-i Ömer, Hallaçlar : Mansûr-ı Hallâc ve onun vasıtasiyle İmrân Beşîr, Hoş-honlar: Rahmân Yetîm (Hoş-honlar için 974 te, 1566 - 1567; ölen Kalkandelen'li Fakıyrî'nin «Ta'rifât» ına bakınız. Ün. Türk. Y. 3051, v. 7.a).

Bu mecmuada pabuççulara (7.a - 8.b) ve saraçlara (9.a - 10.a) ait birer Fütüvvet-nâme de vardır. Evvelce yeniçeri sakalarına ait bir Fütüvvet-nâmeye de rastladığımızı söylemiştik. Anlaşılıyor ki esnaf zümrelerinden her biri hakkında, esas ayni olmak şartiyle bir Fütüvvet-nâme yazılmıştır. Her sınıfın an'anesini, inanışlarını vesair hususiyetlerini mümkün olduğu kadar öğrenebilmek için ele geçenlerinin neşrinin ilim âlemine büyük bir hizmet olacağını söylemiye bile lüzum yoksa da kim

arayacak, kim bulacak, kim bastıracak, kim basacak? Burasını Allah bilir!

Bir de bu sınıflar arasında riyazat ehli, yahut âbidler gibi bir sanat ehli olmıyanların da anılması, yahut da riyazat ve ibadet gibi mânevî vasıfların da bir sanat sayılması, şâirlerin de bunlar arasına alınması dikkate değer, İstanbul'da Karaağaç'ta Hasip Baba Bektâşî dergâhında aynen

Allah bes bâki heves
şuaralar kethüdası
muhibb-i Âl-i - abâdan
merhum ve mağfur
âşık Hayri'nin ruhu
şadola
1 2 8 8
sene

kitâbesini havi mezar taşı bu hususiyeti canlı bir şekilde ıspat etmededir. Şüphe yok ki, Nef'î, Nâilî, Nedim gibi şâirler, bir kethüdaya tâbi değildiler ve bu yüksek zümre şâirlerinin loncaları yoktu. Burada «Şuaralar» dan maksat, «âşık» sözünden de anlaşıldığı veçhile halk ve saz şâirleridir. Görülüyor ki fütüvvet, mânevî vasıf ve seciyeleri bile ihmal etmemekte ve hemen her sınıf halkı, sultasına almaktadır.

Evliya Çelebi'nin (1094 h. 1682 - 1683) Seyâhat-nâme'sinde verdiği malûmat, XVII. yüzyılda fütüvvet ehlinin İstanbul'daki kudretini göstermesi ve esnaf hakkında az da olsa, bir bilgi vermesi bakımından pek değerlidir. Evliya Çelebi, «Min beyân-ı Imâm Ca'fer-al Sâdık» başlığı altında Bektâşîlerin ellerindeki Fütüvvet-nâmeleri hülâsa etmede, Şedd bağlama erkânını bildirmede ve bu arada dervişlerin giyimlerinden ve şekillerinden de dem vurmada (İkdam Matbaası, 1314, c. I, s. 487 - 505) ve nihayet Murat IV. zamanında İstanbul'daki geçit resmini, tafsilâtiyle anlatmada (c. I, s. 505 - 674) ve Mısır'daki alayı bildirirken devrinin esnafını ve pîrlerini saymadadır (İstanbul, Devlet Matbaası, 1938, c. X, s. 358 - 381).

Evliya Çelebi'nin, birinci ciltte saydığı esnaf zümreleri, bir zümreye dahil sınıflar istisna edilirse tam dört yüz seksen tanedr. Ancak Evliya, geçit resmine iştirak eden vezirler, mîr-i mîranlar, âyan, mollalar, muhzırlar, hatipler gibi dinî vazife sahipleriyle alay çavuşları, gılmanlar, acemi oğlanlar, asesler, cellâtlar, subaşılar gibi askerî ve idarî vazife sahiplerini, hattâ yankesicileri, gayrimeşru münasebette bulunan deli-

kanlıları, diyaseti iş edinenleri bile saymakta, yalnız cemiyet ahlâkı bakımından kötü görülenlerin pîrleri olmadığını söylemektedir. Evliya Çelebi'nin izahatından orduya dahil sınıflar anlaşıldığı gibi bugün artık tarihe karışmış olan muarrifler, na't-hanlar, padişah, vezir ve âyan meddahları, müneccimler, remmaller, cenaze peykleri, tutyacılar, ma'cuncular, akkâmlar, aslancılar, ayıcılar, ok ve yay yapanlar, zırhcılar, kum saatçıları, sorguçcular, sedef işliyenler, oymacılar, nakl-bendler, suyolcular, arabacılar, Eyüp oyuncakçıları, kaşıkçılar, hakkâkler, kalpakçılar, mürekkepçiler, divitçiler, hilâlciler vesaire de bize çocukluğumuzu hatırlatan ve bugün izi kalmamış bir hale gelen zümreleri bildirmededir. Bu zümreler arasında seyyar satıcılar, dilenci şeyhleri, bozacılar, seyyar meyhaneciler gibi bir kısmı da cemiyetin hususiyetlerini belirtmededir. Ayni geçit resminde Yahudi kasaplar, Yahudi attarlar gibi Müslüman olmıyanlar da var. Tabii bunlar fütüvvet erkânına dahil olamazlardı. Zaten XVII. yüzyıldan itibaren Osmanoğulları ülkesinde fütüvvet, evvelce de arzettiğimiz gibi medresenin tesiriyle, Şiî - bâtınî karakterini kaybetmiş, inanışta yine o izleri taşımakla beraber sırf esnaf teşkilâtı haline gelmiş, bu aslî karakter, yalnız Hamzavîlerde ve Ham²avîlerin temsil ettikleri peştemalcı esnafında kalmış, bir yandan da Bektâşîlik, fütüvvet erkânını benimsemişti. Bu bakımdan gayri müslim esnaf zümreleri de loncalara dahil olmuşlar, onlar da ayni disipline uymuşlar ve ayni an'aneler içinde mümkün olduğu kadar erimişlerdi. Nitekim yakın zamanlara kadar İstanbul'daki kapalı çarşı açılırken çarşı esnafı şeyhinin ve son zamanlarda Çarşı camii imamının dua ve gülbangine çarşıdaki gayri müslim esnaf da iştirak eder, çarşı sandığına onlar da para verir, iktiza edince sandıktan ödünç para alırlar, yahut yardımdan faydalanırlardı.

4. *Osmanoğulları devrinde fütüvvet erbabı arasında Ahı Evren geleneği.*

Yine Evliya Çelebi'de fütüvvet ehli arasında Ahı Evren'in büyük bir mevkii olduğunu anlıyoruz. Şakaayık-ı No'mâniyye, bu zatın debbağların pîri olduğunu söylemesine rağmen (Şakaayık tercemesi, Matbaa-i Âmire, 1269, s. 33) şehirlerdeki ahıbabalara icazat verenler, ahıbabası olmıyan yerlere, hattâ Bosna-Hersek ve Bulgaristan gibi uzak illere bile gidip oralarda kalfalık, çıraklık imtihanları yapanlar ve peştemal kuşatanlar, Kırşehir'deki Ahı Evren tekkesi şeyhleriydi. Ahıbabanın, mutlâka esnaftan olması şart değildi. Memleketin ileri gelenlerinden ve âlimlerinden de olabilirdi.

Ahı Evren'in Bektâşî an'anesindeki yerini de «Hacı Bektâş Menâkıbı» ndan anlıyoruz. Bu kitaba nazaran «Fütüvvet-darların serveri ve ser-çeşmesi» olan Ahı Evren, «Her kim bizi şeyh edinse onun şeyhi Hacı Bektaş Hünkârdır ve her kim bizi görmek ister, Hacı Bektaş Hünkârı görsün» demiştir (120.a). Vilâyet-nâme de denen ayni kitapta bir de menâkıbı olduğu söylenen (123.b) Ahı Evren'in vakfiyesi, M. Cevdet'in «Zeylun alâ-l-Ahıyyat-al- Fityân» ında 706 (1306) tarihini taşımaktadır (s. 279 - 282). Cevat Tarım, «Tarihte Kırşehri - Gülşehri» adlı kitabında bu vakfiyenin suretini pek bozuk bir tarzda yazar. Bu suretteki tarihse 676 hicrî yılını göstermede (1277) ve aynı yıl, hem yazıyle, hem rakamla kaydedilmededir (Kırşehir, Vilâyet Matbaası, 1938, s. 174 - 176). Aynı kitabın 1948 basımında bu Arapça vakfiyenin Türkçeye naklinde de aynı tarih var (İst. Yeniçağ Matbaası, s. 83 - 85). Halbuki iki metinde ve tercemede, vâkıf şartları arasında, türbeye bitişik camide şeyh tarafından Cuma ve Pazartesi geceleri sabah namazından sonra Yâsîn suresiyle Şeyh Hâmid-i Velî'nin evrâdının okunması var (M. C. s, 281, Tarihte K. s. 175, terc. s. 84). 833 h. de (1428 - 29) vefat eden Hacı Bayram'ın şeyhi olan Hâmid-i Velî'nin 706 da, yahut 676 da ölmüş bulunması, hattâ doğmuş olması mümkün değildir. Hâmid-i Velî'nin, aşağı yukarı 805 te (1402) öldüğü hakkında bir rivayet var (Müstakıymzâde Süleyman Sa'deddin : Macallat -al-nısâb gi-l-nasabi va-l-kunayı va-l-alkaab, İst. Süleymaniye, Hâlet ef. K. 628, 191.a). Bu bakımdan vakfiyenin tarihinde mutlaka bir yanlışlık var. İhtimâl 806 tarihli 706 ve 676 okunmuştur. Bu takdirde Hâmid-i Velî'nin hakkında «kuddise sırrahu» dendiğinden vakfiyenin tanziminden önce öldüğü de anlaşılır. Cevat Tarım'ın ahı evlâtlarından emekli maliyeci Musa Kardeşler çilingir Salih Usta'dan ve kardeşi polis memurlarından Hayri'den aldığı bir fütüvvet seçeresinde Ahı Evren'nin an'anevî hüviyeti tespit edilmektedir (Şecerenin fotoğrafisi 1938 basımındadır). Bu şecereye göre Ahı Evren, H. Muhammed'in amcası Abbas'ın oğludur. Adı Mahmud'dur. Bir savaşta Peygamber tarafından kendisine bir sancak verilmiş ve «Ahı, evrensin» denmiş, bu yüzden Ahı Evren adiyle anılmaya başlanmıştır. Savaştan sonra sahabeden her biri, ona bir sancak vermiş. Peygamber de kızı Rukayye'yi nikâhlamıştır. Peygamber, kendisine şedd kuşatmış, o da Peygamberin izniyle otuz iki esnaf zümresi pîrlerinin bellerini bağladıktan sonra Rûm ülkesine gelip Kırşehri'ni yurt edinmiş, oradaki ejderhayı tutup boynuna zincir takarak kâr-hanesinin kapısına bağlamış, bütün bu vak'alardan sonra da yine doksan üç yaşında ölmüştür. Bu hurafevî hüviyetin tespitinden sonra iman ve islâmın şartları anılıp fütüvvet hakkındaki âyetler yazılıyor ve âstâne kapısını

açmak, kandil yakmak, terbiye (mürit) edinmek, gelip gidenlerle sütle şeker gibi kaynaşmak, bel bağlamak ve açmak, fütüvvet şartlarından birini eksik etmemek, Tanrının, Peygamberin ve bütün müslümanların hürmetini korumak şartiyle icazet verildiği ve bu icazet-nâme sahibi, Ahı Sinan'a irâdet gêtirenlerin, onun elini «Sultan-al fütüvveti ve -l-mürüvve Ahı-i cihan Nâsır-al-dîn Evren» in eli ve kabulünü, onun kabulü bilmeleri lüzumu bildiriliyor ve kendisinden itibaren fütüvvet seceresi Muhammed'e kadar şu suretle sıralanıyor :

Ahı Sinan — Ahı Muhammed — Hacı İn'âm — Ahı Turud — Ahı Şeref-al-dîn — Hâce Osmân — Sinân-al-dîn Aksarâyî — Ahı Emirci Karahisârî — Ahı Nâsır-al-dîn Evrân — Ahı Ahmed Kayser — Ahı Başara — Ahı Kaplan — Ahı Husâm-al-dîn Sûzenger — Ahı Abd-Allâh — Ahı Ferec-i Zengânî — Ahı Aliyy-i Uryân — Ahı Muhammed hasırbâf — Ahı Muhammed Buhârî — Ahı Reşîd-i Kübrâ — Alî — Hamza — Muhammed.

Bu şecerede adı geçen Ahı Ferec, evvelce de söylenildiği gibi hicrî beşinci yüzyılın sûfîlerindendir. Ahı Evren'in şeyhi Ahı Kayser, Sultan Veled tarafından öğülen Ahı Kayser olsa gerektir (Divan, s. 150, beyit. 10). İcâzet-nâme, 876 muharremin sonlarında (1471) yazıldığı için nispet silsilesindeki Şeref-al-dîn Osmân, ihtimal 789 da (1387) ölen Ahı Şeref-al-dîn'dir (Mübarek Gaalip : Ankara, Kitâbeler, ikinci kısım, s. 19). İcazet sahibi Sinan, yahut nisbet silsilesinde yazıldığı gibi Sinân-al-dîn de ihtimal yine Ankara'da mezarı bulunan Ahı Sinan'dır (Ayni kitap, birinci kısım, s. 12). Bu nisbet silsilesi, bilhassa, Ahı Evren'in zamanını tesbit bakımından pek mühimdir. İcâzet-nâmenin sonundaki ahı gülbangi, Sünnî bir karakter taşımaktaysa da aşağı yukarı icâzet-nâmeyle ayni tarihte yazılmış olan Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Huseyn'in Fütüvvet-nâmesiyle bu icâzet-nâmeden elli beş yıl sonra yazılan Seyyid Muhammed Razavî'nin Fütüvvet-nâmesindeki gizlenemiyecek ve Belgrad'lı Münîrî tarafından şiddetle intikada tâbi tutulacak kadar açık Şîî-bâtınî esaslar ve muahhar Fütüvvet-nâmelerdeki ayni temayül nazarı dikkata alınırsa bunu takıyye'ye hamletmek doğrudur sanırız. Nitekim Bektâşîlerin icazet-nâmeleriyle Alevîlerin Çelebi kolunda, vekillere çelebiler tarafından verilen vekâlet-nâmeler de ayni karakteri taşır. Halbuki Bektâşî ve Alevîler, salike Ca'ferî olduğunu telkiyn ederler ve inanışları, tamamiyle bâtınî esaslara dayanır.

Ahı Evren hakkında Gülşehrî'ye isnat edilen «Kerâmât-ı Ahı Evren tâbe serâh» adlı bir mesnevî vardır ki F. Taeschner tarafından bu mesnevînin fotokopisi, Hamburg'ta 1930 yılında bastırılmıştır. Kitapçı Raif Yelkenci, bu kitabın uydurma olup Gülşehrî'nin «Mantık-al-tayr» ından alınan

beyitlere bazı ilâveler yapılarak meydana getirilmiş olduğunu söyledi (Gülşehrî'nin Mantık-al-tayr'ı Attâr'dan terceme değildir. Attâr'ın Mantık-al-tayr'ı esas tutularak yazılmış ayrı bir kitaptır. Bu hususta Mantık-al-tayr tercememizin mukaddimesine bakınız, Şark - İslâm Klâsikleri, 6, Maarif Vekilliği, İstanbul - 1944, Maarif matbaası, s. XII - XIV). Eseri, Raif Yelkenci'nin delâletiyle Gülşehri'nin Mantık-al-tayr'iyle karşılaştırdık, hakikaten bazı yerleri ve bilhassa «Altı şartı var fütüvvet yolunun» mısraından itibaren on bir beyti aynen, bir beyti biraz değiştirilerek ve aralara başka beyitler eklenerek meydana getirilmiş ve Mantık-al-tayr'-daki fütüvvet bahsi uzatılıp Gülşehri adına böyle bir mesnevî meydana getirilmiş. Yalnız 844 te (1440 - 1441) yazılmış olan Hacı Bektâş Vilâyet-nâmesi'nin Ahı Evren'in bir menakıbı olduğunu bildirmesine bakılırsa, böyle bir kitabın mevcudiyeti muhakkaktır. Ancak yine Vilâyet-nâme'de, Ahı Evren bahsinin başlarında «ve dahı ma'lûm ola ki Ahı Evren sultân'ın aslın neslin, mevlûdın ve mekânın kimse bilmez, zira gaaib erenlerdür. Anı Şeyh Sadr-al-dîn Semerkandî izhâr eyledi, andan mukaddem kimse bilmezdi ve sırrına vâkıf değildi» dendiğine göre (120.a) bu menâkıb, Gülşehrî'nin değil, henüz kim olduğunu bilmediğimiz Sadr-al-dîn Semerkandî'nindir. Hasılı görülüyor ki, Ahı Evren, Osmanoğulları zamanında ve XV. yüzyıldan itibaren fütüvvet ehli arasında büyük bir değer kazanmıştır.

Seyyid Vehbi (1149 h. 1736) nin «Sûr-nâme» si de çiftçiler, değirmenciler, ekmekçiler, kasaplar, debbağlar, mumcular, berberler, saraçlar, eski ve yeni bedesten esnafı, pabuççular, bakkallar, tulumcular, yaş yemişçiler, kavukçular, takkeciler, yorgancılar, yeni bedesten tellallârı, esirpazarı tüccarı, hallâçlar, marangozlar, kuyumcular, kazazlar, bezzazlar, aşçılar, terziler, nalburlar, bakırcılar, tacirler, kemankeşler, kalemciler, kalaycılar, sırma-keşler, nalbantlar, sandalcılar, serâserciler, semerciler gibi esnaf zümrelerinin geçişlerini, bunların bir kısmının çöğür de çaldığını, aşağı yukarı Evliya Çelebi gibi, fakat tabiî daha sanatkârane ve mustalah bir şekilde tespit eder ki bu kitap, bu bakımdan Evliye Çelebi'nin verdiği malûmatı tamamlar ve Evliya Çelebi'nin devrinden sonraki yüzyılda böyle bir geçit resmini canlandırır (Bakınız, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe yazmalar, 3974, 47.b - 53.a, 72.b - 76.b, 81.a - 85.b, 89.a - 92.a, 99.b - 102.a).

5. *Esnaf zümrelerinde teşkilât.*

Kaynaklardaki malûmattan anlaşıldığına göre, XVII. yüzyılda bir sanata intisap eden gence, bir müddet sonra peştemal kuşatılır ve bu

suretle genç, ustalığa yücelmiş ve dükkân açmak hakkını kazanmış olur. Bu tören, ekseriyetle bir mesire yerinde ve muayyen vakitlerde yapılırdı. Çırak çıkarma merasimiyle, şedd bağlamaktan ibaretti. Zümrenin şeyhi, yeni ustaya, sanatına göre makas, iğne, iplik, bıçak, ustura, tennûre, terazi gibi bir şey verir, öğütlerde bulunurdu. Yeni usta, ihvana, zümre şeyhine, orta sandığına bir miktar para verir, merasimde hususî adap ve erkânla helva da pişirilirdi.

Her esnaf zümresinin şeyhi, nakıybi, yiğitbaşısı, duacısı, çavuşu, kethüdası vardı. Şeyh ve ona vekâlet eden nakıyb, o zümreyi temsil ederlerdi ki bunlar, fütüvvetin daha mistik ve bâtınî temayüllere sahip olduğu zamandan kalmıştı. Yiğitbaşı, esnaf arasındaki ihtilâfı halleder, iktiza ederse, hakemlik yapar, mahkemeye başvurmalarına mâni olurdu. Duacı, merasimde dua eder, gül-bank çeker, sanatın pîrini ve ululanını anardı. Kethüdalık, yahut halk tarafından söylendiği gibi kâhyalık sonradan diğerlerinin vazife ve selâhiyetlerini de almış ve seçimden sonra vazifesinin tasdiki bakımından yarı resmî bir vazife olmuştu. Her zümrenin kâhyası, o zümre ustalarının en kıdemlilerinden seçilirdi. Kâhya olabilmek için temiz ve dürüst olmak ve en az üç usta yetiştirmiş bulunmak şarttı. Sonradan mütevellilik de denen kâhyalık, 1908 e kadar devam etmiştir. Fakat son zamanlarda kâhyalık, saray nüfuzu altına girmişti. Saray, asıl kâhyalığı «ekmek sahibi» denen ve sarayca tutulan kimselere verir, onlar da bu mevkii, esnaftan birisine kiralardı. Bu yüzden ekmek sahibi, daima kâhyadan üstündü (Meslek Mecmuası, mazide esnaf işleri, sene. I, sayı. 2, 23 Kânunuevvel, 1925, s. 5 - 6).

Fütüvvet ehlinde her esnaf zümresi bir loncayla birleşmişti. Loncanın bir orta sandığı vardı ki sermayesi, ihvanın teberrularından, çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa yücelenlerin ustalara verdikleri paralardan, haftada ve ayda bir esnaftan toplanan hisseden, tenezzühler için toplanan paranın artan kısmından meydana gelirdi. Sandık, evlenme, hastalık, ölüm vesaire gibi ihtiyaç zamanlarında esnafa faizsiz borç para verirdi. Ayrıca ramazanlarda, bedeli sandık tarafından ödenmek üzere mukabele okutulurdu. Loncanın demirbaş eşyası da vardı. Bütün bu hususlar, lonca idare heyeti tarafından düzene konurdu. Loncanın idare heyeti, o zümrenin seçimiyle bu vazifeyi alan beş kişiden mürekkepti. Sandık, kâhyanın mes'uliyetine devredilmişti. İdare heyeti, kâhyanın malî işlerini kontrol vazifesiyle vazifelenmişti. Heyet, dilediği zaman sandık mevcudunu sayabilirdi. Kâhya (mütevelli) ayrılırsa, yahut ölürse ertesi gün esnaf toplanır, lonca idare heyetine dahil olmıyanların en kıdemlisi, sandık defterini tesellüm eder, sandık mevcudu, deftere göre sayılır ve o mecliste mütevelli seçilirdi.

Ayrıca yirmi dört esnaf zümresinin kâhyalarından mürekkep bir kâhya meclisi vardı. Bu meclis her arabî ayın son cuma günü toplanırdı. Kâhyalar meclisine riyaset eden kâhyabaşı, kâhyalar arasından kaydı hayat şartiyle seçilirdi. Kâhyabaşı, mütevellileri kontrol eder, şikâyetleri dinler, hükûmet müdahalesine meydan vermeden esnaf arasındaki ihtilâfı halle çalışır, suçu olan esnafı cezalandırırdı.

Yılda bir kere ve üç gün süren umumî toplantı, yahut fevkalâde hallerde memleket içtimaı ile esnafın vaziyeti düzene konduğu gibi senede bir kere yapılan bir gezintiyle de esnaf arasında tesanüt kuvvetlendirilir, neş'e ve istirahatle işçilerin enerjisi arttırılmış olurdu.

Her zümrenin bir sancağı, bir de alemdarı vardı. Bu sancakta alış verişi ve iş hayatını öğen âyet ve hadîslerden başka o zümrenin alâmeti d bulunurdu. Umumî eğlentilerde bu bayrak da mesire yerine götürülür. ve her zümre toplu olarak giderdi.

Dükkân açma disiplini, son zamanlarda gedik usulünü meydana çıkarmıştı. O zamanın tâbirince havaî gedikler, şahsa aitti ve sahibi, dilediği yerde sanatını icra edebilirdi. Müstekar gediklerse bir mahalle mahsustu. Orada icrayi sanat edebilmek için oranın gediğine sahip olmak, yahut bu gediği satın almak lâzımdı. İktiza ederse gedik adedi arttırılırdı.

İstanbul'da ve büyük merkezlerde bu teşkilât, gittikçe sönerek ve disiplin, gittikçe gevşeyip bozularak aşağı yukarı 1908 inkılâbına kadar devam etmişti. Son zamanlarda bütün bu teşkilâttan kalan hâtıra İstanbul'daki Kapalı çarşının merasimle açılışından ibaretti. Her sabah esnaf çarşının sahaflar kapısında toplanınca çarşı imamı gelir, kapı besmeleyle, dualarla açılır, imam tarafından gülbankle benzer bir dua okunur, fatiha verilir, ondan sonra esnaf çarşıya girerdi.

Suriye'de XIX. yüzyılda esnaf teşkilâtı hakkında Hollanda'nın Şam konsolosu Abd-Allâh oğlu İlyas tarafından 1883 te Leyden Müsteşrikler Cemiyetine sunulan rapor, bu teşkilâtın o asırdaki kudretini göstermek bakımından pek değerli bir vesikadır (Zeylun alâ--lfasl-al-Ahıyyat-al-Fityân, s. 324 ve devamı. Makalemizin bu son kısmında bilhassa şu iki kıymetli kitaptan faydalandık : Osman Nuri : Mecelle-i Umur-ı Belediye, birinci cilt, Târîh-i Teşkilât-ı Belediye, İstanbul, 1338 - 1922, altıncı bap, s. 479 - 768, İlhan Tarus : Ahılar, T. C. Çalışma Bakanlığı yayınları, sayı: 7. Ankara - Ulus Basımevi, 1947).

6. *Esnaf teşkilâtında inhitat ve sebepleri.*

Fütüvvetin sağladığı esnaf teşkilâtının gittikçe sönüşü ve esnaf zümreleri arasında bu teşkilâtın meydana getirdiği disiplinin kalkışı,

yerli küçük sanatlarla el tezgâhlarının yerini Avrupa büyük sanayiiyle fabrika mamullerinin alışıyle mütenasip olarak yürür. Bu tabiî seyre askerin esnafıkla uğraşması da bir hız vermiştir diyebiliriz. Esnaf hükûmete vergi verdiği halde asker, vergi vermezdi. Bundan dolayı asıl esnaf, bir yandan loncasına verdiği aidat, bir yandan da zaman zaman haklı şikâyetler, hattâ isyanlar meydana getirecek kadar ağır olan hükûmet vergisi altında ezilmede, esnaflıkla uğraşan askerse, esnaf disiplinine karşı bir başı bozuk alayı halini almadaydı. Kolaylık ve ucuzluk da bu aslî âmillere katılınca oymacılık, sedef, gümüş, tel veya fil dişi işlemeciliği vesaire gibi yerli sanatlar sönmüş, bu sanatların hattâ kötü nümuneleri bile antika mahiyetini kesbetmiştir. Bir yandan da Avrupa ile kaynaşmamız, yaşayış ve düşünüşlerimizle itiyadlarımıza tesir etmiş, bu da meselâ uzun el emeğine dayanan ve eski devrin dinî fantazileriyle beslenip gelişen tespihcilik gibi sanatları ortadan kaldırmıştır. Son zamanlarda bu çeşit sanatlarla uğraşan ve bugün çoğu göçüp giden sanatkârları ancak bir kaç kolleksiyon meraklısı beslemeye çalışıyordu.

7. *Fütüvvet ve esnaf teşkilâtından halka geçen sözler ve âdetler.*

Fütüvvet ve esnaf teşkilâtı, halka bazı âdetler, dilimize de bazı kelime ve tâbirler vermiştir. Bu âdetlerin başında, tahta geçen Osmanlı padişahlarının kılıç kuşanma töreni gelir. Kılıç kuşanmayla şedd bağlanma arasında büyük bir benzerlik vardır. İlk Osmanlı padişahlarının fütüvvet ehliyle müspet münasebetleri düşünülürse kılıç kuşanma töreninin, bu münasebete dayanığını söylemek mümkündür sanırız. Evlenen kızın beline ailenin büyüğü tarafından bir kuşak bağlanması ve bu arada aile ocağının kutsiyetine dair sözler söylenmesi, kocasiyle iyi geçinmesi için öğütler verilip dua edilmesi de fütüvvet ehlinden kalma bir âdettir. Anadolu'da ve İstanbul'da riayet edilen bu âdete «kuşak bağlama» denir (Bu iki noktayı bize hatırlatan sayın Osman Ergin'e teşekkür ederiz). Çocuğu olmıyan kadınların bir türbeye götürülüp türbedar tarafından beline bir kuşak, yahut yün ip bağlanması ve kadının çocuğu oluncaya kadar bu kuşağı belinden çözmemesi, çocuğu olunca adağiyle beraber o türbeye gitmesi ve kuşağın türbedar tarafından çözülmesi âdetinde de fütüvvet ehlinin tesiri meydandadır. Beli bağlanan kadının çocuğu da o yatana bağlı sayılır, onun evlâdı nazariyle bakılır. «Bel bağlamak» sözünün hizmete, bağlılığa, azme ve güvene delâlet etmesinde de fütüvvetin ve şedd'in tesiri meydandadır.

Fütüvvetten kalma tâbirlerin en mühimmi harif ve esnaf tâbirleridir. İş eri ve bir işin ehli mânalarını kazanan ve mecazen «sen benim

harîfim olamazsın» cümlesinde olduğu gibi denk, eşit, eş ve bir işte rakıyb mânalarını alan «harif» kelimesi, zaman geçtikçe devlet kapısına kapılanan zümre tarafından, alış veriş gibi bir işle uğraşanların aşağı görülmesi yüzünden bu mânaları tamamiyle kaybederek bir hakaret sözü haline gelmiştir. Bugün herif tarzında kullanılan bu sözün bu son tahkir mânasına XVIII. asırdan itibaren Türk divan edebiyatında rastlamaktayız. Yalnız eski mânasını da bu edebiyat çerçevesi içinde muhafaza eden harif kelimesi, halk arasında artık tamamiyle bir hakaret sözü olarak herif tarzında kullanılmaktadır. İş ehli türesince, esnafca mânasına gelen «harîfâne» sözü de halk arasında «ârifâne» şekline girerek her hangi bir gezintiye herkesin kendi masrafını, kendi cebinden vererek iştirâkini ifade etmektedir ki yakın zamana kadar ve bilhassa kadınlar tarafından kullanılagelen bu sözün esnaf tenezzühlerinden kaldığı meydandadır.

Esnaf sözü de yine memurların işle, sanatla ve alış verişle uğraşan halk tabakasını aşağı görmeleri yüzünden bayağı bir mâna kazanmış, hattâ marazî aşk sermayeliği yapan ve gayri meşru münasebette bulunan gençlere «esnaf, esnaftan» denmesi âdet olmuştur.

Buna mukabil bu söz, hâlâ esnaf tarafından «ben esnafım, hile bilmem, yalan söylemem», «ben esnafım, alnımın teriyle kazanıyorum», yahut «ben bildiğin esnaftan değilim» tarzında tefahür makamında kullanılır.

«Nursuz, pirsiz adam» tâbiriyle «pirsiz sanat» sözü de bilhassa esnaf arasında kullanılırdı. Yakın zamanlarda bile bu son sözü duyardık. Meselâ halka ve esnafa nazaran arabacıların pîri yoktu. Bu tarzda bir söze muhatap olan arabacı fevkalâde kızar ve bu yüzden bazı muzipler, hassaten arabacıları kızdırmak için bu sözü söylerdi. Bir sanatı veya sanatkârı öğerken, «pîri büyük», «pîri tutuyor» gibi sözler söylenir, güç bir işi başaran veya bir işte üstün gelen hakkında «pîri kuvvetli» denirdi. Güç bir işi başardığını anlatan da «pîrime güvendim», yahut «destur yâ pîr deyip işe giriştim» gibi tâbirler kullanırdı.

Hâlâ İstanbul'da eski sanatlarla uğraşanların eski dükkânlarında, meselâ, bir berber dükkânının duvarında

Her seherde besmeleyle açılır dükkânımız
Hazret-i Selmân-ı pâkdir pîrimiz üstadımız

tarzında kafiyesi ve hattâ bazan vezni bozuk levhalar da eski esnaf teşkilâtı zamanlarından ve her zümrenin bir pîri olduğu inanışından

kalmadır. Anadolu'da ve Rumeli'de de bazı dükkânlarda rastladığımız bu levhalardaki pîr adı yerine her zümre, kendi pîrinin adını yazardı ve eskiden her dükkânda bu çeşit bir levha bulunurdu.

Halk ve bilhassa kadınlar arasında kaba saba, hantal ve iri yapılı adamlar hakkında söylenen «ahubaba» tâbirinin de «ahıbaba» dan bozma olduğu muhakkaktır. Frenk üzümüne ahu dudu dendiği malûmdur, fakat frenk üzümünde bir irilik bulunmadığı düşünülürse, evvelce İstanbul ahılarının, bu güzel kokulu meyveye düşkün oldukları, meclislerinde bu meyvenin şurup ve şerbetini içtikleri ve bu yüzden frenk üzümüne «ahu dudu» dendiği ihtimali hâtıra gelir.

Yine bir dükkân alınırken dükkân sahibine, yahut dükkânı devreden kiracıya verilen ve son zamanlarda «hava parası» adiyle anılan paraya da evvelce «peştemallık» denirdi ki bu tâbirin, peştemal kuşatma merasiminde verilen paradan kalma olduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOĞRAFYA

Metinde gösterilmiştir. Hermann Thorning'in fütüvvet hakkında verdiği malûmat dolayısiyle Prof. H. Ritter'in intikadı, fütüvvet ehli ve dereceleri hakkında muhtasar, fakat özlü malûmatı ihtiva eder (Zur Futuvva. Der İslâm, c. X. s. 244 - 250). Ancak bu makalenin kaynağı, zannımızca yalnız Âmulî'nin «Nefâis-al-fünûn fi arâis-al-uyûn» udur. Paul Kahle'nin aynı mecmuadaki yazısı da fütüvvet hakkında muhtasar bilgi verir (c. VI, s. 149 ve müteakıp ve bilhassa 163 ten itibaren). Franz Taeschner'in «Der Anteil des Sufismus an der Formung des Futuvvaideals» adlı makalesinde de değerli malûmat vardır (Der İslâm, c. 24, 1937, s. 43 - 47). Dr. Abu-l-Alâ-al-Afifi'nin «al-Malâmatiyyati va-l-Sûfiyyati va ahl-al-Futuvva» sı da (Mısır, 1945 - 1364) fütüvvet ve melâmet ehli hakkında değerli bir etüddür. Ancak müdekkik, Sülemi'nin «Risâlat-al-Futuvva» sını görmemiştir. Yabancı kaynakları da tahlil eden bu eseri, pek az eklentilerle Türkçeye çeviren Ömer Rıza Doğrul, «Melâmet» ismiyle kendi adına izafeten bastırmıştır (İnkılâp Kitabevi, 1950). Bizce tâli olan diğer ecnebi ve yerli değerli mehazlar için İslâm Ansiklopedisi tercemesinde C. Van Arendonk ve Bicher Faris'in Fütüvvet (Futuvva) maddesinin bibliyografyasına bakınız (cüz. 37, 1947 - İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, s. 700 - 701).

METİNLER

Fütüvvet hakkındaki bu incelemeye biri Arapça, biri manzum olmak üzere beşi Farsça, altı tane Fütüvvet-nâme metnini ekliyor ve Türkçeye nakillerini sunuyoruz. Bizce bunlar, hem eskilik, hem de fütüvvet erkânı bakımından en ehemmiyetli Fütüvvet-nâmelerdir. Fütüvvet-nâmelerden bahsederken bunlardan daha eskileri olduğunu söylemiştik. Fakat neşrettiğimiz metinleri, eskilik bakımından değil, fütüvvet erkânını ihtiva etmeleri bakımından seçtik. Bu beş metinden Arapça «Tuhfat-al-Vasâyâ» ile Farsça «Kitâb-al-Futuvva», Ayasofya Kütüphanesinde 2049 numaralı mecmuadadır.

23,2 x 15,5 ebadında olan bu mecmuanın yazı kısmı 18 x 11,5 tur. Sonradan mukavva ciltle ciltlenmiştir. 245 varaktır. Her sahifede, başlıklı olanlar müstesna, 25 satır vardır. Aharlı ve filigramsız bir kâğıda okunaklı bir yazıyla yazılmıştır. Ekseri yerleri nesihle, bâzı yerleri talikledir. Yazan belli değildir. Ancak 17, a - b, 118. a, 237.b - 239. b ve 240. a - b sahifelerinde, Nâsırî'nin 689 da yazılan manzum ve Farsça Fütüvvet - nâme'sinden kendince ehemmiyetli gördüğü yerleri, mecmuanın boş kalan sahifelerine yazdığına bakılırsa mecmua, 689 yılından önce yazılmış ve tertiplenmiştir.

Bu çok değerli mecmuada Aliyy-ibn-al-Hasan-ibn-i Ca'dveyh'in «Kitâbu Mir'ât-al-muruvvât» ı, meşhur Selçuk veziri ve «Siyaset-nâme» sahibi Nizâm-al-mülk (485 h. 1092) adına yazılmıştır. Mecmuanın 35. a - 77. b varaklarını işgal eden bu kitabın başında «Kitâbu Mir'ât-al-muruvvât ellefehu Aliyy-ibn-al-Hasan-ibn-i Ca'dûyeh rahmet-Allâhi aleyh» kaydı var (35. a). Aynı yaprakta Alî'den rivayet edilen ve fütüvvetten bahseden bir hadisle bir fütüvvet hutbesi yazılı ki bunlar, zannımca bu kitaba ait değil. Asıl kitap, 35. b de besmele ve dibaceyle başlamaktadır. Müellif, dibacede, kitabını «Mevlânâ-l-sâhib-al-acall-al-sayyid-al-âlim-al-âdil Nizâm-al-mülk Kıvâm-al-dîn gıyâs-al-davlati sayyid-al-vuzarâi sadr-al-islâm radıyyu Emîr-al-mu'minîn» adına yazdığını, onun adiyle tanınmasını dilediğini, onun, akranı arasında eşi, dengi bulunmadığını söylemede, Nızâm-al-mülk'e pek derin ve sonsuz saygılarla bağlı olduğunu anlatmadadır (36. b). Aynı dibacede Peygamber'in «Ben ve Alî, Âdem yaratılmadan on iki bin yıl önce bir nurdan yaratıldık» hadisi anılmada ve bu on iki bin yılın her bin yılının bir imâma ve bu suretle de Peygamber'in sıbtları olan On iki İmâm'a işaret olduğu kaydedilmededir (36. a). Kitapta «Kale sâhib-al-kitâb Aliyy-ibn-i Ca'dûyeh» kaydından, sahibinin Aliyy-

ibn-al-Hasan-ibn-i Ca'dveyh, yahut Arap okuyuşuna göre Ca'dûyeh olduğu kesin olarak anlaşılıyor (56. b). Kitap 41 baptır. Bu bapların ihtiva ettiği bahisleri yazıyoruz :

1) Mürüvvetin, lafzı anılmaksızın Kur'an'da zikredilişi, 2) Mürüvvet hakkında ve fütüvvet mânalarına ait söylenen sözler, 3) Mürüvvet hakkında padişahların sözleri, 4) Vezirlerin sözleri, 5) Akıl ve akıllı kişinin mürüvveti, 6) Güler yüz, tatlı söz, 7) Huy güzelliği ve bu hususa ait şeyler, 8) Cömertlik, bağış ve bu hususlaki mürüvvet, 9) Evet demenin öğülüşü, hayır demenin kınanışı, 10) Cömertliği öğüş, nekesliği kınayış, 11) İyilik ve bu hususta mürüvvet, 12) İstemeden bağışlama ve mü'mini sevindirme, 13) İyiliği sevme ve bu hususlaki mürüvvet, 14) Vâde vefa ve iyi söz söylemek, 15) Ehline ve müstahak olana iyilikte bulunmak, 16) İyiliği hemencecik yapmak ve bu hususlaki mürüvvet, 17) Kullarla ve hizmetçilerle iyi geçim, 18) İyiliğe karşılıkta bulunmak ve şükretmek, 19) İnsanlarla iyi geçinmek, onlara yumuşak davranmak, suç işlerlerse özürlerini kabûl etmek, 20) Affetmek, suçtan geçmek ve bu hususlaki mürüvvet, 21) Güzel koku sürünmek ve bu hususlaki mürüvvet, 22) Elbise ve buna ait mürüvvet, 23) Yemek, içmek mürüvveti, 24) Nikâh ve kadınları evermek, 25) Kadınların mehri, 26) Büyüklerle, ulularla sohbet, 27) Ağır kişilerle ve aşağılık adamlarla sohbetten kaçınmak, 28) İhvana bağış, 29) Halkın geçip gidişi, nerde o gidenler ? 30) İçki ve içki müptelâlarını kınayış, içmemekteki mürüvvet, 31) Kerem ve cömertlik, 32) Kanaatin yüceliği, tamahı terkediş, 33) Nâmahreme bakış ve onlardan göz yumuş hakkında söylenen sözlerle bu hususlaki mürüvvet, 34) Ziyafet, ziyafetin fazileti ve ziyafet verene ait ziyafet mürüvveti, 35) Büyükler, yüceler ve mürüvvetleri, 36) Hediye ve bu hususlaki mürüvvet ve mertebeleri, 37) Lâtife, lâtife ederken kötü söz söylemek, 38) Anılması kötü, söylenmesi çirkin sözlerin fenalığı, 39) İnsanların sınıfları ve mertebeleri, 40) Fütüvvet ve fütüvvete ait sorulara verilen cevaplar, 41) Dua ve güzel dualarda söylenen sözler.

Her bap, hadis ve âyetlerle başlamada, ondan sonra sahabenin, yahut Hasan Bısrî, Seriyy-i Sakatî, Dâvûd-ı Tâî, Şiblî, İbrâhîm-ibn-i Edhem, Cüneyd, Fuzayl-ibn-i İyâz, İbn-i Mübârek, Mâlik-ibn-i Dînâr, Sa'dûn-al-Mecnûn, Abû-Saîd gibi sûfîlerin, Şâfiî, İbn-i Hanbel gibi fakıyhlerin, Abd-al-Melik, Emîr Kaabûş, Mahmûd-ı Gaznevî, Süleyman-ibn-i Abd-al-Melik, Ömer-ibn-i Abd-al-Aziz, Hârûn, al-Ma'mûn gibi padişahların, Büzürcmihr, Yahyâ-bn-i Hâlid-i Bermekî, Abd-Allâh-ibn-i Tâhir, Abu-l-Hasan-ibn-i Muhammed-ibn-i Mûsâ, Abu-al-Fazl-al-Bal'amî, Fazl-ibn-i Sehl, Aliyy-ibn-i İsâ, Fazl-ibn-al-Rabî', İsmâîl-ibn-i Hammâd gibi vezirlerin, Arap ve İran büyüklerinin o baba ait sözleri nakledilmede, arada Alî, Nâbıga,

Lebîd, Sâhib-ibn-i Abbâd, İbn-al-Mu'tezz, al-Ahtal, Esmâ'-ibn-i Hârice, İbn-i Arîz, Abû-Bekr-al-Hârezmî gibi şairlerin şiirleri anılmaktadır. Bu suretle kitap, gerçekten büyük bir edebî değeri haizdir. Ancak incelememizde de söylediğimiz gibi fütüvvet erkânına ait hemen hiç bir şey yoktur. Bu bakımdan cidden değerli bir edebî kitab olan, Nızâm-al-mülk'e ithaf edilmesi yüzünden değeri büsbütün fazlalaşan ve hattâ «Kaabûsnâme» gibi devrini, ondan önceki zamanları gösteren «Kitâbu Mir'ât-al-muruvvât» tan şimdilik ilk sahifelerle son sahifeyi ve müellifin adı geçen yaprağı nümune olarak sunuyor ve bu kitabı ileride ayrıca basıp inceliyeceğimizi umuyoruz.

★

§ Fotoğrafisini sunduğumuz ilk metin, Ahmed-ibn-i İlyâs-al-Hartburti'nin «Tuhfat-al-Vasâyâ» sıdır ve mecmuanın 108. a - 117. b kısmını kaplar. İncelememizde söylediğimiz gibi Nakkaş Ahmed, bu kitabı al-Nâsır-li-dîn-Allâh'ın oğlu olup 611 de (1215) ölen Abu-l-Hasan Alî adına ve bir çok kitaptan faydalanarak, fakat bilhassa Abu-l-Hasan Alî'nin «Umdat-al-Vasîle» adlı eserini ihtisar ederek yazmıştır. «Tuhfat-al-Vasâyâ» da Abu-l-Hasan Alî, «Tanrı rahmet etsin» diye anılmada ve yer yer, bu sözle başlıyan cümlelerin, onun «Umdat-al-Vasîla» sından alındığı açıkça anlaşılmaktadır. Şu halde Nakkaş Ahmed, kitabını, Abu-l-Hasan'ın ölümünden, yâni 1215 ten sonra yazmıştır ki bu bakımdan bu metin, XIII. yüzyılın başlarına aittir, fakat hemen hemen «Umdat-al-Vasîla» nın bir hülâsası olmak bakımından XII. yüzyıla ait bir metni bize nakletmededir. Nakkaş Ahmed, kitabında başka teliflerden de faydalandığını söyler (108. a). Netekim 113. b de «Yetîmat-al-dahr fî mahâsin-al-asr» sâhibi Abû-Mansûr Seâlibî'nin (430 h. 1038) «Yavâkıyt-al-mavâkıyt» inden bir söz alır ki bunu tercememizde işaret ettik. 117. a da anlattığı hırka ananesini, aynı mecmuadaki Farsça «Kitâbun fî Bahr-al-Futuvva va zikru Şacarat-al-Favz» da aynen almadadır. Esasen bu kitap, adını da «Tuhfa» veya «Umda» dan almış ve bu kitaplardaki ağaç resmini, pek az bir değişiklikle kitabına resmetmiştir (183. a). Böylece Şihâb-al-dîn Suhreverdî' nin risalelerinden de faydalanan «Bahr-al-Futuvva» nın kaynaklarından birinin Tuhfa, yahut Umda olduğu anlaşılıyor.

§ İkinci metin de yine aynı mecmuada olduğuna göre XIII. yüzyıla, yahut daha öncelere aittir. Bu Farsça «Fütüvvet-nâme», mecmuanın 235. b - 237. a yapraklarını kaplar. Pek kısa olmakla beraber erkân bakımından «Tuhfat-al-Vasâyâ» yı tamamlıyacak kadar değerlidir. Maalesef ne başında, ne içinde müellifinin kim olduğuna dair küçük bir işaret bile yoktur. Yalnız bu risâlenin Arapça dibacesinin, mecmuanın dokuzuncu

risâlesi olan ve maalesef yine müellifine dair bir kayıt ve işaret bulunmıyan Arapça «Kitâb-al-Futuvva» nın dibacesinin aynıdır (118. b). Bu Arapça «Kitâb-al-Futuvva» da Abû-Abd-al-Rahmân Sülemî'nin «Kitâb-al-Futuvva» sından aynen nakiller var.

§ Üçüncü metin, yine aynı mecmuadadır. Farsça olan bu risâlenin ve müellifinin adı yazılı olan sahife, ihtimal araya konan bir kâğıda yapışıp bozulmuş. Ancak şu sözler okunabiliyor : «Kitâb-al-Futuvva tasnîf-al ..... kık ..... lemîn ..... b rahmet-Allâhi aleyh» B harfinin baş tarafını «Zar-kûb» okumak istemiştik. Gerçekten de sonra gördük ki müellif, mecmuanın 222. a yaprağında, adının «hâdım-al-fukarâ Zacm-ı Zar-kûb» olduğunu açıklıyor (satır. 10 - 11). Yine aynı risâlede «Sohbet-nâme» adlı bir kitabı bulunduğunu söyleyip o kitaptan iki beyit almadadır (221. b, satır. 5 - 7). Aldığı beyitlere nazaran bu tasavvufî kitap, mesnevî tarzındadır ve Mevlânâ'nın «Mesnevî» sinin veznindedir. Zaten adından da manzum ve mesnevî tarzında bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Nacm-ı Zar-kûb, 220. a da bir kasidesinden üç beyit nakletmede. 222. b - 223. a da fütüvvet hakkında kırk üç beyitlik bir şiir var ki 229. b de bunun kendisinin bir kasidesi olduğunu açıklıyor, esasen şiirde adı da geçmede. 233. a daki rubainin de kendisine aid olduğunu söylüyor. Bunlara nazaran eserdeki diğer şiirlerin de kendisine aidiyetini bir ihtimâl olarak serdedebiliriz. Aynı zamanda bu «Fütüvvet-nâme» nin, evvelce yazdığı bir başka «Fütüvvet-nâme» nin kısaltılmışı olduğunu da eserinde zikreden (227. a) ve mecmuanın 218. b - 235. a yapraklarını kaplıyan bu «Fütüvvet-nâme» nin müellifi Nacm-ı Zar-kûb kimdir ? Mevlânâ malik-al-ulamâi va-l-fityân İmâd-al-milleti va-l-dîn-i Urumavî dâma fazlahu nun, cihan halîfesi Nâsır Halîfe'den fütüvvet yoluna girmiş bulunan Şihâb-al-dîn Sühreverdî'nin elyazısiyle yazılmış bir yazısını gördüğünü rivayet ediyor ki (226. b) bu bakıma göre kendisi, ya İmâd-al-dîn'e mensuptur, yahut da pek hürmet ettiği bu çağdaşiyle aynı şeceredendir, yâni fütüvvet nisbeti, Şihâb-al-dîn'e ulaşmadadır. İmâd-al-dîn, Şihâb-al-dîn şeceresine mensubiyetini müellife söylüyor, fakat «el yazısiyle gördüm» dediğine bakılırsa onun da Şihâb-al-dîn'e ulaştığı şüphelidir. 232. b de yine Şihâb-al-dîn'den bir rivayet var. Kim olduğunu anlıyamadığımız İmâd-al-dîn'i 632 de (1234) vefat eden Şihâb-al-dîn'e ulaşmamış saysak bile onun devrinden pek uzak olmadığını sanıyoruz. Bu bakımdan Nacm-ı Zar-kûb, her halde nihayet hicrî VII. yüzyılın sonlarında (XIII.) yaşamış bir ahı olacak. «Rıyâz-al-ârifîn» de «Zar-kûb-ı Tebrîzî» adlı birisi var. Hâl tercemesini aynen türkçeye naklediyoruz :

«Tebriz'li Zar-kûb. Yüce adı Şayh Nacm-al-dîn'dir. Âriflerin büyüklerindendir. Âteş-kede'de bâzı şiirleri Şayh Nacm-al-dîn Râzî adına tasbît edilmiştir. Fakat yoksul, kitaplardan bu şiirlerin ona aid olduğunu ve Âteş-kede'nin şüpheye düşüp yanıldığını anladım. Bu yüzden onun şu bir kaç beytiyle bir kaç rubaisi yazıldı. Şiirlerinden :

Düşmanımıza kutluluk dost olsun. Gece gündüz yücelikle, adla, sanla anılsın. Bize kâfir deyen, îman sahipleri arasında din-dâr olsun. Yolumuza tiken koyanın yolunda o tiken güllük, gülüstanlık kesilsin. Yolumuza kuyu kazanın kazdığı kuyu, onun geçeceği yolda düzelsin, dümdüz bir hâle gelsin. Malımıza, mülkümüze hased edenin dünyada malı, mülkü çoğalsın. Zar-kûb'un sarhoşluğunu dileyene söyle : Biz sarhoşuz, o ayık olsun.

Rubâî. Dokuz kubbeyi bezedikleri, cihan bahçesini süsledikleri vakit tikeni çoğalttılar, gülü eksilttiler. Böyle istediler, diledikleri gibi yaptılar.

Rubâî. Zuhur eden bütün eşyanın varlığı, yokluğu hakkında gönüle, cana ferahlık veren bir söz söyliyeyim : Eşyanın varlığı, bir varlıktan, yahut da yok olduğu halde bir görünüşten ibarettir. Varlığı, tamamiyle Hak'tır, görünüşü tamamiyle halk.

Kıt'a. Ben Zar-kûb'um, sanattan elime geçense ancak bir feryattan, bir sesten ibaret. Daima altın içinde oturmadayım ama bir pulum bile yok.» (Tahran, 1305, Ravza-i evvel, s. 81)

Bizce Sohbet-nâme'yle iki Fütüvvet-nâme sahibi olan Kuyumcu Necmeddin, işte bu zattır. Âteş-kede'de Nacm-ı Zar-kûb yok, fakat altı beyitten ibaret olan ilk şiirin üç beyti, Nacm-al-dîn Dâye'ye izafe edilmiştir (Bombay, 1299, s. 222). Nacm-al-dîn Dâye'nin XIII. yüzyılda yaşadığı düşünülürse zamanı hakkında Rıyâz-al-ârifîn'de bir kayit olmamasına rağmen tahminimizin gerçeğe uygun olduğu kanaatine varmadayız [*].

§ Sunduğumuz dördüncü metin, Farsça mensur bir «Fütüvvet-nâme» dir. Bu Fütüvvet-nâme, fütüvvet ehlinin felsefî inanışlarını gösterme bakımından şimdiye kadar söylediklerimizden üstün bir değer taşımada-

---

[*] Edward G. Browne, A. History of Persian Literature'de Şairlerden ziyade seyhlerden bahseden ve bir nüshası Londra yazmaları arasında bulunan «Şirâz-nâme» sahibi Şayh Fahr-al-dîn Abu-l-Abbâs Ahmed-i Şirâzî'den kısaca bahsederken bu zatın Şayh Zar-kûb-ı Şirâzî'nin torunu olduğunu söyler ve Şirâz-nâme'nin 744 hicride (1343-1344) yazılmış olduğunu bildirir (Kembriç, 1920, c. II, s. 490, c. III, 360 - 361). Bu Zar-kûb-ı Şirâzî'nin, bizim Nacm-ı Zar-kûb olmadığı, bizim Zar-kûb'un. Tebriz'li Zar-kûb olduğu kanaatindeyiz.

dır. İstanbul'da Murad Molla K. nin Abdülhamit I. kitapları arasında 1447 No. lu mecmuanın 352. a - 362. a yapraklarını kaplar. Bu mecmua, Ayasofyadaki mecmua gibi bir hâzinedir âdeta. Cildiyle 17,5 x 33 ebadında bulunan bu çok değerli mecmuanın sahifelerinde, metin kısmından başka kenarlarda haşiye tarzında yazılmış çeşitli risaleler var. Bütün yazı kısmı 15 x 28, iç kısmı 12,5 x 20,5 ebadındadır. Hâce Nasîr-al-dîn Tûsî'nin (672 h. 1273) bir çok risaleleriyle mektuplarından, Sa'dî'nin (694 h. 1294) bâzı risâlelerinden ve çeşitli küçük, büyük risâlelerden başka Ahmed oğlu Muhammed oğlu Abd-Allâh oğlu Yahyâ'nın oğlu Abd-Allâh tarafından 753 yılının son ayında (1353 Ocak) istinsah edilen «Nuzhat-al-arvâh va Ravzat-al-afrâh» la Reşid-al-dîn Vatvât'ın (573 h. 1177) 744 yılı ilk ayının sonunda (24. Haziran. 1343) istinsah edilen «Hadâık-al-sihr» ini de ihtiva eden mecmua, meşin, ortası zahriyeli ve mıklaplı İran tarzı bir ciltle ciltlenmiştir. İçindeki elliden fazla risalenin ikisinde 754, Hadîık-al sihr'de 744, diğer risalede 753, bir başkasında 746, bir diğerinde de 753 tarihleri bulunduğundan mecmua 744 le 754 arasında tertib edilmiştir. Yazı talik, nesih ve celîdir ve çeşitli hattatların mahsulüdür. Fütüvvet-nâme'nin yazısı, okunaklı ve güzelce bir taliktir. Yazarı, Kâşân'lı Husayn oğlu Suhayl-Allah'ın oğlu Ma'sûm'dur. Bir iki rivayet istisna edilirse içindeki hadislerin doğruluğu, üslûbundaki edebî karakter ve bilhassa fütüvvet ehlinin inanışlariyle a'mâlini tahlil bakımından da bu kadar mazbut bir fütüvvet-nâmeye rastlamadık. Gerek kitabın metninde, gerek mecmuanın fihristinde müellifin adına ait bir kayıt yok. Ancak müellif, dibacede fütüvvete dair Arapça bir risale yazdığını ve o risâleye «Tuhfat-al-ihvân» adını verdiğini, fakat bulunduğu diyar ihvânının Arapçayı iyi anlamadığını gören dostlarının dileğiyle bu risâleyi, kısaltmak suretiyle Farsçaya çevirdiğini ve böylece bu risâlenin meydana geldiğini söylüyor (352. a). Müellifini anlamamıza imkân bulunamadığından incelememizde bu hususta bir şey söyliyememiştik. «Tuhfat-al-ihvân» ı Keşf-al-zunûn'da da bulamadık. Esasen Şîa-i İmâmiyye kitaplariyle ortodoks müslümanlığa uymıyan taifelerin kitaplarını yazmamayı bir prensip ittihaz eden Kâtip Çelebi, bu kitabı görmüş olsa bile yazmazdı. Bağdat'lı İsmail Paşa'nın (1920) Keşf-al-zunûn zeyli «İzâh-al-maknûn fî-l-zayli alâ Kaşf-al-zunûn» unda da bu kitap yok (İst. Millî Eğitim Matbaası — 1945, c. I). Metinleri takdim ettiğimiz şu sırada «al-Zarîa ilâ tasânîf-al-Şîa» imdadımıza yetişti. Mütebahhir allâme Muhammed Muhsin'in (Şayh Ağa Buzurk-i Tahrânî), çok değerli kitabının üçüncü cüzünde 1491. madde olan «Tuhfat-al-ihvân» hakkındaki izahatını aynen türkçeye naklediyorum :

"(Tuhfat-al-ihvân) fî hasâis-al-fityân. Fütüvvete ve îmanın hakıy-

katlerine ait bir risaledir. 730 (1329), yahut 735 te (1334) vefat eden [*] mavlâ-l-ârif Kemâl-al-dîn Abd-al-Razzak-ibn-i Calâl-al-dîn-al-Kâşânî'-nindir. Evveli «Hamdolsun Tanrıya ki fetaların nefislerini üstünlüklerin zînetleriyle bezedi ..... Rahmet, kabîlelerin en yücelerinden seçilmiş olan ve halkı apaçık delillerle hidayete sevkeden Muhammed'e keremlerle sonra gelenleri ve önce gelenleri geçen soyuna ve hasseten istenmeden bağışlarda bulunan Arap fetası, Tanrının üstün arslanı Abû-Tâlib oğlu Alî'ye. Öylesine bir rahmet ki o, gönderilen rahmetlerin en üstünüdür» cümleleridir. Bu risâleyi, geçmişlerden arta kalan büyük Şayh Şihâb-al-dîn Sühreverdî oğlu Muhammed oğlu Yahyâ'nın oğlu Alî adına telif etmiş, risâlesini bir mukaddime, on bab ve bir hâtimeden ibaret olarak tertib eylemiştir. Bu risâleyi, Tahran'da mütekellimler sultanı rahmetli Hacı Şayh Muhammed'in kitapları arasında ve müellifin tasniflerini muhtevi bir mecmuada görmüştüm. Bir nüshası da Necef'te, Husayniyye' de Mavlâ Alî Muhammed-al-Nacaf-âbâdî'nin kütüphanesindedir,, (Necef, 1357, s. 415 - 416)

Bu satırları okuduktan sonra Fütüvvet-nâme'nin Ta'vîlât, Istılâhât-ı Sûfiyya, Şarhu Fusûs-al-Hikam, Şarhu Manâzil-al-sâirîn sâhibi Abd-al-Razzak Kâşânî'nin olduğunda hiç bir şüphemiz kalmadı. Hele başlangıç-taki ayniyetle kitabın bir mukaddime, on bap ve bir hatimeden meydana gelmiş olması, îmanımızı büsbütün kuvvetlendirdi. Aynı zamanda Abd-al-Razzak Kâşânî'nin ölüm tarihinin 736 oluşuna, risâleyi istinsah edenin Kâşân'lı, yâni müellifin hemşehrisi bulunuşuna ve mecmuanın 744 le 754 arasında ve binaenaleyh müellif hayattayken tertib edilişine göre bu nüs-ha, doğrudan doğruya otantiktir. Risâlede Şîa-i İmâmiyye ve Hukemâ inanışları açıkça görülmededir. Bu bakımdan Abd-al-Razzak Kâşânî'nin diğer eserlerindeki ve bilhassa Ta'vîlât'taki fikirleri ve bütün bunların sonucunda da mezhebî hüviyeti de meydana çıkmadadır.

§ Beşinci metin, İstanbul'da, Bayazıt'ta Veliyeddin Efendi K. de 1796 No. da kayıtlı mecmuadaki «Risâlât-al-Futuvva» dır. Bu mecmua da Murad Molla'daki mecmua gibi bir hazinedir. 26 x 18 ebadında olup üstü ebrîli kâğıtla kaplanmış, kenarları ve sırtı meşinlenerek pekiştirilmiş yeni bir ciltle ciltlenmiştir. Yazı ebadı 22,5 x 12,5 olan ve okunaklı, oldukça güzel bir talikle yazılmış bulunan mecmua 181 varaktır. Her

---

[*] Câmî, Nafahât-al-üns'te Kâşânî'nin ölüm yılını yazmıyor. Prof. Calâl-al-dîn Humâyî, Abd-al-Razzak Kâşânî'nin çağdaşı ve pirdaşı İzz-al-dîn Mahmûd-ibn-i Aliyy-i Kâşânî'nin «Mısbâh-al-hidâya va Miftâh-al-kifâya» sının önsözünde 736 yılı muharreminin üçüncü günü (23. Ağustos. 1335) vefat ettiğini tasrih etmededir (Tahran, 1323 — Çâp-hâne-i Maclis, s. 13).

risâlenin başlangıcı altınla yazılmış, ekseriyetle ilk ve ikinci ve bâzan son sahifeleri altın, diğer sahifeleri surh cedvellidir. Risâleler hakkında Fütüvvet-nâmelerden bahsederken malûmat verdiğimizden burada onları tekrarlamıyoruz. Ancak bu risâlelerin çoğunun Alâ-al-Devle-i Semnânî'ye (736 h. 1335) aid olduğunu ve ekserisinin, Şeyh'in elyazısiyle yazılmış nüshalardan kopya edildiğini kaydedelim.

Biz, bu risâlelerin çoğunun Alâ-al-Devle'ye aidiyetini görerek metinde hiç bir suretle ve hiç bir münasebetle müellifinin adı geçmiyen bu Fütüvvet-nâme'nin de Alâ-al-Devle'nin olması ihtimalini serdetmiştik. Tuhfat-al-ihvân'ın Farsçaya tercemesinin Abd-al-Razzak Kâşânî'ye aidiyeti, yukarıda anlattığımız gibi meydana çıkınca bu ihtimal büsbütün kuvvetlendi. Çünkü Alâ-al-Devle'ye Abd-al-Razzak Kâşânî'nin çağdaş olduklarını ve hattâ «vahdet-i vücûd» u şiddetle benimsemiş olan Kâşânî'nin, bu inanışa zıdd olan Alâ-al-Devle'ye bir mektubu, onun da Kâşânî'ye bir cevabı bulunduğunu biliyoruz (Bakınız, Lâmii-Câmî : Nafahât terc. İst. 1289, s. 537 - 547). Fikir ayrılığı dolayısiyle Alâ-al-Devle'nin, Kâşânî'nin bir risâlesini kaynak ittihaz edemiyeceği, itiraz sadedinde serdedilemez. Çünkü bu fikir ayrılığı, vahdet telâkkisindedir. Yoksa ikisi de sûfiyyedendir. Hele Alâ-al-Devle'nin, kendi yazdığı hâl tercemesinde, mürüvvet ve fütüvvette Abû-Hafs-al-Haddâd'ın mânevî müridi olduğunu söylemesi (aynı mecmua, 113. a - b), müritlerinden Ahı Aliyy-i Mısrî'nin «ahı» adını taşıması ve bir ahı olması (Nafahât terc. s. 500 - 501), yine müritlerinden Abd-Allâh-ı Gurcistânî'nin müridi Ahı Ali Kutlukşah'ın da bir ahı olması (aynı kitap, s. 505) düşünülürse bu münasebet ve ihtimal daha da kesinleşir.

«Risâlat-al-Futuvva» nın aslî kaynağı, Abd-al-Razzak Kâşânî'nin «Tuhfat-al-ihvân» ıdır. Dibadecen itibaren bütün kitap, ibareler, âyetler, hadisler, beyitler, hikâyeler ve tertip, kısaltılmak suretiyle aynen Tuhfat-al-ihvân'dan, yahut Farsçaya tercemesinden alınmıştır. Ancak müellif, kitaba pek mühim ilâveler yapmış, bilhassa «Fetâların kullandıkları terimler» kısmını tamamiyle kendisi ilâve etmiştir (172. a - b). Esasen kitaba büyük bir değer veren de bu fasıldır ve bu risâlede olduğu gibi târifli, tam ve toplu olarak bu terimler, hiç bir fütüvvet kitabında yoktur. İncelememizde söylediğimiz gibi «Nafâis» in tek mehazı bu Fütüvvet-nâmedir.

§ Altıncı ve şimdilik son metnimiz, Nâsırî'nin manzum ve Farsça «Fütüvvet-nâme» sidir. Bu Fütüvvet-nâme, İstanbul, Köprülü K. de 1597 No. lu mecmuadadır. Aharlı ve filigramlı kâğıttan meydana gelen ve üstüne ebrî yapıştırılmış, kenarlariyle sırtı meşinle sağlaştırılmış yeni ve mukavva bir ciltle ciltlenmiş bulunan bu mecmua 21 × 14,5 ebadındadır.

İçinde yedi risâle vardır. İlk risâle, eli titriyen bir adam tarafından okunaklı bir nesihle yazılmış olan Arapça «Hulâsat-al-adillat-al-mavkıfa alâ tahsîli libâl-al-ma'rifa» dır ve «Karaman kazalarından Akşehir'de 909 yılında yazılmıştır. İkinci risâle Nâsırî'nin, başlıkları mensur Farsça manzum «Kitâb-al-İşrak» ıdır. Bu risâle,

Sâl çün ber hî vu sâd-u tî resîd
İn lâtâyıfrâ temâmî şud bedîd

beytinden anlaşıldığı gibi 699 da yazılmıştır (82.b). Üçüncü risâle Nâsır-ı Husrev'in «Rûşenâyî-nâme» si, dördüncü risâle, Nâsırî'nin «Fütüvvet-nâme» si, beşinci risâle, yine aynı müellifin «Hâmûş-nâme» adlı manzum risâlesidir. Bu da,

Çu kerdem in hikâyet hatm zûdeş
Be tâ vu sâd-u hâ târîh bûdeş

beytinden anlaşıldığı gibi 699 da yazılmıştır (104.b). Altıncı risâle, kimin olduğu bilinmiyen manzum, Farsça «Farz-u sünnet» risâlesidir. Son risâle mensurdur. Sualli cevaplı tertib edilmiştir. Taçtan, dervişlikten, tıraştan, bel bağlamadan, hırkadan ve saireden bahseden bu risâle, Rufâîlere attir ve Rufâîlerin hicrî VII. yüzyılda fütüvvet ehli tarafından nasıl temsil edildiklerini anlamak bakımından çok mühimdir.

Fütüvvet-nâme, mecmuanın 89.a - 100.a yapraklarını kaplar. Emîr Ahı Muhammed adına yazılmış olan bu manzum risâle, 689 da yazılmıştır (100.a). İlk Arapça risâleden sonraki risâleler, hep aynı okunaklı, fakat çirkin talikle yazılmış olup yazan, Fütüvvet-nâme'nin sonunda adının Bayburt'lu Seydî Hasan oğlu Ahı Ali olduğunu ve risâleyi 840 yılı Cumâdelâhırasının yirminci Pazartesi günü yazdığını kaydetmededir. Aynı ketebeyi son yaprak olan 117.b de de görüyoruz. Ahı Ali, bu yaprakta, mecmuayı 840 Şabanında Bayburt'ta bitirdiğini bildiriyor.

Bu Fütüvvet-nâme'nin bâzı yerleri, incelememizde işaret ettiğimiz gibi Ayasofyadaki mecmuaya da yazılmıştır. Fütüvvet-nâme'nin bâzı beyitleri kenarlardadır.

Nâsırî'nin Fütüvvet-nâme'si, fütüvvet an'anelerindeki değişmeleri, yahut çeşitli rivayetleri (meselâ tuz ve su, 93.b - 94.a, bel bağlama kimden kaldı ? 94.a gibi), ahı zaviyesinin şeklini (90.b), fütüvvet ehlinin giyim tarzını (98.a), hasılı bu çeşit hususiyetleri tesbit bakımından değerlidir. Bu Fütüvvet-nâme'de Hâtem-i Tayy'a atfen söylenen hikâyenin (91.b), Kuşayrî'de fetalardan birine atfedildiğini görmekteyiz (Mısır, Matbaat-al-Osmâniyye - 1304, s. 136). İmâm Ca'far-al-Sâdık'a ait hikâye de (97.b) yine Kuşayrî'de (aynı sahife) ve Ayasofyadaki mecmuada Hâce Abd-Allâh-ı Ansârî'ye ait Fütüvvet-nâme'de vardır (154.a - 154.b). Esasen bu

Fütüvvet-nâme'nin baş tarafında, fütüvvete ait târifler arasında Cüneyd'in sözünü (89.b), Kuşayrî, Abû-Abd-al-Rahmân Sülemî'den naklen yazmadadır (s. 134). Fuzayl (Kuşayrî'de Fazl), Abû-Bakr Varaak ve Hâris-i Muhâsibî'nin sözleri de aynı risâleden alınmıştır (s. 134 - 135).

★

Tavsif ettiğimiz Fütüvvet-nâmelere nazaran artık bu ana kaynakların bir şeceresini yapabiliriz. Verdiğimiz izahattan da anlaşılmaktadır ki Abû-Abd-al-Rahmân Sülemî'nin (412 h. 1021 - 1022) Risâlat-al-Futuvva'sı, şimdilik bildiğimiz en eski ana kaynaktır. Bundan sonra Kuşayrî'nin (465 h. 1072), Risâla'sında verdiği malûmatla Hâce Abd-Allâh-ı Ansârî'nin (481 h. 1088 - 1089) Fütüvvet risâlesi gelir ki her ikisi de Abû-Abd-al-Rahmân Sülemî'den faydalanmışlardır. Ansârî, aynı zamanda Kuşayrî'den de nakillerde bulunur (Karşılaştırınız : 154.a - b, s. 135 - 136).

Maalesef al-Nâsır-li-dîn-Allâh'ın oğlu Abu-l-Hasan Alî'nin (611 h. 1215) «Umdat-al-Vasîla» sı henüz bulunamamıştır. Fakat bunun hülâsası olan ve aynı devre ait bulunan «Tuhfat-al-Vasâyâ», halife al-Nâsır'ın ölümünden (622 h. 1225) önce, oğlunun ölümünden sonra yazılmıştır. «Umdat-al-Vasîla» elimizde olmadığından kesin olarak bir şey söylememize imkân bulunmamakla beraber «Tuhfat-al-Vasâyâ» ya nazaran bu kitabın da, bilhassa ilk kısımlarda Sülemî'den faydalandığını sanıyoruz.

Şihâb-al-dîn Sühreverdî de (632 h. 1234) her iki risâlesinde Sülemî'den faydalanmıştır. Ayasofyadaki mecmuada Ahı Ahmed-al-Muhibb-ibn-i Şayh Muhammed-ibn-i Mikâil-al-Ardabîlî'nin Arapça «Kitâb-al-Futuvva» sının başlangıcı, aynen «Tuhfat-al-Vasâyâ» nın başlangıcıdır (100.a). Ancak burada söz, Alî'ye gelince «Tuhfat-al-Vasâyâ» dakinden biraz daha fazla öğülmededir. Bu kitapta Kuşayrî'den (102.a) ve yer yer Sülemî'den (meselâ 102.b, 103.a, 104.a - b) nakiller olduğuna göre Ahı Ahmed, Sülemî'den ve Tuhfa'dan faydalanmak sûretiyle kitabını meydana getirmiştir. Aynı mecmuada 118.b - 137.a yapraklarını kaplıyan müellifi meçhûl Fütüvvet-nâme'de de Sülemî'den ve Kuşayrî'den rivayetler bulunmakla beraber dibacesi, aynen «Tuhfat-al-Vasâyâ» nın dibacesidir. Bu bakımdan müellif, bu son kitaptan, yahut bunun kaynağı olan «Umda» dan da faydalanmıştır. Bu risâlenin en mühim değeri, 133.b - 135.b yi kaplıyan kısımda Ahı Farac-al-Zincânî'nin fütüvvete ait sözlerini ihtiva etmesidir.

Aynı mecmuadaki «Kitâbun fi Bahr-al-Futuvva va zikru Şacarat-al-favz», hem fütüvvet ağacını resmederken, hem bu ağaca ait tarifatta «Tuhfat-al-Vasâyâ» yı, yahut «Umdat-al-Vasîla» yı kaynak ittihaz etmiştir. Aynı kitapta Şihâb-al-dîn Sühreverdî'nin fütüvvet risâlelerinden

alınan yerler de açıkça görülüyor. Müellifin, Mevlânâ'nin bir rubaisini aldığını da tesbit ettik (198.b).

Sunduğumuz metinlerin ikincisi olan ve müellifi meçhûl bulunan Farsça Fütüvvet-nâme'nin Arapça dibacesi, Sülemî'den, Kuşayrî'den ve Tuhfat-al-Vasâyâ'dan faydalanmak sûretiyle yazılmış olan ve Ayasofya-daki mecmuanın 118.b - 137.a kısmını kaplıyan ve maalesef müellifi bilinemiyen «Kitâb-al-Futuvva» nın dibacesinin aynı olduğunu görerek bu kısa Fütüvvet-nâme'nin, mezkûr Kitâb-al-Futuvva'dan sonra yazıldığını sanıyoruz. Verdiğimiz bu hüküm, «Kitâb-al-Futuvva» nın, bu Fütüvvet-nâme'ye nazaran daha etraflı ve mufassal oluşuna göredir. Fakat Kitâb-al-Futuvva, dibaceyi bu kısa Fütüvvet-nâme'den de almış olabilir. Burada bu ikinci ihtimali de kaydetmeliyiz.

Nacm-ı Zar-kûb'un Farsça «Kitâb-al-Futuvva» sı, bilhassa Şihâb-al-dîn Sühreverdî'nin risâlelerinden istifade edilerek meydana getirilmiştir. Abd-al-Razzak Kâşânî'nin «Tuhfat-al-ihvân» tercemesi de ana kaynaklar-dan istifade edilerek yazılmış ve Veliyeddin Efendi K. deki Alâ-al-Devle'-ye ait bulunan Fütüvvet-nâme'nin aslî mehazlerinden biri olmuştur. Nâsırî de «Fütüvvet-nâme» sinde ana kaynaklardan faydalanmış ve devrindeki âdet ve ananeleri tesbit etmiştir.

Türkçe Fütüvvet-nâmelerden Burgagarî'nin Fütüvvet-nâme'si, dibace-de ve ön-sözde doğrudan doğruya «Tuhfat-al-Vasâyâ» ya uymadadır. Hattâ ön-söz, hemen hemen «Tuhfa» nın tercemesidir. Ayrıca «Tuhfa» nın kaydettiği kaynakları da zikretmektedir. Ondan sonra fütüvvetin esasını anlatırken «Tuhfat-al-ihvân» tercemesiyle Veliyeddin Ef. K. deki Fütüv-vet-nâmede kayıtlı hikâyeyi biraz değiştirerek alır. Fütüvvet şeceresi de «Tuhfat-al-Vasâya» daki şecereye pek yakındır. Fütüvvet hutbesi, «Tuhfat-al-Vasâyâ» dakinin aynıdır. Diğer kısımlarda Şihâb-al-dînîin risâlelerinde, Nacm-ı Zar-kûb'un Fütüvvet-nâme'sinde, hattâ Nâsırî'de bulunan parçalar var. Böylece bir Fütüvvet-nâme'de, muhtelif Fütüvvet-nâme'lerden istifade edildiği açıkça anlaşılmaktadır.

Seyyid Gaybî oğlu Şayh Husayn da Fütüvvet-nâme'sinde bilhassa Burgaazî'den faydalanmıştır. Fakat bu kitap, artık teessüs etmiş olan Ardabil Sûfîlerinin ananelerini de tesbit etmede, Alevî ve Bektâşî tesir-lerini tamamiyle göstermededir. Bısâtî'nin «Manâkıb-al-asrâr» ına bile mehaz olmuştur. Razavî'nin Fütüvvet-nâme'sinin aslî kaynağıyse Şayh Husayn'in Fütüvvet-nâme'sidir.

Dînî ve iktisadî tarihimizde esaslı ve sürekli izler bırakan fütüvvet ehlinin husûsiyetlerini gösteren bu metinlerin neşrine, sunduğumuz bu altı metnin, tercemeleriyle neşrini ilk adım saydığımızı ve sırasiyle diğerlerinin de neşri lüzumunu bildirdikten sonra fütüvvet-nâmeler şeceresini veriyoruz :

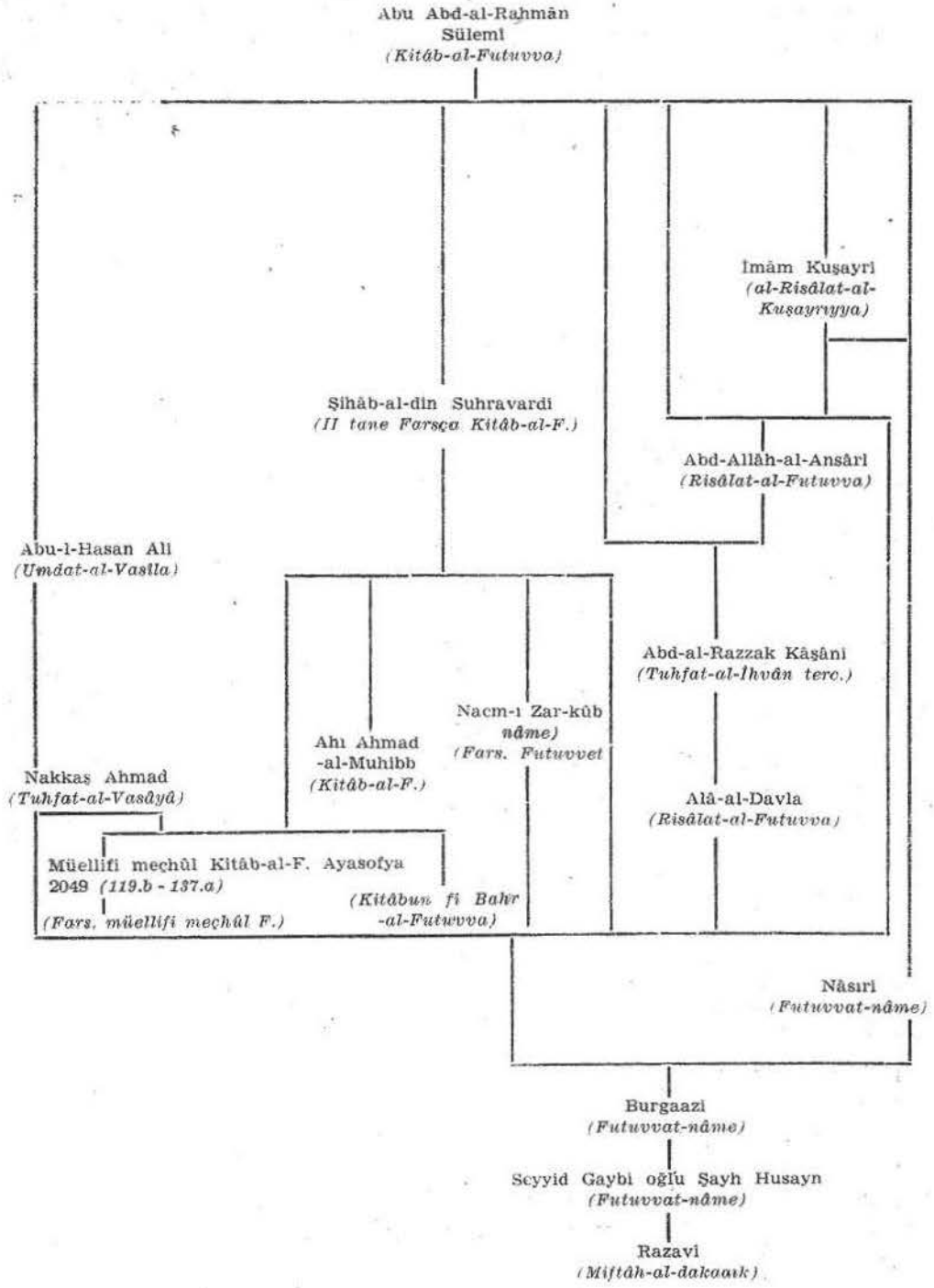
Abu Abd-al-Rahmân
Sülemî
(Kitâb-al-Futuvva)
İmâm Kuşayrî
(al-Risâlat-al-
Kuşayrıyya)
Şihâb-al-din Suhravardî
(II tane Farsça Kitâb-al-F.)
Abd-Allâh-al-Ansârî
(Risâlat-al-Futuvva)
Abu-l-Hasan Alî
(Umdat-al-Vasîla)
Abd-al-Razzak Kâşânî
(Tuhfat-al-İhvân terc.)
Nacm-ı Zar-kûb
nâme)
(Fars. Futuvvet
Ahî Ahmad
-al-Muhibb
(Kitâb-al-F.)
Nakkaş Ahmad
(Tuhfat-al-Vasâyâ)
Alâ-al-Davla
(Risâlat-al-Futuvva)
Müellifi meçhûl Kitâb-al-F. Ayasofya
2049 (119.b - 137.a)
(Fars. müellifi meçhûl F.)
(Kitâbun fi Bahr
-al-Futuvva)
Nâsırî
(Futuvvat-nâme)
Burgaazî
(Futuvvat-nâme)
Seyyid Gaybî oğlu Şayh Husayn
(Futuvvat-nâme)
Razavî
(Miftâh-al-dakaaık)

METİNLER

كتاب مرآة المروات

المؤلف علي بن الحسن بن جعدويه

رحمة الله عليه

عن علي بن ابي طالب رضي الله عنه انه قال هذا ما سأل رسول الله صلى الله عليه وسلم ربه ليلة المعراج فقال يا رب اي الاعمال افضل فقال الله عز وجل يا احمد ليس شيء افضل عندي من التوكل والرضا بما قسمت يا احمد ووجبت محبتي للمتحابين في ووجبت محبتي للمتقاطعين في ووجبت محبتي للمتواصلين في ووجبت محبتي للمتوكلين علي وليس لمحبتي علم ولا غاية ولا نهاية كلما دفعت لهم علما وضعت لهم حلما اولئك الذين نظروا الى المخلوقين بنظري اليهم ولم يرفعوا الحوائج الى الخلق بطونهم خفيفة من الحلال نعيمهم من الدنيا ذكري ومحبتي ورضائي عنهم

خطبة الكتاب

الحمد لله الذي جعل اهل العتوة اكرم الخلائق وطهر نفوسهم من اوساخ شهوات الملائق ونور مشكاة قلوبهم بمصباح الحقائق وزكى بواطنهم من الادناس بالحكم الدقائق واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له شهادة انوارها من وطئات المضايق واشهد ان محمدا عبده ورسوله الهادي الى اوضح السبل وابين الطرائق صلى الله عليه وعلى اله واصحابه خصوصا على ابي بكر الصديق التقي وعلى عمر الفاروق النقي وعلى عثمان ذي النورين الزكي وعلى علي المرتضى الوفي وعلى جميع الصحابة والتابعين لهم باحسان وبعد فيا ايها الاخوان وفقكم الله تعالى عن كيد الشيطان اعلموا ان لباس العتوة منزل من حضرة الرحمن كما نطق به كلام الملك الديان يا بني ادم قد انزلنا عليكم لباسا يواري سوآتكم وريشا ولباس التقوى ذلك خير وقد ورد الشرع بهذا ان لباس التقوى هو لباس العتوة وهو عبارة عن خمسة اشياء التي تخرج المروة واصل العتوة الصدق والتقي والامانة واداء الصلوة وترك الزنا وهو بنيان الديانة فمن حصل بها مقدار بقي بتمام الفتوة ونال جميع درجات السعداء والتقي ومن تخلف عن هذه الاحكام الخمس سلبت عنه لباس التقوى وانقطع عن مصاحبة الاخوان وحرم من مودة الخلق ووقع في غضب الملك الديان واعلم ايها الشاب الطالب ان رمت طريق علي ابن ابي طالب فامتثل ما شرطناه عليك واوفى بما بيناه لديك وداوم على اداء حقوق الاخوان باموالك ونفسك وعمل بالامر الموصوف في بالعصم واستمر براءة الخالق وعلى الرحم وقل الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله وتعالى الله وايا كم لاداء حقوق الاخوان وبراءة الرحمن انزل مسالك الجود والطغيان ورزقكم وايانا الخيرات والاحسان عن من قال في سورة الرحمن هل جزاء الاحسان الا الاحسان واستغفر الله لي ولكم ولسائر المسلمين انه هو الغفور المنان والملك الرحمن وعظم الشان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي اضفى سجاف الاحسان على بدن الانسان وخصه في عقله بالبيان ونفسه بالايمان وفضله على سايرالحيوان بسبب القرب من حضرته والتدان ادبه بآداب الشرايع وهذبه ببراهين الحكم الجوامع وكتب له في الالواح من كل شئ موعظة وحكمة واسبغ عليه نعمة ظاهرة وباطنة ورحمة فرق بين الحق والباطل وعرف المستقيم من الطايل فقال في محكم جل من قايل انا خلقنا الانسان من نطفة امشاج نبتليه فجعلناه سميعا بصيرا انا هديناه السبيل اما شاكرا واما كفورا. فرض عليه سبحانه حسن الصحبة عند ذوي الالفة والقربة والزمه بالفتوة وعلمه سلوك المروة فاداه ذلك منه حين اصدرها عنه فسامحه عند الغفلة وستر عليه عند الزلة ودنا اليه عند بعده وتودد اليه مع مجره وصده وناداه في الظلمات فاستجاب له وناجاه في الازمات فضل وناقه وجل اقله ووعده فوفى واوعده فعفا مما يحصل من مجاهرته بالعصيان ومظاهرته بالنكران وهو حليم لا يعجل على من عصاه ولا يلتم الغضب على من ابعده واقصاه فهو في الاناة وترك المكافاة على سايرالمجرحات كما قال في الآيات البينات هو الذي يسيركم في البر والبحر حتى اذا كنتم في الفلك وجرين بهم بريح طيبة وفرحوا بها جاتها ريح عاصف وجاءهم الموج من كل مكان وظنوا انهم احيط بهم دعوا الله مخلصين له الدين لين انجيتنا من هذه لنكونن من الشاكرين فلما انجيهم اذا هم يبغون في الارض بغير الحق يا ايها الناس انما بغيكم على انفسكم متاع الحيوة الدنيا ثم الينا مرجعكم فنبيكم بما كنتم تعملون فسبحانه من لطيف بعباده كريم في اصداره وايراده. احمده على ما وهب من صلاحية النفس وقربه من حظيرة القدس حتى اشرقت علينا انوار جلاله واورقت في ذاكي ارضنا اشجار معرفته فورثنا ابوة الامة عن ابائنا وتباعن العقوق لهم والانحياط بآبائنا فرغب فينا اولاد الفروع والاصول واندرجوا في طي الكمال المحصول فطابت اروماتهم وتسامت عرماتهم الى مقامات اهل الكرامات ورعايات مناصب اهل الولايات وفقلوا الطريقة وعملوا الحقيقة فهم ممن ضرب الله به المثل ممن رزقه الله رزقا حسنا فهو ينفق منه سرا وجهرا يامر بالعدل وهو على صراط مستقيم فهذه من الخصال الحميدة والافعال الرشيدة التي شرف الله تعالى بها نبيه محمدا صلى الله عليه وسلم وتلقبها منه وحيه ومن ورث سره حين استدعاه اليه لما رحل عن الدنيا ظاعنا فقذف نفسه الشريفة في يده وهي

محلله

Aliyy-ibn-al-Hasan-ibn-i Ca'dûyeh : Mir'ât-al-Muruvvât

86.b

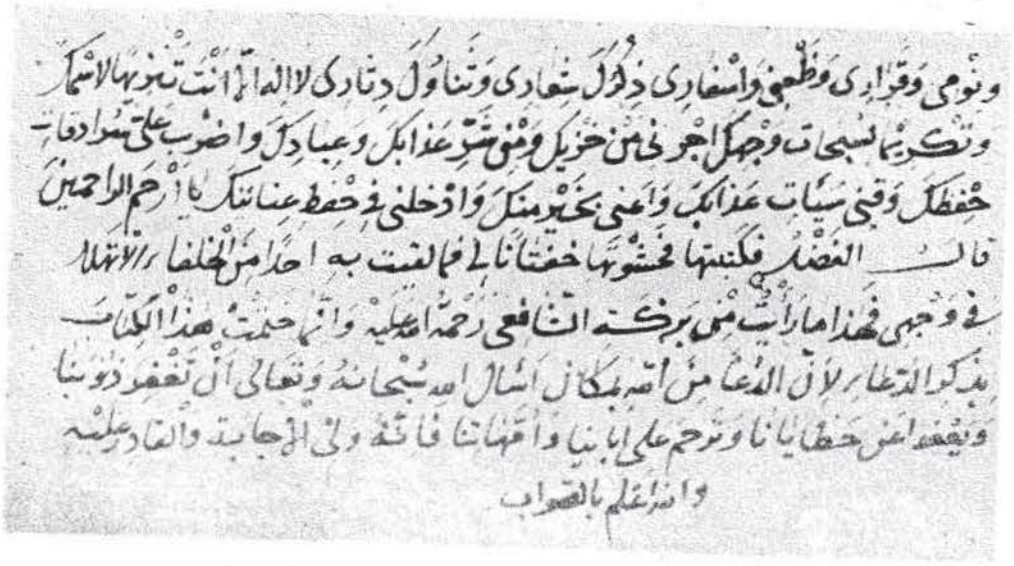

Aliyy-ibn-al-Hasan-ibn-i Ca'dûyeh : Mir'ât-al-Muruvvât

77.b

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي نور قلوب اوليائه بمكارم دقايق معارف الفتوة وطهر بواطنهم بلطايف غرايب تحف المروة وزين ناشيء سرايرهم بحقايق الرحمة والرافة وزكى نفوسهم من هوى الشهات والهها التقى والعصمة وجعل الفتوة اسلم الطرق وابينها واوضح المناهج واحجاها فمن اليها اتصلوا وبها الى الله وصلوا اولواهم في ملكوته باجنحة الانس طايرة ونفوسهم بمعرفته في عظيرة القدس جايرة ابدانهم بالسنة من تزايد الاشتياق وقلوبهم قانية من الم الفراق اشراق نهم نابهة في ميادين العشاق قد سمو فراق نحو الاشواق مستعدين الى يوم التلاق فتوا للبقاء اهل اللقاء شربوا من الفتوة صفوا الوفاء فتواضعوا منها المروة والصفا كوسهم بالانوار واسرقوا باخلاقهم الاخوار سلكوا مسالك من قد وصل وعمل دقايق وحيات الهوى فصل فكل منهم لاعذب المشارب شارب ولاهل المواهب واهب عملوا وما جهلوا بما علم الله متقابلين وفي الله متعاهدين جدوا في الفتوة فسادوا وبادراجهم واصولهم جاذوا آثارهم ظاهرة واخلاقهم طاهرة سيرتهم قدوة للمتقين وافعالهم رحمة للعالمين اخوان على سرر متقابلين لو صلوا الله حين وصلوا ووصلوا في الله وما فصلوا ان اخذوا فمن الله وان قتلوا فعلى الله وان منعوا فبتوفيق الله في الفتوة يعني سوى الله ولا قصد الا غير الله فهم الذين آمنوا بربهم فزدناهم هدى واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له شهادة عبد اتبع عباد الله يشره فسلك منهج الهدى وشهد ان محمدا عبده المصطفى ورسوله المجتبى وبيته المرتضى فهو قبلة الفتوة والبه المنتهى صلى الله عليه وعلى آله الاتقياء ما جن ليل وابلج ضياء وعلى المواقف الشريفة المقدسة النبوية المعظمة المجبرة المكرمة الطاهرة الزكية الناصر لدين الله امير المومنين ضاعف الله جلاله ومد على البسيط ظلاله ما دعى داع من البرية وسلم تسليما كثيرا

وبعد فان اخوان الفتوة كانوا تابهين وعن الحق زايغين وعلى النواطل معتمدين وبالاماني متعللين سلكوا طرق الضلالة وحادوا عن سبل الهداية تاهوا ولوا للتلبيس والابتداع والحيل والاختراع غلبت عليهم الشقاوة وتحكمت في نواطنهم الضلالة كثرت مكرهم وقلت معرفتهم وعراه جهلهم باحكام الفتوة وميلهم الى المكابرة والعناد دلة الى ان اشرف الله تعالى الفتوة وكرمها واعلا منارها وعظمها سيدنا ومولانا الشجرة

الامامية والروحة النبوة وسلالة العباسية وخليفة الربانية امام المومنين وخليفة رب العالمين الامام الناصر لدين الله امير المومنين امام المشارق وامام المغارب الامام المعظم جواده والوصلة للدين الا اباه صلى الله عليه وعلى آله وذريته فشيد بنيانها وقهد اركانها والف اخراجها وارشد طلابها واظهر انوارها واوضح برهانها فبطلت البيوت الاماشيده وبناه وتعطلت تلك المحافل الا ما اختاره واصطفاه ومولانا امير المومنين خلد الله ملكه شجرة الفتوة وقبلة الفتية وامام الرحمة فواصل واوصل واحسن واجمل وهو صلى الله عليه احق بها واهلها اذا الفتوة نزع من تلك الشجرة النبوية الطاهرة الزكية الامامية الناصرية لدين الله امير المومنين فانتشر علم الفتوة بعد ان كان مستكنا وتميز واعلم من سواه اصحاب الفتوة بعد ان كانوا فرقا فافرض العبد الفقير احمد بن الياس النقاش الخوتي على نفسه نظم هذه التذكرة وبفتحي من تاليف الجواهر والدرر والنوادر والغرر برسم رفاق سيدنا ومولانا الملك الحفيظ مالك رقاب الامم قبلة العرب والعجم الذي اظهر الحق وجعله كالعلم وشيد الدين الحنيفي بانباء السيف والقلم ملك العباد ومالك البلاد وماحي الشرك والالحاد الملك المعظم ابو الحسن علي خلد سيدنا ومولانا امير المومنين خلد الله ملكه ليكون عونا له على احكام الفتوة واعانه على الخلق باوصاف المروة شرف الله الفتوة بقاء دولته ومآثر الخافقين بوفاقه واهل عصره بنوره اعواد المنابر بخطبته فانتخبت من كتابه المسمى عمدة الوسيلة هذه التذكرة واعتمده ذكر على الايجاز والاختصار وترك التطويل والتكرار ليقرب متناوله ويسهل حفظه ويحمد درسه وتتاه تحفة الوصايا مشتملا على خمسة فصول ——— وبالله التوفيق

الفصل الاول في ذكر علامات الفتيان

الفصل الثاني في شرح شجرة الفتوة وظهورها

الفصل الثالث في ذكر شروط الفتوة

الفصل الرابع في اذن تعليم الفتوة

الفصل الخامس في ذكر نشاة الفتوة من آدم عليه السلام الى المولف رحمة الله عليه ومنوشاكر على ما اولاه من جزيل الاحسان

ومستغفرله

مستغنية عن الزيادة والنقصان ﴿ الفصل الأول ﴾ اعلموا معاشر الاخوان ان التقوى اصل ثابت وفرع
في ذكر علامات الفتيان ﴿ ثابت ومثمرة لذيذة وفكهة دقيقة ومعاني خفية بدايتها من الله ونهايتها الى
الله وهي صفة من اوصاف الله وانما اسكنها في القلوب وجعلها مطهرة للذنوب
ورمزها في لكة دقايق معاني الحقايق ليلبس ثوبها ويتصف بصفتها وسلوك طريقها
ويوكل امرها وهي درجة رفيعة عالية ومعالي فاخرة ثابتة ومقام شريف سامية
معاني طبيعة لا يجتنى ثمرها الا بعد الجهد والعناء ولا يسلك طريقها الا بعد الكد و
الحياء ولا يتصف بصفتها الا بعد الصدق والوفاء ولا يلبس ثوبها الا بعد الذل الفناء
والله تعالى ذكر الفتيان بلفظ التقوى في سبع مواضع ومدح كل احد منهم بصفة
وكرمه فمن ذكره في سورة من بعد تلك ايات قوله تعالى وقال لهم نبيهم ان
امارة العزيز تراود فتيها عن نفسه وصفها الله بالعصمة واسمى حسن اختيار النبي
صلى الله عليه وسلم على اتباع الهوى فسماه بالفتى ﴿ والثاني بعد ستين آية منها
وقال لفتيانه اجعلوا بضاعتهم ردها لكي يعلم الله منهم الامانة والديانة سماهم
الفتية ﴿ والثالث في سورة الكهف بعد خمسة آيات منها قوله تعالى اذ اوى
الفتية الى الكهف لما كملوا الايمان وطلبوا الرحمن فقالوا ربنا اوتنا من لدنك رحمة
سوادهم وصفوا باطنهم وحسن اتباعهم لنبيهم بالفتية ﴿ الرابع بعد ثمانية آيات
منها قال انهم فتية آمنوا بربهم وزدناهم هدى ﴿ الخامس من بعد ثمانية وخمسين آية
منها قوله عز وجل اذ قال موسى لفتيه حصنه لما بحسن السيرة وحفظ المودة فسماه فتاه
الثامن مع ستين آية منها قوله عز وجل قال لفتيه آتنا غدائنا لقد لقينا من سفرنا هذا نصبا
وحسن الادب فلله بالنبي ﴿ التاسع في سورة الانبياء بعد ثمانية وخمسين آية قال
فتى يذكرهم يقال له ابرهيم لما منح الله خليله بالحلم والوفاء والصدق والنقى فسماه وهذا قال عليه
انا النبي ابن النبي هو الفتى فابو النقى ابو الذبح والدين الصحيح والوجه الصبيح محمد الدين
وابو المسلمين وامام العالمين الذي سما المسلمين الذي كمل الايمان واقوى ودعى في الميدان
المكي عليا الرحمن ﴿ واخو التقوى ابو الحسين وصاحب التقين والمتصدق بالصدقين
والمشرف بالشرفين الذي اباد الكفار وارضى الجبار واكرم الجار وانقذ احباءه من النار بالطعن

الخيل وزوج البتول وابن عم الرسول الضارب بالسيف والمكرم للضيف والصيام في
الصيف ذو الوجه الحسني والوعد الوفي الذي قال في حقه وترصد بلدحه سيد
الانبيا فقال صلى الله عليه وسلم مباهيا به على غيره لا سيف الا ذو الفقار ولا فتى الا
علي وقد ذكرهم الممتحن الذين قدموا في المنشط افاويل كثيرة في التقوى يطول شرحها
واعلموا ان الاحجار التقوى مستحب من الشريعة ومذهبها داخل في الحقيقة
احكامها متعلق بالفراسة ومذهبها راجع الى السياسة يرجع اليها ذوو الالباب
ويتعلق بها اهل الاداب فينبغي للفتيان ان ينظروا بالفراسة ويتمسكوا بالسياسة
فالفتى من كان شديدا في اخلاقه وصادقا في وعده ظاهرا في سراويله منصفا
في احكامه لا يخون من خانه ولا يكون صاحب وجهين ولا ذو لسانين يتقي
الثلث ويفتح الثلث يتنزه عنه من المحارم ويمتنع فيه عن المآثم ويده عن المظالم
ويفتح بابه للطارق من الضيفان وكيسه لذوي الحاجة من الاخوان وطبقه
لكل جيعان اخواني اياكم من الثلث الكذب والحرص والطمع فالكذب افة
التقوى والحرص آفة الراحة والطمع يذل الفتى ويظهر من عيوبه ما يخفى والفتى
من حسنت سيرته ودام على صلواته واذا زكوته وبر والداه اكرم جاره وابذل
نواله وهذبه فعاله وصدق في اقواله وطاب اخبر في اعماله كتام الحافظ
العهد راعي الود يعاطل الصدق والصفا يجتنب الكذب والريا لازم الحلال صافيا للوصال
تارك الحرام محصنا للاثام يصل من قطعه ويعطي من حرمه ويعفو عمن ظلمه ويحسن
الى من اساء اليه لازم الشريعة داخل في الحقيقة مؤدي حقوق اخوانه مساعيا
لجيرانه مبرا باحسانه يسأل عن البعيد منهم ويزور القريب ويعود المريض ويساوي
فيهم المحتاج يعاملهم بالحياء والعفاف والبقي يوقر الكبير ويرحم الصغير يكشف
العاثر عن نفسه وينشوه على غيره واعلموا ان الفتى يلزمه شروط شتا لان
التقوى لباس فاخر وتحوز اخر علم طامر وطريق عزيز فينبغي للفتى ان يكون شاكرا
الخلايق قاطع للعلايق يمتثل بالحقايق يغط طرفه ويصون فرجه ويحسن خلقه
ويطيع ربه يغني بالسلام ويقل الكلام ويقطع الطعام ويصلي بالليل والناس نيام
فاني اتيت بهذه الاوصاف الذي ذكرناه والمعاني الذي رمزناه بعد الكسب
من

من الحلال وبذل المال وصلاح الاعمال قول من اليه الآمال والمنزه عن ذات الاشكال لن تنالوا البر حتى تنفقوا مما تحبون خشوع زمرة الغيبان واستوجب من الله الغفران والخلود في الجنان والنجاة من النار ان لتوليه تعالى حل جزاء الاحسان **واعلموا** ان القباس الذي اشتمل الناس من الاعاظم المجتهد والبطل الكرار فلمها جرين والانصاد على بن ابي طالب اسد الجبار هو منزل علينا من رب العالمين من به على نبينا وابينا آدم حيث هبط من الجنة في الارض هو وعدوه ابليس عليه ما يستحق فمن اتبع فعوته ابيه آدم كان من الغاوين ومن سلك سبيل عدوه ابليس كان من الهالكين قال الله تعالى وهو اصدق القائلين ولا تتبعوا خطوات الشيطان انه لكم عدو مبين **اعلموا** ارشدكم الله ان هذا القباس هو عليكم شاهد يوم الدين فائق الله تعالى ان لبسه موضحين والدليل على ان لباس التقوى منزل علينا من السماء قول الملك المتعال يا بني آدم قد انزلنا عليكم لباسا يواري سوآتكم وريشا ولباس التقوى ذلك خير واللباس الذي يواري السوآة هو العيص وما شاكل ذلك والرياش المراد به ما ورد الشرع بحله و لباس التقوى هو لباس التقوة وهو عبارة عن خمسة اشياء عن الصدق والامانة والتقى و اداء الصلوة وترك الزنى فمن حظي به اعني اللباس فقد ارتقى مقام العلى فهو في الشرف بمنزلة موكدة وذي التقوة فريضة واجبة وهو اصل التقوة بيان الاخوة وشجرة المروة فمن تخالف هذه الاحكام الخمس سلب منه لباس الغيبان وانقطع من مصاحبة الاخوان وحرم مودة الخلان وصار والياً صحيين له اخوان ووقع في غضب الرحمن ۔ **مقدمة**

اعلموا ان طالبها عالي النسب والسالم فيها على وجل وسالكها على خطر فان قدرتم على امتثال ما شرطنا عليكم والوفاء بما بيناه لديكم واديتم حقوق اخوانكم بما وهبكم وانسكم فاجمعوا لهم نسكوا بالامر الموصوفين بالعصم واستعينوا لخالق الخلق ومجرى القلم وقولوا بما جمعكم الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله فيما ذكرناه كفاية لمن امتثل اوامرها واجتنب عن نواهيها فتفكروا وتذكروا شجرة وصورتها ومن بعض شروط الغيبان ما على العين قرة وبغير القلب مسرة فاستمدوا بذلك الى مناه الله تعالى **اعلموا** ارشدكم الله ان شجرة الغفران يعني شجرة التقوة اصلها ثابت وفرعها في السماء ومن تمسك بها صار من الناجين

ومن تخلف عنها فهو من الهالكين ومن وفاها كان من الفائزين لان هذه شجرة ثابتة على الصدق والامانة والتقى وترك الزنا واداء الصلوة وصاحبها حائز الاسلام وموعبا وعض لباس التقوة عليها بنى الكرم والمروة وسما عصمة في الدنيا ونجاة في العقبى ومن تخلف عنها حرم التقوة وتعدى عن لباس المروة وفقد لذة الاخوة ان قال وحد الله هذا الايمان على هذا الاحكام الخمس وهم الصدق والامانة والتقى واداء الصلوات وترك الزنا فالصدق يلي الى اللسان ويتبعه الذكر وهو محسوس الذوق والامانة يلي الى الروح ويتبعها الكلام وهو محسوس الشم والتقى يلي الى القلب ويتبعه العقل وهو محسوس البصر والصلوة يلي الى الجوارح ويتبعها الحركات وهو محسوس اللمس وترك الزنا يلي الى النفس ويتبعه الارادات وهو محسوس الشم وهذا هذه الاحكام الخمس على الروح والعقل فاللسان منابع الجوارح والنفس تابعة للروح والقلب والعقل صورة واحدة وانما اعني بالقلب عن الصفة برة وانما اعني به عن المعنى الموجود في دقايق وهيهات حق الحق الذي هو داخل الصدر وفيه نور الهداية ولا تكمل انسانية الانسان الا بثلاث روح الروحانية وهي النفس المطمئنة وروح النفسانية وهي النفس اللوامة وروح الحيوانية وهي النفس الامارة والعقل على شكل عقل مدرك كلية الاشياء على ماهيتها لقوله تعالى الامر كان له قلب اي عقل و الثاني عقل الناصر لماهية المحسوسات على ذواتها لقوله تعالى انها لا تعمى الابصار ولكن تعمى القلوب التي في الصدور والحس له بابه كثير واصل شجرة التقوة نابتة من الصدق والامانة والتقى والكرم والمروة والمجاهدة وهو وصف للايمان فمن كان خاليا من هذه الاوصاف فانه يرى منه **واعلموا** رحكم الله ان هذه الشجرة نابتة في اصل الضمائر وساقها التقوة الى التوالي وفروعها متصل بنور الجلال اغصانها الصدق والتقى والايمان والهدى ورقها الاحسان والحياء ووردها التوحيد والصفا وثمرها المعرفة والبهاء والرحمة والرافة تجري من ينبوع المشية والقدرة وقلب التقى تحتها على سرائر الصفا ينظر عليه العطاء من خزائن العلى متنوع الرسع شوق الوصال واللقاء يعرق الصدق ورعد الوفا ثم يرسل عليها نسيم الرطوبة من انوار الازلية من خزائن النهاية لتعم له الشرف التقوة ويتم به العناية والمروة واقفى تحت تلك الشجرة ساكن ينزل عليه المعونة من رب العالمين فاذا طال به المقام تحتها ودام جولان النعيم حولها صاح من سرور نسيم الاحزاب

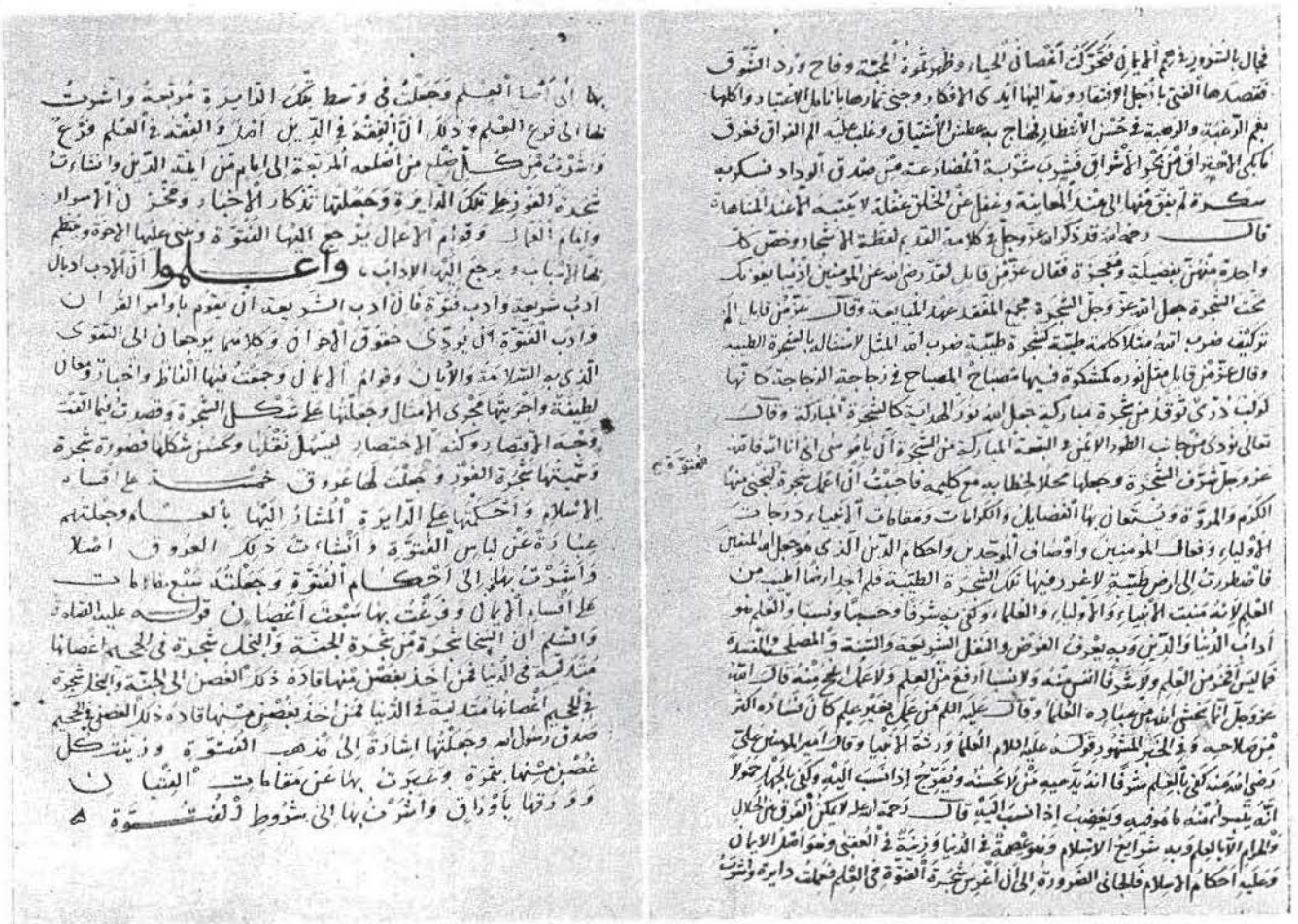

111.b 111.a

Ahmed-ibn-i İlyâs-al-Nakkaş-al-Hartburti : Tuhfat-al-Vasâyâ

112.a

Ahmed-ibn-i İlyâs-al-Nakkaş-al-Hartburtî : Tuhfat-al-Vasâyâ

وفي انشاء شجرة النور على السبعيات سبع وسبع من سبع دليل لان الله تعالى خلق ايام
الاسابيع سبع وخلق الانسان من سبع آدم فانه من سبع وخلق هو فانا سموات السبع وخلق ارضنا
من تحتنا ارضين سبع واعطى النبي صلى الله عليه وسلم من المثاني سبع ونهى ذكاته العظيم في
نكاح المؤمنين عن سبع وسم الماوردي في كتابه على سبع وطاف رسول الله صلى الله عليه وسلم
بالكعبة سبع ومن الصفا والمروة سبع ورمى الجمار سبع وجعل الله عز وجل ليلة القدر التي هي
خير من الف شهر في سبع الاواخر من شهر رمضان وجعل الابواب على اقسام سبع ومثل الله تعالى
اضاعف الحسنات بسبع وجعل على يوسف الصديق عليه السلام متبد السبع واصحاب الكهف
سبع ٥ واعلموا ان شجرة النور قد فرعت سبعة اغصان وقد صار رفعت
هولاكو خلد الله ملكه سبع بيوت وقد نقدم ذكرهم والله اعلم على التمام والاكمل فالقدم
السبعة المذكورين هم ائمة النور والمهديين لطرق النجاح والمروة يرجعها الى الامام
المرتضى وابن عم المصطفى وابي السبطين الرضا والحسن المقتول بكربلا صاحب الحوض واللوا
امير المؤمنين علي ابن ابي طالب رضي الله عنه وقد علمت في اصل الشجرة التي عنونت بها على اكمل
الفتوة باخوا الحرف من اسم المقام مثل الفاء من الصدق والالف من الصفا والنون هما
من الامانة والقاف والياء من التقى والميم من الكرم والهاء من المروة والالف من الحياء
من هوامات شجرة النور فاني بعد هذا اذكر شروط الفتوة مختصرا ومن جزا ان
شاء الله تعالى

الفصل الثالث

في ذكر شروط الفتوة اخواني
وفقكم الله لاداء حقوق الاخوان وهداكم لترك مسالك الطغيان ورزقكم فعل الخيرات
والاحسان وشرح قلوبكم بنور الايمان وطهرها من كدر العصيان ورعاكم
وحرسكم من فتنة آخر الزمان واعانكم على وصية الاخوان ونشكر الله تعالى على ما اولانا
من الاحسان ونستغفره من الزيادة والنقصان ونستعين به على اختلاف الزمان
وتداول الحدثان ومظهر العجائب والحدثان فالواجب عليك ان ترد شرع
الفتوة ويلبس ثوب المروة ويخلق بخلق الفتوة ويتصف بالحسن السيرة ويتحلى
باطنه بصفو المودة ويقف في مواقف الفتوة فمن شروطها حسن الظن بالله تعالى والخوف
منه والرجاء لقوله عليه السلام المؤمن بين الخوف والرجا وقال عليه السلام مخبرا عن الله
انا عند حسن ظن عبدي ان ظن بي خيرا كنت له خيرا وان ظن بي شرا كنت له كما ظن

وقال

وقال لقمان لابنه يا بني ارجو الله رجاء لا يجرئك على المعصية الله خوفا لا يوئسك من رحمته ومن
شروطها اقام الصلوة وهي افرض من كل فريضة واصل كل عبادة قال الله تعالى ان
الصلوة كانت على المؤمنين كتابا موقوتا اي فرضا موقتا وقال تعالى ان الصلوة
تنهى عن الفحشاء والمنكر وقد هدد الله عز وجل لنا بترك الصلوة بالويل والثبور
فقال فويل للمصلين الذين هم عن صلوتهم ساهون وفي الخبر عن النبي صلى الله عليه وسلم
انه قال بين المؤمن والكافر الصلوة فمن ترك الصلوة فهو كافر بالله وقد اختلفوا
ايهما الدين في تارك الصلوة ومنهم من اثبت اسلامه وقد تقدم شرح ذلك في الاصل
ومن شروطها الحياء قال عليه السلام الحياء شعبة من الايمان وقال عليه السلام الحياء
خير كله وقال بعض الحكماء من كساه الحياء ثوبا سترت العيون عيبه وقيل لابنه
ارسطاطاليس احسن في المرائر قال الجمرة التي تخلو وجهها من الحياء وقال
بعضهم الحياء خير وان قارنه الحرمان ومن شروط الفتوة ترك الدنايا من جميعها
وعلايقها قال الله تعالى لنبيه عليه السلام قل متاع الدنيا قليل والآخرة خير لمن
اتقى وفي الخبر المرفوع الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر وقال عليه السلام الدنيا ساعة
فجعلها طاعة وقال بعضهم خير الدنيا حسرة وشرها الندامة وقال
يحيى بن معاذ الدنيا جزر الشيطان فمن شرب منها سكر ولم يفق الا في عسكر الموتى
نادما خاسرا ومن شروطها مخالفة هوى النفس فيما نهى الله عنه والرغبة في طاعته
قال الله تعالى وهو صادق القائلين واما من خاف مقام ربه ونهى النفس
عن الهوى فان الجنة هي المأوى وقال تعالى قد افلح من زكيها وقد خاب من دسيها وقال
امير المؤمنين علي بن ابي طالب رضي الله عنه في خلاف النفس رشدها وفي كتاب الفلايد
من قوى على نفسه نهاها في الفتوة ومن صبر على شهوته بالغ في المروة

واعلموا

رحمكم الله ان عدو النفس الشهوة وعدو الروح المنية وعدو
العقل الحيرة وعدو المعرفة الغفلة وعدو القلب الغفلة وعدو السر الالتفات
الى غير الله تعالى فجهاد مع النفس للنابس وجهاد الروح للخائفين وجهاد
العقل للراجين وجهاد المعرفة للعارفين وجهاد القلب للمحبين وجهاد السر
للصادقين وجهاد الكل للمنيبين فالنائب مقتول بسيف الرغبة والوجهة مطروح

على باب التواضع والخائف مقتول بسيف التأوه مطروح على باب الوعيد والراجي
مقتول بسيف الكرم والحليم مطروح على باب الرضى والوعد والعارف مقتول بسيف
التعظيم والهيبة مطروح على باب المنة والمحب مقتول بسيف الشوق والفكرة
مطروح على باب الكرامة والصديق مقتول بسيف المراقبة مطروح على باب المشاهدة
وأما العاصي فاسير النفس والهوى محبوس في حبس الحرص والمنى مقيد بقيد الجهل والغبي
فسأل الله تعالى ان يعطنا من زهدة الغافلين ومن شروطها اكتساب الحلال
قال الله تعالى يا ايها الرسل كلوا من الطيبات واعملوا صالحا قال عباس رضي الله عنه
وهو ترجمان القرآن الطيبات في كتاب الله تعالى هو الحلال وقال النبي عليه السلام اطيب ما اكل
المرء من كسب يده وقال لقمن الحكيم لابنه وهو يعظه يا بني استغن بالكسب الحلال عن
الفقر فانه ما افقر احدا الا اصاب بعد الله خصال في دينه وضعف في عقله وذهاب مروته
واعظم من هذه الثلث استخفاف الناس به وفي كتاب القلايد نها اشار به
مناسأف الفقر هو موت الاصغر ومسلة الناس هو عاد الاكبر
ومن شروطها الايثار على المحتاجين من الاخوان والرفق بهم والمواساة لهم ولو بكلمة
طيبة وقد مدح الله تعالى المؤثرون فقال عز من قائل ويؤثرون على انفسهم ولو كان
بهم خصاصة وفي الخبر المروح لاخير في صحبة من لا يرى لك من الحق مثل الذي يرى له
وفي كتاب اليواقيت عن بعض الحكماء انه قال الجود غاية الزهد والزهد غاية الجود
وقال بعض السلف لو كان سخا يشبه الربوبية لقلت الجود وقال عليه السلام سادة
الناس في الدنيا الاسخياء وفي الآخرة الاتقياء وفي كتاب القلايد
المواساة افضل الاعمال وللدارات اجل الخصال قال رحمه الله من كمال القوة
الايفاء على الاخوان والرفق بهم يؤدي اليهم ما استقرضوه ولا يسالي بهم عاوده ام برده
لان المسح والاوداح دون الاخوان فكيف يستوجبوا الخوان وقال بعضهم شعر

وانى لاستحيي من الله ان يرى ... بعين اتساعا والصديق مضيق
وتمل مواساة الاخلاء بالذي ... تحيط يدي ظلما لهم والعقوق

ومن شروطها الامر بالمعروف والنهي عن المنكر وهما واجبان على كل مسلم ومسلمة
وقد اوصانا الله تعالى بالخير حيث نسبنا اليه ومدحنا عليه فقال عز من قائل والآمرون

بالمعروف والناهون عن المنكر والحافظون لحدود الله وبشر المؤمنين والجنة لابرون
ذلك واحتج بقوله تعالى لا يضركم من ضل اذا اهتديتم هذا من قبل سعادتهم وضلالتهم لان الآية
في معنى الضرة وبه نقول ان المضرة معصية العاصي لا تعدل عنه لقوله تعالى ولا تزر وازرة
وزر اخرى وانما وجوب الامر بالمعروف والنهي عن المنكر بآية اخرى وهو قوله
تعالى كنتم خير امة اخرجت للناس تامرون بالمعروف وتنهون عن المنكر وفي الخبر
المرفوع من لم يوقر كبيرا ويرحم صغيرا او يامر بالمعروف وينهى عن المنكر فليس مني
قال رحمه الله ينقسم الامر بالمعروف والنهي عن المنكر على اربعة اقسام امر بالجنة
وهو الاولى الذين خصهم الله باسهم البواطن وامر بالسان وهو العلماء الذين بهم
اعلام الاسلام والامر باليد وهو الملوك والولاة الذين هم ظل الله في ارضه والامر
بالقلب وهو لعامة المسلمين الذين بهم معتبرين قال رحمه الله قد ذكرنا
من بعض شروط الفتيان فاقد وفقنا الله مسددا لما هو خير هذه الآداب والاخبار والحكم
والآثار ونعتدي بعد هذا ان شاء الله تعالى بذكر اداب الغيب ولكون كتابنا
مشتملا على اوصاف الفتيان وشروطهم واحكامهم

الفصل الرابع

في اداب الغيب قال رحمه الله يجب على الغيب ان يكون نظيفا عفيفا قانعا راعيا
الاخوان وحافظا عهود الفتيان وناهيهم عن الطغيان والظلم والعدوان سيدا داعيهم
وكلهم اسوارهم يشبع جياعهم ولا يرى مساويهم يظن فيهم ظن الخير ويحسن في عشرتهم الخلق
يوجب حرمتهم على نفسه ويرعاها قربة الى ربه ليجاوزها عند حلوله في رمسه يتجنب
عن محارمهم ولا يتوصد لملاهيهم ويكون عارفا باحكام الفتوة ومذهبها وفرائضها
وسننها ومن يصلح للفتوة ومن لا يصلح لها وقد تقدم الشرح في كتاب الاصل على التمام
والكمال فمن فرائضها في الدسكرة الاستعفاف عند اخذ الشربة والتسلم قبل الشرب و
تسمية الكثير والتوسل قبل النفي واخذ الشدة عند التكنية والوضوء قبل الدخول في
مجمع الدسكرة والصمت عند المداعبة ومن سننها القسمة عند الاخذ الى الجدة والسلام ثلثا
والسكوت عند الشرب والاغتسال عند الاحرام واعلموا ان لباس الفتوة افخر لباس واهلها
خير الناس لانها ملتبسة الله تعالى على التوحيد والصفاء مع معاهدة الرسول
على اتباعه والوفاء ومراضعة الاخوان على الصدق والتقى وهل الشرف من هذا مقاما

واعلم ايضا موجب على الفتيان ان لا يقف في هذا المواقف الا على طهارة فاذا
الذي اعتمد هذا المذهب وكل من هو من اهل الفضيلة لا زالوا مراد الله تعالى متبع لسنة رسوله عليه السلام
وان كان من اعوان السلطان فايد سيف فتوته ثابتة لانه من اعوان الدين ومساعد
المسلمين الا عشرة نفر لقوله عليه السلام عشرة اصناف من امتي لا يدخلون الجنة الامن تاب
عنه فقد تقدم الشرح في الاصل فاما الذي يجوز شده ولا يجوز تكفيته فالصبي الذي
لم يحتلم لا ينبغي حتى يتلحى ويجوز شده والعبد لا يلبس الا بعد العتق ولا يجوز شده الا باذن
مولاه وكل من فسقه الشرع يجوز شده لاسلامه ولا يجوز تكفيته لفسقه ويكون شده
على نية رجاء التوبة والعود الى الطاعة واما المصلي ولا يصح فتوته اصلا وراسا ولا
ذو عاهة ولا فتوة للاشقر الازرق الاعمش بالجبر المروي عن النبي صلى الله عليه وسلم
ولا فتوة من يتقي الى بدعة ولا فتوة للطبيب ولا للحائك ولا للحجام ولا للاصبغ ولا
في مذهب الفتوة عند مشايخنا المحققين الذين يحكم الله تعالى بمعرفة دقايق معاني الفتوة
قال رحمه الله آداب النقيب في الدسكرة بان يقف امام الفتيان ويستعيذ بالله من
الشيطان الرجيم ويسم الله الرحمن الرحيم ثم يخطب خطبة لطيفة العنوان ويتبع الخطبة
بسبع ايات من القرآن وقد اختارت له هذه السبع من سوره بني اسرائيل بعد احد
وثلثين اية وهو قوله تعالى ولا تقربوا الزنا انه كان فاحشة ومقتا وساء سبيلا
ولا تقتلوا النفس التي حرم الله الا بالحق الآية ولا تقربوا مال اليتيم الا بالتي هي احسن الآية
واوفوا بالعهد ان العهد كان مسئولا واوفوا الكيل اذا كلتم الآية ولا تقف ما ليس
لك علم الآية ولا تمش في الارض مرحا الآية ونسم الى قوله تعالى لا تجعل مع الله الها آخر ثم
يذكر النبي صلى الله عليه وسلم ويذكر امير المومنين وخليفة رب العالمين ويثني عليه ويذكر
ملك الناس يدي قد عقد فيها الدسكرة ويدعو الله بالصلاح والسداد لان الله تعالى
قرن طاعته وطاعة رسوله عليه السلام بطاعة السلطان فقال تعالى اطيعوا الله واطيعوا الرسول
واولي الامر منكم وقال عليه السلام السلطان ظل الله في الارض وقال ما رأى المسلمون حسنا فهو عند الله حسن
عباده ولو كانت لي دعوة مستجابة لدعوت السلطان ان دعوتي لنفسي لا تنفع لغيري
لان الخلق يعتبرون بعد له وصلاحه ثم ياخذ النقيب الملي بيده اليمنى والشوشه بيده
اليسرى ويقول ان الله تعالى جعل الماء طهورا والملح مصلحا فقال عز من قايل هذا عذب فرات
وهذا

114.b

وهذا اجاج وجعلها عمدا وذمة وميثاقا فلعن الله ناقض عهده ويقلب الملح في الماء
وقت الطلب من جانب الايسر ويقول اعلموا ايها السادة الحاضرين ان هذا الطالب الراغب
قد قصدكم في شده الفتوة الذي يلي الى اخيه ويتوسل اليكم باسم اعظم ان تسالوا الشيخ
فلان او يقول المعلم فلان ان يقبله اخا ورفيقا تم شده النقيب ثابتة عن المطلوب
ويسقيه مقنعا غير داخل وان كان الطالب مشدودا وقد طلب التكفية فيقول
اعلموا معاشر الفتيان ان هذا الطالب الراغب اتى بين جماعة من الفتيان ووقف
بينهم موقف السايل اللهفان وخطب لفلان طالبا لصدقه وفتوته راجيا تعاليه
ومروته وتوسل اليهم بالله الواحد القهار العظيم الغفار بخايبة الراجين وبالمخفي
الصدور عليهم ان تسالوا صادق المقال جميل الفعال باذل النوال الشيخ فلان بقبله
اخا ورفيقا فزا والجماعة الله اهل لذلك فاجابوا الى ذلك وبسال المطلوب الى السيل
بعد ان نظروه بالفراسة وعلموه السياسة فاعطاه الشد الذي يلي الحلق وتركه
بالشد رجاء ليستحقوا فيه امكانا فلما علم خبره وبقي محبوه شاهد فيه اهلية
ورامنه الوديعة نظر الى المصالح ان يلجمه الفتيان مخافة من حوادث الزمان
ثم ياخذ النقيب الشد من الطالب ويقول قد اخذنا ما كان لما عنده من حق فمن كان
له فيه الكلام فليتكلم قبل التكفية لان التوكيلة اقرار والطس بعد التركية
انكار والاقرار تبطل الانكار والانكار لا يصح بعد الاقرار والشروع ورد بعد
من كان له كلام فليتكلم قال رحمه الله اخذ الشد من المشدود في حال التكفية
واجب يعني وذلك ان المشدود موسوم بسمة الفتوة فاذا امر ضه النقيب على جماعة
الفتيان لم يبق لهم محل الكلام فيه لانه قد اوسم بوسم الفتوة والفتى لا يطعن في فتى
فاخذ الشد عند التكفية من المشدود لخروجه من دايرة الفتيان وبقي موقوفا الحال
الكلام فيه وقد اختلف مشايخنا في الشد وقد تقدم شرح ذلك في الاصل ثم يلقن النقيب
الطالب وتقول ايها الطالب الراغب افهمت اي شي طلبت ولاي عود سي تخطب ويجيب
عليك ان تكون لكبير كل صاحب موافق ولا تكن ذو وجهين كالمنافق فالصاحب للصاحب خير
من توجد عند الحقايق وليبذل نفسه وماله لكل المرافق كما بذل الخليل نفسه في طاعة
الرحمن وماله للضيفان وجسده للنيران وولده للقربان فمدحه الله وقبله بالقبول

115.a

في محل تنزيل. واظهر من دموعه الملح ليكون اناضافة باقية مع الزمان محل احواله
ان جهل وذكر سوءة ان استدل وترد غيبته ان غاب عقل وتصله ان متعلل
او تصرك واياك ثم اياك ان يزال الله تعالى حيث نهاك لقد يوسف الصديق
عن امرأة العزيز نفسه اخبارا على اتباع الهوى سخطه وحسه لقبه الله تعالى بالفتى
ثم يا ثبت النسب الى المطلوب وبقول يحب عليك ايها السيد المطلوب شرحا في
صاحبا من العيوب والنقاوة زعن الزلات والعصوم الذنوب ويكون له اكرم
صاحب وخير مصحوب تساعد على السيادة والرجاء الزيادة والمطلوب ان طلب
رفدك تر فده وان مال عن الحق قومته والى اوضح الطرق ارشدته النسب
في التلمية الا ان يكون قديما وكل قاد النبس لباس التقوى نقله النسب من جانبه الاب
الى جانبه الام ويتعقد وسمي كل الشعبة شريبة المعاهدة ثم يسمى الجماعة والمكنى
بنهم ويسمى هذه الشعبة شوبة المواضعة وقد تقدم شرحه في الاصل ويضرب
النسيب بعد الجماعة لقوله عليه السلام سابق القوم آخرهم شربا فهذه الاداب النسب
على الايجاز والاختصار قال رحمه الله سنبتدي بعد هذا ان شاء الله تعالى
بذكر فصل انساب الفتوة مجموعة مولفة من كتب العلماء من اهل النواريخ بعد الوسع
والطاقة

الفصل الخامس في نسبة الفتوة

من ابو البشر آدم عليه السلام وعلى سائر الانبياء وعلينا افضل الصلوة والسلام عليه وعليهم
اجمعين الا ان التحفة بالعبد الفقير هو لقبها قال رحمه الله ان رأيت
جماعة من يدعون معرفة انساب الفتوة من النبي عليه السلام الى اجداده الى آدم عليه السلام
ودليل لعدم معرفتهم بعلم احكام الفتوة وجهلهم بانسابها حيث يجعلون نسب الفتوة
هذا غير جايز عندي لاطلاعي على حقيقتها وعلى بعوفتها وقد مذهب الفتوة قاعدة
مستمرة مصطلح عليها ان فتوة الابن لا تصح اذا كانت من الاب وقد تقدم شرح
هذا المعنى في الاصل فوجب علي ان اذكر نسبة النبي صلى الله عليه وسلم من الابوة على الحقيقة
مع ان ذكر ي هذا غير محتاج الى ايراده اذكره وانا غرضي في ذكر كل يعني الاخوان انني
لم اذكر ما اذكره عن جهل لنسبته الشريفة واخلاقه الطاهرة وسيرته العفيفة صلى الله
عليه وسلم فلهذا المعنى ذكرته نسبة من الطرفين ونسبته من الابوة صلى الله عليه وسلم ابو القسم محمد بن عبد

بن

بن عبد المطلب بن هاشم بن مناف بن قصي بن كلاب بن مرة بن كعب بن لوي بن غالب بن فهر بن مالك بن النضر بن كنانة
بن خزيمة بن مدركة بن الياس بن نزار بن معد بن عدنان بن ادد بن اليسع بن سلمان ويقال سلامان بن الليث بن حمادة
بن قيذار بن اسحاق بن ابراهيم الخليل خليل الرحمن وبين ابي عليه السلام وبين ابراهيم الخليل ثمانية وعشرون جدا
منهم احد وعشرون من العرب وسبعة من غير العرب وخليل الرحمن بن آزر بن تادح بن ناخور بن
شارخ وهو اشوع بن ارعوى بن فالخ بن عابر بن شلخ بن ارفخشد بن سام بن نوح عليه السلام
بن ملك بن متوشلخ وهو اخنوخ بن مارد بن بابيل بن قينان بن انوش وهو ادريس عليه السلام
بن انوش وهو شيث عليه السلام بن آدم عليه السلام وآدم عليه السلام بن التراب فهذه نسبة من الابوة عليه السلام
وامه صلى الله عليه وسلم كانت من العرب انهما المنسة بنت وهب بن عبد المناف وكان النبي صلى الله عليه وسلم
من الاعمام تسعة حارث وزبير وحجل ومقوم وابو لهب وابو طالب والعباس وحمزة وغن
العمات ستة ليلى وبيضا وبرة وعاتكة وصفية واروى وامزلفات ستة منهن تلفت
اسمين هما لمكة بنت وقاص ام وهب وكان صلى الله عليه وسلم يفخر ويقول انا ابن العواتك وتلك
منهن اجمعين فاطمة بنت سعيد ام فتى وفاطمة بنت عمرو ام اسد وفاطمة بنت اسد ام علي
بن ابي طالب رضي الله عنه وكان لابيه عليه السلام ثمانية اولاد اربعة ذكور واربعة اناث فالاربعة الذكور
اولهم قاسم والثاني عبد الله والثالث الطيب والرابع ابرهيم الثلثة من خديجة الكبرى
رضي الله عنها والرابع من مارية القبطية واما الاناث فاولهن فاطمة والثاني زينب والثالث
رقية والرابع ام كلثوم وكلهن من خديجة الكبرى رضي الله عنها وكان لرسول الله صلى الله عليه وسلم خمسة
عشر زوجة كلهن من قريش فاولهن خديجة بنت خويلد وسودة بنت زمعة وحفصة
بنت امير المؤمنين عمر بن الخطاب رضي الله عنه وزينب بنت خزيمة وام سلمة بنت امية المخزومي وزينب
بنت جحش وجويرية بنت الحارث وعايشة بنت الصديق رضي الله عنه وصفية بنت حي اخطب
وميمونة بنت الحارث وبنت حزمة وعمرة بنت زيد وكان لرسول الله صلى الله عليه وسلم من السلاح تلك
ذرديات الواحدة زرديه داود عليه السلام الذي كان يلبسها في حرب جالوت حاها جبريل عليه السلام
يوم بدر وتلك سيوف منها ذو الفقار الذي وهبه لامير المؤمنين علي رضوان الله عليه يوم
فتاه وكان له مقرعة وحربة وقضيبا ومنطقة باطراف فضة وتلك افراس وجبة نشاب
كان يلبسها كافور ومغفر كان اسمه يسبوع ومن الجبل ستة اسم احدهم ورد وتحف وطرق وازار
وكسب والذلذل وبغل اسمها يرضى وحمار اسمه يفير وتلك نوق غضبا وحرعا وفضول

117.a 116.b

Ahmed-inb-i İlyâs-al-Nakkaş-al-Hartburti : Tuhfat-al-Vasâyâ

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي ابدع صنايف الحلم وخول سوابغ النعم
وصلواته على ناسخ كل ملة وفاتح كل قفله وعلى
آله خيار الورى ومنار الهدى وبعد فليعلم
ان هذا الماء والملح لم يختارا دون غيرهما عبثا و
لاختصاهما دراً ان الحكماء لا يصنعون شيئا
لغير فايدة وذلك لان الماء به حيوة كل
شيء بعد هلاكه والملح فيه صلاح كل
شيء بعد فساده والتخمة والالتباء من كل واحد
منهما موديان الى ضرر فلما اختلطا صلحت بينهما معا
دلته على الذوق اطفاء في المعنى فاعتدلت
باعتدال الامرجة فانتجت بعادلتها اتفاق
الامزاج وايتلاف الارواح وصفاء المودة و
بقاء الاخوة فحسنت حينيذ اخلاقهم واجتمعت
في طلب الخير اداهم واطفا الماء حرارة الحقد
والغل واصلح الملح ما في القلب من الغضب و
الهياج وقال الله تبارك وتعالى هذا عذب فرات
وهذا ملح اجاج تسوغه سهلوا من كل حاء وافيه
وبشربه تزهوا من كل عناء وبجاقه والله
الموفق للرشاد

خون جماعت جمع شوند وخواهند
كه تبيسارند شوط جانست كه نفيب بفرمايد تا كرسي بيارند
ودر مقابل قبله بنهند پس برخيزد وبران كرسي نشيند و
اشارت فرمايد وبكويد هركرا زير جامه هيست بالا نشيند وهركرا
نيست فراتر وهركه اخي ندارد فراشيب آيد پس اكر مراب آن
جماعت او را معلوم نباشد بفرمايد تا پاره تمل خرد بيارند وبردست

لسيد ابو علي الصوفي وفتى الصوفي لمعنى العلوي وفتى معنى لنعمان بن البن وفتى فعلان لشيخ ابو القسم
بن ابو جنيد وفتى ابو القسم للنفيس بن عبد الله وفتى النفيس لبقابن طباخ وفتى بقا لابو الحسن بن الشارباذ
وفتى ابو الحسن لابو بكر للجنيش وفتى ابو بكر للزنيم الشهيد عمر الرهاض لعبيد الله ابن القير وفتى
ابن القير الامير علي بن دنيم وفتى امير علي لشيخ صالح قدوة الفتوة عبد الجبار بن صالح
رحمه الله وفتى الشيخ الصالح عبد الجبار لسيدنا ومولانا والحاكم علينا فينا وامرنا
خليفة الله في ارضه والقائم بامره والحافظ بعهده والحكم في خلقه ابو العباس
احمد بن الحسن الناصر لدين الله امير المومنين رضي الله عنه وفتى الشيخ سيدنا ومولانا
الشيخ الاجل ابو علي بن المبين رحمه الله وفتى الامين لسيدنا ومولانا الملك الحفظ قبلة
العرب والعجم ابو الحسن علي بن علي وفتى سيدنا ومولانا امير المومنين العبد الفقير
احمد التاس الحرتبرتي مؤلف الكتاب قال رحمه الله هذا نسبة الفتوة على الصحة
والكمال عند ائمة الفتوة والمحققين لهذا العلم بما صح عندهم من امر الناس ونزوله
من الله تعالى على خير خلقه صلى الله عليه وسلم وقد تقدم بيان ذلك وفيما العلامات
ومن شروط الفتوة ان الله سبحانه وتعالى لم يوصله الى حبيبه صلى الله عليه وسلم
بواسطة المخلوقين غير جبريل عليه السلام وكان موقتا في ذلك ولهذا الايهج الانس
بغير حضور النقيب الا ان يكون في السفر لكان الضرورة وقد تقدم الشرح في
الاصل فيا ايها الاخ المحق للوافق على كمال هذا نال الله العظيم الساتر الحكيم ويحق عند
الطبايعة وحرمة المواضعة الا سالك الله تعالى يعصمه من هذه الثلاثين والتجاوز عن الزيادة
والنقصان والزيغ والزلل والعدوان فانني لم اجمع هذه التذكرة من علم غوض
ولا من حكمة فاصلة ولا من فصاحة بليغة ولكنني سقيت هذا الطايفة والتهاني
بهذا المنهج فتشبثت باذيال العلماء وتمسكت باشارات الادباء وجمعت من كلام الفضلاء
واخفيت بكل درر وجعلتها نفيس الاسرار وانيس الاخيار لم يجمع مثل الاشداد ويرشد
الى الصلاح والسداد طلبا لذكر من الله الثواب ٥ والله اعلم بالصواب

235.b
Müellifi meçhûl : Fütüvvet-nâme

Ahmed-ibn-i İlyâs-al-Nakkaş-al-Hartburti :
Tuhfat-al-Vasâyâ, 117.b

راست کیرد و بعد دیکران یکان یکان می برد تا بوقتی انکشت برنک
می زنند و ناه ح خود می بوسند پس هر کرا شوبه عالی تر و نسبت بلند
تر او را بالاتر نشاند و هر کرا اخی خمار یا فاسق زیر دست فرستد
پس باز بجای خود رود و شوبه بطلبد و ابرار دست چپ
کیرد و میجنان روی بقبله و جماعت بغرماید تا همه
استغفار کنند و بکوید رَبَّنَا اِنَّکَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِی وَمَا نُعْلِنُ
وَمَا یَخْفٰی عَلَی اللّٰهِ مِنْ شَیْءٍ فِی الْاَرْضِ وَلَا فِی السَّمَاءِ اَلْحَمْدُ
لِلّٰهِ الَّذِی زَیَّنَ الْاَفَاکَ بِالْاَنْجُمِ الزَّاهِرَةِ وَاَشْعَّةِ الْاَبْرَاجِ
اللَّطِیْفِ الَّذِی اَحْیَا الْقُفَّارَ بِالزَّاجِیَاتِ النَّضَرَاتِ بِوَاسِطَةِ
اَلْمَاءِ الْفَجَّاجِ الْخَبِیْرِ الَّذِی فَرَشَ لِخَطَرَاتِ خَطَوَاتِ الْاَحْبَابِ
اَلْوَانَ اَنْوَارِ شُبَّهِ الدِّیْبَاجِ وَخَلَعَ عَلَیْهِمْ نَفَائِسَ مَلَابِسِ الْفُتُوَّةِ
وَالْمُرُوَّةِ وَتَوَّجَهُمْ بِاَنْهَا التَّاجِ وَطَرَّزَهُمْ بِطِرَازِ فَتَحْنَا لَکَ فَتْحًا
یُقَالُ لَهُ اِبْرٰهِیْمُ وَاَنَّهُمْ فِتْیَةٌ اٰمَنُوْا بِرَبِّهِمْ فَاسْتَقَامُوْا اِلَّا اَقْوَاجِ
ثُمَّ سَقَاهُمُ الْاُنْسُ مِنْ حِیَاضِ دِیَاضِ الْفَلَاحِ شَرْبَةَ الْقُرْبِ
مُطَهَّرَةً بِتَسْنِیْمِ الْمِزَاجِ فَطَابُوْا وَطَرِبُوْا فَطَاشُوْا وَعَاشُوْا وَاَجْرَوْا
بِالْمَکْتُوْمِ وَصَاحُوْا طَالَبِیْنَ الْعِلَاجَ مَزْجَ التَّحْرِیْنِ هٰذَا عَذْبٌ
فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهٗ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ پس نمک را از دست راست
در شوبه ریزد که بر دست چپ دارد انکه بکوید اَحْمَدُهٗ حَمْدًا
مُوَلِّطِ الْقُلُوْبِ وَالْاَرْوَاحِ بِمَنْزِلَةِ السِّرَاجِ الْوَهَّاجِ وَاَشْهَدُ
اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِیْکَ لَهٗ شَهَادَةً ثَابِتَةً بِلَا اِنْزِجَاجٍ
وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهٗ وَرَسُوْلُهُ الْمَبْعُوْثُ اِلَی الثَّقَلَیْنِ بِاَصَحِّ
الْاَدْیَانِ وَاَقْوَمِ الْمَنْهَاجِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الطَّیِّبِیْنَ وَ
عِتْرَتِهِ الطَّاهِرِیْنَ شَفْیِ النَّجَاحِ وَمَصَابِیْحِ لَیْلِ دَاجٍ وَتَعَوَّذْ وَ
عَظِّمْ وَبَجِّلْ وَکَرِّمْ پس بکوید مَنْ طَلَبَ النُّبُوَّةَ بِسْمِ اللّٰهِ فَلْیَتَقَدَّمْ
پس آنکس را که تربیه می شود بکوید تا بیاید و بر دست چپ او بدارد

تا باستد و دست راست بر دست چپ نهد چون در نماز و بکوید
که اَلسَّلَامُ عَلَیْکُمْ یَا فِتْیَانُ اَلسَّلَامُ عَلَیْکُمْ یَا فِتْیَانُ اَلسَّلَامُ عَلَیْکُمْ یَا فِتْیَانُ
که در حدیث است که رسول علیه سلام مکرر کردانیدی جهت آنکه
سامع را مؤکد شود و جواب کوید پس بکوید از شما درخواست می
کنم تا شما از فلان اخی درخواست کنید تا از بهر خدا مرا بتربیکی و
خدمت کاری قبول کند پس جماعت روی فرا انکس کنند
چون استحقاق آن باشد او را استدعا کنند چون کوید که قبول
کردیم او را بیارند تا دست اخی را ببوسد بتجیل و تکریم و میانش
بندد پس نقیب میجنان دست راستش در دست چپ کرفته
باز نزد کرسی آرد و باز دارد و شوبه را بر هر دو دست او
نهد و تلقین کوید تا بکوید که استاده ام از بهر خدا بدوستی
خاندان مصطفی شوبه نوشست که می خورم از فلان اخی برین
مُقیم باشم و ازین نکردم پس کوید بسم الله و اندکی باز خورد و کوید
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ سه نوبت پس شوبه از دست بکیرد و بکوید تا دست
اخی بوسه دهد و هم رفیقان او همه او را در کنار کیرند تا
معرفتش بدیشان حاصل شود و اکر جماعتی از بزرکان حاضر باشند
چون دست اخی را بوسیده باشند و اخی فرق او را بوسه داد
جماعت بزرکان را میجنان دست بوس کند انکه هم سبیلان را
در کنار کیرد و اکر خواهند که کسی را زیر جامه پوشند او را
بفرمایند تا شد اخی خود را بر میان بندد بر سر دل و کره بزنند
بمثابت زنجیل در هم بندد و طرف چپ را از بالا فروزند و طرف
راست را از زیر بر بالا زنند بعد ازان که او را فرموده باشد
که بپای ماجان رود و التماس کند پس نقیب اشارت کند او را
تا بنشیند پس چون نشسته باشد بفرماید تا برخیزد و نقیب بلفظ
عرند کوید اَجْلِسْتُهٗ جُلُوْسَ الْخُرْمَةِ وَاَوْقَفْتُهٗ وُقُوْفَ الْخِدْمَةِ وَالشَّدَّ

237.a

Müellifi meçhûl : Fütüvvet-nâme

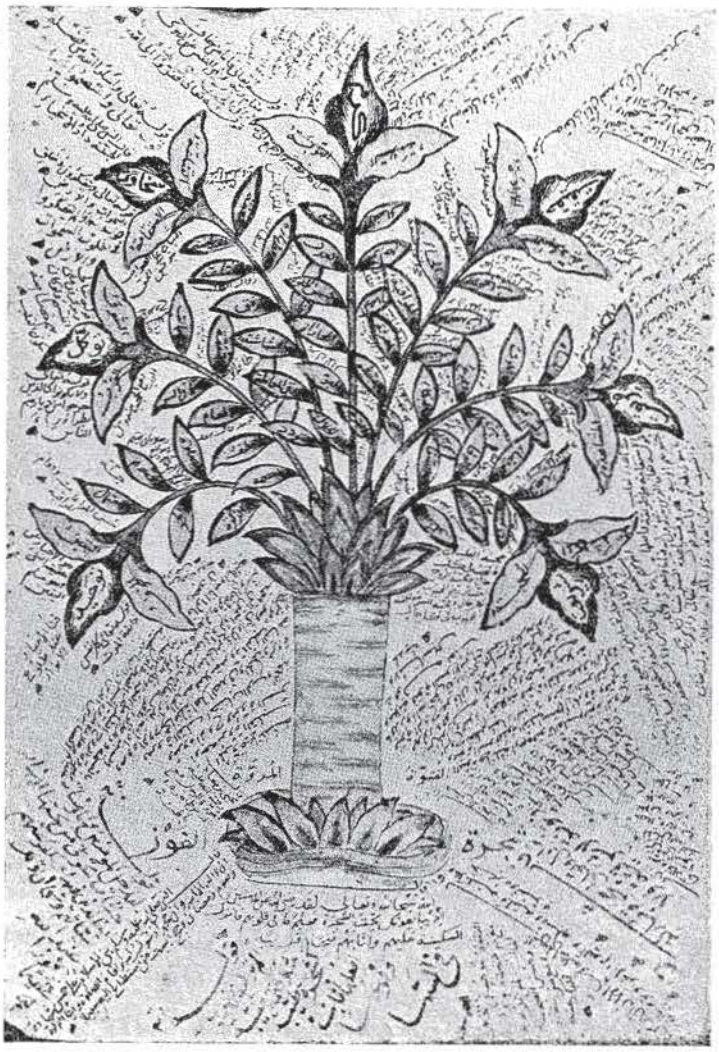

183.b

Kitâbun fi Bahr-al-Futuvva va zikru Ṣacarat-al-Favz

بسم الله الرحمن الرحيم

اوّل ـــــ بدان کہ حق سبحانہ وتعالی وتقدس کہ آفریدگار و پدید آرندہ کائنات خلق را از کتم عدم بصحرای وجود آورد و درمیان آشیا آدمی را برگزید واز آدمیان انبیا را برگزید و درمیان انبیا محمد رسول الله را برگزید الوجه انبیا مقدم بوده اند از راه صورت **امّا** یعنی پیغامبر صلوات الرحمن وسلامه علیه مقدم بوده است قال النبی صلی الله علیه وسلم **اوّل ما خلق الله تعالی نوری** می فرماید اوّل چیزی کہ خدا تبارک وتعالی بیافرید نور من بود وجای دیگر می فرماید کہ **کنت نبیّا وآدم بین الماء والطین** یعنی من پیغامبر بودم وآدم میان آب وگل بود پس هر معنی کہ هست بوجود مبارک او درست می شود واغاز نبوت در صورت از آدم بود علیه السّلام وختم نبوت بر محمد مصطفی صلوات الله وسلامه علیه چون ختم نبوت بروشد در ولایت از و لشود لشت معنی ولایت مصطفی صلی الله علیه وسلم جای حقیقت می خواند ودر مرتبهٔ طریقت نام می نهند ودر مقامی شوانعت می کویند ودر مقامی فتوت می نمایند **مثال** ـــــ مجنانک ز شکر نیل صادر میشود اناجون ماده از و پدید کو قند جای قند می خوانند وجای نبات وجای شکر وجای بانید **امّا** شریعت راست کفتن وراست رفتن است واین بقول تمام شود واصحاب این مرتبه را عالم کویند وایشانرا علم الیقین باشد وطریقت راست دیدن وراست کردست واین مرتبه بفعل کمال یابد واصحاب این مقام را خاص کویند وایشانرا مرتبه عین الیقین باشد وحقیقت راست شدن وراست بودست واین بحال رو شن شود واصحاب این مرتبه را خاص الخاص کویند وایشان بعالم حق الیقین رسیده باشند راستی را در سه مقام نکاه داشتن فتوت کویند آمدم باشرح صفت جماعتی کہ اشانرا بصفت مردی یاد می کند در کلام مجید اوّل ـــــ بدانکہ معنی فتوت جوانمردی است ومردی

وَلٰكِنَّ فَتَى الْفِتْيَانِ مَنْ رَاحَ وَاغْتَدَى لِضَرٍّ عَدُوٍّ اَوْ لِنَفْعِ صَدِيقِ

طوند اصل الفتوة وملن یعمل بها ویحفظ التخاوة بالسر والعلانیة ٥

وقال ذو النون المصری رحمة الله علیه من قنع استراح من اهل زمانه واستطال علی اقرانه وقیل من قنع استراح من الشغل واستغنا علی الملوک وقیل من باع الحرص بالقناعة طفر بالعز والمروة ونیال من قنعت عیناه ما فی ایدی الناس طال حزنه

للامام الشافعی رضی الله عنه

ان الفقیه هو الفقیه بفعله ... لیس الفقیه بقوله ومقاله

ولذی الکرم هو الکریم بحلمه ... لیس الکریم بعومه ورجاله

ولذی الغنی هو الغنی بقلبه ... لیس الغنی باهله ومال

ولذی المزید هو المزید بربه ... فی ای حال کان من احواله

باب ـــــ السماع

والسماع علی ثلث مقامات سماع بالعلم وسماع بالحال وسماع بالحق فالسماع بالعلم زیادة فی الفهم والسماع بالحال انصاف القول للحال والسماع بالحق تحقیق المعرفة فافة السماع بالعلم الغفلة عن سوء القول وکمال الفهم عن ذل وافة السماع بالحال رؤیة الحال بعد علم السماع وافة السماع بالحق السماع بالنفس

باب ـــــ الوجد

الوجد علی ثلث مقامات وجد وجود وتواجد فالوجد مصادفة الغیب والوجود تمام وجد الواجد وهو اتم من الواجد والتواجد التفاعل من حرکة الواجد فافة الوجد الهوی وافة الوجود غلبات النفوس وافة التواجد رؤیة المحسنات

کتاب ـــــ تصنیف ـــــ بالروه ـــــ حق ـــــ ـــــ لیس

تمام نشود جوانمردی صورت نبندد و حق جل وعلا مردانرا بخود این
خاص در کلام مجید یاد می کند از جملهٔ آن می فرماید رِجَالٌ يُحِبُّونَ
أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ یعنی مردانی که دوست دارند
پاکی را و حق تعالی دوست دارد پاکانرا و پاک دوانرا اما طهارت بر دو
قسم است طهارت ظاهر و طهارت باطن اما طهارت ظاهر آنست که تن
و جامه و مقام والف از ناپاکیها نگاه دارند و طهارت باطن آنکه چشم را از نامحرم
و زبانرا از فحش و غیبت و بهتان و جملهٔ اعضا برین قیاس نگاه دارند و دل
را از اندیشهای که بخلاف شریعت باشد و در حق همه نیک اندیش باشد
و مردم از دست و زبان خود ایمن دارد که بپیغامبر صلی الله علیه وسلم
گفته است الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ يَدِهِ وَلِسَانِهِ
مسلمان آن کسست که مسلمانان از دست و زبان او ایمن باشند هر گو
مردم از دست و زبان او در رنج باشند بقول پیغامبر صلی الله علیه
وسلم مسلمان نباشد جای دیگر حق تعالی فرموده است الرِّجَالُ
قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ مردانی که قایم باشند بر زنان
بدانچ فضل داد خدای تعالی مردانرا بر زنان یعنی مردان قادر
باشند بر و بالادست بر زنان و این مردی بر دو قسم است یکی ظاهری
و یکی باطنی اما مرد در ظاهر کسیست که زن بر و بالادست نباشد
و بفرمان زن کار نکند اما از برای معنی جمعیت خاطر ایشان از راه
خلق نیکو در کارها بزبان دستوری بیارند و بخلاف ایشان کار
کنند بپیغامبر صلی الله علیه وسلم فرمود شَاوِرُوهُمْ وَخَالِفُوهُمْ
بزنان دستوری بیارید و خلاف ایشان کنید و اگر زنی ماه روی
مرد را بجنبوت دعوت کند خود را نگاه دارد چنانک یوسف بپیغامبر
صلی الله علیه وسلم که دعوت زلیخا در و انز نکرد **حکایت**
آورده اند که در زمان شیخ جنید قدس الله روحه العزیز در شهر
بغداد جوانی صاحب فتوت باخلاق حمیده آراسته و اوصاف پسندیده

بپیراسته و نیکو پسندیده خدا فلان بود چندین نوبت حکایت کرم و فتوت
و مروت او بخدمت شیخ جنید رحمة الله علیه بگفتند شیخ بدیدن او
رغبت نمود بخدمت شیخ آمد و آنچ وظیفهٔ ادب بود تمام بجا آورد شیخ
چون در و نگریست چشمش از بینایی معزول بود شیخ قدس الله روحه
العزیز گفت فرزند این چشم مادرزاد است یا واقعه افتاده است
که هر گز اما مادرزاد در عطوی خلل باشد فتوش نوبر جوانمرد
رنج برده بود دانست که مراد شیخ چیست گفت ای قبلهٔ جهان
وقدوهٔ زمان اگر اجازت باشد حکایت این چشم بگویم که
چون بوده است فرمود که بگوی جوانمرد گفت که بنده را تنبیها
بود نیک سیرت بغیر اختیار قرضی بر او افتاد در آن عاجز شد
واز شهر برفت و عیال را در دست قرض داران رها کرد که هیچ
خلق بر نج قرض گرفتار مباد قرض داران زحمت عیالش می دادند
بنده غیرت کرد و آن قرض بر خویش گرفتم و هر روز خویشتن
نفقهٔ عیالش در خانه می بردم و از در خانه بعیالش می دادم روزی
دختر در خانه بیشتر باز کرد نظر من بر دختر آمد شیطان
وسوسهٔ در خاطر من انداخت حالی غیرت فتوت در آمد و گفت با دختر
خویش خیانت می نگری انگشت بزدم و این چشم بدر کردم حکایت
چشم من چنین است باقی شیخ حاکم است شیخ او را بخشنها کرد
و گفت برو که فتوت حق تست مقصود آنست که می باید که مردان
بصحبت زنان از راه نروند و اگر زن در مرد تصرف کرد
آن مرد از آن زن کمتر باشد و این ضعیف را در قصیدهٔ هست
زنی از دور رمه بینی دو بابت سست می کردد مجال از حق نمایی از این نقص و این عیبناک
مثال این زنان کار ست کز نرمی و رنگیبی بصورت جمله از جنس و در معنی زنند ایشان
بدان نرمی و رنگیبی شو مغرور و مار انرا که دندانی نمان دارند هوا و آرزوی ایشان
می باید عقل آدمی را بر نفس امّاره تصرف و استیلا باشد تا مو صوف

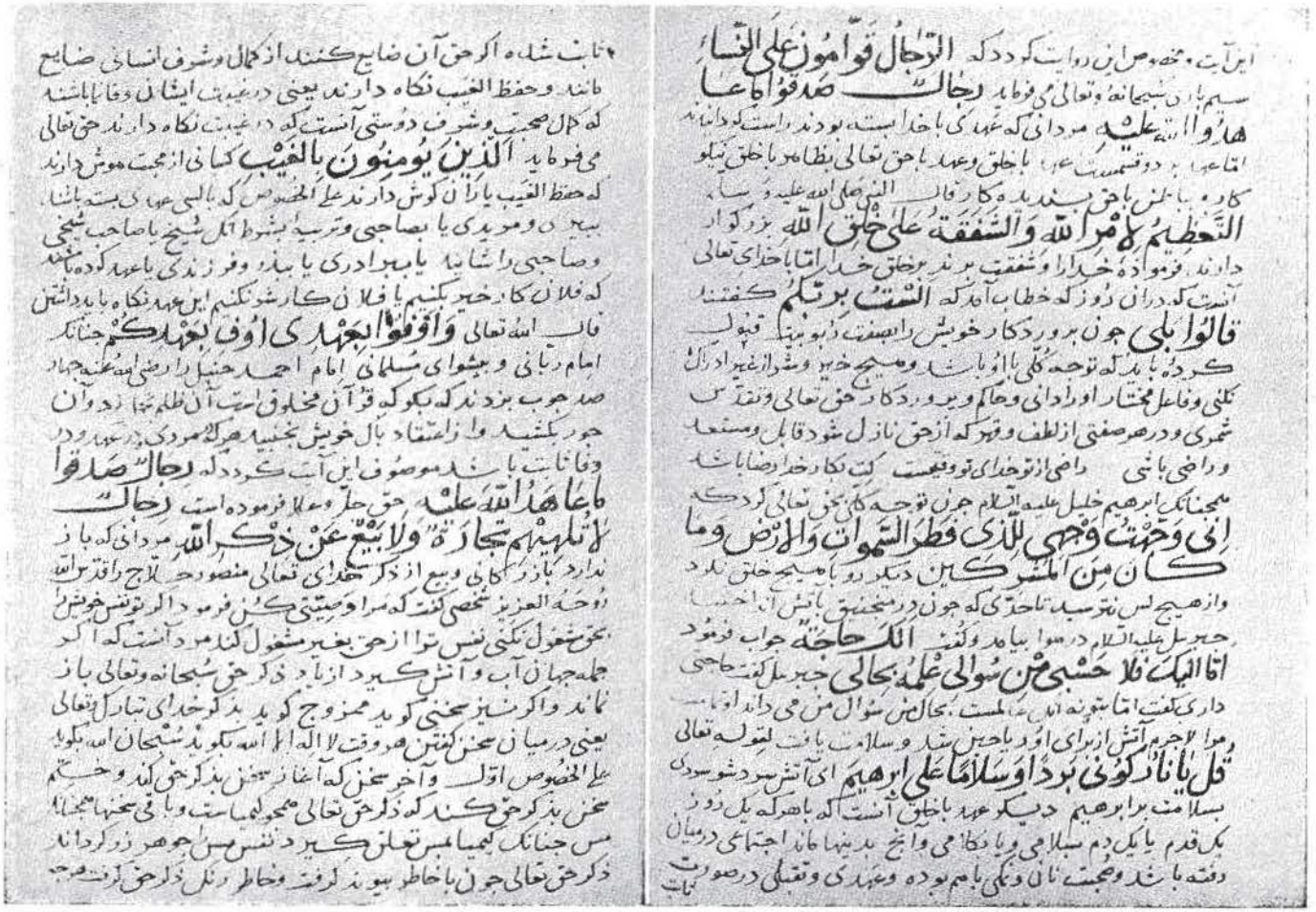

این آیت مخصوص این روایت کرد که الرِّجالُ قَوّامُونَ عَلَی النِّساءِ
سیم یزدان سبحانه و تعالی می فرماید رِجالٌ صَدَقُوا ما عاهَدُوا اللهَ عَلَیْهِ مردانی که عهدی با خدا بستند بودند راست که دانند
اتباعها بر دو قسمت عهد با خلق و عهد با حق تعالی بظاهر با خلق نیکو
کاره با حق باطن بسندیده کار قال النبی صلی الله علیه و سلم
التَّعْظِیمُ لِأَمْرِ اللهِ وَالشَّفَقَةُ عَلَی خَلْقِ اللهِ بزرگوار
داشتن فرمودهٔ خدا را و شفقت بردن بر خلق خدا اما با خدای تعالی
آنست که در آن روز که خطاب آمد که اَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ گفتند
قالُوا بَلی چون بر وردگار خویش را بصفت ربوبیت قبول
کرده باید که توجه کلی با او باشد و میچ خیر و شر از غیر او در دل
کلی و فاعل مختار او را دانی و حاکم و پروردگار حق تعالی و تقدس
شمری و در هر صفتی از لطف و قهر که از حق نازل شود قابل و مستعد
و راضی باشی راضی از تو خدای تو و قیمت کت نکار خدا رضا باشد
همچنانک ابرهیم خلیل علیه السلام چون توجه کلی بحق تعالی کرد که
اِنِّی وَجَّهْتُ وَجْهِیَ لِلَّذِی فَطَرَ السَّمواتِ وَالْأَرْضَ وَما
کانَ مِنَ الْمُشْرِکِینَ دیگر رو با میچ خلق نکرد
واز هیچ کس نترسید تا حدّی که چون در منجنیق بایش انداختند
جبرئیل علیه السلام در هوا بیامد و گفت اَلَکَ حاجَةٌ جواب فرمود
اَمّا إِلَیْکَ فَلا حَسْبِیَ مِنْ سُؤالِی عِلْمُهُ بِحالِی جبرئیل گفت حاجتی
داری بگفت اما بتو نه الی علمست بحال من سؤال من می داند او ما
را از جرم آتش از برای او دریا چنین سرد و سلامت یافت لقوله تعالی
قُلْ یا نارُ کُونِی بَرْداً وَسَلاماً عَلی اِبْرهِیمَ ای آتش سرد شو سردی
بسلامت بر ابرهیم دیگر عهد با خلق آنست که با هر که یک روز
یک قدم یا یک دم بسلامی و یا بکلامی و یا بخ بدینها ماند اجتماعی در میان
رفته باشد و حجت نان و نکی با هم بوده و عهدی و قبلی در صورت

ثابت شده اگر حق آن ضایع کنند از کمال و شرف انسانی ضایع
مانند و حفظ الغیب نگاه دارند یعنی در غیبت ایشان وفا باشند
که کمال صحبت و شرف دوستی آنست که در غیبت نگاه دارند حق تعالی
می فرماید اَلَّذِینَ یُؤْمِنُونَ بِالْغَیْبِ کسانی از صحبت موش دارند
که حفظ الغیب یاران کوش دارند علی الخصوص که با کسی عهدی بسته باشند
پیر و مریدی یا بصاحبی و تربیه بشروط اهل شیخ یا صاحب شیخی
و صاحبی را شاید یا با برادری یا ببنده و فرزندی یا عهد کرده باشند
که فلان کار خیر بکنیم یا فلان کار شر نکنیم این عهد نگاه باید داشتن
قال الله تعالی وَأَوْفُوا بِعَهْدِی أُوفِ بِعَهْدِکُمْ چنانک
امام ربانی و پیشوای مسلمانی امام احمد حنبل را رضی الله عنه جهاد
صد جوب بزدند که بگوکه قرآن مخلوق است آن ظلم تنها زدن آن
جور بکشید و از اعتقاد بال خویش نجنبید هر که او مردی در عهد و در
وفا ثابت باشد موصوف این آیت گردد که رِجالٌ صَدَقُوا
ما عاهَدُوا اللهَ عَلَیْهِ حق جل و علا فرموده است رِجالٌ
لا تُلْهِیهِمْ تِجارَةٌ وَلا بَیْعٌ عَنْ ذِکْرِ اللهِ مردانی که باز
ندارد بازرگانی و بیع از ذکر خدای تعالی منصور حلاج را قدس الله
روحه العزیز شخصی گفت که مرا وصیتی کن فرمود الوقت خویش را
بحق مشغول کنی نفس ترا از حق بغیر مشغول کند مرد آنست که اگر
جمله جهان آب و آتش گردد از یاد ذکر حق سبحانه و تعالی باز
نماند و اگر نیز سخنی گوید ممزوج گوید بذکر خدای تبارک و تعالی
یعنی در میان سخن گفتن هر وقت لا اله الا الله بگوید سبحان الله بگوید
علی الخصوص اول و آخر سخن که آغاز سخن بذکر حق کند و ختم
سخن بذکر حق کند که ذکر حق تعالی محو کیمیاست و باقی سخنها مجملا
مس چنانک کیمیا مس تعلق گیرد نفس مس جوهر زر گردد
ذکر حق تعالی چون با خاطر پیوند گرفت و خاطر و دل ذکر حق گرفت و جه

221.b

در خاطر آید دلیل ذکر حق تعالی شود ذکر بصدق و اخلاص برای آنکه در
همه حالتی غلبه حق را باشد و ذکر حق سبحانه و تعالی با دیگر سخنها همچنان
باشد که خون که در غلبهٔ آب افتد شعر
الصد جوی خون در عین دریا رود در حال گردد عین دریا
و هم در صحبت نامه بنظم آورده ام و مثال تخلق کردن بصفات حق تعالی
سیاه و سرد و سخت است اهرمن آخو بشوخم نیست حاجت مشک ظلمت
ولیکن چون در آتش گرم گردد بصحبت کرم و سوخ و نرم گردد
و معنی بحقیقت آنست که مرجه کوید و کند از برای خدای تعالی
کوید و کند تا خدای که او را دوستی کوید و مواد شان فعل باشد
میان دو برادر آن دوستی را دو اجزای عظیم باشد مودت است که اگر
همه دنیا هلاک او شود ناشاد نشود قولهٔ تعالی **لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى**
مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ حکایت وقتی سیاحی را که
عالم گشته بود بسیار صحبتها میداشت سؤال کردند که در همه جهان
که گردیدی چند مرد را دریافتی گفت مردان حق را بسیار خدمت
رسیدم امّا آنکه بر مردی او اعتماد تمام کردم مردی را دیدم در
نظامیهٔ بغداد حماه الله تعالی من الآفات فقیهی بود متدین با امانت
و مرا با او صحبتی بود خلیفه را وزیری نماند فرمود که مستعدی
را طلب کنید که صاحب علم و امانت باشد تا وزارت مارا بدو
دهیم فی الجمله آن فقیه را مایل دانستند او را بپوشیدند و وزارت
خلیفه بدو دادند در حال او تجربه کردم نه خوردن بلکه دانیه
نه پوشیدن مبدل کرد از آن حال اوّل هیچ متغیر نشد من بر مردی
اقرار آوردم از مرتبهٔ ادنی بمقام اعلا رسانند و امانت نفس
و دیانت دل آدمی را از نسبت جحیم بروضهٔ نعیم دواند و هم
نشان خدا کرداند اگر زندگانی بمانم کنی
بخود خلق را رغبت افزون کنی قال النبی صلی الله علیه وسلم **التعظیم**

222.a

لِأَمْرِ اللهِ وَالشَّفَقَةُ عَلَى خَلْقِ اللهِ و این حدیث شامل است بر جملهٔ معانی شریعت
و طریقت و حقیقت و فتوت مجملان جعفر صادق رضی الله عنه روایت
می کند از جدّ خویش امیر المومنین علی کرّم الله وجهه که رسول فرمود
علیه الصلوة و السلام لِفتیان اُمّتی عشر علامات قال یا رسول الله و
لِأمتک فتیان فقال انت الفتی الاولی من امتی قال و ما تلک العلامات
قال صدق الحدیث ۵ و الوفاء بالعهد ۵ و اداء الامانة ۵ و
ترک الکذب ۵ و التوحم لِلیتیم ۵ و اعطاء السائل ۵ و تبذیر
النائل ۵ و اکثار الصنایع ۵ و قِری الضیف ۵ و ابتهل الجبار
و هو کلمهٔ شیخ ابو نجیب رحمة الله علیه لفته است که فتوت ترک
تکلف است در سخا و ظریف است در خلق و این ضعیف قائل و خادم
الفقرا جم زر لوب رحمه الله می کوید که فتوت بر سه قسم است اوّل نگاه
داشتن زبان است از فحش و غیبت و بهتان و بعد از ترک فحش و غیبت
و بهتان ذکر خدای تعالی بسیار کردن و ورد در وقت نماز معین
کردانیدن و دعای همه خلق کردن دوم فتوت دل است و آن
خراب کردن بخل است و بعد از برداشتن بخل سخاوت بسیار و
ایثار و دایم فکر کردن در صنایع حق سبحانه و تعالی سوم فتوت
چشم است و آن نگاه داشتن نظر است از دیدن روهای حرام و نگاه
داشتن بس و پیش از ناپاست و ناشایست و بعد از حفظ نظر نگاه
کردن در آسمانها و زمینها و در جملهٔ چیزها اقول حق تعالی فرموده است
أُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ چون صفتهای بد بصفتهای
نیک مبدل شود او را از ابدال کویند که در این آیته حق تعالی فرمود
آن کروه که حق تعالی مبدل کردانید بدیهای ایشان بنیکی دیکر
ازال این ضعیف است که فتوت صرف کردن وجود است نادر
طاعت حق تا در راحت خلق دیکر ازان این ضعیف است
الْفُتُوَّةُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَقْسَامٍ أَوَّلُهَا مُحَافَظَةُ أَمْرِ اللهِ وَالثَّانِي

وَالثَّانِي مُحَافَظَةُ سُنَّةِ رَسُولِ اللهِ وَالثَّالِثُ الصُّحْبَةُ مَعَ أَهْلِ اللهِ وَحَقِيقَةُ الْفُتُوَّةِ تَرْكُ مَا سِوَى اللهِ یعنی آنست که فتوت بر سه قسم است اول نگاه داشتن فرمودهٔ خدای تعالی دوم نگاه داشتن سنت مصطفی سیم صحبت کردن با اهل خدا و حقیقه فتوت آنست که هرچه جز حق است ترک کنا

کسی کو را فتوت باسبانست — بهر کاری که باشد کام رانست
دلی کو را فتوت هم قران است — زهر آفت که دانی در امانست
فتوت شیوهٔ مرد ادب نست — فتوت پیشهٔ پیغامبرانست
فتوت چیست صرف علم کردن — جو طالب مستعد آن با نست
فتوت چیست ترک حمد گفتن — که جاهل در فتوت بد گمانست
فتوت از خود انصاف است دادن — کدی انصاف دایم در فغانست
فتوت چیست در بازار معنی — زاخلاق عیاران دانستست
فتوت اعتقاد عقل و قلب است — فتوت استه ای جسم و جانست
یعنی آفرینش یک وجود است — فتوت آفرینش را دهانست
فتوت فرض کردی چون دهانی — مروت اندرو مجنون زبانست
فتوت مجمو صاحب حسن تحسیست — مروت حسن او را مجمو آنست
فتوت در مثل آینهٔ دان — مروت چون صفای روی آنست
فتوت دیگر انسانرا حوایج — مروت چون نکل اندر میان است
فتوت خان و مان معنوی دان — مروت زینت ان خان و مانست
فتوت روز خورشید ست و شب ماه — مروت چون ضیا و نور شانست
فتوت کلستانی دان سراسر — مروت مجمو گل در کلستانست
اگر خلق کی کینت زمین است — و اگر ناش وهابت آسمانست
کسی کش چشم معنی باز باشد — فتوت در همه اشیا روانست
نه هر چیزی در و خاصیتی هست — که ان خاصیتش خورشید سانست
نمودن در هم خاصیت خویش — زهر شی فتوت را نشانست
فتوت بوستان شرع چون تخم — طریقت چون درخت بوستانست

حقیقت

حقیقت میوه‌های نغز و شیرین — که در باغ فتوت جاودانست
نه هر کو را فتوت دار خوانند — فتوت را بهر معنی ضمانست
نه هر کو را فتوت دار دانند — بعنی در فتوت کار دانست
همه جا راز زمین کویند لیکن — زمین خار و جای کلستانست
اگرچه هر دو مروارید باشد — ز دُر تا باشید فرقی میانست
بهر صد سال مردی را توان دید — که در دین قبلهٔ خلق جهانست
فتوت کو مرست و لعل و یاقوت — فتوت دار مجنون صفت کانست
فتوت دار را در هر دو عالم — از ار عز و خدمت بر میانست
فتوت دار را بر فرق معنی — ردای کبریایی طیلسانست
فتوت داران باشد که او را — کرمانست و کرجان در میانست
فتوت داری دانی که باشد — فتوت داران کو مهربانست
فتوت داران کو عیب پوشست — فتوت داران کو هوش عانست
فتوت داران کو دل نوازاست — فتوت داران لو دلستانست
فتوت داران کو استین است — فتوت داران کو استانست
اگر خود نیم نانی ملک دارد — فتوت دار دیم میزبانست
اگر خود میهمان مستست و کافو — فتوت دار حال میهمانست
فتوت دار مرکز بد نکوید — ولر کوید همه سودش زیانست
فتوت دار هرکز بد نبیند — که او در نیکل بینی دیده بانست
جهانرا خلق مجنون کلهٔ دان — فتوت دار مانند نشانست
فتوت خواهی از زرکوب و ابرس — که او را در فتوت داستانست
بعد آنچ ازین معنی که کفتیم — کسی دارد درین ره قهرمانست
رضی مردی که در راه فتوت — چنین باشد که مار از دیانست

در سلک فتوت بجان امیر المومنین ابوبکر رابود انکل روزعا
بای در دهان مار نهاد و جنه نوبت رخم مار نخورد و حرکت نکرد مبادا
که بهترین خلق بیازارشود و فتوت مالی داشت که روز انیا رهنماد

هزار دینار داشت یک بار بیاورد و کلیمی در دوش کوفت بنیامد پیش صلی الله
علیه وسلم گفت از برای عیال چه گذاشتی گفت خدا را و رسول خدا را
و فتوت مالی هم امیرالمومنین علی را کرم الله وجهه بود که چهار درم
داشت درمی بنهان بداد و درمی آشکارا بداد و درمی بشب و درمی
بروز تا این منزل شد **الذین ینفقون اموالهم باللیل**
والنهار سرا وعلانیة لهم اجرهم عند ربهم ولا خوف علیهم
ولا هم یحزنون آنان که نفقه کنند مالهای خود را بشب و بروز
آشکارا و بنهان ایشانرا فرمان بسیار است بیش خدای تعالی و برایشان
ترس نیست و اندوه نیست همچنان امیرالمومنین علی کرم الله وجهه
با عیال سه شبان روز بود که افطار نکرده بودند بیخ قرص از جو
بیختند یکی امیرالمومنین را و یکی حسین را و یکی فاطمه را
و یکی خدمتکار را رضوان الله علیهم اجمعین حالی درویش بر در آمد
امیرالمومنین آن خود بدان درویش داد فاطمه نیز نصیب خود
بداد حسن و حسین نیز بدادند خادمه نیز بداد رضوان الله علیهم
اجمعین نیکی یکی ارچه اندکی داندش کاندر نیکی از تو بسی داندش
آن سخت رسن که آیت ارچه بگشاد مومنست که جمله رسن حق
آمدیم با اقسام فتوت اما فتوت بر سه قسم است و اولیای خدای
تعالی بر سه قسم قسمی را عام گویند و قسمی را خاص گویند و قسم سیم را
خاص الخاص گویند قسمی از فتوت عام راست و قسمی خاص را و قسمی خاص
الخاص اما فتوت عام حق از همه چیزی گرفتن و دانستن برای
انک هیچ چیزی نیست که آدمی را در وی حقی نیست و آن چیز را در وی
حقی نیست چنانک نان بنان را در وی آدمی حقی است که سبب قوت
آدمی و بقای آدمی شود آدمی را در نان حقیست که هر قوتی که از نان
حاصل کرد بطاعت و عبادت و معرفت صرف می کند پس در حقیقت نان
را علم و معرفت می گوید یا عام تر ازین باری چون خورد آن نان

223.b

بمرتبه آدمی رسید و آدمی شد ازین بزرگ تر حقی خواهد بودن
که بنای بمرتبه انسان رسانند پس نان محتاج است باد می تا بدین
مرتبه رسد و آدمی محتاج است بنان قوت یا بد پس فتوت آنست
که حق نان بنان رسانی و حق خویش از نان بستانی و در همه چیزها
همچنین و دیگر محکوم شریعت محمدی صلی الله علیه وسلم بودن
که مرتبه بشریعت تمام شود و عبادتش سنت محمد رسول الله نگاه داشتن
است چون فتوت درین مرتبه بکمال رسد خاصیتی از نبوت در شخص آید
و نعتی که از حق تعالی بنده می رسد بواسطه صفت نبوت آید و این
مقام براستی قول تمام شود و راست قولان را حق تعالی دوست می دارد
و حق تعالی با راست قولان یار شد قال الله تعالی **ان الله**
یحب المتصدقین و جای دیگر می فرماید **وکونوا مع الصادقین**
اما فتوت خاص حق انبیا و اولیا نگاه داشتن است در قول و فعل و حال
و متابعت پیغامبر را صلوات الرحمن و سلامه علیه در عادات و عبادات
و اخلاق و صفات کردن و بر طریقت مصطفی صلی الله علیه وسلم مستقیم بودن
لقوله تعالی **وان لو استقاموا علی الطریقة لاسقیناهم ماء غدقا**
فتوت چیست ارکان طریقت در کسوه شریعت ورزیدن و نگاه داشتن
و تمام کردن با محبوب حق تبارک و تعالی شانه شوند و طریقه آداب ایشان
نگاه داشتن که این مرتبه بطریقت تمام شود و عبادتش بنوافل تمام شود
و فتوت چون درین مرتبه تمام شود و صفت ولایت بتجدد دهد در کمال
متابعت و مایه اش راستی فعل است و صاحب این مقام را فیض در لسه
ولایت آید اما فتوت خاص الخاص حق خدای تعالی نگاه داشتن
است حق بحق رسانیدن و آن بجای آوردن فرمودهای حق تعالی
باشد و حق خویش از حق تعالی گرفتن و متخلق شدن باخلاق الهی
تعالی شانه **تخلقوا باخلاق الله** و بطیبت نفس راضی بودن او
تبارک و تعالی در کل احوال هم لطفی و هم قهری و این بحقیقت تمام شود و عبادت

224.a

مداومت فرایض است چون فتوت دربن مرتبه بکمال رسد صفت ربوبیت
نتیجه دهد ومایه اش راستی حال است واین فتوت مجرد است وبالاترین
مقامات فتوتست بنسبت باحق تبارک وتعالی کرم بردوام عام است که همه
را بخیر می دهد وروزی همه می رساند وبنسبت باخلق فتوت می خواند
وکل اشیا بدین فتوت قایمند وفیض وتجلی واین موقوف از عالم ربوبیت
والوهیت باشد وما در وفرزند را شهر بدین فتوت می دهد

فصل درشروط صاحب وتبدیل اخلاق **اوّل** فتوت
دارا شروط است اوّل آزاد باشد **دوم** بالغ باشد **سیم** عاقل
باشد **چهارم** آن قدر علش باشد که تربیت جوانی تواند کردن
اگر بسیار ش باشد تفاوت نکند **پنجم** یتیم پرورد ودروش نواز
باشد **ششم** خلق خوشش باشد **هفتم** امانتش باشد **هشتم**
صالح باشد ونماز کننده **نهم** بزبان نلوید الا خیر خلق را
دهم علش باشد **یازدهم** پرا حیا باشد که حیا داود می نشان
حلال زادگی است **دوازدهم** خوب صورت باشد چنانک
درهیچ عضوش خلل مادرزاد نباشد **سیزدهم** شجره
واجازت واسناد معتبرش از بیران این طریقه باشد چنانک
اسناد ونسبت باحضرت محمد مصطفی صلوات الله وسلامه علیه درست
کرد د وصاحب فتوت را می باید که تبدیل اخلاق باشد چنانک
نفس او نابل شود از جهل صفت بد ومخصوص شود بجمل صفت نیک
اما صفتهای بد چنانک حرص وحسد وحقا وبغض
وتکلف وتصنع وتقزز وتزویر وجهل وحمق
ونفاق وتکبر وظلم وفسق وخیانت ومحش
ودنائت وخست وکسالت وتعصب شهوانی وصحبت
بعلت وذلت وخوبد وبدوفایی وبی حیایی وقاحت
وحیلت ومکر وبخل چینی وسفاهت وکذورت ودروغ
وناسپاسی

وناسپاسی وایذا وعجب وبخل وملالت وناهمواری ومردم شکنی
وغیبت وبهتان می باید این جهل مبدل شود بجهل صفت حمیده علم
وحلم وعزت وکرم سخاوت شجاعت ثبات وقار وفا
حیا شفقت زهد تقوی لطف صلاحیت ایثار خوی نیک
امانت دیانت حق شناسی بی تکلفی تواضع صدق صفا
دعا موحدت انعام احسان صبر شکر تسلیم رضا توکل
قناعت مجامله ایمان اسلام محبت خدمت محرمیت وآنچ
بدینها ماند واین معنی درجهل سال تمام می شود همچنانک در بازده
سالگی بلوغ صورتست درجهل سالگی بلوغ معنی چون مرد راه رود را
جهل سال تمام شود اگر نبی است فتوت بدو فرو آید واگر ولی
است ولایت وولی جامل ولایت وقتی کرد دله مخصوص شود
بدین جهل صفت خوب له تصویر کردیم چنانک گفته اند امر جاله
جهل کس از مسلمانان جمع شوند ولایت حاصل شود برای آنک
اگر مادی را نتوانیم یافتن که جامع این جهل صفت باشد
چون جهل کس حاضر شوند البته هریکی از صفتی خوب خالی نباشند
پس ضرور نی درجمع جهل شخص این جهل صفت جمع شود ولایت
حاصل باشد قال النبی صلی الله علیه وسلم **اَلْجَمَاعَةُ رَحْمَةٌ**
اَلْفُرْقَةُ عَذَابٌ درجماعت رحمت است ودر تنهایی عذاب

فصل در اصناف فتوت که چند صنفند
اما ارباب فتوت که هستند بر سه صنفند یکی قولی دوم سیمی
سیم شوی اما اصل قول در ظهور انسانیت از انجاست که حق
سبحانه وتعالی چون آدم را بیافرید علیه السلام باذرات انسانی
خطاب کرد که **اَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ** ایا من نه بروردکار شما
ام همه گفتند **قَالُوا بَلٰی** بعضی بران قول ثابت قدم ماندند وبعضی
ازان بگردیدند وبران نماندند وبعضی روی بگردانیدند از بیرو

قول آمدند و اقرار کردند و ایشان که بر ان قول ثابت قدم ماندند
انبیا و اولیا و صالحان بودند و ایشان که روی بکبد دانیدند و بر ان
ماندند کافران و مشرکان بودند و ایشان که منکر شدند و باز
بر سر اقرار آمدند فاسقان اند که فسق کنند و باز توبه کنند
پس در هر حالتی این سه قوم باشند هم در بیغامبری و امتی هم در
شیخی و مریدی هم در صاحبی و تربیه پس حقیقت این قول ان باشد
که صرح قول کرده اند و از مهری عالم مستعد و مستحق جنانک در
پیش شروط گفته ایم قبول کرده باشد بدان وفا کند و ان قول
بهیچ نعلی از خوب و غیر خوب رد نکند و اگر خیر در ابتدا نسبت
با صاحبی گرفته باشد که ان صاحب جاهل باشد یا صورت دیگر
یا آن صاحب را نسبتی بر اصل یاز ندکانی واجب نباشد تحد لباس
فتوت کند از پیش بزرگی که لایق و مستحق ان کار باشد بحکم قبول
و تخلق و نسبت باصل او و مسجره و اطازت بستاند اما او را همچنان
از راه عزت صاحب داند و خدمت کند که آخر بواسطه او در دین
راه آمده است این نیز که در آخر از و نسبت درست می کند داند این
است که کار ناتمام را تمام می کند و اگر صاحب اول خود مستعد فتوت
داری نبوده است بواسطه فسق یا ظلم یا بانتی یا نسبتی یا سقوط
و آبخ بدینها ماند خود ان باطل است نسبت درست این باشد که در آخر
گیرد و نسبت خود درست کرداند اما اول کسی که در دین
در دعوت بیغامبر از میردان ابوبکر صدیق بود و از جوانان
امیر المومنین علی رضی الله عنها و از زنان خدیجة الکبری و از
بندگان بلال حبشی رضی الله عنهم اجمعین و بر ان قول ثابت
قدم گشتند می باید که هر قولی کرده باشد با کسی بهیچ حال از
قول کرده نگردد مگر بعذری دینی یا فتوی جنانک ان شخص
یا در دین پاک باشد مثلا نماز نکند یا فسق کند یا چیزی که فتوت
باطل

225.b

باطل کند از غیبت و بهتان و دشنام و امر شریعت بجا نیاوردن و
فتنه انگیختن و در بند زیان برادران مسلمان بودن و جنین چیزها
این همه فتوت باطل کرداند اما سیفی اینانند که شمشیر اینانرا
در اسلام آورده باشد و مسلمان کشته و در آخر لذت اسلام یافته
و خدمت امیر المومنین علی کرم الله وجهه بر فاقت اختیار کرده
و ایشان اهل غزا باشند در صورت با کافر غزا کنند و در معنی با نفس
خویش قال النبی صلی الله علیه وسلم **رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ**
الْأَصْغَرِ اِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ یعنی باز گردید از غزای کوچک
بغزای بزرگ پرسیدند که یا رسول الله غزای بزرگ کدامست فرمود
آنک با نفس خویش غزا کنید و طریقهٔ این چنان است که حالی که تربیه
نام صاحب کرد بقول یا بنام او شربت نمک آب خورد شمشیر بدو دهند
جنانک بیغامبر صلی الله علیه وسلم که ذوالفقار بدست امیر المومنین
علی داد کرم الله وجهه **اما شرنی** ایشانند که بر خیزند
و بنام صاحب شربت نمک بخورند و اصل این از انجاست که پیش از ان
که فتوت بیغامبر ما صلی الله علیه وسلم آمدی فتوت داری جنان بود
که قدح خمر خوردندی بنام صاحب و ابوجهل در زمان مشهور
بود بفتوت داری و جهاد صد کس بنام او قدح خمر خورده بودند
و بیغامبر صلی الله علیه وسلم در آن زمان نوجوان بود و جهل کس از
نوجوانان هم زاد بیغامبر بودند علیه الصلوة والسلام و ملازم خدمت
بیغامبر بودندی مصطفی را صلی الله علیه وسلم گفتند که یا محمد بهرج بظاهر
و باطن تعلق دارد حال قدم مبارک شما از وجود ابوجهل شریفتر و
بهتر است او فتوت داری کند با وجود مبارک حیات بخش شما مانیز
البته می خواهیم که نام مبارک شما بفتوت ببریم بیغامبر علیه الصلوة والسلام
فرمود اکنون میان ما خمر نباشد نمک آب وضع کرد تا ایشان شربت نمک
و آب بنام مبارک بیغامبر صلی الله علیه وسلم بخوردند این خبر با بوجهل رسید

226.a

در غضب رفت و برآشفت و گفت بدر من بسر و رقبایل عرب باشد و او
یتیم بوطالب او با من هم سری کند آن چهار صد تربیهٔ خود را بفرستاد
که ابوجهل محمد را و اصحاب او را بزنید ان چهار صد کس بیامدند
بحنگ این جمل کس بر ایشان زدند و حق تعالی نصرت بخشید تا ان
چهار صد کس لن خورده بگریختند از ان زمان گیت در دل ابوجهل محکم
شد بعد از ان فتوت داری بر دو قسم شد شراب خوار کافر انسبت
ابوجهل و نمک و آب خوار کافر انسبت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم لاجرم مناسب
این نیز آب آمد **هذا عذب فرات سایغ شرابه وهذا ملح اجاج** اما در شب معراج که پیغامبر را صلی الله علیه وسلم بمعراج
رفت چون بمسجد اقصی آمد در رفت و دو رکعت نماز بگزارد و براق
را بر حلقهٔ در بست چون برون آمد جبرئیل علیه الصلوة والسلام پیامد
و دو جام پیش آورد یکی پر شیر و یکی پر خمر پیغامبر صلی الله علیه وسلم
جام شیر برداشت و بخورد جبرئیل علیه السلام گفت اختیار کردی
فطرة را بنا بر این معنی ان روز که پیغامبر صلی الله علیه وسلم زیر شجره با اصحاب
بیعت کرد قال الله تعالی **لقد رضی الله عن المؤمنین اذ یبایعونک تحت الشجرة** اصحاب را شهد داد و ازهو لانا ملک العلما
والفتیان عماد الملة والدین ارموی دام فضله شنیدم که گفت در شجره یا یعنی
شجرهٔ شیخ المشایخ قدوة الاقطاب مؤید الکابین شیخ صحیحم شهاب
الملة والدین سهروردی قدس الله روحه العزیز و طریقه ترسب
در طریقت و شریعت و حقیقت و فتوت بکمال داشت و او را نسبت فتوت
با خلیفهٔ جهان ناصر خلیفه بوده است بشته است بخط خویش که امیر
المؤمنین علی بن ابی طالب کرم الله وجهه نمک و آب می داد غالب ظن
این ضعیف انست که ابوذر رضی الله عنه طیره شد که رسول علیه
السلام در بیعت شهر راجر ابدست می نبی امیر المؤمنین لزم الله وجهه و مود
له تفاوت نکند بدعتی حسن است همه جای شهر حاصل نشود و مردم محروم

مانند اما اینجا نظر کنیم که جام شیر دهند و اندکی نمک آب در وی ریزند
تا صرد و نگاه داشته باشند اما شرط نمک آب خود دن جناشت که
آبی باشد پاک در قدح یا کوزهٔ نو سفال مناسب تر باشد قال الله
تعالی **خلقکم من صلصال** خدای را از صلصال آفریدم و صلصال
سفال خام باشد و قدح باید که فراخ باشد ان قدح را در میان نهند
بر کوئی پاک نیکو برای عزت ازاری خاص از بهم و یکی از کرباس سپید
الرکتان نیز باشد شاید و یکی از دوال سپید م کرد آن قدح در آرند
برای انک میان مولیان یکدیگر باس بندند و میان شو بیان صوف و میان
سیفیان بدر ال نسبت با آدم پیغامبر علیه السلام می رود که اول علمی که او
یکدیگر کرباس بافی بود و تخم کاری و بنائی برای انک آدمی را از خوردن
و پوشیدن و مقامی که در انجا باشد ضرورت بست پس کرباس بافت
و تخم کشف کرد خوردن را و بنائی کرد نشستن را و کسوهٔ که اول
بر زمین پوشیدند کرباس بود و آن هم لباس زندگانست و هم لباس
مردگان و میان شو بیان بصوف که اول بار که ابراهیم علیه السلام
میان اسمعیل بست در بنیاد کعبه از بهم آن کوسپند بود که از برای فدیه
او آورده بود و آن روز که ابراهیم علیه السلام اغاز مهمانی کرد که
جملهٔ کوسپندان از وقف کرد میان خود یکدیگر باس بست اما شو به وضع
پیغامبر است صلی الله علیه وسلم که شوبت شیر داد جناتک گفتیم و سیفیان را
میان بدوال بندند که ایشان اهل غزا اند و سپاهی و دوال سپرم مناسب تر باشد که هم تزه باشد و هم قوی و شرطها بر ین ترتیب و بقصد
کسی دیگر نیاورده است نادو ستان حق این ضعیف را بدارند و بدعا
یاد دارند که بسیار سعی کرده ام و این مختصر بست که از فتوت
نامه اصلی که اول ساخته ام اختیار کرده ام حق سبحانه و تعالی ما را حق
شناس کرداناد بس ان هر دسته شد را کرد قدح در ارند تا هر چی که
بر خیزد نسبت خویش با صاحب خویش درست کنند و شد هر بش بهتر

وچون نام صاحب خویش بشنوند باز این شد و بجدند و کرد قدح در
آورند که آن قدح پر مل قدح بغامبر صلی الله علیه وسلم و امیرالمومنین علی
است و آن شدها، اول ازبرای ایشان می بنهند و آن قدح بر کرسی
نهند بر شیر باید اندکی مل دروی کرده باشند ازبرای سنت
امیرالمومنین علی کرم الله وجهه و اگر شیر دست ندهد مل آب
بسازند و اگر شیر ابمخته باشد از شیر کاو و گوسپند مناسب تر
باشد امّا آنکس که تربیت کسی می شود یا تربیه شاگان شد مصطفی
و مرتضی را بجذوبا ذکر کرد قدح درآرد چون شربت خورده باشند
و نام صاحب برده و پیش صاحب آید و دست بوس کند صاحبش
میان بنهاد دبچیزی که ملک صاحب باشد که اول شد که از قداح
باز کرد و نسبت درست کرد نسبت بامصطفی صلی الله علیه وسلم و بامرتضی
علی کرم الله وجهه و آنچ صاحب بنهاد حق صاحب است که خدمت او
مودن است تربیه را و او را در دایره خدمت ثابت کردانند **امّا**
شرط استادن و شربت خوردن اول تربیه می باید که
بوضو باشد که این اصلی عظیم و توبه نصوح کرده باشد سر برهنه
و در دل با خدای تبارک و تعالی مناجات کند تا او را بصفت فتوت
و مروت آراسته دارد بعد ازان در میان آید و سلام کند بر اصحاب
فتوت و شربت بر دست گیرد و خادمش تلقین کند تا بگوید چگان
یکان کلمه کلمه دوشن اول بگوید السّلام علیکم و رحمة الله و برکاته
بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله ربّ العالمین و العاقبة للمتقین و صلوات
الله و سلامه و تحیّاته علی سیّد المرسلین و امام المتقین و خاتم
النبیّین محمّد و آله اجمعین و اهل بیته الطاهرین و خلفایه الراشدین
المرشدین فی الشریعة و الطریقة و الصابرین و الصادقین و
القانتین و المنفقین و المستغفرین بالحقیقة و اتباعه فی النصیحة
و عن ارباب الفتوة و اصحاب المروّة و اشراف الاخوة سلام علیکم
و رحمة الله

227.b

وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ يَا أَصْحَابَ التَّرْبِيَةِ وَالْبَابِ الصُّحْبَةِ وَأَرْبَابِ النُّتُوَّةِ
أَسْتَغْفِرُ اللهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ أَسْتَغْفِرُ اللهَ مِنْ
كُلِّ ذَنْبٍ وَسَهْوٍ وَتَقْصِيرٍ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا
قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ ۵
استاده ام استغفار گناه نه منتهی را و ملازمت بندگی امر و نهی
خدای تبارک و تعالی را و متابعت سنت پاک دعوت و خلوق محمد
مصطفی را و متابعت سیرت و طریقت انبیا و اولیا را موافقت سکنت
اهل تسلیم و رضا را و مشابعت اصحاب تقوی و صفا را و معاونت
صفت سخا و وفا و حلم و حیا را و مطاوعت امر امهات و ابا را و محافظت
استاد فتوت صاحب قاب قوسین او ادنی را و تسلیم بیعت فتوت
شیر خدا و عم زاده مصطفی و موصوف هل اتی علی مرتضی را در حضور
جوانمردان عزت و خدمت صلحا را و قبول وصیت خادم الفقرا را می جوا
این مذهب فرات و طریق اجاج را بنام و تربیه صدر فتوت و قدر مروت
و بدر اخوانیت اخی فلان دام فتوته و زاد مروته و رضی الله تعالی عنه
و عن جماعة المومنین و المومنات و المسلمین و المسلمات الاحیاء منهم و
الاموات برحمتک یا ارحم الراحمین ۵ و اگر قولی باشد چون خطبه
تا آنجا خواند که قبول وصیت خادم الفقرا بکوید بتربیه صدر فتوت
و قدر مروت و بدر اخوانیت اخی فلان دام فتوته و زاد مروته و اگر کسی
باشد که این همه نتواند لفتن بگوید الحمد لله ربّ العالمین و الصلوة
و السلام علی محمّد و اهل بیته الطاهرین و اصحابه اجمعین استاده ام
استغفار گناه نه منتهی را و بندگی امر و نهی خدا و متابعت سنت
مصطفی را و مطاوعت امهات و ابا را و محافظت مرتضی را میان
جوانمردان عزت و خدمت صلحا را بتربیه صدر فتوت و بدر مروت
اخی فلان را دام توفیقه و برود و دستش ببوسد **امّا چون لباس**
فتوت بوشد ایشان که برادران فتوت باشند حلقه بندند

228.a

وصاحب وتربیه درمیان حلقه نشینند چنانک قبله دردست چپ باشد
تا چون برخیزند باز نگردند و روی باقبله بندزیرا بقبله بنشسته اند واگر روی
باقبله بنشینند دروقت زیرجامه بوشیدن پای نکشند عزت قبله را
کف پای با زمین برابر دارند اول صاحب ازاری بالای زیرجامه
تربیه بندد دستوری را بعد ازان بنشیند وزیرجامه اول ازپای
چپ بدر کند وپای چپ برابچهٔ بدر کرده نهد انگه پای راست بدر
کند وتربیه را درپای راست بوشاند انگه پای چپ ازسر پاچه
بردارد ودرپای چپ تربیه کند بعد ازان تربیه برخیزد وروی
باقبله آرد انگه صاحبش دست زیر بیرامن برد وزیرجامه اش بندد
زیرجامهٔ تربیه ازان خادم باشد باشگردانهای دیگر وصاحب دران
حالت اگر دوزیرجامه بوشیده باشد نیکو باشد تاصاحب نیز
برهنه نماند وچون صاحب زیرجامه بوشانید واجازت فتوتش
داد خدمت صاحب بوادب باید کردن بقدر طاقت تخصص وزیرجامه
ند فراخ فراخ باید ونه تنگ تنگ میانه چنانک ازپاچه بول توان
کردن اما اول کسی که زیرجامه بوشید ابرهیم خلیل
بود علیه السلام واول کسی که مهای کردم او بود فداالنبی علیه
صلی الله علیه وسلم اول من اضاف الضیف ابرهیم واول
من لبس السراویل وگفته اند لافتی الا علی لاسیف الا ذوالفقار
الشلوار ومعنیش آن باشد که اماث شلوار نکه دارند تا بحرام نگشایند

فصل در شرایط شرح فتوت در اینج گرارسد

ونوسد بدانیدای عزیزان صاحب تمیز که مجنان که درنماز ارکانست
درفتوت نیز شرایط است وارکان باید که چنان رود که ازخدای
تبارک وتعالی وانبیا واولیا چنان نبود اما مشایخ قدس الله ارواحهم
آورده اند که درطریقت سه شیخ است شیخ نسل وشیخ تخلق وشیخ
تبرک این همه خرقه است اما اصل شیخ نسل است واستاد ازو بوشند
خرقه

خرقه تبرک وتخلق ازبرای شرف صحبت است وتاکید بیعت کند
درفتوت بیعقولی وشوخی وسیفی است ومربیه قایم بقول است اگر
شخصی هزار شوخی بخورد وبقول نکوید درست نباشد پس دوقسم ازین
بحکم شوف وتبرک وتاکید استادست وصاحب بحقیقت صاحب اول
است اگر مستحق فتوت باشد وآنچ شرایط فتوت گفته ایم دران باشد اما
اگر براصل کسی توبیه شخصی باشد مستحق وبرود وتربیهٔ کسی دیگر شود
واین کس داند که او تربیهٔ کسی بوده است وروادارد هم تربیه وهم
صاحب دوم مردود باشند واین صاحب ازفتوت بیفتد برای انکه
درملک دیگران تصرف کرده است ودرملک دیگران تصرف کردن
ظلم باشد وظالم فتوت رانشاید اما اگر کسی مرده باشد یاغایب
باشد وشخصی ترتیب اوکند وکار ناتمام اوتمام کرداند آن شخص را
تازه کرده باشد اما ملک خود دانستن بحکم صاحبی وتربیهٔ روا
نباشد حکم صاحبی صاحب اول راست اگر مستحق فتوتست واگر
مستحق نیز نیست باری حق ان دارد که این شخص بواسطهٔ او درطریقهٔ
فتوت اما حق ضایع کرداشتن ازفتوت نیست تربیه را ازصاحب
خویش وفتی روا باشد که ازصاحب چیزی درموجود آید که از
فتوت معزول خود ودران نیز صبر باید کردن شاید که توبه
باز آید وبطاعت مشغول شود خاصیت کارش برخیزد باشد وباز
مستحق اسم فتوت شود دیگر اما فتوت داران سه
صنفند صاحب اسناد وصاحب ضرورت وصاحب اعتماد ومجتبی
وصاحب اقبال وحمایت صاحب ضرورت آن باشد که ازبرای جذب
منفعتی یادفع مضرتی کنند وصاحب اعتماد وصحبت انکه از
شخصی چیزی بینند یاقولی یافعلی ازبرای حسبی که عاشق شوند
واین شخص دیده اوشود درعشق وارادت واختیار ومشورت
تبت وصاحب اقبال وحمایت آن باشد که شخصی تربیهٔ ملکی یاامیری شود

یا حربتی از نزاع میان خلق زیادت شود یا وقتی حمایت او کند در قضیه اما صاحب اسناد آن باشد که سیرت جون ظاهر و باطن او آراسته باشد و بعلم و عمل شایسته معروف و بصلاحیت و امانت مشهور و اسناد صاحب بر صاحب تا بپیامبر درست می رود همه معروفان که از ایشان باز توان گفت میان بستن و گشادن و لباس فتوت دادن و اجازت و تبرّه بخشتن و دادن وظیفهٔ صاحب اسناد است از پس دیگران درست باشد اگر امیری یا ملکی را با سیرت خوب اسناد درست اصلی نیز باشد نور علی نور **باب در مروّت** بزرگان چنین کفته اند که مروّت شاخیست از فتوت این خود نیکلست اما این ضعیف می گوید که هیچ جزوی از اجزای فتوت نیست که خاصیت و صفت مروت را در و نسبتی نیست درخت فتوت مطلوب خود از بهر مثوهٔ مروّت است و مثالی چند در قصیدهٔ فتوت که در پیش نهاده ام گفته شد مروّت نگاه داشتن بعضی نسبت با حق تعالی بعضی نسبت با دوستان بعضی نسبت با اهل و عیال و خویشان بعضی با مساید بعضی نسبت با عموم خلایق **اما** نگاه داشت با حق سبحانه و تعالی آنست که فرموده خدا را محکوم و منقاد باشند و هرچ خدای تعالی فرموده است که بکنند و هرچ نهی کرده است کردان نکردند و متصوف بتحقیقت در هر دو چیزها او را دانند و امید بدو دارند و از و خواهند و در کل حال بدو پناه گیرند **اما** نسبت با پیامبر آنکه متابعت او کنند یعنی در وی او کنند در عادات و عبادات و اخلاق و او را عشق داشتن و دوست داشتن بجا مبر صلوات الرحمن و سلامه علیه و حق شناس دعوت و محبت او بودن و دایم بر رو و اهل بیت او صلوات فرستادن و مهاجرین و انصار را معتقد بودن و از اهل اسلام هرکه بصحبت او رسیده و معاون حال او بوده رضوان فرستادن و با همه صافی و صادق بودن **اما** نسبت با اولیا خدمت ایشان دریافتن و آداب ایشان آموختن و ورزیدن و کوش با قوال و افعال و احوال ایشان داشتن و وظیفهٔ وقت خویش ساختن و خدمت

و خدمت ایشان بتن و مال و جان بقدر وسع واجب داشتن و با ایشان صحبت خاص برای تبارک و تعالی کردن و معاملات معروفی و مکروه ایشان منکر نشمردن و اکر وقتی زلّهٔ از ایشان صادر شود از تاویلی بنیکی کردن و عذر خواستن تا بهره داری از صحبت ایشان توان بردن و اکر جوهر نیکی از صحبتی حاصل کنی بکذر چیزکی همه برهم شکنی مروّت باشد نیکی بدش بصد نیکی بازنده که از صحبت او یافتهٔ آخر نیکی از بدی بهتر است اما نهاد بد ضد نیکی را بدل بنیاد بیکل بدی و هزار بدی را بیکل نیکی **اما** نسبت با فرزندکان ایشان را باعتقاد تبارک دوست دارد و بر ایشان صلوات فرستد که ایشان همیشه امت محمد را صلی الله علیه وسلم از خدای تعالی آمرزش خواهند و دعا کنند و ایشانرا تبارک دانند و از بندکان عزیز برکزیده حق تبارک و تعالی **اما** نسبت با اهل و عیال نفقه و کسوهٔ ایشان مرتب داشتن و جهد کردن تا از وجه حلال باشد و با ایشان بخوی خوش زیستن و وظیفهٔ دین با ایشان در کار داشتن و ارکارها رسیده در آموختن و مجال تعلّم دادن و زبان را از فحش نکاه داشتن و با خویشان همچنین بالغ دست رسد خدمت بجا آوردن و با ایشان بیوستن و از خویشان در وبش عار نداشتن و ایشانرا از محل تهمت نکاه داشتن و محروم خود را بدوستان نمودن و با همسایه همچنین بدانچ دست رسد نکاه داشت کردن و ایشانرا عزیز داشتن علی الخصوص همسایه درویش همسایه هست که یک حق دارد و همسایه هست که دو حق دارد و همسایه هست که سه حق دارد اما آنک یک حق دارد همسایهٔ کافر حق همسایکی دارد و آنک دو حق دارد همسایهٔ مسلمان یکی یک حق مسلمانی و آنکه سه حق دارد همسایه مسلمان خویشاوندی حق همسایکی یک حق مسلمانی یک حق خویشی **اما** با عموم خلایق دعا کردن و وقت هر کسی بقدر حال در یافتن و بدانچ تواند خلق را مدد کردن بنفس و مال و قدم و نظر و نفس و در بند اصلاح کار و صلح وقت ایشان بودن و بصحبت و همرهی با همه در

کار داشتن وانصاف از خود دادن در کل امور وانصاف از خود دادن مروت است
وانصاف دادن وانصاف ستدن قوت است وشرم داشتن از خدا وخلق و بر
ضعیفان وزیردستان مراعات کردن و بخشودن و در مرتبه اندازه
نگاه داشتن که هر یکی را خدمت بقدر مرتبهٔ او کردن و بیرانداختن دا
واعتدال در کارها نگاه داشتن وخلق خدا آن خواستن که بخود خواهد بلک
بهتر واز هر کسی آن طمع داشتن که در کجند ومالالت نمودن واحوال هر کس بطلبت
نفس کوشش داشتن وبزبان چرب وشیرین هر دم هر کسی گشتن ودوستاراد
غم وشادی باز جستن وپرسیدن اما بنسبت مادر و پدر انراجه توان
گفت جان وتن ومال فدای خدمت ایشان کردن وحرمت ایشان چو حرمت
خدا ورسول داشتن وهمیشه پای بوسیدن ودر روی مالیدن وآرزوی ایشارا
دادن وسخن با ایشان نرم گفتن وموجودهٔ ایشارا منقاد ومسلسم بودن ورضای
ایشان رضای خدا ورسول داشتن علی هذا القیاس زندگانی اهل مروت چنین
باشد **فصل دوم در اقاویل مختلفه که بزرگان در مروت**
گفته اند خواجه حسن بصری رضی الله عنه فرموده است که مروت آنست که
باشد واز برادران تحمل کردن در رنج کشیدن وهرج توانا از تواضع و
نیکوئی دریغ نداشتن ورنج خود را از مردم باز داشتن **دیگر**
از امیر المومنین حسن بن امیر المومنین علی کرم الله وجهه گفت که مروت صفت
است وخویشتن داری وبخشش کردن در حال توانگری ودر ویشی
پیری گفت که مروت چهار چیز است یکی باخدای تعالی وآن فریضه گزاردن
واز حرام بر هیز کردن دوم با رسول صلی الله علیه وسلم وآن سنت نگاه داشتن
است ودر ویشی اختیار کردن وتواضع کردن با مردمان سیم امر دین
نگاه داشتن است وانصاف دادن از خویشتن وانصاف جنبش نداشتن
چهارم با نفس خویش است که هیچ کاری بنهان نکند که اگر آشکارا شود شرم
دارد **دیگر** محمد سعید گفت رحمة الله علیه که مروت برادر انرا اکرام
کردنست وخوی نیکو داشتن وصلاح مال خود جستن تا محتاج خلق نشود

بقدر توشه ورنج وآنچ زیادت باشد دادن ورنهان نگاه داشتن **دیگر**
درخبر است که پیغامبر صلی الله علیه وسلم فرموده است که اهل مروت از
قیامت ایمن باشند صدق رسول الله **شرح آب گرداندن**
خادم آب را باید که جامها وادام نیکو پاک باشد وخوب صورت وخوش
خلق وخندان روی وشیرین زبان اول میان بندد بچیزی
پاک وکوزه بردست راست گیرد ودست چپ زیر دست راست نهد
ودستهٔ کوزه باطرف دست چپ خویش کند تا آب خورنده کوزه بدست
راست تواند گرفتن وایش صاحب منصب گیرد وانگشت بزرگ پای
راست بر انگشت بزرگ پای چپ نهد اول در کوزه نگرد تا اگر خاشاکی
بر سر آب باشد بچیزی پاک دور کرداند بدزه کاغذ سپید، وآنچ
بدان ماند در طهارت وپارهٔ ابر با خویشتن دارد تا اگر ناگاه آبی ریخته
شود بدان بردارد وروی مالی پاک بردست گیرد تا کوزه برانجاند
ودر دست راست صاحب منصب کرداگر بزرگی دیگر در مجلس
چپ صاحب منصب باشد بدو نیز بدهد انگاه باز با این طرف آید
وآب تمام بگرداند واگر شب باشد وقتی خفته باشد سه بار بانگشت
بر کوزه زند اگر بیدار نشود در کذرد وستا نظر از جمع نگرداند
ومستعجر اصحاب باشد چون آب بخورند دست برو فروکند وآب خورنده
می باید که آب سه بار خورد وطاق خورد به دم یا بیح یا هفت
ودر مردمی ذکری بخواند وکوزهٔ شکسته آب نخورد وخفته وبر پهلو
وکردن کژ کرده آب نخورد واز برابر دسته نخورد وپیش دسته
مجنبین وکوزه بدست چپ نگیرد مانع باشد ودر آب خوردن اول
راست دارد دستار چه یا دست پیش بن کوزه دارد وآب از پا نخورد
اگرچه در کتابها دیدم که پیغامبر صلی الله علیه وسلم وامیر المومنین علی
کرم الله وجهه آب از پا خورده اند اما بزرگان را دیدم که منع کردند
وشنیدم که هم پیغامبر صلی الله علیه وسلم هم آب از پا خوردن منع کرد لفت

کار ستور است و اگر آدمی از کلوخ برآید دوی از کوزه بگرداند و کوش دارد
که آب از کوزه ریخته نشود و با ریگ خورد و نمک هیچ نخورد و اول بسم الله
و آخر الحمد لله بگوید و در آخر که تمام کرد انیا خادم یاری دیگر کرد برآید
و در آخر اگر خادم نیز نشسته باشد برابر جمع بنشیند و دست کوزه بدست
راست بگیرد و هم انجا که جمع آب خورد داند او نیز بخورد **فصل**
در طعام خوردن و در بن صفت ادبست ادب اول شرط سفره
انداختن اول خادم باک جامه باک تنی خوش خلقی چنانک گفتیم
برخیزد و خادم دانه چنان نوابست که در شرح آید بنیا مبر صلی الله
علیه وسلم فرموده است و خادم باید که باکسی بگدورت نباشد باهم
باصفا باشد و اگرنه هیچ فایده خدمت ندهد و خدمت حاصل نبود برای
خدای تعالی کند چون خواهد که سفره اندازد اول بینا کنان
و طعام چه قدر است و چند کاسه است اول در خاطر برجمع تمت
کند یار دیگر دا بگوید تا ترتیب بیارد و بنهد انگه از اوی پاک بر طرف حمام
درمیان بنهد و دو دست مال پاک یکی از طرف راست و یکی از طرف چپ
میان فرو زند تا اگر کسی را حاجتی باشد از دست راست بدو دهد
و او را حاجتی باشد برو مال دست چپ خدمت خود بکند و دستها
بشوید اول میان خانرا بر هر دو دست چینند و بر ساعد کشید
و کناره‌های سفره بهر دو دست دارد و از صاحب منصب اجازت خواسته
میان خوان انجا بر زمین نهد و باز کشد تا آخر خوان بعد از ان اگر دیگر
سفره‌ها در خورد باشد بر ترتیب بینهد از انکه نان دسته دسته معه
داسته می‌ستاند و از پیش صاحب منصب در دست راست او می‌گردد و می
نهد و اگر دو صاحب منصب باشند از دو طرف یا از سه طرف نشسته باشند
دو خادم یا سه خادم با سفره در آیند و باتفاق آن سفره‌ها یک
بار بینهاد از انگه سبزی گرد خوان بنهند که بنیا مبر فرموده است صلی الله علیه وسلم
زینوا موایدکم بالبقل فانها مطردة للشیطان مع التسمیة

231.b

و سوگه سبز بر خوان نهادن سنت است و نهل بنهد که بنیا مبر صلی الله
علیه وسلم فرموده که ابتدا و انتها بنهل کنید خدای تبارک و تعالی
بیماری و سی نوع بلا از و دفع کند کمترین آن ذنجها جذام
باشد و دیگر حدیث درین معنی آمده است و از برای حرمت نان
اول دست بنان کنند و نان بخورند چون خادم طعام زیر پیش نهاد و بهترین طعام و دوست داشته ترین خدای
تبارک و تعالی آنست که دستها بسیار بر و باشد و بنیا مبر صلی الله
علیه وسلم بر خوانچه و سکوره چیزی نخورده است الا بر سفره
و چون سفره انداخته شد سقا بجنان استاده باشد و کوزه
آب برداشته بر دست و حاضر جمع و خادم را دو انیست که از یا
چیزی خورد که انگاه از شرف خدمت باز ماند اگر بزرگی از بزرگان
نواله بدو دهد آن یک لقمه بخورد و اگر دیگران دهند انیار کند
بدیگران زیرا که بنجد بزرگ جمع نواله دادن حق دیگران نیست
که نواله دادن را دو شرط است یکی اجازه بیان در نواله دادن
دوم انکه چیزی با نواله هم راه نتواند کردن اگرچه درین زمان
که مایم این احتیاط و تمیز نیست ولی ما آنچ حق است بگوییم تا ادب از
میان برنخیزد و انیان که مستعد باشند بدان کار کنند و
دانند که آداب طریقت و فتوت برچه منوال است امّا اگر دوستی
لقمه جرب و شوربن چون طعام انگل باشد انیار کند و در دهان
یاری نهد روا باشد و اگر بزرگتری نواله بردارد و بحکم خدمت
پیش درویشی نهد روا باشد و اگر محتشم پیش فقیر نواله فرستد که پیش
او هر دو شریک باشد کرم کرده باشد و خادم موجاکه بنهاد
که طعام زیاده است بعضی بدانجا رساند که کمتر باشد و اگر در مطبخ
باقی باشد دیگر طعام بخواهد و آنجا نهند که در باسنت و اگر
خصی جای نشسته باشد زیر تر که لایق او نباشد او را جای فشاند که لایق

232.a

او باشد بروجهی احسن واگر خادم نتواند بزرگ جمع را بگوید تا او اشارت
کند بجای که لایق او باشد **آداب دوم در طعام خوردن**
ازجملهٔ واجبات اهل اسلام علی الخصوص اهل طریقت وقتوت حلال خوردست
واحتیاط آن ازبرای آنکه بنده را عبادت حق تعالی کردن واجبست
وعبادت کردن موقوف است بر قوت وقوت موقوف است بر خوردن
وخفتن وپیغامبر صلی الله علیه وسلم فرمود طلب علم دو علم است علم تن
وعلم دین اول تن گفت که اگر تن درست نباشد دین چگونه
توان ورزیدن حق سبحانه وتعالی فرمود بخورید از پاک وعمل نیکو
کنید اما جهد کنید تا حلال خورید وحلال آنست که شبهت
درو نباشد وطیب آنکه دست ورنج خویش باشد یعنی منت کس برآنجا
نباشد وپیغامبر صلی الله علیه وسلم فرمود که عبادت هفتاد است
فاضلترش طلب رزق حلالست پس چون طعام ازبرای آن خورند
تا قوت درعلم وعمل زیادت کراند وقدرت راه رفتن آخرت
طعام خوردنست وخفتن او عبادت شود چنانک پیغامبر فرمود
صلی الله علیه وسلم که خفتن عالم عبادتست ونشان آنکه طعام ازبرای
دین خورند آنست که بشهوه نخورند بقدر حاجت خورند وحلال
خورند وآداب بکار دارند وآداب آنست که حلال خورند گفته
اند در طعام چهار چیز فریضه است وچهار سنت است وچهار
ادب است ودو چیز کراهیت اما آن چهار که فریضه است یکی
حلال خوردن دوم نعمت ازخدای تعالی داستن سیم بدانچ بانده
بسند کار بودن چهارم بقوت آن طعام بخدای تعالی عاصی نه دل
وان چهار که سنت است اول بسم الله الرحمن الرحیم گفتن شیخ المشایخ
شیخ شهاب الملة والدین سهروردی قدس الله روحه العزیز آورده است
که در لقمهٔ اول بگویند بسم الله دو دوم بگویند بسم الله الرحمن ودر سیم
بگویند بسم الله الرحمن الرحیم سنت دوم در آخر بگویند الحمد لله رب العالمین

232.b

وداروا

ها ی راست بر داشتن وبای چپ فرو گذاشتن وچهار که ادب
است یکی از پیش خویش خوردن دوم لقمه خرد برداشتن سیم
نیک بجایدان چهارم دو لقمهٔ دیگران نگریستن وان دو
که دارد ست یکی آنچ از خوان بیفتد برداشتن وخوردن دوم کاسه
در آخر پاک کردن وآن دو که کراهیت است یکی طعام بنوبیدن
چون حیران دوم باد دمیدن برطعام پیغامبر فرمود علیه الصلوة
والسلام باد دمیدن در طعام برکت ببرد ومیچ حالی که فرزند
آدم برگزیند بتر از شکم نیست وخداوندان این علم گفته اند هر درد
که از بد خوردن حاصل شود بدوای بسیار رود وهر درد
که از کم خوردن حاصل شود بدوای کم زایل شود گفته اند سه کس
را خدای تعالی دشمن دارد یکی بخیل دوم متکبر سیم

بسیار خوار خویش دُعایی درین معنی دارم ۵
بسیار مخور که سخت افتاد شوی اندک خور وبا کم خور که بیدار شوی
بر خواری تو همه زبر خواری تست کم خور شوی اگر تو کم خوار شوی

وپیغامبر صلی الله علیه وسلم فرمود بدترین خلق کسیست که چیزی
تنها خورد وچون طعام خورد اول واخر دست بشوید
که پیغامبر علیه الصلوة والسلام فرمود که دست شستن جنل از طعام
درویش بازدارد وبعد از طعام شستن دیو انگی بازدارد ودفع
کناهان خود کند ودر طعام خوردن تکیه ننند وناگرسنه نباشد
نخورد وبا حضور راضی شود وتکلف نکند که تکلف شوم است وان
در انتظار طعام ندارد ومهمانی تمام شود گفته اند اگر شخصی همه
نعمتی پیش مهمان آرد نه ماست مهمانی نکرده باشد واگر ماست تنها
بیارد مهمانی کرده باشد وذکر خدای تعالی دایم بر زبان
می راند ونخسبد ونان بکارد پاره نکند وبیک دست پاره نکند
که پیغامبر علیه الصلوة والسلام فرمود که هر که یک دست نان پاره کند

233.a

ملقاد درویشی بر و گشاده شود و یکل دست بر نان ننهد و بدیگری
باره نکند نان از زمین بر دارد و بهر ده دست باده کند و آنچ بدست
چپ باشد بر سفره نهد و آنچ بدست راست باشد بخورد و گوشت
نیز بکارد باره نکند که حدیث است و دست در نان نمالد و کارد بنان
پاک نکند و لقمه که از دست بیفتد بردارد و پاک کند و بخورد و بر سفره
سخن بسیار نگوید مکروه است و بسیار نخندد و اگر طعامها الوان باشد
هر لحظه دست بکاسه نکند و در خوردن صوف یاران نبرد علی
الخصوص با نابینا و درویش آن باشد که از ده لقمه خویش دو لقمه
بدیگران ایثار کند ایثار کردن صفت جوانمردان است اگر
شخصی شکری در دهان نهاد و تا شب شکر خورد بیش لذت بیش باشد
تقدیر که صد دانه شکر خورد بیش از یک شیرینی در دهان او
زیادت شود دیگر فایده نخواهد بود امّا اگر نود و نه دانه در دهان
نود و نه کس نهد صد دهان شیرین کرده باشد بجز از آن یک
دهان و آنچ خود خورد چون باخر رسید لذت منقطع شود
امّا چون ایثار کرد هرگز لذت منقطع نشود نه در دنیا و نه
در آخرت بدنیا نیک نامی و بآخرت باقی اگر لذت نرک لذت بدای
دگر شهوت خویش لذت نخوانی چون فارغ شود انگشت طعام آلوده
پاک بلیسد بیغامبر علیه الصلوة والسلام چنین کردی و تایکی را
اشتها باقیست دست باز نکشید و اگر بر سفره ای خورند دست
و دهان پاک کنند انگه آب بخورند و اگر بر نخ بدانه خورد باقی
که بر دست ماند بخورند باز در کاسه نه ریزند که بد عیبی است
و اگر میوه خورد دانهٔ میوه بعینی استخوانش بر طبق میوه نیندازند
و استخوان بدهان نیندازند و اگر در خلق ای از بینی زحمت
برون رود و فراغت حاصل کند و حکایت مکروه جنان
که از آن مردمان و رنجوران و درویش و نام چیزهای نخس

برسفره

233.b

برسفره نکوید تا طبع را کراهیت نیاید آنکه طعام کواوده نشود و
بسیار اندام نخارد و اگر ضرورت باشد بدست بخارد یا بالتی و اگر
آروغی از حلق برآید دست یا استین بدهان باز نهد و بعضی
از اهل دل طعام بحلقه نخورده اند که بحلقه خوردن مزهٔ طعام
باشد امّا بدست خورد هم مزهٔ طعام باشد هم مزهٔ دست و بعزت
و تواضع بدست خوردن نزدیک ترست و از تکلف و تکبر دور تر باشد
امّا شور باشاید و دست بطعام نبرد تا بر دیگری نبرد و اگر مفده
او باشد دیگر از را در انتظار ندارد و آنچ بهتر باشد بیش یاران
نهد و اگر رفیق آهسته خورد بهر و لطف و تواضع مبالغه کند تا او
خوشتر بخورد امّا سه بار بیش نکوید که شاید که او را میل نبود
و دهان فراکاسه نبرد و لقمه بدندان باره نکند که بدندان باره
کردن و باز در کاسه زدن مکروه ست و نان آلوده در سر که
زدن و اگر دو طعام بهم آمیزد اجازت از یاران بخواهد و بنواله
بدستوری جمع دهد که آن طعام حق جمع است که بر سفره حاضر ند چون
طشت آرند برای دست شستن بیرون مقدم دارند و یاران بزرگوار
چون دهان شوند آب بر ابرو نظر هادر طشت نریزند دست چپ
در پیش دهان دارند و جدا جدا نشویند همه در یک طشت شویند
بخلاف متکبران و آن که آب ریزد بر بای باشد ابریق بدست
راست و ایزاری پاک بر دوش انداخته و میان بسته و چون دست
بشویند مستحب است که بدان تری انگشتان چشم بار امسح کنند حدیث
است از پیغامبر صلی الله علیه وسلم چون فارغ شد خود که از سفره
افتاده باشد برچیند و بخورند که بسیار خیر و ثواب در وست
و بوقت دست بسفره کردن فاتحه از برای غایبان بخوانند
و بعد از سفره فاتحه از برای مشایخ که سفره کریم می باید که عام
باشد چون سفره انداخته باشند آنان که حاضرند خود بر سفره اند

234.a

امّا انانک غایند سفرهٔ ایشان از فاتحه بکشند و در آخر باری دیگر از برای
مشایخ و عزیزان که سفره حق ایشانی است و ما طفیل ایشان چون
چنین کنند سفره از برای جملهٔ خلق کشاده باشند و چون خورند
دعا کنند و بقولی آن سفره بردارند که اوّل انداخته اند
و بقولی محقق آن سفره که اوّل انداخته اند آخر آن بردارند برای
آنکه نان سفره باقی باشد مردم چیزی برداخت خورند اما
چون آن سفره بردارند همه دست بازکشیرند و شاید که
یکی را هنوز باقی باشد و دیگر آن سفره اصلاً نباید که
محیط باشد بدین دیگر سفرها اوّل و آخر او چون فارغ شدند
فاتحه مشایخ بخوانند فاتحه دیگر صاحب نعمت را و نیّت
آنکه این طعام سبب خیر و طاعت و عبادت کردد بخوانند
فاتحه سه سه بار کنند بنیّت عدل و احسان بادشاه و امن
خلق را و چون خادم سفره بر می دارد نان ها که مانده باشد
در میان سفره جمع کند روی نان با لا آنکه سفره بردارد و
تکبیر سفره خلیل و روان مشایخ را درخواهد و سفره چنان
باید ساختن که طعام از همان بسیار ماند که هرچه از همان
باز ماند از حساب نباشد و چون بیرون خواهد آمدن میزبان
بقدم باید با ایشان و تواضع کند و عذر خواهد قدمهای
ایشانرا

فصل در آداب وضوکاه

چون بقایهٔ دوچ مروج نام خدا است از خود دور کند و سر
برهنه و با برهنه نرود و اوّل آستین چپ فرو کند آنکه راست
و ابزار بدست چپ بردارد و بای چپ در سقایه نهد و بکوید بسم الله
کردم از دیو نر و ماده بخدا و روی و پشت با قبله نشیند و آن
قدر برهنه شود که ضرورت باشد و میل بر دست چپ کند
و سنکا استنجا با خود ببرد استنجا آن باشد که بس خود در ابسنک

234.b

یا

یا نجه سه یا بیشتر پاک کند واستبرا آنکه ذکر را بمالد سه سنکا کو
یک سنکل را سه پهلو باشد و واباشد و سخن نکویند و چیزی
نخورند و از دهان در انجا نیندازند و سر بر آسمان ندارند
و زیر خود نکونه و اندیشهای پراکنده نکنند و بسیار بر انجا
نشینند و چون فارغ شدند بکویند شکر از ان خدای که این منفعت
است در مازکها کرد و آنچ مضرّت است از ما جدا کرد و از انجا
نقل کنند چون استنجا کنند سه بار سنکل را از اوّل سفره کیرد
تا آخر سفره و در آخر بر باید انکه نقل کند و طهارت باب بکند
بدست راست آب می ریزد و بدست چپ طهارت می کند و آن
انکشت که میان انکشت کوچک و انکشت میانینست بالای دو انکشت
کوچک و میانین نهد و مالد و آب می ریزد تا داند که پاک شد
و بکوید خدا و ندا دل من از نفاق و زبان من از دروغ و بیش و بس
من از بدیها پاک کردان و اکر بصحرا باشد سنکی با خود ببرد
تا زمین نرمه کند تا وقت آب تا خیر کردن فطره نخلد
و روی کاه و آفتاب و باد نشیند از ان قبله خود کنیم و آب در
سوراخ مار و موش نکند و در انها استاده نکند و بر کنار جویها
نشینند و جای که نظر کاه خلق باشد نشینند در میان دو خانها
و پیش دیوارها شکسته نشینند اکر انکشتری دارد که نام خدای
تعالی بر انجاست در دهان کیرد و اکر زر یا سیم با خود دارد
بالای بستانها بنهد و یاد کردن نا فارغ شود اکر جای نهد
شاید که فراموش کند باید بدوستی امین بسپارد و از پا بول
نکند و بعد از استنجا کردن انکشت بدیوار در مالد و پاک شود
والله اعلم

235.a

بسم الله الرحمن الرحيم

Ist. Murad Molla, Abd-al-Hamid I. 1447

352.a

Abd-al-Razzak-Kâşânî : Tuhfat-al-İhvân terc.

الا از حیات امانت الهی بر آمدن و فطرت را از استیلا صفات نفسانی و جور و تعدی
قوی بدی خلاص دادن و مقام اصلی باز آوردن تا وضع الهی فی غیر موضعه نبود و ظلومی
لازم نیاید و نهایت قوی و ملکات را از طرف افراط و تفریط بحد اعتدال باز آوردن تا طغیان
و عدوان منسوب نگردد و در تقصیر و انطلام مفقود و نهایت طریقت وصول بحقیقت باشد
بل که عدالت نیست الا صورت حقیقت و حدت در عالم کثرت پس شریعت صورت و ظاهر
عدالت باشد و طریقت سیرت عدالت و سریان اصل او در وجود و حرکت او از بطون بظهور
و حقیقت معنی و باطن آن و حنانکه سلامت و ترقی و کمال قلوب نبود جز بمقامات سه گانه که مدار
آن بر بعد الثست صحت و نماء قوت اجساد نبود جز بمطعومات غذا دهند که صلاح آن بمکست و اما
شلوار بوشایدن اشارتست بفضیلت عفاف چه صورت ستر عورت و منع فرج از شهوتست
و اصل الباب عفاف آنست و استحیان متأخران فتیان جنانست که چون اعتماد بر قدم طالب
قوت ندارند اولا از اری در میان او بندند بعد از آن چون بحقوق قیام نماید بر وجهی که اعتماد
را بشایند شلوار در بوشانند و اما میان بستن اشارتست بفضیلت شجاعت و صورت قیام فتوت
بخدمت و غایت تواضع که اساس شجاعت است در آن مدرج و انر اتکمیل حجت آن خواند که کما لست علم
عملست و ارباب فتوت علم بی عمل را وزنی نهند و عمل را قدم خوانند و علم را نظر و صاحب قدم
را معتبر دانند و صاحب نظر را از و نازل شناسند پس معلوم شد که این اوضاع رموزیست
که بدان اشارت می کنند با موری که فتوت بدان تمام شود و صلاحیت ولایت حاصل آید و بدین
سبب جامه فتوت شلوارست و خرقه تصوف کلاه چه اول قدمی در فتوت تعفف است که بعلق مائل
دارد اما کار تصوف ترقی که بعلق بالا عالی دارد و در تصوف خلق سوء سنت است و در فتوت
نیست چه خلق اشارتست بازالت موانع ترقی و بدایت فناکه در تصوف مقصدست و نفی اضداد
فضایل و اکتساب مکارمست که اقتضاء تحلی بوجودی کند پس محتاج بافنا و ازالت نباشد و از بحار و سکر
نبود که نهایت فتوت بدایت ولایت باشد حنانچه در کرفت و فتوت جزوی بود از تصوف حنانکه
ولایت جزوی باشد از نبوت و الله اعلم **فصل چهارم در مبادی و مبانی آن**
چون روشن شد که فتوت ظهور نور فطرتست و خروج آن سوی خیر فعل از ممکن فتوت پس مبادی
آن اسباب تزکیه نفس و تصفیه دل تواند بود چون آداب جمیله و اعمال صالحه و عادات ستوده
و مایل بسندیده و نیات صادقه و افکار صائبه و آراء صحیحه و افعال حمیده و دواعی خیرات و شعف
بوجوه بر و ابواب حسنات و هر چه مردم را از رذایل و ذمایم بر هیرانند و از افعال سباع و بهایم
دور کردانند و موجب رفع حجب ظلمانی و کشف حقایق نورانی کردد و منتهی قمع صفات نفسانی
و اشراق انوار روحانی سود چه حصول مقصود بر آن موقوف است و سلوک طریق آن بدان مشروط
و اصل الباب ان اسباب و ملاک این امور حیاست که عنوان نامه صفات سعید اند و دلیل عنایت
جوهر نفس و سلامت فطرت و اصلست و علامت فوت تمیز میان حسن و قبح و استنکاف از مقابح
و ابتعاث سوی محاسن چه حیا انحصار نفس است از خوف ضد و رفتاع از و و تادر طینت او شعور
بود لذت نقصان و فضیلت کمال و وجوب هرب از آن و طلب این مرکوز باشد این معنی در وی بیدار
نکردد و از این جهت بعلیه علیه السلام فرمود که الحیاء من الایمان و امیر المومنین علی علیه
السلم گفت من کساه الحیاء ثوبه لم یر الناس عیبه یعنی هر که بصفت حیا موصوف باشد هیچ عیب
از و ظاهر نکردد و منشا فضیلت حیاست که اساس و قاعده است در باب عفت حیاست
و اما مبانی و اصولی که فتوت بر آن مبنی است و بنیاد آن بر آن موسس هشت قاعده است که قرب
این طریقت و مدار این فضیلت امیر المومنین علی علیه السلام اشارت بدان فرموده و نصه

که اصل العفوة الوفا، والصدق والامن والسخا، والتواضع والنعمة والهدایه والتوبه و لا
یساعد العفوة الامن یستعمل هذه الخصال یعنی اصل فتوت این شش خصلتست و هر که
مستعمل این خصال نباشد مستحق اسم فتوت بود و علامت کمال آن آنچه در جواب سوال پیرش
حسن علیه السلام از فتوت فرمود که هی العفو عند القدرة والتواضع عند الدولة والسخا
عند القلة والعطیة قبل المنة یعنی عفو در وقت قدرت و تواضع در زمان دولت و سخا هنگام
تنگدستی و عطا بی منت پس حاصل آن بانصاف کمال جمیع فضایل اخلاق آید چه فضایل بکبار
در چهار جنس منحصرند عفت و شجاعت و حکمت و عدالت و اصول محاسن کانه هر دو خصلت
از جنسی از این چهار کانه اند فتوت و سخا ارباب عفت تواضع و امن از ارباب شجاعت
صدق و هدایت از ارباب حکمت وفا و نصیحت از ارباب عدالت و گویا از هر جنسی آنچه مناسبت
اصل و مبداء جمیع انواع آن جنس است و آنچه منزلت غایت و نهایت همه اختیار فرموده است
و مخصوص بذکر گردانیده چه اول مستتبع همه باشد و ثانی بجمیع جمله تا از وجود هر دو وجود
سایر انواع لازم آید و ماسان هر یکی از این خصال در زمان مفرد تا ذکنیم ان شاء الله

باب ـــــــــــــــــــ اول در توبه

فتوت را جهت آن مقدم داشتیم که اصل و اساس است در باب عفت و مبداء و فاتحهٔ احسان
و مروت و عفت عبارت قوت شهوتست از متابعت هوی با مقتضای رای عقلی و امر شرعی و ترک
تعبد آن تا حریت و عزت حاصل آید و ذناءت و مذلت زایل شود و آن کمال و اعتدال
قوت بهیمیست و وقوف آن بر حد وسط علمی تا از تقصیر و تعدی خلاص یابد و از طرفین افراط
و تفریط اجتناب نماید نه حرص و شره مبتلا شود و محروم را در حضور عالم باز دارد و نه خمود
و جمود باز ماند و انسان را مرتبه جادات باز آرد و اول قوتی از قوتهای نفس این توانست که جون
غالب گردد مردم را بقوت هوا و هاویه کشد و دوای حرص و طمع و بخل و جبن بروی کارد
و عزت مردان راست گرداند و بوهن و فتور در ساند و ایشان را بر جای محابت و فسوان
نشاند و لباس عار و شنار در بوشاند و حمیت و غیرت بپرد و باکلهٔ ارزق آب روی را خود
قوت نشویر قلبست در وقت وریت قباح نفسی بلمعان لوامع قدسی تا از مخالفات و مناهی الهی
تولا و تعفف و تحرج او جوع لازم شمرد و از هر جه عقلا و شرعا قادح بود در مروت اجتناب
واجب شناسد و بظاهر و باطن از آن اعراض نماید چنانچه ابن عباس رضی الله عنه در تفسیر ثوبوا الی الله
توبة نصوحا فرموده است که توبت نصوح توبتی صادق بود ساده در قلوب مجمع ندامت بقلبی و استغفار
لسانی و اقلاع بدنی و عزم نیت بر آنکه هرگز با مثل آن نگردد و توبت اول قدمیست از اقدام فتوت
و مبداء طریقت و اساس امر طالب آن و صاحب فتوت کسی تواند بود که چون ملت رجوع از میرث
خرم گردد و روی دلرا از آن بگرداند مرکوز با آن معاودت ننماید و خاطر امکان عود او را در دل
تقدیر چه از ضرورت و لوازم فتوت عزمة الرجال و قوت معابرت بر امور و ثباتست و هیچ مقام
از فتوت بل هیچ قدمی از آن ممکن نگردد و درست نیاید و توبت نصوح مستلزم صیرورت از لذات
و شهواتی که از آن اعراض کرده باشد و مرغوبات و محبوباتی که پیش از توبت حکم هوای آن داشته
و صبر در این مقام ترک طاعت هوا و منع نفس از متابعت آن و مقاومت باد و اعی آن باشد قال
امیر المومنین علی علیه السلام الصبر صبران صبر علی ما تکره فی الایام نجوبه و صبر عما تهواه فی الایام تحمده الاثر
و آن از امهات خصال جوانمردانست و مودی بخصلت دعت و وقار و دعت ثبات و سکون نفس
در وقت هیجان شهوات و آرام و قرار آن از طیش و سبکساری در طلب لذات و وقار ثانی
در تحصیل مطالب و مراعات اجمال در مکاسب قال النبی علیه السلام من ثانی اصاب او کاد

که بمال و جاه فروتر از و باشد و بفضیلت و شرف مساوی یا برتر و بمال و جاه مرهر کس را سبب قدر و مرتبت او هر چند فروتر از و باشد در فضیلت تا دام تا منکر نباشند قال الله تعالی واخفض جناحک لمن اتبعک من المومنین و ان خصلت تمام نشود الا بقلت اعتنا نفس بحق خویش و عدم التفات او بحظ و قدر خود و ازان حلم لازم آید و آن ظلمانیست و آرام نفس است و ترک شغب در وقت سورت غضب و حدت و نرم خوئی و رفق و مدارا و تانی در حروب و خاصیت همه از نتایج آن باشد تا در شتی و قطاعت و غلظت که منافی آنند از نفس بیرون رود و تسرع و شتاب زدگی و طیش و عجلت زایل گردد و خصلت ثبات و قوت مقاومت الام و بلیات ممکن شود و ثبات در بن باب صبر بر مکروهات باشد و در باب عفت صبر از مرغوبات و ازین جهت امیر المومنین علی علیه السلام فرمود الصبر صبران صبر علی ما تکره و صبر عما تحب و ازین ثبات خصلت احتمال کد پدید آید یعنی تحمل مصایب و مشقات بدنی و عوارض و زحمات انفاقی و زمانی و فرسودن اعضا و جوارح در اکتساب خیرات و حسنات و ادعا بالقمات صالحات قال الله تعالی والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا و برمقتضای این آیت ازین خصلت شهامت لازم آید و آن حرص و شیفتگی نفس است بر امور عظام و صنوف مجد و معالی که موجب تحمیل و ثواب جزیل باشد چه قلب را بقدر مشقاتی که از ریاضت نفس استفادت کند مناسبتی با عالم قدسی پیدا شود و بدان مناسبت جویای امور شریف و مقاصد عالی گردد و ازین سبب پیغامبر علیه الصلوة والسلام فرمود ان الله یحب معالی الامور و اشرافها و بعض سفسافها چه طلب معالی و نفایس نباشد الا باصفا و نورنیت قلب و طلب خسایس و محقرات نباشد الا باظلمت و کدورت نفس و از لوازم شهامت کبر نفس و علو همت است و از کبر نفس فضیلت عفو لازم آید چه کبر نفس عبارتست از استحقار بسیار و قدرت بر تحمل کرامت و صغار با وجود ان صفت زلت و جنایت کس در نفس موثر نیاید و از اینجا دیگران بر تحمل بس با وجود قدرت انتقام نکشد و صفح و غفران بروی دشوار و گران نباشد و عفو از مهمات خصال ارباب فتوت و معظمات صفات ایشانست که بدان بر یکدیگر مسابقت نمایند و مقدار اصفیاء همت و اخوان بدان آزمایند و حدود و نهایات قدم مردان بدان شناسند و آنرا رفعت از زمست یعنی تاثر و تادی نفس بآنچیزی که با شایبه اورسنی فزع و اضطراب تا ازاین آفت ایشان محترز باشند و جنایات ایشانرا قصاص نخواهند و خطیئات در گذارند و هر جه میسر شود دفع رنج و بلا و کشف کشف ضر و عنا ازیشان واجب شمارند و رقت جون باعتدال و فرین حمیت باشد و حمیت محافظت ملت و حرمت خود و اخوانست از تهمت و حمایت اهل و عشیرت از مظلومیت و مذلت قال النبی علیه الصلوة والسلام اتقوا مواضع التهم و آن از اخص سیر و عادات و اعراق اخلاق و اوصاف ایشانست که در آن باب الام و اهوال تحمل کنند و مرکب مهالک و اخطار شوند و در مخاوف اعراض بدل اسباب و اموال آسان باشد و فوات و فقدان آن بمالات نمانند و نهایت آن عظم همت باشد و عظم همت هدم مبالات سبب سعادت و شقاوت دنیوی و دخیر سعادت اخروی و استکاه و انفت از مبارت مطالب جزوی و اسارجیوة ابدی برجیوة حسی تا مهلکات را زیادت وزنی نهند و در طریق تحصیل مقاصد جلیل از آن بند نشنند و چون مطالب کلی جویند جان و ن را در بی آن نزل کنند و فوات آن تحمل کنند قالوا الصبر امالی و نا سقلبون و ان معنی دست ند بعد الا در مقام امن معنی که فضیلت شجاعت بدان منتهی شود و کمال آن حز حصول ان ممکن نگردد و الله الموفق بالصواب

جهار مرد را من
ان نفت و طمانیت نفس است بآنکه در مخاوف و مصائب جزع نکند و در وقایع و مهالک بذل نکرده قال الله تعالی اولئک لهم الامن وهم مهتدون و از اینجهت بزرخواند و درجه

ثواب وعوض یا غرض صیت وشهوت یا توقع ثناء ومدحت چه هر یک از ثمرات سبب عجب وفساد مروت وشین فتوت باشد بل باید که در ابتداء هر عمل که مباشران کرده یا هر حرکت که بدان اقدام نمایند تاملی بصواب جای آرند وبازجویند تا باری تعالی را در آن کار بروجه حقست انوا نصب العین خویش کرده اند وهر آن کار محض قصد آن نکنند تا خطا برا کوده باشد ویقین دانند که هیچ کار نباشد که نه خدای تعالی را در آن کار بروجه حقی باشد وقیام آن کار بدان حق بود چون قیام بدان بس اگر مراعات آن حق نکنند آن کار مردود ارباشد وباطل وحرام واما صدق در فتوت آن بود که سخن مطابق واقع گوید چنانکه اگر موذی بتلف مال یا تلف نفس خواهد بود البته جز راست نگوید خصوصا در آنچه تعلق بحقوق شرعی دارد چه بدترین انواع دروغ افترا بر خدا و رسول است وهیچ جرم وطریق جوانمردی بتر از دروغ نیست تا کودن مردی راست نیست ودروغ را حیض الرجال خوانند وهیچ عیب وناجوانمردی قبیح تر از آن ندانند الا تعریضاتی یا تصریح بکذب در حرماتی چند که مصلحتی کلی یا امری دینی بدان منوط گردد مثل آنچه از امیر المومنین علیه السلام در فصل سان ماخذ فتوت منقولست یا آنچه ابرهیم علیه السلام جهت مصلحت شکستن اصنام فرمود که انی سقیم ومحمدین بل فعله کبیرهم هذا وامثال آن واما در فعل آن باشد که حقوق هر صاحب حقی بوی موفور دارند واز انواع جنایت وخیانت وهر چه شرعا یا عرفا مذموم بود احتراز واجب شمارند وصاحب فتوت کسی تواند بود که هیچ جرم در نهان از وصادر نشود که چون آشکارا کنند او را از آن شرم باید داشت وطبع هوش هیچ وجه مخالف باطن نباشد بل عجب وشهادت اوحنان متساوی باشند که اگر قامت افعال واقوال وافکار ونیات او بر طبقی نهند وبر عالمیان عرض کنند او را از هیچ حرکت استکاف نباید نمود واخفاء هیچ خرده از ان آرزو نکند وفی الجمله صدق در ین باب اصلی معظم وبابی کبیر وقدمی شریفست وهر که نه صادق بود هیچ حظ از فتوت بل هیچ نصیب از مروت ندارد وهر که صدق را شعار خود ساخت وبدان معود کشت استفتاح ابواب جمیع خیرات کرد وطرق جمیع شرور بر خود بست ومستعد قبول تمامت سعادات وکمالات شد وازتمامت انواع نقصان وشقاوت محفوظ ماند چه همیو مایه خیرات وسعادات اوست وازصدق صفا لازم آید وآن نور صدر وانشراح قلبست مرقبول صورت عجب را قال الله تعالی افمن شرح الله صدره للاسلام فهو علی نور من ربه وصفا مستلزم جودت فهم وذکا وفراست ولب وفطنت امت ولب خلاصه عقلست مجرد کشته از غواشی وشوایب وهم وخیال وآن مستلزم تذکر عهد الستست واجوال عالم قدس باشد قال الله تعالی وما یتذکر الا اولوا الالباب وارند کر حفظ ووحفظ لازم آید وجمع دل بکشاید واسرار ازل وابد نگاه دارد چنانکه فرمود وتعیها اذن واعیه از عبد الله بن الجعد روایت است که چون این آیت نازل شد رسول علیه الصلوة والسلام امیر المومنین علی علیه السلام را فرمود سالت الله ان یجعلها اذنک یا علی وامیر المومنین علیه السلام من بعد از ان هیچ فراموش نکردم وتواند بود که حیرت فراموش کنم واربلب وحفظ هدایت لازم آید که نهایت حکمتست والله یهدی من یشاء

با بیست ششم در هدایت

هدایت عبارت است از انفتاح عین بصیرت بمدد توفیق والجلال آن بنور تایید مطلوب را عیان مشاهده کند قال الله تعالی اولئک کتب فی قلوبهم الایمان وایدهم بروح منه ومراد از هدایت ومشاهدت درین مقام علم الیقین ورویت قلبست که ارتوط صفا بطریق نظر واستدلال یا بر سبیل کشف حجاب ندرة را روی نماید نه عین الیقین ومشاهده

خمت وعظم قال النبی علیه السلام الحمد لله بالنعم شکر دوم حسن قضا وآن
توکل مت وندامت است در مکافات وخود را قاهر ومقصود انستن وبدان افتخار وفرحت
نمودن وان هر دو خصلت بودی باشد بتودد وتودد طلب مودت است از اکفا واقران
واهل فضیلت ومستعدان واصحاب رشد ومحابت جوهر نفس همواقتضا محبت کند چون طلاقه
وبشاشت حضور ایشان واستبشار واستیناس بوجودشان ومواکلت ومحادثت با ایشان
وارسال تحف وهدایا بدیشان قال النبی علیه السلام تهادوا تحابوا وان مقتضی بود مالفت
والفت انفاق را آست ودر معاونت یکدیگر برتدبیر معاش ومعاد وانضمام ایدان جهت
اتحاد اهواد رتوجه سوی مقصد قال النبی علیه الصلوة والسلام المومن الف مالوف
والفت مورث صداقت باشد وصداقت محبتی حقیقی است مبنی برتعارف ازلی وتناسب
ذاتی میان ارواح اهل صفا وانرا اخوت گویند واخوت معظم ابواب فتوت وقاعده
واساس این طریقت است وبدین سبب شیخ قدم را اخی خوانند وحرمتواخات اصول
آن منعقد نشود وامور آن منتظم نگردد وامام ائمه فتیان وقطب اقطاب جوانمردان
امیرمومنان علی علیه السلام فرموده است اعجز الناس من عجز عن اکتساب الاخوان
واعجز منه من ضیع من ظفر به منهم ودرین معنی گفته اند بیت

بدکسی دان که دوست کم دارد زو بتر آنکه دشمنی دارد

وحقیقت بهترین طرق مردم طریق اخوتست چه مصالح دین ودنیا بدان مضبوط گردد ومنافع کلی وجزوی بدان منوط بود ومقاصد ممکنات بدان حصول یابند وسعادت هردو سرای بدان میسر شود وهر مقصد شریف ومطلب جلیل که قصد آن کنند معاونت اخوان یکدل وموافقت دوستان موافق دست دهد وهر خطب عظیم وامر شدید که پیش آید بطاقت ومساعدت اشان دفع شود وهر صعوبتی باسانی مبدول گردد وهر دشواری بسهولت گراید وانواع مهج لذت ونعیم درعالم خوشتر ازلقای اخوان صفا ومشاهده طلعت ارباب وفا نیست وشرف قدر وخطر وقع آن را ازین معنی که در حدیث الهی آمده است وجبت محبتی للمتحابین فی وحبت محبتی للمتواصلین فی کفایت است وغایت نهایت اقسام عدالت وفاست که بدان ارکان مواخات تمام شود ومعنی ید الله علی الجماعه محقق گردد وتانور وحدت ازدوزن اخوت درست ناید والفت حقیقی صورت نبندد واخوت بحقیقت نعمت کبری وموهبت سنی است قال الله تعالی واذکروا نعمة الله علیکم اذ کنتم اعداء فالف بین قلوبکم فاصبحتم بنعمته اخوانا باب

هشتم در وفا وفا نهایت اقدام متوسطست وغایت کمال قوت فطرت چه قوت
ممکن نباشد الا بصفاء فطرت وزکاء نفس ازلوث طبیعت وفطرت ازظلمت جبلت
صافی نگردد وازالایش طبیعت پاک نشود تا نور بعهد قدم وفا نماید وچون وفا خود
صفا تمام گشت وحجاب مرتفع شد وغامت سجایا وفضایل شریفه وخصال وشمایل کریمه
که فتوت بر آن موقوفست بحصول پیوست وصفا لطافت ونورنیت جوهر انسانیست
وقابلیت آن در ازل بحسب استعداد اول وزکاء خلاص یافتن آن جوهر از نقصانات
ظلمات وسفل بدرجتی ان ازرنگار خلقت وعادت وان را صفاء ثانی خوانند
ومادام تابعی از کمالات انسانی وفضایل روحانی که فطرت بحسب صفاء
استعداد اول اقتضا آن کند درصفاء ثانی قوت مانده باشد وتفعل
ناآمده وفا بعهد الوصیت که میثاق آن برندگان ماخوذست بموجود باشد وفتوت
حقوق ربوبیت که ادای آن برایشان واجب ناکرده بسر فتوت ناتمام باشد وازین جهت

359.b

افراط و شدت احتیاط در آن باب بجز و خمود و دلت و ضعف و تعرظلمه و هضم
او کند تا از فضیلت دور شود و در رذیلت مقابل آن افتد حنائل گفته اند
و بعض الحلم عند الجهل للذلة اذعان و از کلیات افات مفاخرت و مباهاتست و آن
بد خوی نزدیک باشد لکن کمتر و ضعیفتر از آن بود و منشاش ظهور نفس است بصفت
جهل و الا یقین دانی که هر نفسی مخصوصست بخاصیتی که هیچ کس در آن خاصیت
با او شرکت ندارد و آن بمثل نظر الهیست در وجود او که اگر آن خاصیت بودی آن شخص
بوجود نامسعود و باستحضار این معنی مفاخرت و مباهات بر دیگران محال باشد و نفس
در خود شکسته و ذلیل و کوچک و حقیر گردد چه هر کس را داند که او را بوجهی بر خود مقدم
نهاده و امهات و محلات آفات قوت انهاست و از این قبل را طلاع بر تفاصیل و فروع آن آسان
بود و الله الهادی و به التوفیق باب دهم در فرق میان فتی و متفتی
و متدمی فتی جوانمرد است و جوانمرد کسی بود در فضایل خلقی کامل و از دنایا و رذایل
نفسانی مهذب از معرفت حق عز و علا بقسمی واضح و از حال خویش بر بصیرتی لائح
صاحب قدمی راسخ و در طاعتی ممکن که اجناس فضایل جمله کامنه با نواع آن در نفس
او ملکات باشند بر وجهی که تغیر و تبدل بدان راه نیابد و تلون و تکلف بر نتابد بلطایف
آفات و دقایق عاهات عارف و ساوس و خطرات نفاق و ریا و عوارض سهو و خطا هشیار
و بر حذر و از شرب نفس اژدرست و بهای خویش بر کنار و با خبر خداوند نفسی منقاد
هر فعلی جمیل فی تفکر و رویت و طبعی مطواع هر خلقی جلیل فی توقف و کلفت در سیرت
فضیلت صبور و هشیار و در طریقت کالبت بصبر و بر کار باقی بصدق و بر خلق مشفق
و متفتی طالب فتوت باشد در تحصیل آن ساعی و خصال اثر امرای در طریق فضایل
پویان و مقاصد شریف را جویان غایات اثر امشتاق و نگران و در مضایق آن متکلف
کردار ان هر گاه که بقصور صفات نفس در تلونات افتد خود را بوجود آن صفات ملامت
کند و نفس را بعلیات مواخذت نماید و بقمع و قهر آن مشغول گردد در کرام شمائل
متصدر ناکشته و از شیوت هوا مام سفاها یافته زلال استعداد ش روان و حرارت
طلب و اجتهاد ش فروزان نه این فسرده و نه آن فرومرده دم بدم در ترقی و از دیاد
و پیوسته در مخالفت نفس و ارتیاض و اما متدمی شخصی بود خود را ترنی جوانمردان
بار استه و خیلت فتیان محلی گشته نه سیرت ایشان گرفته و نه در طریق ایشان قدمی
رفته گاه اموال بسیار بذل کند نه از روی سخاوت و گاه مرتکب اخطار و اموال شود نه از سر
شجاعت بل همت بتقدم بر اخوان و تطاول بر اقران با اخلاقی نامناسب و افعالی مضادت
در اشکار ایخلاف عیان رود و ظاهرش منافی باطن بود احوالش در حسن و قبح مختلف و
عاداتش میان خلل و اسراف متردد گاه در نظر عیاران و رندان بر صولی عظیم و خطری جسیم
اقدام نماید و بر جمعی یا سوه حمله برد و با لشکری گران مقابله کند جهت اظهار جلادت
و شوکت و طلب ثنا و مدحت تا ایشانرا محکوم و مسخر گرداند و هیبت و شکوه در دل ایشان
نشاند و بر ریاست و تقدم ایشان طغیان یابد و گاه از صدبل آن انجام نماند و از کمتر واقعه
هراسان گردد و از اندک دشمنی گریزان شود بی توقع آن انتعاش ندارد و نفع دنیوی
بالذات طبعی در ان تصور نکند هرچند فواید اخروی و منافع عقلی چون حمایت و حریت
ملت و نفس و محافظت و حمیت و عرض و قوم خویش در آن باشد و در وقت ریا و استعراض
نظر خلق یا معارضه متدمی دیگر اموال بسیار بذل کند و نفس او بدان سماحت ماند هرچند

نه در محل استحقاق بود چون غرضی از بن اغراض ساید سخاوت برساند و بعضی عشیر
آن منت نماید هرچند حقی موقع و وضعی بموضع خویش باشد و رضاء حق و ارتضاء خلق
بدان مقرون در اتکا را از شرم خلق و احتراز از ذم طریق تعفف و پارسائی نگاه دارد
و سیرت تقوی و پرهیزکاری روذ و در ضمان مرتکب بور و معاصی گردد و از حق شرم ندارد
و نفس خود را هیچ کرامت نگذارد چون قدرت یابد ظلم کند و از مذمت خلق و عقوبت خالق
نترسد و بدان بالک ندارد و هرچند مظلوم ضعیف و مسکین بود بر و رحم نیارد و گاه ارگهر
نفس یا نوای اطعام و حمل و برد باری یا عفت و پرهیزکاری مظلومی بسازد و ظلم برخود
گیرد لکن بی علتی هرگز از ظلم متورع نگردد و امثال این مردم از فتوت دور باشند و ارزت
اهل صفا و مروت مجبور و طالب فتوت را از ایشان احتراز واجب و از صحبت و اختلاط
ایشان اجتناب لازم چه مجالست ایشان از سم قاتل زیان کارتر و مخالطت با ایشان از
گرگ درنده در رمه بی شبان تباه کارتر و الله العاصم و اما خاتمه مشتمل بر سه فصلست
فصل اول در طریق اکتساب فتوت هرکرا خاطر فتوت بر دل گذر یابد
و داعیهٔ سلوک این طریقت از باطن منبعث گردد بشارت باد بسلامت فطرت و علامت
ولایت چه صحت داعیه و قوت ارادت علامت استعداد و قابلیت باشد شیخ الاسلام
عبد الله انصاری رحمة الله فرموده است کرخواستی داد ندادی خواست بس باید که حق را
بدین نعمت بنی و موهبت سنی شکر گزارد و در سعی و طلب جد و جهد نماید چه صدق
طلب امارت وجدانست و گفته اند الطلب والوجدان توأمان و اول باید که از مفسدات
مروت و منغصات حریت چون دروغ و بهتان و غیبت و حرص طمع و بخل و شره و حقد و حسد
و عذر و خیانت و جفا و دنائت و خفارت همت و خساست و الف زدن و بی شرمی
کردن و متابعت هوا و محبت دنیا و مجالست دونان و فرومایگان و موافقت ناکسان و سفلگان
و معاشرت اهل فسوق و رعونت و اصحاب بطر و تهمت و مخالطت اشرار و مصاحبت قطاع
طرق و منافست در محقرات اموال و تشدد و مضایقت در معاملات و مماکست و
مشاقست در آن بکلی حذر نماید و از آن احتراز واجب داند چه امثال این خصال
رخنه در قاعدهٔ مروت آرد و اساس او را خراب کرداند و فی الجمله هرچه موجب شین
دین و ملت بود یا عیب در عرض و حرمت آرد و مورث هوان و مذلت گردد میان مروت
باشد و چون و من در قاعدهٔ مروت مذائقه بود یا در اصل احکام و قوت ندارد نیان فتوت
روی در خرابی نهد و هر سعی که در عمارت آن رود ضایع نباشد چنانکه یکی فرزند خود را وصیت
می کرد گفت ای پسر بر تو باد که مروت را ملازم باشی به حق خدا که اگر مرد انسانی که آب
سرد رخنه در مروت من می آرد جز آب گرم نخورم تا بدانکه در عنفوان جوانی و حداثت
سن بدان معود گردد و مراسم آنرا ملکه گرداند و بدان متمرن شود و انواع مروت و سماحت و حسن
خلق و طراقت و معاونت معارف و دوستان و صلت اقارب و خویشان و امثال آن
عادت کند و الا چون بسال برآید بود شوار بود چنانکه یکی از فتیان عرب گوید بیت

اذا المرء اعیته المروة ناشئا فمطلبها کهلا علیه شدید بعد ازان پیش قدمی را طلب
دارد در فتوت کامل و حقایق آن عالم و عامل بفضایل اخلاق موصوف و بثبات قدم
و حسن سیرت معروف بآداب ایشان متدرب و در اوصاف و خواص ایشان متمکن
و بدو پیوند و زمام اختیار خویش در دست او نهد و تصرف در احوال خویش با او گذارد چه منقطع
از طلب و منفرد از جماعت فریسهٔ شیطان باشد از دایرهٔ فتیان بیرون و از حلقه جوانمردان

برود و باید که اثر محبت و ارادت او از باطن هوذ باید والا از و محروم باشد به قبول
فیض از وی مناسبت فطری که مقتضی محبت غیری بود ممکن نتواند بود و چون محبت پا بد
باید که بتدریج محاسن او از دیاد آن بر خود کماید و با فعال و اخلاق و آداب او اقتدا کند
و با قوال او تمسک نماید و امثال او امر و نواهی او لازم شناسد و دست در دامن او زند و سیر بر قدمان
او نهد و بکلی از حکم اختیار خویش بیرون آید و بر حکم اختیار او نزول کند و از مطالبات
نفس و دواعی آن بحسن حمایت و تربیت او نباه جوید که مانع حصول کمال و عائق بلوغ مراد
حزد واعی نفسانی و امانی شیطانی هست بعد از آن یاران و رفقای خود اختیار کند که هر
ایشان جز کسب فضیلت نباشد و سیر شان بر منهاج فتوت مستقیم بود در طریقت با او
همراه و از سیر او آگاه در سیرت با او موافق و در مقصد متحد و صحبت جز با ایشان نه دارد
و اخوات و صداقت جز با ایشان نورزد تا نفس او بصحبت ایشان در فضیلت متدرب
شود و بخوی و عادت ایشان متمرن گردد چه هیچ چیز در نفس چندان اثر نکند از که صحبت
و ارتباط و آن فتوح نکشاید که از هم رو و از این جهت فرموده اند شعر
عن المرء لا تسئل و ابصر قرینه فکل قرین بالمقارن یقتدی و باید دانست که اصل و عمده در
اکتساب فتوت اجتناب رذایلست چه بروز بر نفس انسان تراز اعمال باشد و چون نفس ترک
رذیلت بکایافت دل از کدورت صفا یابد و فضایل فتوت و حیر و طرائق انسان
اشرف خصائص انسان و فاست و صدق بعهد و وعد و از این جهت حق جل و علا انبیا را
بدان مدح فرموذ و اینیا را بدان بستود قال الله تعالی من المومنین رجال صدقوا ما عاهدوا
الله علیه و در وصف اسمعیل علیه السلام گفت انه کان صادق الوعد و امیر المومنین
علی علیه السلام در ذکر اصول فتوت وفا را که آخر خصالست بر همه مقدم داشت
و توبت را که اول است موخر چه طلب از مقام کمال نتوان کرد و از مرتبه علیا فرود آید
و سیر منهی در تحیل بر عکس سیر مبتدی باشد در اکمال پس حسب مرتبه اول
وفا باشد و آخر توبت و حسب مرتبه این اول توبت و آخر وفا و از خصائص ایشان
مبالغتست در حفظ اسرار و کتم آن از اغیار تا اگر یکی را بشمشیر تهدید کنند یا بآفتن تعذیب
نمایند چرکمان از و نیابند و یکی از فتیان عرب در این معنی گفته است شعر
و فیان صدق لست مطلع نعشهم علی سر بعض صوان جامعها یطوی سری و ابلاد و ترهم الی محوه اعیا الرجال انصداعها
اخل امری شعب من القلب قارع و موضع نجوی الارام اطلاعها و از ان جمله تکرمست یعنی بزرگ بودن
اردنا با و خسایس و رعایت حرمت و حشمت با حتراز از مواقع تهمت و سمت و مواضع مذلت
و ریبت و اعراض از مجارات لئیمان و سفیهان و مقابله ناکسان و بی عرضان بجهت
صناعت عرض و آب روی و از ان جمله سعت صدرست و حقیقت آن با عظام همت و کبر
نفس راجع باشد و از اینجا معلوم گردد و چون نفوس از علائق دنیوی مجرد شوند و از خطوط
فانی مرتفع نمانند امانی و آمال ایشان را تفریق و اقسام عاجل از جای خود برد پس شهوات
صحیح مرغوب اندوه نخورند و بوجود آن شادمان نگردند و بخانت و ملامت مردم مبالات
ننمایند و با صغار و اسقام بر محرمان نامحرم و ریاست یابند قال امیر المومنین علیه السلام
آله الریاسة سعة الصدر و از ان جمله عزت و غلظت است با دشمنان و بد نفسان
و متمردان و رفق و مدارا با دوستان و مسکینان و فرودستان قال الله تعالی

اذله علی المومنین اعزة علی الکافرین و عزت بردو نوعست یکی ترفع وتکرم نفس
ازانکی فروتنی و مذلت نماند دشمن رایا لئیم صاحب ثروت را در ضعت و مهانت
بیفتد واستیجال قوت تهور در وقت حمیت و البته تا حقارت و منقصت لازم نیاید قال
الله تعالی ولله و لرسوله و للمومنین دوم اکرام نفس ازانکی قدر او راجهت اقتحام دنیوی
وخطوط عاجل بکاهاند و وقع او ببرد یا جهت لذت بطن و شهوت فرج ذلیل گرداند
چنین را گفتند تو در نفس خود بس عظیمی گفت عظیم نیستم و لکن متذیرم و تنبیه
آن تجمل باشد جه اظهار فاقه و بلا مذلت و هوانست قال امیر المومنین علیه
السلام رضی بالذل من کشف ضره و اخفا آن و اظهار غنی ورخا علامت و ثوق
واستغنا خدای وعزت نفس جرید و قال الله تعالی و لله العزة و لرسوله و للمومنین
و وقی بحقیقت مقابلهٔ نفس خصم و دفع ظهور صفت آنست بقوت دل و ازالت
ظلمت آن بنور این تا نفس او شکسته شود تا انگی نفس این غالب کرد و این خصلتیست
که هیچ کس قدر آن ندانند و خطر آن نشناسند و کذا م شرف به ازانکی صاحب خویش را
فضیلت ثابت گرداند و از خصم او ذلیله زائل کند و این جهت سفارش علیه السلام
فرمود که من حرم الرفق حرم الخیر و چون مدارات رسول علیه السلم تا حدی بود که هرگز
هیچ طعام را ذم نکرد و هیچ خادم را زجر نفرمود انس مالک گوید رضی الله عنه ده سال خدمت
رسول کردم که هرگز مرا نخندی سخت نگفت و چیزی را که ترک داده بودم نگفت چرا نکردی
و همچنین در خبرست که رسول علیه الصلوة و السلام فرمود که شما هیچ نمی توانید که چون ابوضمضم
باشید پرسیدند که ابوضمضم چه کردی فرمود که هر صباح گفتی اللهم انی اتصدقت بعرضی علی من ظلمنی لمن ضربنی لاضربه و من شتمنی لااشتمه و من ظلمنی
لاظلمه و امیر المومنین علی علیه السلام فرمود که رسول را صلوات الله علیه از چنین
خلق پرسیدند جواب داد که تعطی من حرمک و تصل من قطعک و تعفو عمن ظلمک و این
خصال کمال جوانمردیست و در قرآن آمده است که ادفع بالتی هی احسن فاذا الذی
بینک و بینه عداوة کانه ولی حمیم و از عبد الله بن ابی بکر روایت است که شخصی
از مهاجر گفت در روز حنین پای برپای رسول علیه الصلوة و السلام و نعلی درشت
و کثیف در پای داشتم تا زیادتی آهسته من راند و گفت بسم الله او جعتنی من همه شب
نفس را ملامت می کردم و می گفتم رسول خدای را غفلت برجاندی و آن شب منان
کن را بیدم که خدای داند که بر من به رفت با مداد شخصی با نکی می زد که فلان کس کجاست
گفتم والله این بسبب آنست که دی از من ساد رشد ترسان و لرزان برسول رفتم
فرمود که دی پای نعل بر پای من نهادی و مراد دمنده کرد اندی من تا زیانه ات
برتو نشماندم اکنون این عشا دمیش بعوض آن بستان و میشان را بامن داد کرد و از آن
جمله خیرست و خیرت استکفاف است از چیزی که موجب عار بود یا اغیار را بر و مقدم
دارد و این خصلتی بسندیده باشد و میان اهل فتوت لازمه و منشا آن شعور نفس است
بصفات جوهر شریف کرامت خویش جهت تجرد از اوساخ طبایع و تنزه از اقذار عناصر
و بعد او از ارجاس مواد هیولانی و قربش حضرت ربانی و مناسبت با وحدت حقیقی
تا خود را در کمالات و سعادات منفرد خواهد و از شرکت اغیار ننگ دارد و چند انگی
صفاتو را بیشتر غالبتر غیرت بشتر قال علیه السلام بعدا غیور و انا اغیر
من سعد والله اغیر منی فعل سیوم در خدمت و ضیافت

از لوازم فتوت ملازمت خدمت و مواظبت بر سنت ضیافت است چه مقرر شد
که فتوت طاهر ولایت است و بدایت آن و ولایت باطن فتوت و نهایت آن و صاحب
ولایت بنظر وحدت خلق را همه اجزاء وجود خویش بیند و نهایت اعضاء و جوارح داند
و بر مقتضای جود عام و رحمت تام خیر و سعادت بر همه افاضت کند پس باید که صاحب
فتوت همه را بنظر محبت اخوان و اقارب خویش بیند و اتصال و پیوند اصلی با ایشان
درست داند و بمقتضاء اخوت حقیقی و شفقت عربی نفع و راحت همه را ایثار کند
تا طاهر مطابق باطن بود و مبداء موافق منتهی و صورت مناسب معنی و چنانچه صاحب
ولایت از مرتبهٔ کمال خود بامد رحمهٔ تا قصان آید تا خلق را از ضلال برهاند و بکمال رساند
صاحب فتوت در اکرام اضیاف و خدمت اصحاب نفس خود را خوار کرداند و زحمت
و مشقت تحمل نماید تا راحت و آسایش بدیشان رساند و همکام فائدهٔ ضروری خویش
ایشان را ایثار کند و صاحب خود نهان کرداند و بر فقدان مصاحبت نماند و ایشان را بران
اطلاع ندهد تا منغص نشود و الا بلاف منسوب گردد و از فتوت دور افتد آورده اند
که شعبی در روز کار رحط و تنگی نزد رسول آمد علیه افضل الصلوة کس بجرمانفرستاد
و پرسید که نزد شما هیچ طعام هست همه گفتند بحق خدای که ترا برسالت بخلق فرستاد
که نزد ما جز آب نیست رسول علیه السلام اصحاب را گفت کیست که امشب او را مهمان کند
که رحمت خدای بر وباد مردی از انصار گفت من او را مهمان کنم یا رسول الله و او را
بخانه آورد و زن را گفت این مهمان رسولست او را گرامی دار و هیچ چیز از و دریغ
مکن او زن گفت پیش ما جز قوت کودکان نیست گفت بر خیز و کودکان را بتعلل بخانه
از قوت خویش مشغول کردان تا در خواب روند و چیزی نخورند بعد از آن چراغ را فرو
و آنچه هست پیش مهمان آور چون بخوردن مشغول شود بر خیز که اصلاح چراغ کنم و چراغ را
در اصلاح کردن بکش و بیا تا ما زبانرای خایم و دهانرا می جنبانیم چنانکه او پندارد که ما می خوریم
تا سیر گردد زن برخاست و طفلانرا بخانه در خواب کرد و فرمان شوهر بجای آورد
و مهمان کان حنان برد که ایشان با او می خورند تا سیر خورد و ایشان گرسنه بخفتند بامداد
چون پیش رسول آمدند بروی ایشان نظر کرد و تبسم نمود و فرمود که حق تعالی دوست
از فلان و فلانه تعجب کرد و این آیت فرو آمد که یؤثرون علی انفسهم و لو کان بهم خصاصه
و همچنین روایت است که شبی سی و چند کس از درویشان و جوانمردان نزد بلخین
انطاکی جمع شدند و او را کرده‌ای دو صد نان بود چند انکه بخرد راد شوار بس باشد
تا همه پاره کردند و چراغ بکشتند و بر سفره نشستند تا نان خوردند و هر یک دهان
می جنبانید تا دیگران پندارند که می خورد چون سفره برداشتند نان بحال خود بود و هیچ
یک نخورده بودند جهت اشارت بدیگران و روایات و حکایات ایشان درین باب بسیارست
و عجایب و غرایب بسیار و آوردن آن منافی وضع مختصرات هر که طالب آن باشد مطولات
را طلب باید داشت و آثار و اخبار را تتبع باید تا سیر و اخلاق ایشان بر و روشن شود
و هر که از اهل سعادت این قدر او را کفایت و فی الجمله ما یغنی عن التفصیل و الله الموفق لاهله
التحصیل و الهادی الی سواء السبیل

تمت الکتابة علی ید العبد الضعیف
المحتاج الی رحمة الله تعالی
معصوم بن سعلی الله
ابن الحسین الکاشی

هذه رسالة في الفتوة

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله حق حمده والصلوة على خير خلقه محمد وصحبه اما بعد اين رسالات در فتوت كه ان عبارتست از معرفت كيفيت ظهور نور فطرت انساني و استيلاء انوار طلعت يزداني بر ظلمت نفساني با مضايل خلايق بار ها ملكه كردد و رذايل كل مستي شود و ما اليه خلاصه ان باشد

درست فضل ايراد كنيم درحقيقت فتوت تلمذ كه موسى عليه السلام ازحق تعالى پرسيد ما الفتوه فرمود ان تزود بمسك الى طاهره كما قبلها من طاهره يعنى فتوت زندكانى كردن است وحى كه نفس بدواني طبيعت اكدورت بشريت ملوث كردد و بسلاسل بدني و صفات بهيمي و سبعي متصف كردد باضداد مبداء فطرت باصفات خاص شد بعد از وصول بمرتبه بشريت محمدي مطهر و مصفى باطرف كبرا رجوع كند و سوء تو الله تعالى يا ايتها النفس المطمئنة ارجعي الى ربك راضية مرضية فادخلي في عبادي و ادخلي جنتي و صفوان بن عسال القضاوي رضي الله عنهما و كرمه قيس النبوه بالنبي المطهر و كلمها طعام مصنوع و نايل بيدول و بشر مقتول و ضعاف معروف و اذى مكشوف و از فضيل عياض پرسيدند فتوت چيست كف استعمال الخلق مع الحق و قيل الفتوة تعاهد في الطاعة و التفقد و قيل ليست الفتوة باكل الكرام و ارتكاب الاثام بل الفتوة مباداة الرحمن و مخالفة الشيطان و العمل بالقرآن علم الفتوة علم الشرع و العمل به الا فوظفه بالحق موصوف و كيف يعرف من ليس بشهده و كيف يعرف حدود الشرع كوف و تقى از روى لغت جوانست و از روى معنى ان يكمال فطرت و انتهاء ان بكمال اوست رسيده باشد بنا بر انك بنده تا موى و طبيعت بر و غالب بود و كدورت بشريت و ظلمت هيئات بود چون ازان مقام ترقى كند و فتوت او از افات و اعراض نفساني و رذايل صفات شيطاني سلامت يابد بمشابه فتى شود چون معنى انسان در و كمال رسيده باشد و معاني بالفعل حاصل كشته خاتمه جوانرا فتوتهاى صورى و كمالات بدنى حاصل اند و جوانرا صاحب دل خوانند زيرا كه فتوت انساني چون كمال رسيد الى خوانند و از مجاز بحقيقت آيد و از بداية بنهاية سلم و چون از مقام دل ترقى كند و بحليات صفات الهى صفات نفسى از و محو شود و بمقام روح رسد و صاحب مشاهده كردد و سمات نفس باشد و روح آنست كه تو نهاى معنى او سيف كشته باشد سياسى بر سيدى مبدل شده و مخازه يك رسيده و صاحب مشاهده بر فرد مقام روح بمنازه يك شده باشد و انوار الهى ظلمات صفات او سيد و محو كشته و قوى و صفات او صفات حق ضعيف و ناچيز شده و ازين جهت تا فتوت نهايت رسيد بداية ولايت حاصل نشود و در بيان مظهر فتوت مظهر فتوت ابراهيم عليه السلام است قال الله تعالى بعضا فتى يذكرهم يقال له ابراهيم و او ابو الضيفان خوانند چه اول كسى كه از دنيا و لذات آن مجرد كشت و از ماسوى بارى عزاسمه عزلت نمود و مناسب سزد و حشت و كرت غربت در حب لذت محبت حق تعالى سهل و آسان شمرد و از اوطان و اقران روى برتافت و بر كسر اصنام اقدام نمود او بود و بت مناف ام جميعت در عالم صورت او نهاد و در فتوت تعالى رسيد كه بار خليل سبحانه شرف يافت و اسمعيل شد و چون دشمنش بجاى نام دوست خوش شد سرچه داشت ايثار كرد و خانه كعبه تلمذ كه چون در آغوز ابراهيم را مال بسيار شد جبريل از حضرت عزت سوال كرد كه يارب ابراهيم را اين مال و كنف عطيت از كجا يافت حق فرمود كه مرغند اورا مال بسيار است اما دل او با ما است نه با مال و اكر خواهى امتحان كن جبريل عليه السلام بصورت پيرى بره ابراهيم آمد و باذاى سرچه نوشتر كه سيخ قدو سى رب الملايكه و الروح ابراهيم را دعوت خوش شد پيش او آمد و كفت جان من فداى نام دوست باد باره بكار كوى جبريل كفت از سرچه تراست بيش بين ده بار بكويم ابراهيم از سرچه داشت كمتى نشد بخشيد جبريل بكيار ديكر ان كلمات بدو خواند ابراهيم را دعوت كرم ترشد كفت سرچه آدم جمله تراست ديكر بار كوى كه خدايك بار بيش تو نيست ان الحديث من الحبيب يلذ و دوم روز صدق بود قال عليه السلام لقد كان في يوسف و اخوته في الجبان حين قال لاخوته لا تثريب عليكم اليوم و لما طلبوا من ابيهم الاستغفار آخر و قال سوف استغفر لكم ربي و عبر لهم الرؤيا في الجب و لم يعلمهم الخروج و لو كنت انا لطلبت الخروج قبل ان اعبر لهم رتبه دوم حيث ذكر النعمة و اعرض عن النقمة و قائلا قد احسن بي اذ اخرجني من الجب و جيء باذ من مصنف از انبياء و اولياء و صديقان بحمد مصطفى صلوات الله و سلامه عليه و

یجاهدون فی سبیل الله ولا یخافون لومة لائم بجز باساکنین اصفهان طریق مسکنت و مذلت و زمی و حرمت سپرند و با اقویا کنار
نکرد و گلستان خلقت او شش و شدت و قوت نایده و در سلوک راه حق از ملامت نترسد و بقول دیگران بر نگردند قال ابن خدیث رسول الله
صلی الله علیه و آله ما زهد فی و لا کبر فی و ما قال لی ان ولایتی صفقة لم تستقم و لایتی ترکتها و از امیر المومنین علی روایت است
که از رسول صلی الله علیه و آله از حسن خلق سوال کردم فرمود ان تعفو عمن ظلمک و تصل من قطعک و تعطی من حرمک تحقیق علی من
اساء ایک و بحقیقت این خصلیت کسی کسب نکرد و شرف آن نرسید و قدر و وصف این ندانند چه فایض بود خود را فضیلت ثابت کند و بلند
و از خصم و ذلیل را اهل کردانند و بی انک نفس ایزد کرده و بدان مالف نشود و بقوت دل خصم خود را بشکند و حرمت بر دو قسم است یکی
تنزه نفس از انک دنی باید و دوم آنک یا صاحب مال را جهت نفس مذلت نماند کویند حضرت محمد الصادق را علیه السلام کفتند ما از مردم
اناسیرانیک کبر از تو دور می شکبر نیستم لیکن خود صفات نفس من صفات حق تعالی فانی شد کبریاء او جای کبر من کرفت تکبر کو
بحق کویند باشد و این ایت بر خواند که سا صرف عن ایاتی الذین یتکبرون فی الارض بغیر الحق و این ایت بفتوی دال بر آنک
تکبر حق سزید است دوم معرفت قدر خویش خود باشد کو اسلم غلام دنی بولت چس من ملک رضا و به نظم

واوحش من مطالم قد اراها غائر کهاوی بطین الطوی آه و از اجله غیرت اسکاف از خیزی کو صوف عار و تقدم اغیار باشد همشاه
آن شود جنس است شرف و کرامت خویش و صفا جوهر و لطافت ان و بجود از مواد و سیولانی و تنزه از اقذار طبایع و اوساخ جسمانی
و انحطاط در سلک مرتبان و این خصلت بحقیقت نزدیک است از اجله تجمل است و آن اظهار توانکری و رخا و اتساع و شدت بلا
و سخاوت تنعیم و ثروه مقام یکینه و ثوق و استغنا حق تعالی از اظهار نعمت و خاتمه و حکایت و صفت اجود و ادلت و از اجله عزت
و رعایت مصاحبت اخوان و اظهار بشاشت با ممکنان و ترک خطوط خود از برای حقوق ایشان آورده اند که امیر المومنین علی علیه
السلام تا چهل سال بکدامش کسی را سلام کردن ر و بست کیرد بعد از چهل سال بکدامش تا مردم پیش سلام کند سب ان او پرسیدند
کو بود کو از پیغمبر علیه السلام شنیدم که در عبادت سلام ثواب بسیار است شرم آید این اجواز ان ثواب من بیکرم و اکنون بر دیکران اشار کنم
و از خصایص میان استحلاب محبت حوالت تحبب اولیا حق کویند شخصی با ابو محمد سطامی قدس الله سره کفت که مرا دوست دارم
مرتب حرم محبت با بزید کفت اولیا خدا را دوست دارد چون محبوب ایشان ساز تا ترا دوست دارند حق حال مرشد را دارد
صفا و همت از بار نظر بر دل اولیا خویش می اندازد شاید کو تو دل ولی از اولیا آباد باشی و نظر قایم بر تو اندازد و کار قایم کردد
و از سیر ایشان است که ترک کسب نکند الا بعد از صحت متدینه و توکل و از اجله تعظیم حرمات حق است کویند یکی را از بنی اسرائیل حق
سبحانه و تعالی بمرتبه در جاه و مرزی افتاد و سلع بسیار و نیاز فراوان کرد و آن قوم را بیرون آورد و سبب ان از او پرسیدند کفت نام حق تعالی بر جای
نبشته بود از برای حرمت نام حق دوانداشتم که ان قوم بمرد بماند و این معنی را اثری تمام است و اکثر قوم از ان غافلند
و مشهور است که بشر حافی رحمة الله علیه در اول حالت فاسق و بی باک بود روزی حرمت و نامی سوی کسان بر عادت پستان
در حرامات می کذشت در راه کاغذ پاره دید و الله و حق در انجا نشسته ما و حکمت بی حرمتها سیار کردم او معیت از خاطر نوشت
پاره بی نام بود از نام دوست در کذشت و ان کاغذ پاره بر داشت و بوسید و بر چشم نهاد و پاره مشک از خرزان آورد و پاک
خم کرد و در بجلی افت و بام آن بجد پیرو و شب حسن بصری رحمة الله علیه در خواب دید که بر خیز و پیش بشر رو و با او بکو کز عظیما عضیما
و کیست ایمنا فطیمنا کی حسن چون روز مشد از احوال بشر پرسید سبحان او کز خرابات و اوند حسن بر در خرابات آمد و او را
دید که بشر کدامت بشر مست خفته بود بیدار کردند کفت حسن بصری بر درست و ترا میطلبد بشر خاست و زنهار از ان
می حسن امد حسن بر خاست و در کفت و ان پیغام بکزارد بشر چون آن بشنید شصت زنار و سر در میان نهاد و مدت
چهل سال بان بر سنه بعذر بیرفت امر سال بر سکزاد باد کفند جز پای بر سنه میرون کفت و بین سیاط حق است بشر کو باشد کو بر سیاط

بسم الله الرحمن الرحيم رب يسر ولا تعسر وصلى الله على محمد وآله اجمعين

قال الشيخ الامام حجال الاسلام ابو الفتوح احمد بن محمد بن محمد الغزالي رضي الله عنه في الحديث الصحيح والنقل الواضح الصريح عن سيد البشر محمد مصطفى صلوات الله عليه وسلامه قال ذلك خبرا عن الله تعالى لا اله الا الله حصني فمن دخل حصني امن من عذابي كلمة لا اله الا الله هي الحصن الاكبر فمن علم التوحيد من حصن بحصنها فقد حصل سعادة الابد ونعيم السرمد ومن تخلف عن التحصن بها فقد حصل شقاوة الابد وعذاب السرمد وما لم يكن هذه الكلمة حصنا دايرا على دايرة ملكك ورد خنا تلك الدايرة وسلطانا حارسا يمنع شكك وشواك وشبيطانك من الدخول الى ملك النقطة والآفات خارج الحصن ومجرد قولك لا يزن مثقال ذرة ولا يعدل جناح بعوضة فانظر ما هو نصيبك من هذه الكلمة فان كان نصيبك روحها ومعناها او لبك كتب في قلوبهم الايمان وايدهم بروح منه وهو نصيب سيد الخلايق محمد سيد البشر ومايه الف نبي ونيف وعشرين الف نبي وقد حرمت ذخر الكونين وفزت بسعادة الدارين وكتبت في جريدة الاولياء وزمرة عالم الفضل فاولئك مع الذين انعم الله عليهم من النبيين والصديقين ذلك الفضل من الله وكفى بالله عليما وان كان نصيبك مجرد لقلقة اللسان قالت الاعراب آمنا قل لم تؤمنوا ولكن قولوا اسلمنا فنصيبك من المنافقين عبد الله ابن ابي ومايه الف الف منافق اذا جاؤك المنافقون الآية فقد صرت شقيا خسر الدنيا والآخرة وذلك هو الخسران المبين وكتبت في جريدة الاعداء في جملة عالم العدل ان المنافقين في الدرك الاسفل من النار الا الله الا الله حصن ولكن نصبوا عليه منجنيق التكذيب ورموه بحجارة التخريب وتظاهروا على هدمه بمعاول الشقاوة والنفاق فدخل عليهم العدو فقلع معاولهم ودرس مراسمه وشوش مسكن الملك ومحل نظره وسلبهم المعنى وتركهم مع الصورة ان الله لا ينظر الى صوركم وانما ينظر الى قلوبكم سلبوا معنى لا اله الا الله فبقي معهم لقلقة اللسان وقعقعة الحروف وهو ذكر الحصن لا معنى الحصن وكما ان ذكر الماء لا يحرق وذكر النار لا يغرق وذكر الخبز لا يشبع وذكر السيف لا يقطع فكذلك ذكر الحصن لا يمنع فصل ليس هذا حديث يجيء بالقيل والقال ما احترق لسان احد قط بقول نار ولا استغنى احد بقوله الف دينار القول قشر والمعنى لب القول صدف والمعنى درة ما يضيع بالعشر مع فقدان اللب ما يضيع بالصدف مع فقدان الجوهر هذه الكلمة دون معناها فعالم الفضل اخذوا هذه الكلمة بصورتها ومعناها فزينوا بصورتها ظواهرهم وزينوا بمعناها بواطنهم فحصل لهم بها خير الدنيا والآخرة وبرز لهم شهادة العدم بالقدم شهد الله انه لا اله الا هو والملئكة واولوا العلم قايما بالقسط وعالم العدل اخذوا هذه الكلمة بصورتها ودون معناها فزينوا ظواهرهم بالقول وبواطنهم بالكفر وقلوبهم مسودة مقفلة فحصلوا بها اغراضهم وحصلوا بها اغراضهم وعدمانا سهم ربح من صوب القدرة تطفو ذلك النور فيبقون في ظلمة كفرهم ذهب الله بنورهم وتركهم في ظلمات لا يبصرون وبرز لهم شهادة العدم عليهم بالكفر

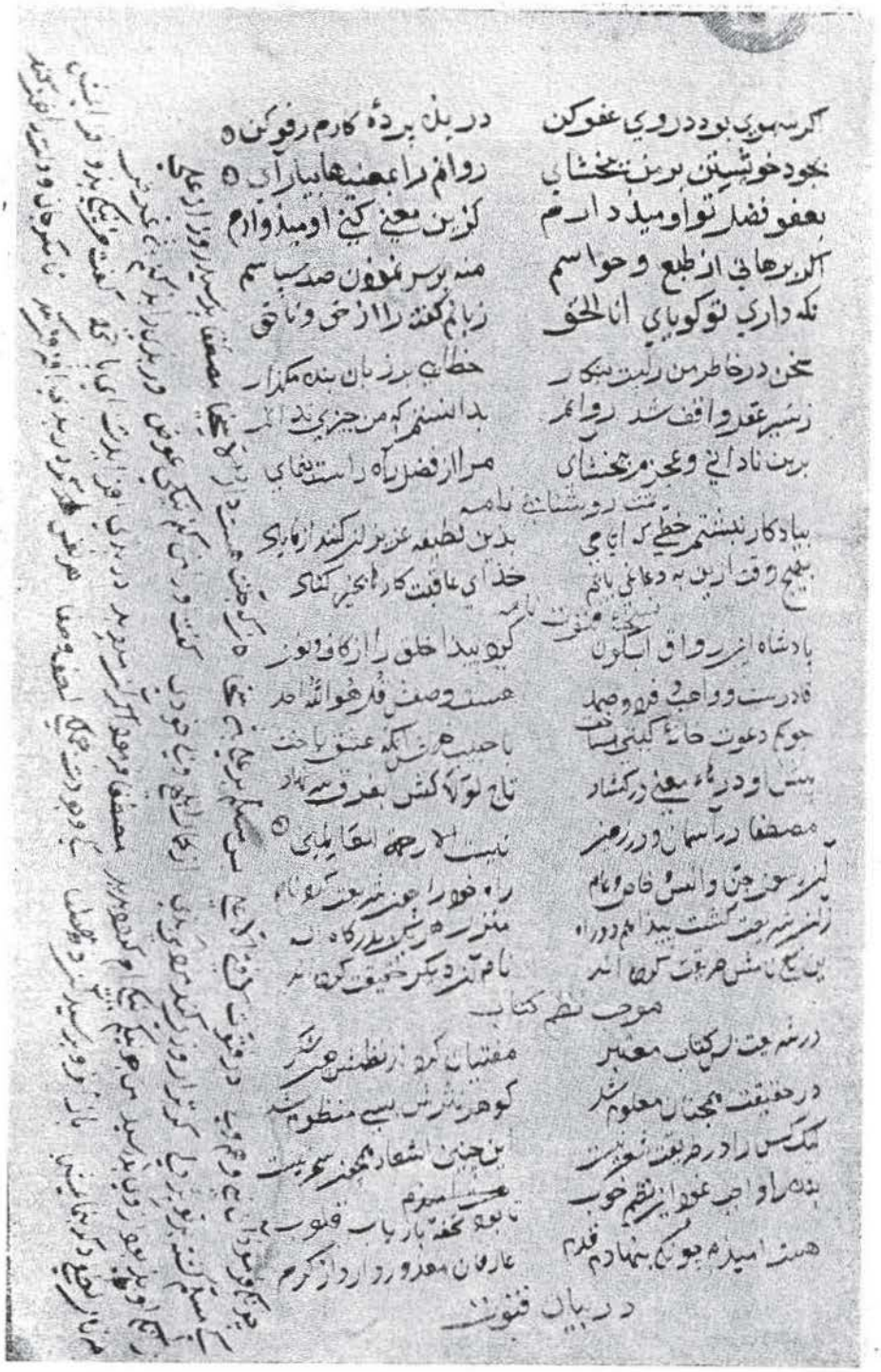

Ist. Köprülü, 1597 89.a

Nâsırî : Fütüvvet-nâme

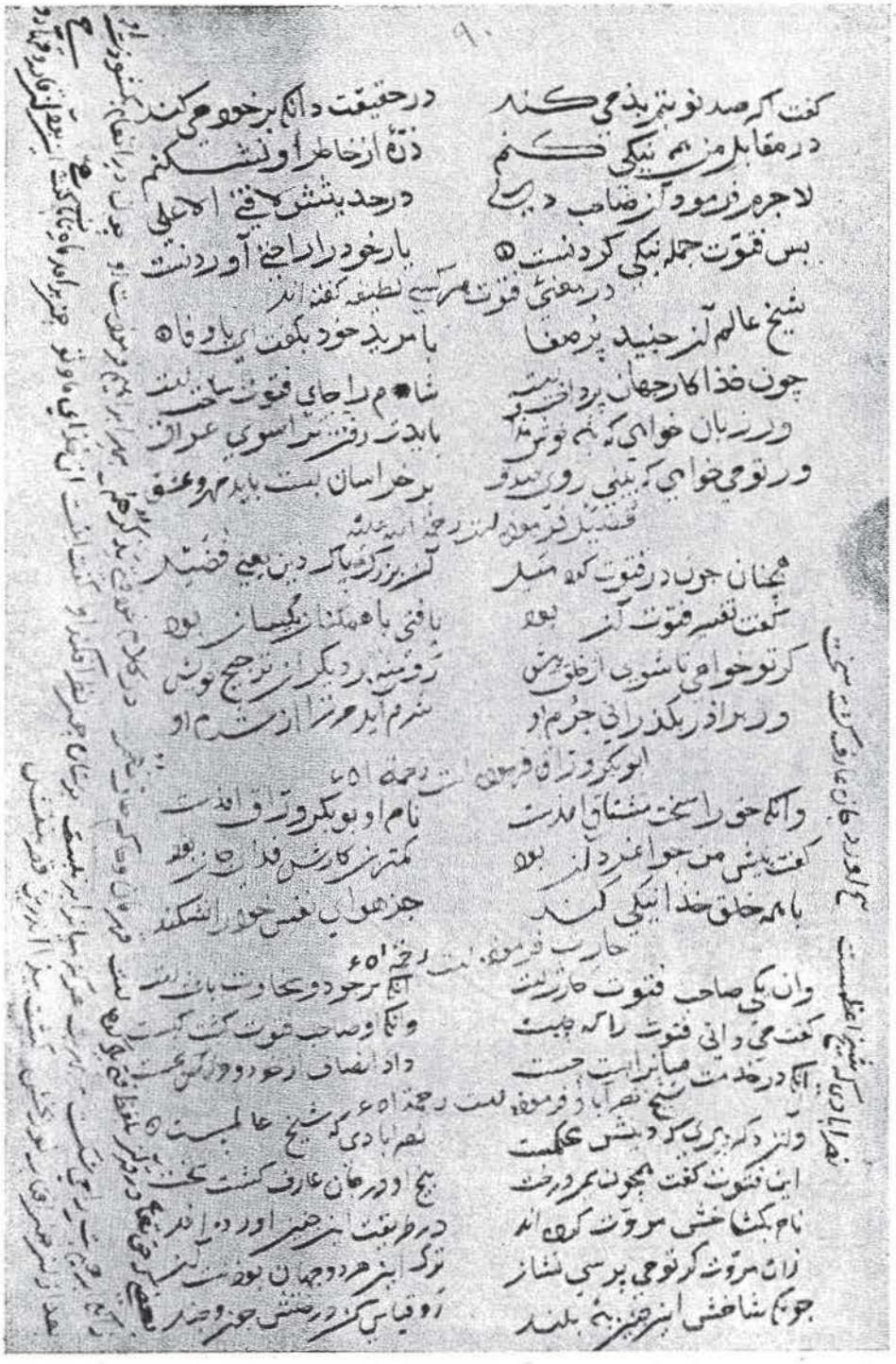

89.b

Nâsırî : Fütüvvet-nâme

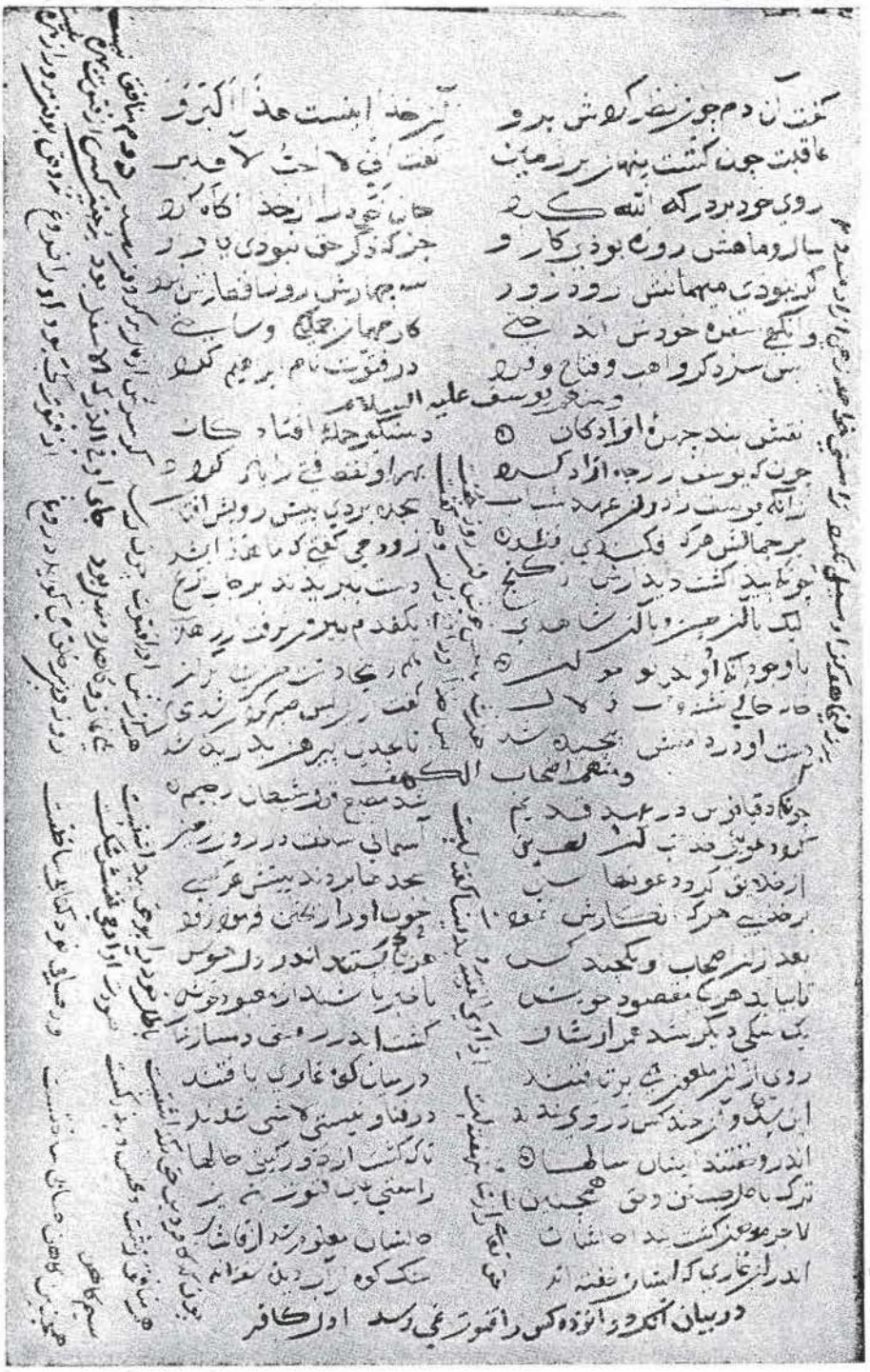

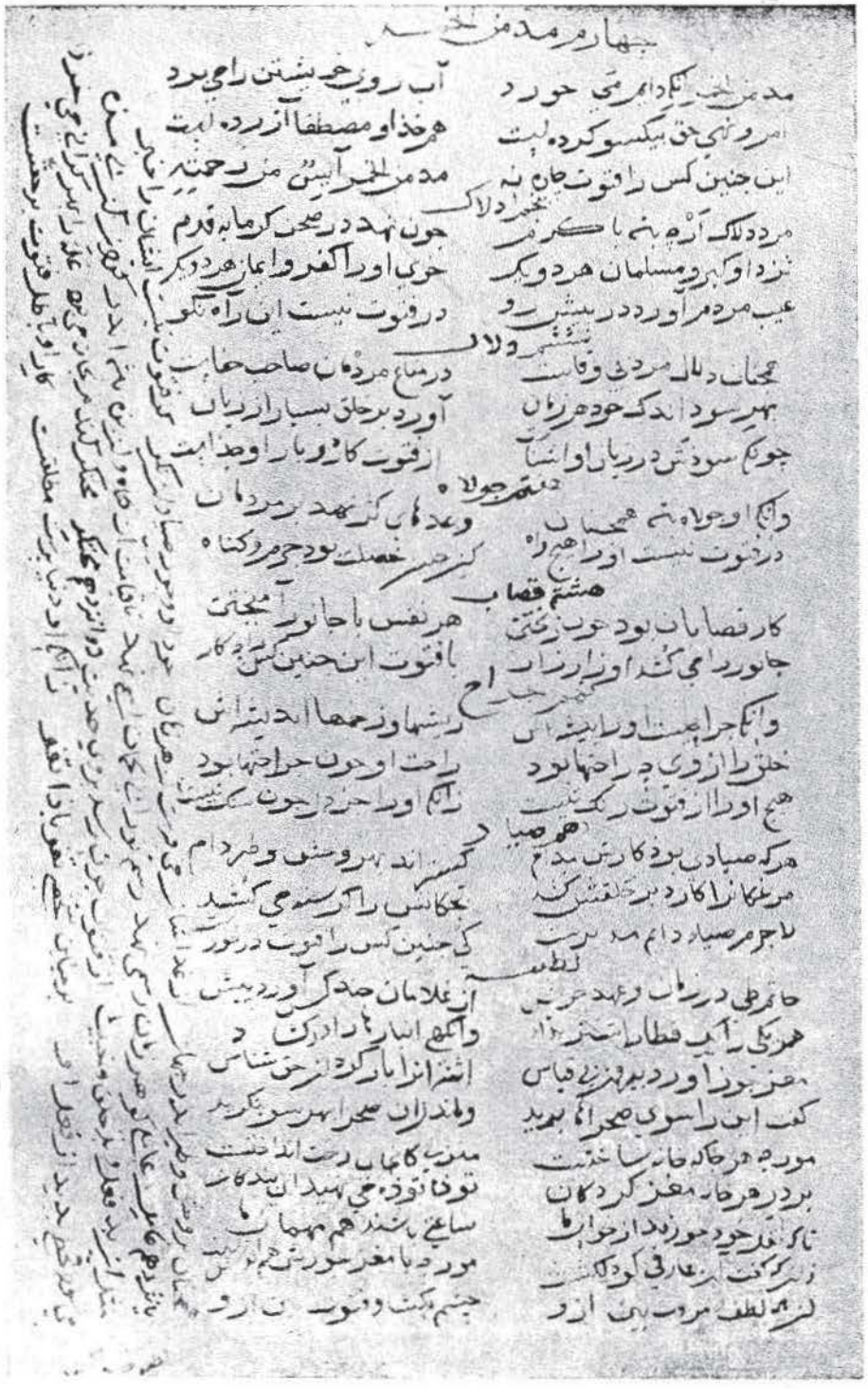

چهارم مدمن خمر

مدمن خمر آنکه دایم می خورد — آب روی خویشتن را می برد
امر و نهی حق بیکسو کرده است — هم خدا و مصطفا آزرده است
این چنین کس را فتوت جان نه — مدمن الخمر آیین مرد مه
مرد دلاک آنچه بنی با کرمان — چون نهد در صحن گرمابه قدم
نزد او کافر و مسلمان هر دو یک — حرمت او آنکه و ایمان هر دو یک
عیب مرد مرد او را در پیش رو — در فتوت نیست این راه نکو

ششم دلاک

محنت دلاک مردی وفاست — در متاع مردمان صاحب حیاست
بهر سود اندک خود هر زمان — آورد بر خلق بسیار زیان
چونکه سودش در زیان اوفتاد — از فتوت کار و بارش اوفتاد

ششم جولاه

وانکه او جولاه بنی همچنان — وعده‌ها کژ نهد بر مردمان
در فتوت نیست او را هیچ راه — کژ چنین خصلت بود جرم و گناه

هشتم قصاب

کار قصابان بود جور و ددی — هر نفس با جانور آمیختی
جانور را می کشد او زار زار — با فتوت این چنین کس را چکار

نهم حجام

وانکه حجامت او را پیشه‌ای — ریشها و زخمها اندیشه‌ای
خلق را از وی بد آید در نهاد — راحت او چون حجامت بود
هیچ او را در فتوت رتبت نیست — زانکه او را حرفه چون شکستن است

دهم صیاد

هر که صیادی بود کارش بدام — گسستن اندر بوم و بر دام و دد
مرغکان را کارد بر حلقش کند — تنگ‌دلی را کار بر سینه می کشد
لاجرم صیاد دایم مدبر است — کی چنین کس را فتوت در بر است

لطمه

حاتم طی در زمان وعهد خویش — از غلامان صد کس آورد پیش
هر یکی را آید قطار شتر داد — واگهی انبارها داد ورک داد
مغز خود را ورد بر فرق عباس — اشتر انبار کرد از حق شناس
گفت این را سوی صحرا ببرید — ولمندران صحرا بهر سو بگردید
مور چه هر جا که جایی ساخته است — مورچه کاهان رحمت انداخته است
بر در هر جا مغز کردکان — توشه توزی می نهند آن بندگان
تا که خود خود مور ناید از جواب — سایه باشند هم مهمان ما
زیر که گفت ار عارفی کو دلکش است — مور با مغز سر خویش هم لطیف است
لاجرم لطف مروت بین ازو — چشم بگشا و فتوت بین ازو

91.a

Nâsırî : Fütüvvet-nâme

92.a

Nâsırî : Fütüvvet-nâme

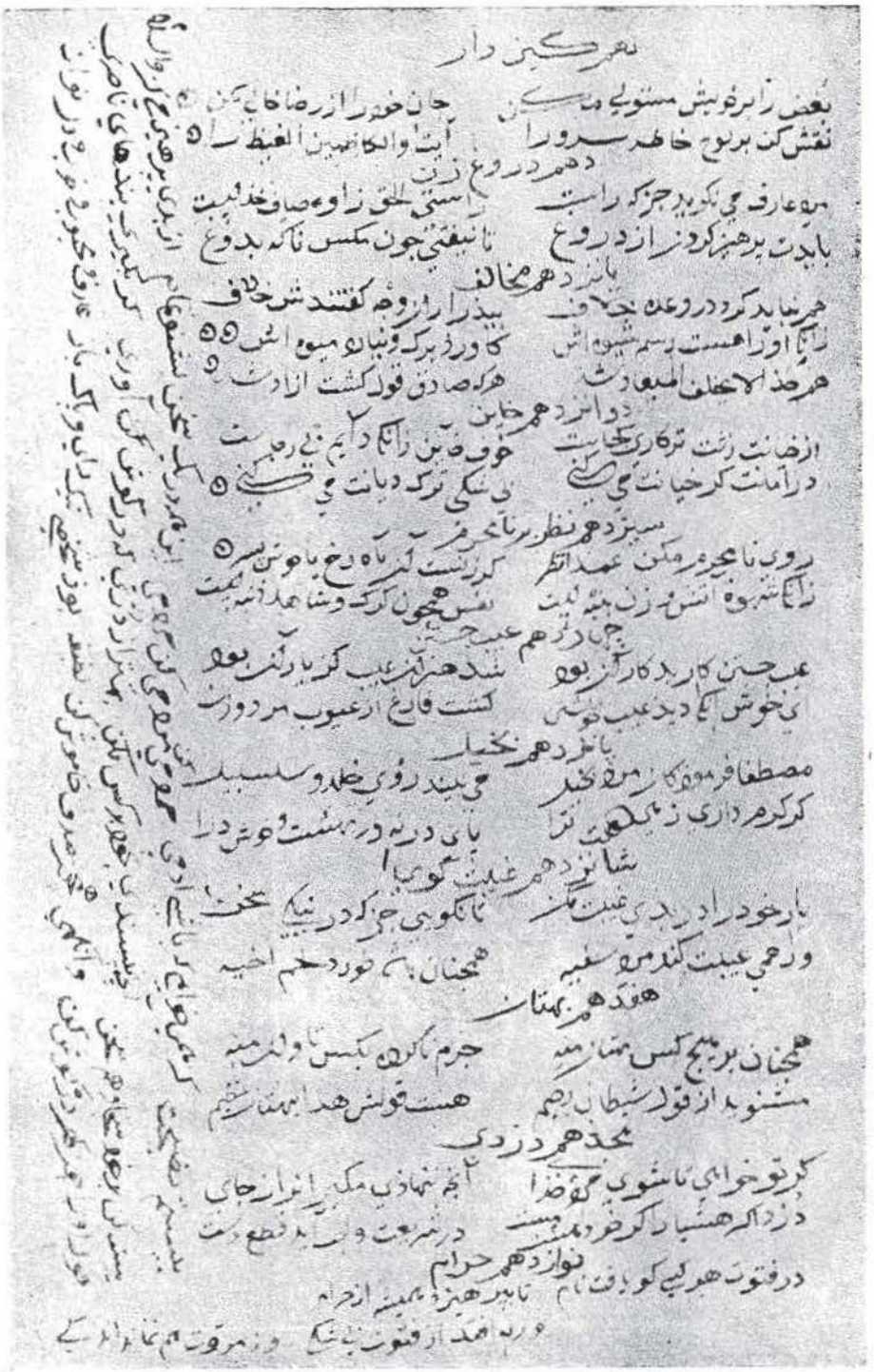

92.b

Nâsırî : Fütüvvet-nâme

93.a

Nāsırī : Fütüvvet-nâme

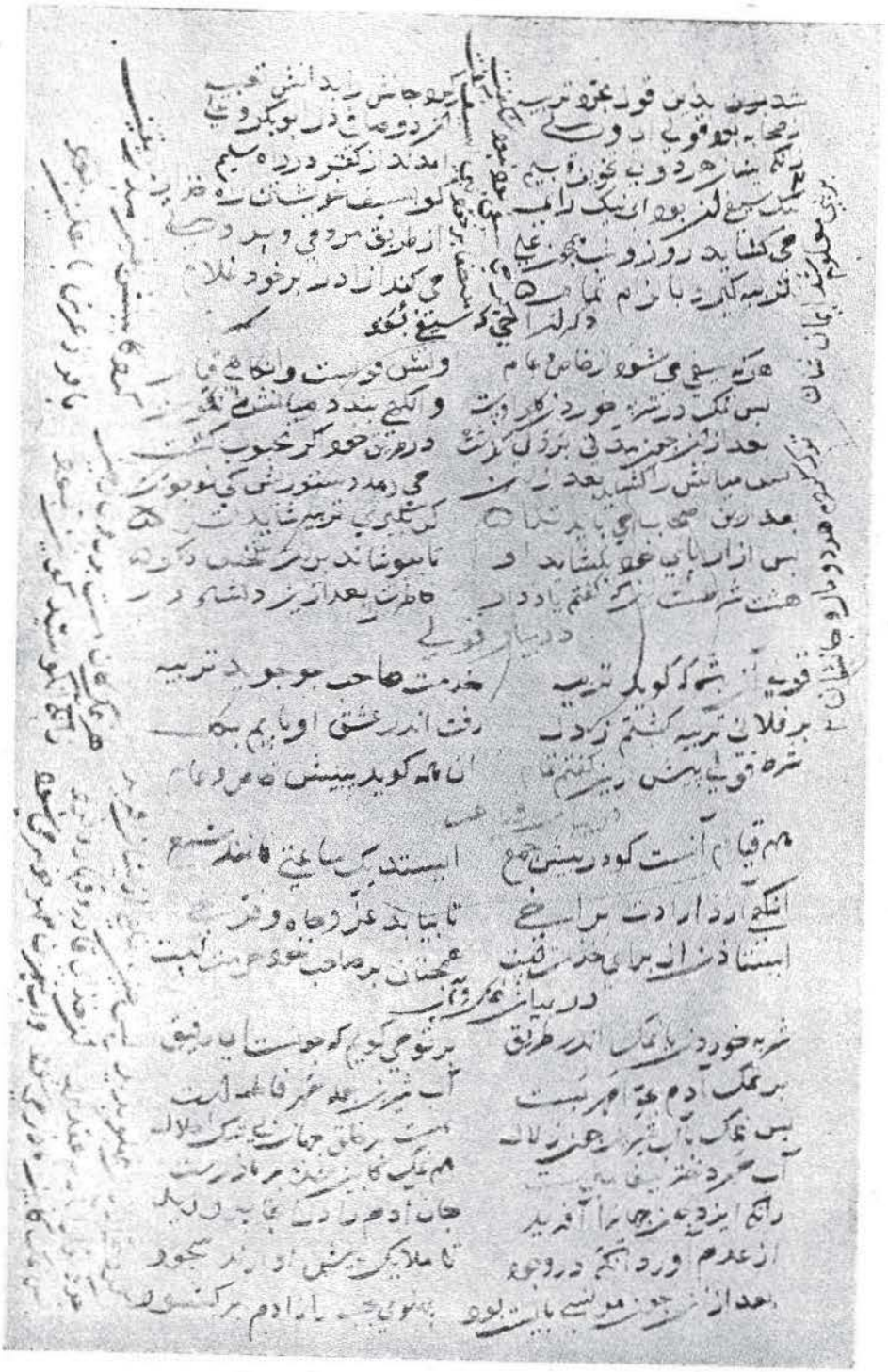

93.b

Nâsırî : Fütüvvet-nâme

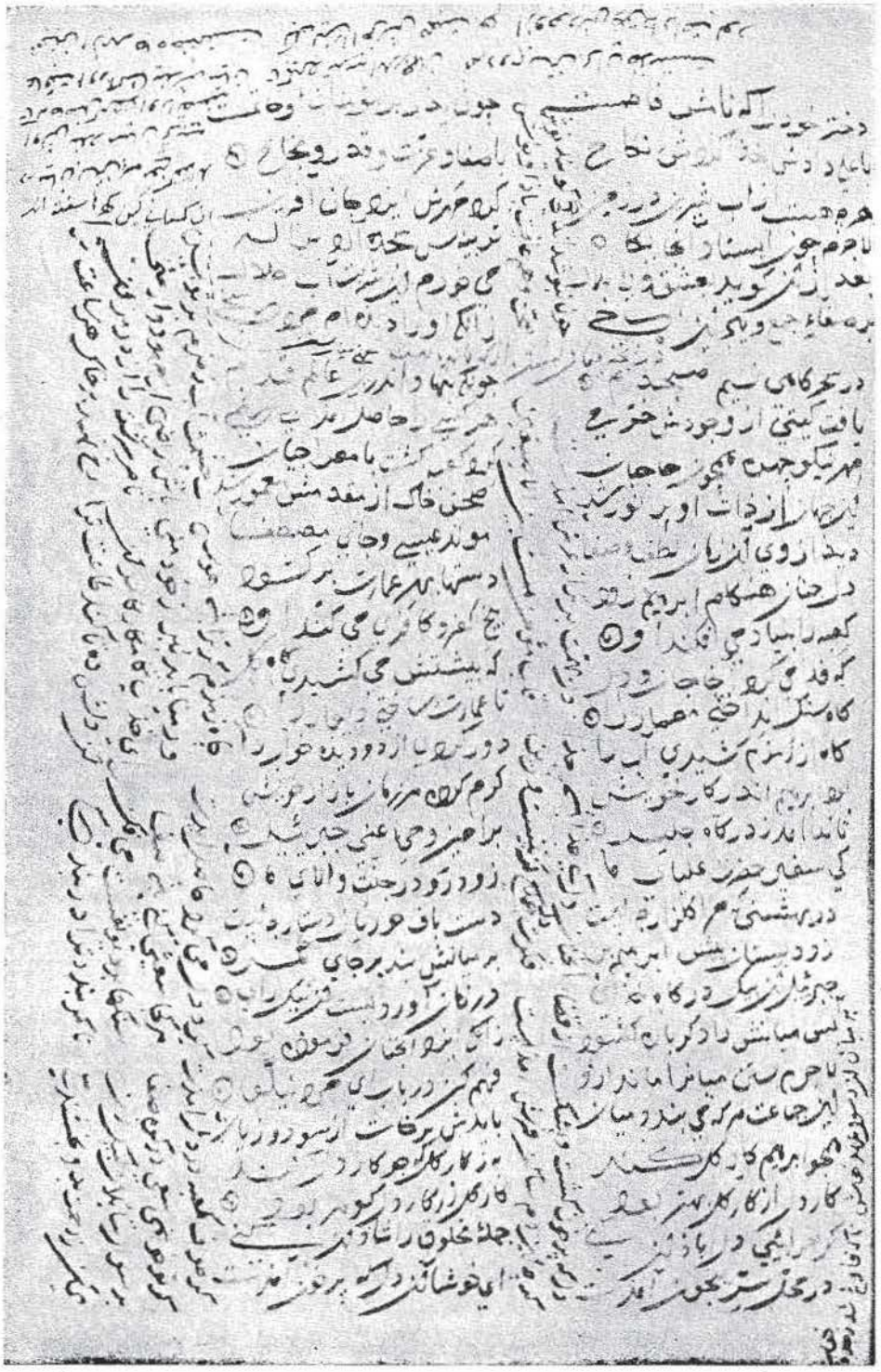

94.a

Nāṣir : Futūvvat-nāma

94.b

Nāṣirī : Fütüvvet-nāme

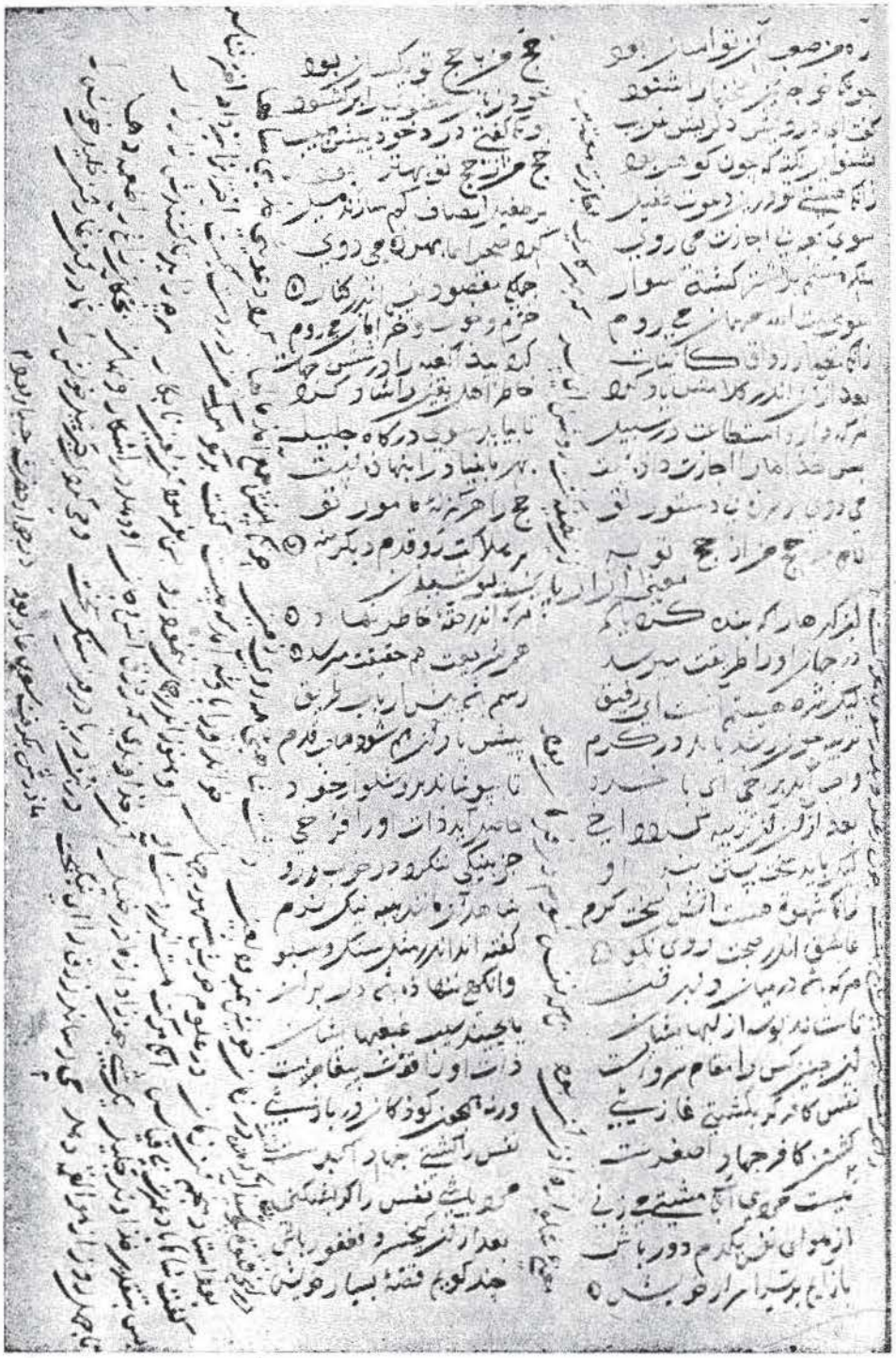

95.a

Nâsirî : Fütüvvet-nâme

95.b

Nāsirī : Fütüvvet-nāme

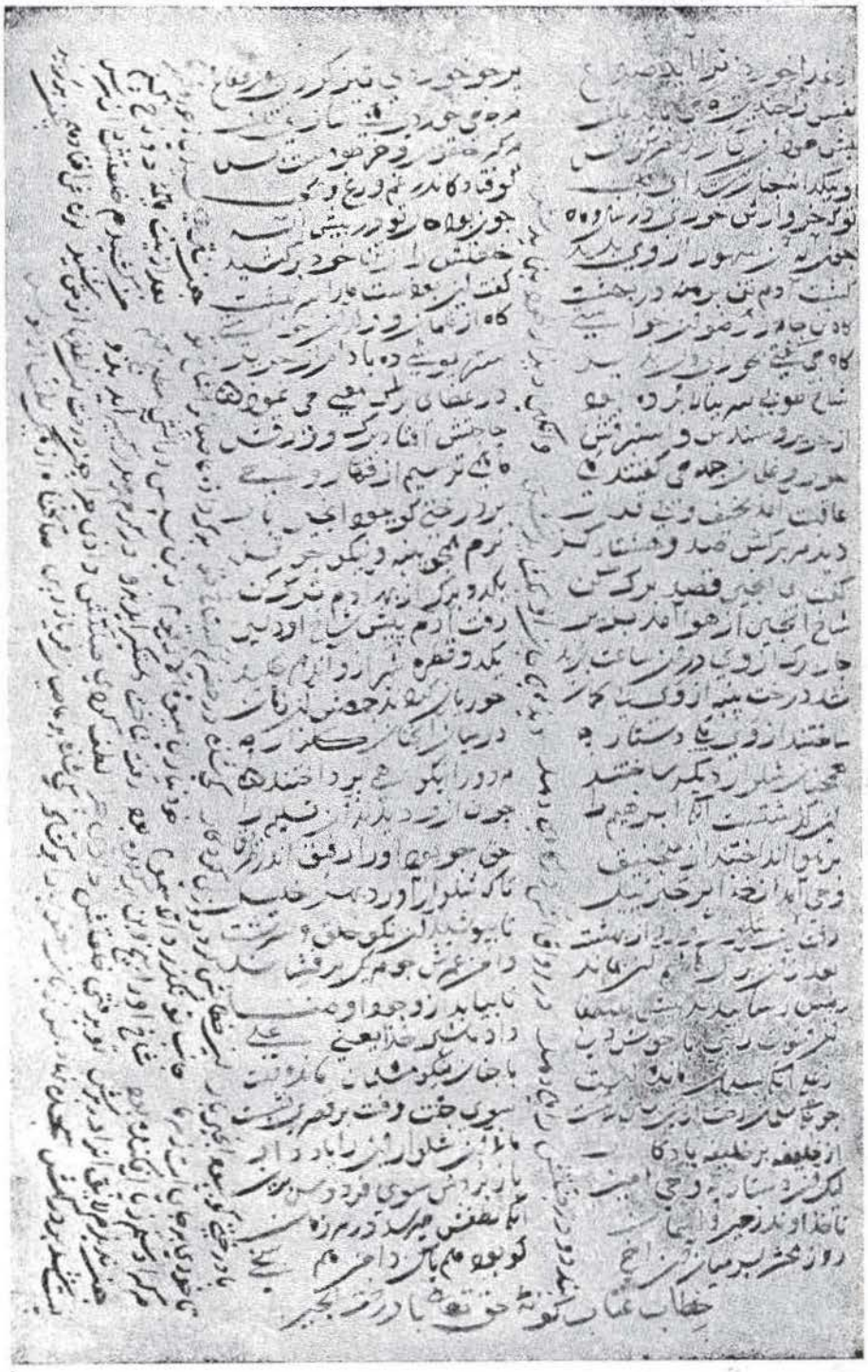

96.a

Nāṣirī: Fütüvvet-nāme

96.b

Nâsirî : Fütüvvet-nâme

97.a

Nâsırî : Fütüvvet-nâme

98.a

Nâsırî : Fütüvvet-nâme

99.a

Nâsırî : Fütüvvet-nâme

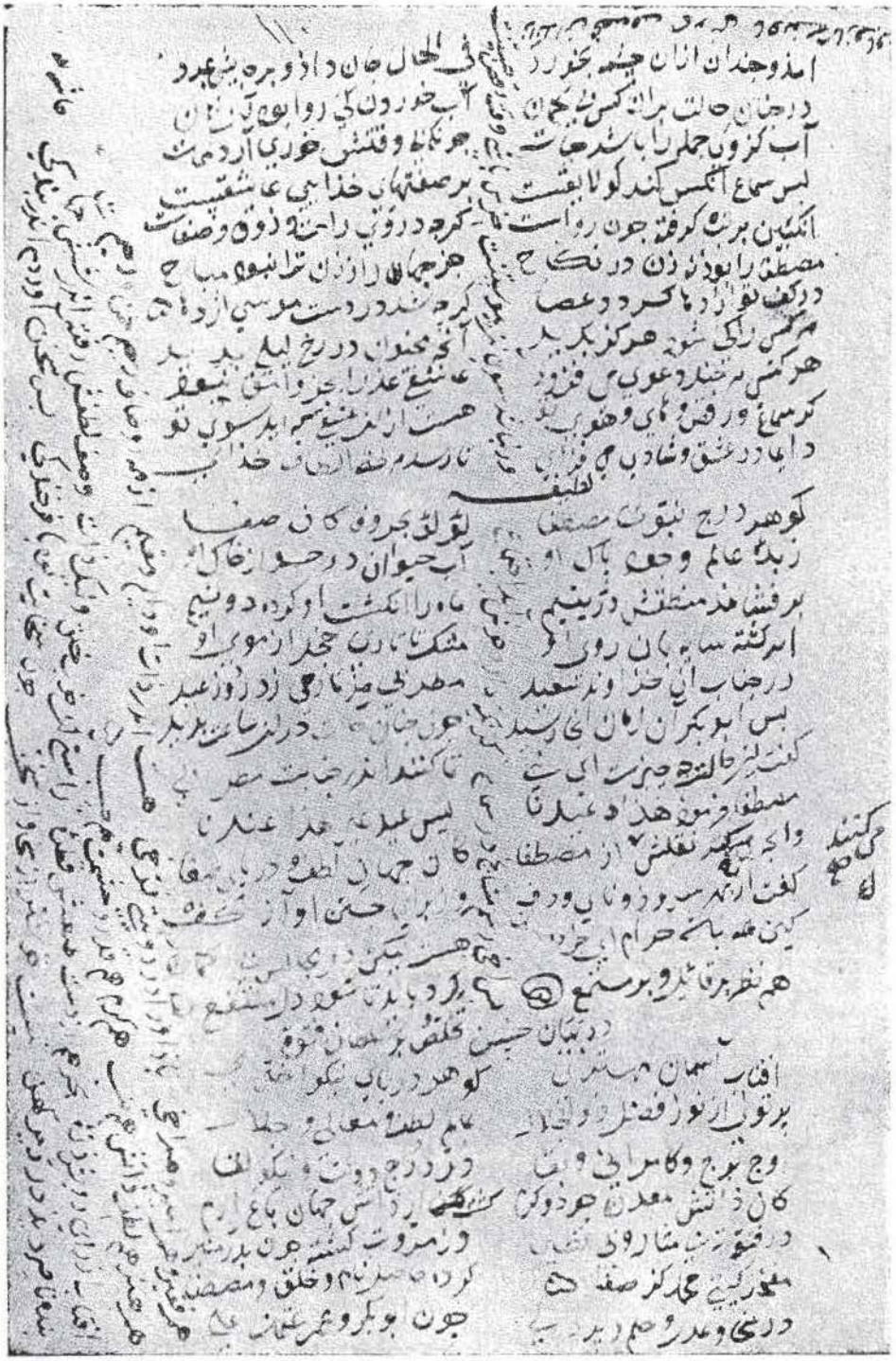

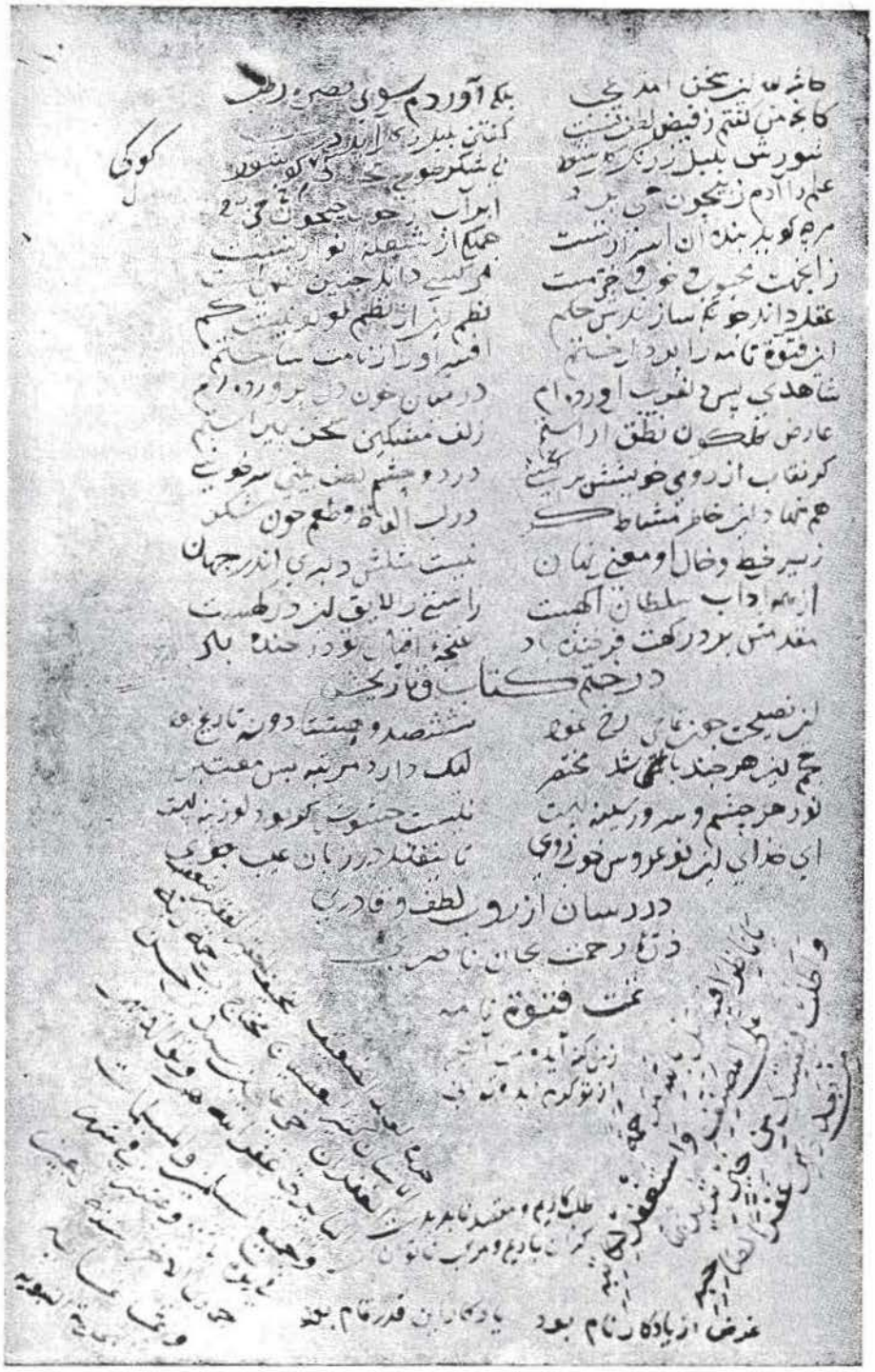

TERCEMELER

Metinlerini sunduğumuz altı Fütüvvet-nâmeyi sırasiyle Türkçeye çevirdik. Tercememizde asla sadık kalmayı ve metne söz eklememeyi esas tuttuk. Lüzum gördüğümüz yerlere notlar ilâve ettik. Metinde geçen âyetleri, hangi sûrenin kaçıncı âyetiyse parantez içinde gösterdik. Ayrıca metinle mukayeseyi kolaylaştırmak için metne ait yaprak numaralarını, tercemede, rastladığı yerlere koyduk. Mürüvvet erbabının, hatalarımız varsa hoş göreceklerini umarız.

Va ayn-al-rızâ an kulli aybın kelîlatun
Va lâkinna ayn-al-suhtı tubdi-l-masâviyâ

A. G.

I

Harput'lu Nakkaş İlyas oğlu Ahmed

TUHFAT - AL - VASÂYÂ

(İst. Ayasofya K. Mecmua, No. 2049, 108. a - 117. b)

(108. a)

RAHMÂN VE RAHÎM TANRI ADIYLE

Hamd Tanrıya ki dostlarının kalblerini fütüvvet maârifinin inceliklerine ait nüktelerle nurlandırdı; içlerini mürüvvet armağanlarına ait eşsiz güzelliklerle arıttı; sırlarını rahmet ve esirgeyiş gerçeklikleriyle bezedi; nefislerini şüpheli nesnelerin isteklerinden tertemiz bir hale getirip Tanrıdan çekinme ve temizlik ilhamını verdi. Fütüvveti, yolların en selâmeti, en aydını yapıp gidilecek caddelerin en açığı, en kurtarıcısı kıldı. Fütüvvet ehli, ona varırlar, ona ulaşırlar, onunla Tanrıya erişirler. Ruhları, Tanrı melekûtunda üns kanatlarıyle uçmada, nefisleri, onu tanıyarak kutluluk bahçesinde hayrete varmadadır. Bedenleri, iştiyakın artmasıyle erimede, kalbleri ayrılık elemiyle yok olmadadır. Sırları, âşıkların bulundukları meydanlarda gezmededir. Şevk denizinde gark-olmuşlardır da ulaşma gününe istidat kazanmışlardır. Ulaşma ehli, var olmak için yok olmuştur. Lezzetli ve sâf vefa şerbetini fütüvvet (eliyle) içmişlerdir de gönül alçaklığına sahib olmuşlardır, mürüvvet ve arılık da fütüvvettendir. Onların kadehleri nurlarla doludur. Hür kişiler, onların huylariyle ışıklanırlar. Onlar, ulaşan ve heva ve hevesten doğan vehimlerin en cüz'î ve ehemmiyetsizlerinden bile ayrılıp kurtulan erin yoluna girmişlerdir. Hepsi de içilecek şeylerin en tatlısını içmiş, hepsi de ihsan ve kerem sahiplerine ihsan eder olmuştur. Tanrıyı bilmelerine vesile olan şeyi bilip anlamışlar ve bu hususta bilgisizlik göstermemişler, birbirleriyle bîatleşmişler, Tanrı için ahitlere girişmişlerdir. Fütüvvet yolunda gayret etmişler, ululanmışlardır. Canlariyle, mallariyle cömertlikte bulunmuşlardır. Eserleri meydandadır, huyları tertemizdir. Sıfatları, Tanrıdan çekinenler için uyulacak, edinilecek sıfatlardır. İşleri, âlemlere rahmettir. Onlar, kardeşlerdir, «birbirlerine karşı tahtlarda otururlar.» (Sûre. XV.

al-Hıcr, âyet. 47). Ulaştıkları zaman onları Tanrı ulaştırır. Tanrı için ulaşırlar da ayrılmazlar. Aldılarsa Tanrıdan almışlardır. Yöneldilerse Tanrıya yönelmişlerdir. Men'ettilerse yine Tanrı için men'etmişlerdir. Fütüvvette onlar için Tanrıdan başka bir mâna ve dilek, Tanrıdan gayri için bir maksat ve istek yoktur. Öyle kişilerdir ki «Rablerine inandılar, biz de onların hidayetlerini arttırdık.» (Sûre. XVIII, al-Kahf, âyet. 13).

Bilirim, bildiririm, Tanrıdan başka yoktur tapacak, ortağı da yoktur onun. Bu biliş ve bildiriş, tamamiyle Tanrıya yönelen ve hidayet yoluna giren kulun biliş ve bildirişidir. Yine biliriz, bildiririz ki Muhammed, şüphesiz onun seçilmiş kuludur, seçkin elçisidir, rızasını kazanmış habercisidir. O, fütüvvet kıblesidir, son varılacak durak da odur. Geceler yayılıp varlığı gizledikçe, gündüzler ışıyıp herşeyi aydınlattıkça Tanrı, ona ve Tanrıdan çekinen soyuna ve pek büyük ve ulu, pek yüksek ve temiz Peygambere mensup kutlu ve yüce duraklar mesabesinde olan mü'minler emîri al-Nâsır-li-dîn-Allâh'a rahmetini ulaştırsın, Tanrı, mahlûkattan her hangi bir duacı dua ettikçe onun ululuğunu arttırsın, yeryüzüne gölgesini yaysın, Tanrı onlara çok çok esenlik versin.

Bundan sonra şunu arzedeyim : Fütüvvet bölükleri, şaşkın bir halde çöllere düşmüş, haktan sapmıştı. Bâtıllara sarılmışlardı. Dileklere yapışmışlardı. Azgınlık yollarına girmişler, hidayet yollarından ayrılmışlardı. Fitnelerde bulunmak, bid'atlere sarılmak, hileler yapmak, düzenler düzmek için tevillere koyulmuşlardı. Onlara kötülük üstolmuştu. İçlerine sapıklık hâkim kesilmişti. Hileleri artmıştı, fütüvvet hükümlerindeki bilgileri azalmış, bilgisizlikleri sağlamlaşmış, pekişmiş, ululanmıya, cedelleşmiye meyilleri kuvvetlenmişti. Bu hal; ulu Tanrının, (108. b) efendimiz, ulumuz, imâmet şeceresine mensup, peygamberlik bahçesinin (gülü), Abbas soyundan Tanrı halîfesi, mü'minler imâmı, âlemler rabbinin halîfesi, mü'minler emîri İmam al-Nâsır-li-dîn-Allâh vasıtasiyle fütüvveti yüceltip büyütmesine, alâmetlerini yükseltmesine ve ulu bir hale getirmesine dek böylece sürüp gitti. O, doğularla batıların imâmıdır. Müslümanlara ondan başka imâm, dîne ondan özge kıble yoktur. Tanrı rahmeti ona ve soyuna sopuna ulaşsın. Fütüvvetin yapısını kuvvetlendirdi, direklerini kudretlendirdi, bölüklerini topladı, fütüvvet dileyenlere doğru yolu gösterdi, nurlarını meydana çıkardı, delillerini açıkladı. Onun kuvvetlendirip yaptığından başka evler kapanıp körlendi, onun seçip ayırdığı şu şerefli şeylerden özgesi boşlandı, sönüp gitti. Tanrı kudretini daimî etsin, efendimiz, müminler emîridir, fütüvvet şeceresinin sahibidir, rahmet imâmı. Ulaştı, ulaştırdı, güzelleştirdi, bezedi. Tanrı rahmeti de ona ulaşsın. O, fütüvvet sahibi olmıya en müstahak erdir ve buna ehildir. Çünkü fütüvvet, imâmetin arı ve temiz şeceresinden bir daldır ki, mümin-

ler emîri al-Nâsır-li-dîn- Allâh'a aittir ve fütüvvet bilgisi, âdetâ yok olduktan sonra onun sayesinde yayılmış, fütüvvet bölükleri, fırka fırka dağıldıktan sonra onun himmetiyle diğer bölüklerden temeyyüz etmiştir.

Bu yüzden yoksul kul, Harput'lu Nakkaş İlyas oğlu Ahmed'e, efendimiz ve ulumuz, büyük padişah, ümmetlere hüküm sahibi, arab ve gayri arabın kıblesi, büyüğümüz ve yücemiz müminler emîrinin oğlu Abu-l-Hasan Ali'nin yoluna uyup fütüvvet ehline, fütüvvet hükümlerini bildirmek suretiyle yardım etmek ve mürüvvet sıfatlariyle sıfatlanmada onlara bir yardımda bulunmak için bu tezkireyi meydana getirmek, mücevherlerle incilere benziyen ve eşsiz örneksiz, görülmemiş ve duyulmamış teliflerden seçmeler yaparak şu eseri yazmak farzoldu. Abu-l-Hasan Ali, öyle bir erdir ki hakkı meydana çıkarmış, onu alem gibi yüceltmiş, gerçek dini kılıciyle, kalemiyle korumuş, kuvvetlendirmiştir. Kulların padişahıdır, şehirlerin mâliki. Şirki ve ilhadı mahvedendir, pek büyük bir padişah. Fütüvvet hükümlerine yardım etmesi, halka mürüvvet sıfatlariyle yardımda bulunması için Tanrı onun saltanatını daimî etsin. Onun devletinin bakasiyle fütüvveti yüceltsin, kâinatı, ona ve güvendiği kişilere ram etsin, minberleri onun hutbesiyle nurlandırsın. Bu kiatbı, onun «Umdat-al-Vasîla» adlı kitabından seçerek meydana getirdim ve eline geçip okuyanı yakınlığa eriştirmesi, bellenişinin kolay, okutuluşunun hafif olması için kısa ve özlü yazmıya, uzatmayı ve tekrarı terketmiye gayret ettim ve bu kitaba «Tuhfat-al-Vasâyâ — Vasiyetler armağanı» adını koydum. Kitap, beş faslı havidir. Başarı, Tanrıya dayanmakla elde edilir.

Birinci fasıl : Fetaların alâmetlerini anış,
İkinci fasıl : Kurtuluş ağacını anlatış ve ağacın resmi,
Üçüncü fasıl : Fütüvvet şartları,
Dördüncü fasıl : Fütüvvet nakıybini bildirme.

Beşinci fasıl : Tanrı esenlik versin, Âdem'den Tanrı rahmet esin, müellife dek fütüvvet nisbeti. Müellif, nail olduğu bol bol kerem ve ihsana şükretmede, ziyade ve noksan hususunda da Tanrının yargılamasını dilemededir.

BİRİNCİ FASIL

(109. a)

FETALARIN ALÂMETLERİ

Kardeşler, bilin ki fütüvvet, yerli bir köktür, gelişen dal, budak. Lezzetli meyvedir, ince nükteler ve gizli mânalar. Başlangıcı Tanrıdan-

dır, sonu Tanrıya varır. O, Tanrı sıfatlarından bir sıfattır. Tanrı, onu kalblere yerleştirir, onunla suçları arıtır. Tanrı, fütüvvet libasını giydirmek, o sıfatla sıfatlandırmak, o yola yürütmek ve meyvesini yedirmek için gerçeklere ait mânaların ince nükteleriyle ona işaret etmiştir. O, yüksek bir derecedir, yerli ve lâtif mânalardan ibarettir, kadri yüce ve yüksek bir duraktır, latif mânalardır. Meyvesi, ancak çalışıp yorulduktan sonra devşirilebilir, yoluna ancak kerem ve haya sahibi olduktan sonra girilebilir. İnsan, o sıfatla, doğruluk ve vefa sahibi olduktan sonra sıfatlanır. Libasını, varlığı terkedip yokluğa ulaşmadan kimse giyemez.

Ulu Tanrı, fetaları, fütüvvetle yedi yerde anmış ve her birerini bir faziletle, bir yücelikle öğmüştür. Bunların biri Yûsuf sûresidir. Orada otuzuncu âyetten sonra ulu Tanrı «Şehirdeki kadınların bir bölüğü, azîz'in karısı delikanlısına gidip gelmede dediler» (Sûre. XII, Yûsuf, 30) buyurup fütüvveti, temizlik ve çekinmekle övmüştür. Netekim Tanrı rahmet etsin ve esenlik versin, Yûsuf peygamber de temizliği, heva ve hevese uymıya tercih etmiştir de bu yüzden Tanrı, ona «feta» adını vermiştir. İkincisi, aynı sûrede altmışıncı âyetten sonra «Tanrı, onların emin ve dindar olduklarını bilip fetalarına, onların aldıkları şeylere karşılık bize verdikleri yükleri arasına koyun dedi» demiş (âyet. 66) ve onlara «fetalar» adını vermiştir. Üçüncüsü Kehf sûresinde (XVIII) beşinci âyetten sonra ulu Tanrı, Ashab-ı Kehf'in, îmanı kâmil erler olduğunu ve Tanrıyı dileyip «Rabbimiz, göklerin ve yeryüzünün rabbidir» dediklerini (âyet, 14), Tanrının, onların gizledikleri şeyi bildiğini, içlerinin temiz olduğunu ve güzel bir surette Tanrıya döndüklerini anlatıp onlara «fetalar» lakabını vermiş ve «Yiğitler, mağarayı yurd edindiler» buyurmuştur (âyet. 10). Dördüncüsü, aynı sûrede sekizinci âyetten sonra «Onlar bir bölük fetalardı ki rablerine inandılar, biz de hidayetlerini arttırdık» buyurmuştur. Beşincisi yine aynı sûrede elli sekizinci âyetten sonra ulu ve yüce Tanrı, « An o zamanı ki Mûsâ, yanındaki fetâya dedi» buyurmuş ve onu, huyunun güzelliğiyle, sevgisinde vefa göstermekle hususiyetlendirmiş ve ona «feta» adını vermiştir. Altıncısı, yine aynı sûrenin altmışıncı âyeti de dahil olduğu halde «Fetasına kuşluk yemeğimizi getir dedi» buyurmuş ve Mûsâ'nın arkadaşının esirgeyici ve güzel edeplere sahib olduğunu bilip ona «feta» lakabını vermiştir (âyet. 62. 60. âyette de feta sözü geçer). Yedincisi Enbiyâ sûresinde (XXI) elli sekizinci âyetten sonra «Dediler ki bir feta duyduk, adına İbrahim deniyordu, putları kınamadaydı» buyurmuştur. Tanrı, Halîl'ine kerem, vefa, doğruluk ve Tanrıdan çekinme sıfatlarını ihsan ettiğinden ona bu adı vermiştir. Peygamber de (Muhammed), Tanrı ona esenlik versin, «Ben fetayım, feta oğluyum, feta kardeşiyim» demiştir. Feta olan babası, Tanrı yoluna kurban olanın

babası, doğru din ve alımlı, güler yüz sahibi, dini düzeltip yayan, şeriat sahibi peygamberlerin babası ve âlemlerin imâmı olandır ki (İbrahim) o, dini olgunlaştırıp kuvvetlendirmiş, ateşlere atılmış, Rahmân'ın Halîli lakabiyle lakaplanmış ve «Sizi de müslimler diye adlandırmıştır.» (Sûre. XXII, al-Hac, âyet. 78). Fütüvvet kardeşi de Huseyn'in babası, iki kılıç sahibi, iki çeşit sadaka veren, ana ve baba tarafından yüce soy sop sahibi olmakla yücelmiş bulunan, kâfirlerin kökünü kıran, kırılanları onarıcı Tanrının rızasını kazanan, konuğu ağırlıyan, kendisini sevenleri ateşten kurtaran, (109. b) güçlüklere tahammül eden kahraman, dünyadan kesilmiş, vazgeçmiş Fâtıma'nın zevci, Peygamber'in amcasının oğlu, kılıçla vuran, konuğa ikram eden, yazın oruç tutan, sevimli yüze, vefalı ahde sahib olan erdir ki Peygamberlerin ulusu ve efendisi, Tanrı ona rahmet etsin ve esenlikler versin, onu övmeyi gözlemiş, başkalarına karşı onunla övünmüş ve hakkında «Zülfekar'dan başka kılıç yok, Alî'den başka er yok» demiştir. Bunu önce gelen ve işi tahkıyk eden kişiler anmışlar ve fütüvvet hakkında etraflı ve büyük kitaplarında bir çok sözler söylemişler, uzun uzadıya anlatmışlardır.

Bilin ki, fütüvvet hükümleri, şeriatten seçilmiştir; yolu da hakıykate dahildir. Hükümleri, anlayışa taallûk eder. Gidilen yolu, âlemin nizamına aittir. Akıl sahipleri, ona döner, edepliler ona yapışır. Fetalara, anlayışla bakmak, âlemi nizama sokma yoluna yapışmak gerektir. Fetanın, ahlâk bakımından yüce, vadinde doğru, şalvarı temiz (namuslu) olması, hükümlerinde insafı elden bırakmaması, malı haram olanın malına hiyanet etmemesi, iki yüzlü, iki dilli olmaması lâzımdır. Fetanın üç şeyi bağlanır, üç şeyi açılır : Gözü haram olan şeylere, ağzı günah olan sözlere, eli zulümlere bağlanır. Kapısı konuklara, kesesi kardeşlerden ihtiyacı olanlara, sofrası bütün açlara açılır. Kardeşlerim, üç şeyden sakının : Yalan, hırs, tamah. Yalan, fütüvvetin âfetidir. Hırs, rahatın âfetidir. Tamahsa zengini alçaltır ve gizli olan ayıplarını açığa vurur. Feta, huyları güzel olan, namaza devam eden, zekâtını veren, babasına ihsanda ve itaatta bulunan, komşusunu ağırlıyan, eline geçeni veren, işlerini güzelleştiren, sözlerinde doğru olan, amellerini en güzel bir hale getirmiye çalışan, sırlarını saklıyan, ahdi koruyan, sevgiye riayet eden, doğrulukla, arılıkla muamelede bulunan, yalanı ve riyayı atan, helâl kazanca koyulan, ulaşmak için arılaşan, haramı bırakan, halka ihsan eden, kendisinden çekilenleri dolaşan, ona vermiyene veren, zulmedeni bağışlıyan, kötülük edene iyilik eden, şeriate mülâzemette bulunan, hakıykate giren, kardeşlerinin haklarını eda eden, komşularına karşı müsamahada bulunan, ihsanlarla kremler eyliyen, onlardan uzakta olanı soran, yakındakini dolaşan, hastayı ziyaret edip halini, hatırını soruşturan kişidir.

İçlerinde ihtiyacı olanların ihtiyacını giderir, yokları bir tutar, onlarla hayâ, temizlik ve Tanrıdan çekinme yoluyla muamelede bulunur. Büyüğü ağırlar, küçüğe acır. Kendi aybını açıklar da başkalarının aybını örter.

Bilin ki, fetanın daha başka şartları da gözetmesi gerektir. Çünkü fütüvvet ağır bir libastır, son bir sığınaktır, apaçık bir bilgidir, şerefli bir yoldur. Fetanın halka şükretmesi, ilgilerini kesmiş olması, gerçeklere yapışması, gözünü yumması, ırzını koruması, huyunu güzelleştirmesi, rabbine itaat eylemesi, selâm vermesi, az söylemesi, halkı doyurması, herkes uyurken geceleri kalkıp namaz kılması gerekir. İşaret ettiğimiz mânalarla helâl kazançtan, (110. a) mal bağışlamadan, işlerini düzenlemeden, isteklerin tapısı olan ve cismaniyetten münezzeh bulunan Tanrıya ait sözler söylemiye koyulduktan ve «Sevdiğiniz şeylerden ayırıp yoksulları doyurmadıkça, ihsanda bulunmadıkça kerem ve ihsan sahibi ve hayırlı olma derecesine kat'iyen erişemezsiniz» (Sûre. III, Âl-i İmrân, âyet. 92) âyetinde bildirilen sıfatla sıfatlandıktan sonra insan, fetalar zümresiyle haşrolur, onlardan sayılır da Tanrı yargılamasını kazanır, cennetlerde ebedî olarak kalmıya ve cehennemlerden kurtulmıya hak kazanır, Tanrı'nın «İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir ?» âyeti (Sûre. LV, al-Rahmân, âyet. 60) mucibince bu haklara sahib olur.

Bilin ki bize seçilmiş İmâm'dan, muhâcirlerle ansâra, kâfirlere döne döne hücum etmek, çekilip çekilip saldırmak suretiyle yardım edenden, sınıkları onarıcı Tanrı arslanı Abû-Tâlib oğlu Alî'den kalan libas, âlemlerin rabbinden inmiştir ki, Tanrı, onu peygamberimiz ve babamız Âdem'e, düşmanı olan Tanrı müstahakkını veresice İblîs'le cennetten yeryüzüne indiği zaman lûtfetmiştir. Kim, babası Âdem'in fütüvvetine uyarsa kurtulanlara katılır, İblîs'in yoluna gidense helâk olanlardan olur. Ulu Tanrı «Şeytanın izinden gitmeyin, o, size apaçık düşmandır» buyurmuştur (Sûre, II, al-Bakara, âyet. 168) ve Tanrı, söyliyenlerin en doğrucusudur.

Tanrı sizi doğru yola irşad etsin, bilin ki bu libas, size kıyamet gününde tanık olacaktır, inanıyorsanız çekinin Tanrıdan. Fütüvvet libasının bize gökten indiğine delil, ihsan ve kerem sahibi Tanrının «Ey Âdemoğulları, şüphe yok ki biz, size edep yerlerinizi örtmek için libas ve yumuşak ibrişimden elbise indirdik. Takva libasiyse daha hayırlıdır» buyurmasıdır (Sûre. VII, al-A'râf, âyet. 26). Avreti örten libas gömlek ve benzerleridir. İbrişim, ipektir ki şeriat bunu nehyetmiştir. Takva libasiyse fütüvvet libasıdır ki o da beş şeyden, yani doğruluktan, emânetten, Tanrıdan çekinmeden, namaz kılmadan ve zinayı terketmeden ibarettir. Kim ona bürünürse yüce durağa yükselir. O, şeriatte müekked sünnettir, fütüvvette gerekli bir farz. O, fütüvvetin aslıdır, Ahiretin temelidir, mürüvvetin ağacıdır. Bu beş hükme uymıyandan fetalar libası

soyulur, o, ihvanla görüşmeden kesilir, dostlarla sevişmek ona haram olur, ona öğüt verenler, kardeşleri olur, kendisi de rahmeti şâmil Tanrının gazabına düşer.

BAŞLANGIÇ

PEYGAMBERLERİN MAKAMI VE TANRIDAN ÇEKİNENLERİN SIFATI

Bilin ki, bu sıfatı dileyen yorgunluktadır, ona erip kurtulan, korku içindedir, o yola girense tehlikededir. Şart koştuğumuz şeyleri yapmıya gücümüz yeterse, anlattığımız şeylere vefa ederseniz, kardeşlerinizin haklarını canla, malla eda eylerseniz oniar için toplanın, temizliklerle öğülmüş ümmetlerin eteklerine yapışın, halkı yaratan ve kalemi yürüten Tanrıdan yardım dileyin de hep beraberce «Hamdolsun Tanrıya ki bize bu yolu gösterdi. O göstermeseydi biz bulamazdık» (Sûre. VII, al-A'râf, âyet. 43) deyin. Andığımız, Tanrı emirlerine uyan, nehiylerinden kaçan kişiye yeter. Şimdi gözleri nurlarla doldurup ışıklandıran, gönülleri sevinçle yenileyen fütüvvet şeceresini anlatmak ve resmini yapıp fetaların bâzı şartlarını bildirmekle söze başlıyoruz. Tanrı diler ve izin verirse bununla başlıyacağız.

Tanrı sizi doğru yola ulaştırsın, bilin ki fevz (kurtuluş) ağacı, yani fütüvvet şeceresi, kökü yerinde duran, dalları, budakları göklere yücelen bir ağaçtır [1]. Kim ona yapışırsa kurtulmuşlardan olur, (110. b) kim yapışmaz, aykırı davranırsa helâk olanlara katılır. Onu koruyan, kurtulanlardandır. Çünkü damarları doğruluk ve emniyet, Tanrıdan çekinme ve zinayı terkediş, namazı kılış üzerine durmadadır. Bu, islâmın hükümleridir ki, fütüvvet libasından ibarettir ve keremle mürüvvet buna dayanır, temel bunlardır. Bu iki sıfat, dünyada temizliktir, ahirette kurtuluş. Kim buna aykırı davranırsa fütüvvet ona haram olur, mürüvvet libasına uymaz harekette bulunur, kardeşlik lezzetini kaybeder.

---

[1] «Görmezmisin, Tanrı nasıl örnek getirir? Temiz söz, temiz bir ağaca benzer ki kökü sabittir, dalları, budakları gökte.» (Sûre, XIV, İbrâhim, âyet. 24).

Tanrı rahmet etsin, der ki [2] : İmanın medarı şu beş hüküm üzerindedir : Doğruluk, emniyet, takva, namaz kılmak, zinayı terketmek. Doğruluk dile aittir, anış buna tâbidir, zevk, tatmak duygusuyla duyulur. Emniyet ruha aittir, fikir buna uyar, bunun kokusu duyulur. Takva kalbe aittir, akıl ona uyar, görüş duygusuyla duyulur. Namaz, âzâya aittir, hareketler ona uyar, dokunuş duygusuyla duyulur. Zinayı terkediş nefse aittir, iradeler ona uyar, kulakla duyulur. Bu beş hükmün medarı ruha ve akla aittir. Dil âzâya, nefis ruha uyar. Kalble aklın sureti birdir. Kalb derken bir et parçasını değil, varlığın incelikler âlemindeki mânasını kastetmekteyiz. Artık göğüste bulunan ve hidayet nuruna mahal olan sırrı [3] nice anlatabiliriz ?

İnsanın insanlığı ancak üç şeyle olgunlaşır : Ruhun ruhaniyeti ki buna «nefs-i mutmainne» denir. Nefsaniyetin ruhu ki buna «nefs-i levvâme» denir. Hayvaniyetin ruhu ki bu da «nefs-i emmâre» dir [4]. Akıl ikidir : Eşyanın keyfiyetini, mahiyetlerini olduğu gibi bilip anlıyan akıl. Ulu Tanrı «Kimin kalbi varsa» demiştir ki (Sûre. LV, al-Kaaf, âyet. 37) bu, akıl demektir. İkincisi, duygularla duyulan şeylerin mahiyetlerini, zatları itirabiyle bilip anlamıya yardımcı olan akıl. Ulu Tanrı «Şüphe yok ki gözleri kör değil ama gönül gözleri kör olmuştur» buyurur ki (Sûre. XXII, al-Hac, 46) buna işarettir işte. Bu hususta çok sözler söylenmiştir.

Fütüvvet ağacının aslı, doğruluktan, temizlikten, emanetten, takvadan, keremden, mürüvetten ve hayâdan çıkar, gelişir. Bu da îmanın vasfıdır ki kim bu sıfatlardan dışarıysa Tanrı, ondan ayrıdır, uzaktır.

Bilin, Tanrı size rahmet etsin, bu ağacın aslı, üstünlükler yeryüzünden çıkmıştır. Gövdesi, kerem ve ihsana bağlı olan fütüvvettir. Budakları, ululuk nuruyla birleşmiştir. Dalları takvadır, îmandır, hidayettir. Yaprakları ihsandır, çiçeği tevhiddir, arılıktır. Meyvesi marifettir, büyüklüktür. Suyu rahmettir, esirgemedir ki Tanrı dileği ve kudreti kaynağından coşup akar. Fetanın kalbi, onun altındaki nur ve ışık tahtlarına kurulmuş, oturmadadır. O ağacın üstüne yücelikler hazinelerinden ihsan yağmuru

---

[2] Umdat-al-Vasîla sahibi Abu-l-Hasan Ali. Müellif bu zattan hep böyle bahsediyor.

[3] Sır, kalbdeki gerçeği görüş kabiliyeti.

[4] Sûfiler, nefis, yani insanın mâneviyeti için yedi makam kabul ederler Kötülüğe meyleden nefis «emmâre» dir. Kötülükte bulununca kendisini kınarsa «levvâme», iyilikleri yapmayı sahibine ilham ederse «mülhime», kötülük yapmaz, imanı sarsılmazsa «mutmainne», Tanrıdan razı olursa «râziyye», Tanrı rızasını kazanırsa «marziyye», Tanrıdan gayrı her şeyden arınırsa «sâfiyye» ve «zekiyye» denir.

yağar. Vuslat şevkının baharı güzelleştikçe güzelleşir. Doğruluk şimşeği çakar, vefa gök gürültüsü gürler; sonra fütüvvet şerefi, onunla kaim olsun, inayet ve mürüvvet onunla tamamlansın diye ona, sona ait hazinelerden ezele mensup nurlardan rububiyet yeli gönderilir. Feta da bu ağacın altında oturmadadır. Ona âlemler rabbinden yardımlar, azıklar iner. Altında oturup durdukça, etrafında salınıp gezdikçe fütüvvet bölüklerinden esip gelen rüzgârın sırrıyla coşup nâralar atar, (111. a) îman himmetleri çevresinde sevinçle dönüp dolaşır. Böylece hayâ dallarını harekete getirir de sevgi meyvesi meydana çıkar, şevk gülü, kokularını yaymıya başlar. Feta, yoksulluk ayağıyle ona varır, düşünce ellerini uzatır, ibret parmaklariyle meyvelerini devşirir, güzelim bir bekleyişten sonra rağbet ve korku nimetlerini yer. Derken iştiyak susuzluğu büsbütün artar, ayrılık elemi ona üst olur, şevk denizinden gelen yanış gözyaşlarına garkolur, murazaa şerbetini gönül doğruluğu kadehinden içer, öylesine bir sarhoş olur, öylesine kendisinden geçer ki görüş çağına dek ayılmaz, ancak müşahede vaktinde kendisine gelecek ve uyanacak bir halde bütün halktan gafil olur gider.

Tanrı rahmet etsin, der ki : Ulu ve yüce Tanrı, kadim kelâmında ağaçları anmış ve her birini bir faziletle, bir mucizeyle hususiyetlendirmiştir. Aziz Tanrı «Şüphe yok ki Tanrı, ağaç altında seninle bîatleşen îman sahiplerinden razı oldu» buyurmuştur (Sûre. XLVIII, al-Fath, 18) ki burada Tanrı, ağacı bîatleşme akdinde dilenen şeyin topluluk yeri kılmıştır. Yine ulu ve yüce Tanrı «Görmezmisin Tanrı nasıl örnek getirir ? Temiz söz, temiz ağaca benzer» buyurarak (Sûre. XIV, İbrâhîm, 24) güzel sözü temiz ağaca temsil etmiş, örnekler getirmiştir. Yine «Tanrı nuru bir kandilliğe benzer ki, orda kandil var. Kandil de sırçada. Sırça, apaydın, inci gibi parıl parıl parlamada, mübarek zeytin ağacından yakılmış» demekle (Sûre. XXIV, al-Nûr, 35) hidayet nurunu mübarek bir ağaca benzetmiştir. Ulu Tanrı yine «Tûr dağının sağ yanındaki kutlu yerde bulunan ağaçtan, yâ Mûsâ, şüphe yok ki ben Tanrıyım diye ona nida geldi» demiş (XXVIII, al-Kasas, 30) ve ağacı yüceltip Kelîm'iyle konuşmasında hitabına mahal kılmıştır. Ben de ondan kerem ve mürüvvet meyvelerinin toplanması, üstünlükler ve büyüklüklerle peygamberlerin duraklarını, onların derecelerini, îman sahiplerinin işledikleri işleri, Tanrıyı bir bilenlerin sıfatlarını ve Tanrının, kendisinden korkup çekinenler için vazettiği dinin hükümlerini göstermiye yardım etmesi için bir ağaç yapmak istedim, bu sevgiyle işe giriştim. Fakat bu temiz ağaç için üstünde hiç bir çer çöp ve pislik bulunmıyan tertemiz bir yer lâzımdı. Bilgiden daha temiz bir yer bulamadım. Çünkü bilgi, peygamberlerle erenlerin ve bilginlerin geliştiği yerdir ki, bu şeref, bu soy sop yüceliği

de yeter ona. Sonra bilgi, dünya ve din edeplerini şamildir. Şeriatin farzı, nafilesi onunla bilinir, uygun şeyler, bozuk şeylerden onunla ayırdedilir. Bilgiden daha üstün övünülecek bir şey, ondan daha nefîs bir şeref, ondan yüce bir soy ve ondan daha ziyade adamı kurtarıp üst edecek bir amel yoktur. Ulu ve yüce Tanrı, «Söz ancak budur, bundan ötesi yok, Tanrıdan bilgin kulları korkar» demiştir (XXXV, al-Fâtır, 28). Peygamber de, Tanrı esenlikler versin, «Bilgisiz ibadette bulunan ve iş gören kişinin bozgunluğu, düzgünlüğünden daha fazladır» buyurmuştur. Yine «Bilginler, peygamberlerin vârisleridir» demiştir ki bu, meşhur bir hadistir. Tanrı razı olsun, Emîr-al-mü'minîn Alî de «İlme bu şeref yeter ki ona mensub olmıyan bile ona sahib olduğunu iddia eder. Birisini ilme nisbet ederlerse sevinir, ferahlar. Bilgisizliğe bu şerefsizlik yeter ki ona sahib olan bile ondan kaçınır. Birisini ona mensup sayarlarsa kızar, öfkelenir» buyurmuştur.

Tanrı rahmet etsin, demiştir ki : Helâlla haramın arası ancak bilgiyle ayırdedilebilir. İslâm şeriatine ait hükümler onunla anlaşılır. Bilgi, yeryüzünde korunma ve temizlik, ahirette de bezeniştir. Bilgi, îmanın aslıdır. İslâm hükümleri ona dayanır. Bu yüzden fütüvvet ağacını bilgiye dikmek bence zaruri oldu. Ben de bunu yaptım ve bir daireyle (111. b) ona, yâni ilmin aslına işaret ettim. Bu dairenin ortasına bir dört köşe resmettim. Onunla da bilginin fer'ine işaret etmiş oldum. Çünkü dinde fıkıh asıldır, bilgide fıkıh feridir. Bu dört köşenin dört dıl'ından her biriyle din imamlarından birini kasdettim. Fevz (kurtuluş) ağacını bu dairenin üstüne resmeyledim ve onu, haberleri anış, sırlar mahzeni, ibadette bulunanların imamı, amellerin kıvâmı kıldım ki, fütüvvet, ona döner, uhuvvet, o temele dayanır, sebepler onunla düzene girer ve edepler ona rücu eder.

Bilin ki edep iki kısımdır : Şeriat edebi, fütüvvet edebi. Şeriat edebi, Kur'an emirleriyle hareket etmek, fütüvvet edebi, ihvanın haklarını eda eylemektir. İkisi de takvaya râci'dir ki, selâmet ve îman, onunla kaimdir. Bu resimde sözleri, ince mânaları derleyip topladım ve onu örnek tarzına döktüm, bir ağaç şeklinde yaptım. Böylece de topladığım şeyleri kısaltmayı, işin esasiyle iktifa eylemeyi dîledim, naklinin kolay, şeklinin güzel olmasını istedim. Ona Fevz şeceresi adını verdim. O ağaca islâm esaslarına uygun olarak beş kök yaptım ve onları, ilme işaret olduğunu söylediğim daireye dayadım ve bunları fütüvvet libasından ibaret olmak üzere yaptım. Bu kökleri, asıl olarak yapıp bunlarla fütüvvet hükümlerini gösterdim. Onu îmanın kısımlarına göre yedi makama böldüm ve ondan yedi dal çıakrdım. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber «Cömertlik cennet ağaçlarından bir ağaçtır, nekeslik de cehennemde bir ağaç, Bunların dalları dünyaya sarkmıştır. Cömertlik dallarından birini tutanı o dal,

cennete götürür. Nekeslik ağacının dallarından birini yakalayanı da o dal, cehenneme ulaştırır» buyurmuştur, doğru söylemiştir Tanrı elçisi. Böylece bununla fütüvvet yoluna işaret ettim ve her dalı bir meyveyle bezedim ve bunlarla da fetaların duraklarını anlattım. Yapraklar yaptım, bunlarla fütüvvet şartlarını göstermiş oldum. (112. a. Bu yaprakta şacarat-al-favz var. 112. b).

Fevz. şeceresini yediler üzerine kurdum. Yedi, yedi içindedir ve yediden meydana gelmiştir. Çünkü ulu Tanrı, dünya günlerini yedi yaratmıştır, insanı yedi esastan halketmiştir, rızıklarımız yedidendir, üstümüzde yedi kat gök, altımızda yedi kat yer yaratmıştır. Tanrı rahmetler ve esenlikler versin, Peygamber'e, daima tekrarlanan sûreyi yedi ayet olarak vermiştir, kadîm kitabında yakınlardan yedisinin nikâhını haram etmiştir, yine kitabında mirası yedi esas üzere taksim eylemiştir. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Tanrı elçisi, Kâ'beyi yedi defa tavaf etmiştir. Safâ ile Merve arasında sa'y yedidir. Hacda yedi taş atılır. Ulu ve yüce Tanrı, bin aydan hayırlı olan kadir gecesini ramazan ayının son ve tek yedi gecesinin birinde gizlemiştir. Îman yedi kısımdır. Tanrı hayırlı ve iyi işlerin sevabını yedi kat olarak arttırır. Tanrı rahmet etsin, Mısır'a padişah olan Yûsuf-ı Sıddıyk, yedi yıl zindanda kalmıştır, Ashâb-ı kehf yedidir [5].

Bilin ki fütüvvet şeceresi yedi dala ayrılmıştır. Tanrı saltanatını daimî ve ebedî kılsın, efendimiz, zikri geçen yedi evi yüceltmiş, yedi evi de yıkmıştır. Yücelttikleri, fütüvvet imamları, kurtuluş ve mürüvvet yolunun mehdîleridir ki onlarla Mustafâ'nın amcası oğlu, Hasan-al-Rızâ'nın ve Kerbelâ'da şehid edilen Huseyn'in babası, havuz ve sancak sâhibi [6] mü'minler emîri Abû-Tâlib oğlu İmâm Murtazâ Alî'ye ulaşırlar,

---

[5] İsnâ-aşeri olan al-Nâsır-li-din-Allâh'ın oğluna ait «Umdat-al-Vasila» dan telhis edilen bu kitapta şu yedili tasnif, pek dikkate değer. Hassaten yedili şeyler bulunduğu gibi imanın kısımlarını yediye çıkarmak, yahut Tanrı'nın bir iyiliğe karşılık on sevap vereceği âyetle sabitken (Sûre, VI, al-An'âm, 160) bunu yediye indirmek gibi zoraki şeyler de yapılmıştır. İsmâili kitaplarında, meselâ Nâsır-ı Husrev'in Hân-al-ihvân'ında (Dr. Yahyâ-al-Haşşâb basımı, Mısır - Kahire, 1940 - 1359), yahut Vech-i din'inde (Berlin - 1343, Gâvyâni Matbaası), Câvidan ve Câvidan'ı esas ittihaz eden diğer Hurûfî kitaplarında, Bektâşilere ait kitaplarda hep bu yedili tasnifi buluruz ki, bütün bunlar bize, İsmâiliyyenin islâm tefekküründe, bilhassa tasavvuf sahasında bıraktığı derin tesirleri göstermededir.

[6] Kıyamette Alî'nin, Peygamber'in sancağını taşıyacağı ve yine Peygamber'e ait Kevser havuzunun sâkisi olacağı hakkında hadisler vardır. Bunlara işaret edilmektedir.

Tanrı ondan razı olsun. Bunlar, tamam olarak asıl kitapta adam akıllı anlatılmıştır ki, evvelce zikredildi [7].

Fütüvvet hükümlerini anlatmak için yaptığım ağacı bildin ya, bir de o ağaçta fütüvvet makamlarından her birinin son harfini aldım. «Sıdk» tan kaf, «safâ» dan elif, «emânet» ten nun, kaf ve te, «kerem» den mim, «mürüvvet» ten he, «hayâ»dan ye ve elif gibi [8]. Bunu da fevz şeceresinin gizli kalan sırlarının bilinmesi için yaptım. Bundan sonra ulu Tanrı izin verirse fütüvvet şartlarını anlatmıya başlıyacağım.

ÜÇÜNCÜ FASIL

FÜTÜVVET ŞARTLARI

Kardeşlerim, Tanrı size ihvânın haklarını eda hususunda başarı versin, azgınlık yollarını bırakmayı hidayet etsin, hayır ve ihsan işleriyle sizi rızıklandırsın, kalblerinizi îman nuruyla ferahlandırsın, özlerinizi isyan bulanıklığından arıtsın, âhır zaman fitnelerinden korusun, ihvânın vasiyetlerini yapmada size yardım etsin. Ulu Tanrının ihsanlarına şükrederiz. Ziyade ve noksan yüzünden onun yarlıgamasını dileriz. Zamanın değişmesi, yeni yeni şeylerin meydana gelmesi ve şaşılacak hâdiselerin zuhur etmesi ânında ondan yardım isteriz. Size fütüvvet ırmağından içmek, mürüvvet libasını giymek, kardeşlikte doğruluk huyuyla huylanmak, güzel sıfatlarla sıfatlanmak, içinizi sevgi arılığıyle arıtmak ve fütüvvet duraklarında durmak gerektir. Ulu Tanrıya karşı iyi bir zan,

---

[7] Maalesef «Umdat-al-Vasîle» elimizde olmadığı için bu kurulan yedi ev, yâni, anladığımıza göre fütüvvet yolunda reislikleri tanınan, yahut kendilerine reislik verilen yedi kişi ve bunlara mensup olanlarla yıkılan yedi evin kimler olduğunu bilemiyoruz. Halbuki bunları ve bu işi öğrenmek, fütüvvet tarihi bakımından pek ehemmiyetli bir şey olacaktı.

[8] Burada metin biraz hatalı. Bu kitaptan ve asıl olan «Umdat-al-Vasîla» dan istifade eden Burgaazi, sıdk'tan kaf, safâ'dan nun, tuka'dan te, kerem'den mim, mürüvve'den he, hayâ'dan ye olarak tasrih ediyor (İncelememize bakınız, s. 31). Şihâb-al-dîn'in Fütüvvet-nâmesiyle adını bile Umde'den, yahut bu kitaptan alan «Bahr-al-Futuvva va zikru Şacarat-al-favz» da da «fütüvvet» kelimesinin harflerine mânalar verilmededir. Kelimelerin harfleriyle oynayış, onlara mâna veriş ve adedî değerlerinden istidlâllerde bulunuş da İsmâilî metodlarından olup sonradan Hurûfîler tarafından benimsenmiştir.

ondan korkmak, ona ricada bulunmak da şartlarındandır. Tanrı esenlik versin, Peygamber, mü'minin korkuyla reca arasında bulunduğunu söylemiş ve Tanrıdan haber vererek onun «Ben, kulum beni nasıl sanırsa, kuluma karşı öyleyim. Beni hayırlı sanırsa ona hayırlı olurum. Şer sanırsa zannı gibi muamelede bulunurum» dediğini bildirmiştir (113. a). Lokmân da oğluna, oğulcağızım demiştir, Tanrıdan recada bulun, ondan iyilikler um ama bu, seni Tanrıya isyan etmiye çekmesin. Ondan kork, fakat bu korku da seni Tanrı rahmetinden meyus etmesin.

Fütüvvetin şartlarından biri namazı bırakmamaktır. Namaz, her farzdan üstündür, bütün ibadetlerin temelidir. Ulu Tanrı, «Şüphe yok ki namaz, mü'minlere vakitli bir farzdır», yâni her namaz, vakti girince farz olur demiştir (Sûre, IV, al-Nisâ', âyet. 102). Yine ulu Tanrı «Şüphe yok ki namaz, insanı kötü ve kabûl edilmiyecek şeylerden men'eder» buyurmuştur (XXIX, al-Ankebût, 45). Tanrı, namaz kılmıyanları veyl ve helâkle tehdîd ederek «Veyl o namaz kılanlara ki namazlarında gaflet ederler» demiştir (CVII, al Mâûn, 4 - 5). Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'in «Mü'minle kâfir arasındaki fark namazdır. Namaz kılmıyan Tanrıya karşı kâfirdir» buyurduğu rivayet edilmiştir. Namaz kılmıyan hakkında din imamları ayrı ayrı hükümler vermişlerdir. Müslüman olduğunu kabûl edenler vardır ki bu, asıl kitapta [9] anlatıldı.

Hayâ da fütüvvet şartlarındandır. Peygamber, Tanrı rahmet etsin, «Hayâ, îmanın bir şubesidir» ve «Hayânın her çeşidi hayırlıdır» buyurmuştur. Bâzı hakîmler «Hayâya ait bir libas giyen kişinin ayıpları, halkın gözünden örtülür» demiştir. Arıstatâlîs'e oğlu, insanda en güzel şey nedir dediği, onun da hayâdan yüzünde meydana gelen kızarmadır diye cevap verdiği rivâyet edilmiştir. Bâzıları, hayâ, mahrûmiyetle eş bile olsa hayırlıdır demişlerdir.

Dünyayı, insanı alan ve ilgilendiren, bağlıyan şeyleriyle beraber terketmek de fütüvvet şartlarındandır. Ulu Tanrı, Peygamberine «De ki dünyâ faydası azdır, ahiretse takva sahibine daha hayırlıdır» buyurmuştur (IV, al-Nisâ', 77). Merfû' hadiste de «Dünya, mü'minin zındanı, kâfirin cennetidir» sözü vardır. Tanrı esenlik versin, Peygamber «Dünya bir andan ibarettir, onu da ibadetle geçir» demiştir. Bâzıları «dünyanın hayrı hasret, şerri nedamettir» demişlerdir. Yahyâ-bn-i Maâz [10] «Dünya, Şeytanın şarabıdır. Onu içen sarhoş olur, bir daha ayılmaz. Ancak ölüm zamanında nadim ve mahrum bir halde kendisine gelir» der.

---

[9] Umdat-al-Vasila.

[10] Rey'lidir. 258 de (871 - 72) Nişabur'da öldü.

Tanrının nehyettiği şeylerde nefis dileğine aykırı harekette bulunmak ve Tanrı tâatine rağbet etmek de fütüvvet şartlarındandır. Söyliyenlerin en doğrucusu olan Tanrı «Ama kim Tanrı durağından korkar, nefsini dileğinden men'ederse şüphe yok ki cennet, onun yeridir» (LXXIX, al-Nâziât, 40 - 41) ve «Şüphe yok ki, nefsini arıtan kurtuldu, isyâna uyup onu gizliyense mahrum oldu, ziyan etti» buyurmuştur (XCI, al-Şams, 9 - 10). Tanrı razı olsun Emîr-al-mü'minîn Abû-Tâlib oğlu Alî, «Nefsin doğru yola girişi, onun isteğine karşı aykırı hareketledir» buyurmuştur. «Al-Kalâid» de [11] «Nefsine karşı kuvvetlenen kuvvette [12] ileri gider. Şehvetine sabreden, mürüvvete ulaşır» sözü vardır.

Bilin ki, nefsin düşmanı şehvet, ruhun düşmanı dilek, aklın düşmanı hasret, marifetin düşmanı fitne, kalbin düşmanı gaflet, sırrın düşmanı ulu Tanrıdan özgeye dönüştür. Nefisle savaş, tövbekârların işidir. Ruhun savaşı Tanrıdan korkanların, aklın savaşı recacıların, mârifetin savaşı âriflerin, kalbin savaşı muhiblerin, sırrın savaşı sâdıkların, bütün bu savaşlarla savaşa girişmekse peygamberlerin işidir. Tövbe eden, rağbet ve korku kılıcıyla öldürülmüştür, gönül alçaklığı kapısına atılıp serilmiştir (113. b). Korkan, acıklanma kılıcıyla öldürülmüş, vaîd kapısına atılmıştır. Recacı, kerem ve hilim kılıcıyal öldürülmüş, rıza ve vaid kapısına atılmıştır. Ârif, tâzim ve heybet kılıcıyla öldürülmüş, minnet kapısına atılmıştır. Muhib, şevk ve fikir kılıcıyla öldürülmüş, keramet kapısına atılmıştır. Sıddıyk, murakaba kılıcıyla öldürülmüş, müşahede kapısına atılmıştır. Âsîye gelince : O, nefis ve heva esiridir, hırs ve istek hapishanesinde mahpustur, bilgisizlik ve zenginlik bağlariyle bağlanmıştır. Ulu Tanrıdan bizi gaafiller uykusundan uyandırmasını dileriz.

Helâl kazanç da fütüvvet şartlarındandır. Ulu Tanrı «Ey inananlar, temiz şeylerden yeyin, iyi amelde bulunun» demiştir (XXII, al-Mu'minûn, 51). Kur'an tercemanı olan İbn-i Abbas [13], Tanrı razı olsun, ulu Tanrının kitabındaki temiz şeylerden maksat helâldır der. Tanrı esenlikler versin, Peygamber de «Helâl olan, kişinin eliyle, çalışmasiyle kazandığı şeyden yediğidir» buyurmuştur. Lokmân, oğluna öğüt vererek demiştir ki : «Oğulcağızım, helâl kazançla yoksulluktan kurtulmaya çalış. Çünkü yoksul olana mutlaka üç sıfat ârız olur : Dininde [14], aklında şaşkınlık

---

[11] Ali'nin sözlerinden meydana gelen «Kalâid-al-hikem ve Farâid-al-kelim» olsa gerek. Bakınız : Keşf-el-zunûn, İst. 1362 - 1943, s. 1353.

[12] Metinde «fi-l-kuvva». Fakat mürüvvetle beraber anıldığına bakılırsa «fi-l-futuvva — fütüvvette» olması ve hattatın yanılmış bulunması daha doğru.

[13] Muhammed'in amcası Abbas'ın oğlu Abd-Allah. 68 de (687) ölmüştür.

[14] Burada bir kelime atlanmıştır.

hasıl olur, bir de mürüvveti gider. Halkın onu aşağılamasiyse bu üçünden de daha büyük bir gaflettir. Al-Kalâid'de, yoksulluğun sıkıntılarına işaret edilerek ona küçük ölüm, halktan bir şey istemeyeyse büyük ölüm denmiştir.

Fütüvvetin şartlarından biri de ihvandan muhtaç olanlara malını bağışlamak, onlarla yumuşaklıkla muamelede bulunmak, onlara, güzel sözle bile olsa ihsan ve kerem etmektir. Ulu Tanrı, bağışlayanları överek «O mala kendileri muhtaç bile olsalar ihtiyaçta olanları kendilerinden üstün tutar, onlara bağışlarlar» buyurur (LIX, al-Haşr, 9). Merfû' hadiste de «Kendisine aid olarak tanıdığı hakkı senin için de tanımıyan, seni de ona müstahak bilmiyen kişinin sohbetinde hayır yoktur» denmiştir. «Al-Yavâkıyt» te bâzı hakîmlerin «Cömertlik, zahitliğin, zahitlik de cömertliğin sonudur» [15] ve geçmiş erlerin bâzılarının «Rubûbiyete benzer bir şey olsaydı cömertliktir derdim» dedikleri yazılıdır. Peygamber de, Tanrı esenlik versin, «Dünyada insanların ululuları cömertlerdir, ahirette Tanrıdan sakınanlar» buyurmuştur. Al-Kalâid'de «Halka ihsanda bulunmak amellerin üstünüdür, halkla hoş geçinmek, huyların en güzeli» denmektedir.

Tanrı rahmet etsin, der ki : İhvâna ihsanda bulunmak, onlarla mülâyemetle geçinmek, müstahak oldukları şeyleri vermek, onlar kendisine ister iyilikte bulunsunlar, ister kemlikte, buna hiç aldırış etmemek, fütüvvetin kemalindendir. Çünkü ihvâna yakın olan kalbler ve ruhlar, nasıl olur da mahrumiyete müstahak olur ? Bâzıları da demişlerdir ki, Şiir :

Dost sıkıntıdayken ferah, geniş bir halde görünmeden utanırım,
Tanrıdan hayâ ederim. Dostlara ihsan ve keremi terketmek, bence zulümdür, onlara karşı haksızlıktır.

İyiliği buyurmak, kötülükten nehyetmek de fütüvvet şartlarındandır. Bu ikisi, kadın, erkek, her müslümana farzdır. Ulu Tanrı, biz unuttuğumuz zaman onunla bizi hayra yormada, işlediğimiz zaman onunla bizi övmede (114. a) ve «Onlar, mârufla emredenler, münkerden nehyedenler ve Tanrı sınırlarını koruyanlardır. İman sahiplerini muştula» demededir

---

[15] Meşhur «Yatîmat-al-dahr fi Mahâsini ahl-al-asr» sahibi olan ve 430 da (1038) Nişabur'da ölen Abû-Mansur Seâlibi'nin «Kitâbu Yavâkıyt-al-mavâkıyt fi madhi kulli şey'in va zammuhu» adlı küçük kitabıdır. Bu kitap, İst. Üniversitesi K. Arapça yazmaları arasında 1218 No. da kayıtlıdır. Bu nüshada, metinde geçen söz, «Bâzı hakîmler dediler ki : Cömertlik, zahitliğin sonu, zahitlikse cömertliğin önüdür» tarzındadır ve tabii bu, doğrusudur. Bundan sonraki söz de aynı kitapta ve ilki gibi «Madh-al-cûd» faslındadır (28. a). Bu kitap, Keşf-el-zunûn'da yoktur.

(IX, al-Tevbe, 112). Cebriyye [16] bunu görmezler ve «Siz hidayete nail olduktan sonra azıp yoldan çıkan size zarar vermez» âyetiyle ihticac ederler (V, al-Mâide, 105). Fakat bu, kutluluklarının azlığından ve sapıklıklarındandır. Çünkü âyet, zararın nefyi hususundadır. Bu bapta deriz ki : Zarar, şüphe yok ki âsinin isyânına dairdir ve «Kimseye, bir başkasının suçundan dolayı azab edilmez» âyetiyle (VI, al-An'âm, 164, XVII, al-İsrâ, 15, XXXV, al-Fâtır, 18, XXXIX, al-Zumar, 7) âsîden başkasına aidiyeti yoktur. Mârufla emir ve münkerden nehiyse bir başka âyetle farzedilmiştir ki o da «Siz, insanlar için meydana çıkarılan en hayırlı ümmetsiniz. Mârufla emreder, münkerden nehyeylersiniz» âyetidir (III, Âl-i İmrân, 110). Merfû' haberde de «Büyüğü ağırlamıyan, küçüğe acımıyan, mârufu emretmiyen, münkeri nehyetmiyen benden değildi.» denmededir.

Tanrı rahmet etsin, der ki : Mârufla emir, münkerden nehiy de dört kısma ayrılır : Himmetle, gönülle emrediş. Buna, Tanrının iç işlerini kendilerine tahsis ettiği erenler memurdur. Dille emir. Bunu islâm dîni nin alâmetleri olan bilginler yaparlar. Elle emir. Bu, yeryüzünde Tanrı gölgesi olan padişahlarla valilere aittir. Kalble emir. Bu da bilginlere uyan ve sözlerini dinliyen bütün müslümanların hakkıdır.

Tanrı rahmet etsin der ki : Fetalara ait Tanrının bildirdiği bâzı şartları âyetlerle, hadislerle, hikmetlerle ve eserlerle delilli, açık bir tarzda bildirdik. Bundan sonra Tanrı izin verirse nakıybe ait edepleri söyliyeceğiz, böylece de Tuhfat-al-Vasâyâ'nın, fetalara ait vasıflarla şartları ve hükümleri şamil olması sağlanmış olacaktır.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Nakıybe ait edepler

Tanrı rahmet etsin der ki : Nakıybin temiz, namuslu, sözünde doğru, ihvanın haklarına vefalı, fetaların haklarını korur, onları azgınlıktan, zulümden, düşmanlıktan hıfzeder, hallerini düzene kor, sırlarını gizler, güzel işlerini yayar, kötülüklerini görmez, onlar hakkında iyi bir zan besler, halkla geçimlerini güzelleştirir, hürmetlerini vacip sayar ve bunları ancak öbür dünyaya göçünce bu sıfatlarla Tanrıya yaklaşmak için yapar, ihvânla düşmanlıktan çekinir bir zat olması, onların düşkünlük-

[16] Kulun yaptığı işler, Tanrı zoruyladır inanışını besleyip irade ve ihtiyarı kabul etmiyenlerin mezhebine Cebriyye, yahut Ceberriyye denir.

lerini gözetmemesi gerektir. Aynı zamanda fütüvvet hükümlerini ve yolunu, fütüvvetin farzlarını ve sünnetlerini, fütüvvete yarar ve yaramaz kişileri bilmesi icab eder ki, bütün bunlar, asıl kitapta adamakıllı ve etraflıca anlatılmıştır.

«Deskere» de [17] şerbeti aldığı sırada istiğfar etmesi, içmeden selâm vermesi, çok besmele çekmesi, «tukaa» dan [18] önce ululârla Tanrıya sığınması, «tekfiye» [19] de şeddi alması, deskere topluluğuna girmeden abdestli bulunması, murâzaa [20] ânında susması da fütüvvet farzlarındandır. «Cedd» e [21] alırken besmele çekmek, üç kere selâm vermek, içerken sükût etmek ve ihram guslü almış bulunmaksa sünnetlerindendir.

Bilin ki, fütüvvet libası, libasların en hayırlısı, ehli de insanların en hayırlısıdır [22]. Çünkü o, Tanrıdan çekinmek şartiyle murazâaya söz vermiştir. Bundan daha yüce bir durak, (114. b) bundan daha aziz bir dilek olur mu ? Fetalara da bu duraklarda ancak temiz olarak durmak gerektir.

---

[17] Deskere, köy, rahiplerin ibadet yurdu, düz yer, İranlılara mahsus ve içinde şarap ve müzik olan mahal, meyhane, kasır seklinde ve çevresinde evler olan yer ve varoş mânalarına gelir (Kamûs terc. 1268, c. I, s. 856). Ahı zaviyesine ve bilhassa zaviyenin fütüvvet töreni yapılmıya mahsus yerine bu adın verildiği anlaşılıyor. Bektâşiler ve Mevleviler, tören yapılan odaya «meydan», Hamzaviler, «divan» derler. Fütüvvet ehlinin tören mahalline bu adı vermesi, yukarıdaki çeşitli mânaları düşünülürse dikkate değer bir şeydir. İran edebiyatındaki deyr, harâbât, savmaa, deyrı-i mugan, âteş - kede... gibi bunda da Zertüşti bir tesir görmek kabildir. zannındayız.

[18] Tukaa, şedd bağlamak olsa gerek.

[19] Tekfiye, tekmil, yani şalvar giydirme yerine kullanılan bir terim olacak. Netekim biraz aşağıda «şedd bağlanması, fakat tekfiyesi caiz olmıyanlar» sözünden de bu anlaşılıyor.

[20] Murâzaa, «şerbet-i murâzaa» denen tuzlu su ve bu suyu içmektir ki aynı ahı adına içenler hasseten, bütün fütüvvet ehli de umumiyet bakımından süt kardeşi gibi birbirlerinin kardeşi olduklarından bu şerbete murazâa şerbeti denmiştir.

[21] Cedd, incelememizde geçti.

[22] İncelememizde kaydettiğimiz fütüvvet ehli ve fütüvvet aleyhine verilen fetvada, fütüvvet libasına en şer libas olduğu halde ehli tarafından en hayırlı libas dendiği söyleniyordu (Bakınız, s. 65). Acaba fetva sahibi bu kitabı, yahut Umda'yı mı gördü ?

Tanrı rahmet etsin, der ki : Bu yola giren ve kıble ehlinden olan her kişiye ulu Tanrının emirlerini tutmak ve Tanrı esenlikler versin, Peygamber'in sünnetine uymak gerektir. Fütüvvet sahibi, padişahın yardımcılarındansa ve kılıç sahibiyse onun fütüvveti sâbittir, çünkü din yardımcılarından ve müslümanlara huzur verenlerdendir [23]. Ancak, Tanrı rahmet etsin, Peygamber'in «Ümmetimden on bölük, tövbe etmedikçe cennete giremez» buyruğunda bildirilen on taife, bu hükümden dışarıdır ki asıl kittpta bunlar anlatılmıştır. Şedd bağlanması, fakat tekfiyesi caiz olmıyanlar, çocuklardır ki bunlar ergenlik çağına girinciye dek tekfiye edilmezler, fakat şedd kuşatılması caizdir. Köle de ancak azad edildikten sonra tekfiye edilir. Köleye, efendisinin izni olmadıkça şedd de kuşatılamaz. Şeriatte fâsık olanlara da, islâm olduklarından şedd kuşatılabilir, fakat fâsık oldukları cihetle tekfiyeleri caiz değildir. Şedd kuşatılması da tövbe etmesi ve tâata dönmesi ümidiyledir. Kadınla erkeği buluşturana gelince : Onun fütüvveti esasen sahih olamaz. Bedeninde bir kusuru olanla kızıl saçlı, kaşlı ve kirpikli, gök gözlü ve yüzünde benekler bulunan kimseye de fütüvvet verilemez ve bu, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'den rivayet edilen merfû' hadisle sabittir [24]. Bid'atı benimsemiş olanla kötülük eden er, kadın ve müşrik de fütüvvete kabûl edilemez. Ulu Tanrı'nın, fütüvvet mânalarının incelikleriyle hususiyetlendirdiği muhakkık şeyhlerimizce bunların fütüvveti, fütüvvet mezhebinde doğru değildir.

Nakıyb, fetalar karşısında durur, eûzü besmele çeker, sonra fütüvvet hutbesini okur ve hutbeye Kur'an'dan yedi âyeti ekler. Ben Benî - İsrâîl sûresinin (XVII) otuz birinci âyetinden sonraki şu yedi âyeti seçtim : «Zinâya yaklaşmayın, çünkü zinâ, gerçekten kötü bir yoldur. Tanrının kanını haram ettiği kişiyi öldürmeyin, hak ederse o başka». Âyetin sonuna kadar. «Yetim malına ancak iyi bir şekilde dokunun». Âyetin sonuna kadar. «Ahidlere vefa edin, çünkü ahidler surulur. Bir şey tartarken doğru tartın.» Âyetin sonuna kadar. "Bilgin olmadığı şeyde durup ısrar etme." Âyetin sonuna kadar. «Yeryüzünde böbürlenerek yürüme.» Âyetin sonuna kadar. «Tanrıyla beraber başka bir Tanrı kabul etme» sözüne kadar bu âyeti de tamamlar. Ondan sonra Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'i anar, mü'minler emîrini, âlemlerin rabbi Tanrının

---

[23] Asker taifesi, tabii padişahın da fütüvvet ehli olduğuna nazaran doğrudan doğruya fütüvvete müntesip sayılıyor ki, bu, al-Nâsır-li-din-Allâh zamanının canlı bir karakterini göstermede ve Anadolu'da Osmanoğullarının kuruluş devresindeki «alp-erenler» (Gaaziyân-ı Rûm) zümresinin ehemmiyetini belirtmektedir.

[24] Bektâşilerde de bunlara riayet edilir.

nalîfesini öğer, deskereyi akdettiği padişahın da adını anıp ona, iyi işler işlemesi, doğru yolda yürümesi hususunda dua eder. Çünkü ulu Tanrı, kendisine ve Tanrı esenlikler versin, elçisine itâati, padişaha itâate eş etmiş ve «Tanrıya, elçisine ve sizden buyruk sahibi olanlara itâat edin» buyurmuştur (IV, al-Nisâ', 59). Peygamber de, Tanrı esenlik versin, «Sultan, yeryüzünde Tanrı gölgesidir, kullarından her zulüm gören, ona sığınır» demiştir. Tanrının kabûl edeceği bir duam olsa ve duamın geçeceğini bilsem padişaha dua ederim. Çünkü kendime ettiğim duanın başkasına bir faydası yoktur. Halbuki halk, padişahın adaletiyle, onun düzeniyle geçinmede, huzur içinde yaşamadadır.

Sonra nakıyb, sağ eliyle tuzu alır, su da sol elindedir. Der ki : «Ulu Tanrı suyu temizleyici, tuzu da oldurucu kıldı ve yüce buyruğuyla bu tatlı ve içilecek su, (115. a) öbürü de tuzlu ve acı buyurdu (XXV, al-Furkan, 53). Onu, ahid, borç ve mîsak kıldı. Tanrı lânet etsin ahdini bozana.» Sonra tuzu suya döker. Tâlib, sol yanında durur. Bilin ey hazır olan seyyitler der, fütüvvet yoluna rağbet eden bu tâlib, cedde yaklaştıran ve ulaştıran fütüvvet şeddi hususunda size baş urmada ve sizinle, pek büyük Tanrıya tevessül etmede, filanı şeyh, yahut filan uluyu kardeş ve refıyk olarak kabûl etmek ve onun tarafından kabûl edilmek için delâletinizi dilemededir. Bundan sonra dilenen kişiye niyabetle tâlibin belini bağlar ve ayakta olarak ona murâzaa şerbetini içirir. Tâlib, şedd kuşanmış da tekfiye istiyorsa der ki : Bilin ey fetalar topluluğu, fütüvvete rağbet eden bu tâlib, fetalardan bir topluluğa geldi, aralarında hasret çekip dileme durağında durdu. Doğruluğuna ve fütüvvetine tâlib, takvasına ve mürüvvetine râgıb olarak filanı diler ve sözü doğru, işi temiz, ihsanı bol şeyh filanın, kendisini kardeş ve refıyk olarak kabûl etmesi için tek, ihtiyaçsız, pek büyük ve hain bakışlarla gönüllerde gizlenenleri bilen Tanrıyla fütüvvet erlerine tevessül eder [25]. Topluluk, bu söz üzerine onu, bu mertebeye ehil görüp rıza gösterir, dileğine şefaatcı olur. Fakat bu, onu iyice anladıktan, sınadıktan sonra olur, nakıyb de ona, fetayı cedde ulaştıran şeddi verir. Bir müddet, ona hak kazanmıya imkân vermek üzere onu meşdûd olarak bırakır. Ehil olduğu anlaşılır, onun ahvalini haber veren, ehliyetine tanıklıkta bulunur, onda zekâ ve kabiliyet görürse onu, zamane hâdiseleri yüzünden zayi olmasından korkarak fetalara katmayı uygun bulur. Sonra nakıyb de tâlibden şeddi alır ve biz der, onda bulunan hakkımızı aldık. Bu hususta söyliyecek sözü, edilecek itirazı olan varsa tekfiyeden önce söylesin, dile gelsin.

---

[25] Son sözler XL. sûrenin (al-Mu'min) 19. âyetinden alınmadır.

Çünkü tezkiye [26] ıkrardır. Tezkiyeden sonra kınamaysa inkârdır. Ikrar, inkârı bâtıl kılar ve ikrardan sonra inkâr, doğru değildir. Şeriat de buna hükmetmiştir. Şu halde sözü olan söylemelidir.

Tanrı rahmet etsin demiştir ki : Tekfiye halinde meşdûddan şeddi almak vaciptir. Şundan dolayı ki meşdûd, fütüvvet alâmetiyle alâmetlenmiştir. Nakıyb, onu fetalar topluluğuna gösterince artık onlara söz söyleme imkânı kalmaz. Çünkü o, fütüvvet alâmetine sahib olmuş, o damgayla damgalanmıştır. Feta, fetayı kınayamaz. Fakat tekfiye sırasında nakıybin meşdûddan şeddi alınca meşdûd, o anda fetalar topluluğundan çıkmış sayılır ve böylece hakkında söz söylenebilir. Şeyhlerimiz, şedd hususunda çeşitli sözler söylemişlerdir. Bu, asıl kitapta anlatılmıştır. Sonra nakıyb, tâlibe dönüp der ki : Ey rağbetli tâlib, ne istediğini anladın mı ? Hangi gelini istiyorsun, biliyor musun ? Kebîrine uygun bir sâhib olman, münafık gibi iki yüzlü olmaman gerektir. Doğru sâhib, gerçekler âleminde bulunan en hayırlı kişidir. Uygun refıyka, canını, malını bağışlaması gerektir. Netekim Halîl, canını Rahmân'ın itâatına, malını konuklara, bedenini ateşlere, oğlunu da kurban olmıya bağışladı da Tanrı, onu öğdü ve ona, hükmü değişmiyen Kur'ân'ında feta lâkabını verdi. (115. b) Kendi zamanından sonra da bize bâki bir ziyafet olsun diye gözyaşlarından tuzu meydana getirdi. Senin de refıykın, sana yüklerini yüklerse yüklenmen, seni emin sayıp sırrını söylerse onun sırrını saklaman, yanında bulunmuyorsa hukukunu, aynı yanındaymış gibi koruman, o seni istemiyor, dolaşmıyorsa, hatta sana zarar bile veriyorsa senin onu dolaşman, onu bırakmaman lâzımdır. Sakın sakın ! Tanrı seni kötülükten nehyettiği gibi yaptıklarını da görür. Yûsuf-ı Sıddıyk'ın nefsini Azîz'in karısından koruması gerekti. Fakat heva ve hevesine uyan kadının, onun kötülüğünü bildirmesi, Yûsuf'u hapse attırdı, zındanlarda bıraktı. Ulu Tanrı da ona bu yüzden fetâ lâkabını verdi.

Bundan sonra nakıyb, istenen kişiye dönüp der ki : Ey istenen seyyid, sana da sâhibinin aybını örtmek, kusurlarından geçmek, suçlarını affetmek gerekir. Ona en güzel bir sâhib ve en hayırlı bir musâhib olman lâzımdır. Darlıkta, genişlikte, şiddet ve tehlike anlarında ona yardım etmeli, yardımını dilerse ona yardıma koşmalı, haktan ayrılırsa onu uyarmalı, onu doğru yola sevketmelisin.

---

[26] Bektâşilerle alevilerde de yıldan yıla «tezkiye töreni» vardır. Bektâşiler, buna «baş okutmak», Aleviler, «görülmek» derler. Rehber de rehberlik ödevinden önce tezkiye edilir. Tezkiyede okunan terceman da, meâl bakımından bu sözlerin aynıdır.

Nakıybin, bir başkasını vekil etmemişse tekfiyeyi bizzat yapması gerektir. Tâlib, fütüvvet libasını giyince nakıyb, onu sol tarafından sağ tarafına geçirir ve ona şerbeti içirir. Bu şerbete «muâhede şerbeti» denir. Sonra topluluğa şerbet sunar. Tekfiye edilene de onlardan sonra içirir. Bu şerbete de «murâzaa şerbeti» derler ki, asıl kitapta etraflıca anlatılmıştır. Nakıyb, hepsinden sonra içer ve Tanrı esenlik versin, Peygamber'in «Bir kavme sâki olan, onlardan sonra içer» sözüne uyar. İşte bu, özlü ve kısa olarak nakıybe ait edeplerdir.

Tanrı rahmet etsin, der ki : Bundan sonra ulu Tanrı izin verirse gücümüz yettiği, elimiz erdiği kadar tarih ehli olan bilginlerin kitaplarından fütüvvet nisbetlerine dair topladığımız şeyleri ayrı bir fasılda anlatmıya başlıyacağız.

BEŞİNCİ FASIL

İnsan cinsinin atası Âdem'den itibaren fütüvvet nisbeti; Tanrı ona ve öbür peygamberlere esenlik versin, bizim peygamberimize de üstün rahmetler kılsın, ona ve hepsine esenlikler. Bilin ki «Tuhfe», bu şecerede yoksul bir kul olan müellifini de şamildir.

Tanrı rahmet etsin der ki : Topluluk içinde, Tanrı esenlik versin, Peygamber'den başlayıp, Tanrı esenlik ihsan eylesin, Âdem'e kadar atalarını saymak suretiyle fütüvvet şeceresi bildiklerini iddia edenler gördüm ki bu, fütüvvet hükümlerindeki bilgisizliklerinden, fütüvvet nisbetine cahil oluşlarındandır. Bu baba nisbetini nasıl fütüvvet nisbeti olarak tesbite kalkışabilirler ki, gerçeğine erdiğimden, adam akıllı bildiğimden bu, bence caiz değildir. Çünkü fütüvvet mezhebinde daimî bir esas olarak söylenegelmiştir ki, oğlun fütüvveti, babadan olursa doğru sayılmaz [27]. Asıl kitapta bu, etraflıca anlatılmıştır. Bu yüzden Peygamber'in, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, baba cihetinden soyunu doğru bir surette bildirmeyi gerekli buldum. Kitabımın, bu anlatacağım şeye ihtiyacı olmamakla beraber ihvan, onun yüce soyunu, temiz huylarını ve arı sıfatlarını bilmediğimden anlatmadığımı sanmasınlar diye buna mecbur oldum, maksadım, ancak onların iyice bilgi edinmeleridir. Bundan dolayı

---

[27] Bektâşilerle diğer tarikatlerin çoğunda da baba, oğlunu devris yapamaz. başka birisine teslim eder.

da, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'in iki taraflı nisbetini zikrediyorum :

Tanrı rahmet etsin, esenlik ihsan eylesin, ata tarafından Abu-l-Kaasım Muhammed'in nisbeti şudur : O, Abd-Allâh oğludur. (116. a) Abd-Allâh, Abd-al-Muttalib'in, o, Hâşim'in, o, Manâf'ın [28], o, Kusayy'ın, o, Kilâb'ın, o, Murra'nın, o, Kâ'b'ın, o, Luvayy'ın, o, Gaalib'in, o, Fahr'in, o, Mâlik'in, o, Nadır'ın, o, Huzayma'nın, o, Mudrika'nın, o, İlyâs'ın, o, Nezâr'ın, o, Mu'ad'ın, o, Adnân'ın, o, Udad'ın, o, Alyasa'nın, o, Salmân'ın oğludur ki Salâmân da derler. O, Lays'ın, o, Hamda'nın, o, Kaydâr'ın, o, İbrâhim Halîl-al-Rahmân oğlu İsmâîl'in oğludur [29]. Tanrı esenlik versin, Peygamber'le İbrâhîm Halîl arasında yirmi sekiz ata vardır ki, yirmi biri Araptır, yedisi Arap değildir. Halîl-al-Rahmân, Âzer'in [30], o, Târıh'ın, o, Nâhûr'un, o, Şârih'in, o, Aşrûg'un, o, Ar'uvâ'nın, o, Fâlığ'ın, o, Âbir'in, o, Şâlih,in, o, Arfahşad'ın, o, Sâm'ın, o, Nûh'un oğludur, Tanrı esenlik versin [31]. Nûh, Malâk'in, o, Matûşalih'in oğludur ki, bu zât, Yarid oğlu Uhnûh'dur [32]. Yârid, Bâbîl'in, o, Kaynân'ın, o, Abhûş'un oğludur ki, bu, İdrîs'tir, Tanrı esenlik versin. İdrîs, Anûş'un, o, Şît'in, Tanrı esenlik versin, o, Âdem'in oğludur. Tanrı esenlik versin, Âdem de toprak oğludur [33].

---

[28] İsmâîl'e kadar olan bu şecere Arap nessâbelerinin an'aneye göre tertipleridir. Adnân'a kadar olan kısım doğru olsa gerektir. Abd-i Manâf'ın adı Mugayra'ydı. Anası, Kâ'be'de Hacer-i esved'in bulunduğu köşede duran Manâf adlı puta nisbetle ona Abd-i Manâf adını verdi.

[29] Buraya kadar olan şecerede de çeşitli rivayetler vardır. İlyâs'la Nezâr arasında Mudar, Adnan'la Udad arasında Add, Alyasa'la Salamân arasında Al-Humaysa' olduğu gibi Lays, bâzı şecerelerde Salamân'dan öncedir ve bâzı şecerelerde Hamda, Hamal şeklinde kayıtlıdır. Etraflı ve fazla malûmat almak için bakınız : Umdat-al-Tâlib fi ansâb-ı Âl-i Abi-Tâlib, Nacaf, 1918 - 1337, s. 7 - 14.

[30] Meşhur rivayete göre Âzer, İbrâhîm'in amcasıdır. Babası Târıh'tır.

[31] Buraya kadar gelen şecerede Şârıh, Sârû' diye kaydedildiği gibi Ar'uvâ, Arguva, Varaû şekillerinde, Fâlığ, Kaalı' ve Fâlic şekillerinde de kayıtlıdır.

[32] Malâk, bâzı şecerelerde Mâlâk, bâzılarında Lâmâk'tır. Şecerelerde Uhnuh, Matûşâlih'ın babasıdır.

[33] Bâbil, şecerelerde Mahlâîl tarzında kayıtlıdır ve çoğunda Anûş, Şit, yahut Şis'in oğludur. Umdat-al-Tâlib'e bakınız (s. 14 - 15) ve bu şecereyi, İbrâhîm'e kadar olan kısmıyle İbrâhîm'in oğulları kısmı için Tevrât'la karşılaştırınız, Tekvîn, bap. 4 - 25).

Anası da Arap kavmindendir ve adı Abd-i Manâf oğlu Vahab'ın kızı Aymana'dır [34]. Dokuz amcası vardır ki adları, Hâris, Zubayr, Hacal, Mukavvim, Abû-Lahab, Abû-Tâlib, Abbâs ve Hamza'dır [35]. Altı halası vardı. Adları Aymana, Bayzâ', Vabira, Âtikâ, Safıyya ve Arvâ'ydı. Altı büyük anası vardı ki üçünün adı Âtikâ'ydı. Biri Vahab'ın anası Vakkaas kızı Âtikâ olup Peygamber, Ben Âtikâlar oğluyum diye onlarla övünürdü. Üç tanesinin adı Fâtıma'ydı ki bunların biri Kusayy'ın anası ve Saîd'in kızı Fâtıma, öbürü Asad'ın anası ve Ömer'in kızı Fâtıma, öbürü de Tanrı razı olsun, Abû-Tâlib oğlu Alî'nin anası ve Asad'ın kızı Fâtıma'ydı. Sekiz evlâdı oldu. Dördü erkekti, dördü kız. Dört erkeğin ilki Kaasım, ikincisi Abd-Allâh, üçüncüsü Tayyıb, dördüncüsü İbrâhîm'di. Üçü Tanrı razı olsun, Hadîcat-al-Kübrâ'dan, dördüncüsü Mâriye-i Kıbtıyye'dendi. Kızların birincisi Fâtıma, ikincisi Zeyneb, üçüncüsü Rukayya, dördüncüsü Ümm-i Külsûm'du. Hepsi de Tanrı razı olsun Hadîcat-al-Kübrâ'dandı. On beş karısı vardı, hepsi de Kurayş'dendi. İlki Huvayld kızı Hadîca'ydi. Sonra Zam'a kızı Savda, Tanrı razı olsun mü'minler emîri Hattâb oğlu Ömer'in kızı Hafasa, Huzayma kızı Zeyneb, Umayyat-al-Mahzûmî kızı Umm-i Salma, Cahş kızı Zeyneb, Hâris kızı Huvayda, Tanrı razı olsun Sıddıyk kızı Âyişa, Hayy-ı Ahtab kızı Safiyya, Hâris kızı Maymûna, Huzayma'nın kızı ve Zayd'in kızı Umra'ydı [36].

Üç zırhı vardı ki biri Câlût'la savaşta, Tanrı esenlik versin, Dâvud'-un giydiği zırhtı. Cebrâîl, Bedr savaşı günü o zırhı Peygamber'e getir-mişti. Üç kılıcı vardı. Birisi Zül-fekaar'dı ki fütüvvet verdiği gün onu, Tanrı razı olsun, Emîr-al-mü'minîn Alî'ye bağışlamıştı. Bir kamçısı, bir asâsı, kenarı gümüşlü bir cımbızı, üç oku, Kâfûr adını verdiği bir okluğu, Yasbûğ denen bir miğferi, adları Vard, Tuhayf, Tarak, İzâr, Keseb [37] ve Duldul olan altı atı, Yardâ adlı bir katırı, Gafîr adlı bir eşeği, Gadbâ, Harûâ ve Fuzûl adlı üç devesi vardı. (116. b) Yenleri dar atlas bir cübbe-siyle yenlerinin ucu dar ve yakası atlasla sincap yünü kaplı başka bir ferecisi, daima giydiği Yemen kumaşından başka bir cübbesi, atlas bir elbisesi, pamuklu kumaştan bir gömleği, abdest alırken giydiği bir başka gömleği, yünden beyaz bir ihramı, ipekle karışık yünden siyah bir imâ-mesi, yüksek bir ak kisası, dört tane küçük takkesi, pamuklu bir örtüsü, beş tane su tulumu, kendisini övdüğü zaman şâir Hassân'a verdiği Yemen kumaşından bir elbisesi vardı ki bu, şimdi Abbasoğulları halîfeelrindedir.

---

[34] Doğrusu, Âmine.

[35] Dokuz diyor, sekiz ad veriyor. Siyer ve tarih kitaplarına bakınız.

[36] Bunları da tam saymadı.

[37] Sakab diye de rivayet vardır.

Dört tane tarağı, dört tane bıçağı, bir sürmedanı ve bir aynası vardı ki bakınca hamdolsun Tanrıya, yaratılışımı da güzel yapmış, huyumu da güzelleştirmiştir derdi. Üç yerinden gümüşle kenetlenmiş orta boyda bir çanağı, topraktan bir kâsesiyle sırça bir bardağı, iki kara mesti, bir gümüş yüzüğü vardı. Bu yüzüğün üstünde üç satır hakkedilmişti. Birinci satırda «Muhammed», ikincide «Rasûl» üçüncüde «Allâh» kelimeleri mevcuttu. Tanrı razı olsun Abû-Bekr'e, ondan Ömer'e, ondan da Tanrı razı olsun Osmân'a kaldı. Osmân, günün birinde Arîs denen kuyunun başında otururken o yüzüğü kuyuya düşürdü. Emretti, kuyunun suyunu boşalttılar, fakat bulunamadı. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, Abû-Vakkaas oğlu Abd-Allâh, Mâlik oğlu Anas ve Abû-Hurayra'nın rivâyetlerine göre, Tanrı hepsinden razı olsun, yirmi beş kere savaşa gitmişti. İlk savaş, hicretten bir yıl, iki ay, on gün sonra oldu. Bu savaşta müslümanlar, üçyüz on üç kişiden ibaretti. Savaşlarının sonuncusu Tabük savaşıydı. Bu savaşta müslümanlar, yetmiş bin atlı, bir yayaydı. Bu savaş, hicretten dokuz yıl, on bir ay, on gün sonra oldu. Bu yıl haccetti ki bu hacca «Huccat-al-vidâ'» derler. Sonra Mekke'den Medîne'ye yöneldi. Tanrı razı olsun Âyişe der ki : Peygamber, hicretten dokuz yıl, on bir ay sonra Rebîülevvel ayının ilk günü bir cenaze namazından döndü ve yanıma geldi. Ben, kendisine başımın ağrıdığını söyleyip şikâyet ettim. Vay başım diyordum.. Tanrı rahmet etsin, sen vay başım deme, vay benim başım, dedi. Ağrıdan başını sallamada, ıztırabını belirtmedeydi. Ağrı büsbütün şiddetlendi, öğle namazına kadar sürdü. Namaz vakti gözlerini açtı, ağrısı biraz geçmişti. Babana söyle dedi, halka namaz kıldırsın. Kendisini kaldırmamı emretti ve sıcak su istedi. Getirdim. Kendisini yatağa oturttum, üstüne sıcak su dökmeye başladım. Ben bununla meşgulken Bilâl ezan okudu ve namaz ey Tanrı elçisi, namaz diye seslendi. Tanrı rahmet etsin, Peygamber, evden çıktı. Alnını bir bezle bağlamıştı. Abbâs'a dayanmadaydı, mü'minler emîri Alî de koltuğuna girmişti. Böylece mescide gitti, otururak namaz kıldı. Tanrı razı olsun Abû-Bekr, ayaktaydı ve Peygamber'e uymuştu, mü'minler de ona uymuşlardı. Diğer bir rivayette Abû-Bekr tekbir getirmedeydi, müslümanlar, Peygamber'e uymuşlardı. Bilin ki Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'in, bütün ömründe sahâbeden birisinin ardında namaz kıldığı rivâyet edilmemiştir. Ancak bir defa, Abd-al-Rahmân-ibn-i Avf'ın ardında bir rikât namaz kılmıştı. Nakledilen hadisler içinde doğrusu budur. Sonra, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, namazı bitirip minbere çıktı, vidâ' hutbesini okudu. Orada insanı ağlatacak, kalbleri ürpertecek sözler söyledi. Minberden inip hücresine girdi. Zât-al-cenb denen hastalık belirdi ve bu hastalıktan dünya evinden âhıret yurduna göçtü. Tanrı razı olsun

Âyişe der ki : Hastalık şiddetlenince benden soğuk su istedi. Getirdim, önüne koydum. Elleriyle su alıp yüzüne serpmede ve «Allahım, ölüm sekeratında sen bana yardım et» demedeydi. Hâli değişince Tanrı razı olsun, Fâtıma gelip yüksek sesle ağlamıya başladı. Peygamber, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, gözlerini açıp kızcağızım dedi, bu günden sonra bana mihnet yok. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, sık sık nefes alıyordu. Son sözü «Namaz ve elinizin altındakilere iyi muamele» sözü oldu. Sonra ruhunu teslim etti. Bu vak'a Rabiulevvel ayındaydı, ayın yirmi günü geçmişti ve bir Pazartesi günüydü. Erler ağlamaya, kadınlar feryad etmiye başladı. Tanrı razı olsun Fâtıma, ağlıyor ve «Ah baba, dünya karardı bize. Vah baba, melekler, ölümünden huzünlendi. Vah baba, vahiy kesildi (117. a) konaklarımızdan. Vah baba, senden sonra başımıza geleceklerden vah» diyordu. Sonra Tanrı razı olsun Abû-Bekr, Peygamber'in yüzünü açıp gözlerini öptü ve ey Tanrı elçisi dedi, dirilikte de temizsin, ölümde de. Amcası Abbas, yıkamıya ve kefenlemiye koyuldu [38], Alî su döküyor, Abbas'ın oğlu Fazl, su getiriyordu. Onu gömleği üstünde olarak üç kere yıkadılar. İlki sâf suyla, ikincisi sedir suyuyla, üçüncüsü kâfurla karışık suyla [39]. Yıkanırken üstündeki gömleği çıkartmadılar ve o gömleği kefen yaptılar, sedirin üstüne koydular. Müslümanlar gelip bölük bölük namazını kılmadaydı. Önce bütün Hâşim oğullariyle Abbas namazını kıldı [40]. Sonra Tanrı razı olsun, Âyişe'nin hücresine gömdüler. Lahde, Tanrı razı olsun, mü'minler emîri Alî ile Fuzayl [41] ve Kusam indirdi. Fâtıma babasından sonra üç ay yaşadı, üç ay sonra ahirette babasına kavuştu. Tanrı rahmet etsin yoksul der ki : Peygamber'in, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, baba cihetinden nisbeti tamam olarak ve kemaliyle işte budur.

Fütüvvet nisbetine gelince : Adaletle tanınmış güvenilir kişiler, doğru olarak şu rivayeti nakletmişlerdir : Rahmet olsun ve Tanrı esenlik versin, Peygamber, miraç gecesi göğe çıkınca cennete girdi. Orada nurdan bir sandık gördü. Nurdan bir kilitle kilitlenmişti. Kardeşim Cebrâil dedi, bu kimin ? Tanrı esenlik versin, Cebrâil, Yâ Muhammed dedi, ben de senin gibi kulum ve memurum. İçinde ne var bilmiyorum. Noksandan münezzeh ulu Tanrı, Cebrâil'e, sevgilim için aç sandığı, içindekini de

---

[38] Bütün hadis kitaplarında Peygamber'i Alî'nin yıkadığı kayıtlıdır. Burada Abbasoğulları adına vak'a tahrif ediliyor.

[39] Şia'da ölü önce sedir, sonra kâfur suyuyla, sonra da sâf suyla üç kere yıkanır.

[40] Bu da Abbasoğulları adına uydurulmuştur.

[41] Fazl olacak.

kendisine ver diye vahyetti. Cebrâîl sandığı açtı. İçinde nurdan bir hulle vardı. Peygamber, Kardeşim Cebrâîl dedi, bu hulle nedir ? Cebrâîl, Yâ Muhammed, bu fütüvvet hırkasıdır. Ulu Tanrı, senin için ve ümmetinden takva sahipleri için halketti. Sonra hulleyi Peygamber'e giydirdi. Diğer rivayette Cebrâîl, Peygamber'e, yanında kırmızı yollu bir hulle olduğu halde geldi ve onu teslim etti. Peygamber, onu alıp giydi. Bir müddet sonra onu Huneyn savaşı günü, Tanrı razı olsun, mü'minler emîri Alî'ye teslim etti. Mü'minler emîri Alî, Selmân-ı Fârisî'ye ve Sıffeyn savaşı günü Safvân-ibn-i Umeyye'ye fütüvvet verdi. Tanrı razı olsun, mü'minler emîri Alî'nin bu iki kişiden başkasına fütüvvet verdiğine dair bir rivayet duymadım.

Sonra Selmân, Huzayfat-al-Yemânî'ye, Huzayfa, Mıkdâd-ibn-al-Esved-al-Kindî'ye, Mıkdâd, Abu-l-İzz-al-Navbî'ye, Abu-l-İzz, al-Aşacc-al-Bısrî'ye, Bısrî, Hâfız-al-Kindî'ye, o, Avf-al-Kattânî'ye, o, Abû-Müslim-al-Horâsânî'ye, o, Şerîf Abu-al-İzz'e, o, Hilâl-al-Nehbânî'ye, o, Behrâm-al-Deylemî'ye, o, Rûzbeh-al-Fârisî'ye, o, Emîr Hassân-ibn-i Rabîat-al-Mahzûmî'ye, o, Cevşen-al-Fezârî'ye, o, Reîs Abû-l-Hasan-al-Naccâr'a, o, Abû-l-Fazl-ibn-al-Tarhân'a, o, Nefîs Selmân'a, o, Âid Şibl'e, o, Fazl-ibn-i Zeyyâd-al-Fârisî'ye, o, Melik Abû-Kâlincâr'a, o, Emîr Âvî'ye, o, Nâsır-al-dîn-ibn-i Abû-Na'ca'ya, o, (117. b) Seyyid Abû-Aliyy-al-Sûfî'ye, o, Miheniyy-al-Alevî'ye, o, Nu'mân-ibn-al-Bunn'e, o, Şeyh Abu-l-Kaasım-ibn-i Abû-Habbe'ye, o, Nefîs-ibn-i Abd-Allâh'a, o, Bakaa-bn-i Tabbâh'a, o, Abu-l-Hasan-ibn-al-Şâribân'a, o, Abû-Bakr-al-Cahîş'e, o, Zaîm-al-Şehîd Umar-al-Rahhâz'a, o, Ubayd-Allâh-ibn-al-Kıyr'a o, Emîr Aliyy-ibn-i Dagıym'e, o, fütüvvet muktedâsı Abd-al-Cabbâr-ibn-i Sâlih'e fütüvvet verdi. Şeyh Sâlih Abd-al-Cabbâr, efendimiz, sâhibimiz, canımıza malımıza hâkim, yeryüzünde Tanrı halîfesi ve Tanrı emriyle kaaim, Tanrı ahdini koruyan, halkı arasında hüküm sahibi olan mü'minler emîri Abu-l-Abbâs Hasan oğlu Ahmed al-Nâsır-li-dîn-Allâh'a fütüvvet verdi, Tanrı ondan razı olsun. Şeyh, efendimiz ve ulumuz çok büyük şeyh Abû-Aliyy-ibn-al-Emîn'e de fütüvvet verdi, Tanrı ona rahmet etsin. Al-Emîn de seyyidimiz ve ulumuz, büyük padişah, Arap ve gayri Arabın kıblesi Abu-l-Hasan Aliyy-i Nahlî'ye fütüvvet verdi. Seyyidimiz ve mevlâmız mü'minler emîri de kitabın müellifi yoksul kul Nakkaş Ahmed-al-Hartburtî'ye fütüvvet verdi.

Tanrı rahmet etsin, der ki : Fütüvvet imamlariyle bu ilimde muhakkık olanlarca fütüvvet nisbeti, doğru ve kemâliyle budur işte. Libas ve libasın ulu Tanrı tarafından halkının hayırlısına indirilişi, onlarca doğru olarak kabûl edildikten, bu rivayetlerin doğruluğu, onlarca tahakkuk eyledikten sonra zikredilmiştir ki, alâmetler faslında bunlar anlatıldı.

Arı ve ulu Tanrının, o libası, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, sevgili Peygamberine Cebrâîl'den başka birisiyle göndermemesi de fütüvvetin şerefindendir. Tanrı esenlik versin Cebrâîl, bu getirişte nakıyb vazifesini yapmış oldu. Bundan dolayı da nakıyb bulunmadıkça fütüvvet libası giyinmek caiz değildir. Ancak nakıyb seferde olursa zaruret dolayısiyle olabilir ki asıl kitapta bu da anlatılmıştı.

Ey bu kitabımı okuyup anlıyan gerçek kardeş, pek yüce ve suçları örtücü hüküm sahibi Tanrıya and içer ve onu tanık tutarak sana haber veririm, mübâyaa ahdinin hakkına ve murâzaa hürmetine yemin ederim ki ben, ancak Tanrıdan, dilime gelen yanlışları bağışlamasını, ziyade ve noksandan, sürçmeden, kusurlardan ve düşmanlıktan dolayı kusur ettimse affetmesini dilemedeyim. Çünkü bu tezkireyi gareze müstenit bir bilgiyle, herşeyi ayırıp düzene koyan bir hikmete, yahut üstün ve ergin bir fasahata sahib olduğumu iddia ederek toplamadım. Ancak bu taifeyle şereflendiğimden ve bu doğru yola bağlandığımdan bilginlerin eteklerine sarıldım, edep sahiplerinin işaretlerine yapıştım, üstün kişilerin sözlerinden sözler topladım, mücevherler döktüm ve böylece güzel sırları şâmil, hayırlılara enîs olan, zıd olan şeyleri bir araya toplamıyan ve insanı doğruluğa, düzgünlüğe irşad eden bir kitap meydana getirdim. Bundan dolayı da ancak Tanrıdan sevap dilemedeyim ve bu işi, ancak onun için yaptım. Doğruyu daha iyi bilen Tanrıdır.

II

MÜELLİFİ MEÇHÛL FÜTÜVVET - NÂME

İst. Ayasofya K. Mecmua, No. 2049 (235. b - 237. a)

(235. b)

RAHMÂN VE RAHÎM TANRI ADIYLE

Hamd Tanrıya ki çeşitli hikmetleri eşsiz örneksiz yarattı, kemâle gelmiş, tamamlanmış nimetler ihsan etti. Rahmet bütün şerîatleri neshedene, bütün dinleri fesheyliyene ve yaratılmışların hayırlıları, hidayetin alâmetleri olan soyuna. Bundan sonra bil ki bu su ve tuzu, başka şeyleri bırakıp seçmemiz boş değil, onları tahsis kılmamız batıl sayılmaz. Çünkü hakîmler, faydasız bir şey yapmazlar. Bu da, her şeyin

helâkinden sonra suyla hayat bulmasından ve herşeyin bozulduktan sonra tuzla düzelmesinden ileri gelmiştir. Suda ve tuzdaki bozuş ve zehir gibi acılık, insana ayrı ayrı olunca zarar verirse de bunlar birbirine karıştı mı aralarında, zevk hususunda bir ortalama meydana gelir ve bu kötülüğü giderir. Mizaçların itidâliyle itidâl peyda eder ve bu muadele, cesetlerin birleşmesiyle, ruhların uzlaşmasiyle, sevginin arılığıyle, kardeşliğin bakasiyle sonuçlanır. Böylece de insanların huyları güzelleşir, hayrı arayıp dilemede reyleri toplanır, birleşir. Su, kin ve haset hararetini söndürür, tuz da kalpteki hiddetle inadı düzeltir. Ulu ve kutlu Tanrı «Bu tatlı ve içilecek su, bu da acı ve tuzlu su» buyurur (Sûre. XXV, al-Furkan, 52). Suyun arılığiyle her dertten, her afetten arınırlar, onu içerek bütün meşakkat ve korkulardan temizlenirler. Doğru yola başarı veren Tanrı'dır.

Cemaat toplanınca terbiye yetiştirmek istenirse şart şudur :

Nakıyb, kürsüyü getirip kıbleye karşı koymalarını buyurur, kürsü gelince kalkıp üstüne oturur ve emredip der ki : Kim şalvar giymişse yukarıya, şalvar giymemiş olanlar onların alt tarafına, ahısı olmıyanlar da hepsinin altına otursun. Toplulukta bulunanların mertebelerini bilmiyorsa emreder, bir mikdar ufalanmış tuz getirir. Tuzu sağ avucuna (236. a) alıp birer birer herkese götürür. Herkes tuza parmak banıp ahısının adını söyler. Kimin mertebesi daha yüksek ve nispeti yüceyse onu daha üste, ahısı içkiye düşkün, yahut fâsık olanı herkesin alt tarafına oturtur. Sonra yerine gidip su bardağını ister ve sol eline alır, yüzü kıbleye ve cemaata karşıdır. Herkesin istiğfar etmesini emreder ve der ki : "Rabbimiz, şüphe yok ki sen, gilediğimiz şeyleri de bilirsin, açıkladığımız şeyleri de. Yeryüzünde, gökyüzünde hiç bir şey yoktur ki Tanrıdan gizli kalsın. Hamdolsun Tanrıya ki gökleri parlak yıldızlarla ve aydın burçlarla bezedi. Öyle iâtiftir ki bol bol akan su vasıtasiyle (Sûre. LXXVIII, al-Naba', 14) ovaları terütaze çiçeklerle diriltti. Herşeyden öylesine haberi olan Tanrıdır ki sevgililerin adım atacakları yere atlasa benzer, nur renkleri döşedi, eğinlerine güzelim ve eşsiz fütüvvet ve mürüvvet libaslarını, başlarına en yüce tacı giydirdi, onları «İbrahim denen bir yiğit var, pultarı kötülükle anıyordu» (XXI, al-Enbiyâ, 60) ve «Onlar öyle yiğitlerdir ki rablerine inandılar» (XVIII, al-Kehf, 13) ve doğru harekette bulundular hey'etiyle bezedi. Sonra da onları, mizacı cennetin yücelerinden dökülen Tesnim ırmağiyle (LXXXIII, al-Mutaffifîn, 27) karışık ve bu suretle pek güzel kokulu olan yakınlık şerbetini kutluluk bahçelerinde sunarak suvardı, onlara üns ve ülfet şerbetini içirdi. Onlar da böylece tertemiz bir hale geldiler, neşelendiler, çoştular, zevklendiler, çalıp çağırmıya koyuldular, «İki denizi birbirine kattı (XXV,

al-Furkan, 52), bu, içimi güzel tatlı su. Bu da acı, tuzlu su» (XXV, al-Furkan, 12) ilâcını dileyerek nâralar attılar". Sonra tuzu sağ eliyle sol elindeki suya döküp «Hamdederim Tanrıya ki o, kalplerle ruhların karanlıklarına aydın bir ışık mesabesindedir (LXXVIII, al-Naba', 13). Bilirim, bildiririm Tanrıdan başka yoktur tapacak. Tektir, ortağı yok. Bu, kopup irkilmiyen bir bilme ve bildirmedir. Bilirim, bildiririm Muhammed Tanrı kuludur, insanlara ve cinlere, dinlerin en doğrusuyla, yolların en sağlamını bildirmek için gönderilmiş Tanrı elçisidir. Rahmet ona ve tertemiz soyuna, aparı boyuna. Onlardır kurtuluş gemileri; onlardır karanlık gecelerin ışıkları. Yücelmiştir, ululanmıştır, büyütülmüştür, yükseltilmiştir o Peygamber» der. Ondan sonra «kim fütüvvet istiyorsa Tanrı adiyle gelsin» diye topluluğu çağırır. Terbiye olmak isteyen kişiye söyler, gelip nakıybin sol yanında, (236. b) namazda olduğu gibi sağ elini sol elinin üstüne koyup «Selâm olsun size ey fetalar, selâm olsun size ey fetalar, selâm size ey fetalar» der. Hadiste vardır, Rasûl aleyhisselâm, dinliyen iyice anlasın da cevap versin diye sözü tekrarlardı. Selâmdan sonra der ki : «Sizden şunu dilemekteyim, siz de filân ahıdan dileyin de Tanrı için beni terbiyeliğe ve hizmetçiliğe kabul etsin.» Cemaat, yüzünü o şahsa döner, terbiye olmak istiyenin istihkakı varsa kabul edilmesini diler. Kabul ettik diye cevap verirse terbiyeyi getirirler, ahının elini tâzimle öper, belini bağlar. Bundan sonra nakıyb, yine sol eliyle onun sağ elini tutarak kürsü yanına getirip durdurur. Suyu iki eline verip «Tanrı için, Mustafa hanedanının dostluğiyle kaimim. Fütüvvet şerbetini, ikrarımda durmak ve dönmemek şartiyle filân ahıdan içiyorum» demesini telkin eder. Terbiye bu sözleri söyleyip Bismillâh der ve biraz içip Elhamdülillâh der. Üç kere bu tarzda içip şerbeti elinden bırakır. Nakıyb terbiyenin gidip ahısının elini öpmesini söyler. Refıykleri de onu kucaklarlar, onunla musafaha ederler, bu suretle de onu tanımış olurlar. Büyüklerden bir topluluk varsa terbiye, ahısının elini öpünce ahı da onun tepesini öptükten sonra onların da böylece ellerini öper, yoldaşlariyle de kucaklaşır.

Birisine şalvar giydirmek istenince evvelâ ahısının şeddini can ve gönülden beline bağlamasını emrederler. Bağlayıp düğümler, sol tarafını yukarıdan aşağıya salıverir, sağ tarafını aşağıdan yukarıya doğru atar. Ondan sonra peymançeye [42] durması emredilir. Peymançede dilekte

---

[42] Doğrusu «Pây-ı mâçân». Kapı eşiği, pabuçluk ve odanın şeref bakımından en geri ve aşağı yeri mânasına gelir, farsçadır. Dervişlerin, sağ ayaklarının baş parmağını sol ayaklarının baş parmağı üstüne koyup sağ el üste gelmek ve parmaklar düz, açık ve omuzlara gelmek üzere ellerini çaprazvârî göğüslerine koymalarına

bulunur. Sonra nakıyb, gidip oturmasını söyler. Gidip yerine oturduktan sonra yine kalkmasını emreder, kalkar. Nakıyb, arapça «Saygı için oturttum, hizmet için kaldırdım. Şedd, (237. a) fütüvvet şeddidir, açılması, müfüvvetin olgunluğundandır» der ve «Bize ait olup onda bulunan şeddi açtık, onu hayriyle, şerriyle bıraktık. Kimin söyliyecek bir sözü varsa, kimin onda bir hakkı mevcutsa söylesin, dilesin. Çünkü bundan sonra söz söyliyenin sözü dinlenmez» der. Topluluk onun halini biliyorsa tekmile lâyiktir, ululanmaya değer diye tanıklıkta bulunurlar. Bunun üzerine nakıyb ahısının tapısına götürür, yoldaşlarına da onun çevresinde ayakta durmak üzere halka olmalarını emreder. Kendisi, terbiyeye karşı ve yüzü topluluğa gelmek üzere durur, kendi şalvarını çıkarır, ona giydirir, Elem neşrah sûresini (XCIV) okur. «Şüphe yok, güçlükle beraber bir kolaylık var. İşten kurtuldun mu dayan rabbine ve rağbet et» âyetlerine gelince (6 - 7) yine nakıyb, onun çıkardığı eski şalvarını bir şeye sarar. O şalvar ve şedd nakıybin hakkıdır. Onu tekrar yerine götürür, iki eliyle şerbet bardağını almasını söyler. Bu defa mükemmel olunca ahının adını, kendi ahısını, yahut halifenin adını anar. Topluluğun hepsi onu kutlarlar, mübarek olsun derler. Sonra nakıyb, fütüvvet dileyen gelsin der. Nakıyb, umumî nakıybse kendisi, kim diliyorsa gelsin, biz buradakilere hâdimiz, gaiplere hizmetkâr der. Kim dilerse anlattığımız çeşitte şerbet içer, ahısının adını anar. Dilerlerse hepsi izin verir, nakıyb umumun yerine kendisi içer ve der ki : «Duruşum âlemlerin rabbi Tanrı için. Sevgim Yâsîn'in ehl-i beytine (Yâsîn, rivayetlere göre Muhammed'in adlarındandır. Kur'an'ın XXXVI. Sûresi de bu adı taşır). Bu şerbeti, efendim ahı filândan aldım, o, filândan aldı» diye halifeye kadar her birinin adlarını anar ve her adı andıkça Tanrı rahmet etsin der ve değerince bir duada bulunur, «ben, Tanrı halkından her fetanın kuluyum» sözlerini söyleyip Bismillâh der. İhtiyacı olanlar, yahut dileyenler mayalı hamur yapıp o toplulukta sarfederler. Bu mânaların her birerinin bir hakıykati, bir hassası, bir delili vardır ki bunlar söylense söz uzar gider. Biz, okuyana usanç gelmesin diye aslını anlatmakla iktifa ettik.

---

ve başlarını biraz öne eğerek bu vaziyette özür dilemelerine, yahut bir niyazda, dilekte bulunmalarına «Peymançeye durmak» denir. Peymançe yeri, esik yanı, yahut odanın ortasıdır. Eskiden, Kalenderiler, peymançede elleriyle kulak yumuşaklarını tutarlarmış.

III

FÜTÜVVET - NÂME

Necm-i Zer-kûb

İst. Ayasofya K. No. 2049 (219. a)

(219. a)

RAHMÂN VE RAHÎM TANRI ADİYLE

Önce bil ki noksan sıfatlarından arı, ulu ve kutlu Tanrı, halkı gizli yokluk yurdundan varlık sahrasına getirdi ve var olan şeyler arasından Âdem'i, Âdemoğulları arasından peygamberleri, peygamberler arasından da Tanrı elçisi Muhammed'i seçti. Peygamberler, görünüşte ondan önce geldi amma içyüzden, rahmeti umumî olan Tanrı ona rahmet etsin ve esenlikler versin, o, hepsinden önceydi. Netekim kendisi de «Ulu Tanrı, önce benim nurumu yarattı» buyurur. Bir başka yerde de «Ben peygamberken Âdem suyla toprak arasındaydı» der. Böylece var olan herşey, onun kutlu varlığıyle düzelmiştir. Peygamberliğin başlangıcı, görünüşte, Tanrı esenlik versin, Âdem'ledir, son buluşu, Tanrının rahmeti ve esenliği ona olsun, Muhammed Mustafa iledir. Peygamberliğin sonu onunla olduğundan dolayı da vilâyet kapısı onunla açılmıştır. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Mustafa'nın vilâyet mânasına bir yerde hakıykat derler, bir mertebede tarikat adını verirler, bir makamda şeriat derler, bir surette de onu fütüvvet sayarlar.

Örnek : Hani şeker kamışı asıl bakımından tektir, fakat ondan bir şeyler yapıldı mı, her çeşidine başka bir ad verirler. Birinin adına ağda derler, bir çeşidinin adına nebat derler, bir çeşidinin adına şeker derler, bir çeşidinin adına şerbet derler.

Şeriat, doğru söylemek ve doğru gitmektir. Bu durak, sözle tamamlanır. Bu mertebe sahiplerine «avâm» derler, onlarda ilm-el-yakıyn vardır. Tarikat, doğru görmek ve doğru hareket etmektir. Bu mertebe, işle olgunlaşır. Bu durak sahiplerine «havâs» derler. Onlar ayn-el-yakıyn mertebesindedir. Hakıykat, doğru olmak, doğru bulunmaktır. Bu, halle aydınlanır, bu mertebe sahiplerine «hâss-ül-hâs» derler. Onlar, hakk-el-yakıyn mertebesindedir. Her üç makamda da doğruluğu göstermeğe fütüvvet derler.

Şimdi, Kelâm-i-mecîd'de erlikle öğülen topluluğu anlatmağa geldik. Önce bil ki fütüvvet, cüvan-merdlik mânasına gelir. Erlik tamamlanmadıkça (219. b) cüvan-medrlik meydana gelmez. Ulu ve yüce Tanrı, erleri Kelâm-i-mecîd'inde bunca yerde anar. Onlardan biri şudur ki buyurur : «Erler vardır ki, tertemiz olmayı severler ve Tanrı temizleri, temiz hareket edenleri sever.» (Sûre. IX, al-Tevbe, 108). Fakat temizlik de iki çeşittir : Dış temizliği, iç temizliği. Dış temizliği, bedeni, elbiseyi, oturulan yeri ve kullanılan şeyi pisliklerden korumaktır. İç temizliği, gözü namahremden, dili kötü söylemeden, gıybette ve bühtanda bulunmadan ve bütün âzayı bu çeşit kötülüklerden korumaktır, aynı zamanda gönlü de şerîata aykırı düşüncelerden muhafaza etmek, herkes hakkında iyi düşünceli olmak, insanları elinden, dilinden emin bulundurmaktır ki, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber «Müslüman, müslümanların elinden, dilinden emîn oldukları adamdır» buyurmuştur. Halkın, elinden ve dilinden zahmete düştüğü kişi, Tanrı esenlikler versin ve rahmet etsin, Peygamber'in bu sözüne göre müslüman olamaz. Bir yerde de ulu Tanrı «Erler, Tanrının verdiği üstünlükle kadınlardan üstündür» buyurmuştur (IV, al-Nisâ', 34). Yâni erler, kadınlara karşı kudretlidir. Fakat bu erlik de iki çeşittir : Biri dış erliği, biri iç erliği. Görünüşte er, kadınlar kime üst olmazsa ve kim kadınların buyruğu ile iş görmezse odur. Amma gönüllerini yapmak için güzel huyluluğundan er, onlarla görüşür, danışır, onlar ne derlerse aksini yapar. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber «Onlarla meşveret edin, ne derlerse aksini yapın» buyurmuştur. Er, ay yüzlü bir kadın, şehvetle kendisini çağırırsa nefsini korur. Netekim Tanrı rahmet etsin ve esenlik versin, Yusuf'a Zelihâ'nın çağırışı tesir bile etmedi.

Hikâye : Naklederler, Tanrı azîz ruhunu kutlasın, Şeyh Cüneyd'in zamanında Bağdad şehrinde temiz huylarla bezenmiş, beğenilmiş sıfatlarla süslenmiş, fütüvvet sahibi bir genç vardı. (220.a) Tanrının da pek beğendiği bir erdi, halkın da. Bir kaç kerre Tanrı rahmet etsin, Şeyh Cüneyd'in tapısında onun kerem, fütüvvet ve mürüvvetini hikâye ettiler. Şeyh onu görmek istedi. Delikanlı, Şeyh'in tapısına geldi, edep vazifesi neyse, yerine getirdi. Şeyh, ona bakınca gördü ki, gözü kör, Tanrı azîz ruhunu kutlasın, Şeyh, oğul dedi, bu gözün anadan doğma mı kör, yoksa sonradan mı oldu ? Çünkü kimin uzvunda anadan doğma bir kusuru varsa fütüvvet yoluna alınmaz. Genç sıkıldı, fakat Şeyh'in maksadını anladı, dedi ki : Ey âlemin kıblesi ve zamanede kendisine uyulan er, müsaade edersen bu gözümün hikâyesini anlatayım, nasıl kör olduğumu bildireyim. Şeyh, söyle dedi. Genç dedi ki : İyi huylu bir terbiyem vardı. Çaresiz kalıp borçlandı, borcunu vermede âciz kaldı, şehirden gitti,

ayalini alacaklıların eline bıraktı. Tanrının hiç bir kulu borca giriftar olmasın. Alacaklılar, ayaline zahmet vermiye başladılar. Buna vicdanım razı olmadı, borcunu ben kabullendim. Her gün ayalinin nafakasını evine götürmede, kapıdan vermedeydim. Bir gün bir kız, kapıyı fazlaca açtı. Gözüm kıza düştü ve şeytan, gönlüme bir vesvese saldı. Fakat hemencecik fütüvvetimi hatırladım, gayrete düştüm, kendi kızına kötü nazarla mı bakıyorsun dedim. Parmağımı gözüme sokup çıkardım. İşte gözümün hikâyesi bu, artık hüküm Şeyh'indir. Şeyh ona ihsanlarda bulundu ve git dedi, fütüvvet senin hakkındır. Maksat şu ki erler, kadınlarla sohbet etmemeli. Kadın erkeğe hâkim olur, istediğini yaptırırsa o erkek, kadından daha aşağıdır. Bu zayıflık, bir kasidede geçer :

Uzaktan bir kadın gördün mü, iki ayağın gevşer.
Bu noksandan, bu isyandan dolayı Tanrıdan utanmazsın.
Şu kadınlar, yılanlara benzerler. Yumuşaklıkta, renklilikte
Hepsi de Çin ülkesindenmiş gibi görünürler amma gerçekte
Hindistan'lıdır onlar.

O yumuşaklığa, o güzelliğe kapılma. Yılanların
Gizli dişleri vardır, zehirleri de dişlerinin dibindedir.

İnsandaki aklın nefs-i emmareye üstün olması gerektir ki, (220. b) «Erler kadınlara üstündür» âyetinin hususiyetine sahip olsun. Ulu ve noksandan arı Tanrı, üçüncü defa olarak : «Erler vardır, Tanrıya ahdettikleri şeyde sadakat gösterirler» buyurur (XXXIII, al-Ahzâb, 23). Ahıd da iki türlüdür : Halkla ahıd, Ulu Tanrıyla ahıddır. Yâni zâhirde halkla iyi geçim, bâtında Tanrıyla iyi iş. Tanrı rahmet etsin ve esenlik versin, Peygamber «Tanrı buyruğunu uiulamak, Tanrı halkını esirgemek» buyurmuştur. Ulu Tanrıyla ahıd şudur : «Ben sizin rabbiniz değil miyim?» hitabı geldiği gün «Evet dediler.» (VII, al-A'râf, 172). Yaratıp geliştireni rububiyet sıfatiyle kabul edince artık tamamiyle ona yönelmek gerek. Hiç bir hayrı, şerri başkasından bilmemeli, dilediği gibi işleyenin o olduğunu bilmeli, ulu ve mukaddes Tanrıyı hâkim ve rab saymalı, Hakdan inen lûtuf, kahır, her sıfatı kabul edip razı olmalısın.

Tanrı senden o vakit razı olur ki,
Sen Tanrının işine razı olursun.

Netekim Tanrı esenlik versin, İbrahim-i Halil de tamamiyle Ulu Tanrıya yöneddi, «Şüphe yok ki ben, yüzümü gökleri ve yeri yaratan Tanrıya döndürdüm, şirk koşanlardan değilim ben» âyeti hükmünce (VI, al-An'âm, 79) artık halka yüz çevirmedi ve hiç kimseden korkmadı.

Bir dereceye kadar ki, mancınıkla onu ateşe attılar da Tanrı esenlik versin, Cebrâîl, gök yüzünden görünüp «Bir ihtiyacın var mı ?» dedi. O, «Var amma, sana değil. Halimi bildiğinden dilememe hacet de yok» dedi. Hasılı ateş, ona güllük, gülüstanlık kesildi ve «Ey ateş, İbrahim'e karşı soğu ve selâmet ol» mucibince selâmet buldu (XXI, al-Enbiyâ, 69). Kimden bir selâm almış, kiminle buluşup konuşmuş, tuz ekmek yemişse, onunla bir ahda girişmiş sayılır insan ve onun kendisinde hakkı (221. a) vardır. O hakkı zayedenler, insanlığın kemâlini ve şerefini zayi etmiş olurlar. Hukuk sahipleri, orada bulunmasa bile onların hakkını korumak ve onlar yokken onlara vefâ göstermek gerektir. Çünkü sohbetin kemâli ve dostluğun şerefi, dostu orada değilken hakkını gözetmektir. Ulu Tanrı «Onlar gaybe inanırlar» buyurur (II, al-Bakara, 3). Sevgiden nasibi olanlar, o erlerdir ki, dostların gıyabında haklarını korurlar, onlara vefâ gösterirler. Hele şeyhliğe ve sahipliğe lâyık birisiyle pîrlik, müridlik, yahut sahiplik ve terbiyelik, yahut kardeşlik, babalık, oğulluk ahdına girişmişse, yahut da filân hayırlı işi yapalım, feşman kötü işi yapmıyalım diye ahdetmişse insanın mutlaka bu ahdı gözetmesi gerektir. Ulu Tanrı «Ahdıma vefâ edin de ahdınıza vefâ edeyim» buyurmuştur (II, al-Bakara, 40). Netekim rabbânî imâm, müslümanlık pişevası Hanbel oğlu İmâm Ahmed'e, Tanrı razı olsun, Kur'an mahluktur demesi için dörtyüz sopa vurdular, temiz inancından dönmedi, bu zulme dayandı, o cevri çekti, kıpırdamadı bile. Kim erlikte ve ahidde vefâ gösterir, sebat ederse, «Erler vardır, Tanrıya ahdettikleri şeyde sadakat gösterirler» âyetiyle (XXXIII, al-Ahzâb, 23) vasıflanmış olur. Yüce ve büyük Tanrı, «Erler var ki, onları ticaret ve alım satım, Tanrıyı anmadan alıkoymaz» buyurur (XXIV, al-Nûr, 37).

Birisi, Tanrı azîz ruhunu kutlu etsin, Mansur-ı-Hallâc'a, bana bir vasiyet et dedi, Mansur buyurdu ki : Nefsini Tanrı ile meşgul etmezsen nefis, seni Tanrıdan başka şeyle meşgul eder. İnsan odur ki, bütün dünyayı su bassa, bütün dünya ateşe yansa, yine ulu ve mukaddes Tanrı zikrini bırakmaz. Hattâ bir söz söylese bile sözünü kutlu ve ulu Tanrı zikriyle karıştırır. Yâni söz söylerken her vakit Lâilâhe İllâllah, Sübhanallah gibi şeyler der. Hele sözün önünde ve sonunda mutlaka Tanrıyı anar, söze onunla başlar, onu anmakla bitirir. Çünkü ulu Tanrıyı anış kimyaya benzer, öbür sözlerse bakır gibidir. Kimya bakıra taalluk edince nasıl onu altın cevheri haline getirirse ulu Tanrının zikri de gönülde yerleşti ve hatır, Tanrı zikrinin rengine boyandı mı (221. b) akla ne gelirse gelsin Tanrı anışının rengine boyanır, doğrulukla ihlâsla, Tanrı zikri olur. Çünkü her an Tanrı üstündür, mukaddes ve ulu Tanrının zikri diğer

sözlere nisbetle çok suyun içinde kalıp eriyen ve dağılıp giden kana benzer. Şu :

Yüzlerce kan deresi denize aksa
Hemencecik deniz kesilir gider

Beyti, buna delildir. «Sohbet-nâme» de bunu nazma çektik ve ulu Tanrı sıfatlariyle sıfatlanmayı şöyle bir örnekle anlattık :

Demir, nihayet karadır, souktur, serttir.
Bunu anlatmıya hacet yok, zaten meydanda.
Fakat ateşte ısındı mı
Ateşle sohbet yüzünden sıcaklaşır, kıpkırmızı olur, yumuşar.

Bunun gerçekten mânası şudur ki insan ne söyler ve ne yaparsa ulu Tanrı için söylemeli, yapmalı. Hattâ bir dereceye kadar ki yalan bile söylense, maksat iki kardeşin arasını bulmaksa o yalanın büyük sevapları vardır. Er odur ki bütün dünya eline geçse sevinmez. Ulu Tanrının sözüdür : «Elinizden çıkana meyus olmayasınız, elde ettiğine sevinmeyesiniz.» (LVII, al-Hadîd, 23).

Hikâye : Vaktiyle bilgin olmuş, bir çok kişilerin sohbetine ulaşmış bir seyyaha, bütün âlemi gezdin, kaç er buldun diye sordular. Tanrı erlerinden çoğunun kapısına ulaştım, fakat bir kişinin erliğine tam olarak inandım. Bu er, ulu Tanrı âfetlerden saklasın, Bağdad'da Nizamiye Medreseseinde fakıyhti. Dindar, emin bir kişiydi. Onunla konuştum, görüştüm. Halîfenin veziri ölmüştü. Kabiliyetli, bilgi sahibi ve emin bir kişi arayın da vezirliğimizi ona verelim diye emretmişti. O fakıyhi vezirliğe lâyık gördüler, alıp götürdüler, vezir yaptılar. O halde de onu sınadım, fakat baktım, gördüm ki ne yemenisini değiştirmiş, ne giyinmesini. Eski halini hiç bozmamış. Bu yüzden onun adamlığını ikrar ettim. En aşağı mertebeden en yukarı durağa ulaştı da aldırış bile etmedi. Nefisteki emanet ve diyanet sıfatı, insanın gönlünü cehenneme mensupken cennet bahçesine kavuşturur, adamı Tanrı ile oturup kalkar bir hale getirir.

Hayatını kutlu bir hale getirirsen
Kendine halkın rağbetini arttırmış olursun.

Tanrı esenlik versin ve rahmet etsin, Peygamber «Tanrı emrini ululamak, (222. a) Tanrı halkını esirgemek» buyurdu. Bu hadîs, bütün şerîat, tarikat, hakıykat ve fütüvvet mânalarını şâmildir. Netekim Tanrı razı olsun, Ca'fer-i-Sâdık, atası Emîr-al-mü'minîn Ali'nin, Tanrı yüzünü ululamıştır onun, Rasûl aleyhissalâtü vesselâmın «Ümmetimin

fetâlarının onbir alâmeti var» buyurduğunu, Ali'nin «Ey Tanrı elçisi, ümmetinden fetâlar mı var ?» sorusuna «Evet, sen ümmetimden ilk fetâsın» dediğini, Ali'nin bu alâmetler nedir sorusuna da «Sözü doğru söylemek, ahda vefâ etmek, emaneti sahibine vermek, yalanı terketmek, yetîme acımak, isteyene vermek, ele geçeni fazlasiyle ihsan eylemek, yaptığı iyilikleri günden güne fazlalaştırmak, konuğu toylamaktır. Bu alâmetlerin başı da hayâdır» dediğini rivayet etmiştir. Yine Şeyh Ebu-şencî, Tanrı rahmet etsin, demiştir ki : Fütüvvet, cömertlikte tekellüfü terketmek ve huyda irfan sahibi olmaktır.

Bu sözleri söyliyen zayıf kul, yoksullar hizmetçisi Necm-i Zer-kûb, Tanrı rahmet etsin, der ki : Fütüvvet üç kısımdır : Birincisi dili kötü söz söylemekten, gıybet ve bühtandan korumak ve bunları bıraktıktan sonra da ulu Tanrıyı çok anmak, beş vakit namazda virde devam etmek ve bütün halka dua eylemektir. İkincisi gönül fütüvvetidir. O da gönlünü Tanrı için sınık bir hale getirmek, nekesliği bıraktıktan sonra çok cömertlik etmek, halka bol bol bağışta bulunmak, mukaddes ve ulu Tanrının sanatlarını daima ibretle düşünmektir. Üçüncüsü göz fütüvvetidir. O da haram yüzleri görmekten, onlara bakmaktan gözü korumak, önde, ardda bakılmaması gereken ve görülmesi lâyık olmıyan şeylerden gözü saklamak, gözünü böylece koruduktan sonra da göklerde ve yerlerde bulunanlara bakıp herşeyde, önce Tanrı varlığını görmektir. Ulu Tanrı «Onlar öyle kişilerdir ki Tanrı, kötülüklerini iyiliklere döndürmüştür» buyurur (XXV, al-Furkan, 70). Birisinin kötü sıfatları, iyi sıfatlara döndümü ona, ulu Tanrının bu âyette bildirdiği gibi kötülüklerini iyiliklere döndürdüğü kavimden, yâni abdâl'den derler. Bu zayıfın sözlerinden biri de şudur : Fütüvvet, varlığını ya Tanrı taatına, yahut halkın rahatına sarfetmektir. Fütüvvet üç kısımdır : Birincisi Tanrı buyruğunu tutmak, ikincisi (222. b) Tanrı elçisinin sünnetini korumak, üçüncüsü Tanrı ehliyle sohbet etmektir. Fütüvvetin hakıykatı ise, Tanrıdan başka herşeyi terkeylemektir sözü de bu zayıf kulundur.

Fütüvvet, kimin koruyucusu olursa, o kişi, her işte maksadına ulaşır.

Fütüvvet bir gönüle eş oldu mu bildiğin bütün âfetlerden emniyettedir.

Fütüvvet, her edebsizin yolu yordamı değildir. Fütüvvet, peygamberlerin sanatıdır.

Fütüvvet nedir ? Tâlip, o anlatılan şeyleri anlamağa müstaitse, bilgisini sarfedip anlatmaktır.

Fütüvvet nedir ? Bilgisizliği terketmek. Çünkü bilgisiz kişi, fütüvvet hakkında kötü sanıda bulunur.

Fütüvvet, kendiliğinden insafa geliştir. Çünkü insafı olmayan kişi, daima feryadü figan içindedir.

Fütüvvet nedir ? Mâna pazarında iyi huylulardan düzülmüş bir kervan.

Fütüvvet, aklın, kalbin inanışı, fütüvvet, bedenle canın denk oluşudur.

Mâna bakımından yaratılış, bir varlıktan ibarettir. Fütüvvet de yaratılışa ağızdır.

Fütüvveti bir ağız farzetsek, mürüvvet, o ağızda dile benzer.

Fütüvvet güzel bir adama benzer, mürüvvetse onun güzelliğinin alımıdır.

Fütüvveti bir ayna farzet. Mürüvvet, o aynanın yüzünü silmek, arıtmaktır.

Fütüvvet insanın ihtiyacı olan şeylerdir, mürüvvetse onlara serpilen tuzdur.

Fütüvveti, manevî mal mülk bil. Mürüvvet, o malın, o mülkün ziynetidir.

Fütüvvet gündüzün güneştir, geceleyin ay. Mürüvvetse onların nuru ve ziyasıdır.

Fütüvveti baştan başa bir gül bahçesi bil, mürüvvetse o gül bahçesindeki güle benzer.

Fütüvveti hilim olarak alırsan künyesi yer olur, adına heybet dersen, gök kesilir.

Can gözü açık olan kişi görür ki fütüvvet, herşeyde yürüyüp durmaktadır.

Herşeyde varlığı şöyle dursun, onda öyle bir hâssa vardır ki güneşe benzer, herşeyi aydınlatır.

Herşeyi gösterme hassası bakımından herşeyde fütüvvetten bir nişane var.

Fütüvvet bir bahçedir, şerîat o bahçedeki tohuma, tarikat da o bahçedeki ağaca benzer.

(223. a) Hakıykat, fütüvvet bahçesinde ebedî olarak kalan taze, güzel ve tatlı meyvelerdir.

Herkese fütüvvet ehli demezler. Her mânada fütüvvete dair bir hak gözeten fütüvvet ehlidir.

Herkesi fütüvvet ehli bilmezler, mâna bakımından fütüvvete iş eri olan fütüvvet sahibidir.

Her yere yer derler amma dikenlik var, güllük var.

Her ikisi de taştır amma, inciyle kara boncuğun arasındaki fark meydanda.

Fütüvvet incidir, lâaldir, yakuttur. Fütüvvetdar da denize, madene benzer.

Fütüvvet sahibi, iki âlemde de beline yücelik ve hizmet kuşağını kuşanmıştır.

Fütüvvet sahibinin eğninde mâna bakımından ululuk elbisesi, başında büyüklük taylasanı vardır.

Fütüvvet sahibi o kişidir ki malı mı var, canı mı, hepsini ortaya koyar.

Fütüvvet sahibi kimdir, bilir misin ? Fütüvvet sahibi, halka acıyan, onları esirgeyen kişidir.

Fütüvvet sahibi, ayıpları örten, erlerle hoş bir surette atbaşı beraber giden erdir.

Fütüvvet sahibinin sıfatı herkesin gönlünü hoş etmektir. Fütüvvet sahibi gönül alan kişidir.

Fütüvvet sahibi yen gibi ayıpları örten; fütüvvet sahibi, eşik gibi ayaklar altına döşenendir.

Fütüvvet sahibi yarım ekmeği bile olsa ev sahipliği yapan, konukları ağırlayan erdir.

Fütüvvet sahibi, asla kötü söylemez. Eğer söylerse bütün kârı zarar kesilir.

Fütüvvet sahibi, asla kötü görmez. O, iyi görmede gözcüdür.

Bütün dünya halkını bir sürü farzeder. Fütüvvet sahibi, çobana benzer.

Fütüvveti öğrenmek istiyorsan Necm-i Zer-kûb'dan sor, öğren. Çünkü onun fütüvvete ait destanları vardır.

Bu mânaya ait neler söyledimse onlara, ancak, bu yolda kahraman olan kişi sahiptir.

Anlattığımız şeyleri fütüvvet yolunda anlayan kişi, ne mutlu, ne kutlu erdir.

Bir de fütüvvet, can bakımından mü'minler emîri Ebû-Bekr-e aitti. Mağraya girdiği gün ayağını, duvarın deliğine koydu. Yılan, kaç kere ısırdı da halkın en iyisi, uyanmasın diye yerinden bile kıpırdamadı. Mala ait de fütüvveti vardı. Bağış günü seksen (223. b) bin dinârı birden bağışladı, sırtına bir kilim aldı. Peygamber, Tanrı esenlikler versin, ayaline ne bıraktın deyince, Tanrıyı ve Tanrı elçisini dedi. Mal fütüvveti, Tanrı yüzünü şereflendirmiştir onun, mü'minler emîri Ali'ye de aittir. Dört dirhemi vardı, birini gizli, öbürünü aşikâr, birini gece, öbürünü gündüz verirdi de nihayet «Mallarını gece gündüz, gizli ve aşikâr olarak verip yoksulları doyuranların ecirleri, rableri indindedir ve onlara ne korku vardır, ne hüzün» âyetinde bildirilen mertebeye ulaştı (II, al-

Bakara, 274). Tanrı yüzünü ululasın mü'minler emîri Ali, ayaliyle üç gün üç gece iftar etmemişti. Biri Emîr-al-mü'minîn'e, öbürü Hasan'a, öbürü Huseyn'e, biri Fâtıma'ya, bir tanesi de hizmetçilerine ait olmak üzere beş parça arpa ekmeği pişirmişlerdi. Derken kapıya bir yoksul geldi. Emîr-al-mü'minîn, kendi payını verdi. Fâtıma da nasibini verdi. Hasan ve Huseyn de verdiler. Hizmetçi kadın da verdi, Tanrı hepsinden razı olsun.

Azımsalar bile sen iyilik et.
Çünkü yaptığın azıcık iyiliği çoğa sayarlar.
Kuyudan su çektiğin o sağlam ip de
Tel teldi, bir araya geldi, adına ip diyorlar.

Şimdi geldik fütüvvet kısımlarına : Fütüvvet üç kısımdır. Ulu Tanrının veliyleri de üç kısımdır : Bir kısmına «avâm» derler, bir kısmına «havâs», bir kısmına da «hâss-ül-hâs». Avâma ait fütüvvet, herşeyden hakkını almak ve herşeyin hakkını bilmektir. Çünkü hiç bir şey yoktur ki insanın onda hakkı olmasın. Ekmek gibi. Ekmeğin insanda bir hakkı vardır. İnsanın kuvvetlenmesine ve hayatta kalmasına sebeptir. İnsanın da ekmeğe karşı bir hakkı var. Ekmekten meydana gelen kuvveti Tanrıya taat ve ibadete ve Tanrı marifetini elde etmiye sarf etmelidir. Şu halde ekmeği bilgi ve marifet haline getiren, yahut bundan daha umumî bir hale sokan, insandır. İnsan ekmeği yedi mi o ekmek, (224. a) insanlık mertebesine erişir ve insan olur. Bundan daha büyük bir hak olabilirmi ki bir nebat, insan mertebesine ulaşmadadır. Demek ki ekmek, bu mertebeye ulaşmak için insana muhtaçtır. Fakat insan da kuvvet bulmak için ekmeğe muhtaçtır. Öyleyse fütüvvet, ekmeğin hakkını ekmeğe vermen ve ekmekte olan hakkını almandır. Herşeyi buna kıyas et. Bir de Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Muhammed şerîatı hükümlerine uymaktır ki bu mertebe, ancak şerîatla tamamlanır. Ayni zamanda, ibadetini Tanrı elçisi Muhammed'in sünnetini gözeterek yapmaktır. Fütüvvet, bu mertebede kemale erişince insanda peygamberlikten bir hassa meydana gelir. Ulu Tanrıdan kula gelen nimeti, nübüvvet sıfatının vasıtasiyle gelir. Bu makam, söz doğruluğu ile tamamlanır. Ulu Tanrı doğru sözlüleri sever ve onlarla beraberdir. Ulu ve kutlu Tanrı «Şüphe yok ki Tanrı tasadduk edenleri sever» buyurmuştur [43]. Diğer bir yerde de «Sâdıklarla beraber olun» buyurur (IX, al-Tevbe, 119).

---

[43] Böyle bir âyet yoktur. XII nci sûrede (Yûsuf) «Tanrı tasadduk edenlere sevap verir» mealinde bir âyet varsa da (88) meal bakımından buraya uymaz

Havâssın fütüvvetine gelince : Bu, sözde, işte ve halde peygamberlerle erenlerin haklarını gözetmek ve âdetlerde, ibadetlerde, huylarda ve sıfatlarda Peygamber'e uymak, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Mustafa'nın izinde, ulu Tanrının «Eğer İslâm yolunda halk doğru yürüseydi, onları bol bol yağmurlarla sulardık» buyruğunca (LXXII, al-Cinn, 16) doğru olmaktır. Fütüvvet nedir ? Şerîat kisvesinde tarikat erkânına çalışmak, o erkânı görüp gözetmek, tamamlamak ve böylece de şânı ulu ve yüce Tanrının sevgilisi olmak, erenlerin edep yollarına riayet etmektir ki bu mertebe tarikatla tamamlanır, ibadeti, nafilelerle tam bir hale gelir. Bu mertebede fütüvvet tamamlandı mı mütabaatın kemaliyle vilâyet sıfatı meydana çıkar, sonucu budur. Sermayesi, işte doğruluktur. Bu makam sahibine feyiz, vilâyet kisvesiyle gelir.

Hâss-ül-hâs'ın fütüvvetiyse ulu Tanrının hakkını gözetmek, hakkı hakka ulaştırmak ve ulu Tanrının buyruklarını yerine getirmek, kendisine ait hakkı ulu Tanrıdan almak, «Tanrı huylariyla huylanın» hükmü mucibince ulu Tanrının huylariyle huylanmak, lûtuf olsun, kahır olsun, ulu ve kutlu Tanrıdan her hususta gönül hoşluğuyla razı olmaktır. Bu da hakikatla tamamlanır. Bu makamın ibadeti (224. b) farzlara müdavemet etmektir. Fütüvvet, bu makamda kemale ulaşınca sonucu, rububiyet sıfatının zuhurudur. Sermayesi de haldir. Bu fütüvvet, mücerret bir fütüvvettir ve fütüvvet makamlarının en yücesidir ve ulu ve kutlu Tanrı ile nisbeti vardır. Tanrı, daimî olarak herkese ömür vermede, rızık bağışlamadadır. Bu yüzden bu fütüvvet, Tanrıya nisbetle daimî ve umumî keremdir, halka nisbetle bu makamın adına fütüvvet derler. Herşey, bu fütüvvetle durmadadır. Feyiz ve tecellî bu makamdan gelir ve bu mertebe, rububiyet ve ulûhiyet âlemindendir. Ana bile oğluna bu fütüvvetle süt vermededir.

Fasıl. Sahibin şartları ve ahlâkı tebdil.

Bu şartların birincisi, fütüvvet sahibinin hür olmasıdır. İkincisi ergenlik çağına gelmiş bulunmalıdır. Üçüncüsü akıllı olmalıdır. Dördüncüsü bir genci yetiştirecek kadar bilgisi bulunmalıdır. Fazla bilgisi olmazsa zarar etmez. Beşincisi yetîmi yetiştirir, yoksulun gönlünü hoş eder bir zât olmalıdır. Altıncısı ahlâkı güzel olmalı, yedincisi emîn olmalı, sekizincisi salih ve namaz kılar bulunmalı, dokuzuncusu Tanrı kullarına hayırdan başka söz söylememeli, onuncusu hilim sahibi olmalı, onbirincisi hayâsı çok bulunmalıdır. Çünkü hayâ, insanın halalzadeliğine alâmettir. Onikincisi, şeklen de güzel olmalı. Öyle ki hiç bir uzvunda anadan doğma bir kusur bulunmamalı. Onüçüncüsü bu yolun pirlerinden

muteber senetlerle şecere ve icazet sahibi bulunmalı ve böylece nisbetini, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Muhammed Mustafa'ya, doğru bir surette ulaştırmalıdır.

Fütüvvet sahibinin, ahlâkını da değiştirmesi gerektir. Öyle ki, nefis, kırk pis sıfattan arınıp kırk iyi sıfata sahip olmalıdır. Kötü sıfatlar hırs, haset, kin, buğuz, tekellüf, tasannu, iğrenmek, tezvir, bilgisizlik, aptallık, nifak, ululanmak, zulüm, fısık, hiyanet, kötülükte bulunmak ve kötü söz söylemek, bayağılık, nekeslik, tenbellik, şehvette taassup, garezle sohbet, alçaklık, kötü huyluluk, vefâsızlık, hayâsızlık, utanmazlık, hile, düzen, söz götürme, pis şeylere alışma, bulanıklık, yalan, (225. a) iyiliğe şükretmemek, halkı incitmek, kendisini büyük görmek, vergisizlik, usanmak, mahrem olmayış, halkın gönlünü kırış, gıybet ve iftiradır. Bu kırk kötü sıfatın kırk iyi sıfata dönmesi gerektir ki onlar da bilgi, halimlik, yücelik, kerem, cömertlik, yiğitlik, sebat, ağır başlılık, vefâ, utanmak, esirgemek, zahitlik, takvâ, lûtuf, salâhiyet, varını bağışlamak, iyi huy, eminlik, dindarlık, hak tanıma, tekellüfsüzlük, alçak gönüllülük, doğruluk, yürek temizliği, duâ, acımak, yoksula nimet vermek, ihsanda bulunmak, sabretmek, şükretmek, teslim olmak, razı olmak, Tanrıya dayanmak, kanaat, herkesle güzel geçinmek, Tanrıya inanmak, müslümanlık, sevgi, hizmet, mahremlik ve bunlara benzer sıfatlardır. Bu da kırk yılda tamamlanır. Netekim onbeş yılda ergenlik çağına gelinir. Onbeş yılda ergenliğe gelmek, yol erinin de onbeş yılda tamamlanacağına delâlet eder. Peygamberse, ona kırk yaşında peygamberlik gelir, velî ise, vilâyete ulaşır. Velî bu anlattığımız kırk güzel sıfatla sıfatlandığı zaman vilâyet sahibi olur. Netekim bir yerde kırk müslüman toplanırsa vilâyet hasıl olur derler. Çünkü biz, bu kırk sıfatı nefsinde toplamış birini bulamazsak kırk kişi, bir araya toplandı mı elbette her birinde bir güzel sıfat vardır, böylece de kırk kişi bir araya gelince bu kırk sıfat herhalde toplanmış olur ve vilâyet meydana gelir. Peygamber, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, «Topluluk rahmettir, ayrılık azap» buyurmuştur.

Fasıl : Fütüvvet sınıfları.

Fütüvvet ehli üç sınıfa ayrılır. Birincisi kavlî, ikincisi seyfi, üçüncüsü şürbî'dir. İnsanlığın zuhurundaki kavlin aslı, ulu ve kutlu Tanrının, Tanrı esenlikler versin, Âdem'i yaratınca insan zerrelerine «Ben sizin rabbiniz değil miyim ?» diye hitap edince hepsinin «Evet» demeleridir (VII, al-A'raf, 172). Bunların bazısı o sözde durdular, bazıları sözlerinden döndüler ve sabit kalamadılar, bazıları da o sözden yüz

çevirdikten sonra tekrar (225. b) o söze geldiler ve ikrar ettiler. Verdikleri sözde sebat edenler, peygamberlerle velîler ve sâlihlerdir. Yüz çevirip inkârda kalanlar kâfirlerle müşriklerdir. Yüz çevirdikten sonra tekrar ikrar edenlerse, fasıklardır ki kötülükte bulunurlar, sonra döner, tövbe ederler. Böylece herhalde peygamberlikte de, ümmetlikte de, şeyhlikte de, müritlikte de, sahiplikte de, terbiyelilikte de bu üç bölük vardır. Bu sözün gerçeği şudur ki kavil verip şartların başında söylediğimiz gibi bilgin, istidatlı ve hak sahibi mürebbiden aldığına vefâ etmek, güzel, yahut fena hiç bir iş dolayısiyle o sözü reddetmemek gerektir. İlkten bir nisbet sahibi olur, yahut bir sahibe intisap etmiş bulunur da o sahip bilgisiz çıkar, yahut bir başka şey zuhur eder, yahut da o sahibin doğru bir nisbeti veya dürüst bir yaşayışı olmadığı anlaşılırsa, hasılı herhangi bir suretle o işe lâyık ve müstahak değilse, lâyık ve müstahak bir kulunun huzurunda teberrük yoliyle fütüvvet libasını yeniler, onun nisbetine ulaşır, ondan şecere ve icazet alır. Fakat ilkini de yüce sayıp sahip bilmesi ve ona hizmet etmesi gerektir. Çünkü nihayet bu yola onun vasıtasiyle girmiştir. Sonra baş vurup nisbetini doğrulttuğu sahibe gelince o, terbiyenin tamamlanmamış işini tamamlamıştır. İlk sahip fısık, zulüm, nefsinde mevcut bir kötülük, nisbetsizlik veya bir ayıp veyahut da bunlara benzer bir şeyle vasıflanmışsa, o vakit ilk nisbet esâsen bâtıldır. Doğru nisbet, sonradan intisap ettiği ve bu suretle nisbetini doğrulttuğu sahibin nisbetidir. Peygamber'in dâvetine ihtiyarlardan ilk icabet eden Ebu-Bekr-i Sıddıyk, gençlerden Emîr-al-mü'minîn Ali idi, Tanrı ikisinden de razı olsun. Kadınlardan ilk icabet eden Hadicet-al-Kübrâ idi, kullardan Bilâl-i-Habeşî. Tanrı hepsinden razı olsun. Bunlar, Tanrıya verdikleri sözde sebat ettiler, ayak dirediler. Hasılı birisine verilen sözden hiç bir suretle dönmemek, o adamın dinde temiz olmayışı, meselâ namaz kılmayışı, yahut kötülükte bulunuşu (226. a) veya gıybet, iftira, fısık, şeriat buyruğunu yerine getirmemek, fitne çıkarmak, müslüman kardeşlerinin ziyanına çalışıp durmak gibi fütüvveti bâtıl eden dinî bir özrü ve bu hususa ait bir fetvâ olmadıkça sözünde durmak gerektir. Bu çeşit işlerin hepsi de fütüvveti bâtıl eder.

Seyfî fütüvvet ehli, o kişilerdir ki kılıçla islâmı kabul etmişler, müslüman olmuşlar, nihayet islâmın tadını almışlar, Tanrı yüzünü tekrim etsin, Emîr-al-mü'minîn Ali'nin hizmetini kabul edip onun refiykliğini seçmişlerdir. Bunlar savaş ehli olmuşlardır. Surette kâfirlerle savaşırlar, mânada kendi nefisleriyle savaşırlar. Peygamber, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, «Küçük savaştan büyük savaşa döndük» buyurmuştu da Ey Tanrı elçisi, büyük savaş hangisi ? diye sordukları zaman «Nefisle savaşmanızdır» demiştir. Bu fütüvvetin yolu şudur :

Terbiye, sahibe söz verir, yahut onun adına tuzlu şerbet içerse ona kılıç verirler. Netekim Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, Emîr-al-mü'minîn Ali'ye Zülfekar verdi.

Şürbî olanlar, kalkıp sahibin adına tuzlu şerbet içer. Bunun aslı şuradan gelmedir : Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamberimize peygamberlik gelmeden önce fütüvvet sahiplerinde sahip adına şarap içilirdi. Ebû-Cehl o zamanlar fütüvvet sahibi olmakla tanınmıştı. Dörtyüz kişi onun adına şarap içmişti. Peygamber o vakit gençti. Gençlerden kırk kişi, Peygamber'le çağdaştı ve daima beraber bulunurlardı. Tanrı rahmet etsin, Mustafa'ya ya Muhammed dediler, zâhir ve bâtına ait her hususta kutlu ayağınızın bastığı toprak bile Ebû-Cehl'in varlığından daha yücedir, daha iyidir. Sizin cana canlar bağışlıyan vücudunuz varken o, fütüvvet sahipliği süsünü takınmada. Biz de sizin kutlu adınızla fütüvvet yoluna girmek istiyoruz. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber aramızda şarap kullanmamız doğru değil buyurdu ve tuzlu suyu koydu. Onlar da Peygamber'in kutlu adına tuzlu şerbet içtiler. Bu haber Ebû-Cehl'e ulaşınca (226. b) kızdı, coştu ve benim babam dedi, arap kabîlelelerinin ulusudur, oysa Ebû-Tâlib'in yetimi. Nasıl olur da o benimle baş koşar ? O dört yüz terbiyesini yolladı, gidin dedi, Muhammed'i sahabesiyle beraber kırın. O dörtyüz kişi, bu kırk kişiyle savaşa geldiler. Ulu Tanrı yardım etti, kırk kişi, o dörtyüz kişiyle başa çıktı. Hepsi de bozulup kaçtılar. O zamandanberi Ebû-Cehl'in gönlüne kin düştü, adamakıllı kinlendi. Bundan böyle de fütüvvet sahipliği iki bölüğe ayrıldı. Şarap içenler Ebû-Cehl'e mensup oldular, tuzlu su içenler Muhammed Mustafa'ya mensup oldular. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin. Hasılı bu münasebetle de «Şu, tatlı, içilecek bir sudur, bu, tuzlu, boğazı yakar içilmez su» âyeti geldi (XXXV, al-Fâtır, 12). Mi'raç gecesi Peygamber, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Mescid-i-Aksâ'ya geldi, içeri girip iki rikât namaz kıldı. Burak'ı Mescid kapısına bağladı. Dışarı çıkınca Tanrı rahmet ve esenlikler versin, Cebrâîl geldi, iki kadeh sundu. Birinde süt vardı, öbüründe şarap. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, süt kadehini aldı, içti. Cebrâîl, fıtratı seçtin dedi. Bu bakımdan sahabe, ulu Tanrının «Ağaç altında sana bîat ettikleri zaman, Tanrı o bîatta bulunan îman sahiplerinden razı oldu» buyurduğu gibi (LVIII, al-Feth, 18) bîat ettikleri zaman Peygamber, sahabeye süt verdi. Efendimiz, bilginler ve fetâlar Padişahı Urumyalı şerîat ve dîn İmâd'ından (İmâdeddin) duydum, Tanrı faziletini daim etsin, dedi ki : Şeceremizde, yâni Tanrı azîz ruhunu kutlasın, Şeyhler şeyhi, kutupların kendisine uydukları, yol erlerinin mürebbisi saygı değer Şeyh Şihâb-al-milleti va-l-din (Şihâbeddin) Sühreverdî'nin şeceresinde şöyledir. Şeyh,

tarîkat, şerîat, hakıykat ve fütüvvette kemâl sahibiydi. Fütüvvette de nisbeti cihan halifesi Nâsır Halife'ye ulaşır. Kendi eliyle şöyle yazmıştır: Tanrı yüzünü tekrim etsin, Emîr-al-mü'minîn Ebû-Tâlib oğlu Alî, tuzlu su verirdi. Bu zayıfın zannı şudur ki, Tanrı razı olsun, Ebû-Derdâ', buna kızdı, Tanrı rahmet etsin Resûl, bîatta süt verirken sen neden bu bid'atı koydun ? dedi. Emîr-al-mü'minîn zararı yok buyurdu, güzel bir bid'at. Her yerde süt bulunamaz, halk mahrum (227. a) kalır. Fakat sunulursa süte birazcık tuz atılması da gerektir ki, bu suretle her iki kavil yerine gelmiş olur.

Tuzlu su içmenin şartı şöyledir : Temiz suyun pişmiş topraktan yapılma bir kadehte, yahut testide bulunması lâzımdır. Ulu Tanrı da «Sizi balçıktan yarattım» der (XV, al-Hıcr, 28, LV, al-Rahmân, 14). Kadehin geniş olması gerektir. O kadehi, tâzim için ortaya konmuş olan temiz ve güzel bir kürsünün üstüne koyarlar. Biri yün, öbürü ak pamuklu bezden, öbürü de sırımdan birer kuşak, o kadehin yanına konur. Pamuklu yerine keten de câizdir. Bu çeşitli kuşakların konmasının sebebi şudur : Kavlîler, bellerini bezle bağlarlar, şürbîler yünle, seyfîler kayışla. Bu da Tanrı rahmet etsin, Âdem Peygamberden kalmıştır. O, ilk olarak pamuklu dokudu, tohum ekti ve yapı yaptı. İlk yaptığı işler bunlardı. Çünkü insana yemek, giyinmek, içinde oturmak için de bir yapıya sahip olmak zarurîdir. Bundan dolayı giyinmek için bez dokudu, yemek için tohum ekti, oturmak için de yapı yaptı. Yeryüzünde giyilen ilk elbise pamukluydu. O, hem dirilerin elbisesidir, hem ölülerin. Şürbîler, bellerini yün kuşakla bağlarlar. İlk olarak, Tanrı rahmet etsin, İbrâhîm, İsmâîl'e bedel olarak gönderilen koyunun yününden kuşak ördü ve Kâ'be'yi yaparken o yün kuşakla İsmâîl'in belini bağladı. İbrâhîm de konuk konuklamağa başladığı gün bütün koyunlarını vakfetti, belini de yün kuşakla bağladı. Şerbet sunmayı da söylediğimiz gibi Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamberimiz koymuş ve sahabeye süt sunmuştur. Seyfîler, bellerini kayışla bağlarlar. Çünkü onlar savaş ehlidir. Askere de hem yumuşak, hem de kuvvetli olduğundan kayış daha münasiptir. Şartlar, şu düzene göredir. Dostlar, zayıfın hakkını bilsinler, hayır duâ ile ansınlar diye çok çalıştım. Başka kimse bu rivayetleri yazmamıştır. Bunlar da evvelce yazdığım asıl «Fütüvvet-nâme» den seçtiklerimdir. Ulu ve mukaddes Tanrı bizi hak tanır kılsın. Bu üç çeşit şeddi kadehin etrafına korlar. Ayağa kalkan, nisbetini sahibine ulaştırıp onun adını anarak hangi koldansa kendisine ait olan şeddi beline bağlar. (227. b) Sahibinin adını anan, tekrar o şeddi çözüp kadehin yanına bırakır. O büyük kadeh, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'le Emîr-al-mü'minîn Alî'nin kadehidir. O şedleri önce onlar için bağlarlar. O kadeh de kürsü

üstüne konur, kadehte süt varsa, Tanrı yüzünü ululasın, Emîr-al-mü'minîn Alî'ye nisbetini korumak ve onun sünnetine uymak için içine biraz tuz atılır. Süt bulunamazsa tuzlu su yaparlar. Suyla karışık sütün inek ve koyun sütü olması daha uygundur. Birisine terbiye olan kimse, o Mustafâ ve Murtazâ şeddini alır, bağlar, tekrar kadehin yanına kor. Şerbet içip sahibinin adını anınca sahibinin yanına gelir, elini öper, belini sahibi bağlar. Kadehin yanından alıp nisbetini doğrultmak için, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Mustafâ ile, Tanrı yüzünü tekrim etsin, Murtazâ adına bağladığı şed, ilk şeddir. O, kadehin yanında kalır. Sahibin bağladığıysa sahibin malıdır. Çünkü o, terbiyeye hizmet buyurmak ve onu hizmet dairesinde sabit kılmak alâmetidir.

Ayakta durmak ve şerbet içmek şartları :

Terbiyenin her şeyden önce abdestli olması şarttır. Bu, büyük bir temeldir. Aynı zamanda Nasuh tövbesiyle tövbe etmiş olması, başı açık bulunması, kalben, kendisini fütüvvet ve mürüvvet sıfatlariyle bezemesi için ulu ve kutlu Tanrıya yalvarması lâzımdır. Ondan sonra ortaya gelir, fütüvvet sahiplerine birer birer selâm verir, şerbet kadehini eline alır. Hâdimi, şu sözleri kendisine telkıyn eder, o da teker teker ve kelime kelime açıkça söyler. Önce der ki : «Selâm, Tanrı rahmeti ve bereketleri size. Rahmân ve rahîm Tanrı adıyle. Hamd, âlemlerin rabbi Tanrıya. Hayırlı son, Tanrıdan çekinenleredir. Tanrı rahmeti, esenliği, kutluluğu peygamberlerin efendisi, Tanrıdan çekinenlerin imamı, habercilerin sonu Muhammed'e ve bütün soyiyle tertemiz ehli beytine, şerîatta ve tarîkatta halkı doğru yola irşad eden, hakıykatle sabırlı, doğru, itaat sahibi, yoksulları doyuran, istiğfar eyliyen halifelerine ve öğüt vermede ona uyanlara. Fütüvvet erbabından, mürüvvet eshabına, kardeşlikte yüce olanlara. Selâm size (228. a) ey terbiye sahipleri, sohbet kapıları, fütüvvet erbabı, Tanrı rahmetiyle bereketleri sizlere. İstiğfar ederim Tanrıya ki, ondan başka yoktur tapacak, diridir, daimî olarak Tanrılık eder. Ona tövbe ederim, Tanrıya bütün suçları, yanılmaları, noksanları örtmesi için yalvarırım ve bunu dilerim ondan. Rabbimiz, sensin suçları örten, bağışlıyan, dönüp gelinecek yer de sensin. Kudret de ancak yüce ve pek büyük Tanrının, kuvvet de. Selâm size, Tanrının rahmetleri ve bereketleri size. Durdum, sayısız günahlarıma istiğfar etmiye, ulu ve kutlu Tanrının emrine ve nehyine uyup kulluk eylemiye, Muhammed Mustafâ'nın tertemiz dâvetine ve halvetine uymıya, peygamberlerle erenlerin huylarında ve yollarında olmıya, teslim ve rıza ehline refıyklik etmiye, takvâ ve safâ sahiplerine taraftarlığa, cömertlik, vefâ, hilim ve hayâ sıfatlarına

yardıma, anaların, babaların emirlerine muti' olup Kaabe kavseyni ev ednâ (LIII, al-Nacm, 9) sahibinin fütüvvet senetlerini korumıya, Tanrı arslanı, Mustafâ'nın amcası oğlu, Hel Etâ (Sûre, LXXVI) sıfatiyle övülen Emîr-al-mü'minîn Alî Murtazâ'nın fütüvvet bîatını teslime, yücelik cüvan-mertlerinin huzuruna evmiye, sâlihlerin hizmetine koşmıya, yoksullar hizmetçisinin vasiyetini kabûle söz veriyorum ve Tanrı fütüvvetini daim etsin ve mürüvvetini arttırsın, ondan ve îman edenler topluluğunun erkek, kadın hepsinden, islâma gelmişlerden, onların dirilerinden ve ölülerinden razı olsun, bu tatlı suyla acı ve tuzlu suyu fütüvvet sadrı, mürüvvet sahibi, kardeşlik dolunayı filân ahının adına içiyorum, rahmetinle kabul et ey merhametliler merhametlisi.»

Kavliyse hutbeyi «Yoksullar hizmetçisinin» cümlesine kadar okur ve «Tanrı fütüvvetini daîm etsin ve mürüvvetini arttırsın, fütüvvet sadrı, mürüvvet sahibi, kardeşlik dolunayı filân ahının adına» der. Bütün bunları söylemeden âcizse «Ham âlemlerin rabbi Tanrıya. Rahmet ve esenlik Muhammed'e ve tertemiz ehli beytiyle bütün sahabelerine. Durdum, sonsuz günahlarıma istiğfar etmede, Tanrının emrine ve nehyine uyup kulluk etmiye, Mustafâ'nın sünnetine uymıya, analarla babalara muti' olmıya, Murtazâ yolunu korumıya, yücelik cüvan-mertleriyle sâlihlerin arasında ve kapısında fütüvvet sadrı, mürüvvet bedri, Tanrı başarısını daîm etsin, filân ahı adına» der ve gidip onun elini öper.

Fütüvvet libası nasıl giyilir ?

Buna gelince : Fütüvvet kardeşi olanlar halka olurlar (228. b). Sahiple terbiye de, kalktıkları zaman dönmeleri ve kıbleye karşı uçkur bağlamamaları için kıbleyi sol yanlarına almak şartiyle halkanın ortasında yere otururlar. Kıbleye karşı otururlarsa şalvar giyerken kıbleye saygısızlık göstermemek için ayakların uzatılmaması ve ayak tabanlarının yere dayanması gerektir. Önce sahip, terbiyenin beline, şalvarının üstünden bir peştemal kuşatır. Ondan sonra oturup kendi şalvarının önce sol ayağını çıkarır ve üstüne sol ayağını kor. Sonra sağ ayağını çıkarır ve o şalvarı, önce sağ ayağını, sonra sol ayağını paçasından tutarak terbiyeye giydirir. Bundan sonra tebriye kalkar, kıbleye döner. Sahbii de elini peştemalın altına sokup onun uçkurunu bağlar. Terbiyenin evvelki şalvarı, diğer armağanlarla beraber sahibe aittir. Sahibin, şalvar giydirirken kendi şalvarını çıkardığı zaman iç doniyle kalmaması için birbiri üstüne iki şalvar giymesi münasiptir. Sahip, terbiyeye şalvar giydirip fütüvvet icazeti verdiği zaman terbiyenin de kudreti yettiği kadar ona armağanlar sunması gerektir. Şalvar ne pek bol olmalı, ne de pek dar.

Öyle ki, paçasından abdest bozmak imkânı olmamalıdır. İlk şalvar giyen, Tanrı rahmet etsin, İbrâhîm Halîl'di. İlk konuk ağırlıyan da oydu. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber «ilk olarak konuk konuklıyan ve ilk şalvar giyen İbrâhîm'di» buyurmuştur. «Fetâlık, cüvanmertlik, ancak şalvarla olur» denmiştir. Mânası da şalvar emanetini korumalarını ve harama uçkur çözmemelerini tenbihtir.

Fasıl : Fütüvvetin kimlere erişeceğine, kimlere verilemiyeceğine ait şartlar.

Ey doğruyla eğriyi ayırd eden azîzler, bilin ki namazda nasıl rükünler varsa, fütüvvette de şartlar ve rükünler vardır. Fütüvvet ehlinin, ulu ve kutlu Tanrıdan, peygamberlerle erenlerden utanmıyacak bir tarzda hareket etmesi gerektir. Tanrı ruhlarını kutlasın, şeyhler rivayet etmişlerdir ki, tarîkatta üç çeşit şeyh vardır : şeyh-i temessük, şeyh-i tahallûk, şeyh-i teberrük. Bu, üç hırkadır, amma asıl olan şeyh-i temessüktür, senedi mevcut ve nisbeti doğru hırka ondan giyilir (329. a). Teberrük ve tahallûk hırkası, sohbet şerefine ulaşmak içindir ve bunlar, ilk pîri kuvvetlendirir. Fütüvvette de kavlî, şürbî ve seyfî pîr vardır. Her üçü de kaville, söz vermeyle kaimdir. Birisi bin kere şerbet içse de kavlî fütüvvete girmese, söz vermese fütüvveti doğru ve sahih değildir. Şu halde fütüvvetin iki kısmı şeref ve teberrük hükmünde olup senetleri kuvvetlendirme mahiyetindedir. Sahip, gerçekte ilk sahiptir, eğer fütüvvete müstahaksa ve fütüvvet şartlarını anlatırken söylediğimiz şartları haizse. Fakat bir kimse, esasen fütüvvete müstahak birisinin terbiyesiyse ve sonra gidip bir başkasına terbiye olursa eğer o ikinci sahip, onun başka birine intisabı olduğunu bildiği halde kabul eder ve bunu câiz görürse terbiye de merduttur, ikinci sahip de. Bu sahip, başkalarının mülkünde tasarrufa kalkıştığından fütüvvetten düşer. Başkalarının mülkünü tasarruf zulümdür, zâlimse fütüvvete lâyık değildir. Fakat birisi öldüğü, yahut ortadan kaybolduğu takdirde bir başkası onun terbiyesini yetiştirir, tamamlanmamış işini tamamlarsa o zatın ruhunu, mâneviyatını şâdetmiş sayılır. Ancak sahiplik edâsı takınıp onu kendi terbiyesi saymak ve mülkü bilmek câiz değildir. Sahiplik hükmü, fütüvvete müstahaksa ilk sahibe aittir. Hattâ müstahak değilse bile o adam, onun vasıtasiyle fütüvvete girdiğinden onda bir hakkı vardır. Hakkı zayi etmekse fütüvvetten değildir. Sahipten, kendisini fütüvvetten düşürecek bir iş sadır olursa terbiyenin o sahibi bırakması câizdir. Amma bunda bile sabretmek gerektir. Belki sahip tövbe eder, ibadete koyulur da sonu hayırlı olur ve yine fütüvvet adına hak kazanır.

Bir de fütüvvet sahipleri üç sınıftır : Sened ve zaruret sahibi, itikat ve mahabbet sahibi, ikbâl ve himaye sahibi. Zaruret sahibi, kendisine bir fayda edinmek, yahut bir mazarratı def'etmek için fütüvvete girmiş olanlar. İtikat ve mahabbet sahibi, birisinden bir hareket görür, bir söz duyar, yahut onun bir işine rastlar, anlar. Hiç bir menfaat gözetmeksizin ona âşık olur, o şahsa kapılır. Bunda aşk ve iradet hâkimdir, ihtiyar ve meşveret değil. İkbâl ve himaye sahibi de şudur : Birisi, halk arasında saygısı çoğalsın, yahut vakti gelince kendisini herhangi bir vak'a'da korusun diye bir padişahın, yahut bir beyin terbiyesi olur. (229. b) Fakat esnad sahibi, dışı ve içi güzel huylara bezenmiş, lâyık bilgiyle, amelle tanınmış, emniyetle şöhret kazanmış olandır. Esnad, sahipten sahibe, tâ Peygambere kadar ulaşır. Kendilerinden bahsedilirken bütün tanınmış erlerce bel bağlamak ve açmak, fütüvvet libası vermek, icazetle şecere yazmak ve vermek, esnad sahibinin hakkı ve vazifesidir, başkalarının bunları yapması doğru olamaz. Fakat bir bey, yahut padişah, güzel huylarla huylanmakla beraber doğru ve aslî senede de sahip olursa bu, nur üstüne nurdur.

Mürüvvet babı.

Büyükler şöyle demişlerdir : Mürüvvet, fütüvvetten bir daldır. Bu söz, esasen güzeldir amma bu zayıf der ki : Fütüvvet cüz'ülerinden hiç bir cüz'ü yoktur ki, mürüvvet hassasiyle sıfatlarına nisbeti olmasın. Fütüvvet ağacından maksat zaten mürüvvet meyvesini elde etmektir. Evvelce yazdığım fütüvvet kasidesinde de bir kaç örnek vermiştim. Mürüvvet bâzı şeylerde ulu Tanrının hakkını, bâzı şeylerde meleklerin, bâzı şeylerde peygamberlerle erenlerin, bâzı hususlarda dostların, bâzı hususlarda ehil ve ayalle akrabanın, bâzı hususlarda da bütün halkın hakkını gözetmektir.

Ulu ve kutlu Tanrı hakkını gözetmek şudur : Tanrı buyruğuna uymak, ulu Tanrının buyurduklarını yapmak, nehyettiğini yapmamak, her şeyde gerçek bakımından onu mutasarrıf bilmek, herşeyi ondan ummak, ondan istemek ve herhalde ona sığınmaktır.

Peygamberlerin hakkını gözetmek, ona uymak, yâni âdetlerde, ibadetlerde, huylarda onun izini izlemek, onun gittiği yola gitmek, ona hakkiyle tâbi' olmak ve rahmeti umumî Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'i sevmek, davet ve sohbetinin hakkını tanımak, ona ve ehli beytine daima salâvat getirmek, muhacirlerle ensara inanmak, islâm ehlinden onun sohbetine erişenlere ve ona yardım edenlere Tanrı rızasını dilemek, hepsiyle uzlaşıp doğru olmaktır.

Erenlere ait hak da onların tapısına ulaşmak, edeplerini öğrenmek ve yapmıya çalışmak, sözlerine kulak vermek, işleriyle hallerine dikkat etmek, bunu kendisine daimî olarak vazife edinmek, (230. a) onlara gücü yettiği kadar bedenle, malla, canla hizmet etmeyi vacip bilmek, onlarla ulu ve kutlu Tanrı için hususî sohbet etmek, onların iyi olan veya kötü görünen hallerini inkâr etmemek, onlardan herhangi bir vakitte küçük bir suç sâdır olursa onu iyiliğe yormak, sohbetlerinden faydalanabilmek için onlardan özür dilemektir. Sohbetten yüzlerce iyilik elde etsen azıcık bir şeyle hepsini kırıp geçirmiş, elden çıkarmış olursun. Mürüvvet, onun bir kötülüğüne karşı sohbetiyle elde ettiğin yüz iyiliği düşünmen, hatırlamandır. Nihayet iyilik, kötülükten iyidir ya. Fakat kötü tabiatli kişi, bin iyiliği bırakır da bir kötülüğü görür, binlerce kötülüğü de bir iyiliğe karşı sayar..

Meleklere ait haklar, onları temiz bir inançla sevmek, onlara salâvat getirmektir. Çünkü onlar, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Muhammed ümmeti için daima ulu Tanrıdan yarlıgama dilerler, duâ ederler, onları temiz bilmek, ulu ve kutlu Tanrının azîz ve seçkin kullarından saymak gerektir.

Ehil ve ayale ait haklar da onların nafakasını temin etmek, giyimlerini hazırlamak, bunları halâlinden kazanmağa çalışmak, onlarla iyi huyla muamelede bulunmak, onlara dinî vazifeleri, beğenilmiş işleri öğretmek, küstahlıkta bulunmalarına meydan vermemek, kötü sözler söylemekten çekinmek, elinden geldiği miktarda onlara hizmette bulunmak, onlardan ayrılmamak, yoksul akrabadan arlanmamak, onları töhmet gelecek yerlerden çekmek, sırrını dostlara açmak, komşuyu da elinden geldiği kadar gözetmek, onları yüce tutmak, hele yoksul komşusu varsa onu büsbütün görüp gözetmektir. Komşu vardır, bir hakkı var. Komşu vardır, iki hakkı var. Komşu vardır, üç hakkı var. Bir hakkı olan komşu, kâfir komşudur ki, bunun tek hakkı komşuluk hakkıdır. İki hakkı olan, müslüman komşudur. Onun bir komşuluk hakkı vardır, bir de müslümanlık hakkı vardır. Üç hakkı olansa, arkabadan bulunan komşudur. Onun bir komşuluk hakkı, bir müslümanlık hakkı, bir de yakınlık hakkı var.

Bütün halka karşı olan haklar da şunlardır : Bütün halka duâ etmek, herkesin ne halde olduğunu halince anlamak, elinden ne gelirse bedeniyle, maliyle, bilgisiyle, ameliyle, sözüyle halka yardımda bulunmak, onları islaha, birbirlriyle uzlaştırmıya çalışmak, işinde herkese karşı doğru, esirgeyici olmak (230. b) ve onları sevmek, her işte insaf sahibi bulunmak. Bizzat insaf sahibi olmak mürüvvettir, insaf etmek, fakat kendisine insaf edilmesini istememek, bunu gözetmemek fütüvvettir. Tanrıdan ve

halktan utanmak, zayıflarla elinin altında bulunanlara riayette bulunmak ve kusurlarını bağışlamak, herkesin mertebesini gözetmek ve herkese mertebesince hizmet etmek, saygı göstermek, ihtiyarları üstün tutmak, işlerinde itidali gözetmek, kendisine dilediğini Tanrı halkına da dilemek, hattâ onlar için daha da iyisini istemek, herkesten ancak yapabileceği şeyi ummak, kimseye karşı sert davranmamak ve asık suratlı olmamak, herkesin halini güzellikle, tatlılıkla, iyilikle anlamak, tatlı dille, güler yüzle herkesin yarasına merhem olmak, dostları gam ve neşe zamanında aramak, sormak gerektir.

Anaya, babaya ait haklar hakkında ne diyebilir insan ? Canını, bedenini, malını onların uğruna fedâ etmek, onları, Tanrıyı ve elçisini sayar gibi saymak, daima ayaklarını öpmek, yüzüne gözüne sürmek, dileklerini yerine getirmek, onlara yumuşaklıkla söz söylemek, buyruklarına uymak ve teslim olmak, rızalarını Tanrı ve Peygamber rızası bilmek gerektir. İşte mürüvvet ehlinin yaşayışı böyledir. Artık ötesini sen, anlattıklarımıza kıyas et.

İkinci fasıl : Uluların mürüvvet hakkındaki sözleri.

Tanrı razı olsun, Hâce Hasan Bısrî buyurmuştur ki : Mürüvvet en doğru sözü söylemek, kardeşlere tahammül etmek, onların zahmetlerini çekmek, elden gelen gönül alçaklığını ve iyiliği onlardan esirgememek, halka hiç bir suretle eziyet ve zahmet vermemektir. Tanrı yüzünü tekrim etsin, Emir-al-mü'minîn Ali oğlu Emir-al-mü'minîn Hasan, mürüvvet iffettir, kendini tutmaktır, zengin olsun, yoksul düşsün, her halde bağışta bulunmaktır buyurmuştur. Bir pîr de, mürüvvet dört şeydir. Biri ulu Tanrıya aittir ki o da, farzları yerine getirmek ve haramdan sakınmaktır. İkincisi Peygamber'e aittir, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin. O, sünnetleri gözetmek, yoksulluğu seçmek, halka karşı gönül alçaklığında bulunmaktır. Üçüncüsü, dine aittir. O da, dini gözetmek, halka insaf etmek, fakat kimseden insaf beklememektir. Dördüncüsü, insanın kendi nefsine aittir ki o da açığa vurulunca utanılacak hiç bir şeyi gizlememektir demiştir. Muhammed Said, Tanrı rahmet etsin, der ki : Mürüvvet, kardeşlere ikramda bulunmak, iyi huy sahibi olmak, halka muhtaç olmamak için malına ait işleri düzene koymak (231. a) ve zaruret miktarını böylece düzene koyduktan sonra fazlasını halka vermek ve dilini korumaktır. Bir de haberde gelmiştir ki, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, mürüvvet ehli, kıyametten emindir buyurmuştur. Doğru söylemiştir Tanrı elçisi.

Su vermek.

Su hizmetini görenin elbisesi ve endamı temiz olmalı, kendisi güzel, iyi huylu, güler yüzlü, tatlı sözlü bulunmalıdır. Önce belini temiz bir şeyle bağlar, sonra sağ eline testiyi alır, sol elini sağ elinin altına kor, su içenin sağ eliyle testiyi alabilmesi için kulbunu kendi sol elinin bulunduğu tarafa çevirir. Önce makam sahibinden başlar. Sağ ayağının baş parmağını sol ayağının baş parmağı üstüne koyar. Suda çerçöp varsa bir parçacık beyaz kâğıtla, yahut buna benzer temiz bir şeyle arıtması için evvelâ su kabına bakar. Ansızın su dökülürse kurutmak için yanında bir bez parçası da bulundurur. Ayni zamanda testiyi üstüne koymak için elinde bir havlu bulunur. Makam sahibinin sağ eline kabı sunar. Sol tarafında diğer bir büyük varsa ona da verir. Sonra yine bu tarafa gelir, suyu tamamiyle dolandırıp herkesi suvarır. Geceyse ve birisi uyumuşsa üç kere parmağiyle testiye vurur, uyanmazsa geçer gider. Sâkıy topluluktan gözünü ayırmamalı ve daima ashabı gözetmelidir. Su içtiler mi su hizmetini bırakır. Su içenin de suyu üç kerede ve tek olarak üç nefeste, yahut beş, yahut yedi nefeste, yâni fasılayla içmesi ve her defada bir kere zikirde bulunması, kırık kaptan su içmemesi, yatarken, yan üstünde, boynunu eğmiş bir halde, yahut da herkes içerken içmemesi, onlardan fazla içmemiye dikkat etmesi, kabı sol eliyle almaması gerektir. Su içerken boynunu düz tutması, kabın altına bir mendil koyması, yahut elini tutması, yahut ayakta su içmemesi icabeder. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'le Tanrı yüzünü ululasın, Emîr-al-mü'minîn Ali'nin ayakta su içtiklerini gerçi bir kitapta gördüm amma ulular'ın bunu men'ettiklerini de gördüm ve Peygamber'in, ayakta su içmeyi men'ettiğini (231. b) ve «Hayvanların işidir» buyurduğunu duydum. Geğirmesi gelirse yüzünü su kabından çevirmesi ve kaptan suyun dökülmemesine dikkat etmesi, yavaş içmesi, pek kana kana içmemesi, evvelce Bismillâh, sonunda Elhamdülillâh demesi gerektir. Su hizmetine bakan er, suyu herkese verdikten sonra bir kere daha döner ve sonunda kendisi de susamışsa topluluğa karşı oturur, kabın kulbunu sağ eliyle tutar, orada kendisi de içer.

Yemeğe ait yedi edep.

İlk edep sofra sermektir. Önce söylediğimiz gibi temiz elbiseli, bedeni temiz, huyu hoş hizmetçi kalkar. Sofra hizmetine bakanın sevabı, anlatılabilecek ve söze sığacak derecede değildir. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, bunu Peygamber buyurmuştur. Hâdimin kimseyle arasında bir geçmişi olmaması, herkese karşı temiz yürekli bulunması

gerektir. Yoksa hizmetinden hiç bir fayda elde edemez. Hizmeti Tanrı rızası için görmesi lâzımdır. Sofra yaymak isteyince önce yemeğin ve ekmeğin ne kadar ve kaç kâse olduğuna dikkat etmelidir. Evvelâ hatırından, topluluğa karşı yemeği nasıl böleceğini tasarlar, diğer arkadaşına sofrayı kurmasını ve düzenlemesini söyler. Ondan sonra hamamda olduğu gibi beline bir peştemal kuşanır, biri sağ tarafa, öbürü sol tarafa sarkmak üzere beline iki temiz havlu asar. Böylece bir kimse el silmek isterse sağ tarafındakine sağ yanındaki havluyu verir, sol tarafındaysa sol yanındaki havluyu uzatır. Kendisi de ellerini yıkar. Önce sofra örtüsünü iki elinin üstüne alır, kolunun üstüne kor, iki eliyle sofranın kenarlarını tutar, makam sahibinden izin ister ve yaygıyı yere koyup sonuna dek yayar. Ondan sonra başka sofralar yayılacaksa onları da tertip üzere yayar. Bundan sonra parça parça hazırlanmış ekmekleri alıp makam sahibinden başlar, sağ yana doğru dizer. İki makam sahibi varsa iki, yahut üç yana otururlar. İki, yahut üç hâdim sofrayla gelip birden o sofraları yayıp düzerler. Ondan sonra sofranın çevresine yeşillikler konur. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, yemeklerinizi yeşillikle bezeyin. Çünkü yeşillik besmeleyle beraber şeytanı kovup sürer buyurmuştur. Sofraya (232. a) sirke ve tuz koymak da sünnettir. Çünkü Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber «Yemeğe tuzla başlayıp tuzla bitiren kişiden ulu ve kutlu Tanrı üçyüz otuz çeşit belâyı def'eder ki bu dertlerin en ehemmiyetsizi cüzzamdır» buyurmuştur. Bu mânada bir hadis daha vardır. Hâdim, salâ verip yemeği de sofraya koyunca ekmeğe saygı için önce ona el uzatırlar ve yemeğe ekmekle başlarlar. Yemeklerin en iyisi ve Tanrıya en fazla sevgilisi, fazla el uzananı, yeyenleri çok olanıdır. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin Peygamber, küçük tabak ve toprak çanakta bir şey yememiştir, ancak sofrada yemiştir. Sofra yayılınca sâkıy de öylece ayakta durur, su testisi elindedir, yüzü topluluğa karşıdır. Hizmet edenin, hizmet şerefinden kalmaması için ayakta bir şey yemesi doğru değildir, yakışmaz. Fakat büyüklerden biri ona bir lokma sunarsa onu yer. Başkaları verirse o da başkalarına bağışlar. Çünkü topluluktaki büyükten başkasının lokma sunmaya hakkı yoktur. Lokma sunmanın iki şartı vardır : Birincisi, lokma sunmıya pîrlerin izni, ikincisi lokmayla yoldaş olarak bir şey verebilme kudreti [44]. İçinde bulunduğumuz zamanda bu

---

[44] Alevilerde de hizmet edenlere, yahut sofradakilerden birine dede tarafından lokma sunma âdeti vardır. Lokma sunulurken «filânın olsun» diye bir azizin adı anılır ve bu sunulan lokmayla dede tarafından himmet edildiğine inanılır.

ihtiyata riayet eden ve bunu farkeyliyen yok amma edebin ortadan kalkması, istidat sahiplerinin ona göre hareket etmesi ve tarikat ve fütüvvet edeplerinin nasıl olduğunu bilip anlaması için hak neyse onu söylüyoruz. Ancak bir dostun, yağlı veya tatlı bir lokmayı, yemek azsa bir dosta bağışlaması ve onun ağzına vermesi caizdir. Ulu bir kişinin yemeği hizmet ve himmet yoluyla bir yoksulun önüne koyması da caiz bir harekettir. Hele zengin ve büyük biri, yoksula daha makbule geçecek bir yemeği göndermesi, kerem etmek demektir. Hâdim, yemek nerde fazlaysa oradan alıp az olan yere ulaştırır, mutfakta kalmışsa oradan ister ve nereye lâzımsa oraya koyar. Birisi, kendisine lâyık olan yerden daha aşağıya oturmuşsa onu, oradan kaldırıp lâyık olduğu yere, (232. b) güzel bir surette oturtur, bunu kendisi yapamazsa topluluğun büyüğüne söyler, o yapar.

İkinci kısım edepler : Yemek yemeğe aittir.

İslâm ehline, hele tarikat ve fütüvvet erbabına vacip olan şeylerin biri, halâl yemektir. İbadet kuvvetle olur, kuvvet de yemek ve uyumakla elde edilir. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, «İlim ikidir : Beden ilmi, din ilmi» buyurmuştur. Önce bedeni söylemiştir. Çünkü ten yerinde olmazsa din işine nice çalışılabilir ? Ulu ve mukaddes Tanrı «Temiz şeylerden yeyin ve iyi işlerde bulunun» buyurmuş (XXIII, al-Mü'minîn, 51) ve halâl yemeğe gayret edin diye emretmiştir. Halâl, şüpheli olmıyan şey, temiz de insanın elinin emeğiyle kazandığı nesnedir. Yâni onda kimsenin minneti olmamalıdır. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, «İbadet yetmiş tanedir, en üstünü halâl rızık kazanmaktır» buyurmuştur. Çünkü bilgiye ve ibadete kuvveti fazlalaşsın ve ahiret yoluna gitmiye kudreti olsun diye yemek yiyenin yemesi halâldır, bu çeşit hareket eden kişinin uykusu ibadettir. Netekim Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber de «Âlimin uykusu ibadettir» buyurmuştur. Nişanesi de şudur ki onlar, yemeği din için yerler, fazla yemezler, ihtiyaç nisbetinde ve halâl yerler, edepleri yerine getirirler. Edepler de halâl yemeleridir. Demişlerdir ki : Yemekte dört farz, dört sünnet, dört edep, iki mendup, iki de mekruh vardır. Dört farzın biri halâl yemek, ikincisi nimeti ulu Tanrıdan bilmek, üçüncüsü bulunanı hoş görüp beğenmek, dördüncüsü o yemekten hasıl olan kuvvetle ulu Tanrıya isyan etmemektir. Dört sünnetin birincisi «Bismillâhir rahmânir

---

Burada da lokmayla verilen şeyin mânevî feyiz veya maddî himmet olduğunu sanıyoruz.

rahîm — Rahmeti umumî ve merhametli Tanrı adiyle» demektir. Şeyhler şeyhi milletin ve dînin şihâbı Şihâbeddîn Sühreverdî, Tanrı aziz ruhunu kutlasın, rivayet etmiştir, ilk lokmada Bismillâh, ikincide Bismillâhir rahmân, üçüncüde Bismillâhir rahmânir rahîm demelidir. İkinci sünnet, yemeğin sonunda Elhamdülillâh demek, üçüncüsü el yıkamak, (233. a) dördüncüsü sağ ayağını dikip solunu yere koymaktır. Dört edebin birincisi önünden yemek, ikinicisi küçük lokma almak, üçüncüsü iyi çiğnemek, dördüncüsü başkalarının lokmasına bakmamaktır. İki mendubun biri sofradan düşeni alıp yemek, ikincisi yemeğin sonunda kâseyi temizlemektir. İki mekruhun biri şaşkıncasına yemeği koklamak, ikincisi de yemeğe üflemektir. Rahmet ve esenlikler olsun, Peygamber, «Yemeğe üflemek, bereketi giderir» buyurmuştur. Âdem oğluna karnını fazla doyurmaktan beter bir şey yoktur. Bu bilgiye sahip olanlar, fazla yemekten meydana gelen dertler, fazla ilâçla iyileşir, fakat az yemekten meydana gelen dert, az ilâçla iyi olur demişlerdir. Aynı zamanda ulu Tanrı üç kişiye düşman olur demişlerdir; biri nekes, ikincisi kendini büyük görüp ululanan, üçüncüsü de fazla yiyen. Bu mânada güzel bir rübaimiz var :

Çok yeme, fikirlerin katılaşır, körleşir.
Az ve temiz ye de uyanık ol.
Bütün horlanman, çok yemendendir.
Az yersen az horlanırsın.

Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, «Halkın en kötüsü, bir şeyi yalnız yiyendir» buyurdu. Yemekten evvel ve sonra el yıkamak gerektir. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, «Yemekten evvel el yıkamak, yoksulluğu giderir. Yemekten sonra yıkamak deliliği giderir ve küçük günahları defeder» buyurdu. Yemekte dayanmamak, acıkmadıkça yememek, ne varsa ona razı olmak ve tekellüf etmemek icab eder. Tekellüf şomdur. Ekmeği, yemek getirmek için bekletmemek de gerektir. Konuklama, yoğurtla tamamlanır. Birisi, bütün nimetleri konuğun önüne yığsa, fakat yoğurt bulundurmasa konuğu konuklamamış sayılır. Amma yalnızca yoğurt bulundursa konuğu ağırlamış, saygıyı yerine getirmiş olur demişlerdir. Yemek yiyenin daima ulu Tanrıyı hatırlaması, yatarken yemek yememesi, ekmeği bıçakla kesmemesi, bir elle koparmaması da gerektir. Çünkü Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin Peygamber, bir eliyle ekmeği koparana (233.b) yetmiş çeşit yoksulluk kapısı açılır buyurdu. Bir elini ekmeğe basıp öbür eliyle de koparmamalı. Ekmeği yerden alıp iki eliyle koparmalı, sol elindeki kısmı sofraya koymalı, sağ elindekini yemelidir. Eti de

bıçakla kesmemeli. Hadiste bu da vardır. Elini ekmeğe silmemeli, bıçağı ekmekle temizlememeli, elinden lokma düşerse alıp temizliyerek yemeli ve sofrada faydalı sözler müstesna çok konuşmamalı ve çok gülmemelidir. Çeşitli yemekler varsa her an elini bir başka kâseye uzatmamalı, yemekte dostların hakkına tecavüz etmemeli, hele gözü görmez birisi varsa onun hakkına hiç tecavüzde bulunmamalı, kendi yediği on lokmadan iki lokmayı başkalarına bağışlama kaydında olmalıdır. Çünkü bağış cüvan - mertler sıfatıdır. Birisi ağzına şeker alsa, geceye dek şeker yese, ayni lezzetten başka bir şey alamaz. Yüz tane şeker yese ancak ağzının tadı fazlalaşır, başka bir faydası olmaz. Fakat doksan dokuz tane şekeri doksan dokuz kişinin ağzına verseler, doksan dokuz ağız tatlılaşmış olur ki elbette bu, ağzın tatlılanmasından faydalıdır. Adamın kendisi yese yediği sona varınca tad kesilir, fakat onu bağışlasa tadı kesilmez, dünyada da kalır, ahrette de. Dünyada iyi ad sahibi olur ve adı kalır, ahrette de ecri bâki olur. Lezzeti, lezzeti terketmekte bilirsen artık şehvetine lezzet demezsin. Yemeği bitirince yemekle bulaşık olan parmaklarını yalar. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin Peygamber böyle yapardı. Birisinin iştahı varsa, elini sofradan çekmemek gerektir. Sofrada su içileceği zaman önce eli ve ağızı temizlemek, ondan sonra içmek lâzımdır. Pilâv yeniyorsa elde kalanı yememek ve tekrar kaba dökmemek gerektir. Bu pek ayıptır. Meyve yendiği zaman çekirdeğini meyve tabağına koymamak ve ağziyle atmamak icabeder. Boğazda su kalır, burundan gelir ve insana zahmet verirse çıkarmak ve rahatlaşmak gerektir. Mekruhlar da sofrada ölülerden, hastalardan, yaradan, kötü, şom, ve iğrenilir şeylerden (234. a) bahsetmek ve halkı iğrendirmektir ki bunları da yapmamak icabeder. Çünkü bu takdirde yemek, adama sinmez. Sofradan başını, vücudunu kaşımamak, pek zorda kalırsa elle kaşımayıp bir şeyle kaşımak, geğirme, aksırık gibi bir şey gelirse ağzına bir mendil tutmak, yahut yenini dayamak gerektir. Bazı gönül ehli erler kaşıkla yemek yememişlerdir. Çünkü kaşıkla yemek, yemeğin lezzetidir amma elle yenirse hem yemeğin lezzeti duyulur, hem elin lezzeti. Bir de elle yemek, gönül alçaklığına daha yakın, tekellüften ve ululanmaktan daha uzaktır. Yalnız çorba kaşıkla yenebilir. En ulu, yemekten el çekmedikçe yiyenlerin el çekmemesi, büyük kendisiyse başkalarını bekletmemesi, en iyi şeyleri dostların önüne koyması, refiyki yavaş yiyorsa daha hoş yemesini sevgiyle, lutufla, gönül alçaklığıyla tekit etmesi gerektir. Fakat üç kereden fazla söylememelidir. Olur ya, belki yemek istemiyor. Yemek yiyenin ağzını kâseye götürmemesi, lokmayı dişiyle koparmaması da lâzımdır. Lokmayı dişle koparmak ve tekrar kâseye atmak ve bulaşık ekmeği sirkeye banmak mekruhtur.

İki yemeği birbirine katmak icabederse dostlardan izin almak lâzımdır. Nevaleyi, sofrada bulunan ve kendilerine ait olan topluluğun izniyle vermesi icabeder. Çünkü o yemek, sofradaki topluluğun hakkıdır.

El yıkamak için leğen getirilince önce pîre, sonra büyük dostlara gidilir. Ağız yıkandığı zaman ağza alınan suyu âleme karşı leğene açıkça dökmemek, sol eli ağzın önüne tutarak defetmek lâzımdır. Ellerin ayrı ayrı yıkanmaması, hoşgörmiyenlerin ve ululananların zıddına aynı leğende el yıkanması gerektir. El yıkayanların ellerinde kalan ıslaklığı gözlerine sürmeleri müstehaptır. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'den rivayet edilen hadîse göre yemek yenince sofradan düşen kırıntıları toplayıp yemek, büyük bir hayırdır ve pek büyük sevabı vardır. Sofraya el uzatınca orada olmıyanlara fâtiha okumak, yemekten sonra da ihsanın umûmî olması için bütün şeyhlere fâtiha vermek gerektir. Sofra serilince sofrada bulunanlar, zaten oradadırlar. (234. b) Bulunmıyanların sofralarını da fâtihayla açarlar. Sonunda da sofra yaymak hakları olan ve bizim kendilerine tâbi bulunduğumuz şeyhlerle azizler için bir kere daha fâtiha verirler. Böyle yapılınca sofra, herkese açılmış olur. Yemek yenince dua edilir. Bir kavle göre önce serilen sofrayı evvelâ devşirirler. Fakat bir kavle göre de önce serilen sofrayı ihvan kaldırır. Sebebi de sofrada kalan ekmekleri, halkın rahatça yemesini temindir. Sofra kaldırılınca herkes elini çeker, halbuki belki doymamış biri vardır, onun için o sofrayı ihvan kaldırır. Bir de o aslî sofranın evvel, âhir bütün sofraları muhit olması lâzımdır. Yemek bitince şeyhlere, bir de nimet sahibine bu yemeğin hayır, tâat ve ibadete sebep olması niyetine fâtiha okurlar. Üçüncü defa olarak padişahın adalet ve ihsan sahibi olması ve halkın huzur ve emniyette bulunması için bir fâtiha verilir ki böylece üç fâtiha verilmiş olur. Hâdim sofrayı devşirirken kalan ekmekleri sofranın ortasına toplar, sonra sofrayı devşirir, Halîl sofrasının tekbir edilmesini ve şeyhlerin ruhlarının kutlanmasını diler. Sofranın, konuklardan yemeğin kalıp artması, artanın da hesapsız olması şartiyle döşenmesi gerektir. Konuklar dışarıya çıkmayı diledikleri zaman evsahibinin ayağa kalkması, onları geçirmesi, gönül alçaklığı göstermesi, zahmet edip geldiklerinden dolayı özürler dilemesi gerektir.

Fasıl : Abdest yerine ait edepler.

Abdest yerine gidenin, yanında Tanrı adı bulunan şeyleri çıkarması, oraya başı açık, yalınayak gitmemesi lâzımdır. İbriği sol eliyle tutacağı cihetle önce sol yenini sıvar. Oraya sol ayağiyle girer ve «Erkek ve dişi şeytanlardan Tanrıya sığınırım» der. Kıbleye karşı, yahut kıbleye arka-

sını dönerek oturmaz ve zaruret mikdarınca açılır, sol yanına eğilir. İstinca taşını da beraber götürür. İstinca, ardını taşla, (235. a) kesikle, yahut da bezle temizlemektir. İstibra, zekeri temizlemiye derler. İstinca, üç taşla temizlenmektir. Üç köşeli bir taşla da caizdir. Orada söz söylememek, bir şey yememek, ağızdan oraya bir şey atmamak, başı göğe tutmamak, aşağısına bakmamak, dağınık şeyler düşünmemek, orada fazla durmamak lâzımdır. İş bitince «Şükür Tanrıya ki bize faydası olanı bıraktı, zararı olanı bizden ayırıp defetti» der ve oradan ayrılır. İstinca ederken taşı üç kere makadın önünden ardına doğru çeker, ondan sonra suyla temizlenir. Sağ eliyle suyu döker, sol eliyle yıkanır. Küçük parmağıyle orta parmağının arasındaki parmağı küçük ve orta parmağının üstüne kor ve sürer, sonra temizlendiğini bilmek için su döker ve «Tanrım, gönlümü nifaktan, dilimi yalandan, önümü ve ardımı kötülüklerden temizle» der. Ovadaysa taşı beraber götürür, yumuşak bir yerde hacetini defeder, su dökerken bir katreyi bile sıçratmamaya dikkat eder. Yüzünü aya, güneşe, yahut rüzgâra, yahut da kıbleye dönmemesi, yılan, yahut fare deliklerine abdest bozmaması, ayakta def'-i hacet etmemesi, derelere, yahut da halkın bakacağı, göreceği yerde, evlerin arasında, yıkık dıvarların yanında abdest bozmaması lâzımdır. Üstünde Tanrı adı bulunan yüzüğü varsa ağzına alır. Yanında altın veya gümüş varsa işi bitinceye dek onları memelerinin üstüne, yahut boynuna bağlar. Bırakacak bir yer bulamazsa unutması ihtimaline göre emin bir dosta bırakır. Ayakta abdest bozmaz. İstincadan sonra parmağını dıvara sürer ve temizce yıkar. Tanrı daha iyi bilir.

IV

Abd-al-Razzak Kâşânî

TUHFAT - AL - İHVÂN TERC.

(İst. Murad Molla, Abd-al-Hamîd I. 1447)

(352. b)

RAHMÂN VE RAHÎM TANRI ADIYLE

Çok çok hamd ve senâ insan cevherinin hülâsasını can âleminde en güzel bir tarzda eşsiz örneksiz meydana getiren ve yaratılış tavırlarını birer birer yürüterek onu en güzel bir surette varlık sahasına ulaştıran,

yaratılışının zâhirinde, meydana gelişinin bâtınında nevilerce şaşılacak, çeşitlerce eşi olmıyacak şeyler gösteren, iki âlemin sırlarını onun varlığında yaratan eşsiz ve örneksiz yaratıcıya. Sonsuz övüş, bu nev'in arılığını güzel huyların yüce nimetlerine mahsus kılan, «Size görünen, görünmiyen nimetlerini tamamladı» (sûre. XXXI, Lokman, Âyet, 20) lûtfundan sonra da onları başarı ve doğru yolu buluş caddesine olgunlukla ulaştıran, bilgi nakışlarını, hikmet tarzlarını, edep rakamlarını, ahlâk güzelliklerini, onların nefisleri levhine nakşeden, cüvan-mertlik huy ve sıfatlarını, hürlük âdetlerini onlara ihsan eden ve böylece onları, o olgunlukların zâhiri yüzünden hal diliyle öğülmüş, fütüvvet kademi yüzünden âlem ehlinden öndülü kapmış bir hale getiren nimet sahibi Tanrıya. Ucu bucağı bulunmıyan rahmet ve esenlik fazîlet eshabı olanların önde gidenine, güzel ve yüce huyları tamamlıyana, geçmişlerin önderine, Tanrı yakınlarının uydukları Muhammed Mustafa'ya, evlâdına, sehabesine ve hususiyle fetâlar serveri iki cihanın kerem sahibi Tanrının üstün arslanı Ebû-Tâlib oğlu Ali'ye, aleyhisselâm.

Bundan sonra bu beyaz sahifeleri karalıyan ve bu kara yazıları yazan, yaşadığı çağdaki bazı büyüklerin dileklerine uyup fütüvvet hakkında bir risale yazmış ve mânalarını arapçayla edâ etmiş ve ona «Tuhfat-al-İhvân» adını vermişti. Fakat bu yerin isteklilerinden ve bu diyarın fetâlarından olan ihvân-ı-safâ ve erbâb-i-vefânın çoğu arap dilini pek o kadar anlamadıkları halde Fars dilinde at koşturdukları cihetle o sözler, onların arasında zayi olan bir ganîmet ve o kârın eşsiz örneksiz güzellikleri kesada uğramış bir mata' halindeydi. Bunun üzerine bazı sadık dostların dileğiyle tercemesi yapıldı ve kisvesi, arap ehlinin şivesinden acem ehlinin libasına büründü. Hakıykatlerin ve temellerin anlatılmasında kısalığa uyuldu, fazlalıklardan ve ferilerden kaçınıldı. Böylece de süslü ibarelerle ağır istiarelerden çekinildi, padişahlara lâyık elbiseden çıkarıldı, yoksulların libaslariyle kanaat edildi, zaruret mikdariyle iktifa edilip kısaltıldı, mühim ve gerekli sözler yazıldı, lüzumsuz ve beyhude lâflar atıldı. Risale, bir mukaddime ile on bab ve bir hatimeden ibarettir. Doğru yolu gösteren Tanrıdır, başlangıçlar onda son bulur.

Mukaddime.

Bir kaç faslı vardır. Birinci fasıl : Fütüvvetin hakıykati.

Bil ki fütüvvet, yaratılış nurunun zuhurundan ve meydana geliş karanlığını kaplayıp aydınlatmasından ibarettir ki böylece bütün üstünlükler, nefiste zâhir olur ve aşağılıklar giderilir. Çünkü insanın yaratılışı, âfetlerden ve eğreti sıfatlarla nefse ait dâiyelerden kurtuldu, tabiat

perdelerinden ve cismanî ilgilerin bağlarından çözüldü mü sâf ve aydın olur, olgunluğa istidat kazanır, kemale müştak bir hale gelir, adî isteklerden çekinir, aşağılık sıfatlarla kötü huylardan vazgeçmeyi lâzım sayar, dünyaya ait menfaatlere koşmadan, asabî ve şehvete ait kuvvetlerden ayrılır, yüce himmetle geçici işlerden ileri gider, yüceliklere, büyüklüklere yönelir, tab'ında mevcut olan fazîletlerle olgunluklara düşer, onları elde etmiye çalışır ki bu hale mürüvvet derler. İnsan, bu işlere düştükçe de sonuna ulaşır ve böylece nefsin hırsını, kahrını, kuvvetini ve şerrini kırmayı, onun kötülüklerinin, düzenlerinin kökünü kazımayı meleke haline getirir. Nihayet nefis, arılığı, aydınlığı, nurâniliği ve letafetiyle sabit kalır, bütün ve çeşitli iffet ve şecaat onda kökleşir, yerleşir, çeşitli hikmet ve adalet hassaları ondan bilfiil meydana çıkar. Buna da fütüvvet derler. Şu halde mürüvvet, yaratılışın kurtuluşu ve arılığıdır, fütüvvetse onun nuru ve düzenliği. Netekim mürüvvet, fütüvvetin temeli ve esasıdır, fütüvvet de vilâyetin temeli ve esası. Mürüvveti olmıyanın fütüvvetinin olması mümkün değildir. Fütüvveti olmıyan da asla vilâyete erişemez. Çünkü mürüvvet, kulun, yaratılışının doğruluğu vasıtasiyle Tanrıya ulaşması alâmetidir. Bundan dolayıdır ki Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm, «Mürüvvet sahiplerinin hatalarından geçin. Çünkü hiç bir mürüvvet sahibi yoktur ki eli, Tanrı elinde olmasın. Tanrı derhal onu doğru yola getirir» buyurmuştur. Mürüvvetin medârı iffettir. İffet tamamlandı mı mürüvvet tamamlanır. Fütüvvet, (352. b) Tanrıya yakınlık alâmetidir. Fakat Tanrıya bağlanan herkes Tanrı yakınlarından değildir. Netekim padişahın kapısında ve hizmetinde olanların da hepsi padişah yakınlarından olamaz. Tıpkı bunun gibi her mürüvvet sahibi de fütüvvet sahibi değildir. Fütüvvetin medârı şecaattır. Şecaat kemale erişince fütüvvet tamamlanmış olur. Fakat şecaatin kemali, ancak gerçek emniyeti mucip olan yakıyndir. Çünkü şüphede olanın mutlaka ürküp korkması gerekir. Bu yüzdendir ki ulu Tanrı fütüvvet erbabını hidayetle, emniyetle ve imanla anmış ve «Onlar bir bölük yiğitlerdir, rablerine inandılar, biz de hidayetlerini arttırdık. Kalkıp rabbimiz, göklerin ve yeryüzünün rabbidir, ondan başkasına Tanrı diyemeyiz, dersek doğrudan çok, pek çok uzak bir söz söylemiş oluruz, dedikleri vakit kalplerini pize bağladık, kuvvetlendirdik» buyurmuştur (XVIII, al-Kehf, 13 - 14). Yani onlar öyle cüvan-mertlerdir ki ezelî istidat arılığı ve ilk yaratılış selâmeti ve fıtratın doğruluğunun lâzimesi olan aslî hidayet nuruyla iman ettiler. Biz de yakıyn dileği ve yoksulları doyurma nurunun teyidi tevfikiyle hidayetlerini arttırdık ve yakiyn nurundan faydalanmakta olan gerçek emniyetle gönüllerini kuvvetlendirdik, onları yiğitleştirdik. Bu suretle vakitlerindeki cebbarlara karşı tevhid kelimesini izhar husu-

sunda cesaret buldular, onların tapısında iman hakıykatlerinde ayak dirediler, tehdidlerine aldırış etmediler. Rabbimiz, göklerin ve yeryüzünün rabbidir dediler, vatanlarından, kardeşlerinden ayrıldıkları, nimet sebepleriyle büyük lezzetlerden geçtikleri halde hepsine de sabrettiler, sefer meşakkat ve zahmetlerini hazardaki huzurdan üstün tuttular.

Rivayet edilmiştir ki İncil ehli fısk ve küfran yolunu tuttular. Padişahları azgınlıkta aşırı bir hâl aldı. Hak dininden çıktılar, puta tapmayı kendilerine din ve mezhep edindiler, halkı da zorla bu yola yürüttüler. Hele onlardan Dikyanos, bu hususta pek ileri gitti, bütün halkı çağırdı. Kavminin yücelerinden bir kaç yiğit iyi bir yol tutmuştu. Onları da puta taptırmak istedi ve çağırıp tehdit etti, türlü türlü ve çeşitli tehditlerde bulundu. Onları öldüreceğini söyledi, işkenceler etti. Onlar kabul etmediler, imanı ve Tanrı birliğini açıkladılar ve bunu açıklamayı arttırdılar. Kavimleri arasından ayrılmayı göze aldılar, mağaralardan birine sığındılar. Hikâyeleri Tarih kitaplarında meşhurdur.

Vilâyet, beşeriyetin yok olması ve ahadiyette istiğrak, sevgi kudretinin zuhuru ve cevherinin ayrılık pasından arınmasıdır. Bu âyetin tefsirinin hakiykati, vilâyet mertebesine göre şöyledir : Rablerine iman ettiler. Bu, mükâşefe yoliyle ilm-al-yakıyn'den ibarettir. Hidayetlerini arttırdık. Bu, ayn-al-yakıyn mertebesi ve müşahede makamıdır. Kalplerini bağladık, kuvvetlendirdik. Yâni Tanrı sevgisiyle nefs-i-emmâreye rağmen tevhid kelimesini izhara ve onu tekrara kalkışsınlar, Dikyanos'un cismanî puta ve nefis isteği tanrısına davet etmesine inkârla karşı dursunlar, geçici lezzeti ayak altına alsınlar, onun tehditlerine, korkutmalarına karşı ölümü bile gözlerine alıp aldırış etmesinler, ihlâs ve tevhid muktezasından geçmesinler diye gönüllerini, mücahedede sabretmek, alıştıkları şeylerle hissî lezzetlerden huzur ve mürakaba makamında ayrılmak, dilek ve hazlarından geçmek, ağyara bakmamak, gök ve yer ehlinden emin olmak hususunda kuvvetlendirdik. Şeytanla savaşta ve nefis isteklerine aykırı hareket etmekte onlara yiğitlik, erlik verdik. Ondan başka bir varlığa Tanrı demeyiz, dersek yalan söylemiş, hata etmiş oluruz sözünün mânası da şudur : Tevhid hükmünden döner ve Hak'tan gayrıya bakar ve ondan başkasının müessir olduğuna kail olursak doğrudan uzak bir söz söylemiş, doğru yoldan azmış, dosdoğru caddeden çıkmış, zulüm ve cevirde ileri gitmiş oluruz, halbuki «Şüphe yok şirk, pek büyük bir zulümdür». (XXXI, Lokman, 13).

İkinci fasıl : Fütüvvetin kaynağı ve mazharı.

Fütüvvetin, vilâyetin temeli ve esası olduğu ve başlangıcının vilâyetin kaidesi bulunduğu anlaşıldı ya; şu halde nerede vilâyet zâhir olursa

orada fütüvvet kemâl bulmuş demektir. Çünkü fütüvvetin sonu vilâyetin önüdür. Netekim mürüvvetin sonu da fütüvvetin başlangıcıdır. Çünkü vilâyet yolu, ahlak, muamelât, ahval, mükâşefat, bilgiler ve müşahedelerdir ki halkın, ayn-ı-hakıykatte yokluğuna ulaşır. Fütüvvet yoluysa ancak ahlak ve muamelelerdir. Yaratılışın, tabiat kayıtlarından kurtulmasına varır. Yaratılış, meydana geliş lekelerinden arınıp kurtuldu mu maksat hasıl olur. Çünkü bütün fâziletler insan yaratılışının, zâtî lâzimelerindendir. Aşağılıklarsa bir kaç eğreti ve garip şeylerden ibarettir ki bunlar, (353. a) tabiat perdeleri yüzünden insana ârız olur. Bundan dolayı da «Kazandığı hayrın sevabı da nefse aittir, iktisap ettiği günahın cezası da» denmiştir (II, al-Bakara, 286). Çünkü kisip'le iktisap arasında fark vardır. İktisap, kasıt ve niyetle bir şeyi elde etmek, bir şeyi kazanmaktır. Halbuki kisip, ne yolla olursa olsun kendiliğinden bir şey elde ediştir. Çünkü hayırlar ve olgunluklar, bu yaratılışın iktiza ettiği şeylerdir. Hangi yolla olursa olsun, bunlardan bir kısmı ele geçerse sevabı ve faydası insana aittir. Zira bunlar, zaten onda gizliydi, zuhur etti. Elbette eseri de onda mevcuttur. Halbuki şer işler, ona yabancı ve eğreti bir kaç şeydir. Onlar, nefis âleminden uzaktır. Uzaklığı da nurla zulmet arasındaki uzaklık kadardır. Onlar nefis âleminden ve pislik madeninden çıkıp ona yücelmiştir. Şu halde o kötülüklerde rüsuh kazandıkça ve o pislikler, insanda birikmedikçe vebali ve günahı da insana lâhik olamaz. Rüsuh ve teraküm, kasıtla, niyetle o kötülüklere yönelmekle ve onlarda ısrar etmekle sabit olur. Yoksa tövbe ve istiğfarla ve o kötülükleri yapmayı terketmekle yine arınır, tekrar kendi tab'ına, kendi arılığına döner. Hani su gibi. Suyun tabiatı souk olmasını muktazidir. Onu ne kadar ısıtsalar ateşten uzaklaştırılınca o tabiat suyu kendisine döndürür, su soğur. Fakat bir çok defalar alışınca, kükürt kaynağının suyu gibi, artık ondan o ıssılık, o kükürt tabiatı giderilemez.

Vilâyetin ilk noktası ve onu ilk açan, yâni vahdet mânası kendisinden yayılan, fütüvvet ve vilâyet, onunla zuhur eden, İbrahîm Sallâllahu aleyhin mukaddes nefsidir. Çünkü ilk olarak tecrit yoluna ayak basan, dünyadan ve lezzetlerinden ayrılan, onun zînet ve şehvetlerinden uzaklaşan, babasından, anasından, kavminden, kabilesinden ayrılıp ehlinden, azizlerinden ve alıştığı lezzetli şeylerden, yurtlarından hicret ederek Tanrı sevgisiyle çeşitli belâ ve meşakkatlere katlanan, gurbete ve savaşa sabreden, putları kırmağa ve cebir sahiplerine aykırı harekete kalkışan ve bu hususta yiğitlik gösteren odur. Öylesine ki düşmanları bile İbrahîm aleyhissalâtü vesselâmın fütüvvetine tanıklık ettiler, netekim ulu Tanrı onların sözlerini «Bir fetâ duyduk, putların aleyhine söylenmedeydi, ona İbrahîm diyorlardı» diye hikâye eder (XXI, Enbiyâ, 60).

Üstünlük, düşmanların tanıklıkta bulunduğu üstünlüktür. Böylece fütüvvet kaynağı ve mazharı zâhir ve bâtın bakımından onun zatıdır, Sallâllahu aleyhi ve sellem. Bu yüzden ziyafet törenini o koydu, mürüvvet temelini o attı, yalnız yememeyi nezretti, oğlunu boğazlamıya fütüvvet kuvvetiyle kalkıştı, kurbanı sünnet haline getirdi. Vakti, sevgilinin adını duymakla hoş bir hale gelince bütün malından, mülkünden geçti, o adın tekrarlanmasını istedi. Malı her ne kadar çoksa da zevk halinde Tanrı adının ululanması için malını hor gördü. Rivayet ederler, Cebraîl Aleyhisselâm, Tanrı tapısından yarabbi, İbrahîm'in bu kadar çok malı mülkü varken dostluk ve seçkinlik derecesini nereden buldu diye sordu. Tanrıdan, onun gönlü bizimledir, malla değil. Dilersen sına diye hitap geldi. Cebraîl, bir insan suretinde İbrahîm'in bulunduğu yerde bir tepenin üstünde göründü ve pek güzel bir sesle «Sübbûhun kuddûsun rabbul melâiketi verrûh» dedi. İbrahîm neşelendi, Cebraîl'in yanına gelip o sözlerin tekrarlanmasını diledi. Cebraîl, malının üçte birini bana bağışla da yine okuyayım dedi. İbrahîm bağışladım dedi. Cebraîl tekrar okudu. Bunun üzerine İbrahîm dedi ki : Diğer üçte birini de al, bir kere daha tekrarla. Cebraîl bir daha okudu. İbrahîm, bunun üzerine bütün malım mülküm senin olsun, bir daha tekrarla dedi. Beyit :

Ey gönlümü heyecana veren, sözünü tekrarla. Çünkü sevgilinin sözü, ona ulaşma demektir.

Kutup İbrahîm'di, fütüvvetle cüvan-mertlik yolu onunla doğruldu, temelleri sabit bir hale geldi, ferileri kuvvetlendi, derecesi yüceldi. Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâtü vesselâm'da takvâ ve zahidlikle ulaştığı dereceye ulaştı, erlik ve yiğitlikte bulduğu mertebeyi buldu. Nihayet üç günlük oruçtan sonra da kifaf mikdarı yemeğini ihsan etti de şânında «Tanrı sevgisiyle yiyeceklerini miskine, yetime ve esire verir, onları doyururlar» âyeti indi (LXXVI, al-Dehr, 8). Aziz canını, din düşmanlarının savaşında iman kuvveti ve yakıyn olgunluğuyla bağışladı. Hicret gecesi nefsini, Rasul'e fedâ etti, onun yerine yatıp uyudu, kendisini eli bağlı bir halde kanını dileyene teslim etti, nihayet «Ali'den başka fetâ yok» sıfatiyle havas ve avam arasında tanındı. Son zamanda da fütüvvet kutbu Mehdî aleyhisselâmdır. Netekim peygamberliğin ilk noktası Âdem' dir, kutbu İbrahîm, sonuncusu da Muhammed aleyhimüssalâtü vesselâmdır ve her biri Safiyy-Allah, Halîl-Allah, Habîb-Allah gibi bir lâkapla lâkaplanmıştır ki bu da ona delâlet etmededir. Muhammed'le diğer peygamberlerin İbrahîm'e uymaları, onun kutupluğuna da tanıktır. Ulu Tanrı «İbrahîm'in doğru ve düzgün şeriatine uydu» demiştir (IV, al-Nisâ, 125). Şu halde Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâmın fütüvvet nisbeti İbrahîm salâvatullahi aleyhedir, İbrahîm'in nübüvvet nisbetinin

Âdem'e raci' olduğu gibi. (353. b) Kim fütüvvet yoluna ayak basar, o yolda yürür, yahut fütüvvet isteği kendisinde üstün bir hale gelirse, onun feyzinden bir saçıntıya mazhar olmuştur, onun nurundan bir ışık ona vurmuştur. O kişiye, ona uymak, onun hidayetine ve ahlâkına iktidâ etmek ve onun kutlu nefsinden medet dileyip onun tertemiz ruhundan feyiz istemek vaciptir. Bu suretle sevgi kuvvetiyle, onun izini izlemek iradesi ve bereketiyle, ona tâbi olmakla onun nefsiyle bir münasebet peydâ eder ve bu münasebet yüzünden onun kemâl feyzine kabiliyet istidadı elde eder ve ahvalinden bir kısmına sahip olur, mahabbetin rüsuhu ve inkiyadın çokluğu derecesinde de Tanrı izin verirse kadrince olgunluk istidadına ulaşır, başarı veren Tanrıdır.

Üçüncü fasıl : Fütüvvetin mehazı ve bu yolun başlangıcı.

Haberde gelmiştir, Peygamber aleyhissalâtü vesselâm, bir gün bir toplulukla otururken içeriye adamın biri girdi ve Yâ Rasulallâh, dedi, filân evde bir erkekle bir kadın kötülükle meşguller. Peygamber, onları çağırmak ve işi sorup anlamak gerek buyurdu. Sahabeden bir kaç kişi onları getirmek için izin istediyse de Peygamber, hiç birine izin vermedi. Nihayet Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm içeriye girdi. Peygamber, Yâ Ali buyurdu, sen git de bu hal doğru mu, değil mi, anla. Emîr-al-mü' minîn Ali, yola düşüp o eve vardı. Kapıya gelince gözlerini yumdu ve içeriye girdi. Elini duvara sürterek evin çevresini dolaştı, dışarı çıktı. Peygamber'in huzuruna gelince Yâ Rasulâllah dedi, o evin çevresini dolaştım, orada kimseyi göremedim. Peygamber Aleyhissalâtü vesselâm, peygamberlik nuruyla anladı ve Yâ Ali buyurdu, sen bu ümmetin fetâsı, yani cüvan-mertsin. Ondan sonra bir kadeh su ve bir az tuz istedi. Selmân-i-Farisî, getirdi. Rasûl aleyhissalâtü vesselâm bir avuç tuz alıp bu şeriattir diyerek kadehe döktü. Bir avuç daha alıp bu da tarikat deyip onu da döktü. Bir avuç daha aldı, bu da hakıykat deyip onu da kadehe attı, Ali'ye verip bir az içirdi ve sen benim refîkımsın, ben Cebraîl'in refîkıyım, Cebraîl de ulu Tanrının refîkıdır dedi. Ondan sonra Selmân'a emretti, Ali'ye refıyk oldu ve ondan kadeh aldı, tuzlu su içti. Huzeyfe'ye buyurdu, o da Selmân'a refıyk oldu ve ondan kadeh alıp içti. Bundan sonra Peygamber, şalvarını Ali'ye giydirdi, belini bağladı, Yâ Ali, seni tekmil ediyorum dedi. Fütüvvetin alındığı yer ve bu yolun aslı işte bu hadistir. Bugün cüvan-mertler arasındaki usul ve fütüvvet yolunun dayandığı temel ve refıyklik ve kardeşlik yolunun esası budur, nisbet ve şecerelerini bu esasa göre düzüp koşarlar. Bunların her birinde güzel bir sırra, yüce bir mânaya işaret vardır ki o suret, o mânanın libasıdır

ve ona remz olarak konmuştur. Önce tuzlu su içmek var ya, bil ki bu yolun başlangıcı bilgi ve ahlâk, feyz almak ve faydalanmaktır. Her ikisi de kâmil bir nefis vasıtasiyle meydana gelir. Bu bakımdan su, bilgiye ve hikmete işarettir ki onlar ilk istidadın arılığı ve ezelî inayet takdiri ile insana bağışlanmış ve onlara kabiliyet kuvveti, insanın tabiatına verilmiştir ki kâmil bir nefsin feyziyle zuhur eder, kuvveden fiile gelir, gerçek yaşayışa sebep olur. Çünkü kalplerin yaşayışı bilgiyledir, netekim bedenlerin yaşayışı da suyladır. Her şey su ile dirilir. Bu mâna, insanın tab'ında bulunmasa hiç bir kâmil onu izhar edemez. Netekim, su da demiri ve taşı diriltemez. Bu yüzden Peygamber «Hikmet müminin kaybolmuş malıdır» buyurmuştur. İnsanın tabiatinde bu istidat varsa onu olgunlaştıracak bir kâmil gerektir ki onun feyziyle fiile gelsin. Bu sebeple bu şerbetin, bu yolu bilen ve feyzi ve nisbeti Peygamber aleyhissalâtü vesselâma ulaşan bir pîş-kadem'den içilmesi lâzımdır. Çünkü bütün kalplerin diriliği ve bütün bilginlerin bilgisi Peygamber'dendir.Tuz, üstün huyların kemali olan adalete işarettir. Çünkü insanın nefsindeki kuvvet ancak üstün huylarladır. Hiç bir huy da adalet olmaksızın düzelmez, doğrulmaz, olgunlaşmaz. Netekim beden de çeşitli yemekle, içmekle sıhhat ve kuvvet bulur. Fakat hiç bir yemek tuz olmadan lezzet vermez, sinmez. Ahlâk da istidattan sonra Peygamber'e uyma yolunu düzeltmiş bir kâmile uyulmadıkça fayda vermez. Çünkü Peygamber, onun için gönderilmiştir. Netekim kendisi de «Ben yüce huyları tamamlamak için gönderildim» buyurmuş, ulu ve yüce Tanrı, onu, «Sen şüphe yok, büyük bir ahlâka sahipsin» diye övmüştür (LXVIII, al-Kalem, 4). Rasûl aleyhissalâtü vesselâmın işaret buyurduğu üç durağın aslı adalettir. Çünkü şeriat, ancak Hak ve halkla muamelelerde adalet suretinden ibarettir. Tarikat da (354. a) Tanrı emanetine hıyanetten çekinmek, yaratılışı nefsanî sıfatların kaplayışiyle kötü kuvvetlerin cevir ve zulmünden kurtarmaktan ve aslî durağına ulaştırmaktan ibarettir ki bu suretle bir şey, yerinden başka bir yere konmamış ve zulüm edilmemiş olur. Tarikat, bütün kuvvetleri ve melekeleri ifrat ve tefritten koruyup itidale ulaştırmaktır, böylece insan, azgınlığa ve düşmanlığa mensup olmaz, taksire ve yokluğa düşmez. Tarikatin sonu hakıykate ulaşmadır. Hatta adalet, ancak kesret âleminde vahdet hakıykatinin suretiyle mümkündür. Bu bakımdan şeriat, adaletin sureti ve görünüşü, tarîkatsa içyüzü ve aslının varlıkta sereyanı ve butundan zuhura hareketidir. Hakıykate gelince : O, adaletin mânası ve bâtınıdır. Adalete dayanan üç makamda tahakkuk olmadıkça kalpler, kötülüklerden kurtulamaz, ileri gidemez ve olgunlaşamaz. Bedenlerin sıhhati, gelişmesi ve kuvveti de yemekle olur, fakat yemeklerin lezzeti ve düzgünlüğü tuzladır. Şalvar giydirmek, iffe-

tin üstünlüğüne işarettir. Çünkü iffet, avreti örtmenin ve ferci şehvetten menetmenin suretidir. İffetin esası budur. Sonra gelen fütüvvet ehli, fütüvvet talibinin kademine güvenmezlerse önce beline bir peştemal kuşatırlar. Ondan sonra fütüvvet hukukuna riayet eder ve güvenilecek bir dereceye gelirse şalvar giydirirler. Bel bağlamak, yiğitlik üstünlüğüne, hizmete kiyam etmiye, esası şecaat olan ve yiğitliği mündemiç bulunan tevazua işarettir. Bilginin olgunluğu amelle olduğundan bu makama ulaşmıya tekmil denir. Fütüvvet erbabı amelsiz ilme hiç bir değer vermezler. Amele kadem derler, ilme nazar. Kadem sahibini muteber tutarlar, nazar sahibini ondan aşağı sayarlar. Şu halde malûm oldu ki, bunlar remizlerdir ve bu remizlerle fütüvveti tamamlıyan ve sahibinde vilâyet salâhiyetini meydana getiren şeylere işaret olunmadadır. Bu da aşağılıklara aittir. Halbuki tasavvufta ilk iş yücelmedir, buysa yüce âlemlere aittir. Tasavvufta baş tıraş etmek de sünnettir ki bu, fütüvvette yoktur. Çünkü baş tıraşı, yücelmiye mâni olan şeyleri gidermiye ve tasavvuftan maksud olan yokluğun başlamasına işarettir. Fütüvvet sahibi olmaksa varlık muktezası olan üstünlükleri ve güzel huyları kazanmaktır. Bu yüzden de aydınlanmıştır ki fütüvvetin sonu vilâyetin başlangıcıdır. Netekim anlattığımız gibi fütüvvet nasıl tasavvufun cüzüyse vilâyet de nübüvvetin cüzüdür. Tanrı daha iyi bilir.

Dördüncü fasıl : Fütüvvetin başlangıçları ve temelleri.

Aydınlandı ki fütüvvet, yaratılış nurunun zuhuru ve o nurun mümkün olan kuvvet âleminden fiil sahasına çıkışıdır. Şu halde başlangıcı da nefsi arıtmak, gönlü temizlemek olabilir. Güzel edepler, temiz ameller, beyenilmiş âdetler, takdir edilmiş sıfatlar, doğru niyetler, yerinde fikirler, düzgün reyler, tertemiz işler, insanı hayra sevkeden ve hasenata yönelten şeyler, insanları aşağılık huylardan, kötü fiillerden alıkoyan, canavarlarla hayvanların işlerinden uzaklaştıran şey ve karanlık perdelerinin kalkmasına, nuranî hakıykatlerin açılmasına, nefis sıfatlarının kökünden giderilmesine, ruhanî ışıkların doğmasına, hasılı maksadın husulü neye bağlıysa ve yolda yürümenin şartı neyse onun meydana gelmesine ve bütün bunların husulüne aslî sebep hayâdır. Hayâ, istidat arılığı kitabının ünvanıdır. Nefis cevherinin kurtuluşuna, yaratılışın ve aslın selâmetine delildir. Güzelle çirkinin ayırd edilmesine kuvvet, insanın kötülüklerden çekinip güzelliklere ve iyiliklere yönelmesine kuvvet ondadır. Çünkü hayâ, nefsin, kendisinden çirkin ve ayıplanacak şeylerin çıkmasından korkmasıdır. Böylece tabiatında, noksanın âdiliğine, üstünlüğün olgunluğuna, kötülüklerden kaçınmanın vücubuna bir şuur peydâ olmazsa bu

mâna onda zâhir olamaz. Bu yüzdendir ki Peygamber aleyhisselâm «Hayâ imandandır», Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm da «Kim hayâ libasını giyinirse, halk onun ayıbını göremez», yani ondan ayıp sâdır olmaz buyurmuştur. Mürüvvette esas ve kaide olan iffet faziletinin menşei hayâdır. Fütüvvetin dayancı ve temeli olan kaideler, sekiz tanedir ki bu yolun esası ve bu faziletin medârı bunlardır. Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm, bunlara işaret buyurarak demişlerdir ki : (354. b) «Fütüvvetin aslı vefâ, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, öğüt, hidayet ve tövbedir. Bu huylarla huylanmıyan fütüvvete ehil olamaz.» Fütüvvetin kemal alâmeti de oğlu Hasan aleyhisselâmın fütüvvet nedir diye sorularına verdikleri şu cevapta belirmededir : «Fütüvvet, kudreti varken affetmek, devleti varken tevazu göstermek, darlık zamanında cömertlik etmek ve minnetsiz ihsanda bulunmaktır.» Bunları elde eden, bütün üstün huyları elde etmiş olur. Zaten bütün bu faziletler dört fazilete münhasırdır : İffet, şecaat, hikmet, adalet. Sekiz aslın her ikisi, bu dört aslın cinsleridir. Tövbe ve cömertlik iffetin, tavazu ve emniyet şecaatın, doğruluk ve hidayet hikmetin, vefâ ve nasihat adaletin ferileridir. Her cinsten asıl mesabesinde olan, o cinsteki bütün nevilerin başlangıcıdır, fakat gaye ve nihayet makamında olan seçilmiş ve hassaten anılmıştır. Çünkü ilki, hepsinin zikrini icap eder, ikincisi hepsini toplar ve böylece ikisinin varlığı, diğer nevilerin varlığını mucip olur. Biz, Tanrı izin verirse bu sıfatların her birerini ayrı bir bapta anacağız.

Birinci bap : Tövbe.

Tövbeyi iffet babında asıl ve temel olduğundan, mürüvvet ve ihsanın başlangıcı bulunduğundan öne aldık. İffet akla ve şeriat buyruğuna uyup hevâ ve hevese uymamak için şehvet kuvvetini sarfetmek, hürlük ve yüceliğin meydana gelmesi ve âdilikle aşağlığın giderilmesi için nefse ibadeti bırakmak, ifrat ve tefritten çekinmektir. Bu suretle hırsa ve şehvete düşkünlük kalmaz ve tövbe, insanı hayvanlık sıfatlarının zuhurundan meneder. Ne hırs ve şehveti tamamiyle yok eder, ne de insanı ona düşkün bir halde bırakır. Böylece de insan hem ona düşkün olmaz, hem de cemat mertebesine düşmekten kurtulur. Nefis kuvvetlerinden ilki şehvet kuvvetidir. Üstün olursa insanı heva ve heves kuvvetiyle cehenneme çeker, hırs, tamah, cimrilik ve haset sebeblerini meydana getirir, insanın azmini zayıflatır, tenbelliğe, ihmale ve fütura düşürür; eri, kadın mesabesine koyar. İnsana âr libasını giydirir, hamiyet ve gayretini giderir, istek hevesiyle yüzünün suyunu döker. Tövbeyse, nefse ait kabahatler görülünce kutluluk nurlarının parıltısıyla kalbe gelen bir kuvvet

ve hararettir ki insan, onunla Tanrının nehyettiği şeylerden dille, işle ve niyetle dönmeyi gerekli sayar, akıl ve şeriat bakımından kötü olup kınanan şeyden mürüvvet göstererek çekinmeyi vacip bilir, zâhirde, bâtında onlardan kaçınır. Netekim Tanrı razı olsun, İbn-i-Abbas «Tanrıya Nasuh tövbesiyle tövbe edin» (LXVI, al-Tahrîm, 8) âyetini tefsir ederken buyurmuştur ki : «Nasuh tövbesi, öylesine bir tövbedir ki sahibi, tövbesinde doğrucudur, kalben tamamiyle nadim olur, dille istiğfar eder, kötülüğü kökünden sökmiye niyetlenir ve bir daha onun benzeri bir şey yapmamayı azmeder.» Tövbe, fütüvvet adımlarından ilk adımdır. Tarikatin başlangıcıdır, bu yolu dileyenin temelidir. Bir şeyden dönmeyi niyetlenip ondan yüz çevirmeyi kurdu mu artık bir daha ona dönmiyen, hattâ dönme imkânını bile gönlüne getirmiyen adam fütüvvete sahip olabilir. Çünkü fütüvvet için zarurî ve gerekli olan şeylerden biri, ercesine azim, sabırda kuvvet ve işlerde sebattır. Bu olmadıkça fütüvvette hiç bir durağa ulaşma imkânı yoktur. Hattâ bunsuz bir adım bile atmak mümkün değildir ve doğru da olmaz. Nasuh tövbesi, şehvet ve lezzete ait olup vazgeçttiği şeyleri yapmamıya ve tövbeden önce heva ve hevese uyularak işlenen ve evvelce insana sevimli gelen, rağbet edilen şeyleri işlememiye sabretmeyi ve bu yolda ayak diremeyi icap ettirir. Bu durakta sabır, heva ve hevese itaatı terketmek, nefsi bunlara uymadan meneylemek ve uyuş sebeplerine karşı durmaktır. Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm buyurmuştur ki : «Ben bunu gördüm, bunu anladım, zaten yaşla da tecrübe elde edilir ya, sabrın sonu iyidir.» Tövbe, cüvan-mertlerin sahip oldukları sıfatların başlarındandır ve sükûn ve vekar huzurunu meydana getirir. Sükûn, şehvetlerin coşkunluğu anında oturamakla olmak, lezzetleri dileme hususunda taşkınlık ve tezlik göstermeyip sâkin bulunmaktır. Vekarsa, dilekleri elde etmede yavaşlık göstermek, kazançları ele geçirmede ileri gitmemiye riayet etmektir. Peygamber aleyhisselâm, «Yavaşlıkla hareket eden doğruya ulaşır, yahut neredeyse ulaşacaktır. (355. a) Acele eden hatâ eder, yahut etmek üzeredir» buyurmuştur. Bu iki sıfattan, nefiste ahlak yüceliği ve takvâ meydana gelir. Çünkü huy yüceliği nefsin uygunluğunu ve kalbin yüceliğini icabettiren şeylerdir. Takvâ da kötü işlerden çekinmek ve iyi işlerde bulunmayı âdet edinmektir. Nefis huzuru ve topluluğu meleke edinir, kendisindeki dağınıklık giderse mutlaka bâtınında bir arılık meydana gelir, bulanıklığı gider, can gözü açılır, güzellikleri kötülüklerden ayırd eder ve onda arılığı mikdarınca olgunlukta sevgi meydana gelir, onları elde etmek için çalışmıya başlar, noksanı icabeden şeylerden kaçar, nurla zulmet nasıl bir araya gelemezse, o da kötülüklerden öylece nefret eder. Takvâdan kanaat ve tahammül meydana gelir. Kanaat geçim sebeblerine fazla sarılmamak, geçinecek mikdarla iktifa

etmektir. Tahammül, istiğna göstermek, giyim ihtiyacını ve geçim yokluğunu bildirmemektir. Çünkü kifaf, geçimde muayyen bir haddi gözetmektir. Bu haddi gözetmeyince isteğin sonu yoktur, insanı hırs kaplar, takvâyı bozar. Halka yokluğunu bildirirse bile Tanrının izni ve takdiri olmadıkça hiç bir kimse ona çare bulamaz. Oysa hırsa ve tamaha mensup olur. İstiğna gösterecek, tahammül edecek olursa, mukadder olan pay ona ulaşır, rahat ve huzur bulur, övülür ve iyi ad kazanır. Kanaatta da düzenden çıkmamak gerektir. Düzen, işleri ihtiyaca göre hesaplamak, sebepleri sıraya koymaktır. Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm «Hesaplı harcet, fakat darlığa düşme, eli dar ve nekes olma» buyurmuştur. Kanaatin sonu hürriyettir. Hürriyet, malı korkusuzca ve aşağılıklara, âdiliklere düşmeden kazanmak ve riyasız, minnetsiz iyi yerlere sarfetmektir. Hürriyet, fütüvvetin sermayesi, mürüvvetin ünvanı, hizmet mantıkasının şemsesi, inciye benziyen iffet huylarının dizisi ve kardeşlik yüzüğünün taşıdır. Bu yolun esas temeli ve cüvan-mertlerin aslî huyudur. Hürriyet sahibi, şehvete tapmayı revâ görmez, lezzeti istemede kimseye karşı alçalmaz. Yüce nefsini bir lokma için satmaz, âdilik ve aşağılık libasına bürünmez, dünyaya ait faydaları elde etmek için canla başla çalışmaz, heva ve heves bağlarına tutsak olmaz, nefsin ve şehevî kuvvetlerin isteklerine uyup horlanmaz, Tanrının verdiğine kanaat eder, nasibi olmıyanı elde etmek için yüzünün suyunu dökmez, başkalarının payına düşene bakıp haset etmez, karnının ve belinin lezzetine tutulmaz, mal toplamada, elindekini vermemede vebale uğramaz, nefsin hırsına itaat etmez. Çünkü, nefse tapan, erlikten çok uzaktır, o, âdeta kadındır. Hürriyet, mürüvvetle son bulur. Lezzeti terketmek, halka ihtiyacını bildirmeyip istiğna göstermek, halkın sahip olduğu şeyleri istememek, yüzünün suyunu korumak, kendisine gerekli olup elde ettiği ve elinden çıkarmak istemediği şeyi severek, gönülle halka ihsan eylemek, mürüvvetin gerekli sıfatlarındandır. Ulu ve yüce Tanrı, Davûd Peygambere, aleyhisselâm, vahyetmiş ve «Ya Davûd, dinde ve mürüvvette olgunluğa ulaşmamış kişiyle konuşma» buyurmuştur. Mürüvvetin olgunluğu da cömertliktedir. Çünkü iffet sıfatının sonu ve gayesi cömertliktir. Tanrı cüvan-mertlere başarı verir ve onların dostudur, Tanrı daya iyi bilir.

İkinci bap : Cömertlik :

Cömertlik, verilmesi gereken şeyi, vermek icabeden kişiye nasıl verilmesi lâzımsa, öylece, onu minnet zahmetine düşürmeden, yahut övüşten ibaret bile olsa bu verişe bir karşılık beklemeden ve bir maksat gütmeden vermektir. Cömertlik, iffet derecelerinin en üstünü, mürüvvet

mertebelerinin en yücesi, cüvan-mertlerin attıkları adımlardan son adım ve onların zâhitlikte ulaştıkları duraklardan en şerefli duraktır. Onunla vasıflanan ve cömertliğin hakkını gereği gibi yerine getiren kişi, bütün iffet nevilerini ayağının altına almış, iffetin her derecesine ulaşmış ve iffet ehlinin üstü olmıya ve bu sıfatla övülüp ululanmıya hak kazanmıştır. Peygamber aleyhisselâm, «Cömert câhil, bana nekes ibadet ehlinden daha sevgilidir» buyurmuştur. Cömertliğin en aşağı derecesi müsamahadır. Müsamaha, terk edilmesi gerekmiyen hakkı ve malı, bağışlama yoliyle terketmedir. Ulu Tanrı «Güçlüğe düşmüş kişi, bir kolaylık elde edinciye dek borcunu vermede sıkıştırılmaz. Eğer tasadduk ederseniz, biliyorsanız bu, sizin için hayırlıdır» buyurmuştur (II, al-Bakara, 280). Bundan sonra semahat gelir ki o, verilmesi vacip olmıyan şeyi üstünlük yoluyla ihsan etmektir. Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâm «Semahat sahibi ol, fakat israfta ileri gidici olma» buyurmuştur. Bu sıfata, cüvan-mertlerin en hususî sıfatı olduğundan ve onsuz fütüvvetin olmasına imkân bulunmadığından bâzıları «cüvan-mertliğin nefsi» adını verirler ve fütüvvet erbabının huylarının çoğunu, bu huya münhasır bilirler. Yâni bu yolda cömertlik o derecede lâzımdır ve o olmadı mı cüvan-mertliğin vücudu kalmaz. (355. b). Fakat bu, cömertlik oldumu fütüvvet de olur, yahut cömertlik fütüvvetin olgunluğunu icabettirir demek değildir. Üçüncü mertebe müvasâttır ki bu, sevgililerle dostlara yardım için malını vermek, kendisine ait ne kadar malı varsa bu aidiyette hiç bir rüçhan gözetmeksizin o mallara onları da iştirâk ettirmektir. Ondan sonra kerem gelir. Kerem, büyük işlerle yüce maksatlar uğruna malını, kolayca ve güzellikle bağışlamaktır. Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâm «Kadir ve mertebeler, ihsanla büyür, yücelir» buyurmuştur. Bundan sonra ihsan gelir. O, mal vermekle insanın sevinmesi, neşelenmesidir. Bu huyların en yücesi ve üstünü bağışlamaktır ki o da ihtiyacı olduğu halde malını vermektir. Ulu Tanrı «Tanrı sevgisiyle miskini, yetimi ve esiri doyururlar» buyurmuştur (LXXVI, al-Dehr, 8). Bu huy, fütüvvet ehlince cömertliğin en yüce mertebesi ve en yüksek zirvesi ve güzelliklerin güzelliğidir. Çünkü kadirlerinin üstünlüğü ve derecelerinin tefavütü bu huyla meydana çıkar. Birbirlerinden üstün oluşları bununla anlaşılır ve bu huy, sınama vaktinde cüvan-mertlerin mehengi ve insan kadir ve cevherinin miyarıdır ki kuru dâvada bulunan, dâvasında doğru olandan, haklı bulunan, yalancıdan bu huyla ayrılır. Nefsin tecerrüdüne bundan daha kuvvetli bir delil yoktur. Çünkü malı, ona bağlıyken, onu severken bağışlamıya imkân yoktur. Bundan dolayı bu huya nazaran bütün huyları hor sayarlar ve hiç birini bu değerde bulmazlar, bunu hepsinden üstün tutarlar. Bu huya sahip olanı yüce ve büyük sayıp ihvanın üstünü görürler. Geçmişler, bu huyu

elde etmiye pek çalışmışlar ve kadrini pek büyük tutmuşlardır. Huzeyfe-i-Advî'den rivayet edilmiştir, demiştir ki : Amıcamın bir oğlu vardı. Yermük savaşında onu bulamadım. Savaştan sonra biraz su aldım, onu aramıya koyuldum. Henüz ölmediyse ağzına birazcık su damlatayım, yüzüne birazcık su serpeyim diyordum. Nihayet onu ölüm halinde buldum. Biraz su vereyim dedim. Ver diye işaret etti. O sırada birisinin, ah yandım sesi kulağına erişti. Önce ona götür diye işaret etti. Onun yanına vardım, o adam, Âs oğlu Hişam'dı. Tam su vereceğim sırada başka birisinin ah dediğini duydu, önce ona götür dedi. Yanına gittim, baktım ki ölmüş. Hişam'a döndüm, onu da göçmüş buldum. Amıcamın oğluna koştum, baktım ki o da ruhunu teslim etmiş. Beyit :

Din erlerinin türesi, Tanrıdan yakıyne sahip olanların âdeti böyledir.

Bağışlamanın kemâli, bâkî hayırları ve ahirete ait kutlulukları da ihsan etmektir. Çünkü cüvan-mertlerce geçici hayırlarla zevali olan şeylerin ihsan edilecek kadar bir değeri yoktur. Emîr-al-mü'minin salavatullahi aleyhten rivayet edilmiştir ki tam kırk yıl rastladığına önce selâm verir, kimsenin kendisinden önce selâm vermesine meydan bırakmazdı. Sebebini sordular, buyurdu ki : «Peygamber salavatullâhi aleyhten duydum, önce selâm vermenin pek büyük bir sevabı var. Bundan önce o sevabı elde etmek için evvelâ ben selâm veriyordum. Fakat şimdi o sevabı halka bağışlamadayım.» Yine rivayet edilmiştir, Hasan ve Huseyn aleyhimesselâmın arasında şiddetlice bir şey olmuş, ikisi de birbirlerine küsmüşlerdi, yüzlerine bakmıyorlardı. Huseyn, barışmak için Hasan'ın gelmesini bekledi. Nihayet Hasan geldi, onu kucakladı, gönlünü aldı. Huseyn dedi ki : Sen büyük ve benden üstün olduğun halde neden şimdiye kadar ben sana gelmedim de senin gelmeni bekledim biliyor musun ? Hasan, neden diye sorunca dedi ki : İki kişi birbirine kızıp küserse önce barışıp öbürünün rızasını alanın ne derecede sevaba gireceğini ceddim Tanrı elçisi Muhammed sallallâhu aleyhten duydum, o sevaba senin girmeni istedim, yoksa daha önce ben gelir, senden hoşnutluk dilerdim. Başarı veren Tanrıdır.

Üçüncü bap : Tevazu.

Bu, şecaat mertebelerinin ilkidir. Şecaat, korkulu vakitlerle darlık ve musibet zamanlarında asabî kuvveti apaçık akla ve doğru reye muti' etmektir ki bu da hayvanlık kudretinin itidali ve kemalidir. Çünkü bu kuvvet bazan ifrata varır, mevki, kahır ve saltanat isteğine kalkışır, ululanma, kendini görme, haset ve hiddet gibi şeyleri meydana getirir.

Bazan da tefrite varır, korkaklık, yüreksizlik, ürkeklik ve gevşeklik meydana getirerek insanların yüceliğini, aydınlığını ve alımını giderir, kadrini, değerini azaltır, yok eder, akıllılara karşı insanı hor bir hale sokar, akıl azlığına, re'y düşkünlüğüne mensup eder. Tevazu, üstünlük ehliyle dostları ve sevgilileri ağırlamak, ululamak, mal ve mevki bakımından kendisinden düşkün, fakat üstünlükte ve yücelikte kendine eş, yahut kendisinden ileri olanları büyük saymak, onları yüceltmek ve kendisinden aşağı bile olsa, münkür olmadıkça, kendisinden aşağı bile olsa herkese, değerini ve mevkiini vermektir. Ulu Tanrı «İman edenlerden sana uyanlara karşı mütevazı ol» buyurmuştur (XXVI, al-Şuarâ', 215). Bu huy, nefsin, kendi hakkında itinası azalmadıkça, kendi değerine iltifat etmesi ortadan kalkmadıkça olgunlaşmaz. Bu huydan hilim meydana gelir. Hilim, nefsin huzur ve sükûnudur, kızgınlık zamanında kınamayı, ayıplamayı ve hiddeti bırakmak, kavga ve düşmanlıklarda yumuşaklık ve yavaşlıkta bulunmaktır ki hepsi de tevazuun sonuçlarıdır. Böylece bu huyun zıddı olan kabalık, sertlik ve nobranlık, nefisten çıkar, tezlikle acelecilik yok olur, elemlerle belâlara karşı kuvvet ve sebat, meleke haline gelir, bu hususiaki sebatsa istenen şeylere sabretmektir. Bundan dolayıdır ki Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm «Sabır iki kısımdır : İstemediğine sabır, sevdiğin şeye basır» buyurmuştur. Bu sebattan da tahammül, yâni bedenî yorgunluklarla meşakkatlere, insana gelip çatan zahmetlere dayanmak, azâ ve cevarihi hayrat ve hasenat kazanmak ve kalıcı iyi işleri biriktirmek hususunda yormak, incitmek ve yıpratmak ve buna sabretmek meydana gelir. Ulu Tanrı «Bizim için savaşanlara yollarımızı gösteririz» buyurmuştur (XXIX, al-Ankebût, 69). Bu âyet gereğince bu huydan da şehamet doğar. Şehamet, insanı iyilikle andıran ve bir çok sevaplara nâil eden büyük işlerle yüceliklere nefsin düşkünlüğüdür. Çünkü nefis ne kadar riyazat çeker ve bu suretle arınırsa kalb o derecede kutluluk âlemiyle münasebet peydahlar ve bu münasebet yüzünden de yüce işlerle üstün maksatları aramıya koyulur. Bundan dolayı Peygamber aleyhissalâtü vesselâm «Tanrı, yüce işleri ve onların yükseklerini sever, kötü işlere buğzeder» buyurmuştur. Çünkü yüceliklerle güzel ve temiz şeyler ancak arılıkla, kalbin nurlu oluşuyla istenir. Aşağılık ve âdî şeylerse, ancak nefsin karanlık oluşu ve bulanık bulunuşu yüzünden dilenir. Şehametten nefis ululuğu ve himmet yüceliği meydana gelir, nefis ululuğundan da afiv doğar. Çünkü nefis ululuğu, çoğu hor görmek ve büyüğe, küçüğe tahammül kuvvetine sahip olmaktır. Bu sıfatın varlığıyle hiç bir kimsenin suçu ve cürmü, insanın nefsine tesir etmez ve insan başkalarının eziyetinden incinmez, böylece de kudreti varken öç almayı kurmaz, suçtan geçmek ve bağışlamak, ona güç ve ağır

gelmez. Affetmek, fütüvvet ehlinin ana huylarından ve büyük sıfatlarındandır. Onlar, bu huyda da birbirleriyle yarışırlar. İhvanın cevherlerinin arılık derecesini bununla sınarlar. Erlerin değerlerini ve mertebelerini onunla tanırlar. Bu sıfatta rikkati, yâni kendi cinsinden olanlara bir eziyet edilirse kendisine elem ve ıztırap vermediği halde teessür duymayı ve incinmeyi meydana getirir. Böylece rikkat sahibi, hemcinsini incitmekten çekinir, onların suçlarına karşılık kısas istemez, hatalarından geçer. Ne suretle olursa ve nasıl kolayına gelirse öylece onların derdini, belâsını, düştükleri sıkıntıyı ve zararı gidermeyi kendisine vacip bilir. Rikkat, itidâl derecesine geldi mi hamiyete eş olur. Hamiyyet, kendisinin ve ihvanın dinini ve hürmetini töhmetten korumak, ehil ve aşiretini zulüm görmeden ve aşağılığa düşmeden muhafaza etmektir. Peygamber aleyhissalâtü vesselâm «Töhmet yerlerinden sakının» buyurmuştur. Bu, onların huy ve âdetlerinin en hususî olanı, ahlâk ve vasıflarının en yücesidir. Bu hususta elemlere ve korkulara tahammül ederler, tehlikelere atılırlar, şereflerini koruma hususunda mallarını, canlarını bağışlamayı kolay görürler, onun azlığına ve yokluğuna aldırış etmezlikten gelemezler. Bunun sonu da himmet büyüklüğüdür. Himmet büyüklüğü, âhıret kutluluğuna karşı dünya kutluluğuna, yahut kutsuzluğuna aldırmamak, cüz'î dileklere karşı hakarete düşmekten çekinmek, hemcinsinin hayatı karşılığında ebedî hayata nâil olacağını bilse bile canını fedâ etmektir ki böylece onlar, tehlikeli şeylere pek o kadar kıymet vermezler ve büyük maksatlara ulaşabilmek için muhatarayı düşünmezler bile. Küllî dilekleri aradıklarından o dilekler uğruna canlarını da terkederler, tenlerini de ve candan geçmeyi pek ehemmiyetsiz görürler. «Zararı yok dediler, biz rabbimize dönmedeyiz» (XXVI, al-Şuarâ', 50) âyeti, onların vasfıdır. Bu mânada ancak şecaat faziletinin sonu olan gerçek emniyetle tahakkuk edilir ve tevazuun kemâli, emniyet tahakkuk etmedikçe elde edilemez, buna imkân yoktur. Yardımı dilenen Tanrıdır.

Dördüncü bap : Emniyet.

Emniyet, korku ve musibet anlarında bağırıp elemlenmemek, büyük vak'alarla tehlikeli şeylerde gönlünü bozmamak üzere nefsin dayanması ve itmi'nan sahibi olmasıdır. Netekim ulu Tanrı, «Onlardır ki emniyet onlar içindir ve onlardır doğru yolu bullanlar» demiştir (VI, al-An'âm, 82). Buna necdet de derler ki (356, b.) şecaatin en üst derecesi, gayesi ve nihayetidir. Bu da kader sırrını iyice anlamadan ve yüce, ulu Tanrının korumasına tam olarak ve adamakıllı dayanmadan nasip olmaz, yakıyn kuvveti, bütün kudretlerin Tanrı kudretinde mahvolduğnu anla-

madıkça ve halkı kuru odunlar mesabesinde görmedikçe meydana gelmez ve şecaat fazileti kemale ermez. Çünkü insan, Tanrıdan gayrıda bir tesir ve kuvvet görüp halkın, onun varlığına rağmen bir varlığı ve eseri olduğunu sandıkça ve onun koruması oldukça hiç bir yaratılmışın, kendisine kötülük edemiyeceği ve hiç bir âfetin ona ulaşamıyacağı hususunda şüphe ettikçe korku ve iztırap çeker, bu zarurîdir, emniyete ve itmi'nana ulaşmasına imkân yoktur. Gönlü yakıyn nuruyla aydınlanmıyan, şüphe ve bilgisizlik karanlıklarından kurtulmıyan, ister arabın ileri gelenlerinden olsun, ister türkten bulunsun, daima ürker, korkar, gönlü kötüleşir, dağılır. Havassın emniyeti, şiddet, kuvvet ve yiğitlik demlerinde ayak diremektir ki bu da inanışta yakıyn kuvvetine sahip oluştan başka bir şeyle mümkün değildir. Yoksa insan her arıktan korkar, her tikeni bir kılıç, her dıvarı bir adam sanır. Fakat ecelin mukadder olduğunu ve ömür miktarının tayin edilmiş bulunduğunu düşünse, her olacak şeyin ezelden takdir edildiğini anlar ve istediği kadar kuvvet sahibi olsun, istediği kadar sayı bakımından üstün bulunsun, hiç bir düşmanından korkmaz. Emîr-al-mü'minîn Ali salavatullâhi aleyh, Handak savaşında Abd-i-Vüd oğlu Amr meydana gelip kendini övmiye başladığı, elinde ölen arap yiğitlerinin adlarını birer birer andığı, halkın onun cüret ve fasahatından korkup herkesin, bu adamın dili böyle, ya kılıcı nasıl dediği zaman hiç aldırış bile etmedi, onunla savaştı. Savaştan sonra Ali'ye, ondan korktun mu diye sordular. Tanrıdan başka kimseden korkmayandan herkes korkar, fakat o, kimseden korkmaz. Amma Tanrıdan korkmıyandan kimse korku duymaz buyurdu.

Hikâye : Hâtem-i-Asam'dan, Tanrı rahmet etsin, rivayet edilmiştir, demiştir ki: Ben Horasan savaşlarının bazısında Şakıyk-ı-Belhî ile beraber bulunmuştum. Savaş meydanında Şakıyk'a rastladım. Bana, gönlün nasıl, ne âlemde dedi. Zifaf gecesindeki heyecanı duyuyorum, ondan hiç farkı yok dedim. Ben dedi, bütün tehlikelere rağmen eminim. Kalkanını attı, silâhını çıakrdı, yatıp kalkanına başını koydu, uykuya daldı ve horlamaya başladı. İşte emniyet ve gerçek itmi'nan budur. Bu öyle bir şeydir ki sahibinden yaıkıyn nuruyla perde kalkmıştır, o insanın gözü açılmıştır, gönlünü bozmaz ve bir şeyden korkmaz. «Bize Tanrının takdir etmediği şey erişemez» sırrı (IX, al-Tevbe, 51), ona açılmıştır, onu açıkça görür ve takdirinde olan şeyden çekinmenin bir fayda vermiyeceğini anlar. Tanrı dilediğine kadirdir.

Beşinci bap : Doğruluk.

Doğruluk, hikmetin temeli ve dayanağıdır. İlk basamağıdır. Hikmet, söylemek kudretinin üstünlüğü ve olgunluğudur. Söylemenin faydası,

kişiye bilmediği şeyi haber vermektir. İnsanlar, bu hassayla öbür canlılardan ayrılır ve bununla hepsine üstün olur. Tanrı inayetiyle insan, bu sıfatla yücelmiştir. Fakat haberler, vakıa uygun düşemzse, sözün hassası zuhura gelmez ve sözden maksat neyse meydana çıkmaz. Bundan dolayı da insan, hayvanlarla müsavi bir dereceye düşer. «Onlardır hayvanlar gibi» âyetine uyar ve bu yüzden ondan umulan şey meydana gelmediği ve kendisinde olandan aykırı, hattâ daha aşağı bir şey zuhur eylediği cihetle, «Hattâ onlar, hayvanlardan da daha azgın ve sapıktırlar» hükmüne girer (VII, al-A'raf, 179). Şüphe yok ki bu çeşit adamı, gerçekten adam saymıya imkân yoktur. İşte bu yüzden Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm «Yalan söyleyende mürüvvet olamaz» buyurmuştur. Bu durakta hikmetten maksat, eşyayı, olduğu gibi anlayış, işlerdeki doğru ve gerçeğe uygun şeyleri, nasılsa öylece buluştur. Bu suretle söz ve iş doğruluğu meleke haline gelir. Doğruluk ya niyette olur, ya sözde, ya işte. Niyette doğruluk her başlanan işte Tanrı tapısına doğru bir maksatla yöneliştir. Netekim Tanrı «Ona doğrulukla gidin, yürüyün, yolunda doğru hareket edin» buyurmuştur (XII, al-Secde, 6), öylesine ki o işte, Tanrıdan gayrı bir şey bulunmasın, ondan başka bir maksat güdülmesin. Kişi ne yaparsa Tanrı için ihlâsla, riyasız ve nifaksız yapsın. (357. a) Onda halk görsün, yahut sevap kazanayım, karşılığında bir şeye erişeyim, yahut da şöhret ve ad san sahibi olayım, beni övsünler gibi bir maksat bulunmasın. Çünkü bunların her biri, mürüvvette ayıptır, onu bozar ve fütüvveti kirletir. Bu bakımdan insanın her yapacağı işte, her bulunacağı harekette adam akıllı düşünmesi, Tanrının, o işte kendisini hakka ulaştırmasını dilemesi ve o işte başka bir maksat beklememesi gerektir. Böylece Tanrı ona başarı verir. Şunu da bil : Hiç bir iş yoktur ki o işte Tanrının, kul üzerinde bir hakkı olmasın. O iş, ancak o hakla durur, bedenin canla durduğu gibi. Şu halde o hakka riayet etmezse, o iş murdarlaşır, pisleşir ve haram olur. Doğruluk, Kur'an'da, malın, nefsin telefini bile mucip olsa sözü doğru söylemek diye tarif edildiğinden yalan söz söylememektir. Hele şeriate ait haklara taallûk eden sözde hiç yanlış olmamalı. Çünkü yalanın en kötüsü, Tanrıya ve Peygamber'e iftirada bulunmaktır. Cüvan-mertlik yolunda yalandan beter bir şey yoktur. Hattâ o dereceye kadar ki «Erlik, doğruluktan ibaretetir» derler ve yalana «Erkeklerin hayız görmesi» adını verirler, ondan daha büyük ayıp ve cüvan-mertliğe aykırı bir şey tanımazlar. Ancak küllî bir iş veya dinî bir şey, onunla olabiliyorsa bâzı târiz ve tasrihlerle yalan ve yanlış söz söylenmesi, bu hükümden dışarıdır. Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâmın fütüvvetin esasını anlatırken bahsettiğimiz sözü, yahut İbrâhîm aleyhisselâmın putları kırmak için «Ben hastayım» (XXXVII, al-Saffât, 89), yine «Büyükleri yapmıştır»

(XXI, al-Enbiyâ', 63) demesi ve bunlara benzer şeyler gibi. İşteki doğruluğa gelince : Her hak sahibinin hakkını büyük tutarlar, şeriatte, yahut örfte çekinilmiyen çeşitli ve cüz'î kötülüklerle fenalıklardan bile kaçınmayı vacip bilirler. Fütüvvet sahibi, açıklayınca utanacağı bir işi gizlice de yapmıyan kimsedir. Fütüvvet sahibinin dışı, hiç bir suretle içine aykırı olmamalı, gizliliği, açıklığı müsavî bulunmalıdır. Öylesine ki onun bütün işlerini, sözlerini, düşüncelerini ve niyetlerini bir tabağa koysalar da âlemdekilere gösterseler o tabaktaki şeylerden hiç birinden çekinmemesi ve küçük bir şeyin bile gizlenmesini istememesi gerektir. Hasılı bu hususta doğruluk, ulu bir asıl, büyük bir adım ve yüce bir kademdir. Doğru olmıyanların fütüvvetten hiç bir hazzı, hattâ mürüvvetten hiç bir payı yoktur. Doğruluğu şiâr ve âdet edinen kişiye bütün hayır kapılara açılır, bütün şer yolları kapanır, bütün kutluluklarla olgunlukları elde etmiye istidat kazanır, bütün noksandan ve şekavetten korunur. Çünkü hayırlarla kutlulukların ve olgunlukların mayasının hamuru odur. Hepsi onunla yol bulur, ondan meydana gelir. Doğruluktan arılık zuhur eder ki o da gayb suretini kabul için gönlün nurlanması ve kalbin açılmasıdır. Ulu Tanrı «Tanrının, gönlünü islâm için açtığı kişi, rabbinden nura nâil olmuştur. Tanrı sözünü kabul hususunda gönlü dar kişiye benzer mi ?» buyurmuştur. (XXXIX, al-Zümer, 22). Arılık, anlayış, zekâ ve buluş kabiliyetinin çoğalmasıdır. Anlayışın içi, vehim ve hayâl perdeleriyle kötülüklerden ayrılmış olan aklın özüdür ki o, Elest ahdini anış ve kutluluk âlemini hatırlayıştır. Ulu Tanrı «Ondan ancak akıl sahipleri öğüt alır» buyurmuştur (XIII, al-Ra'd, 19). Anıştan ezberleyiş ve koruyuş meydana gelir, gönül kulağı açılır, insan ezel ve edeb sırlarını gözetir. Netekim Tanrı «Onu, unutmıyan, belliyen kulakta korur, unutmaz» buyurmuştur (LXIX, al-Hâkka, 12). Abd-Allâh-ibn-al-Hasan'dan rivayet edilmiştir ki bu âyet inince Peygamber aleyhissalâtü vesselâm, Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâma, «Ya Ali, Tanrıdan senin kulağını belliyen, unutmıyan kulak yapmasını diledim» buyurmuştur ki, Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâm, ondan sonra hiç bir şeyi unutmadım ve bir şeyi unutmama imkân kalmadı buyurur. Belleyip unutmamanın özünden de hidayet doğar. Hidayet, hikmetin sonudur. Tanrı, dilediğini doğru yola sevkeder.

Altıncı bap : Hidayet.

Hidayet, başarı yardımiyle can gözünün açılması ve teyit nuruyla sürmelenmesidir ki, böylece insan, dilediğini açıkça görür. Ulu Tanrı «Onlardır ki kalplerine Tanrı imanı yazdı ve onları ruhla kuvvetlendirdi»

buyurmuştur (LVIII, al-Mücâdele, 22). Bu durakta hidayetle müşahededen maksat ilm-al-yakıyndir ve kalbin görmesidir ki fazla arılık dolayısiyle nazar ve şitidlâl yoluyla, yahut hicabın açılması suretiyle kula nasib olur. Fakat bu, ayn-al-yakıyn (357. b) ve cemâl tecellisiyle mabudu şühud kabiliyetini meydana getiren ruhî müşahede değildir. Çünkü hikmetin sonu bu sınırı geçemez ve ayn-al-yakıyn ve hakk-al-yakıyn mertebelerine erişemez. Zira bu iki mertebe, ayn-i-cem'-i-ahadiyette istiğrak ve küllî fena vakitlerinde tahakkuk edebilir ve vilâyet sahibinden başka kimse bu mertebelere ulaşamaz, çevrelerinde dolaşamaz. Hidayet iki kısımdır : Birincisi, ulu ve yüce Tanrıyı marifete, varlığını tasdika, tevhid bilgisine, ihlâsa, Tanrı sıfatlarını ve işlerini tanımıya, peygamberlerle velileri, havassı ve temiz kişileri bilmiye yol bulmaktır. İkincisi tanrı hükümlerini bilmiye, vaciplerle sünnetleri ve mübah olanları, mekruhlarla çekinilmesi icabeden şeyleri, iyi ve üstün sıfatlarla güzel ve iyi huyları ve bunların karşılığı olanları, din ve mürüvvette kötü olan ve fütüvvet sahiplerine ayıp sayılan kötü huylarla çirkin işleri, fena olan ve reddedilen âdetleri, cüvan-mertleri bezeyen, güzelleştiren, yücelten ve olgunluğa ulaştıran beyenilmiş ve güzel huy ve âdetlerle temiz sıfatları ve iyi vasıflarla seçilmiş edepleri tanımıya, bilmiye yol bulmaktır. Bundan fikir isabeti, rey düzgünlüğü, söz doğruluğu, amel iyiliği meydana gelir. Bütün bu doğru ve iyi işler, Peygamber aleyhissalâtü vesselâmın memur olduğu doğruluğa ait olup pek çoktur. Kur'an'da «Emredildiğin gibi doğru ol» buyurulmuştur (XI, Hûd, 112). Çünkü, o, vilâyet durağına ait olan ahval ve müşahedattan bir çoğuyla beraber bütün bunları yapmıya memurdu. Netekim ulu ve yüce Tanrı, bu hususta onu doğrulukla vasfederek «Gözü, görmiye memur olduğu şeylerden ne kaydı, ne de onları aştı» buyurdu (LII, al-Necm, 17). Aynı zamanda peygamberlik durağına ait olan şeriat kurmak ve halkı yakıyne ulaştırmak hususlarına taallûk eden bir kaç fazla şeyleri de işlemiye memurdu. Netekim Tanrı «Onlar arasında, adaletle hükmet, şüphe yok ki Tanrı adaletle hareket edenleri sever» buyurdu (V, al-Mâide, 42). Böylece fütüvvet sahibi, işi Tanrı için ve Tanrı uğruna yapmıya ve doğrulukla hareket etmiye memurdur. Vilâyet sahibiyse işi Tanrı için, Tanrı uğrunda ve Tanrıyla yapmıya ve bu hususta doğru harekete memur olmuştur. Nübüvvet sahibineyse, bütün bunlarla beraber işi Tanrıdan alarak ve Tanrıya ait olduğunu bilerek hareket etmesi emredilmiştir. Onun Tanrıdan halka dönmesi, cezaları düzene koymak ve hükümleri tayin etmekle uğraşması; Tanrının elçiliğini yapması ve halkı Tanrıya çağırması lâzımdır. Bundan malûm olur ki fütüvvet babında doğruluk, nübüvvet durağındaki doğruluğun üçte biri, vilâyet durağındaki doğruluğunsa iki sülüsüdür. Eğer ulu ve yüce Tanrı fütüvvet ehline

hidayet nimetiyle nimet ihsan etmeseydi, başarı ve inayet ihsaniyle onlara hususiyet vermeseydi, fütüvvet erbabından hiç kimse, onların huylarından bir huya bile nail olamaz, şecaat ve iffete kuvvet bulamaz, cömertlik nasiyesine sahip bulunamazdı. Çünkü bu huyların temeli, doğru inanış ve açık yakıyndir. İnanış gevşek olursa, adamın ayağı sürçer. Hattâ yakıyn, amelin ruhudur. Nasıl beden ruhsuz dirilemez, hareket edemez ve kalamazsa amel de yakıyn olmadıkça kabul olmaz, doğrulmaz, düzene girmez. Bu hidayet, mutlak olarak hidayet bağışlıyan Tanrının bir vergisidir, Tanrı cömertliğinin bir keremidir, kimi dilerse, onu inayet ve meşiyetiyle bu vergiye, bu kereme sahip kılar. Hidayet Tanrının kula eğreti olarak verdiği bir lutuftur ki kulların ileri gelenlerinin canlarında mîsak vakti eşsiz örneksiz olarak yaratır, kendisine ulaşacakları zaman tekrar geri alır ve kul, iki hal arasında o dileklere düşer ve böylece Tanrıya bağlanır, ona erişir. Peygamber aleyhisselâm buyurmuştur : «Şüphe yok ki Tanrı, halkı karanlıkta yaratmıştır da sonra onlara nurundan bir saçıntı saçmıştır. Bunun saçıntısı kime değdiyse doğru yolu bulur, kime değmediyse yoldan sapar.» Başarı veren Tanrıdır.

Yedinci bap : Nasihat :

O, adalet nurunun zuhuru, sadakatin temeli ve esasıdır. Adalet, bütün üstünlüklerin toplanması ve kuvvetlerin birbirleriyle uyuşması ve uzlaşması yüzünden nefiste hasıl olan vicdanî bir haldir. Bu bakımdan huy üstünlüklerinin en yücesi ve cüvan-mertlik sıfatlarının en üstünüdür. Bundan dolayıdır ki Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâma cömertlikle adaletten hangisi daha üstündür diye sorulduğu zaman adalet, (358. a) eşyayı yerlerine koymak, cömertlikse, onları her hangi bir suretle yerlerinden çıkarmaktır. Adalet, ikisinin yücesidir ve üstünüdür buyurmuştur. Yâni adalet, bâtında nefsanî kuvvetler ve olgunluklar, zâhirde cismanî haller ve işlerden ibaret olan eşyayı, yerli yerine koymak, cömertlikse onları yerlerinden çıkarmaktır. Çünkü her şeyin gayesi, kemâlidir ki o da onun istikamet yolunca seyri ve birlik gölgesine girişidir. Birlik gölgesi, adalet olmadıkça var olamaz. Cömertlikse kemâli tercih ediştir. İtidal, diğer kuvvetlerin kemâlâtına bir de behîmî kuvveti ekler ve bunu fazilete döndürür, yâni diğer üstünlüklere ilâve olarak bu kuvveti iffet haline kor, böylece de nefis ve kuvvetler, onu vahdet gölgesinden çıkarmış olurlar.

Adalet, umumî bir tedbircidir ki, bütün kuvvetleri yerli yerinde tutar ve en güzel bir surette düzene sokar. Faydası da bütün halka şâmildir. Cömertlikse bir kuvvete ârız olan bir olgunluktur, faydasıysa, diğerleri hariç, halkın bir kısmına aittir. Bundan dolayı adalet daha yüce ve

üstündür. Peygamber aleyhissalâtü vesselâm, güzel huyları tamamlamak için gönderildiğinden ona «De ki Tanrının kitabından indirdiği şeylere inandım ve aranızda adaletle hükmetme hususunda emredildim» (XL, al-Şûrâ, 15) demesi vahyedilmiştir. Nasihat, Tanrı halkının iyiliğini istemek, onları takvâ ve salâh yoluna gitmek için uyarmak, dünya ve ahıret için hayır işlemiye, faydalı işler yapmıya, zararlı işlerden ayırmaya teşvik etmektir. Nasihatın tahakkuku için de eminlik, dindarlık ve esirgeme gerektir. Eminlik, insana tevdi edilen şeyleri korumak, onları ehline vermek ve halkın sırlarını ağyardan saklamaktır. Dindarlık Tanrı ve kul haklarını korumak, halkın işlerini düzgün bir şekilden başka bir şekle sokmaktır. Esirgemek, himmetini halktan kötü şeyleri gidermiye, zahmetlerle belâları onlardan def'e sarfetmektir. Refet ve rahmet, şefkatın gerekli sıfatıdır ki o da halkın hayrını ve rahatını dilemek ,hayrat ve hasenatı olanlara ulaştırmak, onların kutluluğunu, olgunluğunu meydana getirmiye çalışmaktır. Refet ve rahmetin gerekli sıfatı sılairahimdir, yâni kendisine ait olan dünyevî hayırlara yakınlarını da ortak etmek, onlarla bu hususta müvâsâtta bulunmaktır. Sılairahmin üstünlüğü ve halkı ona teşvik hususunda bir çok âyet ve hadisler vardır. İki kişinin arasını bulmak, yâni kavga ve savaşta halk arasına girip onları uzlaştırmak, iki tarafa da uygun bir tarzda olmak şartiyle onları barıştırmak, aralarından nefreti ve düşmanlığı gidermek bahsine gelince : Bu huy, fütüvvet ashabına mahsus huyların en hususiyeti hâiz olanıdır. Bunu, önemlilerin en önemlisi bilirler. Onların bu hususta iyice rüsuhları ve adam akıllı gayretleri vardır. Bir dereceye kadar ki birbirleriyle düşmanlık edenleri razı etmek ve onların rızasını kazanmak için bir çok diyetleri, cinayetleri üzerlerine almışlar ve nice yükler yüklenmişler, sayısız mallar harcemeyi kabullenmişler, neleri varsa hepsini ihsan etmişler, ellerindekini oynayıp kaybetmişler, ellerinde olmıyanı vermeyi borç edinmişlerdir. Böylece de halk arasından nefret ve düşmanlık kalkmış, ülfet ve sevgi meydana gelmiştir. Çünkü buğzun, düşmanlığın şeytan sıfatlarından olduğunu ve tek Tanrı tapısından pek fazla bir uzaklaşma bulunduğunu bilmişlerdir. Halkı uzlaştırma üç huyla olur. İnsan, o huylarla huylanmadıkça ve o sıfatlarla tahakkuk etmedikçe halkı uzlaştırmıya kudret bulamaz ve bu hususta sözü geçmez, çalışması bir sonuca varmaz. Çünkü işle doğrulanmıyan her söz beyhudedir, özden bir neşesi olmıyan her iş herzeden ibarettir. Bu üç huyun ilki güzel ortaklıkta bulunmaktır ki bu, kendi faydasını başkasının zararında görmemek ve kendisini iş arkadaşından üstün tutmamak üzere adeletle muamelede bulunmaktır. Böylece nasıl kendisi için ihtiyatla hareket ediyorsa, öbür taraf için de böylece ihtiyatla hareket eder. İkincisi, mala, mevkie, söze ve işe dair hakları

müstahakkına vermede insaf sahibi olmaktır. Üçüncüsü, kendisinin birisinde hakkı varsa onu alırken de insafa riayet etmektir. Fütüvvette, kendi hakkını, ne kadarsa almak ve zulümden kaçınmak ayıp değilse de affetmek ve bağışlamak, cüvan-mertlere daha yakışır. Bu üç sıfata gerekli iki huy vardır : Birincisi mükâfattır ki o, ihsana onun misli kadar, yahut ziyadesiyle, buna kudreti yoksa övüş, güzellikle anış, duâ, nimet ve ihsanı izhar gibi elinden ne gelirse onunla karşılıkta bulunmaktır. (358. b) Peygamber aleyhisselâm, nimeti söylemek şükürdür demişti. İkincisi, hüsnü kazâdır ki bu, mükâfatta minnet ve nedameti terketmek, kendisini noksan sahibi bilmek ve yaptığı iyilikle sevinmek ve ferahlanmaktır. Bu iki huy da teveddüdü meydana getirir. Teveddüd, akran ve emsaliyle fazilet ehlinin sevgisini kazanmayı istemek, fazilet ehliyle istidat sahiplerini, doğru yolda gidenlerle nefis cevherlerinde yücelik olanları her vesileyle sevmek, onların huzuruyla sevinmek, neşelenmek, onların varlığıyla muştulanmak, onlarla uzlaşmak, onlarla yeyip içmek, düşüp kalkmak, onlara armağanlar göndermek gibi şeylerle sevgilerini kazanmaktır. Peygamber aleyhisselâm «Birbirinize armağanlar verin de sevişin» buyurmuştur. Bu da ülfete dayanır. Ülfet, reylerin birleşmesi, dünyaya ve ahirete ait geçim işlerini tedbir hususunda birbirlerine yardım, maksada yönelişte gönül dileklerinin birliği için zâhiren de bir araya geliştir. Peygamber aleyhisselâtü vesselâm, «Mü'min ülfet edicidir, kendisiyle de ülfet edilir» demiştir. Ülfet, sadakati meydana getirir. Sadakat, arılık ehlinin ruhları arasındaki ezelî tanışmıya ve zatî uyuşmıya dayanan gerçek bir sevgidir. Buna kardeşlik de derler. Kardeşlik, fütüvvet kapılarının en büyüğü ve bu yolun temeli ve dayanağıdır. Bu sebeple pîş-kadem'e «ahî» derler ve kardeş tutunmadıkça fütüvvetin aslı bağlanamaz, fütüvvet işleri düzene giremez. Fetâlar İmamlarının İmamı, cüvan-mertler kutuplarının kutbu Emîr-i-mü'minân Ali aleyhisselâm «İnsanların en âcizi kardeş edinmede aczi olandır. Ondan âcizi de bir kardeş edindikten sonra onu kaybedendir» buyurmuştur. Bu hususta demişlerdir, beyit :

Dostu az olanı kötü kişi bil. Fakat dostu olduğu halde elinden çıkaran, ondan da beterdir.

Gerçekten de halkın en güzel yolu, kardeşlik yoludur. Çünkü din ve dünyanın mühim işleri onunla düzene girer, küllî ve cüz'î yollar ona bağlıdır, herkesin maksadı onunla meydana gelir, iki âlemin kutluluğu da onunla kolayca elde edilir. Kasdedilen her yüce maksada, her büyük dileğe, gönülleri bir kardeşlerin yardımiyle, elleri uygun dostların uygunluğuyla ulaşılır. İnsanın uğradığı her büyük ve ehemmiyetli vakayla her şiddetli iş, onların arka oluşlariyle, onların menedişleriyle defolur, her

güçlük kolaylığa döner, kolaylaşır. Gerçekten âlemde ihvan-ı-safâ ile ile buluşup onları görmekten ve erbab-ı-vefânın yüzlerini seyretmekten daha hoş bir nimet ve lezzet yoktur. Bunun yüceliğini, kadrini, ululuğunu hadis-ı kudsîde gelen şu söz anlatır ve bu büyüklüğe bu söz kifayet eder: «Sevgim, benim için sevişenlere cavip olmuştur. Sevgim, benim için buluşanlara vacip olmuştur.» Adalete ait şeylerin en sonu vefâdır ki kardeşlik direkleri onunla tamamlanır ve «Tanrı eli toplulukladır» sözünün mânası onunla tahakkuk eder. Birlik nuru, kardeşlik penceresinden vurmadıkça ve gerçek ülfet suret bağlamadıkça bu, tahakkuk etmez. Kardeşlik, gerçekten büyük bir nimet ve güzel bir vergidir. Ulu Tanrı «Tanrının size verdiği nimeti anın. Düşmandınız, kalplerinizi bir araya getirdi, birleştirdi de o nimetle kardeş olarak sabahladınız, kardeşliğe ulaştınız» buyurmuştur (III, Âl-i-İmrân, 103).

Sekizinci bap : Vefâ.

Vefâ, fütüvvet kademlerinin sonu ve yaratılış kuvvetinin kemalidir. Çünkü fütüvvet ancak yaratılış arılığıyle ve temizlikle mümkündür. Kul, kadîm ahdına vefâ göstermedikçe nefis, tabiat pisliğinden, yaratılış, cibillî karanlıktan arınamaz. Vefâ gösterdi mi arılık tamamlanır, hicap kalkar, fütüvvetin vücudu için gereken bütün yüce seciyeler ve faziletlerle büyük huylar ve sıfatlar meydana çıkar. Arılık, insan cevherinin letafeti ve nuraniyeti, ilk istidat mucibince onun kabiliyetidir. Temizlik de o cevherin neşet muktezalarından kurtulup hilkat ve âdet pasından sıyrılması ve cilâlanmasıdır. Buna ikinci arılık denir. Yaratılışın, ilk istidat arılığı dolayısiyle zuhura gelmesi icabeden insanî olgunluklarla ruhanî üstünlüklerin bir kısmı, ikinci arılık âleminde de kuvvede kalır, fiile gelmezse insan, kullardan alınmış olan ezelî Tanrılık ahdine vefa edemez ve kullara vacip olan rububiyet haklarını edâ eyliyemez, bu suretle de fütüvvet tamam olmaz. Bu yüzdendir ki (359. a) ulu ve yüce Tanrı cüvan-mertlerin başı Halîl-al-Rahmân aleyhissalâtü vesselâmı «İbrahim ahdine vefâ etti» diye övdü (XLIII, al-Necm, 37) ve kardeşlik ashabının serveri Emîr-al-mü'minîn Ali'yi «Nezirlerine vefâda bulunurlar» diye bu vasıfla medih buyurdu (LXXVI, al-Dehr, 7). Vefâ, şimdiki bağlantıyla ezelî ahdin uhdesinden çıkma, müsâvât yolunun melâmetine katlanarak ihvanın ahidlerini koruma, ihsanda bulunma, sadakat ehlinin haklarına riayet etme ve kardeşlik şartlarından gerekli olan her şeyi yapmıya çalışmadır. Ulu Tanrı buyurmuştur ki, «Söz budur, bundan ötesi yok, bundan ancak akıllı olanlar öğüt alırlar. Onlar öyle kişilerdir ki, Tanrı ahdine vefâ ederler, mîsakı bozmazlar. Tanrının buluşmayı, uzlaşmayı

emrettikleriyle buluşup uzlaşırlar ve buna riayet eylerler.» (XIII, al-Ra'd, 19 - 21). Ezelî ahit, Tanrının kendini tanıma ve birliğini bildirme kuvvetini insanın yaratılışında eşsiz, örneksiz olarak meydana getirmesi ve aklî delilleri onun tabiatına ihsan etmesi, insanın da bu yaratılışı kabul eylemesidir. Şimdiki bağlantı da ulu Tanrının Tanrılığını ve birliğini tasdik etmek, islâm şerîatinin hükümlerine uymak, kulluk vazifelerini yapmak, Tanrılık hukukunu edâ eylemektir. Ulu Tanrı «Ey inananlar, bağlandığınız şeylere vefâ edin» buyurmuştur (V, al-Mâide, 1). Tanrıyı tanımak ve bir bilmek kuvvetiyle Tanrıya ait gerçekleri bilmek, ancak iman bağlantılarının hükümlerine uymakla bilfiil zuhur eder. Bu, Tanrıya vefâ göstermenin mânasıdır. Halka vefâ göstermiye gelince : Bu, sevginin sağlam, meveddetin çözülmez ipine yapışmaktır ki, ruhanî münasebet ve ezelî ulaşma dolayısiyle yaratılışın ilk zamanında bağlanmıştı. Fakat neş'et perdelerinin ölrtmesi ve seferin uzunluğu yüzünden ayrılığıa uğradı, yabancılığa ve uzaklığa düştü, böylece gerçek ünsiyet, nefrete döndü, birlik yabancılıkla neticelendi. Tekrar o durağa ulaşmaksa, ancak dostuna ve arkadaşına istemeksizin nefsi için hiç bir şey istememek, yokluk zamanında eline geçeni ona bağışlamak, ihtiyaç vaktinde onu tercih etmek, dostlara verdiği vaidleri tutmada gevşek davranmamak, kardeşlik şartlarında zayıflık göstermiye yol vermemek, dostların dileklerini elde etmiye adam akıllı çalışmak, onlara gelecek kötülükleri elinden geldiği derecede defetmiye uğraşmak, tehlikeye düştükleri ve halleri bozulduğu zaman onlara nefsini ve malını fedâ eylemek ve gönlünden de bu yaptıklarını değersiz görmek şartiyle dostluk ve kardeşlik hükümlerine sadakat ve refıyklik haklarına riayetle olabilir. Bunları yapmazsa gadretmiş olur ki ulu Tanrı Medînedekilerle civarında bulunan arapların, Tanrı elçisinin buyruklarından dönmelerine ve kendi nefislerini ona tercih etmelerine yol yok» buyurmuştur (IX, al-Tevbe, 120). Böylece vefâ sahibi, fütüvvetin en üstün derecesine varmış, en son mertebesine ulaşmış, gadredense mürüvvetin en üstün yerinden kınanmanın, bayağılığın en aşağısına düşmüş, aşağılık ve horluk çukurunda kalakalmış, cüvanmertlik kapısından kovulmuş, iyi bahtlı oluş kapısından sürülmüş, horluğa, alçaklığa lâyık olmuş, dinden ve şeriatten çıkmıştır. Peygamber aleyhisselâm «Ahdi olmıyanın dini de yoktur» buyurur.

Dokuzuncu bap : Fütüvvetin âfetleri ve mürüvvete mânî olan şeyler.

Fütüvvet âfetlerinin en büyüğü dâvadır, heva ve hevesin kalışı yüzünden nefsin, kendi üstünlüğünü görmesidir. Çünkü onların yolları nefsin bağlarından kurtulması ve insanı yolda koyacak şeylere iltifat

etmemesi esası üzerine kurulmuştur. Bu da ancak beşerî vasıfların yokluğuyla ve mevki, büyüklük sevgisi, üstünlük ve saltanat isteği, tabiate ait dileklerle heva ve hevesten meydana gelen şeylerin zevaliyle mümkündür. Başka bir suretle meydana gelemez ve nefiste heva ve hevesin birazcığı kaldıkça ve nefis sıfatları yerli yerinde durdukça insan bu makama ulaşamaz. Gönül yaratılış nuriyle üstünlük kazanma yoluna girer, güzel huylarla huylanır, yüce sıfatları seçerse nefis, bunun teşiri altında kalır ve o üstünlüğü huy edinir, onun nurluluğunu ve arılığını kazanır, dâvaya kalkışır, azgınlığa girişir, kendisini görmiye başlar, zatı dolayısiyle kendisinde sabit olan en lâtif ve en arı vasıf, gönlü de kaplar, böylece yüceliği dilemeyi seçer, mertebesini ve güzelliğini düşünerek kendisini mahcup kılar, ucüple, kibirle vasıflanır, derken fazilet, reziletin ta kendisi olur ve bu hal, yaratılışı gayeye ve olgunluğa ulaşmadan meneder, nefis, kendi güzelliğine ve olgunluğuna mağrur olur, (359. b) sahibine, fazilete lâyık olduğu zannını vererek aldatır. Halbuki fazilet, hiç bir vakit, ondan mahcup olmamak ve sahibinden, yerinde ve mahallinde tabiatı dolayısiyle, düşüncesiz ve tekellkfsüz olmak şartiyle, iyi ve güzel bir işin zuhur etmesidir ki bu da gönül nurunun doğup nefsi aydınlatmasından meydana gelir ve yerli bir melekedir. Bundan dolayı, arada bir fazilet sıfatiyle sıfatlanmak ve adamdan bâzı zamanlar iyi bir iş zuhur etmek, fazilet değildir ve sahibinin olgunluğuna delil olamaz. Fazileti kasdeden ve bu suretle onu kazanan kişi, fazilet yoluna ne kadar giderse gitsin, fazilet sahibi sayılmaz. Fazilet sahibi sayılması için faziletin, kendisine meleke olması ve ona sahip bulunması gerektir. Bu yüzden kendisinde fazilet bulunduğunu vehmedip dâvaya kalkışan adam, kendisini görür ve benliğe düşer. Benlikse âfetlerin en büyüğüdür. Peygamber aleyhisselâm «Günah işlemeseniz de sizin günahtan daha büyük bir şeye uğramanızdan korkarım. O da benliktir, benliktir, benlik» demiştir. Bu çeşit adam, kendisinde fazilet olduğunu sanarak başkalarına karşı ululanır. Ululuksa huyların ve sıfatların en çirkinidir. Peygamber aleyhisselâm «Tanrı kibirleneni alçaltır» buyurmuştur. Böyle adam yine ucüp dolayısiyle fazilet sahibiyim diye kendisine, ululanması dolayısiyle de başkalarına yalan söyler durur, halbuki vehmettiği fazilete sahip değildir. Böylece de «Her dâvaya kalkışan yalancıdır» sözünün doğruluğu meydana çıkar. Mürüvvetteyse yalandan beter bir şey yoktur, onun derecesine hiç bir kötü huy ulaşamaz. Mürüvvetin temeli yıkıldı mı fütüvvet yapısı da çöker. Fakat nefsinde gerçekten bir fazilet hasıl olsaydı yaratıcının kendisine karşı inayetinin eserini, besleyip yetiştiren Tanrının kendi hakkındaki refet ve rahmetinin kemâlini görürdü. Önce ona feyzi akdesinden, o fazileti kabul etme istidadını verdiğini ve yara-

tılışını kaba ve kabiliyetsiz yapmayıp lâtif ve sâf kıldığını, ondan sonra da temizlenmeyi, arınmayı nasip ettiğini, ikinci arınmada bu suretle kulu Tanrıya yaklaştıran şeylere ulaşıp çeşitli güzel ve iyi işlere yaklaştığını ve böylece Tanrı sıfatlarının nurları tecellî edince de bu olgunlukları ona lutfeylediğini can gözüyle görür de son derecede hayâsından, huzundan alçalır, nimete fazlasiyle şükürler edip ulu Tanrının büyüklüğünü ve kudretini tasavvur eder, buna karşılık kendi aczini, horluğunu ve hiç bir şey olmadığını anlar, gerçek hidayet nuruyla nefsin, şer ve karanlık yuvası, pislik ve bulanıklık kaynağı olduğunu bilirdi. Çünkü nefis imkân sahasıdır. Şerler, çirkin huylar ve işlerle bulanıklıklar ve aşağılıklar, hepsi de yokluğa ait bir kaç şeyden ibarettir ki imkân sahasında görünür. Buna karşılık hayırlı ve güzel şeylerle nurlar ve faziletler, rahmeti umumî ve şâmil Tanrıdan meydana gelen ve varlığa ait olan şeylerdir. Var olan her mümkün de, kendi zatı itibariyle ancak yokluktan ibarettir ve zatı bakımından ondan, yokluktan başka bir şey meydana gelmez. Artık fazilete nasıl sahip olur, olgunluğu nerden bulur ?

Fütüvvetin âfetlerinden biri de israftır, israfta ileri varmaktır. Çünkü fazilet yolu pek güçtür ve ortada olan ana yoldan ayrılmamak pek müşküldür. Cömertlikte, nekeslik bayağılığından adam akıllı kurtulmak için biraz ifrata varmak ve böylece ihtiyatlı bulunmak gerektir. Çünkü nekeslik herkesçe kötüdür, fütüvvete aykırı olduğu bizzarur malûmdur. Çok olur ki fütüvvet sahibi bu bayağılıktan kaçar ve kaçışında öyle aşırı davranır ki ifrata düşer, fazileti bilmiyenler, yahut âdî kişiler, onun israfta ileri gitmesinden faydalanırlar, onu överler, ululardır. Bunda rüsuh sahibi olur, âfete düşer de yaptığını bir türlü anlamaz, cüvan-mertlik yapıyorum diyerek bu vehimle nesi varsa telef eder ve fütüvvet durağından adam akıllı uzaklaşır. Ulu Tanrı «İsrafta ileri gidenler, şüphe yok ki şeytanların kardeşleri olurlar» buyurmuştur (XVII, al-İsrâ, 27).

Kızmak ve taşkınlıkta bulunmak da bunun gibi büyük bir âfettir. Buna düşmek de tıpkı demin söylediğimiz gibidir. Çünkü korkaklığın bir noksan olduğunda, bir bayağılık bulunduğunda kimsenin şüphesi yoktur. Fütüvvet dileyen, ondan kaçınır, övülüş emeliyle bilgisizlik yüzünden büyük tehlikelere atılır, güçlüklere katlanır. Fakat bu, şeriati, yahut dini gerçek bir hamiyetle korumak, yahut da ehlini, aşiretini hıfzetmek, kavminden, kabilesinden şerri defeylemek için ve bilerek yapılmış bir şey değildir. Kendisini tehlikeye atar ve onu büyüklük sayar, halbuki gerçek büyüklükten ayrılmış ve o tapıdan kovulmuş olur.

Fütüvvetin âfetlerinden biri de gevşeklik, yumuşaklık ve kızmazlıktır. Çünkü iffet, tavazu ve adalet hususunda tefrite meyletmektir. Gurur, kibir ve zulmün çirkin ve noksan sıfatlarından olduğu hiç kimseye gizli

değildir. Nefis, daima bu aşağılıklara mâildir. Binaenaleyh nefsi kırmak, ona aykırı davranmak, onun kötülüğünü kökünden söküp çıkarmak ve kahretmek mümkün ve bunlarda (360. a) ifrattan çekinmek gerekse de bu hususta fazla ihtiyat, insanı acze, miskinliğe, gevşekliğe, aşağılığa uğratır, zâlimlere alay konusu yapar, korkaklığa düşürür. Böylece de faziletten uzaklaştırır ve insanı aşağılığa ve kötülüğe düşürmüş olur. Netekim «Bilgisizlikle alçalmayı kabul edip hilim göstermek kötülüktür» demişlerdir.

Yine fütüvvete âfet olan küllî işlerden biri övünmektir. Bu, dâvaya girişmiye yakın bir şeydir, yalnız ondan biraz daha aşağı ve zayıftır. Bu huyun meydana çıkmasına sebep de nefsin bilgisizlik sıfatiyle zuhur etmesidir. Böyle olmasa her nefse mahsus bir sıfat olduğunu ve bunda hiç kimsenin ortaklığı bulunmadığını bilirdi. O sıfat, sahibinin vücudunda Tanrı nazarının mahallidir ve o hasiyet olmasaydı o şahıs varlık âlemine gelemezdi. Bu bilinince başkalarına karşı övünmenin imkânı yoktur ve nefis, haddi zatında mütevazı olur, alçalır, küçük ve hor bir hale gelir. Bu yüzden de hiç bir kimseyi, herhangi bir bakımdan kendisinden üstün bulmamasına imkân bulunamaz. Fütüvvet âfetlerinin ana sıfatları kısaca bunlardır. Bu kadarını anlamak da tafsilâtını ve ferilerini anlamayı kolaylaştırır. Doğru yolu gösteren Tanrıdır, başarı ihsan etmek onun edindedir.

Onuncu bap : Fetâ, fetâlaşan ve dâvacı.

Fetâ, cüvan-merttir. Cüvan-mert, ahlâk üstünlüklerinde olgun, nefse ait aşağılıklarla kötülüklerden çekingen olan, yüce ve ulu Tanrıyı tanıyıp bilmede açık bir yakıyne sahip ve haline karşı can gözü açık, sahip - kadem oluşta rüsuha mâlik, itmi'nanda oturamaklı bulunan kişidir. Böylece dört fazilet, nevileriyle nefsinde meleke haline gelmiştir. Öylesine ki değişmesine, bozulmasına yol bulunamaz. Renkten renge girmesine ve tekellüfe düşmesine imkân yoktur. Fütüvvet âfetlerinin incelikleri, kötülüklerin çeşitleri ona malûm olur, hepsini görür. Nifak ve riya, yanılma ve hataya düşme arızalarının en ehemmiyetsiz görünen noktalarında bile uyanıktır, onlardan çekinir. Nefsinin şerefini, mertebesini gözetmez, fakat bilir. İnkiyat sahibi bir nefse mâliktir. Her yaptığı iş güzeldir, fakat o işi, o güzel şeyi düşünmeksizin, tasarlamaksızın yapar. Muti' bir tabiati vardır, her huyu, her sıfatı uludur, fakat bu sıfatı elde etmek için tekellüfe düşmez. Fazilet huylarından haberdardır, uyanıktır. Olgunluk yolunu görür ve o yolda iş işler, Tanrıyla doğrulukla, halkla şefekatla muamelesi vardır.

Fetâlaşan, fütüvvet talibidir. Fütüvveti elde etmiye çalışır ve bu hususdaki huylara riayet eder. Faziletler yolunda koşar, yüce maksatları arar. Gayelerine iştiyak çeker ve bu hususdaki darlıkları zorla aşar. Nefis sıfatları zuhur eder de renkten renge girmiye düşerse kendisini bu sıfatların varlığından dolayı kınar, onların üst olması yüzünden nefsini muahezede bulunur, onu yok edip kahreylemeye uğraşır. Büyük ve yüce huylarda tam bir kuvvet sahibi değildir, onları meleke haline getirememiştir, heva ve hevesten tamamiyle arınamamıştır. İstidat suyu akar durur, istek ve çalışma harareti parlayıp yanar. Ne o donmuştur, ne bu sönmüş. Fakat zamandan zamana daima yücelmededir ve her ân nefsine aykırı hareketle uğraşmadadır.

Dâvacıya gelince : O, kendisini cüvan-mertler libasiyle bezemiş ve fetâlar vasfına bürümüştür. Fakat ne onların huylarına sahiptir, ne yollarına bir adım atmıştır. Zaman gelir, birçok mallar verir, fakat cömertlikle değil. Vakit olur, tehlikelere, korkulu şeylere atılır, fakat yiğitlikle değil. Bunları ancak ihvana üstünlük, akrana yücelik gösterme kasdiyle yapar. Gizlilik âleminde uygunsuz huylara, aykırı işlere sahiptir. Halbuki bunları alenen yapmaz, bu bakımdan da dışı içine uymaz. Halleri, korkaklıkla kızgınlık arasında değişmede, âdetleri, nekeslikle israf arasında bocalamadadır. Bazan ayyarlar ve rintler önünde pek korkulu ve adam akıllı tehlikeli işler başarmıya girişir, büyük bir topluluğa saldırır, ağır bir orduya karşı durur, fakat yiğitliğini göstermek, övünmeyi istemek için ve böylece de onları hükmü altına almak, heybet ve kudretini gönüllerine salmak, onların başlığını elde etmek, onların önüne geçmek ister. Bazan bu büyük işlerin yüzde biri karşısında ve küçücük bir vakadan korkar, pek azlık bir düşmandan kaçıverir. Çünkü şeriati korumak ve saymak, kavminin ırzını muhafaza etmek gibi ahirete ait faydalarla aklî menfaatlar olsa bile bu işte kendisinin bir umduğu yoktur. Dünyaya ait bir fayda ve tabiatine uygun bir lezzet düşünüp bulamaz. Fakat riyaya lüzum görüldü mü, halka görünmek, yahut diğer bir dâvacıyla muarazada bulunmak için bir çok mal verir, istihkak mahalli olmasa bile kendisini böylece cömert gösterir. (360. b) Amma bu çeşit bir maksat gütmezse, cömertlikte bulunmaz, o sıfatın onda birini bile göstermez, isterse yeri gelmiş olsun, bunda Tanrı rızası, yahut da halkı razı etmek kaygusu bulunsun, aldırış bile etmez. Açıkta halktan utanır, iffet sahibi değildir diye zemmetmelerinden çekinir de zahitlik yolunu gözetir, takvâ yolunu izler. Fakat gizlice kötülüklerde, isyanlarda bulunur, Tanrıdan korkmaz ve nefsine hiç bir ululuk bırakmaz. Gücü yetince zulmeder, halkın zemminden, yaratıcının cezasından ürkmez, bu hususta korkmaz. Mazlûm, zayıf ve yoksul bile olsa acımaz. Zaman gelir ki nef-

sindeki aciz yüzünden, yahut tahammül ediyor görünsün diye, yahut da iffet ve takvâ sahibi desinler maksadiyle mazlûm görünür, kendisini zulme uğratır, fakat garezsiz hiç bir vakit zulümden kaçınmaz. Bu çeşit insanlâr, fütüvvetten uzak kalırlar, safâ ve mürüvvet ehlinin mertebelerine erişemezler. Fütüvvet sahibinin bunlardan çekinmesi vaciptir, sohbetlerinden ve onlara karışmaktan kaçınması gerektir. Çünkü onlar, öldürücü zehirden daha ziyancıdır. Onlarla karışmak, çobansız koyun sürüsünün içine giren yırtıcı kurttan daha ziyade ziyan verir. Koruyan Tanrıdır.

Hâtime. Üç fasıldır.

Birinci fasıl : Fütüvvet sahibi olmanın yolu.

Fütüvvet sahibi olmayı gönlüne koyan ve bu yola sülûk etmeyi içinden geçiren ve bu niyete düşen kişiye, yaratılış kurtuluşuna erişeceği, vilâyet salâhiyetini elde edeceği için müjdeler olsun. Çünkü dileğin doğrüluğu, isteğin kuvveti, istidat ve kabiliyete alâmettir. Şeyh-al-İslâm Abd-Allâh-ı-Ansarî, Tanrı rahmet etsin, buyurmuştur : Seni dilemeseydi sen dileyemezdir. Şu halde bu güzel nimet ve bu yüce vergi dolayısiyle Tanrıya şükretmesi ve dileyip aramada ciddî davranıp savaşması gerektir. Çünkü isteğin doğruluğu buluş nişanesidir. İstekle buluş ikizdir demişlerdir. Fütüvvet sahibi olmayı dileyenin önce yalan, bühtan, gıybet, hırs, tamah, nekeslik, kızgınlık, haset, garez, gadir, cinayet, cefâ, alçaklık, himmet aşağılığı, bayağılık, lafazanlık, utanmazlık, heva ve hevese uymak, alçaklarla ve âdillerle düşüp kalkmak, adam olmıyanlarla ve aşağılık kişilerle arkadaşlık etmek, fısk ve fücur ehliyle, fenalıkta ve töhmette bulunanlarla ve şer işleyenlerle dost olmak, alaycılarla konuşmak, malda nefsaniyete ve aşağılıklara düşmek, muamelelerde şiddet ve muzayakaya uğramak ve bu hususta nekes davranmak gibi mürüvveti bozan, hürriyeti yok eden şeylerden tamamiyle çekinmesi, onlardan kaçınmayı bilmesi gerektir. Çünkü bu çeşit huylar, mürüvvetin temelini rahneler, esasını yıkar. Hasılı din ve şeriatte kötü olan, ırz ve hamiyete ayıp getiren, alçalmayı ve aşağılanmayı mucip olan her şey mürüvvete aykırıdır. Mürüvvetin kaidesi gevşerse, hükümlerinin aslında kuvvet bulunmazsa fütüvvet yapısı yıkılmıya yüz tutar. Onu tâmir için verilen emek de zayi olmaz. Bir hakîm oğluna vasiyet ederek demiştir ki : Oğul, daima mürüvvet ehli olmıya bak. Tanrı hakkı için eğer ben soğuk suyun mürüvvetime zarar vereceğini bilsem, sıcak sudan başka bir su içmezdim. Aynı zamanda fütüvvete gençlikte girmek, türelerini meleke edinmek, buna alışmak, çeşitli ihsan, cömertlik, güzel huy, zarafet, dostlarla tanı-

dıklara yardımda bulunmak, yakınlara ve akrabalara karşı sılairahmi gözetmek ve buna benzer işleri âdet edinmek gerektir. Yaş ilerledikçe bunlar adama güç gelir. Netekim arap fetâlarından birisi der ki, beyit : İnsan gençken mürüvvette âciz olur, onu elde edemezse orta yaşa gelince elde etmesi pek güçtür.

Ondan sonra fütüvvette kemal sahibi, gerçeklerini iyice bilir ve ona göre harekette bulunur, üstün huylarla vasıflanmış, ayak diremeyle ve huy güzelliğiyle tanınmış, fütüvvet ehlinin edebleriyle edeblenmiş, onların vasıfları ve hususiyetleriyle telkin sahibi olmuş, bir pîş-kademi arayıp ona ulaşması, ihtiyarını ona teslim etmesi, ahvalindeki tasarrufu ona bağışlaması icabeder. Çünkü kutuptan ayrılan ve topluluktan ayrı düşen kişi, şeytana aldanır, fetâlar dairesinden çıkar, cüvan-mertler halkasından (361. a) hariçte kalır. Sevgisinin ve iradesinin de içten olması lâzımdır, yoksa ondan bir fayda bulamaz. Çünkü hayrı sevmesini iktiza ettiren yaratılış dolayısiyle feyiz alabilmesi, ancak onunla mümkündür. Sevgi hasıl olunca da onun güzelliklerini düşünerek sevgisinin çoğalmasını dilemesi ve buna çalışması, onun işlerine, huylarına, edeblerine uyması, sözlerini dinlemesi, emirlerini, nehiylerini yerine getirmesini gerekli bilmesi, elini onun eteğine atması, ona yapışması, buyruğuna baş koyması, tamamiyle kendi ihtiyarından çıkıp onun hükmünü ve ihtiyarını kabul etmesi, nefsin isteklerinden, nefsin azdırmasından, onun koruması ve yetiştirmesiyle kurtulmıya çalışması gerektir. Çünkü kemâle ulaşmıya mâni olan ve murada erişmiye hail bulunan, ancak nefsin dilekleri ve şeytanın istekleridir. Ondan sonra da fazilet kazancından başka bir gayretleri olmıyan, fütüvvet yolunda dosdoğru yürüyen, tarikatte ona yoldaş olan ve sırrını bilip anlıyan, ahlâkta kendisine uygun, maksatta bir bulunan birkaç refıyk seçmeli, onlardan başkalariyle konuşmamalı, onlardan başkasiyle kardeşlik ve sadakat yolunda yürümemeli. Böylece de nefsi, onların sohbetiyle fazilet edeblerini kazanır, onların âdetlerini âdet edinir ve bunu meleke haline kor. Çünkü önde gidene uymaktan ve sohbetten fazla nefse tesir eden, yoldaştan başka ruh açan hiç bir şey yoktur. Bundan dolayı da buyurmuşlardır, şiir :

İnsanı sorma, ona eş olana bak.
Çünkü her eş, kendisine eş olana uyar.

Şunu da bilmek gerektir ki fütüvvet sahibi olmanın aslı, esası, kötü ve piş şeylerden kaçınmaktır. Çünkü nefse, huyları terk etmek, amelden daha kolay gelir. Nefis, pislikleri bırakır ve arınırsa gönül, bulanıklıklardan temizlenir, cilâlanır, faziletler, külfete ve zahmete düşmeksizin hasıl olur. Ulu Tanrı «Kim malını verir, takvâ sahibi olur, kötülüklerden

kaçınır ve güzelliği tasdik ederse, kolay olan şeyi, ona kolaylaştırırız» buyurmuştur (XCII, Velleyl, 5 - 7). Tanrı her gücü kolaylaştırandır.

İkinci fasıl : Fütüvvet eshabının sıfat ve huylarıyle gidişleri ve yolları.

Onlara ait sıfatların en yücesi vefâ, ahde ve vaade sadakattir. Bu yüzden yüce ve ulu Tanrı, onları bununla övmüş ve peygamberleri bununla medhetmiş ve «İman edenlerden öyle erler vardır ki Tanrıya ahdettikleri şeyde doğru hareket ederler» (XXXIII, al-Ahzâb, 23), İsmâîl aleyhisselâmın vasfında da «Şüphe yok ki o, vaadinde sâdıktır» buyurmuştur (XIX, Meryem, 54). Emîr-al-Mü'minîn Ali aleyhisselâm, fütüvvetin vasıflarını anarken son sıfat olan vefâyi hepsinden önce, ilk sıfat olan tövbeyi en sonra zikretmiştir. Çünkü kutup, kemâl durağından bakar ve yüce mertebeden iner. Tekmil hususunda kemâle ulaşmak üzere müntehînin seyri, müptedînin seyrinin aksidir. Bu bakımdan kendi mertebesi dolayısiyle ilk sıfat vefâdır, son sıfat tövbe. Halbuki müptedînin mertebesi bakımından ilk olan tövbedir, son olan vefâ.

Onların sıfatlarından biri de ağyardan sırları korumak ve gizlemekte pek ileri varmalarıdır. Hattâ onlardan birini kılıçla tehdit etseler, ateşlere atıp azaba soksalar sırrı gizlemeden başka bir şey yapmaz. Arap fetâlarından biri bu hususta demiştir ki, şiir :

Doğrulukla yürüyen fetâlar öyle bir tâifedir ki bir araya gelirler amma herhangi birisinin sırrını öbürü bilmez. Kendileri şehirlerde ayrı ayrı gezerler amma sırları öyle bir kaya içindedir ki erler, o kayayı yarmadan acizdir. Herkesin yüreğinden ayrılan bir işi vardır amma o yürekten çıkan sırrı gizlice konuştukları yeri anlayıp bilmiye imkân yoktur.

Onlara ait sıfatların biri de tekerrüm, yâni aşağılık ve âdiliklere karşı büyüklük göstermek, töhmet ve şüphe mevkileriyle horluk ve alçaklık yerlerinden çekinmek şartiyle saygıya ve yüceliğe riayet etmek, alçak ve sersem kişileri cezalandırmaktan vazgeçmek ve şereflerini korumak için adam olmıyanlarla ve şerefsizlerle karşılaşmadan kaçınmaktır. Gönül genişliği de onların sıfatlarındandır ve bunun hakıykati, en yüce himmete ve nefis ululuğuna racidir, bu makamdan bilinir. Nefisler, dünyaya ait bilgilerden ayrıldı ve geçici hazlardan yüceldi mi artık dilekler ve istekler, onları aldatamaz, tezce geçip gidecek şeyler onları yerlerinden tepreştiremez. Bundan dolayı da hiç bir istenen şeyin elden çıkmasından dolayı gam yemezler ve böyle bir şey ellerine geçse sevinmezler. İnsanların kınamasına, kötülemesine aldırış bile etmezler, başlık ve yücelik elde etmek için yardım dilemiye, öc almıya kalkışmazlar.

Emîr-al-Mü'minîn aleyhisselâm «Başlığın, reisliğin âleti gönül genişliğidir» buyurmuşlardır.

Düşmanlara ve nefsi kötü kişilerle inatçılara karşı yücelik ve sertlik, dostlara, yoksullara, eli dar olanlara karşı yumuşaklık ve müdârâ da onların sıfatlarındandır. Ulu Tanrı (361. b) «Mü'minlere karşı alçaktırlar, kâfirlere karşı yüce» buyurmuştur (V, al-Mâide, 54). İzzet iki kısımdır : Birincisi düşmana, yahut servet sahibi leim kişiye karşı aşağı düşmemek ,alçalmamak için yücelik göstermek ve izzeti nefsini korumak, alçalmamak ve noksana düşmemek için hamiyyet ve gayret zamanında kahir kuvvetini kullanmaktır. Ulu Tanrı «Sizde sertlik bulmaları gerek» buyurmuştur (IX, al-Tövbe, 123). İkincisi. dünyaya ait şeyler ve tezce geçecek hazlar için noksana düşmemek, şerefini gidermemek, yahut karın lezzeti veya bel şehveti için nefsi zelîl etmemek ve bunun için de nefsin kadrini, değerini büyültmek, yüceltmektir. Hasan'a, sen nefsin bakımından pek büyüksün dedikleri vakit, büyük değilim demiştir, fakat yüceyim. Bunun sonucu tahammüldür çünkü yoksulluğu ve derde düşmüş olmayı bildirmek, alçalmak ve bayağılaşmaktır. Emîr-al-Mü'minîn aleyhisselâm, «Uğradığı zarar ve ziyanı açıklıyan alçalmıya razı olmuştur» buyurmuştur. Bunu gizlemek zenginliğini ve genişliğini bildirmekse, Tanrıya dayanmak ve ondan zenginlik ve ferahlık dilemek alâmetidir ki bunsuz izzet olamaz. Ulu Tanrı «İzzet, Tanrının, Rasûlünün ve mü'minlerindir» buyurmuştur (LXIII, al-Münafikuun, 8). Rıfık, gerçekten düşmanın nefsine gönül kuvvetiyle karşı durmak ve onun sıfatının zuhurunu defetmek, bunun ışığıyla onun karanlığını gidermektir ki böylece düşmanın nefsi, ona karşı duranın nefsi üstün olmaksızın kırılmış, altedilmiş olur. Bu öyle bir huydur ki hiç bir kimse onun değerini bilemez ve rütbesine eremez. Sahibine fazilet veren ve düşmanından kötülüğü gideren şereften daha iyi hangi şeref vardır ? Onun içindir ki Peygamber aleyhisselâm «Rıfkı haram eden hayrı da haram etmiş olur. Ona nâil olamıyan buna buna da nâil olamaz» buyurmuştur. Peygamber aleyhisselâmın hoş geçinmesi bir derecedeydi ki hiç bir yemeği asla kötülememiş ve kendisine hizmet eden hiç bir kimseyi paylamamıştır. Tanrı razı olsun, Mâlik oğlu Enes der ki : On yıl Peygamber aleyhisselâma hizmet ettim, aslâ bana sert bir söz söylemedi ve yapmadığım bir şey için neden yapmadın demedi. Böylece haberde gelmiştir ki Rasûl aleyhissalâtü vesselâm «Ebû-Zamzam gibi hareket edebilir misiniz» buyurmuştur. Ebû-Zamzam ne yaptı diye sorulunca «Her sabah, Allahım, bugün şerefimle bana zulmedene tasadduk ediyorum. Kim beni döverse dövsün, ben onu dövmiyeceğim. Kim beni söverse sövsün, ben onu sövmiyeceğim. Kim bana zulmederse ben ona zulmetmiyeceğim, derdi» demiştir. «Emîr-al-Mü'minîn Ali

aleyhisselâm buyurmuştur ki, «Rasûl salavatullâhi aleyhten ahlâk güzelliğini sordular. Bir şeyi sana vermiyene ihsanda bulunman, seni arayıp sormıyanı dolaşman, sana zulmedeni affetmendir dedi» Bu, cüvan-mertliğin kemâline ait bir sıfattır. Kur'an'da da «Suçu afivle, kötülüğü ondan daha iyisiyle defet, bu takdirde seninle onun arasında düşmanlık olan kişi, öyle bir hale gelir ki, sanki o, yakınlarından bir dosttur» denmiştir (XLI, al-Secde, 34).

Ebu-Bekr oğlu Abdullah'tan rivayet edilmiştir ki bir arap dedi, Huneyn savaşında Rasûl aleyhissalâtü vesselâmın yanıbaşında gitmedeydim. Ayağımda kaba ve kalın bir ayakkabı vardı, Peygamberin ayağına bastım. Bismillâh, canımı acıttın diyerek bana hafifce kamçıyla dokundu. Bütün gece kendimi kınadım, Tanrı elçisini gafletle incittin dedim. O geceyi öyle geçirdim ki ne halde olduğumu ancak Tanrı bilir. Sabahleyin biri gelip filân adam nerde diye bağırdı, Ben, vallahi dedim, dün yaptığım şey yüzünden aranıyorum. Korkarak, titreyerek Rasûl'ün tapısına vardım. Dün ayakkabınla ayağıma basmış, canımı incitmiştin de ben de sana bir kamçı vurmuştum. Onun karşılığı olarak şimdi şu seksen koyunu al buyurdu ve koyunları bana verdi.

Yine onların huylarından biri gayrettir. Gayret, utangaçlığı mucip olacak, yahut ağyarın, kendisinden üstünlüğünü, ileriliğini temin edecek şeyden çekinmektir. Bu huy, takdir edilen ve fütüvvet ehlince seçilmiş olan bir huydur ki nefsin, tabiatlerin pisliklerinden ayrılması, anasırın kötülüklerinden arınması, heyulâya ait maddelerin murdarlığından uzaklaşması, Tanrı tapısına yaklaşması, gerçek birlikte münasebet peydahlaması yüzünden cevherindeki arılığa ve kendisinin şerefine ve büyüklüğüne şuurundan meydana gelir. Böylece nefis, kendinin olgunluklarda ve kutluluklarda tek olmasını ister, ağyar ortaklığından utanır. Nurânî arılığı üst oldukça gayreti de artar. Peygamber aleyhisselâm «Sa'd gayurdur, ben Sa'd'dan da gayretliyim. Tanrıysa benden de gayretlidir» buyurmuştur.

Üçüncü fasıl : Hizmet ve ziyafet.

(362. a) Fütüvvete gerekli şeylerden biri daimî olarak hizmete girişmek ve ziyafet sünnetine devam etmektir. Çünkü fütüvvetin, vilâyetin zâhiri ve başlangıcı bulunduğu, vilâyetin de fütüvvetin bâtın ve nihayeti olduğu artık anlaşıldı. Vilâyet sahibi, birlik gözüyle bütün halkı, kendi vücudunun cüzleri görüp onları, uzuvları mesabesinde bilir. Umumî varlık ve tam rahmet dolayısiyle de hayrı ve kutluluğu herkese yayar. Binaenaleyh fütüvvet sahibi, herkesi kardeşi ve akrabası gözüyle görüp asıl

bakımından onlarla bir olduğunu iyice bilmeli, gerçek kardeşlik ve candan gelen esirgeme duygusunun muktezası olarak da fayda ve rahatı herkese saçmalı ki dışı içine uygun olsun, başlangıç sona uysun, suret mânaya uymuş bulunsun. Netekim vilâyet sahibi de halkı sapıklıktan kurtarmak ve kemâle ulaştırmak için kendi kemâl derecesinden nâkıslar derecesine iner. Fütüvvet sahibi, konukları ağırlamak ve eshabâ hizmette bulunmak için kendisini horlar, zahmet ve meşakkate tahammül eder, böylece onları huzur ve istirahate ulaştırır. Yokluk zamanında kendisine gerekli olanı onlara saçar, kendi ihtiyacını gizler, yokluğa sabreder, huzurları bozulmasın diye onlara bu hususta bir şey duyurmaz. Böyle olmazsa dâvası lâftan ibarettir, kendisi fütüvvetten uzak düşer. Rivayet etmişlerdir ki kıtlık ve darlık zamanında birisi, Peygamber aleyhisselâmın yanına geldi. Peygamber aleyhi efdalissalât, hücrelere birisini yolladı, sizde hiç bir yiyecek var mı diye sordu. Hepsi de seni halka Peygamberlikle gönderen Tanrıya and olsun, sudan başka bir şeyimiz yok dediler. Rasûl aleyhisselâm, eshaba «Bu gece onu konuk edecek kimdir ki Tanrı ona rahmet etsin» buyurdu. Ensardan biri, Ya rasûlallâh, ben onu konuklarım dedi ve adamı evine götürdü. Kadınına bu, Peygamber'in konuğudur, onu ağırla, ondan hiç bir şey esirgeme dedi. Kadın, çocukların yiyeceklerinden başka bir şeyimiz yok dedi. Adam, kalk dedi, çocukları bir bahaneyle avundur, yemek yemeden uyusunlar. Sonra ışığı yak, ne varsa konuğun önüne getir. Yemeğe başlayınca ışığı düzelteyim diye kalk ve düzeltirken söndür ve gel. Biz de ağzımızı oynatalım, şapırdatalım da hep beraber yiyoruz sansın, karnını doyursun. Kadın kalktı, bir bahaneyle çocukları uyuttu, kocasının buyruğunu yerine getirdi. Konuk, onlar da kendisiyle beraber yiyorlar sanarak iyice doydu. Onlar aç olarak uyudular. Sabahleyin Peygamber'in yanına geldikleri zaman Peygamber, yüzlerine bakıp gülümsedi ve buyurdu ki: «Ulu Tanrı dün gece filânla filâna şaştı ve bu âyet indi: İhtiyaçları olsa bile onları kendi nefislerinden üstün tutarlar» (LIX, al-Haşr, 9). Yine böyle rivayet edilmiştir ki bir gece dervişlerle cüvan-mertlerden otuz şu kadar kişi Bülhasen-i-Antakî'nin yanına toplandılar. Onunsa ancak iki üç parça ekmeği vardı, beş kişiye bile güç yeterdi. Bütün ekmekleri parçaladılar, mumu söndürdüler, yemek için sofraya oturdular. Her biri, öbürleri yiyor sansınlar diye ağzını şapırdatmadaydı. Sofrayı kaldırdıkları zaman gördüler ki ekmekler öylece durmada. Başkaları yesin diye hiç biri yememiş.

Bu hususta onlara ait rivayet ve hikâyeler çoktur, şaşılacak ve görülmemiş şeyleri sayısızdır. Hepsini anlatmak, kısa yazma esasına aykırı olur, dileyen, onlardan uzun uzadıya bahseden kitaplar aramalı, eserleri, haberleri tetebbu etmeli ki onların sıfatları, huyları, kendisine aydınlan-

sın. Kutluluk ehline bu kadarı yeter, sözü uzatmıya hacet yoktur. Tanrı, bu huyları elde etmek istiyenlere başarı verir, doğru yolu gösteren odur.

Kitabın yazılışı, Tanrı halini düzeltsin, Ulu Tanrının rahmetine muhtaç zayıf kul Kâşân'lı Huseyn oğlu Süheyl - Allâh'ın oğlu Ma'sûm eliyle bitti.

V

Alâ-al-Devle-i Semnânî

FÜTÜVVET HAKKINDA RİSÂLE

(Ist. Bayezid, Veliyyeddin efendi K. Mecmua, No. 1796)
(170. b - 174. a)

RAHMÂN VE RAHÎM TANRI ADİYLE

(170. b)

Hamd hakkıyle Tanrıya, rahmet yarattıklarının hayırlısı Muhammed'e ve sehabesine. Bundan sonra bu risâle, ahlâk üstünlüğünün tamamiyle meleke haline gelmesi ve aşağılıkların tamamiyle giderilmesi vasıtasiyle insana ait yaratılış nurunun zuhurunu ve nefsanî karanlıkları kaplamasını bilmekten ibaret olan fütüvvete dair bir risâledir ki biz, onun hülâsasını yedi fasılda anlatacağız :

Fütüvvetin hakıykati hakkında Musa aleyhisselâmdan şöyle nakledilmiştir : Musa, ulu Tanrıdan fütüvvet nedir diye sordu. Tanrı, nefis, tabiatin zorlamalariyle ve beşeriyet bulanıklığiyle pislenmiyecek ve bedenî hey'etle hayvanî ve yırtıcılık sıfatlariyle sıfatlanmıyacak surette yaşamaktır buyurdu ki böylece nefis, nasıl ilk yaratılışta iyi sıfatlara ermişse beşeriyet mertebesine ulaştıktan sonra da öylece tertemiz ve aparı Tanrı tapısına döner. Bu, ulu Tanrının da sözüdür : Tanrı «Ey itmi'nan sahibi nefis, rabbine ondan razı olarak ve onun rızasını kazanarak dön de kullarımın arasına katıl, cennetime gir» demiştir (Sûre. LXXXIX, al-Fecr, 27 - 30). Tanrı ikisinden de razı olsun Muhammed oğlu Ca'fer al-Sâdık, fütüvvet, fısk ve fücur değil, hazırlanmış yemeği yoksullara vermek, elde edileni dağıtmak, herkese güzel ve güleryüz göstermek, güzelliği kabul edilmiş huylarla huylanmak ve kimseyi incitmemektir buyurdu. İyâz oğlu Fuzayl'e fütüvvet nedir diye sordular. Halkla iyi huy-

larla geçinmektir dedi. Fütüvvet, taat ve fazilette ısrar ve sebattır dendiği gibi fütüvvet, haram yemek ve günahlarda bulunmak değildir, rahmeti umumî Tanrıya ibadet, Şeytana muhalefet, Kur'ana uymaktır da denmiştir. Fütüvvet bir bilgidir ki onu Hak'la mevsuf olan fatanet ehlinden başkası bilemez. Onu görmiyen nerden bilecek ? Gözü olmıyan güneşin ışığını nasıl anlar ? Feta, lügatta delikanlı demektir, fakat mâna bakımından fıtratın kemâline ve kemâli olan sonuna ulaşana denir. Şu halde bir kişiye heva ve hevesle tabiat üstünü olur ve onda beşeriyet bulanıklığı görünür durursa o, çocuk mesabesindedir. O duraktan ileri geçer, yaratılışı nefsâni âfetlerle hastalıklardan ve Şeytana mensup aşağılık tabiatlerden kurtulursa feta olur. Çünkü insan sözünün mânasında gizlenmiş olan fütüvvet, onda olgunluğa ulaşır, faziletler, fi'len hasıl olur. Netekim delikanlıda da surî kuvvetler meydana gelir, bedenî olgunluklar zuhur eder. Cüvan-mertde gönül sahibi derler. Çünkü insanın yaratılışı, olgunluğa ulaşınca gönül adını alır. Tanrı bu makama işaret ederek «An onu ki rabbine selim bir kalple geldi» buyurmuştur (Sûre. XXXVII, al-Sâffât, 84). İnsan, gönül durağından ileri geçer, Tanrıya ait sıhhatların tecellisiyle ondaki kalb sıfatları mahvolursa ruh durağına erişir ve müşahede sahibi olur, o vakit şeyh-ihtiyar mesabesinde sayılır. Çünkü şeyh, bedenindeki kuvvetleri zayıflayan, siyah saçları ağıran ve yokluğa yaklaşmış olan kişidir. Müşahede sahibi de ruh durağında yokluğa yaklaşmış, Tanrı nurlariyle sıfatlarının karalığı ağarmış ve aydınlanmıştır. Kuvvetleriyle sıfatları, Hak sıfatlarının zuhuriyle zayıflamış, adeta yok olmuştur. Bu yüzden fütüvvet nihayete ermedikçe vilâyet hidayeti meydana gelmez.

Fütüvvet mazharı : Fütüvvet mazharı İbrâhîm aleyhisselâmdır. Ulu Tanrı «Bir feta duyduk, putları kötülükle anıyordu. Adına İbrâhîm deniyordu» buyurmuştur (Sûre. XXI, al-Enbiya, 60). Ona fetalar atası derler. Çünkü dünyadan ve dünya tadlarından ilk ayrılan odur. Tanrının gayrisinden uzlet ihtiyar etmiş, ulu Tanrının sevgisindeki lezzete karşılık sefer yorgunluğuyla gurbet ve musibet vahşetini kolay görmüştür. Yurdundan, akranından yüz çevirmiş, putları kırmada ayak diremiştir. Ziyafet sünnetiyle topluluk törenini âlemde o koymuştur. Fütüvvette öyle bir durağa erişmiştir ki ulu Tanrı emriyle İsmâil'i boğazlamıya koyulmuştur. Sevgilinin adını duyum zevke gelince nesi varsa dağıtmıştır. Netekim rivayet ederler, ömrünün sonlarında İbrâhîm'in bunca malı mülkü varken dostluk elbisesini ve Halîl lâkabını nerden kazandı ? Tanrı, onun malı çoktur ama buyurdu, gönlü malda değildir, bizdedir. Dilersen sına. Cebrâîl bir ihtiyar şeklinde İbrâhîm'in kapısına geldi. En güzel bir sesle «Sübbûhun kuddûsün rabbül melâiketi verrûh» dedi. İbrâhîm zevk-

lendi, onun kapısına gelip canım sevgilinin adına feda olsun, bir kere daha söyle dedi. Cebrâîl, neyin varsa üçte birini ver de tekrar edeyim deyince İbrâhîm varının üçte birini ona bağışladı. Cebrâîl bu sözleri tekrarlayınca İbrâhîm daha ziyade çoştu, neyim varsa senin olsun dedi, bir daha söyle.

Tekrar et ey gönlümü heyecana getiren,
Çünkü sevgiliye ait söz pek hoş ve güzel.

İkinci feta Yusûf-ı Sıddıyk'tir. Peygamber (Muhammed) aleyhisselâm «Kardeşim Yusûf, kardeşlerine, bugün benden size kınama yok dediği (Sûre. XII, al-Yusûf, 25) ve onlar, babalarının kendileri için istiğfar etmesini diledikleri zaman, sizin için istiğfar edeceğim diye vaitte bulunduğu (aynı Sûre. 98) ve zındanda, onlardan kendisini çıkarmıya teşebbüs etmelerini dilemeden rûyalarını yorduğu için fetaların fetasıdır. Ben olsaydım rûyalarını yormadan zındandan çıkmayı dilerdim. Hele rabbim bana ihsanda bulundu da beni zındandan çıkardı dediği zaman (ayni Sûre. 100) nimet sahibini anıp nimete aldırış etmeyişi ne de hoştur» buyurdu.

Ondan sonra fütüvvet, peygamberlerle sıddıyklerden an'aneyle Muhammed Mustafâ'ya erişti, sallallâhu aleyhi vesselem. (171. a) Ulu Tanrı, onun fütüvvetini bildirmek için «Şüphe yok ki sen pek büyük bir huy sahibisin» buyurdu (Sûre. LXVIII, al-Kalem, 4). Ondan Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâma erişti ki o, fütüvvetin kutbu ve medarıdır. Rasûl aleyhisselâm, Sizin en fetanız Ali'dir dedi. Ali, fütüvvet nedir ey Tanrı elçisi deyinde Peygamber, o bir şereftir ki yiğitlik ve cömertlik erbabı onunla yücelir, şereflenir. Ya Ali, sen feta oğlusun, feta kardeşisin buyurdu. Ali, babam kim, fetalardan kardeşim kim ? deyince de buyurdu ki : Baban Halîl -al-Rahmân İbrâhîm'dir, kardeşin benim. Benim fütüvvetim babanın fütüvvetindendir, senin fütüvvetin benden. Huneyn savaşı günü Cebrâîl, Ali'den başka feta yok, Zülfekar'dan başka kılıç yok diye bağırdı. Zahitlikte, takvada, yiğitlikte ve cömertlikte öyle bir dereceye ulaştı ki kimse onun mislini asla onun mislini görmedi de, işitmedi de. Üç gün iftar edeceği yemeği tam iftar zamanı bağışladı da sûrenin sonuna kadar «Onlar, Tanrı sevgisiyle miskini, yetimi, esiri doyururlar» şerefiyle şereflendi (Sûre. LXXVI, al-Dehr, 8). Rükûda fırsat elden çıkar korkusuyla yüzüğünü yoksula verdi de «Söz budur, bundan ötesi yok. Veliniz ancak Tanrıdır ve Rasulü...» âyetinde (Sûre, V, al-Mâide, 55) bu âyetin sonuna kadar olan hükümle bildirilen vilâyet hil'atı ona tahsis edildi. Yakıyninin kemâli yüzünden din düşmanlariyle savaşta ruhunu bağışladı. Onun fütüvveti, oğlunu boğazlamak suretiyle nefsini bağışlıyan

İbrâhîm'in fütüvvetine bağlıdır. Sûret âleminde peygamberlik mazharı Âdem Safıy, kutbu İbrâhîm Halîl, hâtemi de Muhammed Mustafâ salâvüt-al-Rahmani aleyhi ve aleyhim ecmaîn olduğu gibi fütüvvet mazharı da İbrâhîm'dir, kutbu Emîr-al-mü'minîn Ali'dir, hâtemi Mehdî'dir. Şu halde bütün cüvan-mertler, Ali'ye tâbidirler ve ne bulurlarsa ona uyma yüzünden bulurlar. Ali'den oğullarına, Selman ve Safvan'a ulaşmıştır. Rivayet edilmiştir ki Safvan, Sıffıyn savaşında bâzı vakitler yiğitlikler gösterince Ali, gel ya Safvan diye nida etmiş, Safvan, Ali'nin tapısına koşunca Ali, bugün sen fetasın, fütüvveti sakın ehli olmıyana verme. Bu fütüvvet, o fütüvvettir ki Rasûl-Allâh sallallâhu aleyhi vesselem, beni onunla şereflendirdi buyurmuştur.

Fütüvvetin şerefi, üstünlüğü, gayesi, faydası, temelleriğ asılları ve olgunluğu : Bilki her bilginin şerefi, konusunun şerefine, gayesinin yüceliğine ve faydasının umumî oluşuna bağlıdır. Fütüvvetin konusu, insanın nefsidir. İnsanın nefsi, kendi yaratılış ağırlığiyle tertemiz kalacak olursa insan, kâinatın, hattâ eşsiz örneksiz bütün yaratılmışların en yücesidir. Artık elbette bu bilgi şereflidir, sağladığı fayda da ebedî varlık ve kutluluk, daimî seçkinlik ve büyüklük, büyük ve yüce Tanrının yakınlığı ve iki âlemde de iyi ad sahibi oluştur. Çünkü fütüvvet, hakıykatte iyi ve temiz sıfatlarla sıfatlanmak, beyenilmiş huylarla huylanmaktır. Ulu Tanrının «Malını verene, çekinene ve güzel şeyi doğrulayana gelince, yakında ona kolay olanı ihsan edip kolaylaştıracağız» buyruğunda (Sûre. XCII, al-Leyl, 6 - 8) işaret ettiği kolaylık yolu ve güzel huydur. Bâki Tanrıyı anış daima istenilen şeydir. Netekim İbrâhîm aleyhisselâm, ululuk ıssı Tanrıdan «Son gelenler arasında bana doğru bir dil ver» diye istekte bulundu (Sûre. XXVI, al-Şuarâ, 84). O durağın sonu, mertebelerin en üstünü ve durakların en yücesi olan vilâyet durağıdır. Netekim Ashâb-ı Kehf fetalarının vasfında «Hidayetlerini arttırdık» buyurulmuştur (Sûre, XVIII, al-Kehf, 13). Fütüvvetin menfaatine gelince : Cüvanmertin daima neşeli, gönlü hoş, esirgeyici olması, Tanrı halkına, din ve dünya işlerinde öğüt vermesi, onların önemli işlerini başarmıya çalışması gerektir. Öyle ki kendisi olgunlukları elde etmeye uğraştığı gibi refıykleriyle arkadaşlarını da ona sevketmeli ve bu hususta onlara yardım eylemelidir. Hiç kimse yoktur ki fütüvvet huylarına muhtaç olmasın. Çünkü o huyları elde etmezse dünyada aşağılık ve kötü, ahirette kovulmuş ve azgın olur. O huyları elde ederse bu dünyada övülmüş ve yüce, öbür dünyada makbul ve kutlu olur.

Fütüvvetin temeli ve aslı sekiz huydur ki bütün insanlık huyları da bunlara dayanır. Fütüvvet dairesinin kutbu Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm, fütüvvetin aslı vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, gönül

alçaklığı, öğüt, hidayet ve tövbedir. Bu huylarla bu amelede bulunmıyan kişi fütüvvete ehil olamaz buyurarak bu sekiz huya işaret etmiştir. Fütüvvetin kemâli de o huylardır ki ondan, fütüvvetin kemâli nedir ? diye sordukları vakit, kudreti varken affetmek, devleti varken tevazuda bulunmak, varı azken cömertlik etmek ve minnetsiz ihsan eylemektir buyurmuştur. Hasılı fütüvvetin esası güzel huylarla huylanmak, kötü ve aşağılık vasıflardan kaçınmak ve çekinmektir. Bütün üstünlükler, dört şeye münhasırdır : İffet, şecaat, hikmet, adalet. Çünkü iffet, şecaat ve hikmet, hayvan, melek ve canavar kuvvetlerinin itidâli ve düzgünlüğüdür, adaletse herkesin olgunluğa ulaşmasında müsalemet ve muvafakat göstermektir. İtidâl, ifrat ve tefrikten ibaret olan iki tarafın arasında bir ortalamadır. Şu halde bu dört faziletin her biri, iki aşağılık sıfat arasındadır. Meselâ iffet, şehvetin üstünlüğüyle yatışması arasında, şecaat, korkaklıkla kızgınlık arasında, hikmet, cerbezeyle aptallık arasında, adalet, zulmetmekle zulme uğramak arasındadır. Hepsi de adaletin altındadır ve ona tâbidir. Çünkü adalet, nefiste bir sükûn ve huzurdur. Netekim sevgi, onun gönüldeki gölgesidir. Fütüvvetin temeli olan sekiz huydan her iki huy, bu dört huydan birine raci'dir. Düşünülürse aydınlanmış olur ki tamamını kaplamak için her cinsin başlangıcını ve sonucunu seçmiştir. Çünkü bu başlangıcın ve sonun elde edilişi, o huydaki bütün nevilerin elde edilmiş olmasını icabeder. Bir tanesi asıl ve başlangıç mesabesindedir ve bu, o asla raci bütün hususiyetlerini (171. b) kaplar. İkincisi, o aslın gayesi ve sonudur ki bu da o cinsteki bütün nevileri şamildir. Netekim tövbe ve cömertlik iffete, gönül alçaklığı ve emniyet şecaata, doğruluk ve hidayet hikmete, öğüt ve vefa adalete raci'dir. Fütüvvette ilk adım, iffettir ki onun başlangıcı tövbedir, sonu adalet. Adaletin sonu da vefadır. Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâm, bu huyları ve sıfatları sayarken ilk olarak vefayı anmış, tövbeyi en son zikretmiştir. Çünkü kâmil, irşat ve terbiyede, kendi makamı olan en yüceden iner ve talibi teşvik için onun makamı olan en aşağı dereceye gelir. Bu yüzden Peygamber aleyhisselâm da sözü doğru söylemeli ve vefayı öne almış ve bütün bunların sermayesi olan hayayı sonra zikretmiştir.

Fütüvvet istidadı şartları : Bunlar yedidir. Birincisi erkek olmaktır. Çünkü fütüvvet şeref ve olgunluk sıfatıdır. Kadınlıksa noksanı ve aşağılığı istilzam eder. Ulu Tanrı «Erler kadınlardan üstündür» buyurduğu gibi (Sûre. IV, al-Nisâ', 34) Peygamber aleyhisselâm da «Kadınlar akıl ve din bakımından noksandır» buyurmuştur. İkincisi ergenlik çağına girmektir. Çünkü ergenlik, aklın ilk zuhur ettiği ve melek kuvvetlerinin meydana çıkarak fiile geldiği çağdır ve başlangıç olmaksızın olgunlukta üstünlük elde etmenin imkânı yoktur ve bu yüzdendir ki çocuğa teklif

kalemi yürümez. Çünkü ondan gerçekleri ve hükümleri anlayış, iyiyle kötüyü ayırd ediş beklenemez. Üçüncüsü akıldır. Zira kulun Tanrıya vesile ve olgunluk elde etmesinin vasıtası akıldır. Bundan dolayı Peygamber aleyhisselâm, bir ibadet eden kişiyi duydu mu «Aklı nasıl ?» derdi. Nakıstır denirse «Neredeyse aykırı harekete başlar ve ibadeti boşlayıverir» der, kâmildir denirse «Sonuna vardırır» buyururdu. Yine Peygamber aleyhisselâm «İnsanların en fazla ibadet edeni en akıllı olanıdır» ve «Biz peygamberler topluluğu, insanlara akılları derecesince söz söylemeyle emredildik. Kişiye kendisini hidayete götüren ve kötülükten men eden akıldan daha üstün bir şey verilmemiştir» buyurmuştur. Çünkü akıl bilginin başlangıcıdır, fütüvvet sıfatlarını bilgisiz elde etmiye de imkân yoktur. Netekim Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâm «Hiç bir hareket yoktur ki onda bilgiye muhtaç olmıyasın» buyurmuştur. Zira hak tanınmadıkça ve fazilet bilinmedikçe ne ona itikad edilebilir, ne bu elde edilebilir. Şerlerle batıl bilinmedikçe onlardan çekinmenin imkânı yoktur. Şiir :

Şerri bildim amma işlemek için değil, çekinmek için.
Hayrı ve şerri bilmiyen, sonunda şerre düşer.

Şu halde akılsız fütüvvet olamaz, bilgisizse vebaldir. Bâzı hakîmler «Bilgi akılla elde edilir. Akıl bilgilerle olgunlaşır. Aklın başlangıç üstünlüğü, bilginin olgunluk üstünlüğü vardır. Olgunluk olmadıkça başlangıç kaybolur gider, fakat başlangıç olmadıkça da olgunluk elde edilemez. Şeref, her ikisine aittir» demişlerdir. Dördüncüsü dindir. Çünkü fütüvvet, dinin olgunluğudur. Her şeyin olgunluğu o şeyin aslından çıkar ve asılsız fer' olamaz. Beşincisi niyette doğruluk ve suret hallerinde istikamettir. Öylesine ki fütüvvet ehlinde fazileti gideren kötü ve pis hiç bir şey bulunmamalı. İçinin kötü oluşu ve buna benzer şeylerle zahirinde baras, cüzzam vesaire gibi bir şeye müptelâ olmamalıdır. Altıncısı mürüvvettir ve bu, yaratılış sıfatlarının levazımındandır. Çünkü insanın yaratılışı nefis istekleriyle cismanî bağlardan arınır, tabiat perdeleriyle beşeriyet sıfatlarından kurtulursa yaratılış nurunun zuhuru dolayısiyle azaptan, şehvetten çaresiz ayrılır, aşağılık sıfatlarından utanmıya başlar, bayağı dilekleri dilemeye himmet etmez, tamamiyle yüce maksatlara yönelir ve elinden geldikçe kötülüklerden çekinir, iyiliklere üstünlüklere koşar, onları elde eder. Bu da mürüvvetin ta kendisidir. Gerçekte erlik ve adamlık, vilâyetin dayanağı ve temelidir. Mürüvvet sahibi olmıyan fütüvvet sahibi olamaz. Fütüvvet sahibi olmıyan da vilâyete erişemez. Her fütüvvet sahibi, mürüvvet sahibidir de, fakat aksine her mürüvvet sahibi fütüvvet sahibi değildir. Ali aleyhisselâm «Kişinin, ahiretini koruması fütüvvetindendir, yüzünün suyunu koruması mürüvvetinden» buyurmuştur. Yine

onun «Mürüvvetin hazarda üç, seferde üç sıfatı vardır. Hazardakiler Tanrı kelâmını okumak, Tanrı mescitlerini mamur etmek, Tanrı için kardeşlerle birleşmektir. Seferdekiler de azığını ihsan etmek, huy güzelliği ve Tanrıya isyan yolunda olmamak şartiyle eğlence ve alaydır» buyurduğu rivayet edilmiştir. Ulu Tanrı Davûd'a «Ya Davûd, mürüvvette ve dinde olgunlaşmamış kişiyle konuşma» buyurmuştur. Yedincisi hayâdır. Hayâ, kemâle istidat alâmetidir, nefis cevherinin, ondan kötülükler çıkmasından korkulmıyacak bir derecede temizliğine delâlet eder ki bu da güzelle çirkini ayırd etme kuvvetine delildir. Peygamber sallallâhu aleyhi vesellem «Hayâ, imandadır» buyurmuştur.

Beşincisi [45] fütüvvetin esası : Doğru olarak rivayet edilmiştir ki bir gün Peygamber aleyhisselâm sahabeden bir toplulukla otururken kapıdan birisi girdi ve ey Tanrı elçisi dedi, bir erle bir kadın yakışmıyacak bir harekette bulunuyorlardı. Üstlerine kapıyı kilitledim, size geldi, ne buyurursunuz ? Peygamber aleyhisselâm birisinin gidip anlamasını emretti. Sahabeden bir kalkıp gitmek üzere izin istediyse de Rasul icazet vermedi. Bir başkası kalktı, ona da izin vermedi. Böylece kim kalktıysa izin vermiyordu. Nihayet Emîl-al-mü'minîn Ali geldi. Rasûl aleyhisselâm onun gitmesini ve o hali anlamasını emretti. Ali, evin kapısına gelince kapıyı açtı, gözlerini yumdu, elini duvara sürüp el yordamiyle (172. a) evin çevresini dolaştı. Sonra geri dönüp Peygamber'in kapısına gelerek ey Tanrı elçisi dedi, kimseyi görmedim. Peygamber aleyhisselâm Peygamberlik nuriyle onun nasıl araştırdığını anlayıp ya Ali dedi, sen bu ümmetin fetasısın. Ondan sonra bir kadeh su ve bir parça tuz istedi. O tuzdan bir tutam alıp bu şeraittir dedi, kadehe döktü bir avuç daha alıp bu da tarikattir dedi, yine kadehe attı. Bir tutam daha alıp bu da hakikattir dedi ve onu dah kadehe döküp Ali'ye verdi, içirdi ve sen benim refıykımsın, ben Cebrâîl'in refıykıyım, Cebrâîl de Tanrı refıykıdır dedi. Onun belini bağladı ve şalvarını ona giydirdi, seni kemâle ulaştırdım, tekmil ettim ya Ali buyurdu. Sonra Selman'a Ali'den kadeh içmesini emretti, Hazîfe-i Yemânî'ye de Selman'dan kadeh içmesini buyurdu. Bugün fütüvvet ehlinin süregeldiği erkân ve yollarının esasını dayadıkları şeyler, belbağlamaları, şalvar giydirmeleri ve kadeh sunmaları, bundan alınmadır. Bu remizlerin her biri, ince bir mânaya ve yüce bir sıfata işarettir ki gerçekte o, bu mânanın sureti ve bu sırrın alâmetidir. Netekim tuzlu su içmek yaratılış bilgisine işarettir ki kulda ilk istidadın arılığıyle hasıl olmuş ve ezelî inayet takdirîyle subut bulmuştur. İlk yaratılış ulaşınca yine onu elde eder. Netekim «Hikmet müü'minîn kaybolmuş malıdır»

[45] Fasıl desek bu başlangıç, dördüncü oluyor, acaba nüsha eksik mi ?

buyrulmuştur. Çünkü bilgi, kalb yaşayışının sebebi olduğu gibi su da bedenlerin haytına sebeptir. Tuz adalete işarettir. Bütün üstünlük cinsleriyle yüce huylar, adaletle düzelir, iyileşir. Hattâ nefsi kuvvetlendiren ve mertebesinden ileriye götüren bütün aklî olgunluklar ve ahlâk üstünlükleri, itidâl sıfatı olmadıkça kemâl bulmaz. Böylece bedeni kuvvetlendiren bütün yemekler de tuzsuz olgunlaşmaz, düzelmez. Belbağlamak, şecaat faziletine, nefsin, tevazuun gayesi ve şecaatın esası olan hizmete alışmasına işarettir. Şalvar giydirmek, ayıpları örtmek ve nefsi şehvetten menetmek sureti olan iffet faziletine işarettir ki bu asıldır, bütün öbür sıfatlar buna tâbidir ve bununla kaimdir. İlmin kemâli amelle olduğundan fütüvvette kademe itibar ederler, nazara değil, Şalvar giydirmeye tekmil derler. Amele kadem denir, ilme nazar. Fütüvvet ehli kadem sahibini nazar sahibinden çok üstün tutar ve kademsiz nazara itibar etmez ve kadem sahibine «şest - kadem» derler. Hasılı anlaşıldı ki bunlar, bütün faziletleri nefiste toplama vücubuna işarettir ki fütüvvet bunlarla tamamlanır ve bunlar kimde varsa vilâyet selâhiyetini kazanır. Bu yüzden fütüvvet hırkası şalvardır, tasavvuf hırkası külâh. Çünkü fütüvvette ilk adım temizliktir, bu da aşağılıklara aittir. Tasavvufun başlangıcı ise yüceliklere ait olan nurlar âlemine terakkidir. Tasavvufta baş tıraş etmek sünnettir, fütüvvette ise yoktur. Çünkü fütüvvet, faziletleri ve yüce ve temiz huyları elde etmektir ki bu, varlık iktizasıdır ve benlikle sıfatlanmaktır. Halbuki tasavvuf, tecrit ve tefrittir ki yokluk iktizasıdır ve tasavvufun başlangıcı, yükselme mânialarının giderilmesidir. Bundan da malûm olur ki fütüvvetin nihayeti vilâyetin başlangıcıdır ve fütüvvet, tasavvuftan bir cüzdür, netekim vilâyet de nübüvvetten bir cüzdür.

Fetaların kullandıkları terimler.

Bunlar aşağı yukarı şu yirmi beş sözdür : Beyt, hızb, nisbet, kebîr, cedd, zaîm, refıyk, müsâil, bikr, değiş, nakıyl, vekîl, nakıyb, şedd, tekmîl, şürb, muhâzara, nakle, ta'bîr, ahz, remy, ayb, muhâkeme, vakf, hibe.

Beyt. Bir sıfatla hususiyet kazanmış olan vesair feta bölüklerinden ayrılmış bulunan taifeye denir. Filânın beyt'i, yahut filânın hanedanı dendiği gibi.

Hızb. Bir şahsa mensup olanlardır. Hızb'la beyt arasındaki fark şudur : Hızb, beyt'e dahildir, batının kabilede dahil olduğu gibi. Hızıblar müttefiktirler, birbirleriyle muhazarada bulunurlar. Fakat beytler muhteliftir.

Nisbet. Kebîr'i ve onun ced'leri vasıtasiyle cüvan-mertliğin sonudur. Kabileler ve aşiretler vasıtasiyle doğum nisbeti gibi.

Kebîr. Vasıtasız olarak adına kadeh içilen zattır. Bizzat ondan içmeye lüzum yoktur. Kişi, ondan içebileceği gibi vekilinden de içebilir. Kebîr, doğumda baba makamındadır ve bu yüzden de ona baba derler. İçense oğul mesabesindedir. Kebîr, kavmin zaîmine denir ki «şeyh, mukaddem, kaaid, atît, eb, re's-al-hızb» adları da verilir. Acem ona «pîş-kadem» der. Kavmin zaîm'i, kavmin kendisine uyduğu zattır. Ona daima fetalara öğüt vermesi, fütüvvet üstünlüklerini anlatması, şartlarını bildirmesi gerektir.

Cedd. Kebîr'in kebîridir. Uzağa da denir, yakına da.

Refıykler. Bir beyte mensup olanlardır. Bir babaya, yahut bir cedde mensup olan topluluğa da «rufaka» denir. Şimdi mutlak olarak oğula «refıyk», pedere de «sâhib» denmededir.

Müsâil. Erkek kardeş mesabesindedir. (172. b) Yani birisinin babasından şerbet içmiş adamdır ki bunlara «bedîller» de denir. Müsâil, ecdad sayısında birbirine eşit olanlara da denir. Amıca oğlu gibi ki öbür amıca oğluna derecede eştir. Görülüyor ki müsâil, refıyk'a nispetle daha hususîdir.

Bikr. Henüz fütüvvete gelmemiş, bu yola girmemiş kişidir. İster aslî olsun, yani bir kişinin adına şerbet içmemiş bulunsun, ister fütüvveti batıl birisinden şerbet içmiş olsun, ikisi de birdir.

Değiş. Fütüvvet sahibiyken sonradan değişen kişiye denir.

Nakıyl. Esas bakımından bir baba veya atadan bir başkasına geçmiş kişidir. Fakat bugün batıla dönen kişiye de denmektedir. Bir evden bir eve, bir hızıbdan bir hızıba, kebîrden cedde intikal olabilir. Hatta bütün bunlarda hakka intikal olabileceği gibi batıla da olabilir.

Vekîl. Caiz olan bir işin kebîr tarafından birisine yaptırılmasına vekâlet, bu işi yapana vekîl denir. Vekîl'in, bu işi görmeğe salâhiyeti olması, akıl, bilgi ve kadem sahibi olup bütün fetaların en olgunu bulunması şarttır. Vekîl'in şedd kuşatmak gibi hususî bir işte vekâleti caiz olduğu gibi filân, benim yerime kaimdir, şedd, tekmîl, ahz, remy, muhakeme ve saire gibi yapılması bana caiz olan her şeyi yapabilir tarzında umumî ve mutlak bir vekillik de verilebilir.

Nakıyb. Fetaların işlerini görmesi ve bu hususta çalışması için zaîm tarafından dikilir ve o, fetalar arasında herşeyde vasıta olur, adeta terceman mahiyetindedir.

Şedd. Sınama yönünden bel bağlamadır. Bu fütüvvet ahdinin ve fütüvvete bağlanışın başlangıcıdır ki şedd sahibinin, fetalar arasına girmesine sebeptir.

Meşdûd. Sınanması için beline bağlamak üzere kendisine şedd verilene derler. Ondan sonra onu tekmîl ederler. Bele, zünnara benzememek şartiyle ne olursa olsun bağlanabilir.

Tekmîl. Silâh, yahut şalvar vermektir. Kebîr, fetada liyakat görürse şedden önce de verebilir, sonra da. Kendisine şalvar, yahut silâh verilene «mükemmel» denir.

Şürb. Ona mensup sayılmak için birinin adına tuzlu su içmektir. Hızıbların tanışması ve birbirleriyle münasebeti bununla sabit olur ve ihvanın ülfetini ve sevgisini bu temin eder.

Muhâzara. Fetaların tuzlu su içmede birbirlerine uymalarıdır.

İçtimâ'. Kalplerin birleşmesi için bir mecliste toplanıştır.

Nakle. Birinin adından bir başkasına geçiştir.

Ubur. Babadan ataya geçmedir.

Ahz. Kebîr'in, küçükte gördüğü bir ayıp yüzünden fütüvveti ondan almasıdır.

Remy. Küçüğün, büyükte gördüğü bir ayıp yüzünden onu reddetmesidir. Bunların hiç biri muhâkemesiz ve aybı ispat etmeksizin olamaz.

Muhakeme. Kavmin zaîminin, yahut iki hasmın razı olduğu bir hakemin huzurunda ayıbı iddia veya inkârdır.

Ayb. Nehyedilen bir şeyi yapmaktır. Bu, ya büyük günahlar gibi fütüvveti batıl eder, yahut küçük günahlar gibi fütüvvetin noksanını mucib olur.

Vakf. Töhmet altında bulunanı muhazaradan menetmektir. Bu suretle o kişi, suçunun sübutuna, yahut beraetine kadar toplantılara alınmaz.

Hibe. Kebîr'in refıyk'ı bir başka kebîr'e vermesidir. Bâzı kimseler, bunun hürde tasarruf demek olduğunu söyliyerek hibeyi caiz görmemişlerdir.

Fetaların huyları ve hususiyetleri : Onlara mahsus huyların en yücesi ahde vefa etmektir. Ulu Tanrı «Mü'minlerden erler vardır ki Tanriyle ahde giriştikleri şeylere sadık olurlar» (Sûre. XXXIII, al-Ahzâb, 33) ve «Takva, yüzlerinizi doğuya, batıya çevirmek değildir. Takva sahibi, Tan-

rıya, ahiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere inanan ve Tanrı sevgisiyle malını yakınlara, yetimlere, miskinlere, yolda kalmışa, isteyenlere, kullara veren, namaz kılan, zekât veren, bir şeyi ahdedince ahdine vefada bulunan, ferahlık ve darlıkta ve sıkıntı zamanında sabreden kişidir. İşte onlardır doğrular ve onlardır takva sahipleri» buyurmuştur (Sûre. II, al-Bakara, 177). Onların huylarından biri de sırlarını gizlemede pek ileriye gitmek ve sırrı ağyardan korumaktır. Hattâ onlardan birini kılıçla, çeşitli döğüşlerle, eziyetlerle incitseler gene sırrını açıklamaz, sır vermesine imkân yoktur. Hadiste «Sırları açıklamak, hür kişilerin sünnetlerinden değildir» denmiştir. Kur'anda'da «Münafıklar, emniyete, yahut korkuya ait haber duysalar açıklarlar» âyeti vardır (Sûre. IV, al-Nisâ', 83). Rivayet edilmiştir ki Hasan-İbn-i Ali aleyhisselâma zehir verildiği vakit Huseyn aleyhisselâm, kardeş dedi, bunu kim yaptı sana, söyle bize. Hasan buyurdu ki : Böyle bir halde bile sır açmak ve gammazlık etmek hoşuma gitmiyor. Yine saygıyı gözetmek ve yüceliğe riayet etmek için töhmet ve suç mevkilerinde suç sahiplerini ağırlamak, onlara kötü muamele etmek, şereflerini korumak ve yüzlerinin suyunu gidermemek için kötü ve akılsız kişileri cezalandırmaktan vazgeçmek de onların huylarındandır. Geniş görüşlü olmak ve müsamaha ile muamelede bulunmak da bu cümledendir ki insan, bu huyla diğerlerinden yüce olur. Ali aleyhisselâm «Bir işin başına geçmek gönül genişliği sahibi olmak demektir» buyurmuştur. Onların gönülleri, dünyaya ait bağlardan ve aşağılık maksatlardan ayrılıp ahirete ait yüce dileklere, ebedî ve küllî yollara yönelince dileklerle emellere aldanmazlar, hazlerle ve elde ettikleri şeylerle sevinmezler. Ellerinden bir şey çıkarsa elem, onlara yol bulamadığı gibi bir şeye nail olurlarsa da hemencecik neşelenivermezler.

Nâzım : Ne nimetlerin husule gelişi beni yolumdan alıkor, ne sevdiğim şeyi elimden çıkarırsam elemlenirim.

«Tanrı, yakında bir kavim getirecek ki onları sever, onlar da Tanrıyı severler. Onlar mü'minlere karşı aşağı, kâfirlere karşı yücedirler. (173. a) Tanrı yolunda savaşırlar, kınayanın kınamasından korkmazlar» (Sûre. V, al-Mâide, 54) âyeti mucibince yoksullara ve zayıflara, mü'minlere karşı yoksulluk yolunu gütmeleri, onlara gönül alçaklığı, yumuşaklık ve merhamet göstermeleri, kâfirlerin güçlüklerine ve başı dik kişilere sert davranıp şiddet ve kuvvet izhar etmeleri, Tanrı yolunda kınanmadan korkmamaları, başkalarının sözüne uyup yollarından dönmemeleri de onların sıfatlarındandır. Enes der ki : Yıllarca ömrümü Tanrı elçisinin hizmetinde geçirdim de Allah hakkı için bir kere bile beni azarlamadı, horlamadı, bana öf bile demedi. Ne yaptığım bir şey için neye yaptın dedi, ne yapmadığım bir şey için neye yapmadın

dedi. Emîr-al-mü'minîn Ali'den rivayet edilmiştir ki buyurur : Rasûl sallallâhü aleyhi vesellemden güzel huy nedir diye sordum. Buyurdu ki : Sana vermeyene ihsanda bulunman, seni aramayanı arayıp sorman, sana zulmedeni affetmen ve sana kötülük edene iyilikte bulunmandır. Gerçekten de bu bir huydur ki hiç kimse onun künhüne ve yüceliğine ulaşamaz, kadrini ve vasfını bilemez. Çünkü bu huyu elde eden fazilet sahibi olur, nefsi bulanmaksızın düşmandan aşağılığı giderir ve ona üst olur, gönül kuvvetiyle hasmının nefsini kırar. İzzet iki kısımdır. Biri, bir düşmana, yahut aşağılık ve âdî birisine, yahut da bir mal sahibine zenginliği yüzünden zelil davranmaktan nefsin yücelmesidir. Ca'fer-ibn-i Muhammed-al-Sâdık aleyhisselâma ey Tanrı rasûlünün oğlu dediler, biz sende kibir görmedeyiz. Buyurdu ki : Ben kibirli değilim amma nefsimin sıfatları, ulu Tanrı sıfatlarında yok olduğundan benim kibrimin yerini onun kibriyası kapladı. Hakla olan ululuk izzettir. Sonra şu âyeti okudu «Yakında yer yüzünde haksız olarak ululananları âyetlerimden, buhranlarımdan döndüreceğim, onları aşağılatacağım» (Sûre. VII, al-A'râf, 146) Çünkü bu âyet haklı ululanmanın makbul olduğuna delildir. İkinci kısım izzet, insanın kendi kadrini, mertebesini bilmesidir ki Tanrıya sığındık, kişi kadrini bilmezse dünya faydalarını elde etmek için alçalmaya razı olur.

Nâzım : Yiyecekleri gördüğüm halde onlara yüz çevirir, onları açlığın karnında terkederim.

Onların huylarından biri de gayrettir. Gayret, insanı utandıracak ve ağyarın öne geçmesini icabettirecek şeylerden çekinmektir. Bu huyun menşei, nefsin şerefini, büyüklüğünü, aslının arılığını ve güzelliğini bilmesi, heva ve hevesten arınması, tabiat pisliğiyle cismanî kirlerden temizlenmesi ve Tanrı yakınları arasına katılmış bulunmasıdır. Bu huy, izzeti nefse yakındır. Yine huylarından biri güzelleşmek ve bezenmektir ki, bu zenginliği, darda olmamayı izhar etmek, şiddet ve belâyıysa gizlemektir. Bunun sonucu izzeti nefistir. Meyvası adamakıllı inanış durağına ulaşmak, yoksulluğunu, ihtiyacını bildirmeden, şikâyetten, zayıflık, acizlik ve aşağılık göstermeden çekinip ulu Tanrıdan ganilik dilemek ve ona dayanmaktır. Yine huylarından biri ihvanla sohbet, rağbet ve iştiyak besleyip herkese güleryüz göstermek, kendi zevkını, onların hakları için bırakmaktır. Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm, tam kırk yıl rastladığına önce selâm verirdi, bu hususta kimse onu geçemez, önliyemezdi. Kırk yıl sonra bundan vazgeçti, herkes, önce ona selâm vermeye başladı. Sebebini sordular. Buyurdu ki : Peygamber aleyhisselâmdan önce selâm vermenin pek büyük bir sevap olduğunu duydum. Bundan önce o sevabı kazanıyordum, şimdi ise başkalarına bağışlamadayım. Fütüvvet ehlinin sıfatlarından biri de Tanrı dostlarını sevmek suretiyle Hak sevgisini

kazanmaktır. Rivayet ederler, birisi, Tanrı sırrını kutlasın, Abû-Yezîd-i Bistamî'ye, bana bir bilgi öğret, bir şey bildir ki onunla Tanrıya yaklaşabileyim dedi. Bâyezîd, Tanrı dostlarını sev ve onların sevgisini kazan da Tanrı seni sevsin. Ulu Tanrı, her gün, her gece, dostlarının gönlüne yetmiş bin kere nazar etmektedir. Belki sen de onun dostlarından birinin gönlünde olursun da sana da nazar etmiş olur ve böylece işin tamamlanır gider, buyurdu. Onların huylarından biri de tevekkül başlangıcı tahakkük etmedikçe kazancı terketmemektir. Bir huyları da Tanrının saygılı şeylerini ululamaktır. Rivayet ederler, fetalardan birinin bir gümüş dirhemi ayakyoluna düştü. On üç dinar sarfederek o dirhemi çıkarttı. Sebebini sordular, dedi ki : Üstünde Tanrı adı yazılıydı. O dirhemin ayakyolunda kalmasını reva görmedim. Bu hürmette büyük fayda vardır amma insanların çoğu bunu bilmezler. Meşhurdur, Tanrı rahmet etsin, Bişr-i-Hâfî, önce Tanrıdan hiç korkmazdı, bir çok kötülükler yapardı. Bir gün sarhoş bir halde ve sarhoşların âdetince hay huy ederek meyhaneye giderken yolda, üstünde «Allah Muhammed» yazılı bir kâğıt parçası gördü. Kendi kendine şimdiye kadar çok saygısızlıklar ettim, günahta pek ileri vardım amma sevgilinin adından geçmek namertliğin ta kendisidir deyip o kâğıt parçasını aldı, öpüp yüzüne gözüne sürdü. Cebinden bir parçacık misk çıkardı, ona sürüp bir mescide gitti, imama verdi. Geceleyin ruyasında, Tanrı rahmet etsin, Hasan-ı-Bısrî'ye, Bişr'in yanına git, ona, bizi ululadın, biz de seni ulu ettik. Adımızı arıttın, biz de seni arıttık de dendi. Hasan, sabah olunca Bişr'i sordu, meyhanede olduğunu söylediler. Hasan, meyhane kapısına gelip Bişr hanginiz diye seslendi. Bişr sızmış uyuyordu. Uyandırıp Hasan-ı-Bısrî kapıda seni istiyor dediler. Bişr kalkıp korkarak, titriyerek Hasan'ın tapısına vardı. Hasan, onu kucaklayıp ruyada kendisine söylenen sözleri anlattı. Bişr duyunca bir nâra atıp başını aldı, ovalara düştü. Kırk yıl yalınayak savaşlara katıldı, her yıl haccetmedeydi. Ona niçin yalınayak yürüyorsun dediler. Yeryüzü dedi, Tanrı yaygısıdır, Bişr kim oluyor ki (173. b) ayakkabısıyla o yaygıya bassın?

Fetaların huylarından biri de fetanın halkın kendisine yapmasını dilediğini halka yapması ve halkla bu tarzda muamelede bulunmasıdır. Hattâ insanlar, ona kötü muamelede, hilelerde bulunsalar bile onun iyi muamele etmesi icabeder. Peygamber aleyhisselâm «Kendine sevgisi gelen şeyi insanlar için de sev ve işle de mü'min ol» buyurmuştur. Yine feta sıfatlarından biri, kendi ayıbını görmek, halkın aybiyle meşgul olmamaktır. Peygamber aleyhisselâm «Kendi aybiyle meşgul olup bu yüzden insanların aybiyle uğraşmıyana ne mutlu» buyurmuşlardır. Huylarından biri de Tanrı halkına karşı iyi ahlâklı olmak ve onlara saygı göstermektir.

Ashabı, Cüneyd'e dedi ki : Bir topluluk lâf olsun diye sana soru soruyorlar, onlara cevap vermeye lüzum bile yok. Cüneyd dedi ki : Ben onlara sizin gibi bakmıyorum. Umuyorum ki sözlerimin bir kelimesine takılırlar da kurtuluşlarına sebep olur. Gine fütüvvet ehlinin huylarından biri, halka, lâyık olduğu veçhile daima mülâyim davranmak ve ihtiyaçları olunca onlara ihsanda bulunmaktır. Yine gerekli şeylerden biri, hallerini, vakitlerini gözetmektir. Öylesine dikkat lâzımdır ki fütüvvet ehlinin hiç bir anı zayi olmamalıdır. Sehl-ibn-i Abd-Allâh, vaktin pek azizdir, onu en aziz şeyle geçir demiştir. Yine lâzım olan şeylerin biri, onları isteyeni kabul etmek, istemeyeni dilememektir. Fütüvvet ehlinin, hataları ve suçları yüzünden müridi kapısından uzaklaştırmaması, yabancıyı hizmete yaklaştırmaması gerekir. Rivayet edilmiştir ki Davûd, Süleyman aleyhisselâma «Kendisinden fayda gördüğüm, faydasını dilediğim eski kardeşini, doğruluktan ayrılmadıkça değiştirme sakın. Değiştirirsen sana ihsan edilen Tanrı nimetini değiştirmiş olursun. Biri az görme, bin dostu da çok görme. Bin dost çok değildir, fakat bir taneyle çoğalır» demiştir. Fütüvvet ehlinin, ihvanla güzel geçinmesi, onlara hoş muamele etmesi, her hususta edebe riayeti lüzumlu sayması gerektir. Onlar zenginin yoksula hizmet etmesini caiz görürler. Cüneyd, adamlariyle beraber bir mescide-deydi. Pek yoksul bir hale düşmüşlerdi. Dostlarından biri mescide girdi, aç olduklarını görünce dervişlerden birine kalk dedi, benimle gel. Onu pazara götürdü, bir şeyler aldı, yükledi, getirdi. Cüneyd, o yemeği yemedi. Adamları da yemediler. Cüneyd, yemek sahibine, senin gözünde paranın o derece bir değeri ve ululuğu var ki dervişi yemek hammalı yapıyorsun dedi. Fetanın, dünya sebeplerinden hiç bir sebeple dostlara karşı değişmemesi, onları mazeretlerle muztar bir hale düşürmemesi, hiç kimseye noksan isnad etmemesi, kimseyi kötü görmemesi, hasette bulunmaması, itaat edenle isyan edeni bir görüp her ikisini de eşit olarak esirgemesi gerektir. Ma'rûf, dervişlerden bir toplulukla Dicle kıyısında oturuyordu. Delikanlılar kayıkta çalıp çağırmadaydılar. Ma'rûf, Yarabbi dedi, dilerim senden, onları dünyada nasıl ferahlandırdıysan ahirette de ferahlandır. Dervişler, onlara ilenmek gerekti, halbuki sen dua ediyorsun dediler. Ma'rûf, dostlar dedi, Tanrı onları ahirette sevindirirse dünyada tövbe nasib eder.

Onların huylarından biri de ihvana yapılan iyilikleri unutmak ve onların her birerinin değerlerini bilip gözetmektir. Şeyh Abu-l-Kaasım der ki : Abû-Bekr-i Varrak'tan ayrılırken ona, kiminle konuşayım, kiminle düşüp kalkayım dedim. Dedi ki : Sana yaptığı iyiliği unutan kişiyle konuş. Senin sevinç vaktini unutmayıp sırası gelince yaptığını sayıp

dökenle sakın konuşma. Sana ihtiyacı ne kadarsa seni o derecede tutan, değerini ihtiyacına göre ayarlayan kişiyle de konuşma sakın.

Huylarından biri de dış yüze dikkat ve riayetten ziyade içe dikkat ve riayet etmeleridir. Çünkü bâtın, Hak nazargâhıdır, zâhirse halk nazargâhı. Abu-Ya'kub-ı Sûsî der ki : Şaşarım insanlara, elli yıl dillerini korumıya savaşırlar da gönüllerini korumıya hiç savaşmazlar. Aldanmış o kişiye derler ki bu sıfata sahiptir. Abu-Muhammed-i Harîrî'den rivayet edilmiştir, yalnızken asla ayağını uzatmamıştır. Hakka karşı edebe riayet, halka karşı edebe riayetten daha ileridir. Huylarından biri de bütün mallara, mülklere, Tanrıdan gayri her şeye ehemmiyet vermeyip Tanrıyı, Tanrı rızasını seçmektir. Nazım : Bize cennet mi istersin, huri mi derler. Vuslat kadehimizde çerçöpün ne işi var ?

Rivayet ederler ki bir gün Me'mûn, hazinesine gitti ve kullarına, kim buradan bir şey alırsa onun olsun dedi. Herkes birbirine girdi, hazinedeki güzelim şeylerden herkes birini kaptı. Kullardan biri, edebe riayet ederek öylece durmada, hiç bir şeye bakmamadaydı. Me'mûn dedi ki : Sen niçin bir şey almıyorsun ? Kul, herkes dedi, bir şey istiyor, bense seni istiyorum. Me'mun, bu sözü pek beğendi ve o kulu herkesten üstün bir hale getirdi.

Yine huylarından biri, ihvanın ihtiyaçlarını gidermek, hallerini sorup soruşturarak öğrenmektir. Derler ki iki kişi birbiriyle kardeş olmuştu. Bir tanesinin malı, mülkü vardı, zengindi, öbürü yoksuldu, ayali fazlaydı, sıkıntıdaydı amma sabretmedeydi. Nihayet bir miktar borçlandı. Halini o zengin dostuna açtı. Zengin, eve girip bir kese çıkardı, yoksula verdi, yetmezse dedi, ne kadar gerekse iste. Çünkü ben, bu mala senden ziyade lâyık değilim. Dostu gidince eve girdi, ağlamıya başladı. Ev halkı, sana güç gelecekti de ne diye verdin dediler. Ben altın için ağlamıyorum, neden onun halini anlıyacak bir halde dostluk etmedim, neden onu (174. a) istemek alçaklığına düşürdüm, yoksulluğunu açmıya muhtaç bir hale getirdim diye ağlıyorum dedi. Yoksullarla dervişlere karşı gönül alçaklığı göstermek, dostlarla ihlâsla geçinmek, zâhire ve bâtına kulak asmak, dinde daha üstün, dünyada daha aşağı olanla konuşup görüşmek de onların huylarındandır. Netekim dinde senden üstün, dünyada senden aşağı olanla sohbet et. Çünkü dinde senden üstün olanla sohbet edersen ibadetini, gözünde küçültür. Dünyada senden aşağı olanla sohbet edersen ulu Tanrının nimetlerini gözünde büyültür denmiştir. İhvanın yüceliğini kendi yüceliğinden üstün tutmak, eziyete sabretmek, ihvanı aşağılatmadansa kendisini aşağılatmak, dileyeni mahrum etmemek, onlardan usanmamak, karşılık ummaksızın kardeşlere ihsanda bulunmak suretiyle kardeşlik haklarına riayet etmek, dostlarla buluşmadan zevk ve sevinç

duymak, ihvana, hele kötülüğü giderene ve bir yardımcıya sahib olmıyana zulmetmeği terketmek, bilgide ileriye geçmiş olanın hakkını tanımak, hak dilemeyi boşlamak ve saire gibi temiz huylardan ve beğenilmiş işlerden niceleri, onların huylarındandır, onların sıfatlarındandır ki Tanrı izin verirse bunlar, ahlâk bilgisinde etraflıca anlatılacaktır.

VI

Nâsırî

(İst. Köprülü K. Mecmua, No. 1597, 89.a --100.a)

(89.a)

FÜTÜVVET - NÂME NÜSHASI

Şu gökkubbenin padişahı, halkı Kâf ve Nûn'dan meydana getirdi [46].

Kudret sahibidir, vericidir, tektir, ihtiyaçsızdır; vasfı «Söyle, o Tanrı tektir» âyetidir [47].

Kâinat davet yurdunu yaratınca sevgilisiyle aşk oyununa girişti.

Ona mâna kapılarını açtı «Levlâke» tacını başına giydirdi [48].

5. Mustafâ, gökte de, yerde de ancak «Âlemere rahmettir.» [49].

O, cinlerin, insanların, ileri gelenlerin ve halk tabakalarının elçisi olan Peygamber, yoluna şeriat adını taktı.

---

[46] Kâf ve Nûn, arapçada, «ol» mânasına gelen «kün» kelimesini gösterir. Kur'an'ın II. sûresinin 117. III. sûresinin 47. XVI. sûresinin 40. XIX. sûresinin 35. XXXVI. sûresinin 82. ve XL. sûresinin 68. âyetlerinde Tanrı'nın bir şeyi dileyince «ol» dediği, o şeyin de olduğu söylenmede, VI. sûrenin 73. âyetindeyse göklerle yerlerin bu sözle yaradıldığı anlatılmadadır. Kün, Tanrı iradesinin ifadesidir.

[47] CXII. sûrenin 1. âyeti.

[48] «Levlâke», sen olmasaydın mânasına gelen arapça bir sözdür. «Sen olmasaydın, sen olmasaydın gökleri yaratamazdın» ve «Sen olmasaydın dünyayı da yaratamazdım, ahreti de» mealinde iki hadis-i kudsî, yani Kur'an'da olmıyan, fakat Peygamber tarafından nakledilen Tanrı sözü vardır. Bunların bilhassa ilkinin uydurma olduğu söylenirse de pek meşhurdur.

[49] Sûre. XXI, âyet. 107.

Şeriatten de iki yol meydana geldi ki her bir yolun konağı, Tanrı tapısıdır.

O yollardan birine tarikat adını verdiler, öbürüne hakıykat.

Kitabın yazılış sebebi

Şeriatte müftüler nice şeker gibi tatlı kitaplar düzdüler.

Hakıykatte de nice sırlar bilindi, nice saçılmış (mensur) inciler dizildi.

Fakat kimse tarikate ait şiir söylemedi. Bu çeşit şiirler, zaten sihre benzemez.

Kalb sahiplerine bir armağan olması için bu kula şu güzel nazmı meydana getirmek vacib oldu.

Bu yola ayak bastımsa da umarım, suçlarım olursa ârif kişiler, kerem ederler, mâzur görürler.

Fütüvvet beyanında

O Nebi, fütüvvete dair «Lâ fetâ illâ Ali» (Ali'den başka er yok) dedi ya;

Bu suretle Alî'ye cömertlik maloldu. Bil ki cennet, cömertler yurdudur.

Mustafâ, bir gün Ali'den, sana yiğitlik ne vakitten beri huy oldu,

Birisi, pek aptallık eder, şaşkınlığından sana kötülükte bulunursa sen ona ne yaparsın, diye sordu [50].

Alî dedi ki : Ben karşılık olarak ona iyilik ederim. Kötülüğe karşı kötülükte bulunursam buna garez [51] derler.

O, kötüydü, ondan kötülük meydana geldi. Ben iyi olduğumdan benden iyilik zuhur eder.

Mustafâ buyurdu ki; Peki, o kötü kişi kötülüğünü arttırırsa ne yaparsın ey akıllı er?

Alî, ben de dedi, ona daha fazla iyilikte bulunurum; her an bir başka lûtufta bulunurum ona.

Bunun üzerine Mustafâ, tekrar Alî'den pekalâ ey varlığı tamamiyle lûtuftan, safadan ibaret olan,

Boyuna kötülüğünü aarttırır, sonucunda canını, gönlünü kana döndürürse ne yaparsın, diye sordu.

---

[50] Burada bir beyit daha olmalı, fakat yok.

[51] Bu Fütüvvet-nâme'nin ilk 22 beyti, Ayasofya Kt. 2049 No.daki mecmuada var, orada bu kelime «maraz» dır (118.a).

(89.b) Alî dedi ki : Bana yüz kere kötülükte bulunsa bil ki gerçekten o, kendisine kötülük etmededir.

25. Karşılığında ben yine iyilikte bulunur, zerre kadar bile gönlünü kırmam.

İşte bunun üzerine o gönül sahibi de «Lâ fetâ illâ Alî» dedi.

Böylece fütüvvet, tamamiyle iyilikte bulunmak, dostuna rahat ve huzur vermektir.

Fütüvvet hakkında herkes hoş ve ince bir şey söylemiştir

Âlem şeyhi, o temizliklerle dopdolu Cüneyd, müridine, ey vefalı er dedi;

Tanrı, dünya işlerini düzene koyunca, Şam ülkesini fütüvvet yeri kıldı.

30. Sözden zevkalmak istersen Irak'a gitmen gerek.

Doğruluk yüzünü görmek istiyorsan Horasan ülkesini sevmen, oraya bağlanman lâzım.

Tanrı yarlıgasın, Fuzayl buyurdu :

O dini temiz ulu er, yâni Fuzayl, fütüvvete meyledince

Dedi ki : fütüvvetin tefsiri şudur; fetâya göre herkes birdir.

Halkın önderi olmak istersen yürü, kendini başkalarından üstün tutma.

35. Kardeşinin suçunu affedersen, onun cürmünden geçersen onun utanmasından sen utanmalısın.

Tanrı yarlıgasın, Ebû-Bekr Varrak buyurdu :

Tanrıya pek müştak olan Ebû-Bekr Varrak adlı er

Dedi ki : Bence en âdi ve değersiz işi, can vermek olan kişiye cüvan-merd derler.

Cüvan-merd, bütün Tanrı mahlûkatına iyilik eder, nefsinin dileğinden başka hiç bir mahlûkun dileğini reddetmez.

Tanrı yarlıgasın, Hâris buyurmuştur :

Fütüvvet sahiplerinden biri, cömertlik ve ihsan ıssı Hâris

40. Dedi ki : Fütüvvet nedir, bilirmisin? Fütüvvet sahibi kim olabilir, tanırmısın?

Hizmete adamakıllı belini bağlıyan, herkese insafla muamele eden, fakat kimseden insaf beklemiyen.

Tanrı yarlıgasın, Nasrâbâdî buyurmuştur :

Dini sağlam pirlerden biri de âlem şeyhi Nasrâbâdî'dir.

dedi ki : Bu fütüvvet bir ağaca benzer. Kökü, ârifin canına iyice dikilmiştir.

Dallarından birinin adına mürüvvet demişlerdir. Tarikatte böyle rivayet edilmiştir.

45. Mürüvvetten bir nişan istersen bil ki, şu iki cihanı da terketmekten ibaret.

Dalı bu kadar yüce olursa ağacını var, sen kıyas et.

Tanrı'nın Kur'anda fetâ diye andığı bazı erler

Dokuzuncu kat göğün hâkim ve kahramanı, sözünde bazı erleri fetâ diye anmıştır.

İbrahim, halkı doyurma kapısını açtığından Tanrı da İbrahim'e fetâ demiştir.

Çünkü İbrahim, putları kırmış, onlara asla hizmet ve ibadet için belini bağlamamıştır [52].

50. Gözü yıldıza düşünce bu, bizim ve senin Tanrındır demiş,

Parlak ay doğunca kendine gel, o kudret ve kahır sahibi diri Tanrı bu demiş,

Bundan sonra da nurlar saçan güneş, şu menekşe renkli köşkte peydahlanınca

(90.a) Ona bakıp bu daha büyük, Tanrı budur demiş,

Fakat gün de yere batınca ben demiştir, batanları, geçip gidenleri sevmem [53].

55. Yüzünü Tanrı tapısına çevirmiş, canını Tanrıdan âgâh etmiştir.

Onun işi, yıllarca, aylarca oruçtu. Tanrıyı anmadan özge dostu yoktu.

Sık sık konuğu gelmeyiverirse konuk bekler, gelinciye dek üç dört gün orucunu bozmaz, ancak konuk gelince iftar ederdi.

Konuk geldi mi sofrasını yayar, konuğun bütün hizmetini kendi görürdü.

Artık ihsan sahibi, açıcı ve tek Tanrı da İbrahim'in adını fütüvvetle anarsa değer elbette.

---

[52] Sûre. XXI, 60.

[53] VI, 76 - 79.

Onlardan biri de Yûsuf aleyhisselâmdır

Hür kişilerin yüzlerini bezeyen, düşkünlerin ellerini tutan Tanrı,
Yûsuf'u kuyudan âzad edince onu fetâ adiyle andı.
Çünkü genç çağında, güneş bile Yûsuf'a secde etti.
Yüzüne kimin gözü düşse hemencecik hâşâ derdi, bu insan değil.
Yüzü, bir bucaktan görünür görünmez görenler, turunç yerine ellerini kestiler [54].
Fakat bu güzellikle, bu alımla yine de bir adım bile zahitlikten dışarı çıkmadı.
O, ilk gençlik çağındaydı, Zelîhâ vasfedilmez derecede güzeldi.
Ev bomboştu, berrak su akmadaydı, kendisi de susuzdu. Zelîhâ artık dedi, bundan öte sabr olamaz.
Elini Yûsuf'un eteğine attı. Öyle bir sarıldı ki Yûsuf'un gömleği yırtıldı [55].
İş böyleyken Yûsuf, Zelîhâ'ya hiç meyletmedi, doğrulukta sebat etti. Ne hür kişi bu.
O gün nefsine eş olmadığından Tanrı da ona fetâ dedi [56].

Ashâb-ı kehf de onlardandı

Eski çağlarda Dıkyanos, taşlanmış şeytanın sözüne uydu,
O lânetlenmiş, tanrılık dâvasına kalkıştı. Yeryüzünde bir gök kurdu.
Halkı birçok kere çağırdı, tapısında herkes secdeler etti.
Tanrılığını inkâr edenin hemen kanını dökmelerini buyurdu.
Devrinde bulunanlardan birkaç kişi, gönüllerini berkittiler.
Her biri, maksadına ulaşmayı, mâbudunu anlamayı kurdu.
Bir köpek te bunlara yoldaş oldu, Hak yolunda onlara uydu.
O lânetlenmişten yüz çevirdiler. Dağda bir mağara buldular.
O birkaç kişi ve bu köpek, mağaraya girdiler, yokluk âleminde yok oldular.
Mâğarada yıllarca uyudular. Bu sırada zaman halden hale girdi, devir değişti.
Böylece bâtılı terkedip hakkı aramak, gerçekten fütüvvettir.
Hasılı halleri anlaşıldı, sözleri yayıldı, yaptıkları iş duyuldu.
O uyudukları mağarada göz yaşlariyle dağın kayalarını delmişlerdi.
Ulu Tanrı da onların sırlarını saklamış, onlara fetâlar demişti.

---

[54] XII, 31.
[55] XII, 23 - 28.
[56] XII, 30.

On kişiye fütüvvet verilmez, birincisi kâfir [57]

85. Kâfir, gerçek dini bırakıp kendi bâtıl dinini hak sandığından
Ona, mal çokluğuyla başı göğe erse bile yine fütüvvet verilemez.

İkincisi münafıktır

Münafık da çirkin, kutsuz, kötü damarlı, görünüşte insan, fakat nefsi bakımından köpek,

Namaz kılmaz, tenbel ve haylâz olup yeri, cehennemin en aşağı tabakası bulunduğundan

Böyle kişinin fütüvvetten nasibi yoktur. Öyle bir adamın, Tanrı katında bulunmaya liyakati olamaz.

Üçüncüsü kâhin

90. Kâhin de böyledir. Hesaplar düzer, kendi hesabına uygun kitaplar yazar.

Gece gündüz halka yalan söyler. Artık fütüvvetin ışığı nereden vuracak ona?

(90.b) Dördüncüsü içkiye düşkün olan

İçkiye düşkün olan; daima içen, yüzünün suyunu gideren,

Tanrının emrini, nehyini bir yana atan, Tanrıyı ve Mustafâ'yı inciten kişidir.

Böyle kişiye fütüvvetten nasib yoktur. İçkiye düşkün olan, Tanrı rahmetinden meyustur.

Beşincisi dellâk

95. Dellâk, kerem sahibi bile olsa hamama ayak basınca
Yanında gâvur da birdir, müslüman da. Onun huyuna göre küfürle imanın ikisi de aynı şeydir.

Halkın kirini, aybını, gözünün önüne atar, döker. Fütüvvette bu, iyi bir yol değildir.

Altıncısı tellâllar

Tellâl da böylece vefasızdır. Halkın malını satarken cefada bulunur. Kendisinin azıcık kârı için bir çok halkı ziyana sokar.

---

[57] Bu kısım «Lâtife» başlığını taşıyan iki parça hariç, Ayasofyadaki mecmuada 148. beytin sonuna kadar vardır (240.a).

100. Kârı, ziyanla biliş olduğundan işi gücü de fütüvvetten ayrıdır. onun.

Yedincisi çulhadır

Bil ki çulha da halka yalan ve düzen vaadlerde bulunur .
Fütüvvete yolu yoktur. Çünkü böyle huy cürümdür, günahtır.

Sekizincisi kasaptır

Kasapların işi, daima kan dökmektir, her an canlılarla karışmaktır.
Canlıyı zarı zarı öldürür durur. Böyle adamın fütüvvetle ne işi var?

Dokuzuncusu cerrahtır

105. San'atı cerrahlık olanların düşüncesi de yaralardır, berelerdir.
Yaralarla huzur bulandan halk rahat olur mu hiç?
Onun fütüvvetten hiç nasibi yoktur. Çünkü onun ancak taş gibi katı bir gönlü vardır.

Onuncusu avcıdır

İşi daima avlanmak olan, kurdu kuşu tutmak için fak kurar.
Kuşcağızların boğazına bıçak dayar, yavrularını aç susuz keser.
110. Hasılı avcı, daima kutsuzdur. Böyle adamın fütüvvetten ne nâsibi olabilir?

Lâtife

Hâtem-i Tay, zamanında kullarından bir kaçını huzuruna çağırdı.
Her birine bir katar deve verdi. Sonra da anbarların kapılarını açtırdı.
Hadsiz hesapsız ceviziçi çıkartıp o Tanrıyı tanıyan er, cevizleri develere yükletti.
Kullarına, bunları dedi, ovalara, yazılara götürün. Oralarda her yana bakın.
115. Nerede krınca yuvası varsa, nerede konaklamışlarsa
Yuvaların önüne cevizleri yığın yığın bırakın da
Böylece soframızdan mezelensinler, bir ancağız konuğumuz olsunlar.
Çünkü gönül alıcı ârif bir er, karıncaların ceviziçi sevdiklerini söyledi.
Şu adamın lûtfuna, mürüvvetine bak. Gözünü aç da fütüvvetini gör.
120. Dünyadaki vahşî hayvanlara, kurda, kuşa her an yiyecek yollar dururdu.

Bir onun cömertliğine bak, bir de avcıların cevrini gör. Elbette öyle olacak, çünkü onların fütüvvetten haberleri yok ki.

On birincisi vergi memurudur

Vergi toplayan, her an bir vergi kor ve o yeni vergiye tereddüt bile etmeden bir ad takar.

Bu suç, bu günah, kıyametedek o tatsız tutsuz adamın boynuńda kalır.

Böyle kötü işli, kötü huylu ve habis kişiye fütüvvet sözü nereden ulaşacak?

On ikincisi muhtekirdir

125. Muhtekir, evine buğday götürür, yığar, erzakı, pahalılık olsun diye alır.

Onun hareketi yüzünden kıtlık olur. Tuh böyle adama tuh!

Çünkü o, mutlak olarak ancak dünyaya tapmadadır. İşi batıldır, fütüvvetse hakka aittir.

Lâtife

(91.a)

Birkaç kişi, bir gemiye binmişti. Yelken açılmıştı, gemi yoluna düzülmüştü.

Gemi, su üstünde akıp giderken balıklarda bir derd, bir mihnettir peydahlandı.

130. Öylesine ki gemiye saldırıyorlar, birbirlerini yeyip duruyorlardı.

Bu hal, artıp durmadaydı. Ermiyâ Peygamber de gemideydi.

Dedi ki : Gemiye bir bakın. Her halde bir muhtekir olacak. Onu atın suya!

Çünkü o murdarın yüzünden şu denizde bir kıtlık meydana gelmiştir.

Varlığı yüzünden bu kadar derd ve mihnet meydana gelen kişiye fütüvvet verilmesi lâyık mı ?

135. Şu andığım kişiler, tövbe ederler, tövbe, onların feryadına erişirse

Hepsi de o vakit mürüvvet ehli olurlar, kereme uğrayıp fütüvvet sahibi olabilirler.

Fütüvvet sahibi nasıl bir adam olmalı?

Ahı'nın iki âlemde de candan, gönülden cömert olması gerek.

Çünkü fâsık, cömertlikle cennete girer de zâhid, nekesse çirkinleşir kalır.

Fakat yüreğinin tertemiz olması lâzımdır. Bilgi sahibi de olursa iyimi iyidir.

140. Bilgisi yoksa bilgi sahibi olmayı dilemeli de sonra işinde üst olmalı.

Yahut da uyanık bir canı dost tutmalı, bilgi sahipleriyle, öğreticilerle dost olmalı.

Çünkü bilgi sahibi olmayı dilemek, her müslümana farzdır. Dile de bilgiye hemdem ol.

Bilgisi olmıyan, gerçekten eşeğe benzer, isterse başında mücevherle bezenmiş taç olsun.

Dünyada bilgisizlik gibi bir ayıb yoktur. Kardeş, böyle bir ayıb da kolay iş değil ha!

145. Fakat ey hüner sahibi, bilgi, kârı, zararı, hayrı, şerri tanıtan bilgidir.

Bilgi, karalıkta, beyazlıkta değildir; nerede lûtuf ve ahlâk, nerede hilim varsa ilim oradadır.

Fütüvvet sahibinin bu çeşit olması, daima salâhını, zühdünü arttırması,

Her an kadrini yüceltmesi, tabiatini, huyunu itidale ulaştırması icap eder.

Terbiyeye ait edepler

Yine böylece terbiyeye, canını, gönlünü arıtması gerektir.

150. Terbiye, ahı'nın tapısında kul olmalı ki onun yetiştirmesiyle dirilsin.

Ahı'ya da hünerlerle kuvvetlenmesi için terbiyeyi yetiştirmek farzdır.

Onu fesatlardan, fitnelerden uzaklaştırmalı, salâh ve zühütle mâmur bir hale getirmeli.

Mustafâ, nefse ait edebler, derse ait edeblerden daha iyidir, daha hoştur buyurmuştur [58].

Tarikata ait edeblerden ne söylenmişse o sözlerin mânalarında inciler delinmiştir.

155. Terbiyeyi öğretmek, yetiştirmek, önünde bilgi çırağını yakmak, onu aydınlatmak gerektir.

Yetiştirme, toprağı mercan haline kor, taşı la'li Bedahşan yapar.

Dağ meyvasının ne rengi vardır, ne kokusu. Ne tadı vardır, ne hoş bir lezzeti.

Fakat yetiştirildi mi renklenir, güzelleşir, sevimli ve tatlı bir hale gelir.

---

[58] Ayasofya nüshasında, burada olan bu beyit, Köprülü nüshasında, bir beyit sonradır.

Dağ ağacını şehre getirdiler de aşıladılar, yetiştirdiler mi halk, onu şeker yer gibi yer.

160. Terbiyeyle yapraktan atlas yapılır. Adam olmıyan, terbiyeyle adam olur.

Hızır Peygamber, âb-ı hayât'la yetişti, gelişti de âcizleri kurtarmıya memur oldu.

Muhammed, Tanrı terbiyesiyle yetişti de iki cihanın sahibi oldu.

İnsan oğlu terbiye edilmese hiç kimse onu öküzden, eşekten fark edemez [59].

Âdem aleyhisselâmın fütüvveti

Yeryüzünde yaşıyan şu topluluğun önünde gideni, göktekilere önder olanı,

165. Tanrının toprağını yoğurduğu er, esma bilgisini bir derste ezberliyen server,

Altı taraflı kemere önce ayak basan, önce yokluktan var olan Âdem... (91. b) Tanrı, ona ruhundan ruh üfürünce «Âdemoğullarını yücelttik» sözünü duydu [60].

Cennetlerde hûrilerle, gılmanlarla yaşar, köşklerde, bahçelerde ömür sürerken

«Şu ağaca yaklaşmayın» âyeti hatırından çıkmış olmalı ki yaklaştı da [61]

170. «İnin» buyruğunu duydu, Cennetten şu âleme indi [62].

Gece gündüz o hali dönmüş er, suçuna yanıp yakıldı, tam üç yüz altmış yıl ağladı.

Ağlayışı, halini anladığındandı. Dereler gibi gözyaşları dökmesi, insafındandı.

O zaman bu derece infas makamına gelen bu kadar kendi suçunu bilen kişi, elbette dünyada fütüvvet sahibi olur.

Nuh aleyhisselâmın fütüvveti

O bilgi ve amel hümâsı, o zevali olmıyan tapının elçisi...

175. İşi gece gündüz feryat edip ağlamaydı da o yüzden ona Nûh lâkabını taktılar.

---

[59] 149. beyitten 162. beytin sonuna kadar Ayasofyada var (240 a).

[60] Sûre. XVII, al-İsrâ, 70.

[61] Sûre. VII, al-A'râf, 19.

[62] Sûre, VII, al-A'râf, 24.

Daima o çeşit düşman bir kavme «Tanrıdan başkasına tapmayın» dedi.

Kavmiyse ona cevap olarak bütün bu senin öğütlerin doğrudan uzaktır.

Senin, bize hiç bir üstünlüğün yok. İş böyle iken bu davetin, bu dâvan nereden derdi.

Herkes, ona cefa etmede, bir çok mihnetlerle, eziyetlerle onu sıkıştırmadaydı.

180. Nihayet «Bir gemi yap» hitabı geldi, o ülkede tufan alâmeti zuhur etti [63].

O, bütün mihnetlere dayandı, onları davetten yüz çevirmedi.

Halka, Tanrıya gidilecek yolu göstermede, eziyeti, cefayı ne kadar arttırırlarsa arttırsınlar, onları davete devam etmedeydi.

Gece gündüz cevrü mihnetlere, bütün o azaplara, zararlara, yoruşlara rağmen

Nûh, Tanrı tapısından yüz çevirmedi, o yüzden ona, fütüvvetten yüzlerce kapı açıldı.

Dâvud aleyhisselâmın fütüvveti

185. O huyu iyi, yaratılışı güzel elçi, Zebur okumak için ağzını açtı mı

Bütün kuşların, balıkların akılları başlarından gider, insanlara da bir coşkunluktur düşerdi.

Tanrı kelâmında adı Dâvud olarak geldi. Kulu gökyüzüydü, kölesi âlem.

Ârifti, kâmildi, tövbe edendi. «O, şüphesiz Tanrıya dönendi» âyeti, onun sıfatlarındandı [64].

Tanrı, ona, ey emin, ben seni yeryüzüne halife yaptım,

190. Halk arasında hükmet, onları Tnrı katına çağır.

Heva ve hevesine uyma, unsurun dördüncüsü gibi toprak ol, tevazuda bulun, dokuzuncu kat göğe çıkmıya çalışma.

Bundan sonra âlemlerin rabbinin ihsan ve lûtfuyla yeryüzünde halife olunca

Güneşin nurlar saçan cirmi batıda görünmez olduğu çağda

Kavmini tapısına çağırdı; dinde, mezhepte kendisine uyanları topladı.

195. İsrail kavminden iyi tevil bilenleri huzuruna toplayıp

---

[63] Sûre, XI, Hûd, 39.

[64] Sûre, XXXVIII, Sâd, 17.

Ey dostlarım, sahabem, ey kardeşlerim, ey aklı erenler,
Sizden ricam şu : Ayıbımı kerem edin, bana söyleyin de
Onu kendimden atmıya çalışayım. Bu suretle de Tanrıya lâyık olayım, dedi.
Hepsi de hiç bir ayıbın yok. Gayb sırları, senin şanında geldi.
Ancak kazancını yemelisin de ondan sonra ibadete himmet etmelisin dedi.
Bunu duyunca o Tanrı elçisi, o savaş eri, Tanrıya niyazda bulundu.
Böylece demir, elinde mum gibi yumuşadı. O da, demirden güzel zırhlar yapmıya başladı [65].
Bu suretle kazancından ekmek yemeyi âdet edindi ve bundan böyle bu san'ati düşünmeye koyuldu.
Ayıbını arayıp buldu, onu kendisinden uzaklaştırdı; yaşayış bağını mâmur bir hale soktu.
Hasılı böyle er, hem fütüvvet sahibi olur, hem vilâyet, hem de nübüvvet.

(92.a) **Süleyman aleyhisselâmın fütüvveti**

Hem cinlerle insanların padişahı, hem de Peygamber. Yel, ona bineklik etti.
Devletinin çırağları yandı, parladı. Tanrı, ona kuş dilini öğretti.
Göüyüzüne alemler yüceltti, tahtını seher yeli kaldırıp götürdü [66].
Kâh karıncaya konuk olurdu. Çünkü karıncanın da dilini bilirdi [67].
Kâh, vesveseler veren şeytanın rağmine Belkıys'i tapısına getirirdi de
Billûr, ona su gibi görünürdü, o da bu yüzden ayaklarını sıvardı [68].
Sahip olduğu yüzükle vahşileri, kuşları, insanları, devleri, perileri hükmü altına alırdı.
Tanrı, kime bu sıfatı verirse elbette o, halka mutlak hâkim kesilir.
Yedi ıklim hükmündeydi ama ekmeğini yine zahmetle yerdi.
Yüz binlerce fili vardı ama rızkını zenbil örmekle kazanırdı.
Fütüvvette bir işe iyi sarılmamak tenbellikten, talihsizlikten ve kötülükten ileri gelir.
İşsiz adam, nasıl olur da akıllı sayılır? Aklı olan nasıl olur da gaflete düşer?

---

[65] Sûre, XXXIV, al-Saba', 10.
[66] Sûre, XXI, al-Enbiyâ', 81.
[67] Sûre, XXVII, al-Naml ,18.
[68] Sûre, XXVII, al-Naml, 44.

Bu yüzden o, zenbil örer, gece gündüz çalışır, savaşırdı.

Bundan dolayı da bu fütüvvet, Süleyman'a lâyıktı ve hem mürüvvet sahibiydi, hem nübüvvet sahibi.

Ahı'yı fütüvvetten düşüren birkaç şey [69]

220. Zamanede fesada ait bir kaç şey vardır ki onlar din pazarını kesada verir.

Onları yapan ahı, fütüvvetten düşer. Cennetlik bile olsa cehennemlik kesilir.

Birincisi içki içmektir

İlki içki içmek ve sarhoşluk etmektir. Çünkü bu, tarikatta gevşekliktir.

O ahı, fenlere sahip bile olsa içki, onu ters çevirir, yatalak eder, delirtir.

İkincisi zina eden

Zina eden kötü bir iş işlemektedir; şehvet elinde çaresiz kalmıştır.

225. Tanrı, zina edene «Dövün onu» dediğinden o düşman, fütüvvetten uzaklaşır [70].

Üçüncüsü livata eden

Livatayı iş edinenin tepesine kazmayı hemencecik vuruver.

Lût kavmine neler oldu, duydun ya... O belâ, Tanrıdan o kavmin üstüne nasıl indi.

Dördüncüsü gammazlıkta bulunan

Gammazlık eden, pek kötü kişidir. Canavar gibi kötü işlidir o.

Halk, gece gündüz onun yüzünden zahmete düşer, böyle adam rahmete lâyık mı olur?

Beşincisi münafıklık eden

230. Gönlünde zerre kadar nifak olan kişide zerre kadar topluluk, düzen olamaz.

Özü, daima adamlıktan ayrıdır. Hasılı her an Tanrı hışmına uğrar durur.

---

[69] Bu fasıl Ayasofya'da var (240. b).

[70] XXIV. 2.

Altıncısı kibirlenen

Sakın, daima ululuktan uzaklaşmıya gayret et, gönül alçaklığından ayrılma, halkla gönül alçaklığiyle deril.

Ululuk, vücutta İblis işidir. Seede etseydi lânete uğrarmıydı hiç ?

Yedincisi hased sahibi

Gönlünde hased olanın boynunda «Hurma lifinden ip vardır.» [71]· 235. Hased sahibi, kendisini zahmete sokar. «Hasetçi fayda göremez.» sözünü duydun ya.

92.b) **Dokuzuncusu kin tutan**

Buğzu üstüne saldırma. Canını rızadan hâli kılma.

Ey server, gönül levhine «Gayzını yenenler» âyetini nakşet [72].

Onuncusu yalancı

Ârif kişi, doğru sözden başka bir söz söylemez. Gerçekten de doğruluk, Tanrı vasıflarındandır.

Yalandan sakınmak gerek ki sinek gibi ayran içine düşmeyesin.

On birincisi vaadde durmıyan

240. Vaadinde durmazlık etmemek gerek. Söğüde bu yüzden hilâf derler.

Çünkü âdeti şudur : Yapraklanır, meyva vermez.

Tanrı da «Vaadinden dönmez.» sözü doğru olan hürdür [73].

On ikincisi hâin

Hâinlikten daha çirkin iş nerede? Hâinlik korkusu, daima ricasızdır.

Emanete hiyanet edersen şüphe yok ki diyaneti terkedersin.

On üçüncüsü nâmahreme bakan

245. Dileyerek, isteyerek nâmahremin yüzüne bakma; o ay yüzlü ister kadın olsun, ister güzel bir oğlan.

Çünkü şehvet ateşe benzer, kadın pamuğa. Nefis kurt gibidir, güzelse kuyruk.

On dördüncüsü ayıb arayan

Ayıb aramak, kötü kişilerin kârıdır. Fakat o ayıb, dostlardan zahir olursa hüner sayılır.

---

[71] CXI. 5.

[72] III. 134.

[73] II. 80, XXII. 47, XXX. 6, XXXIX. 20.

Kendi ayıbını görene ne mutlu. O, erkeğin ayıbına da aldırış etmez, kadının ayıbına da.

On beşincisi nekes

Mustafâ buyurdu ki : Nekes kişi, ne cennetin yüzünü görür, ne selsebîl'in.

250. Keremin varsa himmet sahibisin, cennete ayağını bas, gir içeriye güzelce.

On altıncısı gıybette bulunan

Dostunun arkasından kötülüğünü söyleme de iyilikten başka bir söz söylememiş olasın,

Akılsız kişi gıybet edip durdukça âdeta «Kardeşinin etini yer» [74].

On yedincisi bühtan

Hiç kimseye iftira etme, kimseye işlemediği suçu isnat eyleme.

Taşlanmış şeytanın sözünü duymayın. Onun sözü «Bu, pek büyük bir bühtandır» sözünden ibarettir [75].

On sekizincisi hırsızlık

255. Tanrı eri olmak istersen elinle koymadığını yerinden alma.

Hırsız, ister ayık olsun, ister sarhoş, şeriatte eli kesilmesi vacip bir kişidir [76].

On dokuzuncusu haram yemek

Fütüvvette ev sahibi olan, daima haramdan çekinmelidir.

Yoksa hiç şüphe yok ki fütüvvetten düşer. Mürüvvetten de az bir şeye bile sahip olamaz, elinde ne varsa gider.

Yirmincisi öğüt

Adam olmak isteyip duruyorsan adamlık et, adamlık et, adamlık.

260. Bütün bunlar; bir sözle tamamlanır : Kötülükten sakın vesselâm.

Cömertliği ve iyi sözü san'at edin. Kendine yapılmasını istemediğin şeyi kimseye yapma.

Nâsırî'nin öğütlerini kabullenirsen bu sözler, kulağına taktığın inciden de iyidir, güzeldir.

Onun sözünü inci gibi kulağına tak da ondan sonra sedef gibi sus.

---

[74] XLIX. 12.

[75] XXIV. 16.

[76] V. 38.

Lâtife

Reyi uygun, tertemiz, ârif, mahbup, güzel, gönül alıcı bir er vardı. (93. a) 265. Derecesi gökkubbeye ulaşmıştı. Bütün sermayesi fütüvvetten ibaretti.

Ancak samsaların dudağını öperdi. Sirkesi kâselere dolardı.

Gönül verdiği güzel, dostların yüzüydü. Canı, konukların didarıydı..

Nekeslik, ondan fersahlarca uzaktı. Cömertlik, onun katında neşelenir, coşardı.

Eteği de temizdi, özü de, yüzü de. Sîreti de güzeldi, sûreti de, yüzü de.
270. Kullukta bulunan bir gençti. Diriliği, alnında görünüp durmadaydı.

Daima ashaba hizmet eder, büyüğe, küçüğe, hüre, köleye tapı kılardı.

Bir gün sofrasını dışarıya çıkarıp yaymıştı. Dönmeye azmettiyse de gecikti.

Bir iki saat sonra dönüp geldi. Dediler ki : Ey güzel dost,

Söyle, geç gelmene sebep nedir? Seni geciktiren kimdi,anlat.
275. Vallah dedi bir iki karınca vardı, sofraya gelmişlerdi.

Koşup durmada, derip devşirerek dışarıya çıkmaya savaşmadaydılar.

Karıncacağızları sofradan dışarı atmak kereme yakışmaz dedim.

Bir müddet sabrettim. İkisi de kendiliklerinden dışarı çıktılar.

Bu sözü duyanların hepsi de o gencin cömertliğini ve lûtfunu tasdik ettiler.
280. Kim fütüvvet sahibi olup cömertlikte, erlikte bulunmak ve mürüvvet ehli olmak dilerse.

Bir karıncanın bile lûtfedip hatırına riayet etmesi, kendisinden sertliği, kabalığı gidermesi gerektir.

Yoksa varlığından âlem halkı belâya uğrıyan kişiye fütüvvet nereden yaraşacak?

Öyle adam bir lokma elde etmek için bir ev yapar, adetâ örümcek gibi sinek avlamak üzere ağ kurar.

Onun türesi arıya benzer, ağzında bal vardır, kuyruğunda iğne .
285. Böyle kişinin altınla dolu yüz küpü olsa malı yılandır, buğdayı akrep.

İnsanlara faydası dokunan ot ve taş, sofrası açık olmayan mal sahibinden yeğdir.

Buğday gibi kılıçla göğsünü yarar da yine bir arpayı bile halktan esirger.

Gümüşle küpleri doldurur, ağızlarını kapar, kendisi de geçer, yılan gibi definenin üstüne çöreklenir.

Dünya devletine bir bak, karasinek de çok zaman pisliğin üstüne konar.

290. Halk, kimden huzur ve rahat buluyorsa onun lûtfu, bütün âlemi bezer.

Her an ilkbahar yeli gibi bağı, lâleliği tazeler.

Eteği altınlarla doludur, kendisi gül gibi güler durur. Hasılı her bülbül onu sever.

Selvi gibi yeşillikte hürdür. Topluluk ona şükretmededir.

Böyle kişi şüphe yok ki erenlerdendir. Çünkü Tanrı sıfatlariyle sıfatlanmıştır.

295. Onu buldun mu hemencecik ayağına baş koy ki lûtfa eresin, erlik bulasın.

Seyfî hangisi, Kavlî hangisi?

Ey refıyk, bütün fütüvvet sahipleri yolda iki kısma ayrılagelmiştir.

Bir kısmı seyfîdir, bir kısmı kavlî. İki kısmı da marifet kaplamıştır.

Kavlî, ahı'ya doğrulukta varıp bu kula aşk düştü de

Canla, gönülle terbiye oldum; onun benim gibi daha nice terbiyesi var;

300. Fütüvvette onun adını anmada, sonra da onun canına and içmedeyim;

Benim gibi bir terbiyeye ahı odur. Çünkü o, hem esirgeyicidir, hem cömert deyendir.

(93.b) Yalnız bu sözle terbiye olur, canını bîlgiyle, irfanla bezer.

Ey velî, sahabeden o iki gönlü sâf er, yani Ebu-Bekr'le Alî, kavliydi.

Çünkü ikisi de korkmadan, ürkmeden küfürden ayrılıp doğru yola geldi.

305. Peygambere imanları malûm oldu. Her ikisi de mallarını, canlarını terkettiler.

Fakat ey re'yi güzel er, seyfî, kılıçla Tanrı yoluna girip

Alî gibi gece gündüz erlik, yiğitlik yolunu açan,

Adamakıllı çalışıp terbiye sahibi olan, hür kişiyi kendisine kul eden kişidir.

Ahı'nın seyfî oluşuna şaşılmaz. Mustafâ, kendisine «Kılıç sahibi peygamber» dedi.

Seyfî olan ahı

310. Halkın ileri gelenlerinden, yahut geri olanlarından seyfî olan kişiye şart, önce ikrar vermek, sonra ayakta durmaktır.

Sonra da tuzlu şerbet içmek, onun kârıdır. Ondan sonra belini bağlaması doğrudur, yerindedir.

Beli bağlanan kişi, bir müddet geçip yolunda sevilirse

Ahısı belini açar, ona izin verir, der ki : Ey genç,

Bundan sonra senin ashap sahibi olman gerek. Terbiye sahibi olman yaraşık alır bir hal.

Sonra da şalvarını çıkarıp o iyi adama giydirir.

Bu söylediğim sekiz şarttır, unutma, sonra da gönlünü hoş tut, neşelen.

Kavlî

Kavlî şudur : Terbiye, sahibe ulaşmak dileyince

Filâna, can ve gönülden terbiye oldum. Onun sevgisiyle ayağım çamura saplandı der.

Bundan önce kavlî fütüvvet şartını tam olarak söyledim. Bak da gör, ileri gidenler de, halktan olanlar da hep onu söylerler.

Kıyam

Kıyam, terbiyenin topluluk huzurunda mum gibi bir müddet durmasıdır.

Ondan sonra yücelik, şeref ve kutluluk bulmak üzere ahı'ya teslim olur.

Durmak, hizmet içindir, sahibine bir saygı göstermedir.

Tuz ve su

Yolda tuzlu şerbet içmek nasıldır, nicedir, ey refıyk, sana anlatayım.

Âdem, mehr olarak Havva'ya tuz verdi. Tatlı su da Fâtıma'nın mehridir.

Tuzla zülâl gibi tatlı su, şüphe yok ki bütün âlem halkına helâldir.

Su, Peygamber kızının mehridir. Tuz da anamızın nikâhındaki mehir.

Tanrı dünyayı yaratıp Âdem'in canını orada geliştirdi.

Onu yokluktan varlığa getirdi, melekler ona secde ettiler.

Ondan sonra ona bir munis gerekince Âdem'in sol böğrünü yardı.

Havva'yı oradan çıkardı. Bunca halkı da onlardan meydana getirdi.

O kudret ve kahır sahibi tek Tanrı Havva'yı Âdem'e nikâhlayınca

Mehri, bunu iyice bil, yeryüzünde bulunan tuzdu.

Bu bakımdan tuz, ana mehridir, tatlı su da kız kardeş mehri.

İki âlemin efendisi olan, ayakkaplariyle arşın yücesine basan,

(94.a) 335. İman sahiplerine mutlak olarak baba makamındadır. Kızı Fâtma'yı,

Alî'ye verdi. Tanrı, arılıkla, yücelikle, kadirlerince, lûtuflar ederek nikâhlarını kıydı.

Yeryüzünde ne kadar tatlı su varsa can yaratan Tanrı, hepsini Fâtıma'nın mehri kıldı.

Hasılı o makamda durunca terbiye, Tanrı'ya secde eder.

Ondan sonra neşeli bir halde ve aşkla der ki: Bu helâl suyu,

340. Topluluğun safasına ve bu ahı'nın adına içiyorum. Çünkü onu cömert bir er gördüm.

Birazcık içince oradakiler de iç, sıhhatler âfiyetler olsun derler.

Bel bağlamak kimden kaldı? Bel bağlamanın mânası

Bu incileri delenler, bel bağlama hakkında çok mânalar söylemişlerdir.

Evvelâ, terbiyenin tasfiye makamına ermesi için belini bağlarlar.

Nihayet âlemde onun da terbiye edinmesi için belini açarlar.

345. İkincisi, bel bağlamak hizmet için, yücelik ve şeref içindir.

Fakat bunun sonu da sohbettir, varlığından halka huzur gelmesidir.

Bir seher çağı, sabah rüzgârı bu âleme kadem bastı.

Âlem, onun varlığından kutlandı, herkes gamından halâs oldu.

Güzel yüzlü güneş, hacılar gibi Kâbenin etrafında, miraç edenlerle beraber tavafa koyuldu.

350. Bu âlem, zâtiyle nurlandı, toprak sahası, onun kudumiyle mâmur oldu.

Ö anda İsa'nın doğum yeri, Mustafâ'nın durağı, onunla lûtfa erdi, safalar buldu.

Böyle bir çağda İbrahim, derhal yapı yapmaya koyuldu.

Kâbeyi yapmada, küfrün ve kâfirliğin kökünü kazmadaydı.

Kâh orada can ve gönül feda ediyor, kâh toprak ve balçık taşıyordu.

355. Bazan duvarı yapmak için taş atmada,

Bazan Zemzem kuyusundan su çekmedeydi. Gözleri uyku görmüyordu.

İbrahim, işiyle uğraşmadaydı. Pazarına bir revaçtır vermişti.

Bu sırada yüce tapıdan, vahiy eminine, yâni Cebrâîl'e nida geldi :

Ey yüce tapımızın elçisi, tezcek yüce cennetimize var.

360. Benim küçücük bir gül bahçem olan cennette, hûrilerin dokudukları bir bez vardır.

Onu alıver, İbrâhîm'e götür, kemer yerine beline kuşat.

Cebrail, o Tanrı tapısının çavuşu, hemen o bezi aldı, o re'yi güzel, onu İbrâhîm'in beline bağladı.

O zamanın peygamberinin beline kuşattı, bu işi bitirince de

Tekrar belinden çözdü, çünkü Tanrı böyle buyurmuştu.

365. Hasılı bel bağlamak ondan kaldı. Ey iyi er, bunu anla, mânasını idrâk et.

Bu toplulukta bel bağlayan kişinin de kârdan, ziyandan geçmesi,

İbrâhîm gibi toprakla uğraşması gerektir. Fakat gönül yapmak, taştan, topraktan Kâbe yapmaktan yeğdir.

Gönül yapmak, toprakla uğraşmadan yeğdir, çünkü topraktan Kâbe yapma altındır, gönül yapmaksa inci.

Yıkık gönülleri yaparsan bütün mahlûkatı sevindirmiş olursun.

370. Gönül, niteliksiz neliksiz Tanrının durağıdır. Hele kanlarla dolan gönüle ne mutlu!

Gönül, kaza taşiyle kırılır, kanlara bulanırsa böyle gönülden Tanrı ayrılırmı hiç?

Gönül, şimdilik şu yeryüzünde yurd tutmuştur ama değer bakımından arştan da üstündür.

Gönlün düşüncesi hep bezenmedir, düzenmedir. İman sahibinin gönlü Tanrı'nın iki parmağı arasındadır.

Gönlüne Kâbeyi tavaf etme geldiyse gönlü tavaf et, haccetmiş olursun.

375. Zemzem kuyusu hevesine düştünse gözyaşın, zemzem suyudur, bu yeter sana.

Safa dağında sa'y etmek istiyorsan nerede çalışırsan çalış, orası safadır.

Minaya varmak istersen kendinden benliği gider, Yahudiden de razı ol, Ermeniden de razı ol.

İstek, dilek sahiplerine lebbeyk de, nefis şeytanına taşlar fırlat.

Ey dilekleri veren Tanrı, başı dönen Nâsır'ı kapından sürme.

380. Rahmetinden ihsan et ona da kulluğunda kemer bağlasın.

Ona öyle bir gönül ver ki sana ibadet etsin, her an tapında toprağa yüzler sürsün.

(94.b) **Bel açmanın sırrı**

Bel bağlamak, hizmete, talibin bütün ashaba saygı göstermesine delâlet eder.

Tekrar açmak da ona başkalarının hizmet etmesi mânasını bildirir.

Talibin belini açmak gerekince bu, onun iki elini de vergi hususunda açmak demektir.

385. Ondan sonra onun işi cömertliktir, bağışlamaktır, böylece de onu görmek, onunla buluşmak, daima yücedir, şereflidir.

Artık kapısı daima açık olmalı, gümüşü, altını varsa saçmalıdır.

Yol ehliyle daima hoş geçinmeli, hakıykat sahiplerini hoş tutmalıdır.

Yüzü her zaman gülmeli, sonra da kapısını ve sofrasını açmalıdır.

Böylece hüner sahiplerince yüce olması için üç şeyi bağlamak gerektir.

390. Önce erkeğe, kadına dileyerek bakmaması için iki gözünün kapanması,

Sonra dilini tutması gerekir. Çünkü dilden halka ziyan gelir.

Üçüncü olarak da tarikatte doğru bir er olması için hemen şalvarını bağlaması lâzımdır.

Tez, çevik, lâtif ve mânevi bir tarzda dinlersen sana bir başka öğüt de vereyim :

Sana baştan başa ve tamamiyle fütüvvet gerekse az ye, az söyle, az uyu oğul.

395. Yazıklar olsun ki Nâsırî, ne şaşılacak şey, gece gündüz, söylediğini kendisi tutmamakta.

Tanrı, ona başarı ver de aşkınla belini bağlasın.

Böylece sana dalsın, sana âşık olsun, sevginle can versin.

Ömür geçti gitti de elde bir şey yok. Sevginin kadehile sarhoş olmıyan kimdir ki ?

Fazilet ve akıl erbabına göre şu iki günlük ömür nedir? İster iyi geçsin, ister kötü!

İzin verme

400. Kişi tarikaatte çevik bir er bile olsa önce ahı'dan izin alması gerektir.

İzinsiz işe girişen kişi, işini akıllı erler önünde aşağılamış olur.

Tanrıdan sana izin olmadıkça nasibin ibadet olmalıdır.

Böylece her şeyhin pirinden izin alarak şeyhlik etmesi lâzımdır.

Bu takdirde mürit edinirsen yerinde bir iş etmiş olur, değeri de her lâhza artar durur.

405. İzinsiz kim ahı olmuştur ? Hiç bir kimse. Fermansız kim vilâyete ermiştir? Hiç bir kimse!

Padişah tapısına kul olan, candan, gönülden kul olur.

Bunun için de ömürlerce kulluk etmesi, can vermesi, düşkünlük göstermesi gerektir.

Padişaha yaklaşmak gerekse buyruksuz işe girişenin eline hiç bir şey giremez.

Böylece her irfan sahibi ve makbul kişinin işi, izinsiz oldukça faydasızdır.

Lâtife

410. Hac yolunda şaşılacak bir derviş, yalın ayak, başı kabak, susamış bir halde

Gece gündüz, düşe kalka koşmada, yorgun argın, aç biilâç yol almadaydı.

Kâh ayağı taşa çarpıyordu, kâh yeri dikenlikler oluyordu.

Çöl ortasında başı dönmüş bir halde koşmada, canını, bedenini topraklara, kanlara bulamadaydı.

Günün birinde bir deve üstünde, başına bir taç giymiş zengin birisini gördü.

415. Uyku için güzel bir hödüç yaptırmıştı. İki yanında sularla dolu testiler vardı.

Önüne peksimetleri, gülbeşekerleri birbiri üstüne yığmıştı.

Kâh onları yemedeydi, kâh o yüce yerde yatıp uyumadaydı. Hicaz yolunda böylece gitmedeydi.

Bu derviş, çabucak onun yanına gidip gönlünden bir ateşli ah çekti de

Dedi ki : Ben yaya yol almadayım, kazaya gönül verip yürümedeyim.

420. Sense murada ermiş bir halde deve üstünde daima neşeli, hoş ve gönlü rahat bir halde gitmedesin.

Ben gece gündüz aç ve şaşkınım, yolda başı dönmüş bir haldeyim.

Sense şekerler, börekler yiyorsun, nereden helvaya dönüp bakacaksın?

Ben açlıktan hilâle dönmüşüm, sen de zülâl gibi suları içmedesin.

(95. a) Benim yolum güç, seninki kolay. Benim haccımla seninki bir olur mu hiç?

425. Zengin tacir bu sözleri duyunca mânevî dilini açtı da

Dedi ki : A gönlü yaralı garip derviş, mâdemki hekime derdini söyledin,

Şu inci gibi nükteyi dinle. Benim haccım, seninkinden daha üstün.

Çünkü sen davet edilmemiş bir konuksun. Ev sahibi, davetsiz misafiri az ağırlar.

Sen Kâbeye izinsiz gitmede, çölleri abes yere aşmadasın.

430. Ben deveye binmişim amma nefis dileğini tamamiyle bir yana atmışım.

Tanrı evine konuk olarak neş'eli, güzel bir halde salına salına gitmedeyim.

Çünkü kâinat sayvanının mimarı, Kâbeyi altı yanda da göstermiştir.

Sonra da sözünde bunu anmış, yakıyn ehlinin gönlünü şâdetmiştir.

Kimin yol aşmaya kudreti varsa demiştir, yüce tapıya gelsin.

435. Bu bakıma göre Tanrı bize izin vermiş, hattâ o evi bizim için kurmuştur.

Halbuki sen, boş yere ve izinsiz gitmedesin, fakat aslâ haccetmeye memur değilsin.

Hasılı benim haccım, senin haccından bin kat iyidir. Artık kendini helâk etmeye kalkışma, bu yola ayak basma.

Oğul, bu lâtifeden de aydınlandı ki her işte izin gerektir.

Şalvar giydirmenin mânası

Bu kulun andığı incileri hatır hokkasına koyup saklayan kişi,
440. Âlemde hem tarikata ulaşır, hem şeriatte tek olur, hem hakıykatte.

Ey refıyk, sekizinci şart, yol ehlince türe olan şudur :
Terbiye, keremde olgunlaşıp dostlarca kıdem sahibi olunca
Ey akıllı er, ahı'nın ona şalvar giydirmesi vacip olur.
Bundan sonra o terbiye ahı olur, ona bir kutluluk hasıl olur.
445. Fakat bağını pek sıkı bağlaması, güzellere iyi gözden başka tarzda bakmaması gerektir.

Çünkü şehvet, pek kuvvetli ateştir, güzellerse adam akıllı yumuşak pamuğa benzerler.

Güzelle âşık, örnek olarak söyledikleri gibi testiyle taşa benzer.

Güzellerle beraber bulunup onlara gönül vermeyen,

Dudaklarını öpmek, yahut elma gibi çene topaklarından meyva devşirmek istemeyen kişi yoktur.
450. Böyle kişi, serverlik makamına ulaşmıştır. Zatında peygamberlik kuvveti vardır.

Kâfir nefsi öldürdünse gazisin, öldüremezsen çocuklar gibi oyun oynamadasın.

Kâfiri öldürmek küçük savaştır, nefsi öldürmek büyük savaş.

Çünkü o cennet bahçesinin bülbülü, Bedir savaşından Mekke'ye dönerken böyle demiştir.

Düşmanı yumruklamak erlik değildir. Nefsini kırabilirsen er olursun.
455. Bir an nefsin heva ve hevesinden uzaklaş da ondan sonra Keyhüsrev ol, Fagfûr kesil.

Niceyedek bir çok kıssalar söyliyeceğim? Tekrar sırlarımı anlatmaya döneyim.

Şom nefis, buyruk altına girdi mi şalvarın mânası ve şalvar giyme izni meydan geldi demektir.

Fütüvvette şalvar giydirme kimden kaldı?

Mel'ûn Nemrut, devrinde bütün yeryüzünün padişahlığına sahip olmuştu.

Bütün mallar, tapısına toplanınca yıllarca tanrılık dâvasına girişmişti.

460. O zamanlarda kendisine ait bilgileri bilmede bütün dünyaca tanınmış üstad bir müneccim vardı.

Onu çağırıp dedi ki : Söyle bakalım, ölmem kimin elinden olacak?

Müneccim yıldızlara bakıp Padişahım dedi, ömrün pek uzun olsun.

Elinden öleceğin kişi, daha dünyaya gelmemiştir.

O nâbekâr laîn, bunun üzerine doğan çocukların zarı zarı öldürülmesini buyurdu.

465. Yüce Tanrı takdiriyle bir gece Halîl anasından doğdu.

Anası, onu alıp bir mağaraya götürdü, sınıkları onaran Tanrıya sığındı.

İnsanların, cinlerin, açık ve gizli olarak rızklarını veren,

Kuzgunun yavrularını doyuran, kırk güne dek gökyüzünden lokma ihsan eden Tanrı,

Ey bahtı iyi kişi, deniz dibinde katı bir taş içindeki mahlûkun bile rızkını ulaştırır.

470. Cebrâîl'ine de, o mağarada bulunan Halîl'ine

(95.b) Cennet ırmağından süt götürmeyi buyurdu. Öyle bir iyi çocuğu, öyle bir yaratılışı güzel yavruyu beslemedeydi.

Hâsılı bir müddet geçince onda bilgiler, hikmetler belirdi.

Nihayet güneşe, yıldızlara gönül verdi, ondan sonra da Tanrı'ya döndüm sözünü andı [77].

Yeryüzünde mucizeler görünmeye başladı. Mel'ûn Nemrut bu sözü duyunca

475. İbrahim'i, talim edilmeden üstad olan öyle bir eri huzuruna getirtti.

Ululuk ve kuvvet sahibi Mel'ûn, dağ gibi odun yığmalarını buyurdu.

Onu mancınığa koyup göğe fırlatarak ateşe attılar [78].

Gökyüzünün bütün kapıları açıldı, melekler seyre geldiler.

Bu sırada İbrahim, eteğini koparıp atmak diledi. Tanrıdan Cebrail'e nida geldi,

480. Bu nidaya göre Cebraîl, Cennetten bir şalvar çıkardı, derhal ona giydirdi.

---

[77] Sûre, VI, al-An'âm, 75 - 79.

[78] XXXI, al-Enbiyâ', 68 - 69.

Böylece bir kimsenin, onun bedenini görmemesi temin edildi. Bedeni görülerek adına bir kötülük eklenmesine mâni olundu.

Böylece ey refıyk, şalvarın esası ve bu türe, İbrahim'den kaldı.

Şalvar ve kuşağın aslı

Halkın, buyruğuna uyduğu, ay Türkünün, sayvanının kapısında Hintli bir kul olduğu padişah.

Sabahın ve güneşin nuru, onun yüzünden ışıklanır. Gecenin rengi, saçlarının siyahlığının aksidir.

485. Ayın parlaklığı, güzelliğinden eğreti olarak alınmıştır. Zengibar, Çin zülfünden bir nüshadır.

Zâtında nelik, nitelik yoktur. Tapısında bütün varlık, azdan da az bir şeyden ibarettir.

Anlayış, vasıflarında şaşkındır. Akıl, lûtuflarından âcizdir.

Kendi mest gözüyle aşka girişir. Her an kendi kendine gönül verir.

Dudaklarından öpücükler kapar, çene topağından elmalar, ayvalar devşirir.

490. Kendisi, yanağını bezer. Âleme cemalini gösterip cilvelenir.

İrade sahibi nefes alıp meydana çıkınca âşık da göründü, maşuk da, aşk da.

Ayna gibi önüne bir mazhar aldı da kendi aksini kendisine gösterdi.

Cana, bedene varlık verdi, birbiriyle uzlaştırdı. Kâinata bir gölgedir saldı.

Böylece binlerce nakışlar, renkler gösterdi, taşa, toprağa suret verdi.

495. Bir gün meleklere yakıyn âleminden dedi ki : Yeryüzünde bir halife yaratacağım.

Hepsi, o kötülükler yapar, kan döker, bozgunluklar çıkarır.

Biz seni noksan sıfatlardan arı bilmede, seni övmede, anmadayız. Dilimizde zatını takdis ve şükür var dediler.

Bütün melek topluluğuna o bilgi sahibi, bilgisine had olmıyan Tanrı, yedinci kat göğün yücesinden

Dedi ki : A bilenler, ben daha fazla biliciyim. Her hususta sizin bilmediğinizi bilmedeyim.

500. Topraktan Âdem'i yarattı, ona tertemiz can verdi.

Meleklere secde edin diye emretti. O düşmandan başka hepsi secde etti.

Kibir, onun secde etmesine mâni oldu. Çünkü varlık âleminde kendisine eşit bir var görmemişti.

Tanrı da onu Cennetten uzaklaştırdı, kendi bağının bahçelerinden ayırdı [79].

Âdem, öyle bir iyi yaratılışlı beygamber, cennette başgösterdi,

505. Her ne varsa hepsini ona bildirdi. Çünkü «Ruhumdan ona ruh üfürdüm» sırrı ondaydı [80].

Nurlar saçan tezgâhtan, yine bir kumaş çıktı, altı cihetli âleme padişahın geldiğini bildirdi [81].

Âdem'e buğdaydan yeme, onun başağından bir tanecik bile alma dedi.

Sonra da takdiri böyle iktiza etti, bu sözü ona unutturdu, aklından çıkardı.

Bir iki tanecik yedi ve tuzağa düştü. Âciz, şaşkın, isteğine ulaşmamış bir halde kalakaldı.

510. Seni de çok yemek, Tanrıdan uzaklaştırır, gece gündüz hasta bir hale sokar.

Fazla yemek uyku getirir. Fisku fücur âletine kuvvet verir.

Dünyayı gözüne karartır. Günaha da aldırış etmez olursun, sevaba da.

Yemek yüzünden kuvvetli bir fil kesilirsin. Fakat az yersen Cebraîl'e benzersin, melekleşirsin.

(96.a) Yemek, sana başağrısı verir. Fazla yedin, mideni doldurdun mu şarap gibi köpürüp taşmaya başlarsın.

515. Nefse bu kadar otun ne lüzumu var? Zaten ne yiyorsan onu telef etmedesin.

Yalnız bir boğazı, bir hortumu olan kişi, erler önünde nefes mi alır, söz mü söyleyebilir?

O, bir tanecik yemekle gama, eleme, yorgunluğa düştü. Ne şaşılacak şey ki

Sen eşekler gibi yıllarca, aylarca yeyip durmadasın; Tanrı tapısında halin ne olacak?

Tanrı, Âdem'in bu yanlışını görünce eğninden libasını soydu.

520. Âdem, Cennette çırçıplak kaldı. Alnımızın yazısı buymuş dedi.

Kâh Rıdvandan giyecek bir libas istemede, kâh gılmandan, vildandan dilemedeydi.

Kâh da kendi kendisine ey gönlün kabul ettiği güzel, lûtfet de Âdem'e ipekten bir örtünecek şey ver demedeydi.

Tûbâ ağacının dalları yukarıya kalkmış, bir parçacık bile vermiyordu.

---

[79] Sûre, II, al-Bakara, 30 - 34.

[80] Sûre, XV, al-Hıcr, 29.

[81] Bu beytin tercemesinde süphemiz var.

Harirden, sündüsten, istebraktan ayrılmış, bir yapracığa muhtaç olmuştu [82].

525. Hûriler, gılmanlar, bu hali görüp biz diyorlardı, kahır sahibi diri tanrı'dan daima korkmadayız.

Nihayet Âdem, zayıf, kararsız bir halde bir ağacın dibine geldi. O ağaç, incir ağacıydı.

Gördü ki her yaprağı yüz seksen arşın, pamuk gibi yumuşak, ipek gibi güzel.

Ey incir dedi, Âdem'e bir iki yapracık ver.

İncirin dalı havadan indi, Âdem bunu görünce kuvvetlenip dala doğru gitti.

530. Hemen dört yaprak kopardı. O sırada da incirden yere bir iki katre süt damladı.

Şüphe yok ki pamuk ağacı bu sütten meydana geldi. Hûriler, pamuğu topladılar,

O gül bahçeciğinde o pamuktan bir bezceğiz dokudular.

Bir de şalvar yaptılar, ikisini de iyice sakladılar.

Vakit geçti, İbrahîm'in Tanrıya o çeşit teslim oluşunu gördükleri zaman,

535. Hani mancınıkla onu havaya fırlattılar, yolda refıykı Tanrıydı;

İşte o zaman Cebrail'e Tanrıdan vahiy geldi, o şalvarı İbrahim'e götürmesi emredildi.

Cebrail gidip cennetten şalvarı getirdi, o güzel huylu, iyi yaratılışlı er de onu giydi.

Ondan sonra şalvar Hâşimoğullarına kaldı. Her biri ömür eteğini çektikçe öbürüne kalmadaydı.

Nihayet Mustafâ, onun varlığiyle safalar bulsun diye ona ulaştırdılar.

540. Peygamber, o fütüvvet nişanesini gönül hoşluğuyla Tanrı Arslanına, yâni Alî'ye verdi.

Alî'den Selmân'a kaldı, onun gibi iyi ve tam müslümana mal oldu.

Selman, bu duraktan eşyasını denk edip kalkarak cennete gidip bir köşke koyunca

O şalvar, şunu hatırında tut, halifeden halifeye armağan kaldı.

Fakat o bezceğizi Cebrail, tekrar güzelim cennete götürdü.

545. Yerin, göğün Tanrısı, lûtfu her an gelip duran Tanrı,

Mahşer gününde hem eteği temiz, hem de cömert olan ahı'nın beline

---

[82] Harir, ipek demektir. Sündüs, altınlı, yahut gayet ince ipek, istebrak da atlas mânalarına gelir. Cennet ehlinin giyimleri bunlardır, bakınız: Sûre, XVIII, al-Kehf, 31, XXII, al-Hac, 23.

Onu bağlayıp ona Cennette yol verecek, üns kemerinde bir eşik, bir konak, ihsan edecektir.

Onun can gözlerini açacak, ondan sonra da cemalini gösterecektir.

Tanrı'nın inciri paylaması

Bir gün Tanrı, incire hitap ederek buyurdu ki :

550. Sen nasıl oluyor da tapımda küstahlık ediyor, dalından âsilere yaprak veriyorsun?

Cevrimizden, kahrımızdan nasıl korkmadın, su yerine zehrimizi içeceğinden nasıl ürkmedin?

Sana ancak semum yeli eser, sen ancak zakkum meyvası verirsin.

Bundan sonra seni mutfağa ateş yapar, cehenneme sermaye kılarım.

Ben kimi sürmüş, düşürmüşsem, kimin dalını kökünden çekip atmışsam

555. Senin dalın gitti, onun elinden tuttu, ona kerem etti, onu esirgedi.

Ben onun eğninden libasını soymuştum. Çünkü o libası, ona lâyık görmedim.

Sense gittin, ona libas verdin. Neden? Ona lûtf ettin, ihsanda bulundun, niçin?

Ağaç, bu lûtfa ait sözleri Tanrıdan duyunca söğüt yaprağı gibi titremeye başladı.

Tapısında alçalıp secde etti. Sonra hal dilini açıp dedi ki :

560. Ey âsilerin feryadına erişen, bizden günah sâdır olur, fakat senden bir lûtuf yeter.

(96.b) Âdem'e ben iyilik ettim, iyiliğe karşılık hiç bir zaman kötülük yapılmaz.

Çünkü ey garezsiz Tanrı, sen ezelde iyiliğin karşılığı iyiliktir buyurdun [83].

Bu da daha fazla şaşılacak bir şey ki bütün bunlar senin takdirinledir. Tedbirin olmadıkça yere bir yaprak bile düşmez.

Bu sözler Tanrıya hoş geldi. Çünkü bu cevaplar, cana can katan cevaplardı.

565. O anda ona alemde âziz olması için üç şeyi hil'at olarak ihsan etti.

Birincisi onu ateşe atmasınlar, odun olarak kullanmak üzere dallarını ateşe atmasınlar buyurdu.

İkincisi o, her hususta marangozun keserinden emin olsun.

Üçüncüsü onun tohumu yoktur. Tohumunu ekmek için belimiz eğilmez, yorulmayız.

---

[83] Sûre, LV, al-Rahmân, 60.

Ey altı cihetten münezzeh Tanrı, affına karşı bütün kâinatın suçu
570. Denize nisbetle katreye benzer, yahut da güneşe nisbetle zerre gibidir.

Nâsır, yüzlerce zahmete lâyıktır ama özrü «rahmetten ümit kesmeyin» söziyledir [84].

Ahı'nın âstânesi ne çeşid olmalı?

Topluluğun yüz tuttukları, ashab zümresinin kandille, mumla toplandıkları

Yerin adına âstâne demişler, eşiğini ta göğe kadar yüceltmişlerdir.

O yerin dört tarafı açık olması, Kâbe gibi pek iyi, pek güzel bulunması gerektir.

575. Havuzu da olur, oradan ibrik ve testi doldurulursa daha âlâdır.

Ay ve güneş gibi aydın olması için bütün duvarlarının beyaz olması lâzımdır.

Bunda herkes ittifak etmiştir ki orayı iyice silip süpürmek, sulayıp arıtmak ve orada herkesi suvarmak gerekir.

Kapısında da bir kapıcı bulunmalı ki kapıya kimse öküz, eşek bağlamasın.

Oraya ya kilim, yahut yün geçe döşenmeli, her ikisi de iyidir.

580. Ahı yüceyse, şerefliyse halısının Kıbrıs halısı olması da caizdir.

Fakat kapısına perde takmamalıdır. Çünkü bu ululuk alâmetidir, onun kapısına yaraşmaz.

Âstânede kadın oturmamalıdır. Çünkü bu takdirde töhmetten kurtulamaz.

Erlerle sohbet etmesi, böylece de daima kutlu ve güleç olması gerektir.

Orada temiz erler konuk olmalı ki sohbet mübah olsun.

Sohbetin ve iyi arkadaşın faydaları

585. Sohbetten daha iyi hiç bir şey yoktur. Safa ehliyle sohbet aziz bir iştir.

Ey güzel görüşlü, sirke bile balla düşüp kalkarsa baş ağrısına ilâç olur.

Katra, gerçekten katraysa da yeşil denize eş olunca inci haline gelir.

Ovanın yüzü, çiçeklerle, yeşilliklerle bezenir, döşenirse o zaman güzelleşir.

---

[84] Sûre, XXXIX, al-Zumar, 53.

Bahçe goncalarla bezenir, sünbülün saçları seher yeliyle süslenir.
590. Ashap meclisi kutludur ama şemi ve şahit (mum ve güzel) olmadıkça matemdir.

Canımız bilgiyle kutluluk bulur. Bilgisiz kişi insan değildir.

Kardeş, dimağın kuruduysa misk kokusuyla yetiştir, iyileştir.

Sohbet, seni her hususta padişahlığa yüceltir. Fakat baykuşla sohbet edersen seni viraneye çeker.

Sopa, Musa ile yoldaş oldu da ejderha kesildi, Tanrıyı duydu.
595. İğne İsa'nın sohbetine erişti de dengini aldı, dördüncü kat gökte yurt edindi.

O ayakkapları, Ahmed'in sohbetinde bulundu da arşın yüzüne bastı.

Ashâb-ı kehf'in de köpeği, onlarla hemdem oldu da bu yüzden bugün insan sayılmada.

Bir müddet Tanrıyı diledi de nihayet gördün ya, mağarada onların dostu oldu.

Lâtife

Güçlü kuvvetli, iri yarı, boylu poslu bir yiğit er vardı.
600. Bir gün kalktı, bir dağa gitti, oturdu, kervanların geilp gitme yollarını kesti.

Fitne çıkarmada, cevr etmede, gece gündüz insanların kanlarını dökmedeydi.

Buradan maliyle mülkiyle geçen malından, canından olur, onlara veda eder giderdi.

Nihayet oradan kimsecikler geçmez olunca, dağlarda, bellerde avlanmaya koyuldu.

Oku, nesri tairi vurup düşürmede, gökyüzünün arslanı (esed burcu) ona avlanmadaydı.
605. Ceylân yavrularını tutuyor, kebap edip yiyor, ardından da bir iki tas şarap içiyordu.

Gece gündüz işi buydu. Canavarlarla kuşlar, onun yüzünden derde düşmüşlerdi.

Meryem oğlu İsa'nın yolu oraya düştü. Sırtında ottan örülmüş bir libası vardı.

(97.a) Hâramiye bir bakınca cevrini, cefasını tâ kökünden çekip çıkardı.

Ona, insanların kanlarını dökme de kıyamet günü azaba düşme.
610. Kuş ve balık, sana karşı bir suç işlemedi ki, daima onları avlamaya dolaşma.

Şarap içmekse nefsi beslemek, halka, mahlûkata zahmet vermektir dedi.

Bu sözden haramî bir hale düştü, bu söz, ona tesir etti. Yerinden sıçrayıp kalktı.

İsa'nın elini tutup tövbe etti. Ondan sonra da zevk ve derd ehli oldu.

Tövbe devletini sohbetle buldu, kötü işlerden yüz çevirdi.

Sohbete lâyık olmayanları zem

615. Fesad ehli olanların sohbetinden uzaklaş. Çünkü bu sohbet, dine ve inanca gevşeklik verir.

Ağustos gülünü gördün ya, tikene eş olduğundan nihayet ateşe dost oldu.

Nice dünya ehli vardır ki altın toplar, nice ateşler de vardır, onları kül yığını haline getirir.

Kudretin oldukça iyilerin sohbetini seç. Su bile beraber düşüp kalktığından feryat eder.

Nemli bulut güneşe karşı durursa ne olur? İşte doğru olmayan refıyk de sana onu yapar.

620. Sarı, önce atlas gibi kıpkırmızıdır. Adam olmayanların sohbeti yüzünden sararır.

Taş yüreklilerle sakın düşüp kalkma. Sırça taş yarasiyla kırılır.

Kötü kişiyle bir nefes bile yola düşme. Çünkü ayna bir nefesle kapkara olur.

Kötü eşten İsa'ya bile zarar geldi. Gerçekten o zarar, kendisinden erişti ama sebep, kötü kişiydi.

Alî de iyi olmayan kişiden kurtulmadı. Dara'nın ordusunu kötü vezir bozguna uğrattı, kırdırdı.

625. Zararlı kavmin adamlarından uzaklaş, güneş bile zeneb noktasına gelince kararır.

Utaridin kara saçları yoktur ama kutsuzla kutsuzdur, kutluyla kutlu.

Köpek, bekçiliğiyle, vefasıyla cefakâr adamdan yeğdir.

Kurtla bilişlikte bulunan düşmanını canla, başla beslemiş, yetiştirmiş demektir.

Ya yılanla sohbete heveslenme, yahut bir an bile zehrinden emin olma.

630. Sarhoş fille düşüp kalkan, kendi eliyle elini, ayağını kırar.

Akla nefis engel oldu mu adamın kafasından akıl gider.

Lâtife

Bir ayak kabıcının güzel, dilber, taş yürekli, gümüş bedenli bir karısı vardı.

O kadın, fitne yolunda pek çevikti, fakat uçkurunun bağı gevşekti.

Daima işvelenmek âdetiydi. Gece gündüz insanlara cilvelenir dururdu.

635. Bahçesi, herkes tarafından sulanır, pek çok defalar herkesin altında yatar uyurdu.

Öyle bir gümüş bedenli güzelin adı kötüye çıkmıştı. Halkın ileri gelenlerinin de mendili olmuştu, geri kalanlarının da.

Her gece evden çıkıp giderdi. Seher çağına kadar geri dönmezdi.

Yine kadın bir gece gidince ayakkabıcı, bu kadını bir kefene sarıp düreyim dedi.

Kalkıp kapıyı iyice kapadı. Sevinerek gönlü hoş bir halde döndü, oturdu.

640. O kötü karı seher çağı gelince kapının iyice kapanmış olduğunu gördü.

Kocasına kaltaban, gel, kapıyı aç, yoksa şimdicek

Kendimi şu kuyuya atar, ansızın seni ateşte yakarım.

Şahne de benim yüzümden senin kanını döker. Zehrimle helâk olur gidersin diye bağırdı.

Ve on batmanlık bir taşı tutup o alçak yomsuz karı kuyuya attı.

645. Ayakkabıcı, kadın düştü sanarak tezcek yerinden fırladı, kapıyı açtı.

Kadın hemen eve girip kapıyı kapadı. İki eliyle yüzüne vurmaya,

Yüzünü yırtıp bağırmaya başladı. Her an feryadını arttırıp duruyordu.

Ey cemaat diyordu, böyle tuhaf şeyi kim gördü, bundan daha şaşılacak hali kim duydu?

Kocam eve gelmez, aslâ evde yatmaz, bir de karısını boşamaya kalkıyor.

650. Artık yüreğimde kuvvet kalmadı. Gerçekten de pek müşkül bir durumdayım.

Herkes feryadını, figanını duydu, lâle gibi kanlara bulanmış yüzünü gördü.

(97.b) Bir dereceye kadar ki şahne ve kadı, bunu işitti. Kadın, ayakkabıcıyı kadıya götürdü.

İkisini de huzura çektiler. O zaman gökle ipin farkı anlaşıldı.

Kadın, kadıya o yalanı söyledi. Fakat saçma olduğundan pek ileri gitmedi.

655. Ondan sonra da kocası halini anlattı. Hâkimler, bu hale şaşıp kaldılar.

Ne vacipse kadına yaptılar, bir nefeste işini tamamladılar.

Sakın vefasız arkadaştan, uzaklaş ondan, yoksa cefalara uğrarsın.

Gece gündüz sana senin ayıbını söyler de şaşırır, parmağını dişler durursun.

İnsanlar, birbirlerine aynadır. Sana bakan, yüzünde kendi aksini görür.

660. Kötü düşünceli ve akılsız kişinin yüzünde gördüğü, ancak kendi aksidir.

Öküz ve eşek aynaya baksalar, öküz ve eşek sureti görürler.

Ejderha ve arslan, akar suya baksa orada ejderha ve kükremiş arslan görür.

O eşekti, onu görmek caiz değil. Âşinayı sormak gerek.

Onun şerbetini, âşıkları tatar. Onun ihsanını, onun develeri yüklenip götürür.

665. Onun aşkı, kendi yüzünedir. Onun yüzünü, yine ondan başkası açmamıştır.

Hak olan, ancak Ene-l-Hak der, Hak'tan başkasını mutlak olarak nefyeder.

Fütüvvet ehline verdiğini geri almak yaraşmaz

Bir hacı, Medine'de yatmış uyuyordu. Sabahleyin gün doğduğunu görünce

Uykusundan uyandı, feryada başladı. Halk, onun feryadını duydu.

Kim sorduysa ağlayıp inleyerek belimden bin dinarımı almışlar diyor,

670. Feryadını arttırıp duruyor, gözlerinden kanlı yaşlar döküyordu.

Gözü Ca'fer-i Sâdık'a düşünce onu temiz dinli, ileri bir er görüp

Altınımı belimden sen aldın, böyle bir zulmü bana sen yaptın dedi

Ve hemencecik fırlayıp yakasına yapıştı, ey kinle canımı yakan,

Çaldığını bugün geri ver de benim gibi yanıp yıkılma diye bağırdı.

675. Ca'fer-i Sâdık erenlerdendi. Biraz benimle gel dedi.

Onu derhal odasına götürdü, önüne bin dinar koydu.

Hacı parayı alınca derhal yola düştü. Her an zevki, neş'esi artmadaydı.

Böylece beş altı gün geçti. Derken hacı, gönlü, tabiî hoş bir halde

Tekrar gelip yerlere döşendi, Ca'fer-in huzuruna bütün o paraları koydu,

680. Paramı buldum dedi, hemencecik de kulluğuna koştum, bunları getirdim.

Câfer-i Sâdık, ağzını açıp dedi ki : Dünyada rahat olan var mı?

İnsan, şeytan, peri, hiç biri töhmetten kurtulamaz.

Meryem oğlu İsa ruhallahken dünyada her Yahudiden cevir çekti durdu.

Tanrı'nın kimseyle imtizacı yoktur amma ona bile izdivaç nisbetinde bulundular.

685. Peygamberlerin sonuncusu olan Ahmed-i Mürsel de, ayağının bastığı toprak, erenler başına taçken

O arı olmıyan kavim ona, bu Mustafâ, büyücüdür, delirmiştir dediler.

Sen de bana bilgisizlikle bir töhmette bulundun, çünkü sonunda bu işin kolay olacağını bildin.

Şimdi sen, çalınanı buldun amma ben bağışladığımı almak istemem.

Şu felek, insana ömür verir de sonra geri alır ya, onun için ona alçak derler

690. Oğul, bulut, yağmur yağdırır, sonra yine geri alır da onun için eteği yaştır.

Garezsiz bağışladın, verdin mi, karşındakinin minneti, onun karşılığıdır.

Ey aykırılığa düşmiyen, dal, mim, ayın, hı, rı ve kaf [85], artık onun geriye dönmesine mânidir.

Tarikat ashabının yemek yiyişindeki edepleri

Ey adı güzel, şu kuldan duy, belle: Yemek yemede on beş şart var.

Dördü farz, dördü sünnet, yedisi edep. Yorulmaksızın sana bir bir sayayım.

695. Birincisi helâl olmasıdır. Böylece yenmesi vebal olmamak gerek.

İnsan, dünyada ölüm halinde bile olsa yenecek şeyin temiz olması lâzımdır

Nimete adam akıllı şükretmek ve ayni zamanda hakkı tanımak icap eder.

---

[85] Bu harflerin terkibinden «adem-i hark» sözü meydana geliyor. Eskiler, göklerin hark kabul edip etmiyeceğini, yani yarılıp yarılmayacağını ve iltiyam bulup bulmayacağını, yani yarılırsa tekrar o yarığın bitişip bitişmeyeceğini münakaşa etmişler, felsefe erbabı, yarılmayacağını ve bitişmeyeceğini kabul etmişler, şeriatçılarsa Muhammed Peygamberin miracı, yani göğe çıkması dolayısile göklerin yarılıp bitişeceğini söylemişlerdir. İhsan sahibini bir göğe benzeten Nâsırî, onun yarılmayacağını söylemekle verdiği şeyin tekrar ona dönmesine imkân bulunmadığını anlatırken bu inancı telmih ediyor.

(98.a) Ey refıyk, diğer dördü de sünnetttir. Yolda böyle rivayet etmişlerdir

İlki iki eli iyice yıkaman, ondan sonra da ey Hakk'a tapan, bismillâh demen lâzımdır.

700. Önünden yemek iyidir. Yiyen, yemekten sonra da elhamdülillâh der

Ey aslı nesli belli er, yedi şart da, yemek yemenin edeplerindendir.

Evveli sol ayağının üstüne oturmak, sonra ey huyu güzel, lokmalara bakmamak gerektir.

Kâsenin kenarından yemek icap eder. Yemekten sonra elin yıkanması lâzımdır.

İnsanın yemekte tükürmemesi, başını kaşımaması, pire ve bit tutarsa kırmaması icap eder.

705. Ağzın yemekle doluyken sözün inci bile olsa söylememelisin.

Bu anlattıklarım yemeğin edepleridir. Bunları hatırında tutarsan ululardan olursun.

Acemde, Arapta edepten daha hoş bir şey yoktur.

Sofra ve sofrayı düzme

Ahı'nın yuvarlak bir sofrası olmalıdır ki değeri, mevkii artsın.

Hikmet ehlinin bir nüktesini hatırında tut : Şekillerin üstünü yuvarlak olanıdır.

710. Sofraya oturunca besmele çekmek, sonunda da hamdetmek icap eder.

Sofra başında aksıracağın tutarsa, yahut öksürüğün gelirse

Mendilini ağzına götür ki topluluğa karşı ayıpta bulunmayasın.

Çişin gelir, yahut burnun kanarsa mazeret dileyip kalk.

İnsanların ağzından lokma alma. Ey huyu güzel, bu sözden öğüt al.

715. Hattâ zorlasalar, yemek yerken ona in'amda bulunsalar bile âlemin yiyeceğini yemek yakışık alır bir şey değildir.

Yemek dolayısiyle özür dilemek avamdan olan kişinin işidir. Ahı'ya yemek hususunda özür dilemek yakışmaz.

Her zaman ahı, herkesin önüne ekmek komalı, elinden geldiği kadar da söz söylemelidir.

Ayni zamanda sofrada daima sarmısak, soğan ve pırasa bulundurması gerekir.

Çünkü Tanrı'dan İsa'ya gelen sofrada bunlar vardı.

720. Eti eliyle paralayınca parmakları yalamak da edebe aykırıdır.

Bunlardan arta kalan şartlar meşhur olduğundan onları anmak usanç verecektir.

İşe yarayanı söyledim, hepsini de kısaca anlattım.

Fütüvvet ehlinin kisvesi

Salâh ehlinin elbisesini giyinen, fesad ehli bile olursa kurtulur.

Eğnine giydiğin elbise, sana bir muhtessiptir, kötü söylemene mâni olur.

725. Amel defterini karartmak istesen bile elbisenden utanırsın.

Libas, kötülük yerine gafletle, sarhoşça ayak atmana engel olur, seni bırakmaz.

Elbisenin temiz olması lâzımdır. Çünkü şeriat ehlinin hükmü zâhiredir.

Tariykatte yol yürüyen her ahı'nın elbisesinin bir renkli kumaştan olması gerektir.

Beyaz renk arılık ehlinin libasının rengidir. Siyah, yahut yeşil olsa da caizdir.

730. Elbisenin kollarını ve eteklerini kısa yap ve herkese bu sözü duyur, anlat.

Sarı ve kırmızı renk, Fir'avn'ın elbisesinin rengidir ki o, Tanrı tapısından yardıma nâil olmamıştı.

Bu bakımdan her gün aşkının, derdinin çoğalması için ahı'nın kırmızı ve sarı giymesi yakışmaz.

Ey iyi adlı, lisabını temiz tut, emret, her hafta yıkasınlar.

Ahı, fütüvvette eşsiz bile olsa ipek giymesi yaraşmaz.

735. Böylece altın yüzük de takınma. Bu sözü bize Mustafâ söylemiştir.

Şeriatte doğru olmayandan tarikatte el yumak gerek.

Ahı'nın sarığının yedi, yahut dokuz karış olması ve ipekten olmaması lâzımdır.

Doğru bir ersen başına bir de yünden külâh, yahut takke, tahut da zavrak giymen icap eder [86].

Ayakkabını temiz tutman, onda pislik bırakmaman lâzımdır.

740. Ey refıyk, fütüvvette bu söylediklerimi tarikatte de rivayet etmişlerdir.

(98. b) Oturup kalkmanın, ulu ve arı Tanrı halkıyla geçimde bulunmanın edepleri

Havas ve avamdan kime rastlarsan önce senin selâm vermen gerektir.

---

[86] Zavrak, zavraki, kayık şeklinde ve İran kalenderlerinin giydikleri bir külâhtır. Bakınız: Burhan tercemesi, İst. Matbaa-i Âmire - 1268, S. 226.

Lûtfu, ahlâkı, tevazuu âdet edin. Cömertliğe, erliğe dair düşünceye dal.

Oğul, gönlünü, canını gözet. Üstadına, lalana, babana saygı göster.

Önce kendini tanı, kimsin? Ondan sonra da ne yapıyorsun, ne iştesin, onu düşün.

745. İki dünyada da rahatın, dilini tutmanladır.

Dilden başka kimse sana bir ziyan veremez. Şu halde süsen gibi yüz dilli olma.

Fakat süsen gibi daima sus. Dinleme vaktinde sedef gibi kulak kesil.

Alaycı tabiat, sana düşman peydahlatır. Gönlündeki yaraya tuz basar.

Sır saklamamayı, boşboğazlığı âdet edinirsen neş'eden, sevinçten uzak kalırsın.

750. Bilgiyi hazineden yeğ bil. Çünkü altın derdi, bir illettir.

Aziz dost, kötülükten kötü bir şey yoktur, iyilikten iyi bir şey yok.

Elinden geldikçe insanların gönlünü al, gönlünü kinden arıt.

Dünya mülkü yarım arpaya bile değmez. Bir nefes bile ahretten gafil olma,

Dışını içine uygun bir hale sokarsan Tanrıyla işin kolaylaşır.

755. Mânayı anlayan bilir ki riya ve gösteriş, ârifin yapacağı iş değildir.

Gök kubbeyi yaratan Tanrı bildikten sonra sırrını halktan gizlemenin ne faydası var?

Bu, avcı canına kasdedince geyiğin başını kara sokup gizlenmesine benzer.

Geyik, böylece avcının onu görmemesini ister. Riyâ sahibinin hali de böyledir işte.

Tanrıyı her yerde hazır bil, anla ki o, bütün işlerini görmededir.

Lâtife

760. Bir ahı, güzeli çirkinden, iyiyi fenadan ayırd etmek, tanımak istedi.

Sınamak üzere bir kaç kişi çağırdı, her birine bir kuş verip

Dedi ki : Kimsenin bulunmadığı yerde bunu kes de ben de rahatlaşayım.

Onlar, bu sözü dinleyip gittiler, kuşlarını kesip geldiler.

Sonunda bir çocuk edeple gelip kendisine verilen kuşu diri olarak getirdi. Şaşılacak şeydi bu,

765. Dedi ki : Ne yana gittiysem orada Tanrıyı buldum.

Dünyada boş yer göremedim. Bu yüzden ey incelikleri bilen er, kuşumu kesemedim.

Bunun üzerine ahı, onun gözlerini öpüp kâinat anası dedi, senin gibi çocuk doğurmamıştır.

Tatlılık şekerim de sensin, balım da sen. Ölümümden sonra da veliahdim sensin benim.

Halelsiz, akıllı, bilgisi olan, her işin önünü de düşünür, sonunu da.
770. Geçici devlet zahmettir, yorgunluktur. Gece gündüz bâki nimet dileğinde ol.

Hurman varsa bu kadar ferahlanma, hırsız gelir, alırsa gussaya dalar, neylersin?

Sana sorulmayanı söyleme. Elinden çıkanı asla arama.

Ölümü daima gözünün önünde tut, başkalarının ölümünden ibret al.

Her nefes yol azığını düzmeye koyul. Ne vakit göç edeceksin ? Ne bilirsin sen?
775. Kötü bir işte bulundun mu ondan uzaklaş, bir daha bulunmamaya gayret et. Yemek üstüne yemek, adamın midesini bozar.

Gerçekten iyi olmayan şeyi arzu çekerek isteme.

Daima işle meşgul ol, hüner ashabı yanında makbul bir hale gel.

İşsizlerin işi tamamiyle batıldır. Tenbel adamlar, hiç bir şey elde edemezler.

Kendini sebepsiz hülyalara daldırır, bugünkü işi yarına atarsın,
780. Düşmanının saldırganlığı olsa da sen onun devletinin zevalini bekle.
(99.a) Baharlarda bahçedeki gül gibi sen de dostlarınla sevinçli, güler yüzlü bir halde otur.

Daima bucağında otur ki kimsenin karısına selâm yollamayasın.

Yola, hele görülecek bir yere tükürmeyesin.

Bu pazarlarda yemek yemek, fütüvvette insana eziyetler getirir.
785. Ahı, suyu oturur da öyle içer. Hiç bir suretle tarikat erkânından şaşmaz.

Ey iş eri, ahı'nın, sakalını berberin eline vermesi de yaraşmaz.

Fakat halvet bir yerde olur da sakalını düzene koyarsa olur.

Eli temiz, kolu temiz olmayan insanlarla ahı, oturamaz.

Fitnelerden emin olması, daima sonu düşünmesi ve bu hususa himmet etmesi lâzımdır.

Topluluk nasıl olur?

790. Âriflere semâ'ın lezzeti ve zevkı, değer yüceliğinden de hoştur, mevki yüceliğinden de.

Semâ, âşıkların ruhunda rahattır, gönül açıklıklarının sebebidir, hele seher çağı olursa.

Can kuşu, güzel sesi duyar da merkeze doğru uçmaya koyulur.

Yel, meleklerin seslerindeki nağmeleri, gökyüzünün daima duyduğu o güzel nağmeleri getirir.

Tenin hareketi can içindir, cansa her an cananı arzular.

795. Zevk ve neş'e her adama lâyık değildir. Raks etmek âriflere bir gösteriş sayılmaz.

Önce kulak gerektir, sonra semâ. Cemaat olmadıkça içtima olmadığı gibi hani.

Develere yedenin sesi hoş gelir, canları aşkla ateşlenir.

Bülbül, seher çağı, gülün yüzünü gördü mü feryada başlar.

Semâ'dan zevka gelmiyen kişinin canında zerre kadar bile şevk yoktur.

800. O gönlü kör kişi, deveden de aşağıdır. Canı da cismi gibi balçıktandır.

Felek, dolap gibi feryad etmededir, gözyaşları da ya yağmurdur, ya çiy taneleri.

Bulut ilkbahar zamanı güler de çınar, onun sesiyle raksa girer.

Çiçek, bahçeye girmiye niyetlendi mi kulağından pamuğu çakırır da

Kuşun sesini dinler, zevklenir, kendisinden geçer.

805. Ey bahtı güzel kişi, söğüt bile rüzgârla oynar. Artık ağaçtan da aşağı olmak yaraşmaz doğrusu.

Ateşi parlatmak, aşkın işidir. Feleğin feryadı bile yanıp yakılmadandır.

Duymuşsundur ya, bir gün Mustafâ, safa ehlinin nağmelerini duyup

Harekete geldi, hallendi, neş'elendi de ridası eğninden düştü.

Lâtife

Birisinin boğazında kemik kaldı, yere yıkıldı, dertten canı çıkmak üzereydi.

810. Orada su ve benzerlerinden hiç bir şey yoktu ki içip kurtulsun.

Öyle bir kişi, salâh ehli bile olsa gerçekten ona şarap içmek mübah olur.

Söylemek de insanın elindedir ama şunu duymuşsundur ki zararı da olur.

Tam bir zaruret hasıl olursa söylemek gibi semâ'da âriflere helâldir.

Fakat avamdan olan kişiye, iyi duy ve anla ki haramdır.

815. Ebül - Kaasım Cüneyd, o can kuşunu avlayan er böyle buyurmuştur.

Lâtife

Çölde suya müştak biri vardı. Âlem, onun gözü önünde serap kesilmişti.

Yorulmuştu, âciz kalmıştı, terlemişti. Gözyaşları, şafak gibi kızarmıştı.

Zayıflıktan hilâle dönmüştü. Ansızın sâf ve arı bir su kaynağı göründü.

(99.b) Adamcağız oraya varıp öylesine içti ki derhal oraya yıkıldı, can verdi.

820. Öyle bir halde ve o zamanda ona içmek revamıydı?

Su, herkese can verirken vakitsiz içersen ölüme sebep olur.

Şu halde semâ'ı da lâyık olan, Tanrıya ait sıfatlara âşık bulunan kişi yapabilir.

Balda huzur, zevk ve safa vardır amma sıtmaya tutulmuş olana verilebilir mi?

Mustafâ'nın nikâhı altında dokuz kadın vardı, halbuki sana ancak dört tanesi mübah.

825. Sopa, Musa'nın elinde ejderha oldu amma senin elinde ejderha sopa kesilir.

Leylâ'nın yüzünde Mecnun'un gördüğünü herkes görebilir mi?

Herkes dâvaya kalkışır, sözü uzatır amma Azrâ'nın âşığı ancak Vâmık'tır.

Eğer semâ'ın, raksın, hayu huyun, sana gelip çatan aşkındansa

Daima aşkını, neş'eni arttırmaya bak ki her an Tanrı lûtufları sana gelsin.

830. Fakat Tanrı aşkına ulaşmadıysan raksa giriştiğin zaman ayı olursun [87].

Çünkü bu aşk, Peygambere mahsustur ..... [88].

Lâtife

Nübüvvet hokkasının mücevheri, vefa denizinin incisi, safa madeni Mustafâ ki

Âlemin hülâsası, onun arı varlığıdır. Abıhayat, onun ayağının bastığı toprağa hasret çekmededir.

Sözleriyle eşsiz iri inciler saçmış, parmağiyle ayı ikiye yarmıştır.

835. Bulut, onun yüzüne gölge salmadaydı. Tatar diyarının miski, saçından utanmıştı.

O kutlu sâhibin tapısında bir bayram günü çalgıcının biri mizmar çalmadaydı.

---

[87] O vakit de ayı oynatılıyormuş.

[88] Mecmua ciltlenirken yukarıda, kenara yazılmış olan bu beyit kesilmiş, iyi okunamıyor.

Bu sırada Ebû-Bekr geldi, bu hali görünce dedi ki :

Ya Rasulallah, bu ne hal, senin kapında çalgıcı çalgı çalsın ha ?

Mustafâ, bu dedi, bizim bayramımız, bizce bundan başka türlü bayram olmaz.

840. Mustafâ'dan, o lûtuf cihanından, o safa denizinden nakledilen diğer şeyler,

Yâni neşelenmek için, ney ve def çalmak, yahut oynamak için el çırpmak gibi hareketler,

Ey işin aslını inceden inceye bilen, hepsi de haramdır demesi de doğru amma meclislerde bunlar yapılagelmiştir.

Gönlün faydalanması için söyleyene ve dinleyene bakmak gerek.

Bu bakımdan ahı, semâ' hususunda şeyhlerin törenini gözetirse topluluk daha hoş bir hal alır.

Fütüvvet Sultanı için güzel bir tahallüs

845. Büyüklük göğünün güneşi, yıldızları kutlu oluş denizinin incisi,

Ululuk ıssı Tanrı ihsanının nurundan bir ışık, lûtuf, yücelikler ve büyüklükler âlemi,

Murada ulaşma ve ebedilik burcunun yücesi, devlet ve güzel ve iyi ulaşma hokkasının incisi.

Zâtının madeni, cömertlik ve kerem madeni. Cihan, onunla İrem bağına dönmüştür.

Fütüvvette örneği, benzeri yoktur. Mürüvvette dolunaya benzer.

850. Cihanın övündüğü Muhammed; arılıkla Mustafâ'nın hem adına sahiptir, hem huyuna.

Cömertlikte, adalette, hilimde ve yiğitlikte Ebû-Bekr, Ömer, Osman ve Alî gibidir.

Hem fakıyrdir, hem emîr, hem ahı. İki âlemde de kutluluğa ersin.

Rahîm ve rahmân Tanrının bütün sıfatları, onun zâtındadır.

Hem hüner sahibidir, hem lûtuf sahibi, hem de soyu sopu yüce. Hem kerem ısıdır, hem kudreti yüce, hem nesli büyük.

855. Güneş, yüzüne nisbetle bir zerredir, deniz, tab'ından bir katre.

Gerçekten de o güzel huylu, o zâtı iyi erin lûtfunun vasfı, altı cihete de yayılmıştır.

Kul Nâsır, bu eski ibadet yurdunda cömertlikten ve sözden daha iyi bir şey olmadığını gördü de

Cömertliği kutlulukla beraber bulunduğundan kulluğuna armağan olarak söz getirdi.

(100.a) Hâşâ, bu söz, şaşılacak bir söz. Ben, ancak Basra'ya hurma götürdüm.

860. Söylediğim sözler de senin lûtfunun feyzinden. Bülbülün feryada gelişi, gülün elinden.

Bülbülün coşup feryad etmesi, gülün renginden. Şeker olmadıkça dudu, nerden söze gelecek ?

Âdem bilgiyi neliksiz niteliksiz Tanrıdan alır. Bulut, suyu dereden çeker.

Bu kul ne söylediyse hepsi de senin sözlerin, hepsi de nurlarının şûlesinden.

O bakımdan da sevimli, güzel ve kutlu. Herkes de bilir ki böyle nazım azdır.

865. Hikmetleri düzüp koşan akıl da bilir ki bu dizi, o inci dizisinden aşağı değildir.

Bu «Fütüvvet-nâme» yi meydana getirdim, adını da ona taç ettim.

İyice gönül alan bir güzel getirdim ki onu gönül kanıyla yetiştirdim, geliştirdim.

Sözün gül rengli yanağını bezedim, nazmın misk gibi saçlarını taradım, süsledim.

Yüzünden nikabını bir açtın mı lâtif gözlerinle bir sarhoş göreceksin.

870. Bu gelin bezeyen tab'ım, söz dudaklarına şeker lezzetini verdi.

Hatt-u hâlinde mâna gizli. Dünyada ona benzer bir dilber yok.

Padişahın bütün edeplerini bilmede, gerçekten de bu tapıya lâyık.

Eşiğine kadem basması mübarek olsun. İkbal goncan daima gülsün.

Kitabın bitimi ve tarihi

Bu öğütlerin hepsi de altı yüz seksen dokuz yılında yüz gösterdi.

875. Hacmi küçüktür amma rütbesi pek yücedir, itibarı pek üstün.

Her gözün ışığıdır, her gönlün neş'esi. Fazlalığı yoktur, varsa bile badem helvasıdır âdeta.

Tanrı, bu güzel yüzlü gelini ayıb arayanın diline düşürme.

878. Lûtfunla, kudretinle Nâsırî'nin canına bir zerre rahmet ulaştır.

Fütüvvet-nâme bitti

Bunu Peygamber'in hicretinin sekiz yüz kırk yılı cümazelâhırasının yirmi ikinci günü zayıf, nahif, hakıyr ve fakıyr kul, insanların zayıfı, isyanı çok ve yarlıgayıp suçları örten Tanrı rahmetine muhtaç Seydi Hasan oğlu Bayburt'lu Ahı Ali yazdı. Tanrı onların, Ana ve babalariyle kadın, erkek, bütün Müslümanların suçlarını örtsün, bağışlasın.

İLÂVE

§ Topkapı Sarayı, Ahmet III. Kütüphanesinde, 2932 No. da makıtlı Abû-Bekr-ibn-i Abdallâh-ibn-i Aybek-al-Davâdârî'nin Arapça «Kanz-al-durar va Câmi'-al-gurar» adlı tarihinin 7. cildinde, 622 yılı vukuatı arasında şu sözleri okuyoruz :

«Zilkadenin evvelinde Sultan Celâleddin İmâm Al-Mustansır-billâh'-tan fütüvvet libası giyinmeyi diledi. Bu sıralarda Celâleddin, Tanrı razı olsun, İmâm Alî'nin meşhedini ziyarete niyetlenmişti. O esnada Fütüv-vet ehlinin nakıybi de Muhtâr oğlu Abd-Allâh'tı. Onlar da bu hususu istediler. Bunun üzerine Halîfe, dileğini yerine getirdi ve Fahr-al-dîn Abâ-Tâlib Ahmad-al-Damgaanî ile Şayh-al-şuyûh oğlu Şayh Şams-al-din Abd-al-Rahîm'i, hediyeler ve libaslarla gönderdi, onlara Emîr Sa'd-al-dîn-al-Hâcib Alî'yi de yolladı. Bunlar, Sultan Celâleddin'e Ahlat'ı muhasara ettiği bir anda ulaştılar, ona fütüvvet libasını ve Halîfe'nin gönderdiği elbiseyi giydirdiler, böylece de Sultan Celâleddin de Halîfe'nin itâati altına girmiş oldu.» (S. 240)

§ Rahmetli Prof. Malik-al-şuarâ Âkaa-yı Muhammad Takıyy Bahâr' ın «Sebk-şinâsî yâ Târîh-i tatavvur-ı nesr-i fârisî» adlı ve çok değerli kitabının 3 üncü cildinde, tam bir nüshası, Britanya Müzesi Kütüphane-sinde, noksan bir nüshası da, merhumun kendisinde bulunan ve Rieu'ye göre Molla Husayn Kâşifî'ye (Husayn-ibn-i Aliyy-al-Vâiz) (1510) aid olan «Fütüvvet-nâme-i Sultânî» adlı Farsça bir Fütüvvetnâme'den bahse-diyor ve «Fütüvvet âdâbını ihtiva eden bu kitap ele geçmeseydi İrân'ın Ortaçağdaki içtimâî tarihine taallûk eden ve daha eski bir ıstılâh olan «ayyarlar» adıyle anılan Fütüvvet, yahut Cuvan-merdler teşkilâtını anlamak imkânı bulunamıyacaktı» cümleleriyle kitabın ehemmiyetine işaret ediyor (s. 198 - 199). Yine aynı kitapta, Safavîler zamanında, İran'da sûfîlerin tamamiyle indirasa uğradığını, ancak «Halîfe-i Sultan» vasıtasiyle Fütüvvet elbisesi giyen ve Fütüvvet silsilesinden olup şahın, şahsî fedâîleri bulunan bir taifenin kaldığını, aynı kitaba istinaden söylemekte ve Mahmud Kaarî Yezdî'nin münşeatından da istidlâlde bulunmaktadır (s. 255). Safavî fedâîleri, Osmanlı tarihlerinde de «ayyar» adıyle anılır ki bu Fütüvvet-nâme, bunun da sebebini açıklamaktadır. Maalesef bu «Fütüvvet-nâme» yi görmek ve incelemek fırsatını henüz bulamadık.

§ Köroğlu destanındaki,

Yürü zor bazergân şedler kuşan a
Kılç çekip düşmanlara döşen e
Kavga bir bayramdır bey ne paşa ne
Yıktım kal'asın burçların şimdi

dörtlüğüyle bunun diğer bir rivayetinde «şed kuşanma» tâbiri geçmektedir (Pertev Naili : Köroğlu Destanı, İstanbul — Türkiyat Enstitüsü neşriyatından, 1931, s. 171, 173).

★

§ Hicrî yıllar, tek gösterilmişse ölüm yıllarıdır. Hicrîlerde çift gösterilenler, hilâfet ve saltanat tarihlerinin başlangıç ve bitim yıllarıdır.

§ S. 32 de, aşağıdan üçüncü satırın son kelimesi «verilmelidir» olacak. S. 45 te, aşağıdan sekizinci satırda «219. a - 228. b», «236. b - 237. a», S. 95 te, yirmi birinci ve yirmi ikinci satırlarda «Macallat-al-nısâb gi-l-nasabı», «Macallat-al-nısâb li-l-nasabı» tarzında düzeltilmelidir. S. 103 te ondokuzuncu satırdaki «önce» kelimesi, «sonra» olacaktır. S. 109 da, yirmi dördüncü satırdaki «müellif hayattayken» sözü, «müellifin ölümünden pek az sonra», S. 113 te, yirminci satırdaki «Burgagarî», «Brgaazî» tarzında düzeltilmelidir.

Başka tertip hataları, karineyle anlaşılacağından kaydetmedik.

A. G.